

Conflict Management

Summaarinen asia,
yksipuolinen tuomio,
takaisinsaanti

Risto Koulu

Summaarinen asia, yksipuolinen tuomio, takaisinsaanti

Summaarinen asia on pienehkö velkomisasia tuomioistuimessa, kantajana tavallisesti perimistoimisto ja vastaajana kuluttajapalkansaaja. Tällaisessa asiassa vastaaja ei tavallisesti reagoi eli anna vastausta kanteeseen. Näin asia päättyy yksipuoliseen tuomioon, jossa hyväksytään kantajan vaatimus, ellei se ole selvästi perusteeton. Luottoyhteiskunnassa summaarinen lainkäyttö on tärkeä järjestelmä. Tällaisen lainkäytön tulee olla kustannustehokasta ja nopeaa mutta kuitenkin vastaajien oikeussuojan muistavaa, olivat he aktiivisia tai passiivisia. Oikeussuojan rasiitteeksi nousee myös, että aktiiviset vastaajat joutuvat yleensä itse ajamaan asiaansa.

Summaarista lainkäyttöä on viime vuosina arvosteltu siitä, että kantajien hyväksytyt vaatimukset ovat olleet ”merkittävilta osin” perusteettomia. Kantajan vaatimus olisi tullut tältä osin viran puolesta hylätä. Näin ei kuitenkaan läheskään aina käy, eikä vastaaja saa oikeussuojaa. Tutkimuksessa huomiota saavat tästä syystä järjestelmän toiminta, vastaajien oikeussuoja sekä mahdollisuudet kehittää sitä. Näkökulma on osaksi oikeushistoriallinen, osaksi lainopillinen ja empiirinen. Summaarista lainkäyttöä tarkastellaan access to justice -kehikossa eli yksittäisen asian vastaajan näkökulmasta. Tutkimuksessa haetaan keinoja, joilla vastaajien oikeussuojaa voitaisiin parantaa. Nykyinen keino, virallistutkinta ei tätä tehtävää hoida. Virallistutkinta ei epäonnistu siksi, että se tehdään huonosti, vaan siksi, että tuomioistuin yrittää tehdä sen tilanteessa, jossa ei ole saatavilla tutkinnan edellyttämää aineistoa.

Kirja on tarkoitettu tuomioistuimessa toimiville juristeille. Sitä voivat lukea myös kaikki oikeuspolitiikasta ja luottoyhteiskunnan toiminnoista kiinnostuneet. Heitä ajatellen selitetään summaarisen lainkäytön juridiikkaa enemmän, mitä lakimieslukija ehkä kaipaisi. Risto Koulu on prosessioikeuden professori emeritus (Helsingin yliopisto). Hän on julkaissut aikaisemmin teoksia aihepiiristä.

Summaarinen asia,
yksipuolinen tuomio,
takaisinsaanti

Summaarinen asia, yksipuolinen tuomio, takaisinsaanti

Risto Koulu

2026

University of Helsinki Conflict Management Instituten julkaisu

Tilaukset comi@comi.fi

© Risto Koulu ja COMI

ISBN 978-952-84-2708-7 (PDF)

Graafinen suunnittelu: Kalle Järvenpää

Aktiiviuransa loppuvaiheessa tutkija yleensä valitsee vaikeita aiheita ja päätyy tutkimuksen ”synkkään tunneliin”, kun kiinnekohdat tuntuvat katoavan. Hän vannoo ottavansa seuraavaksi aiheeksi helpon teeman. Sellaisesta löytyy aikaisempaa tutkimusta, juridista käyttökirjallisuutta ja uutta oikeuskäytäntöä, ihannetapauksessa vielä yhteiskunnallista mielipiteenvaihtoa tai oikeuspoliittista keskustelua. Mieleen tulee enempää miettimättä summaarisen lainkäytön nimellä tunnettu kolmiyhteys: summaarinen asia, yksipuolinen tuomio ja takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon. Aihe houkuttelee, sillä aihe on ajankohtainen ja kaikki ajateltavissa olevat intressitahot näyttävät tyytymättömiltä summaarisen lainkäytön nykytilaan. Se on epätavallista, yleensä joku ryhmä hyötyy status quo’sta. Sitä paitsi prosessioikeudellisen tutkimuksen perinteeseen kuuluu lainsäätäjän kunnioittaminen.

Tuomioistuimet huokailevat sitä työtaakkaa, minkä lähes puoli miljoonaa summaarista asiaa tuo mukanaan. Asiat ovat lähes kaikki suhteellisen pieniä velkomusasioita, kantajana perimistoimisto ja vastaajana kuluttajapolo, usein ylivelkaantunut. Valtiovarainministeriö kantaa huolta näistä asioista aiheutuvista todellisista ja laskennallisista kustannuksista. Tosin valtio jäänee reilusti voitolle, koska jokaisesta asiasta peritään oikeudenkäyntimaksu. Maksu vaihtelee käsittelytavan mukaan 65 eurosta 250 euroon. Vaikka valtaosa asioista on alimman maksun asioita, maksun tuotto nousee vähintään 30 miljoonaan euroon. Summaariset asiat lienevät ainoa asiaryhmä, jonka maksut kattavat niistä aiheutuvat tuomioistuinten kustannukset. Media, tutkimuslaitokset ja oikeuspolitiikan asianharrastajat puolestaan säälittelevät vastaajien heikkoa oikeussuojaa. Kuvaavaa on, että YLE Utinen 21.7.2025 otsikoi yhden uutisensa provosoivasti ”Kuluttajia piinataan perusteettomilla maksuilla”.

Tuomioistuimet valittavat samoin osaansa: lainkäyttöhenkilökunta (käräjäsiihteerit, käräjänotaarit ja satunnaisesti myös kärjätuomarit) joutuu jatkuvasti rähjäämään kantajien kanssa kohtuuttomista koroista ja perintäkuluista sekä sekavista ja koko ajan elävistä luottokäytännöistä. Tämäkään asenne ei ole kovin yleinen. Tuomioistuimet ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä prosessilakeihinsa: onhan tuomioistuinlaitoksen edustajilla ollut suhteeton vaikutusvalta lakien valmisteluun, ja tuomioistuimet määräävät ne oikeudelliset käytännöt, joissa prosessilakia sovelletaan.

Prosessioikeuden tutkijat ovat, kuten arvata saattaa, myötätuntoisia ja kollegiaalisia: lainsäätäjä on heidänkin mielestään asettanut tuomioistuimille mahdollittoman tehtävän. Summaarisen lainkäytön mekanismi suosii kantajia ja samalla perintäalan liiketoimintaa. Vastaajille on asetettu sarja osaksi tulkinnanvaraisia toimimisvelvollisuuksia. Yhdenkin laiminlyönti antaa kantajalle oikeuden yksipuoliseen tuomioon. Perimistoimistoja on syystä pidetty summaarisessa lainkäytössä voittajina. Täysin tyytyväisiä toimistotkaan eivät ole. Toimistot valittavat, että pikkuasioista – eli muutamien euron perintäkuluuerästä – kiistellään saivartelevien tuomioistuinten kanssa. Uusi uhka koko perintäalalle ovat yleistyvät takaisinsaantiasiat. Niissä elvytetään välillä jopa vuosikymmenen takaisia (yhdessä aineiston tapauksessa tuomio oli annettu kahdeksan vuotta aikaisemmin) perintätoimeksiantoja, jotka on ajat sitten merkitty päättyneeksi ja joiden asiakirjat on hävitetty.

Uudistusehdotuksista ei ole pulaa, niitä on esitetty viimeiset sata vuotta. Yhteistä niille on, että näppärät ja mukavat – eli tuomioistuinten työtä helpottavat – uudistukset ovat toteutuneet. Näitä olivat sähköinen asiointi sekä asioiden keskittäminen muutamaan käräjäoikeuteen. Vaikeat uudistukset ovat jääneet toteuttamatta. Tosin se on tavallaan onni. Vastaajan oikeussuoja ei totisesti olisi kohentunut, jos summaariset asiat olisi siirretty ulosottomiehen murheeksi tai velkojat saisivat oikeuden suoraan ulosottoon. Kumpaakin on useaan otteeseen esitetty. Jos nykytilanne on kriisi, nämä uudistukset olisivat olleet seurauksilta katastrofaalisia. Saatujen kokemusten valossa yksi johtopäätös on ennalta todennäköinen: kanteen aineellinen tutkiminen viran puolesta eli niin sanottu virallistutkinta ei ole ratkaisu sen enempää summaarisen lainkäytön epäkohtiin kuin vastaajan oikeussuojajavajeseen. Tällaista yksipuolista tutkintaa ei saada millään puheella eikä vippaskonstilla tehokkaaksi. Tutkintaan tarvittava aineisto nimittäin on kantajan hallussa, ja kantaja säätelee sen päätymistä tuomioistuimelle eli asian ratkaisuaineistoksi. Kantajaa ei saada hevin esittämään epäedullista selvitystä, eikä siihen tähtäävään yritykseen kannattaisi oikeastaan uhraa aikaa. Se on tuomittu epäonnistumaan.

Kalasadamassa toukokuussa 2026

Risto Koulu

Sisällys

vii

ALKUSANAT	v
LUKU 1: JOHDANTO	1
1.1. Tausta	1
1.2. Summaarisen lainkäytön nykypäivä	8
1.3. Kontumasiaaliopin varjo	14
1.4. Moderneja yhteyksiä	18
1.4.1. <i>Julkisen vallan interventio:</i> <i>viranomaislähtöisen oikeussuojan (regulatory redress) kokeilu?</i>	18
1.4.2. <i>Valinnaisuutta vai yksinomaisuutta?</i>	26
LUKU 2: TUTKIMUSTEHTÄVÄ	35
2.1. Tutkimuskysymykset	35
2.2. Tutkimusmenetelmät ja argumentaatio	41
2.3. Tutkimuksen aineisto	48
2.3.1. <i>Summaarisen lainkäytön lainsäädäntöhistoria</i>	48
2.3.2. <i>Oikeuskäytäntö, tutkimus, virallisaineisto</i>	55
2.3.3. <i>Vertailuaineisto</i>	58
2.3.4. <i>Empiirinen aineisto</i>	62
2.4. Tutkimuksen käsitteet ja kielenkäyttö	66
2.4.1. <i>Katoava summaarisuuden käsite</i>	66
2.4.2. <i>Tarvitaanko uusia käsitteitä?</i>	70
LUKU 3: VANHA MEKANISMI, UUSI TOIMINTAYMPÄRISTÖ	79
3.1. Vaihtunut oikeudenkäyntiformaatti	79
3.1.1. <i>Istunnosta kirjalliseen alkukäsittelyyn</i>	79
3.1.2. <i>Tuomarilta kansliahenkilökunnalle</i>	82
3.2. Perintäala ja perimistoimistot	87
3.3. Summaarisen lainkäytön pirstoutuminen: vanhat ja uudet summaariset asiat	92
3.4. Välituloksia	98

viii	LUKU 4: VASTAAMINEN JA VASTAAMATTA JÄTTÄMINEN	105
	4.1. Miksi vastaajat eivät vastaa?	105
	4.1.1. <i>Passiivisen vastaajan tapaus</i>	105
	4.1.2. <i>Miten saada vastaaja toimimaan summaarisessa asiassa?</i>	112
	4.2. Mikä on vastaus ja millainen toiminta on vastaamista?	119
	4.2.1. <i>Vastauksen muodolliset vähimmäisvaatimukset</i>	119
	4.2.2. <i>Sumeat vastaukset: "muut yhteydenotot"</i>	124
	4.3. Vaatimus vaikuttavuudesta	126
	4.3.1. <i>Vastaus vaikuttaa/vastaus ei "selvästi vaikuta"</i>	126
	4.3.2. <i>Laiminlyöntivaikutus: vaikutus ilman perustaa?</i>	136
	4.4. Asian riitautuminen	144
	4.5. Oikeudenkäynnin kustannukset	149
	4.6. Välituloksia	152
	LUKU 5: VAATIMUS ON "SELVÄSTI PERUSTEETON"	161
	5.1. Virallistutkinta summaarisessa lainkäytössä	161
	5.1.1. <i>Virallistutkinta kontumasiaaliopissa</i>	161
	5.1.2. <i>Virallistutkinta vertailuprosesseissa</i>	166
	5.2. "Selvästi perusteettoman" -ongelma – onko ratkaistavissa tulkinalla?	168
	5.2.1. <i>"Ilmeisesti" perusteeton vai "selvästi" perusteeton: sama vai eri asia?</i>	168
	5.2.2. <i>Yksi vastaus: perusteettomuus näkyvyytenä</i>	172
	5.3. Perusteettomuus käsittelyssä	177
	5.3.1. <i>Virallistutkinta valmistelussa</i>	177
	5.3.2. <i>Ratkaisu: valmistelu vai pääkäsittely</i>	180
	5.4. Oikeudenkäynnin kustannukset virallistutkitussa asiassa	182
	5.5. Välituloksia	184
	LUKU 6: TAKAISINSAANTI YKSIPUOLISEEN TUOMIOON	193
	6.1. Takaisinsaannista yksinomainen muutoksenhaku	193
	6.1.1. <i>Vastaajan oikeus uudelleenkäsittelyyn</i>	193
	6.1.2. <i>Olkoon muutoksenhakua, mutta millaista muutoksenhakua?</i>	200
	6.1.3. <i>Kustannukset takaisinsaantiprosessissa</i>	205
	6.2. Tiedoksianto ja preklusio	210
	6.2.1. <i>Takaisinsaannin dynamiikka</i>	210
	6.2.2. <i>Tiedoksiannon "todisteellisuus"</i>	214

6.3. Takaisinsaannin perusteet	218	ix
6.3.1. <i>Takaisinsaannin edellytykset</i>	218	
6.3.2. <i>Takaisinsaannin esteet</i>	222	
6.4. Takaisinsaantiasian käsittely	226	
6.4.1. <i>Peruskäsittely</i>	226	
6.4.2. <i>Kumuloituva takaisinsaantiasia</i>	228	
6.5. Ylimääräinen muutoksenhaku yksipuoliseen tuomioon	231	
6.6. Välituloksia	234	
LUKU 7: SUMMAARINEN ASIA ULOSOTOSSA	241	
7.1. Kantaja ulosoton hakijana	241	
7.2. Vastaaja ulosoton aloitteentekijänä	245	
7.2.1. <i>Yksipuolisen tuomion kumoaminen</i>	245	
7.2.2. <i>Aineellinen palautusvelvollisuus</i>	248	
7.3. Ulosottomiehen toimimisvelvollisuus yksipuolisen tuomion kumoutuessa	252	
7.4. Välituloksia	257	
LUKU 8: LOPUKSI	267	
8.1. Yleisarvio summaarisesta lainkäytöstä	267	
8.2. Virallistutkinta – kangastus?	275	
KIITOKSET	285	
LÄHTEET	286	
Kirjallisuus	286	
Virallislähteet	288	
ASIAHAKEMISTO	289	
LUETTELO KAAVIOISTA	291	

Luku 1: Johdanto

1.1.TAUSTA

Nykylukija yhdistää sanat summaarinen asia, yksipuolinen tuomio ja takaisinsaanti kuluttajasaataviin ja niiden perintään. Totta on, että kuluttajan ja kuluttajasaatavan käsitteet ovat uusia, mutta nämä prosessilain instituutiot ovat vanhoja. Niillä oli tunnustettu paikka jo vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaressa. Summaarinen asia eli yksipuolinen menettely on alkuaan ollut oikeudenkäynti, jossa vastaaja jätti saapumatta oikeuteen. Yksipuolinen tuomio on puolestaan oikeudellinen ratkaisu, jonka tuomioistuin antaa tällaisessa oikeudenkäynnissä. Takaisinsaanti taas on keino, jolla vastaaja hakee muutosta yksipuoliseen tuomioon. Asia, jossa vastaaja jäi saapumatta, ei välttämättä liittynyt eikä liity elinkeinonharjoittajan ja hänen asiakkaansa suhteisiin. Tosin jo 1800-luvulla tavallisin summaarinen asia näyttää olleen kauppahuoneen tai maakauppiaan velkoma tilisaatava asiakkaalta. Summaarisen asian vastaajat olivat tyyppillisesti talonpoikia. Summaarisista asioista ei tuohon aikaan puhuttu, ja nimitys olisi ollut aikalaisille outo, vaikka asiatyyppi toki oli tuttu. Oikeudenkäyntiä, josta vastaaja jäi pois, kutsuttiin läpihuutojutuksi. Nimitys varmasti kuvasi varsin hyvin suhtautumista tällaiseen asiaan.

Summaarinen asia ilmaantui oikeuskieleen vasta 1990-luvun lopulla, ja prosessilaki omaksui nimityksen vielä paljon myöhemmin.¹ Vastaavasti nimitys yksipuolinen tuomio olisi ollut täysin tuntematon aina oikeuskielen suomalaistumiseen saakka: vastaajan jäädessä pois istunnosta kantajalle sai antaa ”niskoittelutuomion” (ruotsiksi ’tredskodom’). Mitenkään tavallinen ilmestys tuomioistuinten juttulistoilla asiatyyppi ei ollut, joskin on myönnettävä, ettei asiamääristä ole tutkimusta. Asioiden vähäisyys seurasi rakenteellisista tekijöistä: luotonsaanti oli vaikeaa, pankkeja tai rahoitusyhtiöitä ei ollut. Velkasuhteita kaiken kaikkiaan syntyi vähän, eikä oikeudelliseen perintään ollut tarvetta turvautua. Toki velkoja perittiin oikeudenkäynnelläkin, mutta sen hoitivat velkojat henkilökohtaisesti tai vaikeammassa tapauksissa laki-

1. Summaarinen asia mainitaan kursivoituna suluissa OK 5:3:ssä, joka sääntelee suppean haastehakemuksen vähimmäisvaatimuksia. Maininta ei selkiinnytä itse käsitettä; pikemmin se luo harhaluulon, että yksipuolinen tuomio saadaan antaa vain asioissa, jotka on pantu vireille suppealla haastehakemuksella – mikä ei tietenkään pidä paikkaansa. Käsite selvästi oletetaan yleisesti tunnetuksi. Sanaa käytetään myös alueellisen toimivallan (OK 10:17a) ja oikeuspaikkasopimuksen (OK 10:19.3) kohdalla. Tutkimuksessa onkin joskus sanottu ironisesti, että sanaa käyttävä edellyttää lukijalta ”käsitystä siitä, mitä summaarisuudella tarkoitetaan”. Näin Lager 1988 s. xxv.

2 mieheen turvautuen. Perintäala odotti vielä kysyntää, joka sen aikanaan loisi.² Velat, velkasuhteet ja velkojen perintä olivat tuohon aikaan yksilöllisiä ja henkilökohtaisia. Ainoa laajalle levittäytyvä velkoja oli julkinen valta, mutta se ei tarvinnut perintään tuomioistuimia. Se saattoi periä saataviaan ilman tuomiota.

Summaarisen lainkäytön järjestelmää on haukuttu, ja arvostelu on saanut viime vuosina yhä kovemman sävyn. Jyrkimmän arvion summaarisesta lainkäytöstä lukija löytää Kilpailu- ja kuluttajavirasto äskettäisessä tutkimusraportissa (4/2025). Jo julkaisun otsikko ”Summaarisen menettelyn epäkohdat ja mahdollinen väärinkäyttö kuluttajien velkomusasioissa” nähtävästi tarkoituksella shokeeraa virallisjulkaisujen kuivakkaaseen sävyyn tottuneen lukijan. Otsikko kuvaa hyvin sisältöä: raportti sisältää sellaisia kommentteja, joiden veroisia ei juuri virallisissa selvityksissä näe. Tarkastelujaksona (vuodet 2022–2024) nimittäin vireille on pantu ”tuhansia kyseenalaisia” summaarisia kanteita. Raportin mukaan on syytä epäillä, että perinnän tarkoittamat saatavat ovat olleet ”merkittävältä osin” perusteettomia.³ Havainnot perustuvat laajan tapausaineistoon, eikä aineiston analysoinnissa tunnu olevan vikaa. Päätelmiä ei näin voi torjua asiantuntemattomina tai poliittista agenda ajavana – niin suuri kiusaus kuin siihen olisikin! Status quo’lta kun ei koskaan puutu puolustajia.⁴

Raporttia lukeva access to justice -tutkija huolestuu eniten väitteestä, jonka mukaan kantajat käyttävät väärin summaarista menettelyä, eikä edes paljastumisesta seuraa mitään. Kuluttajia painostetaan, ja monet kanteet ovatkin painostuskanteita. Lisäksi perintää jatketaan, vaikka kuluttaja kiistää saatavan. Oikeussuojajärjestelmän vararikkoa todistaa lisäksi seuraava raportin toteamus, joka esitetään ohimennen itsestään selvytensä, ’kaikkihan tämän tietävät’ -sävyyn. Raportin mukaan kantajan asema kuluttajasaatavien perinnässä on tosiasiallisesti niin vahva, että kokenut lakimies antaa, näin väitetään, vastaajaksi joutuvalle kuluttajalle neuvon, että asiasta ei kannata ryhtyä riitelemään.⁵ Vaadittu maksu on syytä suosiolla tehdä. Jos väite

2. Liiketoiminnan muodossa tapahtuva perintäpalvelu ei tietenkään synny tyhjästä. Siitä tuli kannattavaa vasta, kun velkojat ja etenkin elinkeinonharjoittajat alkoivat ulkoistaa liikesaatiensa perintää. Siihen taas vaikuttivat paitsi liiketaloudelliset syyt myös perinnän sääntely. Mitä enemmän perintä (tässä siihen luetaan myös summaarinen lainkäyttö) vaatii erityistä osaamista, asiakirjojen tuotantoa ja rekisterinpitämistä, sitä halukkaammin se siirretään siihen erikoistuneille yrityksille. Ja kun ammattimainen perintä laajenee, se puolestaan vaatii valvontaa, toimilupia ja muuta viranomaistoimintaa.

3. Summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 4, 64 ja 69.

4. Sattumaa tai sarkasmia, selvityksen otsikon alku sisältyy myös hallituksen esitykseen oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. Ks. hallituksen esitys 15/1990 vp. s 14. Jaksossa pohditaan, tulisiko vanhat summaariset menettelyt säilyttää vai kannattaisiko ne kumota – jälkimmäistä vaihtoehtoa vaivihkaa tukien.

5. Näin summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 60.

todella pitää paikkansa (sitä ei kylläkään ole syytä epäillä), johtopäätös on uskomaan – miten tällainen voi olla vallitseva ja hiljaa hyväksytty asiantila oikeusvaltiossa!

Yksityiskohdista ei kannata kiistellä; se vie vain huomion pääasiasta. On ilmeistä, että summaarinen lainkäyttö on päätyneet pahanlaatuiseen umpikujaan niin tulkinnoissa kuin oikeuspoliittisessa päätöksenteossa. Tehokas oikeudellinen perintä on välttämätön, suorastaan elinehto sellaiselle luottoyhteiskunnalle, jollaisessa elämme.⁶ Sen epäkohtiakaan harva sinänsä muuksi väittää; kukaan ei tietävästi ole kannattanut sitä, että velkojalla täytyy olla ”oikeus” periä saatavia, joita hänellä ei ole. Sen sijaan mielipiteet hajoavat siinä, miten epäkohdat pystytään korjaamaan. Ihanteellinen konsepti tuntuu tavoittamattomalta. Itse asiassa se näyttää karkaavan digitalisaation ja tulevaisuudessa AI-pohjaisten sovellusten myötä yhä kauemmas. Se taas ei yllätä; perinteiset, 1700 -luvulta periytyvät mekanismit eli virallistutkinta ja takaisinsaanti eivät toimi uudessa ympäristössä. Tämä havainto ei hämmästyttä ketään: yllätys olisi se, että ne edelleen antaisivat vastaajalle sen suojan, mitä lainsäätäjät aikanaan piti kohtuullisena. Uudistushankkeissa näemme myös, että vahvat intressiryhmät tekevät perustavanlaatuiset uudistukset vaikeiksi. Eniten valtaa uudistushankkeissa on ollut tuomioistuinlaitoksen edustajilla; heillä on enemmistö kaikissa työryhmissä, jotka ovat suunnitelleet tai valmistelleet prosessilain uudistuksia.

Yllättävää on, miten erilaisia eli kiitteleviä arviointeja summaarinen lainkäyttö sai 1980-luvun lopulla ja vielä ennen vuoden 1993 suuruudistusta. Tutkimuksessa oltiin tuolloin yksimielisiä siitä, että prosessilain poissaolosäännökset (joihin summaarinen lainkäyttö perustuu) ovat ”yleensä onnistuneita”.⁷ Summaarinen lainkäyttö – eli tuolloin yksipuolinen menettely – antoi tutkimuksen mukaan nopean ja helpon tie tuomioon, usein yksipuolinen menettely oli myös varma, toisin sanoen sen lopputuloksena oli oikea tuomio. Tutkimuksessa kyllä myönnettiin, että joitakin ”pikkuasioita” oli syytä korjata. Esimerkiksi kulusäännökset tulisi tasapuolistaa, eikä vastaajalle saisi antaa mahdollisuutta saada yksipuolista hylkäävää tuomiota, jos kantaja oli poissa. Nämä pikkuasiat korjattiin, osaksi uudella lainsäädännöllä, osaksi uusilla tulkinnoilla, mutta järjestelmän perustaan – jos vastaaja jättäytyy passiiviseksi, kantaja saa yksipuolisen tuomion – ei kajottu.

Analyysiä tekevä tutkija alkaa näin epäillä, että nykyinen summaarisen lainkäytön kriisi (monen mielestä jo katastrofi) johtuu ainakin osaksi ulkopuolisista tekijöistä.⁸ Epäily tietenkin panee kysymään, mitä nämä tekijät ovat olleet. Helppo ja rauhoitta-

6. Ks. Muttilainen 2002 s. 15.

7. Näin Hormia 1988 s. 331.

8. Kriisi ei sinänsä ole yllätys. Valtiollisen lainkäytön katsotaan lähes kaikissa Euroopan maissa olevan kriisissä. Ks. Koulu 2022 s. 17 ja 2023 s. 360.

4 va selitys ovat ulkoiset muutokset. Niitä löytyy: asiamäärät ovat moninkertaistuneet, perintää hoitaa kaupallinen perintäala, luotonsaanti on helpompaa ja velkoja syntyy enemmän, ylivelkaantuminen aiheuttaa aloitekyvyttömyyttä ja niin edelleen. Ennalta ei kuitenkaan voi torjua hypoteesia, jonka mukaan oikeussuojan heikentyminen johdetaan suurelta osin vuoden 1993 lainsäädännön omaksumasta uudesta oikeudenkäyntikonseptistä. Tätä tukee se, että summaarinen lainkäyttö toimi vähintään kohtuullisesti vanhassa konseptissä, uudessa sen sijaan ei. Vika on siis uudessa formaatissa. Se ei kenties kaikkia yllättäisi. Olihan vuoden 1993 uudistus massiivinen ja vertaansa vailla. Prosessilaki ei ollut sitten vuoden 1734 lain kokenut yhtä perustavan laatuista järjestystä. Olisi outoa, jos se ei olisi siirtänyt myös summaarisen lainkäytön parametrejä. Enempää syyllisten etsimiseen ei kannata uhrata aikaa. On myönnettävä, että kaikki edellä mainitut tekijät ovat olleet ajamassa summaarista lainkäyttöä juridiikan mustaan aukkoon. Totta kylläkin on, että tässä tutkimuksessa oletetaan – syyllistä enempää kuulematta – suurimmaksi syyppääksi uusi konsepti ja se oikeudenkäynnin formaatti, johon konsepti 1990-luvun alusta ahdettiin.⁹

Käydyssä oikeuspoliittisessa ja tutkimuksellisessa mielipiteenvaihdossa on kiintoisa piirre. Keskustelu summaarisen lainkäytön toimivuudesta on uutta, sitä on käyty vasta muutamia vuosia. Sen sijaan ehkä vielä fundamentalisemmasta kysymyksestä on puhuttu vuosikymmeniä. Kysymys pelkistyy siihen, kuuluvatko summaariset asiat ja etenkin summaariset velkomukset lainkaan tuomioistuimille. Vielä 1950-luvulla summaariset asiat haluttiin siivota alioikeuksien juttulistoilta. Väitettiin aiheellisesti, että summaarisissa asioissa ei tarvita tuomioistuinten spesifistä osaamista, riidanratkaisua. Myös nykytutkija paljolti yhtyy näkemyksiin. Hän kuitenkin tuo esiin toisen näkökulman. Jos vastaaja-velallisen oikeussuoja on heikoissa kantimissa tuomioistuimen käsittelemissä summaarisissa asioissa, eikö se olisi vielä heikompi, jos joku muu viranomainen (tehtävään ehdotettiin ulosottomiestä) käsittelee nämä asiat. Perinteiset tuomioistuimet ovat erikoistuneet ratkaisemaan oikeudellisia riitoja ja antamaan oikeussuojaa. Ulosottomies on erityisviranomainen, joka huolehtii tehokkaasta ulosotosta. Vuoden 1993 uudistus löi päätepisteen paitsi itsenäisille summaarisille velkomusprosesseille myös keskustelulle lainkäyttöjärjestelmän valinnaisuudesta. Vaihtoehtoja ei ole, eikä niihin ole tarvettakaan.¹⁰

9. Ketään yksittäistä henkilöä ei tietenkään saa syyllistää. Uusi formaatti sai laajaa kannatusta, ja se vaikutti silloisen tiedon valossa hyvältä ajatukselta. Lainkäytön järjestelmä saatiin pelkistetyksi yhteen menettelyyn.

10. Ks. esimerkiksi KM 2003:3 s. 142. Nykylukijaa huvittaa perustelu, jonka mukaan yhden menettelyn järjestelmä on ”asianosaisten kannalta helppo”. Vilkausu kirjallisuuteen osoittaa, että järjestelmä ei taida olla kenenkään kannalta tällainen. Jälkikäteen ihmettyttää, kuinka vähällä miettimisellä ja olemattomilla perusteluilla näin suuri muutos päätettiin tehdä. Sen sijaan

Umpikuja saataisiin aukeamaani, jos tunnustettaisiin vuoden 1993 epäonnistuminen. Yhden menettelyn järjestelmä on ehkä ideaali mutta epärealistinen sellainen. Se on epärealismissa samaa luokkaa kuin lainkäytön yleinen ideaali nopeasta, halvasta ja varmasta oikeudenkäynnistä: tällaiseen oikeudenkäyntiin ei päästä muualla kuin oikeudellisissa utopioissa, esimerkkinä Thomas More'n Utopia -teos. Luottoyhteiskunnassa tarvitaan summaarisia prosesseja, jotka eivät ole eivätkä edes jäljittele oikeudenkäyntiä. Summaariset prosessit sijoittuvat oikeussuojan takia tuomioistuimeen, mutta ne eivät seuraisi oikeudenkäynnin muotoja. Näinhän asiat olivat myös Suomessa. Vanha 1800-luvun jäänne eli lainhaku ja myöhempi 1950-luvun innovaatio maksamismääräysmenettely tarjosivat perinteiselle oikeudenkäynnille vaihtoehdon.¹¹ Vanha lainhakumenettely oli soveltamisalaltaan liian ahdas: se ei ollut käytettävissä massamaisissa kuluttajasaatavissa, jotka alkoivat hitaasti yleistyä. Uusi asiaryhmä yritettiin saada pois oikeudenkäyntiasioista niin sanotulla maksamismääräyksellä (1954), ja uusi lainsäädäntö vastasi odotuksiin, se oli itse asiassa menestystarina.¹² Se veikin kuluttajasaatavat lähes täysin alioikeuksien juttulistoilta. Menettely tuotti täytäntöönpanokelpoisen ratkaisun eli kyseisen maksamismääräyksen. Se pantiin täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio. Maksamismääräyksessä pelkkä velallisen vastustus esti maksamismääräyksen antamisen. Vastustamisen syytä ei tarvinnut ilmoittaa, ja näin ilmeisen aiheeton vastustaminen antoi velalliselle hengähdysaikaa. Velkoja joko jatkoi perintää viemällä asian tuomioistuimeen tavallisena riita-asiana tai otti vastaan luottotappion.

Vuoden 1993 lainsäädäntö kuitenkin käänsi oikeuspolitiikan suunnan. Uudistuskumosi suosituksen ja aikalaiskommenteista päätellen kohtalaisen toimivan instituution. Maksamismääräykset ja lainhakuasiat palautettiin klassiseen summaariseen (oikeudenkäynti)asian konseptiin. Uutta formaattia kutsuttiin ”suppilomalliksi”, mitä ei voi pitää järin informatiivisena nimityksenä. Suppilomallia on pidetty uudistuksen keskeisenä tavoitteena.¹³ Oltiin mallista mitä mieltä tahansa, on myönnettävä, että

keskustelun kuoleminen lainsäätäjän päätökseen ei ole ihme: prosessioikeuden tutkimuksessa oli totuttu kunnioittamaan lainsäätäjän tahtoa. Kun lainsäätäjä oli sen esiintunut, myös tutkijoilta odotettiin ’pulinat pois’ -linjaa. Jos tutkija mietti lainsäätäjän tarkoitusta, hänelle tulee mieleen, että uudistusta leimasi tältä osin erikoisuuden tavoittelu. Esimerkiksi uudistuksen ylenpalttinen suullisuus selittyy luontevasti tällä.

11. Tässä voidaan hieman saivarrella. Lainhaku ei ollut tyypillinen summaarinen prosessi, sillä lainhakuasiat käsitteli ulosotonhaltija, joka oli tuohon aikaan puhdas lainkäyttöelin, toisin sanoen se ei hoitanut ulosottoasioita eli operatiivisia tehtäviä. Tuomioistuimeksi ulosotonhaltijaa ei toki voi kelpuuttaa.

12. Maksamismääräyslakia onkin aiheesta pidetty tärkeänä osauudistuksena. Näin Haavisto 2002 s. 25.

13. Näin Leppänen 1998 s. 106.

6 suppilomallin omaksuminen yksinkertaisti lainkäyttöjärjestelmää: oikeudenkäyntikonsepteja jäi vain yksi, joskin siinä on kolme käsittelyuraa.¹⁴ Kriitikko tuntee kiusausta sanoa, että järjestelmä ei itse asiassa virtaviivaistunut, koska urien käyttöalat liukuvat. Uudessa formaatissa kaikki velkomusasiat ovat riita-asioita, joista osa vain sattuu olemaan summaarisia. Jos velallinen ei vastusta velkojan vaatimuksia, asia ratkaistaan yksipuolisella tuomiolla. Jos velallinen antaa asiaan vaikuttavan vastauksen, asia muuttuu riitaiseksi eli jargonin mukaan riitautuu. Riitautunut asia siirtyy jatkettuun valmisteluun, valmistelu on joko kirjallista, suullista tai niiden yhdistelmä. Asia ratkaistaan käsittelyn jälkeen joko valmistelussa tai pääkäsittelyssä.

Jälkimaailma on pannut merkille, että maksamismääräyksellä oli kilpailuetuja, joita ei tuolloin sellaisiksi ymmärretty. Ensiksikin se erotti nopeasti jyvät akanoista: riidattomat velkomisasiat saatiin yksiselitteisesti seulotuksi riitaisista tai oikeammin asioista, joista saattoi tulla oikeudellinen riita. Pelkkä velallisen vastustus riitti: maksamismääräystä ei annettu. Tuomioistuimen ei tarvinnut hakea vastauksesta juridista sisältöä. Summaarisessa asiassa vastustaminen ei sinänsä ei riitä eikä menettelynkulku siitä muutu. Sen muuttumiseen tarvitaan, että vastauksessa on perusteita, jotka vaikuttavat asiaan.¹⁵ On helppo nähdä, että ”asiaan vaikuttava” tai sen negaatio ”asiaan vaikuttamaton” ovat poikkeuksellisen avoimia tulkinnalle. Tästä seuraa, että tulkinnat varmasti vaihtelevat eri tuomioistuimissa ja eri asioissa riippuen siitä, kuka vaikuttavuutta arvioi. Joskus ollaan ehkä lähellä maksamismääräyksen kaatavaa ”yleistä” vastustamista, joskus taas tarvitaan tarkkaan yksilöity ja juridisesti uskottava peruste, jotta asia riitautuisi ja sen käsittely muuttuisi. Toiseksi maksamismääräyksessä kumpikin asianosainen säilytti asian hallinnan. Asia ei vastoin heidän tahtoaan riitautunut eli eskaloitunut täysimittaiseksi ja riskialttiiksi oikeudenkäynniksi. Nykyinen summaarinen asia onkin ehkä jonkun mielestä eräänlaista maksamismääräysmenettelyä, johon sisältyy automaattisen eskaloitumisen potentiaali. Sen sijaan samalla kertaa kadonneessa lainhakumenettelyssä tämä eskaloitumisen vaara teoriassa oli: ulosotonhaltija saattoi siirtää riitaiseksi katsomansa lainhakuasian tuomioistuimeen. Tämä lienee ollut kuitenkin hyvin poikkeuksellista: aineistossa ei ole mainintoja tällaisista tapauksista. Tavallaan kohtalon ja oikeuspolitiikan ivaa on,

14. Tällä tarkoitetaan, että summaarisena alkanut asia voi pysyä sellaisena ja tuottaa yksipuolisen tuomion, se voi riitautua (käytännössä kehittynyt informatiivinen ilmaus) ja johtaa tuomioon taikka kantajan vaatimus hylätään joko välittömästi tai jatkettuna valmistelussa.

15. Tarkkaan ottaen laki ilmaisee tämän käännetyksi, mikä tekee tulkinnan vielä vaikeammaksi. Yksipuolinen tuomio on annettavissa, ellei annettu vastaus ole sellainen, ettei se ”selvästi vaikuta asiaan”. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 4.2.

että vuoden 1993 uudistuksessa väheksytty – ja tarpeettomana hylätty – maksamismääräysformaatti palasi Suomen oikeusjärjestykseen eurooppalaisena prosessina.¹⁶

Summaarisessa lainkäytössä on ratkaistava, miten passiivisen (alkujaan poisjääneen, myöhemmin kirjallisen vastaamisen laiminlyöneen) vastaajan oikeussuoja järjestetään. Vakioratkaisu on kaksikerroksinen oikeussuoja. Summaarisen asian käsittelyssä kantajan vaatimukset tutkitaan viran puolesta (virallistutkinta), myöhemmin vastaaja voi vaatia asian uudelleen käsittelyä (takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon). Tuomioistuimelle määrättiin tutkimisvelvollisuus jo vuoden 1734 laissa. Laki oli vakiintuneen tulkinnan mukaan kantajan näkökulmasta ankarin: kantajalta edellytettiin teoriassa legaalisen todistusteorian mukaista täyttä näyttöä vastaajan poissaolosta huolimatta.¹⁷ Vuoden 1972 uudistus lievensi virallistulkintaa mutta kiristi tosiasialliseksi nousutta ja vallitsevaa tulkintaa. Tuomioistuimen tuli viran puolesta hylätä kantajan vaatimus, jos se oli ”ilmeisesti perusteeton”. Tämä tietenkin edellytti, että kyseinen seikka tulisi tutkituksi. Tästä syystä voitiin tavallaan väittää, että kantajan oli osoitettava, ettei hänen vaatimuksensa ollut tällainen. Vuoden 1993 uudistus ei puuttunut tähän virallistutkinnan periaatteeseen, mutta sana ”ilmeisesti” korvattiin sanaparissa ”ilmeisesti perusteeton” sanalla ”selvästi”. Virallistutkinnan sisällöksi tulivat näin kantajan ”selvästi perusteettomat” vaatimukset. Samalla virallistutkinnan ajallinen kattavuus laajeni merkittävästi. Vuosien 1734 ja 1972 formaatissa virallistutkinta aktualisoitui vain asian ensikäsittelyssä. Tämä johtui siitä, että yksipuolinen tuomio oli annettavissa vain, kun asiaa käsiteltiin ensimmäistä kertaa. Vuoden 1993 formaatissa virallistutkinta kattaa kaikki käsittelyvaiheet, toisin sanoen kanne voidaan hylätä selvästi perusteettomana vielä pääkäsittelyssäkin. Yksipuolisen tuomion käyttöala ja virallistutkinnan soveltamisala siis sulautuvat.

Lukijavaroitus on tässä vaiheessa paikallaan. Tutkimuksessa vuoden 1993 uudistukselle tullaan antamaan huono kouluarvosana summaarisen lainkäytön osalta; arvosana on lisäksi ansaittu, koska uudistus oli tältä osin huonosti valmisteltu ja vielä huonommin harkittu. Toistaiseksi uudistus on suoranaishetvällä arvostelulta välttynyt myös tutkimuksessa. Lainsäätäjän tahtoa on perinteiseen tapaan kunnioitettu, ja järjestelmän toimivuutta on yritetty parantaa. Arvostelu, niin jyrkkää kuin paikoin onkin ollut, ei kohdistu perusratkaisuun eli siihen, miten oletetusti riidattomien velkomisasioiden käsittely tuomioistuimessa järjestetään, jos tai kun ne säilytetään

16. Ks. jäljempänä 2.3.

17. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 5.1. Tässä vaiheessa kannattaa jo muistuttaa, että lain vaatimus täydestä näytöstä oli jäänyt jo 1800-luvulla paperille. Tutkimuksessa kerrottiin hie-man anteeksi pyydellen, että ”alioikeuskäytäntö” tyytyi ”vähempään näyttöön”. Sekin näyttäisi olevan liioittelua.

8 tuomioistuinasioina. Kritiikin kohteiksi ovat päätyneet nykyisen järjestelmän yksityiskohdat, mikä merkittävästi rajoittaa arvostelua. Yhden menettelyn summaarista lainkäyttöä – joka sai historiallisista syistä nykyisin oudolta kuulostavan liikanimen ”suppilomalli” – ei sinänsä aseteta kyseenalaiseksi, vielä vähemmän kiistetään sen toimivuutta.¹⁸ Lähtökohta sisältää rohkean ja jonkun mielestä pelottavan premissin: pienillä korjauksilla järjestelmä saadaan toimivaksi, toisin sanoen kantajan perimisentressille ja vastaajan oikeussuojaintressille on löydettävissä ihanteellinen tasapaino. Realistinen tutkija epäilee. Selvää ainakin on, että oikeuskäytäntö ei, edes tuettuna de sententia ferenda -suosituksilla, sellaista kykene tuottamaan. Työtavat ja rutiinit ovat liiaksi lukittuneet.

1.2. SUMMAARISEN LAINKÄYTÖN NYKYPÄIVÄ

Kukaan ei liene vakavissaan eri mieltä siitä, että summaarinen lainkäyttö on nykyisin hyvin erilaista kuin mitä se oli instituution saadessa muotonsa vuoden 1734 laissa. Voidaan myös kohtalaisella oikeutuksella väittää, että summaarisen lainkäytön arki poikkeaa melko tavalla siitäkin, millaista se oli kohtalokkaaksi katsotun vuoden 1993 uudistuksen aattona.¹⁹ Tuolloinhan summaarisen lainkäytön perustana oli jo aikanaan moderniksi katsottu vuoden 1972 laaja uudistus eli kuvainnollisesti vuoden 1972 malli.²⁰ Muutokset ajoittuvat näin viimeisille vuosikymmenille, erityisesti vuosituhannen vaihteen jälkeiseen aikaan. Muutos on ollut tosiasiallinen ja nähtävästi hidas, koska säännöspohja on yllättävän samanlainen kuin alkujaan. Vuoden 1993 uudistustakaan, josta puhutaan paljon tässä tutkimuksessa, ei saisi dramatisoida; siinä vanha formaatti yksinkertaisesti sovitettiin uuteen formaattiin, mikä oli tietenkin pakko tehdä. Paperilla tämä uudistus ei, se on pakko myöntää, vaikuta niin merkittävältä, mitä se loppujen lopuksi oli. Ulkoisia muutoksia summaarisessa lainkäytössä

18. Sen sijaan nimitys ”yhden luokun malli” kuvaa hyvin uutta järjestelmää. Ks. Nurro 2021 s. 35.

19. Vuoden 2025 raportissa uudistamistarpeita perustellaan asiamäärien kasvulla, perinnän muuttumisesta liiketoiminnaksi sekä oudosti julkisen sektorin säästötavoitteilla. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 30. Säästöpainetta varmasti on, mutta summaarinen lainkäyttö ei, kuten alkusanoissa kerrottiin, rasita valtiontaloutta: pikemminkin se tuottaa kuvainnollisesti voittoa ja rahoittaa muita asioita. Toki kaikkia työtapoja on aihetta rationalisoida ja yksinkertaistaa, ja tämä tietenkin koskee myös summaarista lainkäyttöä.

20. Vaikka säännösten lakisysteemaattinen sisältö on ollut enimmäkseen sama, itse menettelyssä on tapahtunut muutoksia. Selvyuden vuoksi kannattaisikin joskus käyttää arkikielisiä ilmauksia vuoden 1734 malli, vuoden 1972 malli, vuoden 1993 malli ja jopa vuoden 2017 malli, jos keskittäminen ja sähköisen asioinnin pakollisuus luetaan fundamentaalisiksi muutoksiksi. Näin säännöskerrokset eivät sekoittuisi.

ovat asiamäärien kasvu ja saatavien perinnän muuttuminen omaksi liiketoiminnaksi, perintäalaksi, monen mielestä suorastaan perintäteollisuudeksi. Erikoistuneet perimistöimistot ovat toisin sanoen korvanneet aikaisemmat itse saataviaan perivät velkojat. Myös nämä muutokset ovat tapahtuneet vähitellen.

Vuosittain käräjäoikeudet käsittelevät noin 400 000 summaarisiksi tilastoitua asiaa: asiamäärässä on vain vähäistä vaihtelua.²¹ Ne ovat myös asiallisesti yksipuolisia, mitä on pidetty summaarisen asian tunnusmerkkinä.²² Asioista vain noin yhdessä prosentissa vastaaja osallistuu oikeudenkäyntiin, toisin sanoen riitauttaa osaksi tai kokonaan kantajan vaatimukset. Tästä johtuen summaariset asia käsitellään nopeasti, keskimääräinen käsittelyaika on vain kolme kuukautta. Joissakin käräjäoikeuksissa on päästy jopa yhden kuukauden käsittelyaikaan, joka herättää jo epäilyksiä käsittelyn pinnallisuudesta. Vastaajahan saa jo vastaamiseen aikaa 2–3 viikkoa, joten asian käsittelyyn käytetään parhaassa tapauksessa viikko. On arvioitu, että noin kolme neljäsosaa käräjäoikeuksien asioista on summaarisia.²³ Myös summaaristen asioiden jakautumasta tiedetään pääkohdat. Yli kahdeksassakymmenessä prosentissa velkojan saatava oli alle 1 000 euroa, valtaosa oli ”kulutusluottoja ja puhelinlaskuja”. Yllättävästi niin sanottujen pikaluottojen osuus summaarisista asioista oli hieman yli puolet. Tämä tosin vastaa velkaantumistutkimuksen havaintoja, jonka mukaan velkaantumisen terminaalivaiheessa ihmiset turvautuvat viimeiseen luottokanavaan eli pikaluottoja tarjoaviin rahoitusalan yrityksiin.²⁴

Asiamäärä sellaisenaan ei olisi ongelma lainkäytössä, jos voimavarat ovat riittävät ja työnjärjestelyt kunnossa. Ellei näin ole, suuri asiamäärä johtaa ylikuormitukseen, joka taas ei enää ole neutraali ilmiö. Se heijastuu itse lainkäyttöön muutoinkin kuin asioiden viipymisenä. Toimintatavat jähmettyvät, rutiinit nousevat itseisarvoksi eivätkä ne enää luontaisesti uudistu. Työtapoja eli rutiineja ei enää kyseenalaisteta, vaan niihin sitoudutaan aina vain sitkeämmin. Tämä suosii niitä tahoja, joille nykytilanne on suosiollinen. Summaarinen lainkäyttö vaikuttaa suorastaan malliesi-

21. Asiamäärien ja asiakoostumuksen vaihtelusta ks. Selkämaa ym 2025 s. 139.

22. Summaarisen asian vaikea käsite tulee tarkemmin esille jäljempänä jaksossa 2.4. Tässä summaarisista asioista puhutaan yleisesti.

23. Näin oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 2022 s. 22. Epäselvää on, tarkoittaanko tällä kaikkia käräjäoikeuksia vai ainoastaan niitä viittä käräjäoikeutta, joihin summaariset asiat ovat keskitetyt. Kokonaisuuteen tämä ei vaikuta: summaarisia asioita on paljon, ja ne työllistävät tuomioistuimia, etenkin käräjäsiihteeriä ja käräjänotaareja. Ks. jäljempänä jakso 3.1. Oikeuslaitoksen kehittämiskomitea laski aikanaan, että summaaristen asioiden käsittely vei 204 henkilötyövuotta eli ”suhteellisen runsaasti henkilötyövoimaa”. Ks. KM 2003:3 s. 144.

24. Ks. esimerkiksi Rantala-Tarkkala 2009 s. 11.

10 merkiltä tästä kehityskulusta.²⁵ Tilanne suosii perintäalan toimijoita sekä jossain määrin myös tuomioistuimia: niillä taas ei tunnu olevan mainittavaa kiinnostusta uudistuksiin. Summaarisen lainkäytön erikoisuus ovat tässä tutkimuksissa epävirallisiksi kutsutut yhteydenotot, joita ei tavallisissa asioissa juuri esiinny. Tällaisessa yhteydenotossa vastaaja pyytää maksuaikaa, toivoo neuvoja tai yksinkertaisesti halua selvittää, mistä on kysymys. Epäviralliset yhteydenotot työllistävät sekä kanslia- että lainkäyttöhenkilökuntaa. Ne ovat myös tämän tutkimuksen näkökulmasta eräänlainen anomalia: onko tällainen yhteydenotto ymmärrettävä vastaukseksi kantajan vaatimuksiin?²⁶ Aineisto antaa kuvan, että tuomioistuimen henkilökunta suhtautuu yhteydenottoihin kärsimättömästi, nähtävästi toisinaan suorastaan torjuvasti. Yhteydenotto rikkoo rutiineja, ja se hidastaa, jos siihen kiinnitettäisiin vakavaa huomiota, summaaristen asioiden sujuvaa käsittelyä. Tuomioistuin ymmärrettävästi pyrkii järjestämään työnkulkunsa summaaristen asioiden läpivirtausta (case flow) tukevaksi. Oli henkilökunta miten palveluallista ja auttavaista tahansa, yksittäisen asian käsittelyyn ei uhrata eikä voidakaan uhrata paljon aikaa.²⁷ Palvelu (jos asiakas sitä saa) lienee kertomista velkaneuvonnasta ja neuvon kääntyä sen puoleen. Vaikka tässä ei ole moitteen sijaa, se ei auta vastaajaa päättämään, mitä hänen on syytä tehdä vireillä olevassa asiassa.

Päätöksenteko summaarisissa asioissa on sekin muuttunut. Se on delegoitunut eli siirtynyt ammattituomareilta muulle henkilökunnalle.²⁸ Tämä muutos on tekni-
nen ja näkymätön, tyypillinen vastaaja ei luultavasti pane sitä merkille, eikä muutos ole saanut tutkimuksessaan ansaitsemaansa huomiota. Tällainen ”tuomariton” lainkäyttö on yhtäältä periaatteellinen ongelma oikeusvaltiossa, toisaalta on lähes pakko olettaa, että se vaikuttaa myös siihen, miten summaariset asiat de facto tu-

25. Tätä kierrettä kuvaa hyvin Galanter. Ks. Galanter 1974 s. 121. Tähän liittyy hänen mukaansa se, että kerta-asianosaiset eivät pysty järjestäytymään eivätkä näin kykene vaikuttamaan institutionaalistuneihin käytäntöihin, heiltä puuttuu siis vaikutusvalta sekä oikeuspolitiikassa että oikeushallinnossa.

26. Tästä ks. jäljempänä jakso 3.2.

27. Näistä yhteydenotoista ei ole tilastotietoja, eikä niistä ole tutkimusta. Ammatillisissa opin-
näytteissä ilmiötä ja sen vaikutusta kärjäsihteerien työhön kuitenkin kuvataan. Yhteydenotto-
ja tulee ”päivittäin”, ja niitä on ”laidasta laitaan”. Yhteyttä otetaan puhelimella ja sähköpostilla,
harvemmin henkilökohtaisella käynnillä. Vastaaminen on ajoittain ”työllistävä ja aikaa vievä.”
Näin Helenius 2017 s. 38. Ks. jäljempänä jakso 4.2.2.

28. Tietojen (tosin ne ovat vanhoja) mukaan kansliahenkilökunta ratkaisee summaarisista
asioista 82 prosenttia, (kärjä)notaarit 15 prosenttia, kärjätuomareiden ratkaistavaksi jää vain
muutama prosentti. Näin KM 2003:3 s. 144. Mietinnössä todetaan, että delegointi on viety ”var-
sin pitkälle”. Reilumpaa olisi tunnustaa, että delegointi on viety niin pitkälle kuin mahdollista.
Kirjallisuudessa asia sanotaan suoremmin. Kärjäsihteerit, joilla on ”riittävä taito, tekevät kär-
jäjäoikeuksissa suuren määrän lainkäyttöön kuuluvia ratkaisuja ja osallistuvat merkittävällä
tavalla riita-asioiden lainkäyttöön”. Näin Kuuliala-Linna-Saranpää 2022 s. 246.

levat käsitellyiksi ja ratkaistuiksi.²⁹ Summaarisia asioita käsittelevät ja ratkaisevat kärjäsihteerit ja kärjänotaarit. Ensimmäisillä ei ole edes juridista peruskoulutusta, jälkimmäisillä se toki on, mutta heiltä puuttuu tuomarikokemus. Kummankaan ammattiryhmän osaamista ei ole syytä arvostella: vika on, jos se jollakin on, lainsäätäjässä, joka on päätenyt tällaiseen työnjakoon tuomioistuimissa. Delegoitumisen seuraukset kannattaa kuitenkin tuoda esiin, vaikka se voidaan kokea loukkaavaksi. Päätösvallan delegoituminen saa aikaan sen rutinoitumisen, jossa (summaaristen) asioiden yksilöllisyys katoaa: ne ovat kaikki samaa massaa. Se myös pitää yllä saavutettua kehitysvaihetta. Tällaisissa olosuhteissa summaarinen lainkäyttö ei hevin luontaisesti uudistu. Näin pitkälle viety delegointi on toisin sanoen arveluttavaa. Sen haittavaikutuksiin on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota, koska delegointi on nähty kysymyksenä kustannustehokkuudesta ja järkevästä työnjärjestelystä. Totta on, että tehtävien uskominen ei-juristeille ei ole suomalainen kummallisuus: maallikkotuomarit eivät ole kansainvälisestikään mitenkään poikkeuksellinen ilmiö.

Myös toinen perustavalta vaikuttava siirtymä on tutkimuksessa sivuutettu. Aikaisemmin yhtenäinen summaarinen lainkäyttö on viimeisen vuosikymmenen kuluessa pirstoutunut yleiseen (tai yhtä hyvin vanhaan) summaariseen lainkäyttöön sekä kuluttaja-asioiden summaarisen lainkäyttöön.³⁰ Vanhassa perustyyppissä vallitsee normaali yksilöllinen asianosaisasetelma: velkoja perii, ehkä asiamiestä käyttäen, omaa saatavaansa. Kuluttajasuhteiden (summaarisessa) lainkäytössä taas perimistöimisto velkoo kuluttajalta kuluttajasaatavaa, jonka perinnän se on saanut toimeksiannolla. Yleisessä (summaarisessa) lainkäytössä saattaa olla access to justice -asetelma, vahva vastaan heikko. Sitä ei kuitenkaan kelpuuteta lähtökohdaksi, eikä voimavarojen epäsuhta ole silmiinpistävä. Kuluttaja-asioiden (summaarisessa) lainkäytössä taas epäsuhta on räikeä, perimistöimisto on taloudellisilta, tiedollisilta ja psykologisilta voimavaroiltaan ylivoimainen vastapuoli. Epäsuhtaa kuitenkin kompensoi se suoja, mitä vastaaja saa aineellisesta ja alkujaan Euroopan unionin omaksumasta kuluttajansuojasta. Tehostetun aineellisen suojan ydinalue ovat kuluttajaluotot. Voimavarojen eroa tasoittaa vielä ammattimaisen perinnän lakisääteinen viranomaisvalvonta sekä kuluttajien etuja suojaava kuluttaja-asiamies. Tätä tukea kutsutaan tässä tutkimuksessa viranomaislähtöiseksi oikeussuojaksi. Tähän oikeussuojaan palataan jäljempänä.

Tässä yhteydessä riittää toteamus, että kuluttajansuoja heijastuu summaaristen asioiden käsittelyyn ja ratkaisemiseen. Vaikutus ei ole tasainen: vahvin se on kulutta-

29. Ks. jäljempänä jakso 3.1.

30. Ks. jakso 3.3.

12 jaluotoissa, hieman heikompi muissa kuluttaja-asioissa, ja yleisessä summaarisessa lainkäytössä voidaan puhua enintään heijastusvaikutuksesta. Vaikka kuluttaja-asiat muodostavat summaaristen asioiden enemmistön, kaikki summaariset asiat eivät ole kuluttaja-asioita; muiden asioiden määrästä ei ole tietoja, mutta se jääneen prosenttiin tai pariin.³¹ Kaikki kuluttaja-asiatkaan eivät ole perimistoimistojen hoitamia: yksittäiset yritykset perivät edelleenkin itse saataviaan. Myös näiden yksittäisten kuluttaja-asioiden määrä on marginaalinen. Yritykset ovat lähes täysin ulkoistaneet saataviensa perinnän, mikä johtuu siitä, että yritykset eivät itse kykene sitä tehokkaasti hoitamaan. Vanhassa oikeudenkäyntikonseptissa se kävi vielä päinsä.

Summaarisen lainkäytön pirstoutumisella on myös systemaattinen seurauksensa. Se nimittäin muuttaa samalla oikeudenalojen perinteistä työnjakoa. Yleinen (summaarinen) lainkäyttö säilyy prosessioikeuden vastuualueella, kun taas kuluttaja-asioiden (summaarinen) lainkäyttö on siirtymässä osaksi kuluttajaoikeutta, muutosta kuvaavan nimen ”kuluttajaprosessioikeus” saaneena. Prosessioikeudellinen tutkimus on syystä tai toisesta hiipunut: summaarinen lainkäyttö ei ole saanut vuoden 1988 jälkeen monografiamittaista tutkimusta, jollaista näin laaja aihe vaatisi.³² Se on saanut runsaasti artikkelitutkimusta, mutta se on yleensä keskittynyt ajankohtaisiin tulkintakysymyksiin. Kuluttajaprosessioikeuden tutkimuskin on artikkelityyppistä; lisäksi sitä on moitittu vanhahtavuudesta. Uusi, monialainen ja access to justice -vaihtoteita saanut tutkimusperinne ei ole vielä ulottunut aineelliseen prosessioikeuden tutkimukseen.³³

Summaarisessa lainkäytössä on erityinen muutoksenhaku, takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon. Vaikka se periaatteessa antaa vastaajalle tehokasta oikeussuojaa, hyvin harvat vastaajat ovat käytännössä siihen turvautuneet. Vuoden 1993 uudistus teoriassa helpotti takaisinsaantia, koska se muuttui kanteella vireille pantavasta riita-asiasta kevyemmäksi hakemusasiaksi. Formaatin muutos saattoi hieman lisätä takaisinsaannin käyttöastetta, vaikka aikasarjaa määräfrequenssistä ei ole. Vuonna 2023 tuomioistuimissa käsiteltiin 127 takaisinsaantiasiaan, mikä edustaa alle puolta promillea summaaristen asioiden kokonaismäärästä.³⁴ Näyttää siltä, että tilanne

31. Arvio perustuu siihen, että 98 prosenttia summaarisista asioista tulee vireille sähköisesti. Ammattimaisessa perinnässä sitä on pakko käyttää, muut kantajat saavat panna summaariset asiansa vireille asiakirjoin. Ks. jäljempänä jakso 2.3.1. 1990-luvun lopulla joissakin tuomioistuimissa yritys/yritys -tyyppisiä summaarisia asioita oli noin viisi prosenttia. Näin Haavisto 2002 s. 102.

32. Tutkimusta esitellään lähemmin jaksossa 2.3.

33. Koulu 2025 s. 277.

34. Osuus on hieman korkeampi, koska kaikki summaariset asiat eivät johda yksipuoliseen tuomioon. Kokonaiskuvaa tällainen tarkennus ei muuta: takaisinsaantiasiat ovat harvinaisia, ja niiden harvinaisuutta voidaan käyttää vasta-argumenttina väitteelle, jonka mukaan tuhannet

muuttuu. Lainsäädäntöä ei suinkaan ole uudistettu takaisinsaantia suosivammaksi, mutta markkinoille on tullut kaupallisia ja professionaalisia takaisinsaantipalveluja. Takaisinsaanti alkaa siis muuttua liiketoiminnaksi samalla tavalla minkä saatavien perintä teki pari vuosikymmentä sitten. Kehitystä ei ole syytä paheksua, vielä vähemmän sitä estää. Se on sinänsä luonnollinen vastareaktio: jos on olemassa kaupallista ja ammattimaista perintää, miksei saisi olla samoilla ehdoilla toimivaa vastaperintää. Kaupallinen takaisinsaantipalvelu on omaperäinen ratkaisu oikeuksiin pääsyn ongelmaan, jollaista access to justice -tutkimus ei ole ajatellut.³⁵ Jotta se olisi kannattavaa liiketoimintaa, tarvitaan täsmällistä lainsäädäntöä ja lukuisia laiminlyöntejä, eli paljon lupaavia 'voittojuttuja'. Tällä hetkellä nämä edellytykset vallitsevat summaarisessa lainkäytössä. Yllätys kuitenkin olisi, jos takaisinsaanti yksin tämän palvelun ansiosta yleistyisi pääsäännöksi tai edes tavalliseksi. Keskittyminen takaisinsaantiin saa joka tapauksessa aikaan sen, että takaisinsaantivaatimuksia ajetaan aikaisempaa ammattimaisemmin ja kertyneitä kokemuksia hyödyntäen. Hakemukset johtavat siis useammin yksipuolisen tuomion kumoamiseen. Jos yksipuolisen tuomion saa helposti, se myös kumoutuu helposti, usein vuosien kuluttua. Takaisinsaantihakemusten tulvaa tuomioistuimiin on turha pelätä. Vastaaja on jo valinnut strategiakseen passiivisuuden, kun summaarinen asia oli käsiteltävänä.³⁶ Hän ei luultavasti halua puuttua asiaan silloinkaan, kun ennuste olisi hyvä, toisin sanoen se lupaisi lähes varmaa voittoa takaisinsaantioikeudenkäynnissä.

Jos takaisinsaanti on kokenut kolmessa vuosisadassa vain vähäisiä muutoksia, yksipuolinen tuomion täytäntöönpanossa kaikki on toisin. Nykyisin kantajalla on yksipuolisen tuomion perusteella paljon laajempi oikeus täytäntöönpanoon kuin mitä kantajalla alkuaan oli.³⁷ Lisäksi täytäntöönpano käynnistyy ilman ulosottohakemusta. Yksipuolisille tuomioille on tyypillistä, että ne siirtyvät välittömästi ja sähköisesti ulosottoon, toisin sanoen tulevat saman tien vireille ulosottoasioina. Ne ovat pitkään vireillä, koska velallisella on tavallisesti lukuisia saatavia ulosotossa. Yksittäisille saa-

summaariset asiat ovat "kyseenalaisia" ja että "merkittävä" osa kantajien vaatimuksista on perusteettomia. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 48. Vasta-argumentti ei vakuuta. Takaisinsaannin tiellä on paljon esteitä, ja harvinaisuus todistaa lähinnä sen, että esteisiin tulisi puuttua. Ks. jäljempänä jakso 6.1. ja 6.5.

35. Totta on, että asianajajat ovat aina mainostaneet "erikoisalojaan". Ututta on vain kapea kohderyhmä ja vetoava mainonta. Access to justice -tutkimuskin on antanut arvoa yksityisille asianajajille, jotka hoitavat oikeudenkäyntejä joko pro bono -ehdoin tai tulospalkkiota vastaan. Ks. Koulun 2020 s. 220 ja 239. Pohjoismaissa tällainen toiminta on äärimmäisen pienimuotoista eikä paikkaa oikeussuojan aukkoja.

36. Tämä näkyi vanhassa maksamismääräysmenettelyssä. Takaisinsaantikanteet olivat siinä "äärimmäisen harvinaisia". Näin Lager 1988 s. 226. Mitään tilastoja ei tuolta ajalta ole, joten kyseessä on tutkijan sinänsä uskottava arvio.

37. Ks. jäljempänä jakso 6.1.

14 taville kertyy hitaasti suorituksia tavallisesti toistuvaistulon ulosmittauksista. Ulosotto yksipuolisen tuomion perusteella kestää näin yleensä vuosia, jopa vuosikymmeniä. Summaarisen lainkäytön tutkimuksessa on lähes mahdotonta välttää kannanottoja yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoon. Tutkimuksen laajentaminen vastaavasti on näin tarpeen: selvää tietenkin on, että ulosottoa ei käsitteellisesti lueta summaariseen lainkäyttöön. Summaarisella lainkäytöllä ei myöskään ole ulosotossa vastinetta, summaarista ulosottoa, joka jotenkin poikkeaisi muusta ulosotosta. Ulosotto on samaa tapahtumakulkua, kun tutkimuksessa käytetään vastaajan näkökulmaa (kuten tässä tutkimuksessa tehdään).

Jo vuoden 1734 laki liitti takaisinsaannin ulosottoon: täytäntöönpano heijastuu takaisinsaantiin ja päinvastoin (OK 1734 13:3).³⁸ Laissa oli tarkat säännökset, ja niistä luovuttiin vasta, kun ulosottolaki säädettiin vuonna 1895. Monesti takaisinsaanti viivästyy ja johtaa yksipuolisen tuomion kumoamiseen vasta, kun velkojan saatava on jo tullut kokonaan suoritetuksi. Tällöin täytäntöönpano joudutaan peruuttamaan. Entinen ulosottoasian velallinen muuttuu näin ulosottoasiassa velkojaksi. Hänellä on oikeus vaatia ulosottomieheltä toimia perityn rahamäärän palauttamiseksi, viime kädessä täytäntöönpanolla, jonka kohteena on alkuperäinen kantaja. Vastaaaja tulisi kylläkin kutsua ulosotossa puhuttaessa velalliseksi. Jos käytetään kantaja/vastaaaja -nimiä, ne tulisi takaisinsaannissa ja ulosotossa varustaa lisämääreellä ”entinen”. Muutoin vaarana ovat väärinymmärrykset.³⁹

1.3. KONTUMASIAALIOPIN VARJO

Summaarinen lainkäyttö ei syntynyt tyhjästä: se ei myöskään ole irrallinen saareke prosessilainsäädännössä. Summaarisella lainkäytöllä on yhtäältä aatehistoriallinen yhteys koko Eurooppaa hallinneeseen aatevirtaukseen. Toisaalta se kytkeytyy mitä ajankohtaisimpiin valintoihin oikeuspoliittisessa päätöksenteossa. Nykyistä summaarista lainkäyttöä ei voi ymmärtää tuntematta sen aatehistoriaa.⁴⁰ Samalla sen tutkiminen pakottaa perehtymään edessä oleviin oikeuspoliittisiin linjauksiin. Summaarisella lainkäytöllä on yhteyttä kontumalisiaaliopiksi kutsuttuun ajatteluun,

38. Ks. jäljempänä jakso 6.1.

39. Tutkimuksen kielenkäytöstä ks. jäljempänä jakso 2.4.

40. Prosessioikeuden tutkimus on tunnetusti epähistoriallista. Sitä kiinnostaa vain voimassa-oleva prosessilaki. Piirrettä ei ole tässä syytä arvostella, mutta summaarisessa lainkäytössä historiallinen kehitys on syytä tuntea. Rakenteet ovat peräisin modernin prosessin syntyhetkiltä ja summaarisen lainkäytön perustutkimuskin vuosisadan takaa. Prosessioikeuden tutkimuksen yleisestä historiakielteisyydestä ks. Koulu 2023b s. 142.

julkisen vallan interventioon yksittäiseen oikeusriitaan sekä lainkäyttöjärjestelmän tarjoamaan vaihtoehtoisuuteen. Kontumasiaalioppi on nykyisin historiaan siirtynyt filosofia, joka sekä selittää summaarisen lainkäytön dynamiikkaa että tekee sen anakronistiset piirteet ymmärrettäviksi. Vaikka oppi on vuoden 1734 lakia vanhempi, sen vaikutus ei ole tyystin hälvennyt. Julkisen vallan interventio puolestaan on keskeinen teema uusimmassa konfliktinhallinnan tutkimuksessa. Siinä se yhdistyy viranomaislähtöisen oikeussuojan nimellä tunnettuun lähestymistapaan. Julkisen vallan intervention käyttö on enimmäkseen oikeuspolitiikkaa, mutta se koettelee samalla asianosaiselle perinteisesti myönnetyn määräämisvallan rajoja. Suomessa summaarinen lainkäyttö on vanhin ja selkein julkisen intervention sovellus. Summaarista lainkäyttöä saatetaan jopa pitää tämän teorian testaamisalueena. Vaihtoehtoisuus eli valinta lainkäyttömenettelyjen välillä on Suomessa puhtaasti teoreettinen ja odottaa toistaiseksi lainsäätäjän aloitteita: miten massaosaatavien perintä järjestetään, mitä lainkäyttömenettelyitä on tarjolla ja millä logiikalla asiat ohjautuvat eri menettelyihin. Tällä hetkellä vaihtoehtoja ei ole, käytössä on vain summaarinen lainkäyttö. Aina näin ei ole ollut. Vuoteen 1993 saakka lainhaku ja maksamismääräysmenettely tarjosivat vaihtoehdot summaarisena asiana vireille pantavalle kanteelle. Uudistus lopetti valinnaisuuden. Nykyisen suppilomallin ainoa vahvuus lienee, että se vapauttaa velkojan (tai käytännössä perimistoimiston) valinnan vaivasta. Vaihtoehtoja ovat vain kanne ja perinnästä luopuminen.

Kontumasiaaliopissa yksipuolinen tuomio on luvattomalle poissaololle asetettu rangaistus tai lievemmin sanottuna sanktio. Ajatus tällaisesta sanktiosta ja sen tarpeellisuudesta on peräisin kirkollisissa tuomioistuimissa kehitellystä teoriasta, joka käytännöllisenä siirtyi yleisen lainkäytön oikeudenkäynteihin. Oppi sai nimensä latinan sanasta "contumacia", joka tarkoittaa uppiniskaisuutta ja niskoittelua. Vastaaja toisin sanoen niskoitteli, kun hän jäi pois istunnosta tai modernissa prosessissa laiminlöi vastata kirjallisesti, toisin sanoen löi laimin prosessilain määräämän velvollisuuden.⁴¹ Yksipuolinen tuomio oli yksi niistä sanktioista, joilla niskoitteluun puututtiin. Periaate vaikutti voimakkaimmin roomanisissa oikeuskulttuureissa. Niissä niskoitteleva asianosainen menetti oikeutensa osallistua oikeudenkäyntiin, esittää todistelua tai kommentoida vastapuolen todistelua sekä hakea muutosta. Hänelle jäi vain oikeus olla läsnä oikeuden istunnoissa sekä pyytää asian uudelleenkäsitteilyä. Lain vastaajalle suoma oikeus hakea takaisinsaantia (nykyinen OK 12:14) on tämän

41. Laiminlyöntivaikutus oli tasapuolinen: se kohtasi kaikkia laiminlyöntiin syyllistyneitä. Suomen sisällissodan vallankumousoikeuksissa sen sijaan tehtiin ero. Sanktio kohdistui yhtiömuotoisiin vastaajiin: yhtiön katsottiin myöntäneen kantajan vaatimukset oikeiksi. Jos sen sijaan poisjäänyt vastaaja oli luonnollinen henkilö, seuraamuksesta piti äänestää. Ks. Siro 2009 s. 249.

16 uudelleen käsittelyn periaatteen sovellus. Perinteiseen kontumasiaaliproessiin, tuomitsemiseen ”in contumaciam” ei näin ollen kuulunut minkäänlainen kantajan vaatimusten asiallinen tutkinta tai edes oikeusperusteiden kyseleminen. Kaikkinaisen asian myöhempi käsittely oli näin tosiasiallisesti sen uudelleen käsittelyä.

Yksipuolinen tuomio ei, toisin kuin sen nimi antaa ymmärtää, periaatteessa saisi olla oikeudellinen ratkaisu siihen riitakysymykseen, joka on oikeudenkäynnin teemana. Prosessilakimme on kontumasiaaliopin kannalta näin ollen hybridityyppinen, mikä luo jännitteen tuomioistuimen tutkimisvelvollisuuden ja vastaajan poissaololle annetun kontumasiaalisen vaikutuksen välille.⁴² Yksipuolinen tuomio on sanktio, mutta tuomioistuimen on kuitenkin tutkittava aineellista oikeussuhdetta. Tässä on pakko syntyä ristiriitaa, vähintäänkin siinä, miten pitkälle tuomioistuimen pitää tai se saa selvittää, onko kanne ”selvästi perusteeton” ja millä tavoin tämä tutkinta tapahtuu. Oikeustieteen tutkimus on kehitellyt malleja tälle tutkinnalle, osa niistä on epärealistisia, osa vain vaikeasti käytäntöön sovellettavia. On syytä muistaa, että vastaaja on passiivinen eikä täydennä oikeudenkäyntiaineistoa. Kaiken tutkinnan esteeksi nousee näin aineistoin lähtökohtainen niukkuus ja yksipuolisuus. Aineistoa on vähän, ja kaikki on peräisin kantajalta. Jos vastaaja on aktiivinen, asia ei enää olekaan summaarinen.

Vaatimusten aineellinen perusteettomuus käy harvoin ilmi haastehakemukselta, joka saa olla summaarisessa asiassa hyvin pääpiirteittäinen niin sanottu suppea haastehakemus. Kun vastaaja ei vastaa vaatimuksiin, muuta asiakirja-aineistoahan summaarisessa asiassa ei yleensä kerry. Selvää on, että kantajalle on myös varattava tilaisuus esittää selvitystä siitä, että kanne ei ole ”selvästi perusteeton”. Konsensusta ei ole siitäkään, mikä on ”perusteettomuutta” ja milloin se on ”selvää”.⁴³ Joskus aineisto riittää tutkintaan, joka on muutakin kuin ohjelmanjulistus. Tutkinnan oikeutus ja tehokkuus ei kuitenkaan ole niin vastaansanomaton, mitä kielenkäyttö antaa ymmärtää. Tutkinta kasvattaa kantajan kustannuksia. Jos hän kuitenkin voittaa asian (kanne ei ollutkaan perusteeton), kantajalle syntyy periaatteessa oikeus saada niistä korvaus vastaajalta. Tämähän häviää asian. Tuntuu kuitenkin kohtuuttomalta määrätä vastaaja maksamaan siitä lisätyöstä, minkä tuomioistuin on aikaansaanut jälkiviisaasti turhilla selvitysvaatimuksillaan. Oikeusministeriön asetus ei tätä on-

42. Aikanaan kiisteltiin siitä, oliko vuoden 1734 lain summaarinen lainkäyttö ylipäätään todellista kontumasiaalimenettelyä, koska kantajalla oli kuitenkin näyttövelvollisuus. Kiista jatkui aina 1980-luvulle. Ks. Hormia 1988 s. 150. Vastaus riippuu tietenkin kontumasiaaliproessin määritelmästä. Niin kauan kuin laiminlyönnillä on haitallinen todistuksellinen merkitys, tradition tunnustava kielenkäyttö on paikallaan, toisin sanoen nykyinen summaarinen lainkäyttö on kontumasiaalista.

43. Ks. jäljempänä jaksot 5.1. ja 5.3.

gelmaa ratkaise. Siinä vahvistetuista määristä voidaan poiketa, kun siihen on ”muu erityisen painava syy” (6 §).

Vuoden 1734 laissa kontumasiaaliopin vaikutus näkyy lähinnä systemaattisissa yhteyksissä. OK 12 luvun alkuperäinen otsikko esimerkiksi oli ”Miten on meneteltävä, kun haasteesta ei oteta vaarin”. Otsikkoon muutettiin muotoon ”Asianosaisen poissaolosta” vasta vuonna 1960 (362/1960). Siitä siirryttiin nykyiseen otsikkoon ”Asianosaisista” vuoden 1993 suuren uudistuksen yhteydessä. Yksipuolinen tuomio oli aikaan vähäisin sanktio, joka kohtasi niskoittelevaa vastaajaa, joskus myös kantajaa. Vuoden 1734 laki pakotti asianosaiset istuntoon ennen kaikkea sakkorangaistuksella (kumottu OK 1734 12:3).⁴⁴ Sakkorangaistus jäi kuitenkin vähitellen pois käytöstä, toisin sanoen sitä ei ollut ’pitkään aikaan’ sovellettu riita-asioihin. Säännös muodollisesti koski riita-asioitakin, eikä sitä muutettu. Laki suhtautui kuitenkin niskoitteluun ymmärtäväisesti. Vuoden 1734 laki oli ajan ja Euroopan mittapuun mukaan tässä suhteessa suorastaan liberaali, eikä kontumasiaalinen ajattelu paljoakaan siinä näkynyt. Keski-Euroopassa taas nähtiin kontumasiaaliopin äärisovellus: rikosasian vastaaja koettiin pakottaa kidutuksella osallistumaan, käytännössä joko myöntämään tai kiistämään syyte. Ellei hän kumpaakaan tehnyt, käyttöön otettiin nimellä *peine forte et dure* -nimellä tunnettu menetelmä. Siinä (minkä sen nimi kirjaimellisesti ilmoittaa) selälleen sidotun vastaajan päälle kasattiin painoja, kunnes hän joko vastasi syytteesen tai kuoli. Monet todella saivat surmansa mitään vastaamatta. Menetelmä nosti esiin myös tässä tutkimuksessa heräävän kysymyksen, milloin asianosainen vastasi syytteesen. Sanktioitahan saa soveltaa vain, kun vastaaja ei osallistu oikeudenkäyntiin lain vaatimalla tavalla.⁴⁵ Painostukseen alistettiin muun muassa sellainen vastaaja, joka pelkästään väitti tuomareita esteellisiksi.⁴⁶ Muut sanktiot kuin yksipuolinen tuomio ovat vähitellen poistuneet prosessilaeista tai jääneet sinne oikeushistoriallisiksi reliikeiksi.

Ruotsin oikeudessa opin jälki näkyy juridisessa kielenkäytössä, kun taas suomalaisesta lakikielestä se on kokonaan hävinnyt.⁴⁷ Ruotsin oikeudessa yksipuolista menettelyä kutsutaan vanhahtavasti nimellä ’kontumacialförbandet’; yksipuolinen tuomio on taas ’kontumacialdom’, samoin yleisempi synonyymi ’tredskodom’ viittaa samaan logiikkaan ja todistaa tradition voimasta. Tässä suhteessa suomalainen

44. Ks. esimerkiksi Halila 1972 s. 480.

45. Vuoden 1734 lain summaarisessa asiassa vastaaja niskoitteli, kun hän ei saapunut istuntoon, vuoden 1993 summaarisessa asiassa vastaaja taas muun muassa niskoittelee, kun hän antaa vastauksen, joka on selvästi asiaan vaikuttamaton. Ks. jäljempänä jakso 4.2.

46. Ks. White 1913 s. 186. Emme tiedä, miten hänelle lopulta kävi.

47. Ks. esimerkiksi Hormia 1988 s. 215.

18 oikeuskieli on hukannut vivahteen, ehkä sen takia, että ruotsinkielisillä käsitteillä ei ole luontevaa vastinetta suomenkielessä. Vanhemmassa ruotsinkielisessä tutkimuksessa (esimerkiksi Wredellä) nämä termit ovat käytössä. Muuttunut kielenkäyttö antaa oletuksen, että myös laiminlyönnin ”kontumasiaalinen” vaikutus olisi kadonnut. Päätelmä kuitenkin kaatuu siihen, että laki nimenomaan määrää ainoastaan ”selvästi perusteettoman vaatimuksen” hylkäämisestä. Tällaista määräystä ei tarvittaisi, jos laiminlyönti olisi kokonaan vailla merkitystä. Vaikka kontumasiaaliopilla on, kuten tullaan näkemään, edelleen Suomessa tulkinnallista vaikutusta, se ei ainakaan pistä lukijan silmään. Oppi ei ole osa summaarisen lainkäytön järjestelmää. Lainvalmistelussa oppi sivuutetaan, eivät uudet yleisesitykset ja käsikirjat mainitse sitä edes nimeltä.⁴⁸ Tutkimus on opin muistanut; se tuodaan esiin viimeisissä juuri ennen vuoden 1993 uudistusta ilmestyneissä monografioissa. Oppia selostetaan ja analysoidaan sivukaupalla.

1.4. MODERNEJA YHTEYKSIÄ

1.4.1. JULKISEN VALLAN INTERVENTIO: VIRANOMAISLÄHTÖISEN OIKEUSSUOJAN (REGULATORY REDRESS) KOKEILU?

Tutkimuksessa ja etenkin oikeustieteen tutkimuksessa kohdataan joskus yllättäviä yhteyksiä. Näin käy myös nyt. Anakronistiseksi leimattu summaarinen lainkäyttö liittyy access to justice -tutkimuksen uusimpaan virtaukseen. Tämä tutkimuslinja tunnetaan parhaiten sen englanninkielisellä nimellä ”regulatory redress”. Siinä etualalle nostetaan julkisen vallan interventio yksityisiin oikeussuhteisiin. Tässä tutkimuksessa näin saatavasta suojasta käytetään nimitystä viranomaislähtöinen oikeussuoja. Siinä perinteiset oikeuksiin pääsyn takeet – jotka yleensä kootaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin nimikkeen alle – joko korvataan tai niitä täydennetään viranomaisen toimenpiteillä.⁴⁹ Vaikka instituutiosta ja käsitteestä ehkä ollaan yksimielisiä, sille on hankala keksiä nimeä, joka välittäisi sen ensi kertaa kuulevalle, mistä on kysymys. Alkuperäisellä englanninkielisellä käsitteellä ei ole tarkkaa suomenkielistä vastinetta. Tässä se on käännetty viranomaislähtöiseksi oikeussuojaksi, koska kysymys on yksityisen asianosaisen tätä kautta saamasta oikeussuojasta. Nimivaihtoehtoja olisivat olleet interventionistinen oikeussuoja ja hallinnollinen oikeussuoja; ensimmäinen

48. Poikkeuksena on standarditeos ”Prosessioikeus”. Ks. Vuorenpää ym 2021 s. 1034.

49. On myönnettävä, että käsitteen logiikka on hatara. Kaikki oikeussuojahan perustuu lopulta julkiseen valtaan, lainsäädäntöön ja tuomioistuimiin. Nimestä käy kuitenkin ilmi, että asianosainen saa tukea oikeuksiin pääsylleen ulkopuoliselta viranomaiselta.

nimi kuvaa kohtalaisen hyvin summaarisessa asiassa kantajan näkökulmaa, viranomaisen tunkeutuu ”hänen” oikeudenkäyntiinsä. Jälkimmäinen nimi taas viittaa oikeussuhteisiin puuttuvaan viranomaiseen (joka on hallintoviranomainen). Viranomaislähtöinen on neutraali ja kokoava ilmaus; se on lisäksi informatiivisempi kuin vaihtoehdot. Näin siihen pitäydytään tässä tutkimuksessa. Kannattaa kuitenkin muistaa, että intervention tekevän viranomaisen kannalta kysymys on hallinnosta ja että puuttumiselta edellytetään muun hallinnon tapaan lainmukaisuutta.

Viranomaislähtöisellä oikeussuojalla on monta välinettä. Välineet voidaan jakaa kollektiivisiin ja yksilöllisiin. Ensimmäisiä ovat normaalia pitemmälle vievä aineellinen sääntely sekä hallinnollinen valvonta. Vanha nimitys hallinnollinen oikeussuoja (joka on tosin haettu käänös englanninkieliselle regulatory redress -nimelle) tuokin esiin sääntelyn keskeisen roolin. Sääntely on tavallisesti pehmeää, lähellä tuotettua ja nopeasti reagoivaa: usein säädösvaltaa on annettu valvontaa harjoittavalle viranomaiselle. Muodollisella valtuutuksella ei ole ratkaisevaa merkitystä. Valvonta toki tuottaa luonnostaan ”sääntelyä”, koska valvottavat joutuvat sopeutumaan valvonnan soveltamiin linjauksiin. Valvonnan sanktioina ovat seuraamusmaksut, erilaiset sakot, järeimpänä keinona rekisteröinnin kumoaminen tai toimiluvan peruuttaminen. Yksilöllisiä keinoja ovat asianosainen auttaminen yksittäisessä oikeudenkäynnissä. Auttaminen ei niinkään perustu altruistiseen haluun auttaa oikeudenhakijaa hänen ahdingossaan vaan tarpeeseen saada ennakkotapaus valvonnan tai sääntelyn perusteeksi. Auttaminen voi olla rahallista tukea, vastuun ottamista asianosaisen kustannuksista, maksutonta asianajamista, asiantuntija-apua tai aineiston antamista.⁵⁰

Viranomaislähtöinen oikeussuoja kuuluu tavallisesti julkisen asiamiehen tehtäviin. Se johtuu intervention käytännön vaatimuksista. Hallintoviranomaisella ei tavallisesti ole tehtävään tarvittavaa asiantuntemusta eikä asianajollista taitoa. Käsitteellisiä esteitä osoittaa vastaavia tehtäviä yleiselle hallintoviranomaiselle ei ole, ja moni viranomainen voi satunnaisesti joutua asianosaista tukevaan rooliin yksittäisessä asiassa (esim. valvonnan yhteydessä). Yksilöllinen avustaminen ei käytännössä koskaan ole julkisen asiamiehen ainoa tai edes pääasiallinen tehtävä. Yleensä se täydentää asiamiehen rooleja pehmeässä sääntelyssä, hallinnollisessa valvonnassa ja toimialan ”yleisessä kehittämisessä”.⁵¹ Summaarisen lainkäytön vallitsevasta asiatyypistä

50. Ks. esimerkiksi Koulu 2020 s. 60. Myös joitakin välimuotoja voidaan erottaa. Tällaisia ovat erilaiset kollektiiviset kannetyypit, esimerkkeinä ryhmäkanteet ja edustajankanteet. Vaikka julkisen vallan interventio hahmotetaan yleensä vastaajan auttamiseksi, niin sanotuissa tuetuissa pilottikanteissa julkinen valta asettuu tukemaan kantajaksi ryhtyvää oikeudenhakijaa. Tällainen tilanne jää kuitenkin summaarisen lainkäytön ja samalla tämän tutkimuksen ulkopuolelle.
51. Koulu 2022 s. 180.

20 pystytään hahmottamaan monia piirteitä, jotka ovat ominaisia viranomaislähtöiselle oikeussuojalle. Kuluttaja-asiamies valvoo kuluttajasaatavien perintää; hän myös puuttuu yksittäisiin oikeudenkäynteihin, joissa kuluttaja on asianosaisena, yleensä vastaajana. Perintäalan hallinnollisesta valvonnasta hän ei kuitenkaan vastaa, vaan valvonta kuuluu yleishallintoviranomaiselle eli aluehallintoviranomaiselle. Tämä on hieman epätavallista: yleensä julkisella asiamiehellä on kaikki kolme roolia: julkinen asiamies tuottaa toimialansa pehmeää sääntelyä, valvoo sen noudattamista sekä antaa apua yksittäisiin oikeussuhteisiin.

Viranomaislähtöinen oikeussuoja on tehokasta oikeussuojaa: asianosainen saa tuekseen julkisen vallan voimavarat, asiantuntemuksen sekä lähtökohtaisen uskottavuuden. Tällainen oikeussuoja on samalla kallista, mikä rajoittaa sen antamista. Sitä paitsi oikeutta hakevien yhdenvertaisuus vaarantuu; muutamien oikeuksiin pääsyä autetaan viranomaisen toimin ja verovaroin, valtaosa ei saa minkäänlaista apua julkiselta vallalta. Autettavien valinta seuraa viranomaisen omia intressejä, eikä yksittäisen vastaajan subjektiivisesti kokema ”vääräys” tai tarve saada oikeussuoja tule huomioon otetuksi.⁵² Myöskään apua saavan varallisuusasema ei vaikuta. Myös vastaaja, joka vaikeuksitta kykenisi puolustamaan itseään, voi saada tällaista apua. Yhdenvertaisuutta vielä rasittaa viranomaislähtöisen oikeussuojan kohdistuminen yhteen asiaryhmään, kuluttajasaatavien perintään. Muut vastaajaryhmät summaarisissa asioissa eivät saa yksilöllistä apua, vaikka he hyötyvät kollektiivisesta oikeussuojasta. Perintätoimen valvontahan kohdistuu kaikkeen ammattimaiseen perintään. Suoranaista kieltoa, joka estäisi muun kuin kuluttajan avustamisen oikeudenkäynnissä, ei lakiin sisälly. Kuluttaja-asiamiehen oma toimenkuva kuitenkin muodostaa luontaisen esteen: tällainen avustaminen ei juuri voi tukea valvontaa eikä sääntelyä. Aineistossa ei ole tapauksia, joissa kuluttaja olisi saanut yksilöllistä apua ulosotossa tai yksipuolisen tuomion takaisinsaannissa. Tosin jälkimmäinen tilanne on helppo lukea kuluttaja-asiamiehen yleiseen toimenkuvaan eli kuluttajansuojaan. Kuluttajahan ei menetä tätä statustaan asian myöhemmissä vaiheissa. Sama kohdentumisen pulma toistuu perintäalan valvonnassa. Valvonta kattaa kaiken ammattimaisen perintätoiminnan: myös niin sanottujen yrityssaatavien perintä kuuluu sen piiriin. Valvonta kuitenkin painottuu tosiasiallisesti elinkeinonharjoittaja/kuluttaja -saataviin.

Julkisen interventio tehokkuus tekee siitä paradoksaalisesti vastapuolen oikeussuojan ongelman. Tämän oikeussuoja kärsii. Vaarana ovat intervention ylilyönnit: vastapuolta painostetaan myöntymään oikeuksiin, joita ei oikeasti ole, esimerkiksi

52. Sen sijaan luonnollista on, että tukea saavat ne asianosaiset, jotka ottavat yhteyttä julkiseen asiamieheen. Tämähän ei saa edes potentiaalisia avustuskohhteita muutoin tietoonsa.

luopumaan selvästi perustellusta vaatimuksesta. Julkisen vallan tukema asianosainen on pelottava vastustaja mille tahansa yritykselle, etenkin jos apua antavalla viranomaisella on samalla valvonta- ja sääntelyrooli. Rooleja on varottava sekoittamasta. Itsestään selvää on, että viranomainen ei saa tukea asianajollista rooliaan yksittäisessä asiassa valvonnan valtuuksin kuten ottamalla käyttöön valvontasanktioita tai uhkaamalla niillä. Sille, että asianajamisessa käytetään hyväksi valvonnassa muutoin kertynyttä kokemustietoa tai aineistoa, ei liene estettä. Erityistä valvontatarkastusta näytön hankkimiseksi kyseiseen asiaan ei tietenkään voi pitää hyväksyttävänä. Yksittäinen tapaus voi luonnollisesti antaa syyn tehostettuun valvontaan.

Yksi viranomaislähtöisen oikeussuojan ongelma on, pystytäänkö interventio tekemään summaariseen asiaan, kun asianosainen (joka siitä suoraan tai välillisesti hyötyisi) ei sellaista halua. Tällainen vastentahtoisen oikeussuojan oletamus ehkä huvittaa: miksi asianosainen vastustaisi hänelle edullista julkisen vallan väliintuloa? Totta on, että useimmat vastaajat pikemmin toivovat tällaista apua ja ovat tyytymättömiä, kun sitä ei anneta. Asetelma ei kuitenkaan ole näin selkeä. Julkisen vallan interventio nimittäin muuttaa oikeudenkäynnin dynamiikkaa, eikä muutos välttämättä suosi apua saavaa kansalaista eli summaarisen asian vastaajaa. Ensiksikin vastapuoli (summaarisessa asiassa kantaja) pakotetaan panostamaan oikeudenkäyntiin normaalia enemmän aikaa ja kustannuksia. Interventio on nostanut rutiinitapauksen ennakkotapaukseksi tai tuonut sen epäedulliseen mediajulkisuuteen.⁵³ Kantaja voi tietenkin luopua kanteestaan, mutta sekin voi olla kasvojen menetys tai tuoda haitallista julkisuutta. Kun tai jos oikeudenkäynti julkisen interventio seurauksena etenee ensin jatkettuun valmisteluun ja sen jälkeen pääkäsittelyyn, asian ratkaiseminen pitkittyy ja kustannukset kasvavat. Sitä paitsi kaikki yksityishenkilöt eivät halua sitä mediajulkisuutta, jonka intervention kokenut oikeudenkäynti tuo mukanaan. Toiseksi mahdollisuudet sovinnolliseen ratkaisuun asiassa heikkenevät. Tämä johtuu siitä, että vastapuoli varoo tekemästä epäedullista sovintoa, koska tällainen sovinto heijastuu muihin oikeussuhteisiin. Tämä vaikuttaa asioihin, jotka ovat saaneet laajaa huomiota julkisuudessa. Sovinnon ehdot tulevat oikeudenkäynnin uutisissa yleiseen tietoon, jonka jälkeen muut samassa asemassa olevat kansalaiset (esim. samoja vakiosopimuksia tehneet) esittävät vastaavia vaatimuksia.

53. Tunnettu esimerkki tästä on niin sanottu sähkösopimusjuttu (joka ei kylläkään ole ollut missään vaiheessa summaarinen asia). Siinä yksittäinen kuluttaja vaatii kuluttaja-asiamiehen tukemassa pilottikanteessa määräaikaisen sähkönsopimuksen kohtuullistamista. Vaatimus oli muutamia satoja euroja. Vastapuoli, sähköyhtiö, vaatii korvausta 800 000 euron oikeudenkäyntikuluistaan, koska se oli joutunut ottamaan huomioon asian ennakkotapausvaikutuksen. Ks. Iltasanomat 25.9.2025: "YLE ja HS: sähköyhtiö vaatii 800 000 euron korvauksia". Oikeudenkäynti on vielä kesken, joten emme tiedä, miten vaatimus menestyy, jos sähköyhtiö voittaa.

Interventio edellyttää käytännössä asianosaisen suostumusta ja tavallisesti myös halukkuutta yhteistoimintaan. Tässä suhteessa asianosaisella on määräysvalta. Asianosainen päättää, ottaako hän vastaan julkisen vallan apua oikeudenkäyntiinsä. Hän voi kieltäytyä rahallisesta avusta sekä torjua hänelle tarjotun asiantuntija-avun tai asianajopalvelun. Asianajamisen hänen asiassa asianosainen pystyy aina kieltämään: asianajaminen edellyttää toimeksiantoa tai vähintään suostumusta.⁵⁴ Vanha periaate on, että oikeudenkäynnit ovat suljettuja: ulkopuolinen ei saa yksipuolisesti niihin puuttua, ellei prosessilaki anna siihen valtuutusta. Julkinen valta voi tehdä oma-aloitteisen intervention vain joko väliintulemalla (OK 18:3) tai vaatimalla oikeutta tulla kuulluksi asiassa. Täysin yksityiseksi oikeudenkäynti ei koskaan jää, vaikka asianosaiset sitä toivoisivat. Julkinen valta voi esimerkiksi käyttää tapausta oikeudenkäyntiaineistona muissa asioissa, esimerkkinä edustajankanteet. Luultavaa onkin, että laajaa julkisuutta saaneet yksittäiset asiat pysyvät pitkään esillä eri yhteyksissä.

Jos asianosainen vastustaa, kanaviksi julkisen vallan interventiolle jäävät vain kuultavaksi tuleminen (tai pääseminen) sekä väliintulo. Väliintulo summaariseen asiaan on vanha kiistakysymys. Varhaisessa tutkimuksessa selvänä pidettiin, että väliintuloa (silloisen kielenkäytön mukaan sivuväliintuloa) ei saa käyttää: väliintulo ei kumoja poissaolon kontumasiaalivaikutusta: käsittely on ja pysyy yksipuolisena.⁵⁵ Tulkintaa ei lähemmin perustella, mutta se vaikuttaa sinänsä hyväksyttävältä. Sivulinen ei saa yksipuolisesti eskaloida oikeudenkäyntiä ja pakottaa vastaajaa siihen osallistumaan. Perinteinen tulkinta kääntyi, kun vastaaja oli tullut istuntoon. Asia ei enää ollut yksipuolinen, mikä tarkoitti, että väliintulossa palattiin normaaleihin sääntöihin. Väliintulo oli toisin sanoen sallittu. Tämä korollaari kuulostaa järkevältä ja toimivalta myös uudistuneessa käsittelyformaattissa.⁵⁶ Väliintulo siis edellyttää, että vastaajan antama vastaus on ollut asiaan vaikuttava ja johtaa jatkettuun valmisteluun. Sillekään, kuka väliintulo tekee, julkisen vallan vai yksityinen toimija, ei saisi tulkinnoissa antaa vaikutusta. Julkinen valta ei ole etuoikeutetussa asemassa, eikä se voi riitauttaa summaarista asiaa, ellei vastaaja itse sitä tee. Muu tulkinta loukkaisi yksiselitteisesti vastaajan määräämisvaltaa. Asiahan on hänen asiansa, sitä ei ole tarkoitettu lähtöalustaksi julkisen vallan interventiossa.⁵⁷ Käytännössä tavallisin tilanne

54. Koulu 2020 s. 137.

55. Näin Sjöström 1916 s. 219.

56. Vrt. Rudanko 2016 s. 879. Hänen mukaansa julkisen vallan interventio edellyttää valtuutusta prosessilaissa, jota ei tällä hetkellä ole. Jos julkisen vallan interventio hyväksytään, valvontaintressi muodostaisi samalla väliintulointressin. Sen sijaan voidaan väittää, että kuluttajajärjestö tarvitsee väliintuloon erityisen oikeusperusteen, käytännössä prosessilain säännöksen.

57. Julkisen asiamiehen oikeutta väliintuloon on myös epäilty. Se voi johtaa intressikonfliktiin asianosaisen kanssa, jos tällä on eri näkemys siitä, mikä on hänelle edullista. Näin Lindblom

lienee alkuperäisen asianosaisen konkurssipesän väliintulo summaariseen asiaan. Esimerkki siitä on ratkaisu KKO 2025:55. Siinä väliintulo ei vaikuttanut siihen, siirretäänkö asia jatkokäsittelyyn. Se riippui siitä, oliko vastaajan vastaus asiaan vaikuttava. Tulkinta vastaa perinteistä näkemystä.

Sen sijaan voidaan kysyä, mikä vaikutus väliintulolla on, jos vastausvaiheessa riitautunut asia myöhemmissä käsittelyvaiheissa palaa summaariseksi, toisin sanoen siinä on annettavissa yksipuolinen tuomio, esimerkiksi vastaaja ei tule suulliseen valmisteluun tai pääkäsittelyyn. Tätä kysymystä ei vanhassa formaatissa syntynyt, koska yksipuolinen tuomio oli annettavissa vain asian ensikäsittelyssä. Jos asia lykättiin, siitä tuli tavallinen riita-asia. Jos (tai kun) yksipuolinen tuomio ymmärretään vastaajan sanktioksi, lopputulosta ei tarvitse uudessa formaatissa muuttaa. Väliintulo saa siis alkaa ja jatkoa. Kovin suurta käytännön merkitystä tulkinnalla ei ole. Vaikka väliintulo tai sen jatko evätään, sen tuottamaa aineistoa saadaan käyttää ratkaistaessa, onko kantajan vaatimus selvästi perusteeton. Väliintulon tehneen oikeus takaisinsaantiin oli sekä aikanaan kiistakysymys. Samaa periaatteellista konseptia sovellettiin myös takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon. Tämä merkitsi, että sivullinen ei ”väliintulemalla” voi hakea yksipuolisen tuomion takaisinsaantia.⁵⁸ Oikeus takaisinsaantikanteen nostamiseen oli vain sillä, jota vastaan yksipuolinen tuomio oli annettu.⁵⁹ Sen sijaan väliintulo oli mahdollinen itse takaisinsaantiprosessissa (joka oli tuohon aikaan riita-asia). Uudessa formaatissa lopputulos ei muutu, mitä tulee takaisinsaantiin. Viranomainen on kylläkin äärimmäisen epätodennäköinen väliintulija takaisinsaannissa, koska siihen ei liity mainittavaa julkista etua.

Avoin on vielä kysymys julkisen vallan kuulemisesta yksittäisessä summaarisessa asiassa. Suomen oikeus on tunnetusti suojelemaan henkilöiden kuulemiselle, vaikka heillä ei ole prosessilain mukaista asemaa oikeudenkäynnissä.⁶⁰ Ei voida kuitenkaan väittää, että henkilöllä olisi oikeus tulla kuulluksi, toisin sanoen esittää mielipiteensä ja antaa tuomioistuimelle aineistoa. Kuuleminen on tarkoituksenmukaisuuskysymys. Proses-

2008 s. 135. Tämä tuntuu liioittelulta. Sitä paitsi sama vaara on kaikessa väliintulossa. Vaikka väliintulijan on valittava puolensa, hän voi olla ”puolen” kanssa eri mieltä siitä, miten tämän asiaa ajetaan.

58. Tässä ei enää käsitteellisesti ole kysymys väliintulosta summaariseen asiaan vaan viranomaiskanteesta, nykyisessä formaatissa viranomaishakemuksesta. Sellainen edellyttää nimenaista laintasoista valtuutusta, koska se murtaa lähtökohtaisen asiavaltuuden.

59. Mahdollisiin poikkeuksiin palataan jäljempänä jaksossa 6.4.

60. Prosessilakikaan ei kuulemista suoranaisesti kiellä eikä rajoita kuultavien piiriä. Sen sijaan laki kieltää tuomioistuinta ”hankkimasta todisteita”, jos sovinto on sallittu (OK 17:7). Asiantuntijalausannon tuomioistuin voi kuitenkin pyytää missä asiassa tahansa. Tuomioistuin siis voi pyytää joka tapauksessa asiantuntijalausannon kuultavaksi tuppautuvalta julkiselta asiamieheltä. Kuluttaja-asiamies on melkoinen asiantuntija kuluttajalainsäädännön tulkinnassa.

silaki ei tunne joistakin maista tuttua *amicus curiae* -oikeutta, jonka perusteella kuka tahansa kiinnostunut voi toimittaa oikeudenkäyntiin aineistoa, jonka tuomioistuimien harkintansa mukaan ottaa huomioon tai sivuuttaa. Ajateltavissa on, että esimerkiksi julkinen asiamies haluaa tulla kuulluksi siitä, onko kantajan vaatimus selvästi perusteeton, vaikka vastaaja itse ei vastaa kanteeseen.⁶¹ On myönnettävä, että ”kuuleminen” kerryttää niukkaa ratkaisuaineistoa, joka on perusongelma virallistutkinnassa. Jos viranomaisen esittää laintulkinnan kannanottoja, se voitaneen ottaa huomioon. Saahan tuomioistuimien oma-aloitteisesti perehtyä kaikkiin oikeuslähteisiin hakiessaan oikeaa tulkintaa. Sen sijaan raja tulee vastaan yksittäistapauksen tosiseikkoja muokkaavissa lausumissa: se on jo asianajamista, johon ei voida viran puolesta ryhtyä.

Jakson otsikossa summaarista lainkäyttöä kuvattiin viranomaislähtöisen oikeussuojan kokeiluksi. Tällä ei tietenkään tarkoiteta sitä, että se olisi tietoinen kokeilu. Historiallinen kehitys vain on luonut asetelman, jossa teoriaa viranomaislähtöisesti oikeussuojasta testataan. Väitteen kokeilusta kaatavat jo ajalliset erot. Kuluttajasuojan perusta luotiin aikana, jolloin kukaan ei ollut kuullutkaan viranomaislähtöisen oikeussuojan teoriasta. On myönnettävä, että kumpaakin voidaan oikeutetusti pitää *access to justice* -liikkeen tuloksena. Tämä ei kuitenkaan muuta sitä, että kyseinen teoria ajoittuu kaikkein uusimpaan kerrostumaan eli 2010-luvun loppuun, kun taas viranomaisen mahdollisuus auttaa kuluttajaa tämän oikeudenkäynnissä oli mukana jo 1970-luvun lainsäädännössä.⁶² Auttaminen oli kuitenkin kauan hyvin pieni-muotoista ”vastaajan avustamista”. Viranomaislähtöisen oikeussuojan tutkija ei sitä paitsi pitäisi summaarista lainkäyttöä ihanteellisena testialustana. Summaarinen lainkäyttö niveltyy vahvasti prosessilakiin ja ulosottolainsäädäntöön, joissa kysymys on puhtaasta lainkäytöstä. Siihen taas ei voida puuttua pehmeällä sääntelyllä eikä hallinnollisella valvonnalla, jotka ovat viranomaislähtöisen oikeussuojan perusaseet. Oikeussuoja luo myös eettisesti kestäväntöntä eriarvoisuutta yhtäältä eri vastaajaryhmien välillä, toisaalta saman ryhmän sisällä.

Oltiin yksityiskohdista mitä mieltä tahansa, viranomaislähtöinen oikeussuoja ja sen mahdollisuus tuo uuden ulottuvuuden summaarisen lainkäytön tutkimukseen. Ensiksi: vastaaja ei olekaan niin yksin asiassa, miltä näyttää. Oikeusapua hän ei tosin periaatteessa saa, ja häneltä evätään myös vakuutukseen perustuva oikeusturvaetu. Kumpaakaan ei myönnetä, jos asialla on vähäinen merkitys hakijalle tai

61. Julkisen asiamiehen kuuleminen – eli hänen toimittamansa kirjallisen aineiston (kaikkihan on tässä vaiheessa kirjallista) vastaanottaminen – on helpommin hyväksyttävissä, kun vastaaja itsekään reagoi. Pahin pulma on tässäkin totaalisen passiivinen vastaaja.

62. Ks. Koulu 2022b s. 113.

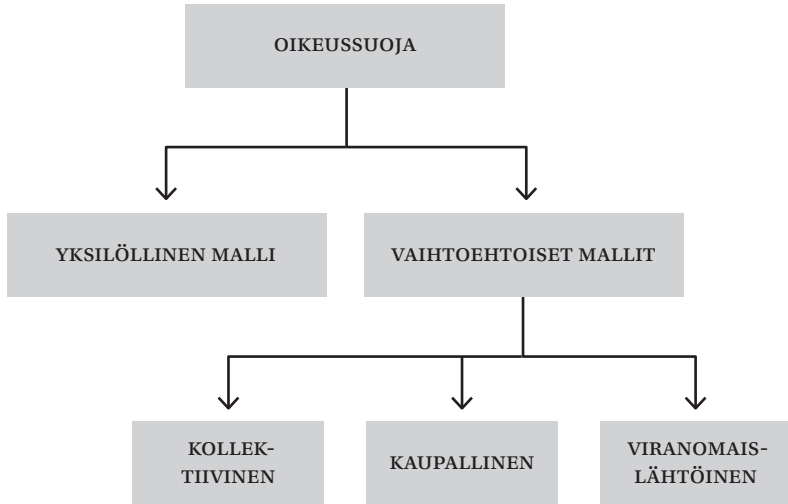
vakuutetulle.⁶³ Summaarisella asialla on vähäinen merkitys asianosaiselle, koska vaaditut rahamäärät ovat pieniä. Kumpikaan tukimuoto ei kirjaimellisen sovelluksen mukaan tunnusta arvoja eikä oikeudenmukaisuutta.⁶⁴ Intervention hyvät puolet myöntävä kuitenkin epäilee sen tarjoamaa potentiaalia summaarisessa lainkäytössä. Suoja ei, kehitettynä ja tehostettunakaan, korjaa summaarisen lainkäytön keskeistä epäkohtaa eli perusteettomien vaatimusten päätymistä yksipuolisiksi tuomioiksi. Johtopäätös on toki odotettu. Viranomaislähtöinen oikeussuoja on, kuten on sanottu, kaiken kaikkiaan ainoastaan osittainen ratkaisu heikon kerta-asianosaisen kynnykseen oikeuksiin pääsyssä. Ilmeistä lisäksi on, että interventioon on erityisen vähän mahdollisuuksia oikeussuojan tärkeimmässä soveltamistilanteessa eli passiivisen vastaajan tapauksessa.

Sen sijaan aktiivinen oikeudenhakija, jolla on tärkeäksi ennakkotapaukseksi kelpaava tai muutoin valvontaa palveleva asia, voi hyvinkin saada tuekseen intervention. Tällöin myös asianosaisasetelma voi kääntyä: apua saakin kantaja eikä vastaaja. Julkisuuteen ovat päässeet sähkönostosopimuksiin liittyvät oikeudenkäynnit. Ne eivät ole olleet summaarisia asioita vaan tavallisia pienen intressin riita-asioita, erikoisuutena vielä, että kuluttaja on aktiivinen asianosainen eli kantaja. Kaikesta huolimatta viranomaisen järjestämä pääsy oikeuksiin houkuttelee. Se kun on ainoa tapa antaa oikeussuojaa vastaajalle, joka muutoin jättäytyisi totaalisen passiiviseksi ja jota täytyy maanitella osallistumaan ja puolustautumaan oikeudenkäynnissä, tarvittaessa myös syrjäyttää asiansa ajamisesta. Tässä suhteessa viranomaislähtöinen oikeussuoja poikkeaa muista access to justice -arsenaalin välineistä. Vastaavia kehitelmiä ovat muun muassa kollektiivinen oikeussuoja ja uutena ilmiönä kaupallinen oikeussuoja. Kaupallisessa oikeussuojassa voittoa hakeva yritys tarjoaa oikeussuojapalveluja yleensä maksutta ja riskittä. Kaupallinen oikeussuoja on muodostunut merkittäväksi markkinavoimaksi takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon.⁶⁵ Kaikissa kehitelmissä taustaolettamuksena, usein kyllä sitä lausumatta, on kansalaisen oma-aloitteisuus ja aktiivisuus. Hänelle on vain järjestettävä siihen tilaisuus ja voimavarat. Oli intervention yleisestävä vaikutus tai tuki yksittäiseen oikeudenkäyntiin mikä tahansa, se ei tarjoa ratkaisua summaarisen lainkäytön hankalimpaan muunnelmaan, totaalisen passiiviseksi jäävään vastaajaan. Interventiolla osallistumista ei voi korvata.

63. Ks. esimerkiksi Lindblom 2008 s. 141.

64. Tässä sivuutetaan kysymys siitä, muodostaako asian yleisempi merkitys eli ennakkotapausarvo poikkeuksen vähäisyyssääntöön. Ks. esimerkiksi Koulu 2020 s. 146.

65. Ks. jäljempänä jakso 6.1. Kollektiiviselle oikeussuojalle ei sen sijaan jää juuri sovelluksia summaarisessa lainkäytössä.

Kaavio 1: Oikeussuojan mallinnus

1.4.2. VALINNAISUUTTA VAI YKSINOMAISUUTTA?

Summaarinen lainkäyttö herättää myös muista yhteyksistä tutun kysymyksen, tuleeko lainkäytön järjestelmän tarjota oikeutta hakeville valinnaisuutta. Nykyinen lakihan ei sellaista tarjoa: vuonna 1993 siirryttiin kansainvälisesti epätavalliseen jyrkkään yhden menettelyn järjestelmään. Valinnaisuus on niin yleinen käsite, että sitä kannattaa täsmentää. Ensiksikin lainkäyttöjärjestelmän valinnaisuudella voidaan viitata siihen, tarjoaako laki erilaisia summaarisiksi kutsuttuja menettelyjä, jotka ovat ”erillisiä”, toisin sanoen niitä ei määritellä eikä katsota käsitteellisesti oikeudenkäynneiksi. Toiseksi valinnaisuus voi tarkoittaa sitä, että perusoikeudenkäynnillä on yksinkertaisempi ja virkaviivaisempi sovellus, eräänlainen kevytversio. Tällaista sovellusta kutsutaan kevennetyksi tai yksinkertaistetuksi oikeudenkäynniksi, usein sen tavallisimman asiatyypin mukaan pienten asioiden, vähäisten asioiden tai pienriitojen oikeudenkäynniksi.⁶⁶

Suomen prosessilaki ei hyväksy valinnaisuutta kummassakaan muodossa. Keskeinen oikeuspoliittinen ratkaisu tehtiin vuoden 1993 uudistuksen sivuteemana

66. Erillisuus ja ei-erillisuus ovat liukuvia määreitä: myös kevytversiota voidaan pitää ”erillisenä”, koska se on eri asia kuin normaali oikeudenkäynti. Kevennetty oikeudenkäynti kuitenkin yhdistetään ajatuksellisesti oikeudenkäyntiin, koska se jäljittelee oikeudenkäynnin muotoa. Totta on, että erillisissä menettelyissäkin on oikeudenkäynnin piirteitä, koska on mahdotonta kehittää prosessia, jossa sellaisia ei olisi. Ennen vuotta 1993 silloiset summaariset velkomusprosessit pidettiin visusti erillään oikeasta oikeudenkäynnistä: niistä oli omat lakinsa (tosin lainhaussa säännökset olivat ulosottolaissa), ja ne saivat omat tutkimuksensa.

siirtymisenä niin sanottuun suppilomalliin. Mallissa kaikki velkomusasiat ohjataan riita-asioina tuomioistuimeen. Nimitys hämärsi uudistuksen radikaalisuutta. Siinä ensiksikin luovuttiin aikaisemmista erillisistä summaarisista velkomusprosesseista, maksamismääräyksestä ja lainhausta. Maksamismääräyslaki oli laajassa käytössä, ja sen toiminnasta oli lähes neljänkymmenen vuoden kokemus. Lainhaku oli otettu käyttöön sata vuotta aikaisemmin, mutta se oli kankeutensa ja kapean soveltamisalansa takia jäänyt vähälle käytölle. Uutta konseptia kutsuttiin osuvasti yhden menettelyn järjestelmäksi, mitä se todella oli. Konseptin valinta vaikuttaa puhtaan ideologiselta, sillä hallituksen esitykseen päässeet perustelut vaikuttavat, jos suoraan sanotaan, hatarilta ja haetun tuntuisilta.⁶⁷ Kuten edellä todettiin, ainoa reaalin perustelu on yhden menettelyn järjestelmän ”helppous”. Helppoutta ei määritellä, perustelu on kokemusten puuttuessa arvailua ja nykytiedon valossa lisäksi surkeaa sellaista. Muut perustelut ovat eräänlaisia vastaperusteluja väitteille, jotka eivät käy ilmi hallituksen esityksestä. Vastaperusteluina vakuutellaan, että vallitseva tilanne ei huonone. Lakkaavien summaaristen erillismenettelyjen edut, nopeus ja halpuus, kun pystyttäisiin takaamaan myös uudessa yhtenäismenettelyssä. Jos ajatellaan velkojaa tai nykyisin perimistöimistöä, tässä on pääosin onnistuttukin, vastaajan intressit ovat sen sijaan jo toinen asia. Jälleen varaus tällaisessa vertailussa on paikallaan. Meillä ei ole koottua tutkimustietoa vanhoista summaarisista velkomusprosesseista, joten emme uskalla sanoa, millaista niiden arkipäivä lopulta oli.

Ajatus kevennetystä oikeudenkäynnistä jäi vuoden 1993 uudistuksessa vielä enemmän sivuseikaksi. Tai oikeammin: se ei oikeastaan tullut ollenkaan esille. Yhden menettelyn järjestelmä ja suppilomalli sinänsä sallisivat kevennetyn oikeudenkäynnin. Sehän on perusoikeudenkäynnin kehittelmä, ja suppilomalli (mitä se lopulta onkaan) toimisi hyvin tällaisessa kaksoisjärjestelmässä. Kevennetty oikeudenkäynti on asiallisesti käsittelyyura oikeudenkäynneissä – jollainen myös summaaristen asioiden käsittely sekkin on. Vuoden 1993 uudistuksen pintapuolisuutta tältä osin voi myös ymmärtää: vastaavaa instituutiota ei ollut, ja se olisi tullut kehittää tavallaan tyhjästä, muutoinkin suuritöisen kokonaisuudistuksen sivuteemana.⁶⁸ Sittemmin ajatus on nousseet esille, mutta oikeuspoliittinen siilipuolustus kaatoi konkreettiset hankkeet. Vaatimukset tällaisesta oikeudenkäyntiformaatista torjuttiin eri perustein, jotka eivät tavallisesti lukijaa vakuuttaneet. Esimerkiksi vastaväite, jonka mukaan

67. Perusteluista ks. esimerkiksi KM 2003:3 s. 142. Asia erikseen on, että todelliset perustelut eivät välttämättä ole eduskunnalle esitetyt. Oli niin tai näin, kunnolliseen pro et contra -harkintaan aineisto ei viittaa.

68. Täyttä anteeksiantoa tämä peruste ei tuo. Esikuvan olisi saanut tuolloin vielä käytössä olevasta asunto-oikeuksien erityisprosessista, johon palataan jäljempänä.

28 kevennetty oikeudenkäynti vallattaisiin summaaristen velkomusasioiden alustaksi, on yhden mielestä humoristinen, toisin mielestä se on merkki totaalaisesta väärinymmärtämisestä. On myönnettävä, että pelko ja ennustus on sinänsä varsin uskottava. Monessa maassa, joissa tällaisia kevennettyjä menettelyjä on, niitä todella paljon ja ehkä enimmäkseenkin käytetään kuluttajasaatavien perintään.⁶⁹ Yksityisten ihmisten väliset pikkuriidat ovat vähemmistönä.

Toinen asia on, onko tällainen ilmiö kielteinen vai myönteinen. Siihen vaikuttaa ennen kaikkea näkökulma. Jos ilmiötä katsotaan kuluttajan tai vastaavassa asemassa olevan heikon kerta-asianosaisen kannalta, tällaiset menettelyt ovat mitä suositeltavimpia. Ensiksikin menettelyt saavat käyttöä, toisin sanoen vastaavat kysyntään, mitä on vaikea pitää kielteisenä kehityskulkuna. Monet teoriassa erinomaiset uusprosessit jäävät usein vaille käyttäjiä, mikä on oikeuspolitiikan uudistusten ikuinen huolenaihe. Toiseksi kevennetty oikeudenkäynti tarjoaa myös perusoikeudenkäyntiä paremmat puitteet kuluttajalle, jos tämä uskaltautuu vastustamaan kantajan vaatimuksia. Tavallisessa summaarisessa asiassa – ja myös nykyisessä suppilomallissa – vaatimusten riitauttaminen on suuren riskin ottamista. Suurin riski, ankara kuluvastuu, joko minimoituu taksoitetun kuluvastuun myötä tai katoaa kokonaan. Klassisessa kevennyksessä oikeudenkäynnissä kuluvaluuta ei ollenkaan ole. Matala kustannusriski taas suosii erityisesti sellaista kuluttajaa, joka ajaa itse asiaansa. Kevennyksessä oikeudenkäynnissä omatoiminen asianajaminen onkin ollut olettamuksena ja suosituksena. Joten: eikö olisi erinomaisen hyvä, jos kuluttaja voisi riitauttaa perusteettoman kuluttajasaatavan ilman sitä valtaisa riskiä, minkä täysimittainen oikeudenkäynti tuo mukanaan. Mikä tässä on paheksuttavaa? Toimiva pienasiaprosessi vähentäisi myös tarvetta julkisen vallan interventioon, ennen kaikkea kuluttaja-asiamiehen osallistumiseen oikeudenkäyntiin kuluttaja-asiaassa. Kun asiaa käsitellään kevennetysti, asianhoito voidaan jättää kuluttajan itsensä huoleksi.⁷⁰ Yksikertaisessa menettelyssä hän periaatteessa kykenee ajamaan itse asiaansa, eikä hänelle synny kohtuutonta kuluriskiä.

Lienee selvää, että riskitön ja maallikkolähtöinen kevytprosessi veisi valtaosan niistä ”epäkohdista”, joista summaarisen lainkäytön, nähtävästi täysin syystä, sanotaan kärsivän.⁷¹ Itse asiassa ongelma esiintyykin käännettynä. Vaaraksi nousee, että

69. Uudessa kuluttajatutkimuksessa tosin myönnetään järjestelyn hyvä puoli; kustannukset jäävät kaiken kaikkiaan alhaisiksi, koska kustannustaso on matalampi. Ks. Howells-Twigg-Flesner-Wilhelmsson 2018 s. 299 ja 315.

70. Näin Lindblom 1993 s. 140.

71. Ehdotus ”pienriitaprosessista” sisältyy myös raporttiin summaarisen lainkäytön epäkohdistista. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 30 ja 63. Tällainen oikeudenkäynti rohkaisisi vastaajia riitauttamaan vaatimuksia, koska oikeudenkäyntikynnys jäisi matalalle. Kynnyksen

kuluttajasaatavien perintää ei tuodakaan kevennettyyn oikeudenkäyntiin. Vastaajan asema on siinä niin paljon parempi. Sen sijaan kantaja vie perintänsä tuomioistuimeen, jossa hänellä säilyy menettelyllinen ja taloudellinen etulyöntiasema. Siitähän kantaja, etenkin jos häntä edustaa perimistöimisto, täysin mitoin nauttii nykyisessä summaarisessa lainkäytössä. Jos ajatellaan vastaajan etua, itse asiassa kuluttajasaatavien kevennetyn oikeudenkäynnin tulisi olla yksinomainen forum! Tällaista kehitystä lienee Suomessa turha odottaa. Oikeudenkäynnin ”keventämiseen” on suhtauduttu ynseästi. Kun poliittinen paine siihen pakottaa, kevennetyn menettelyn soveltamisala rajataan mahdollisimman kapeaksi. Historia myös osoittaa, että aikaansaadut kevytprosessit tilaisuuden tullen herkästi lakkautetaan.

Kannattaa panna merkille, että kevennetty oikeudenkäynti ja pienten asioiden oikeudenkäynti ovat käsitteellisesti eri asioita, vaikka niitä usein käsitellään synonyymeinä.⁷² Totta on, että ensiksi mainittua käytetään yleensä tavalla tai toisella ”pieniksi” tai ”vähäisiksi” luettavissa asioissa. Asia määritellään tavallisesti taloudellisen intressin eli vaatimuksen rahamäärän avulla, koska kaikki muut määritelmät jättävät liiaksi tulkinnanvaraa. Pohjoismaissa käytetään myös geneerisiä määritelmäosia. Pieneksi tai vähäiseksi luetaan vuokrasuhteisiin tai häätöön liittyvät asiat. Käyttöalan määrittelynä se selittyy lähinnä historiallisella perinteellä. Vuokralaiselle esimerkiksi häätö on kuitenkin ”iso” asia: oikeudenkäynnin lopputulos voi johtaa syrjäytymiseen ja asunnottomuuteen. Samaa voidaan sanoa myös nykyisestä eurooppalaisesta vähäisten vaatimusten asiasta. Nämä intressi- ja asiatyyppirajaukset eivät ole käsitteellisiä eivätkä toiminnallisia. ”Suuri” asia voidaan käsitellä kevennetyin muodoin, koska se ei välttämättä ole tosiseikoiltaan tai juridiikaltaan vaikea: vastaavasti ”pieni” asia on ehkä niin monimutkainen, että se on pakko käsitellä oikeudenkäynnin perusformaattissa.

Pitkän torjunnan jälkeen ajatus kevennetystä oikeudenkäynnistä on saamassa osavoiton. Hallitusohjelman mukainen esitys laiksi pienten riita-asioiden asioiden oikeudenkäynnistä on jätetty eduskunnalle (hallituksen esitys 89/2025 vp.). Siinä oikeudenkäymiskaaren lisätään uusi 6a luku. Eduskunta hyväksyi lain 16. huhtikuuta,

alhaisuus taas heijastuisi perintäalaa: se hillitsisi perusteettomia vaatimuksia, koska kantajan on pakko ottaa kasvanut riski huomioon. Tämä vaikutus ei ole selvä, se jäisi nähtäväksi ammattimaisessa perinnässä. Jos perimistöimisto saa palkkion toimenpiteistään, riitautuminen ei välttämättä ole haitaksi. Suoraa vaikutusta kasvaneella riitautusriskillä on vain tulospalkkioperintään, toisin sanoen perimistöimisto ei ottaisi hoidettavakseen ”perusteettomia” saatavia. 72. Kevennetystä oikeudenkäynnistä puhutaan myös rikosasioissa. Ks. esimerkiksi Liukku-nen 2012 s. 131. Kevennyksellä tarkoitetaan kuitenkin rikosasian käsittelemistä, kun vastaaja on poissa. Kysymyksenasettelu hahmotetaan filosofiseksi ja tietoteoreettiseksi käyttämättä access to justice -kontekstia.

30 mutta sitä ei tätä kirjoitettaessa ole vielä julkaistu säädöskokoelmassa. Lain on arveltu tulevan voimaan syksyllä 2026: alun perin sen ajateltiin tulevan voimaan jo keväällä. Lain lain soveltamisala on yllättävän kapea. Pienten riita-asioiden oikeudenkäynti on käytettävissä vaatimuksissa, jotka perustuvat vuokrasuhteeseen ja joissa vaatimus on, jos kyseessä on rahamääräinen vaatimus, enintään 10 000 euroa. Lisäksi asian tulee soveltua tällä tavalla ratkaistavaksi. Jos häätö sivuutetaan, tyypillisiä rahamääräisiä vaatimuksia tulleet olemaan yhtäältä vuokranantajan vaatimukset maksamattomista vuokrista ja vahinkojen korvaamisesta, toisaalta vuokralaisen vaatimukset vuokraennakon palauttamisesta. Lisäksi asian on sovelluttava pienten asioiden oikeudenkäyntiformaattiin. Asia ei esityksen perustelujen mukaan saa vaatia runsasta oikeudellista argumentaatiota, siinä ei saa olla hankalia näyttökysymyksiä, se ei saa olla pilottiasia eikä asia, jossa on tarvetta korkeimman oikeuden ennakkoratkaisulle.⁷³ Lakivaliokunta huomauttikin soveltamisalan suppeudesta sekä vaati, että oli nopeasti selvitettävä menettelyn laajentaminen muihin asiaryhmiin

Toiveita riskittömästä riitautuksesta uusi menettely ei toteuta. Myös siinä riitautaminen tuo mukanaan taloudellisen riskin: asia voi sen seurauksena muuttua sellaiseksi, että se ei enää sovellu pienten asioiden oikeudenkäynnissä käsiteltäväksi. Tuomioistuimien voi milloin tahansa ja myös omasta aloitteestaan siirtyä jatkamaan asian käsittelyä ”täysimittaisena riita-asiana”.⁷⁴ Vaatimukset kiistävän vastaajan on siis yritettävä pitää asia riittävän yksinkertaisena, jotta se ei muuttuisi pienten asioiden oikeudenkäyntiin soveltumattomaksi, toisin sanoen siihen ei tule liikaa argumentointia eikä todistelua. Tämän tietoenkin asettaa melkoisen rajoituksen sille, miten asiaa on ajettava. Kantajan intressi (jos kantaja on perimistoimisto) taas on päinvastainen. Kantajan kannattaa vaikeuttaa ja laajentaa asiaa. Erimielisyyden syvennyminen johtaa nimittäin käsittelyn jatkamiseen täysimittaisena riita-asiana, jolloin vastaajan riski kasvaa eikä maallikko yleensä pärjää täysimittaisessa oikeudenkäynnissä pelkän prosessinjohdon avulla.

Nähtäväksi jää, millaiseksi täysimittaiseksi tulemisen vaara käytännössä muodostuu. Hallituksen esityksen perustelut eivät selkeydellään vakuuta. Täysimittaiseen riita-asiaan siirtymistä harkittaessa otetaan perustelujen mukaan huomioon myös oikeudellisen avun (eli lakimiesavun) tarve ja nimenomaan vastaajan avuntarve. Jos tarve on suuri, asia siirtyy täysimittaiseen käsittelyyn. Mitä hyötyä se tuo, onkin ky-

73. Kaksi ensimmäistä kriteeriä ovat objektiivisia joskin varsin tulkinnanvaraisia. Tuomioistuinten kykyä arvioida asian pilottiluonnetta on sen sijaan syytä epäillä, ja ennakkopäätösluonteen huomaaminen vaatii jo jumalaisia kykyjä.

74. Ks. hallituksen esitys 89/2025 vp. s. 41.

seenalaista.⁷⁵ Jos omatoiminen asianajaminen on pienessä asiassa vaikeaa, vielä vaikeampaa se on täysimittaisessa riita-asiassa. Siirtyminen toiseen formaattiin ei tuo vastaajalle suinkaan automaattisesti oikeudellista apua. Itse asiassa avun hankkiminen vaikeutuu entisestään, sillä täysimittaisessa oikeudenkäynnissä avun on oltava kvalifioitua, toisin sanoen vastaajan asiaa saa ajaa vain joko asianajaja tai oikeudenkäyntiasiamies. Pienten asioiden oikeudenkäynnissä tämä asianajamonopoli ei sen sijaan ole voimassa. Vastaajan asiaa saa siinä ajaa kuka tahansa rehellinen ja sopiva henkilö. Menettääkö tällainen asiaa ajava kelpoisuutensa siirryttäessä toiseen oikeudenkäyntiformaattiin? Kysymys ei ole niin uusi, miltä se kuulostaa. Samanlaisiin tilanteeseen päädytään, kun summaarinen asia riitautuu.⁷⁶ Tutkimuksessa on suoraviivaisesti katsottu, että asiamiehen/avustajan kelpoisuusvaatimukset palaavat normaaleiksi.⁷⁷ Hänen on oltava asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiasiamies (OK 15:2.4). Tässäkin tulkinta palaamisesta perusvaatimukseen vie jälleen palan vastaajan oikeussuojasta: hän joutuu hankkimaan uuden lakimiehen. Vaikka tulkinta on perinteinen, muitakin tulkintoja on. Laajennettu jatkuvuusperiaate antaisi mahdollisuuden uustulkintaa, jossa kelpoisuus säilyisi. Asianajamisen aloittanut lakimies saisi viedä asian hoitamisen loppuun.

Pienten asioiden oikeudenkäynnin ja summaarisen asian käsittelyn suhde on uusi kysymys. Hallituksen esityksessä ne sulautetaan. Tämä tarkoittaa, että summaarinen asia päättyy, kun se on riitautunut, käsiteltäväksi pienten asioiden oikeudenkäynnissä, jos jälkimmäisen edellytykset täyttyvät. Kovin tavallista tämä ei tule olemaan, koska vuokrasuhteeseen liittyvät velkomukset eivät ole kovin yleinen asiatyyppi summaarisessa lainkäytössä.⁷⁸ Uudistus ei siis tuo mainittavaa parannusta vastaajan asemaan edes sen kapealla soveltamisalueella. Velkomusasian pääseminen pieneksi riita-asiaksi ei ole vastaajalle sellainen prosessioikeudellinen lottovoitto, miltä se kuulostaa.

Säädetty pienten riita-asioiden oikeudenkäynti ei ole puhdas kevennetyn oikeudenkäynnin sovellus. On syytä epäillä, kykeneekö maallikko ajamaan siinä kunnolla asiaansa. (Klassisessa kevennyksessä oikeudenkäynnissä pyrkimyksenä on, kuten todettiin, omatoiminen asianajaminen, joskus niin pitkälle vietynä, että lakimiestä ei saa käyttää.) Säännökset uudesta menettelystä ovat yleisessä prosessilaissa, jo-

75. Lain ajatus näyttää olevan, että siirtymisen seurauksena tuomioistuimen prosessinjohtoaakka kevenee, kun vastaaja saa pätevän lakimiehen ajamaan asiaansa. Tämä on mahdollista ja ehkä todennäköistäkin, mutta varmaa se ei ole. Vastaaja voi edelleen hoitaa itse asiaansa.

76. Tämä ei ole pelkästään akateeminen kysymys. Summaarisen asian vastaaja saanee avukseen useimmiten sellaisen lakimiehen, joka ei työksensä aja asioita (esim. perhe- tai tuttavapiirin lakimiehen) tai muun asiantuntevan henkilön (esim. kuluttajaneuvojan).

77. Näin Kuuliala-Linna-Saranpää 2022 s. 526.

78. Ks. jakso 3.1 ja 3.2.

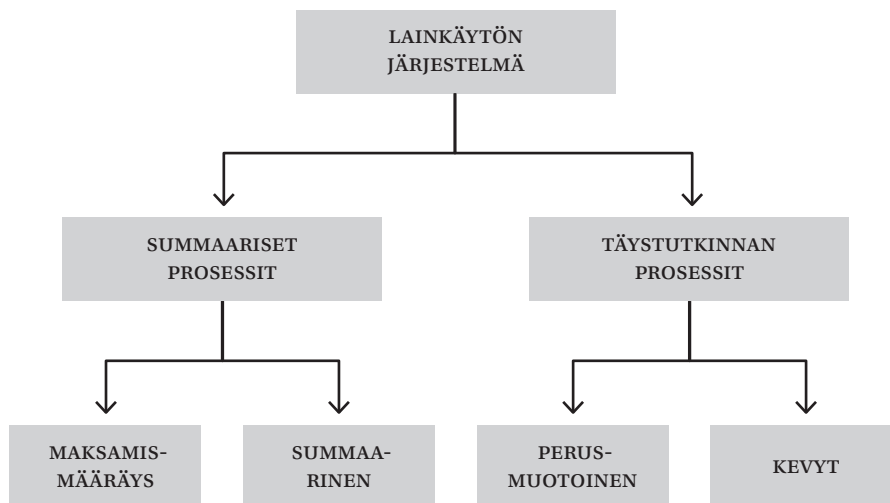
ka ei ole tunnettu helppolukuisuudestaan. Kuluvastuukaan ei tyystin poistu, vaikka kustannukset jäävät, etenkin asianosaisten ajaessa itse asiaansa, murto-osaan siitä, mitä oikeudenkäynniksi eskaloitua summaarinen asia maksaa. Ideaalin kannalta kumottu asunto-oikeusprosessi oli uskollisempi ja maallikkolähtöisempi.⁷⁹ Pienten asioiden oikeudenkäyntiin perehtyvä tutkija ei välttä *dèjàvu* -hetkeä: ”tämähän on jo nähty”. Tosin oikeudenkäynti asunto-oikeudessa oli vielä maallikkoystävällisempi. Asunto-oikeus järjesti istuntonsa virka-ajan ulkopuolella, jotta asianosaisille ei aiheutuisi työajan menetystä. Oikeudenkäynnissä tuli etsiä sovinnollista ratkaisua, ja kumpikin asianosainen vastasi pääsääntöisesti omista kustannuksistaan. Laissa annettiin lisäksi niin selkeä kuvaus itse menettelystä, että maallikko saattoi sen luetuun ajaa itse asiaansa. Näin ei käy pienten riita-asioiden oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäymiskaaren uuden 6a luvun säännöksistä ei voi antaa yhtä hyvää arvosanaa. Maallikon on lähes mahdotonta saada säännökset lukemalla kuvaa siitä, millainen oikeudenkäynti on ja miten hänen tulee siinä toimia.

Epäilystä tempoilevasta oikeuspolitiikasta on vaikea välttää hyvälläkään tahdolla. Asunto-oikeudet (ne olivat oikeastaan alioikeuden erityiskokoonpano) perustettiin vuonna 1975. Ne kestivät vuoden 1993 uudistuksen, joka koitui muun muassa maksamismääräyksen ja lainhaun kohtaloksi. Vuonna 2002 asunto-oikeudet erityisprosessineen kuitenkin kaikessa hiljaisuudessa lakkautettiin, koska niitä mukamas ei tarvittu.⁸⁰ Vuonna 2025 palataan taas lähtöruutuun eli huoneenvuokra-asioille tarkoitettuun kevennettyyn oikeudenkäyntiin, koska suppilomallille asetetut odotukset ovat pettäneet. Nimi vaihdettiin pienten asioiden oikeudenkäynniksi. Sitäkin voi ihmetellä, koska kaikkia pieniä asioita ei voi tuoda kyseiseen menettelyyn. Reilumpaa ja informatiivisempaa olisi puhua vuokra-asioista tai jos halutaan olla ääritarkkoja huoneenvuokra-asioista. Oikeuspoliittinen päätöksentekokin tuntuu olevan suhdanteiden vietävissä.⁸¹ Jos huoneenvuokra-asiat vaativat erityistä käsittelyä vuonna

79. Ks. hallituksen esitys 31/2002 vp. Lakkauttamista perusteltiin uudella oikeudenkäyntiformaatilla, joka toteutti useimmat asunto-oikeuksien tavoitteet, vuokrasääntelyn päättymisellä sekä pienentyneillä asiamäärillä. Keskeinen perustelu näyttää kuitenkin olleen, että laki ei tarjonnut ”delegointimahdollisuutta”. Vuokrariitoja ei siis voitu osoittaa kärjäänotaareille eikä näin käyttää tuomarinkoulutukseen! Syystä tai toisesta sallivan säännöksen lisääminen lakiin katsottiin ylivoimaiseksi, joten koko laki oli kumottava. Kaiken kaikkiaan perusteluissa häiritsee vahva järjestelmänäkökulma: kaikkea katsotaan tuomioistuimen intressien näkökulmasta.

80. Perustelu ihmetyttää, koska kymmenkunta vuotta aikaisemmin asunto-oikeuksien säilyttämistä oli perusteltu sillä, että ne ”takaavat vallitsevan vuokratason ja asuntotilanteen tuntemuksen”. Ks. hallituksen esitys alioikeus uudistuksen siirtymäsäännöksiksi 79/1993 vp. s. 8. Asunto-oikeudet saavat kiittää säilymisestään myös sitä, että ne eivät, toisin kuin summaariset velkomusprosessit, päässeet lakivaliokunnan radikaalille lakkautumislistalle.

81. Asunto-oikeus -nimityksen hylkääminen taas on paikallaan. nimi antoi kuvan, että asunto-oikeus eli kärjäoikeuden erityiskokoonpano olisi toimivaltainen kaikissa asumisen tavalla tai toisella liittyvissä asioissa. Se ei tietenkään pitänyt paikkaansa.

Kaavio 2: Oikeudellisen perinnän valinnaisuus

1975 ja vuonna 2025, miksi se ei ollut tarpeen vuonna 2002? Vuokramarkkinat eivät ole voineet tässä ajassa totaalisesti muuttua. Vuokralla asuminen on tavallista ja siihen liittyvät riidat entisellään. Ehkä selitys on niin sanotussa Kontraktjevin pitkässä aallossa, jollainen on, oikein tai väärin, nähty oikeustieteen tutkimuksessa.⁸² Suuria muutoksia tapahtuu kahden vuosikymmenen sykleissä, eikä niille näytä olevan mitään järjellistä selitystä. Jos aaltosykli jatkuu sellaisenaan, pienten asioiden oikeudenkäynti saa loppunsa vuoden 2050 paikkeilla ja palataan yhden oikeudenkäynnin järjestelmään.

On kuitenkin myönnettävä, että erityiset prosessit eivät vaadi erityiskokoonpanoa, vielä vähemmän omaa tuomioistuinta. Kansainvälinen trendi tukee luopumista erityistuomioistuimista ja samalla erityiskokoonpanoista. Sen sijaan kevennetty oikeudenkäynti on jokseenkin kaikkialla toivomuslistalla. Suomalainen pienten asioiden oikeudenkäynti (OK 6a luku) on näin moderni, vaikka sen soveltamisala näyttää jäävän odottamattoman kapeaksi. Kapea soveltamisala myös pahentaa eriarvoisuutta eri vastaajaryhmien (tai miksei yhtä hyvin kantajaryhmien) välillä. Joissakin asiatyypeissä heikompi osapuoli saa apua hänelle edullisesta käsittelymuodosta, joissakin asioissa – jotka muodostavat valtaosan – se häneltä evätään. Tässä suhteessa viranomaislähtöinen oikeussuoja ja kevennetty oikeudenkäynti sisältävät saman poikkeuksen lähtökohtaisesta yhdenvertaisuudesta.

82. Koulu 2022b s. 316.

2.1. TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimustehtävän lainopillinen osio on varsin tarkoin kartoitettu aikaisemmassa tutkimuksessa, pääosin jo ensimmäisessä vuonna 1916 ilmestyneessä monografiassa. Uusi kysymys on itse asiassa vain summaarisen asian riitauttaminen (ja sen seurauksena asian riitautuminen), joka nousi omaksi käsittelyvaiheeksi vasta vuoden 1993 uudistuksessa. Myös sitä ennen summaarinen asia saattoi riitautua, kun tuomari epäili kantajan vaatimusten oikeellisuutta ja ”varmuuden vuoksi” lykkäsi asian. Tällöin asia muuttui tavalliseksi riita-asiaksi, eikä siinä saanut antaa yksipuolista tuomiota. Viran puolesta lykkäämistä suositeltiin vakioratkaisuksi epäselviin velkomuksiin vielä vuoden 1972 uudistuksen formaatissa. Aineistosta päätellen tällaiset lykkäämiset olivat varsin tavallinen keino toteuttaa se tutkimusvelvollisuus, jonka laki asetti. Aikalaislähteissä ei oteta kantaa jatkokäsittelyyn eli siihen, mitä sitten tapahtui. Hyvin todennäköistä oli, että vastaaja ei tullut paikalle uuteenkaan istuntoon. Laiminlyöntivaikutus tuskin käytännössä katosi mihinkään, eikä tuomioistuimella ollut sen parempia keinoja, joilla selvittää kantajan vaatimusten oikeellisuutta. Lopputuloksena oli tästä syystä tuomio, joka annettiin kuten yksipuolinen tuomio kantajan kertoman perusteella. Vähälle huomiolle jäi, että ”oikeussuojaoperaatiossa” vastaajan asema tosiasiallisesti heikkeni, koska hän menetti mahdollisuutensa asian uudelleenkäsitelyyn, takaisinsaantiin.⁸³

Tutkimustehtävässä on kaksi eräänlaista kynnyskysymystä. Ensiksikin: milloin asia riitautuu, toisin sanoen sen käsittelyä jatketaan valmistelussa joko kirjallisesa käsittelyssä tai suullisen valmistelun istunnossa.⁸⁴ Käsittelyn jatkaminen ei vielä sulje pois yksipuolisen tuomion mahdollisuutta: tällainen tuomio voidaan antaa myös jatkokäsittelyssä, jos vastaaja siinä syyllistyy vastaaviin eli kontumalisaalivaikutuksella sanktioituihin laiminlyönteihin. Riitautettuna pysymisessä on siis useita kysymyksiä. Kaksi kynnystä liittyy kirjalliseen vastaamiseen, kaksi paikalle tulemiseen. Jälkimmäiset kynnykset ovat lähellä alkuperäisen formaatin yksinkertaista läsnäolon/poissaolon toteamista. Ensimmäiset taas sisältävät tulkinnallisesti vaikean ”asiaan vaikuttamisen” kriteerin. Toinen kynnys muodostuu lain vaatimuksesta, jonka

83. Takaisinsaanti tällaiseen ”yksipuolisen tuomion kaltaiseen tuomioon” siis estyi. Muutosta haettiin aikanaan vedolla ja sitten valittamalla, kun muutoksenhakusäännöstö myöhemmin uudistettiin.

84. Ks. jäljempänä luku 4.

mukaan tuomioistuimen on hylättävä ”selvästi perusteeton” vaatimus.⁸⁵ Vaatimus perustaa tuomioistuimelle velvollisuuden virallistutkintaan. Vaatimuksen perusteettomuus tutkitaan viran puolesta, ja virallistutkinta on voimassa kaikissa käsittelyvaiheissa. Ihannetapauksessa kanne hylätään vastapuolta kuulematta eli välittömästi (OK 5:6.2).⁸⁶ Kynnys ei edellytä vastaajan reaktiota: yhtäältä täysin passiivinen vastaaja saa suojaa virallistutkinnasta. Toisaalta taas vastaaja, joka osallistuu oikeudenkäyntiin, ei menetä tätä virallissuojaa, vaikka hän ei osaisi vedota siihen.

Vaatimuksen perusteettomuus on periaatteessa oikeuskysymys: kriteeri ”selvästi” tuo siihen vielä lisäkerroksen. Voidaan väittää, että kaikki perusteettomuus ei ole ”selvää” perusteettomuutta. Tässä tutkimuksessa tosin selvyytys liitetään perusteettomuuden näkyvyyteen, ei sen syvyyteen tai vakavuuteen. Jos perusteettomuuden käsite on vaikeaselkoinen – kuvaavaa on, että laaja kirjallisuus ei ole kyennyt tuomaan esiin yhtään konkreettista esimerkkiä – vielä hankalampi kysymys kuuluu, mitä tuomioistuimien saa tai sen tulee tehdä selvittääkseen, rasittaako kantajan vaatimusta tällainen perusteettomuus. Totta on, että summaarisen lainkäytön hektisessä arjessa kiistely tuomioistuimen selvitysvelvollisuudesta on totaalisen epärealistista. Summaarisen lainkäytön puitteet ja voimavarat eivät riitä mainittavaan selvittelyyn, ei yleisenä työtapana eikä edes yksittäisessä ”epäilyttävässä” asiassa.

Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon on prosessioikeudelle perinteinen mutta lähes koskematon tutkimuskohde.⁸⁷ Vuoden 1993 uudistus muutti sen käsittelyformaatin riita-asiasta hakemusasiaksi, mikä tavallaan makuloi vanhan tutkimuksen. Vanhat vastaukset eivät yksityiskohdissa välttämättä enää päde. Peruskysymys kuuluu, mitä takaisinsaanti on, onko se kontumasiaaliopin edellyttämää (kantajan) vaatimuksen uudelleen tutkintaa vai muutoksenhakua yksipuoliseen tuomioon. Vaikka tällaisesta hahmottamisesta ei saisi johtaa vastauksia yksittäisiin tulkintakysymyksiin, se antaa näkökulman, josta on vaikea irtaantua: onko näkökulmaksi valittava muutoksenhaun näkökulma vai uudelleen käsittelyn näkökulma? Vastauksesta saa alustavan näkemyksen, mihin takaisinsaannissa saa vedota tai mihin ei saa vedota, esimerkiksi siirtyvätkö summaarisen asian preklusiovaikutukset takaisinsaantiprosessiin. Tämä on toki harvinaista: summaarinen asia tulee normaalisti ratkaistuksi niin aikaisessa vaiheessa, että käsittelypreklusioita ei ehdi tapahtua. Takaisinsaantiprosessi on muodollisesti hakemuskäyttöä. Tämä lainkäytön muoto on tarkoitettu riidattomille asioille, jollainen taas takaisinsaanti ei luontaisesti ole. Tavallaan

85. Ks. jäljempänä luku 5.

86. Välittömän hylkäämisen suppeasta käyttöalasta ks. esimerkiksi Kulmala 2026 s. 304 ja 441.

87. Takaisinsaantia käsitellään lähemmin luvussa 6.

väärä formaatti lienee pääsyy sille, miksi oikeuskäytäntö vaihtelee suuresti takaisinsaantiasioissa. Käsittely lisäksi mutkistavat yleiset liitännäiskanteet ja satunnaiset vastakanteet.

Yksipuolisen tuomion täytäntöönpano kuuluu, poikkeuksena tavanomaisesta prosessioikeudellisesta kysymyksenasettelusta, ulosotto-oikeuden vastuualueelle.⁸⁸ Täytäntöönpano on kuitenkin niin kiinteä osa vastaajan oikeussuojaa, että useimmat tutkimukset summaarisesta lainkäytöstä joutuvat sen jotenkin noteeraamaan, vaikka se muodollisesti jäisikin tutkimuksen ulkopuolelle. Keskeiseksi kysymykseksi nousee, miten yksipuolisen tuomion kumoaminen, oli synnä takaisinsaanti tai ylimääräinen muutoksenhaku, vaikuttaa täytäntöönpanoon, toisin sanoen miten pääsääntöinen täytäntöönpanon peruuntuminen tapahtuu. Totta on, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpano muutoin on lainopillisesti varsin tavallista ulosotossa⁸⁹: se on ulosottoasia siinä missä muutkin.⁹⁰ Oikeuspoliittisesti täytäntöönpano sen sijaan ansaitsee jo ensi silmäyksellä varsin kriittiseltä näyttävän analyysin. Nykyisessä formaatissa kantajalla on oikeus täysimääräiseen ulosottoon, vaikka takaisinsaannin määräaika on vielä kesken tai jopa alkamatta. Yksipuolinen tuomio rinnastetaan laissa lainvoimaiseen tuomioon (ulosottokaari 2:9). Rinnastus on uskalias, sillä yksipuolinen tuomio ei samalla tavalla vakauta oikeustilaa. Yksipuolinen tuomio voi kumoutua, ja välillä se tekeekin, jos vastaaja hakee takaisinsaantia. Kantajanhan ei tarvitse esittää vaatimuksensa perusteista näyttöä saadakseen asiassa yksipuolisen tuomion. Yksipuolinen tuomio on näin paljon hauraampi kuin tavallinen kahden asianosaisen oikeudenkäynnissä annettu tuomio. Sellaisenkaan kumoutuminen ei ole käytännössä harvinaisuus, ja ulosottolainsäädäntö on oppinut varautumaan siihen erilaisin varmuusjärjestelyin, esimerkiksi rajoittamalla täytäntöönpanoa tai vaatimalla ulosoton hakijalta vakuutta.

Kantajan oikeus täysimittaiseen ulosottoon poikkeaa vuoden 1734 lain periaatteesta. Tällainen siirtymä olisi jotenkin hyväksyttävissä, jos se perustuisi harkittuun

88. Ks. jäljempänä luku 7.

89. Ulosottoasiaan on yhdistetty myös yksipuolisen tuomion tiedoksi antaminen, mikä on periaatteessa kantajan velvollisuus. Ulosottomiehen tulee kantajan pyynnöstä antaa tuomio vastaajalle tiedoksi, jos se käy täytäntöönpanon yhteydessä ”sopivasti päinsä” (ulosottokaari 3:42). Tietoja siitä, kuinka usein tiedoksiantoa pyydetään tai se käy sopivasti päinsä, ei ole. Takaisinsaantiasioiden määrä viittaa siihen, että ulosotossa tehdyt tiedoksiannot eivät ole tavallisia. Ks. jäljempänä jakso 7.1. Aineiston yksipuoliset tuomiot ovat olleet kaikki ulosotossa, osa monta vuotta.

90. Yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoa haetaan tavallisesti sähköisesti. Tämä ei kuitenkaan johdu tuomion laadusta vaan siitä, että ammattimaista perintätoimintaa harjoittavan on toimitettava hakemuksensa ulosottomiehelle tällä tavalla. Muunlaista hakemusta ei oteta käsiteltäväksi (ulosottokaari 3:1.2).

38 oikeuspoliittiseen päätöksentekoon ja tapausaineiston analyysiin. Muutos kuitenkin on hiipinyt vaivihkaa ulosottoon jonkinlaisena ”teknisenä uudistuksena”, mitä se ei ole. Oikeus täyteen täytäntöönpanoon on mullistanut summaarisen lainkäytön dynamiikan. Voidaan jopa sanoa, että harvemmin lainsäädäntö sisältää yhtä kohtalokkaan palkitsevan (positiivisen) kannustimen: laki kannustaa kantajaa laiminlyömään yksipuolisen tuomion tiedoksi antamisen. Näin takaisinsaannin määräaika ei ala, ja takaisinsaannin mahdollisuus on, jos aineellinen vanhentuminen unohdetaan, avoinna vuosikymmeniä. Näkyvänä seurauksena ovat vuosien päähän lykkääntyvät takaisinsaannit, joissa selvityksen saaminen velkasuhteesta on vaikeaa. Kantaja voi myös laskea sen varaan, että vastaaja ei, vaikka siihen olisi aihettakin, enää ryhdy käymään oikeutta pienestä saatavasta, jonka hän on jo maksanutkin. Kantaja saa näin psykologisen etulyöntiaseman sen prosessioikeudellisen etulyöntiaseman lisäksi, josta kantaja summaarisessa lainkäytössä nauttii. Myös se välienselvittely, mihin yksipuolisen tuomion kumoutuminen johtaa, muuttuu aina vain monimutkaisemmaksi, mitä enemmän yksipuolista tuomiota pannaan täytäntöön.

Tämä tutkimus keskittyy vastaajan oikeussuojaan. Näin monet perinteiset riitakysymykset joko sivuutetaan kokonaan tai ne jäävät vähälle huomiolle. Jälkimmäisen kohtalon kokevat käsittelyn yksityiskohdat etenkin, jos niiden yhteys vastaajan oikeussuojaan on vähäinen. Tyhjentävää vastausta ei haeta vanhaan kiistaan summaarisen lainkäytön soveltamisalasta, joka on kiintoisa sekä historiallisen kehityksen kannalta että lainopillisena soveltamisongelmana. Hieman sitä sivutaan, koska se on samalla tulkinta kontumalsiaalivaikutuksen ulottuvuudesta eri asia- ja tuomiotyyppiin. Vuoden 1734 laki ei tunnetusti asettanut yksipuoliselle tuomiolle rajoituksia, joskin lukuisat viittaukset ulosottoon antavat vaikutelman, että yksipuoliselle tuomiolle ajateltiin käyttöä nimenomaan velkasuhteissa. Oikeuskäytäntö otti tavoitteen kirjaimellisesti. Tuomioistuimet vähitellen supistivat yksipuolisen tuomion antamisen vain velkomus- ja häätövaatimuksiin, niihinkin vain asian ensikäsittelyssä.⁹¹ Vuoden 1972 uudistus taas palautti summaaristen asioiden yleiskäytön.⁹² On kuitenkin huomattava, että suppean haastehakemuksen käyttöala on kapeampi kuin summaarisen asian käsite. Suppeaa haastehakemusta saa käyttää vain asiassa, joka koskee rahamääräistä saamista, hallinnan tai rikkoutuneen olosuhteen palauttamista taikka

91. Ks. esimerkiksi Lakiasiaien käsikirja 1936 s. 1416. Sen mukaan yksipuolisella tuomiolla voidaan ratkaista kaikki asiat, joissa vastaajan läsnäolo ei ole tarpeen ”asian selville saamista varten”, mutta käytäntö on ollut ”taipuvainen” ratkaisemaan ”vain pienimpiä velkomisasiota tätä menettelytapaa käyttäen”. Myös vuoden 1972 uudistuksen aineistossa todetaan, että yksipuolista tuomiota on päädytty käyttämään miltei yksinomaan velkomusjutuissa – nähtävästi samaa tarkoittaen. Ks. hallituksen esitys 12/1970 vp s. 1.

92. Halila 1972 s. 479.

häättöä (OK 5:3.1). Näin ollen asia on standardimääritelmän tarkoittama summaarinen asia, kun se päättyy yksipuoliseen tuomioon, vaikka siinä ei saa käyttää suppeaa haastehakemusta. Suppean haastehakemuksen käyttöala on oma ongelmansa, ja tarkoitus on, että kantajan tulkinta tilanteesta ratkaisee. Tämä tarkoittaa, että tuomioistuin ei voi vaatia asian tutkimatta jättämisen uhalla tietynlaista haastehakemusta (KKO 2024:6).⁹³ Kantajan valinta kuitenkin heijastuu myös vastaajan oikeussuojaan. Suppeassa haastehakemuksessa sisältö supistuu minimiinsä. Tällöin vaatimusten perusteettomuutta on vaikea huomata. Summaarisen haastehakemuksen suosio johtuu tosin enemmän siitä, että siinä oikeudenkäyntimaksut ovat pienemmät ja laatiminen nopeampaa.⁹⁴

Sen sijaan yksipuolisen tuomion käyttöala ei ole ratkaistavissa yhtä yksinkertaisesti. Kiistaa ovat aiheuttaneet etenkin vahingonkorvaussaatavat: onko yksipuolinen tuomio mahdollista antaa tällaisesta kannevaatimuksesta? Kieltävää vastausta tukisi lainsäädäntötraditio. Tunnettua on, että vahingonkorvaus rajattiin maksamismääräyslain soveltamisalan ulkopuolelle, koska tällaisia vaatimuksia pidettiin luontaisesti epäselvinä. Totaalikieltävä vastaus on kuitenkin liian kategorinen: korvaussaatava voi hyvinkin olla selvä ja riidaton. Varsinkin sopimusperusteiset vahingonkorvaukset ovat varsin lähellä muita sopimusperusteisia velvoitteita, joten tiukka kieltö tuntuu jo tästä syystä aiheettomalta.⁹⁵ Jos vastaaja pitää vaatimusta perusteettomana, hän voi kiistää vaatimuksen. Vastaajan ehkä kasvava suojarange on otettavissa huomioon tällaisen asian käsittelyssä.⁹⁶

Yksi perustavanlaatuinen kysymys ansaitsee sekin vastauksen, vaikka se on kaukana perinteisestä lainopillisesta lähestymistavasta. Jos summaarinen lainkäyttö on todella viranomaislähtöisen oikeussuojan kokeilua, mihin tuloksen se on päätynt – toisin sanoen saako summaarisen asian vastaaja kunnollisen oikeussuojan tällaisesta hybridistä, joka yhdistää yksilöllisiä ja viranomaislähtöisiä aineksia. Olettamus suunnitelmallisesta kokeilusta kaatuu aikaeroihin. Asetelma sai keskeiset osansa

93. Koulun 2024C s. 54.

94. Näin Kulmala 2026 s. 101.

95. Ks. Linna 2022a s. 3. Laiminlyöntivaikutuksen käyttöalaan palataan vielä jäljempänä jaksossa 4.3. Yksipuolisen tuomion käyttöala nimittäin samalla ratkaisee sen, milloin vastaajan laiminlyönti vapauttaa kantajan hänelle muutoin kuuluvasta näyttövelvollisuudesta. Kysymys ei siis ole vain yksipuolisen tuomion teknisestä soveltamisalasta vaan vastaajan passiivisuuden vaikutuspiiristä.

96. Ks. jäljempänä jakso 3.3. Oikeuskäytännössä on nähty ennenkin yksipuolisia tuomioita vahingonkorvauksesta. Ratkaisussa KKO 2010:84 se oli taustaa. Ratkaisussa otettiin kantaa siihen, kuka edusti hakijaa takaisinsaantiasiassa yksipuoliseen tuomioon. Ks. Koulun 2024b s. 94 ja 130. Summaarisessa asiassa vastaaja oli antanut vastauksen. Käräjäoikeus kuitenkin katsoi, ettei vastauksen antaja ollut oikeutettu edustamaan vastaajana olevaa yhtiötä. Vastausta (joka oli perusteltu) ei näin voitu ottaa huomioon. Ks. lähemmin Timonen 2011 s. 297.

40 kauan ennen kuin viranomaislähtöisen oikeussuojan käsitteestä oli kuultukaan. Myöhemmät muutokset eivät näytä pitkäjänteisiltä, ne ovat olleet hätäisiä ratkaisuja käytännön ongelmiin. Vuoden 1993 uudistuksessa tavoite oli kiireellinen mutta varsin tekninen: vanha formaatti oli sen kummemmin mieltämättä pakko vaihtaa uuteen.⁹⁷ Näin on perusteltua sanoa, että historiallinen kehitys vain on saanut aikaan tietoiselta kokeilulta näyttävän tilanteen.

Tämä ei tietenkään estä kysymystä, mitä tuloksia tästä kvasikokeilusta on saatu. Lopullista vastausta ei voi antaa, koska tulokset vaihtelevat. Jotkut uudistuksen osat ovat saaneet kovaa arvostelua, ja myös summaarisen lainkäytön kiistattomia epäkohtia on tuotu julkisuuteen useissa lähteissä. Vaikka pääsyylliseksi nousee monen mielestä kaupallinen perintäala, tuomioistuimet eivät siltä välty. Arvostelu kohdistuu samalla myös tuomioistuihin, osaksi niiden asenteisiin, osaksi työtapoihin, osaksi viime kädessä lainsäädäntöön. Myös perintäalan viranomaisvalvontaa eli viranomaislähtöisen oikeussuojan keskeistä välinettä on maan päämediassa julkisesti arvosteltu ”hampaattomaksi”: samalla lain on väitetty olevan ”velkojan puolella”.⁹⁸ Suhteellisen vähällä arvostelulla on päässyt vain kuluttaja-asiamies. Hänen toimintaansa yksittäisissä asioissa on pidetty vain ”pienimuotoisena” ja altistuneena perimistöimistöjen vastastrategialle. Vaikka kokonaisarviota vielä odotellaan, on vaikea kuvitella, että kukaan vakavissaan pitäisi kvasikokeilua täysin onnistuneena. Ilmeisin johtopäätös on, että viranomaislähtöinen oikeussuoja ei ainakaan summaarisessa lainkäytössä pysty paikkaamaan niitä ammottavia aukkoja, joita yksilöllisen oikeussuojan standardeihin nykyformaattissa jää.

Viranomaislähtöinen oikeussuoja ei ole vielä saanut vauhtia muilla aineellisen oikeuden alueilla. Näyttää kylläkin siltä, että samansuuntainen kehitys olisi käynnistymässä vuokrasuhteissa. Suoja jäänee vaatimattomaksi verrattuna 1970-luvun vuokrasääntelyyn ja vuokralaisen irtisanomissuojaan. Ne olivat aikanaan esimerkkejä radikaalista inventionistisesta puuttumisesta lainsäädännöllä yksityisiin oikeussuhteisiin. Suojaan kuului myös vuokrasuhteille varattu erityistuomioistuin asunto-oikeus, jossa seurattiin omaa prosessiformaattia. Kuten tunnettua järjestelmä purettiin, viimeisenä lakkautettiin asunto-oikeudet vuonna 2002.⁹⁹ Kiintoisa erikoisuus viranomaislähtöisessä oikeussuojassa on sen fragmentaarisuus. Summaarisessa lainkäy-

97. Sen sijaan siirtyminen suppilomalliin eli vanhojen summaaristen velkomusprosessien lakkauttaminen herätti keskustelua, joskaan sitä ei voi, uudistuksen suuruusluokan huomioon ottaen, pitää järin vakavasti otettavana. Summaarisen asian käsittelyn uusformatointi puolestaan saatiin, ehkä sitä tarkoittamatta, näyttämään vain lakitekniseltä järjestelyltä. Ks. edellä jakso 1.1. ja jäljempänä jaksot 3.1. ja 4.1.

98. Helsingin Sanomat 23.5.2021: ”Taas tuli karhu”.

99. Ks. edellä jakso 1.4.2

tössä se yhtäältä ulottuu vain yhteen summaaristen asioiden vastaajaryhmään ja heistäkin täydellä teholla vain kuluttajaluottoja saaneisiin. Toisaalta jopa tämä privilegioitu vastaajaryhmä jää oman onnensa nojaan takaisinsaannissa, ulosotossa sekä niissä palautusvaatimuksissa, joihin menestynyt takaisinsaanti johtaa. Aukollisuus selittyy: näissä summaarisen lainkäytön ”jälkiasioissa” julkisen vallan interventio-intressi on vähäinen jo tilanteiden harvinaisuuden takia. Ehkä hieman selitystä on siinäkin, että vastaajat eivät ole osanneet ottaa yhteyttä valvoviini ja kuluttajansuojasta huolehtiviin viranomaisiin. Sinänsä olisi luontevaa ja tavallaan reilua lukea myös nämä jälkiasiat ammattimaiseksi perinnäksi ja kuluttaja-asiaksi. On vaikea keksiä perustelua sille, miksi esimerkiksi kuluttaja-asiamies ei saisi antaa asianajoapua tai asiantuntijatukea kuluttajalle myös summaarisen lainkäytön jälkiasioissa,

2.2. TUTKIMUSMENETELMÄT JA ARGUMENTAATIO

Summaarinen lainkäyttö sisältää tyypillisen access to justice -asetelman. Summaarisen asian perusvastaaja on jopa erityisen heikko osapuoli taloudellisesti ja tiedollisesti, kantajana de facto toimiva perimistoimisto taas epätavallisen osaava. Kantajan menettelyllinen ylivoima ei kuitenkaan ole niin murskaava, mitä voisi kuvitella. Liiketaloudellinen kustannustehokkuus rajoittaa perimistoimiston asianajoa. Yksittäiseen asiaan ei uhrata enempää kustannuksia kuin on välttämätöntä. Perimistoimisto sijoittaa yksittäiseen asiaan ylimääräistä, oli se aikaa tai kustannuksia, ainoastaan silloin, kun lopputuloksella on vaikutusta perimisalaan tai perimiskäytäntöihin. Jos on tarpeen (asia on ennakkotapaus, julkinen valta puuttuu asiaan), kantaja kuitenkin kykenee merkittävään lisäpanostukseen eskaloituvassa asiassa. Tosin päämies eli toimeksiantaja tässä vaiheessa mielellään ottaa asian itse hoidettavaksi, koska kysymys ei enää ole vain yksittäisen ja tavallisesti pienehkön saatavan perinnästä. Asian ottaminen itse ajettavaksi ei tuota vaikeuksia. Perimistoimisto on hoitanut asiaa joko oikeudenkäyntivaltuutuksen tai perimissiirron perusteella. Kumpikin on vapaasti peruutettavissa, eikä se ole aina edes tarpeen. Oikeuskäytäntö on perinteisesti suonut perimissiirron tehneelle velkojalle rinnakkaisen asiavaltuuden: vastaajalla on näin tavallaan kaksi ammattimaista vastapuolta, mikä entisestään kärjistää voimavarojen epäsuhtaa.¹⁰⁰

100. Ks. Koulu 2024b s. 127. Kysymys ei ole pelkästä konstruktivismista. Myös asianosaisasetelma hämärtyy, esimerkiksi kuka on vastapuoli, kun vastaaja vaatii yksipuolisen tuomion takaisinsaantia tai häneltä perityn määrän palauttamista/takaisinmaksua. Tätä kohdistamisen ongelmaa selventäisi sääntö, jonka mukaan siirto perimistoimistolle on perimissiirto (oikea vastaaja on velkoja), ellei siinä nimenomaan muuta kerrota. Tällainen hiustenhalkominen

Oma kysymyksensä on, miten tosiasialliseen asetelmaan vaikuttaa tyyppikantajien eli perimistöimistöjen asiakassuhteet. Toimistoilla on käräjäoikeuksissa hoidettavanaan suuri määrä samankaltaisia summaarisia asioita; perintä on myös perintätoimistöjen pääasiallinen ja usein ainoa liiketoiminnan muoto. Niillä on omat vakioasiakkaansa eli kuluttajasaatavia kerryttävät elinkeinonharjoittajat. Pitkäaikaiset asiakassuhteet näkyvät muutoinkin summaarisessa lainkäytössä. Perimistöimistöt oppivat tuntemaan käräjäoikeuksien menettelytavat sekä tavanmukaiset tulkinnat; vastaavasti käräjäoikeuksien henkilökunta tuntee pappenheimilaisensa ja luultavasti lajittelevat toimistot tunnollisiin ja sallitun rajoja hakeviin. Perimistöimistöt sopeuttavat asianajamisensa käräjäoikeuden vaatimuksiin, joihin toimistot eivät voi vaikuttaa. Tämä ei estä, etteikö käräjäoikeus voi suhteuttaa käytäntöjään toimistoihin.

Luultavaa ellei jopa varmaa on, että mielikuva perimistöimistön yleisestä asianhoidosta heijastuu myös siihen, minkä huomion (lue: käsittelyn ja tutkinnan) toimiston hoitama yksittäinen asia saa. Jos toimisto tunnetaan epämääräisistä tai kyseenalaisista vaatimuksistaan, sen vireille panemat summaariset asiat saavat tunnollisemman käsittelyn ja intensiivisemmän virallistutkinnan. Vastaajat jäävät masaksi, vaikka osalla heistä on paljon summaarisia asioita. He ovat ulkopuolisia eivätkä tästä syystä pysty vaikuttamaan siihen, miten summaarisia asioita yleensä käsitellään, esimerkiksi kuinka pitkät vastaamisaika annetaan, tarjoaako käräjäoikeus neuvontaa tai prosessinjohtoa ja niin edelleen. Oman asiansa käsittelyyn he voivat vaikuttaa riitauttamalla vaatimuksia, pyytämällä lisäaikaa, tarjoamalla aineistoa ja niin edelleen. Aineisto antaa kuitenkin sen kuvan, että vastaajien toiminta yritetään puristaa kustannustehokkaan työnkulun muottiin.¹⁰¹ Näyttää siltä, että maallikkovastaajan on suurin piirtein mahdotonta saada yksilöllistä huomiota. Kukaan ei kuitenkaan liene eri mieltä siitä, että tuomioistuimen prosessinjohtovelvoitteet ovat voimassa myös summaarisissa asioissa.¹⁰² Summaarisen asian ensivaiheessa prosessinjohto

rasittaa itse asiaansa hoitavaa maallikkoa, vaikka kokenut lakimies osaa toimia oikein. Ks. jäljempänä jakso 7.2.

101. Kasuistisesta aineistosta välittynyt vaikutelma on epävarma. Summaarisen lainkäytön dynamiikka, massamaisuus ja pitkälle viety työnjako tuomioistuimessa tukevat tällaista oletamaa. Ylikuormitettu lainkäyttöhenkilökunta ei innostu erityistä huomiota vaativasta vastajasta. Ks. jäljempänä jakso 4.2.

102. Voidaan jopa sanoa, että tällaisessa asiassa sovelletaan tavallisesti pakottavaa lainsäädäntöä. Se taas laajentaa materiaalisen prosessinjohtoon rajoja. Materiaalisen prosessinjohtoon sääntelyä sanotaan aiheellisesti heikoksi. On ylivoimaista vangita lakiin ne tavoitteet, jotka tulisi ottaa huomioon prosessinjohtoon rajoja määriteltäessä. Näin Lindblom 1993 s. 146. Teoriassa laajakaan prosessinjohto ei, sen enempää kuin vastaava syvennetty tutkimisvelvollisuus, ei kuitenkaan auta suojaamaan vastaajaa, kun kummallekaan ei ole minkäänlaisia realistisia

kuitenkin jää käräjäsihteerien ja joskus ehkä käräjänotaarin vastuulle, mikä saattaa hämärtää lähtökohtaa. Summaarisen asiat kun eivät ”näytä” oikeudenkäynniltä tai edes lainkäytöltä. Totta myös on, että summaarinen asia ei kirjallisen käsittelyn vaiheessa tarjoa juuri tilaa prosessinjohdolle. Monet ”muut yhteydenotot” ovat ymmärrettävissä toiveiksi saada prosessinjohtollista tukea. Käytännössä tällaisiin yhteydenottoihin nähtävästi suhtaudutaan kärsimättömästi. Ne häiritsevät asiavirran normaalia etenemistä.

Voimasuhteet hieman tasoittuvat summaarisen asian myöhemmissä vaiheissa, tässä takaisinsaannissa. Summaarisessa asiassa vastaaja on tyyppitapauksessa prosessin passiivinen kohde (hän ei vastaa eikä muutoinkaan reagoi), ja hänen oikeussuojansa on totaalisesti virallistutkinnan varassa. Passiivisuus voi olla tietoinen valinta, se on oikeudellisen konfliktin hallinnan teoriassa niin sanottua rationaalista apatiata. Asianosainen ei toimi, koska hänen ei kannata toimia. Arvio toiminnan hyödyttömyydestä voi olla objektiivinen tai subjektiivinen: joskus asianosainen on ylipessimistinen. Rationaalisessa apatiassa vastaaja voi jopa kieltäytyä häntä periaatteessa hyödyttävästä yhteistoiminnasta, tarjosi apua tuomioistuimelle tai muu viranomaisen kuten julkinen asiamies. Sitä, mikä osa passiiviseksi jäävistä vastaajista edustaa rationaalista valintaa, mikä taas ”välttämättömyyden pakkoa”, mikä taas lamaantumista ylivoimaisessa velkataakassa, emme tiedä. Luultavaa kuitenkin on, että ehdoton valtaosa kanteista on aiheellisia ja vaaditut kulut kohtuullisia – ja vastaaja tajuaa sen. Näin passiivisuuden päämuoto olisi rationaalisesti apaattinen vastaaja. Jos näin on, tuomioistuimen parhaat ja kekseliäimmätkään prosessinjohtotoimet eivät voi tuottaa tulosta. Ne voivat olla jopa vastaajalle suorastaan vahingoksi, jos ne johtavat asian eskaloitumiseen.

Jälkiasianssa eli takaisinsaannissa vastaaja on aktiivinen oikeudenhakija, joka on joko tehnyt hakemuksen tai harkitsee sellaista. Jos vastaajalla on lakimiesapua (etenkin takaisinsaantiin erikoistunutta), voimasuhteet tasoittuvat. Entisen kantajan (nyt hakijan vastapuolen) toimintaa ohjaa ja käytännössä rajoittaa jälleen liiketaloudellinen logiikka. Yksittäiseen takaisinsaantiasiaan ei kannata panostaa yhtään enempiä kuin välttämätöntä, ellei asialla ole ennakkotapausarvoa tai yleistä merkitystä. Näin harvoin on. Takaisinsaantiasiat eivät saa mediajulkisuutta eikä niillä ole ennakkotapausarvoa, koska ne ovat niin erilaisia. Perimistoimiston on kuitenkin pakko vastustaa hakemusta jo osoittaakseen, ettei se ole tietoisesti perinyt aiheettomia laskuja

edellytyksiä. Summaarisia asioita on liikaa ja niiden läpivirtaaminen liian nopeaa. Ks. jäljempänä jakso 5.2.

44 tai vastaavia.¹⁰³ Perimistoimisto ei siis voi myöntää hakemusta oikeaksi; myös tehty sovinto voi heijastua muihin perintäasioihin, joten takaisinsaantiasioissa tehdään harvoin sovintoja.

Access to justice -tutkimuksessa (jollaista tämä kirja on) on tapana hakea heikom-
malla osapuolelle edullisia tulkintoja prosessilaille. Niitä tarvitaan etenkin ensivai-
heessa. Summaarisessa lainkäytössä alkuasetelma suosii kantajaa niin selvästi, että
sitä kompensoivat tulkinnot näyttävät tasapuolisilta ja oikeudenmukaisiltakin, vaikka
kompensointia tavallaan voi pitää poissaolevan vastaajan suosimisena.¹⁰⁴ Hän-
hän saa teoriassa parempaa oikeussuojaa kuin sellainen vastaaja, joka alusta alkaen ak-
tiivisesti puolustautuu ja ajaa asiaansa. Täysimittainen virallistutkinta lisäksi herää
henkiin, jos asia myöhemmin palaa summaariseksi, toisin sanoen siinä saadaan sit-
tenkin antaa yksipuolinen tuomio.¹⁰⁵ Yksipuolista tuomiota annettaessa kantajan
selvästi perusteeton vaatimus hylätään, vaikka vastaaja ei olisi kiinnittänyt kysei-
seen perusteeseen minkäänlaista huomiota. Tarve edullisiin tulkintoihin heikkenee
jatkovaiheessa mutta ei kokonaan häviä. Lähestymistavassa näkyy ehkä selvimmin
ero vanhan ja uuden tutkimuksen välillä. Aikaisempi tutkimus, etenkin varhainen,
ei kenties suosinut ketään, mutta se piti mielessä tuomioistuimen työekonomian ja
tuomioistuinlaitoksen kokonaisuormituksen. Vastaajan omatoimiseen asianajami-
seen suhtauduttiin kärsimättömästi, eikä hän saanut sitä prosessijohdollista tukea,
mikä olisi ollut paikallaan.

Access to justice -näkökulmassa on heikkouksia. Kantajan etu ja toimintaa ohjaa-
vat intressit jäävät ohuesti kuvatuiksi. Tämä on väistämätöntä. Paraskaan tutkimus ei
voi tarkastella summaarista lainkäyttöä samanaikaisesti kaikkien kannalta: panop-
tista näkökulmaa ei ole, vaikka tutkija voi kuvitella sellaisesta lähtevänsä. Tavallinen

103. Kanteen perusteettomuuden tunnustaminen voi johtaa valvontatoimiin, vähintään huo-
mautukseen. Perimistoimisto voi kuitenkin olla moraalisesti viaton. Perintähän lähtee siitä
informaatiosta, jonka velkoja antaa toimeksiannossa tai sen yhteydessä. Saatavan perusteetto-
muus ei sitä paitsi ehkä tule lainkaan esille edeltävässä perinnässä, jos velallinen ei siinä kiistä
maksuvelvollisuuttaan. Perimistoimisto ei välttämättä ole oikea vastapuoli, mutta se joutuu
ottamaan takaisinsaantiasian ajakseen, koska velkoja katsoo sen syytäksi perinnän vastoim-
käymisiin. Voisi kylläkin olettaa, että perinnän aiheettomuus kiistetään useimmin edeltävässä
perinnässä kuin summaarisessa lainkäytössä. Toki samalla kannattaa muistaa, että asia saa-
daan periaatteessa siirtää oikeudelliseen perintään vasta, kun vaatimus on riittävä. Tavallista
perintäähän ei saa tuolloin jatkaa.

104. Tämä myönnetään tutkimuksessa, mutta sille ei anneta tulkinnoissa painoa. ”Passiivi-
suutta suositaan, mutta sitä ei ole syytä erityisesti varoa.” Näin Vaitoja 2014 s. 285.

105. Asian palaaminen summaariseksi asiaksi eli asiaksi, jossa saa antaa yksipuolisen tuomion,
on uuden oikeudenformaatin tuoma erikoisuus. Vanhassa formaatissa mahdollisuus yksipuoli-
seen tuomioon katosi – toisin sanoen asia ei ollut enää summaarinen tässä merkityksessä – ellei
tällaista tuomiota annettu asian ensikäsittelyssä. Vastaajan poissaolot jatkokäsittelyistä eivät
vaikuttaneet, vaan asia ratkaistiin tuomiolla. Esimerkiksi Turun hovioikeuden asiassa 10.12.2024
692 (FINLEX) riitautunut summaarinen asia palasi osaksi alkutilaansa eli riidattomaksi.

tuomioistuimen ja tuomarin näkökulma voi antaa tällaisen illuusion, mutta se on vain yksi näkökulma. On myönnettävä, että kantajan näkökulma summaarisen asian käsittelyyn ansaitsisi tulla tutkituksi. Se kuitenkin vaatii oman tutkimuksensa. Selvää on, että kantajan näkökulmaa on mahdotonta yhdistää access to justice -tutkimukseen. Jälkimmäinen on heikomman suojan tarkastelua, ensimmäinen tehokkaan perinnän tutkimista. Kantajan näkökulmalle jää jokseenkin yhdentekeväksi, saako vastaaja tosiasiallisesti kunnan oikeussuojaa tai millaista oikeussuojaa summaarisen lainkäytön legitimizeetti edellyttää.

Summaarinen lainkäyttö on poikkeuksellisen suotuisa vertailevalle prosessi-oikeuden tutkimukselle. Tätä tutkimusta ei saa sekoittaa oikeusvertailevaan prosessi-oikeuteen, joka vertailee eri maiden prosessilakeja. Vertaileva prosessioikeuden tutkimus tarkastelee sen sijaan yhden maan (tavallisesti tutkijan kotimaan) lainkäyttöjärjestelmää ja hakee eri menettelyistä onnistuneita ratkaisumalleja. Mallit, olivat ne lainsäädännöllisiä järjestelyjä tai pelkkiä hyviä käytäntöjä, taas voivat olla sellaisenaan tai hieman muokattuina siirrettävissä toiseen menettelyyn. Esimerkiksi preklusion sovellukset ovat hallintolainkäytössä onnistuneempia kuin yleisen lainkäytön riita-asioissa. Hallinto-oikeuksien suullisiin käsittelyihin taas kannattaisi kopioida OK 5 ja 6 luvun järjestelyjä. Vastaavasti riita-asian kirjallisissa käsittelyvaiheissa on samanlaisia prosessijohdon ja informaation saamisen ongelmia, mitä kohdataan hallintoasian (kirjallisessa) käsittelyssä.¹⁰⁶ Vertailu, oli se sisäistä tai perinteistä kansainvälistä vertailua, on access to justice -tutkimuksessa tavallinen lähestymistapa. Se on myös tavallinen tehokeino. Toivottuja uustulkintoja ja kaivattuja lainuudistuksia perustellaan sillä, miten hyvin asiat ”muualla” ovat; ”muualla” on joskus toinen oikeuskulttuuri, joskus toinen prosessimuoto, joskus historiallinen järjestely. Vertaileva lähestymistapa ei kylläkään kuulu access to justice -tutkimuksen standardimenetelmiin. Joskus ulkomaiseen oikeuden viitataan, ehkä useimmin oikeuspoliittisen agendan tueksi, ’siellä kaikki on paremmin.’ Tällaisista yleisviittauksista lukija ei juuri saa apua sen enempää uustulkintoilleen kuin uudistusehdotusten pohjaksi.

Vertaileva prosessioikeus poikkeaa oikeasta oikeusvertailusta tavoitteiden praktisuudella. Tällaisella tutkimuksella ei haeta niinkään syitä ja selityksiä eroille tai yhtäläisyyksille vaan sellaisia ratkaisuja tai käytäntöjä, jotka voitaisiin siirtää nykyhetkeen ja kansalliseen kontekstiin.¹⁰⁷ Tutkimus summaarisesta lainkäytöstä tutkimus hyötyy

106. Ks. Koulu 2023a s. 42.

107. Tämä on toki yksinkertaistus. Vertaileva prosessioikeus tutkimus on yhtäältä kiinnostunut syistä, jotka ovat johtaneet eroihin menettelyjen välillä, oikeusvertailulla toisaalta tuetaan välillä varsin praktisia sovelluksia.

46 vertailevasta lähestymistavasta.¹⁰⁸ Siihen yhtäältä kohdistuu tällä hetkellä kovaa ja ilmeisen oikeutettua arvostelua; jotain ratkaisevaa siis pitäisi tehdä. Toisaalta samankaltaisia ongelmia kohdataan myös muualla lainkäytössä. Joku voi pitää melko yllättävänä sitä, että summaarisessa lainkäytössä arvostelua saaneet järjestelyt ovat tavallisia muissakin menettelyissä ja että ne eivät kohtaa mainittavaa arvostelua.¹⁰⁹ Tässä tutkimuksessa ei ryhdytä arvioimaan, miten nykyisen summaarisen lainkäytön saama jyrkkä arvostelu selittyy. Voi olla, että sama järjestely (esim. virallistutkinta) ei toimi yhtä hyvin kaikkialla, voi olla, että asenneilmapiiri on erilainen. Jokseenkin varmaa on sekin, että oikeussuojaan kohdistuu enemmän odotuksia kuin vielä 1970-luvulla. Voi myös olla, että omatoimisuus on hiipunut. Passiivinenkin vastaaja odottaa saavansa viran puolesta oikeussuojaa – ja pettyy, kun näin ei käykään. Tämä olisi itse asiassa ilmeinen korollaari kansalaisissa kasvaneesta valtiorippuvuudesta. On myönnettävä, että vertailevaa prosessioikeuden tutkimusta sanan varsinaisessa merkityksessä summaarisesta lainkäytöstä ei ole julkaistu.¹¹⁰ Vanhat summaariset velkomusprosessit olivat kuitenkin aikanaan paljon esillä tutkimuksessa, usein lisäksi samalla kun käsiteltiin summaarista lainkäyttöä tuomioistuimessa. Menettelyjä vertailtiin, ja niistä haettiin tukea argumenteille jonkin toisen menettelyn tutkimuksessa. Vertailevalle lähestymistavalle on nyt poikkeukselliset hyvät lähtökohdat. Vertailuaineistoa saadaan sekä vanhoista summaarisista velkomusprosesseista että Euroopan unionin yleiseurooppalaisista uusmenettelyistä.¹¹¹

Moderniin prosessioikeuden tutkimukseen kuuluu myös tulevaisuussuuntautuneisuus.¹¹² Tutkimus ei saa olla pelkkää epäkohtien esittelyä, vaan siihen on otettava ehdotukset siitä, miten ne korjataan. Tässä tutkimuksessa tulevaisuus on paljon esil-

108. Ks. Koulu 2023 s. 65. Vertailevan prosessioikeustutkimuksen tehtäväksi on katsottu, että se nostaa esiin prosessilain kasaamat esteet oikeuksiin pääsulle ja tarjoaa toimivia siirännäisiä toisiin prosessityyppeihin. Menetelmiään tutkimus lainaa funktionaalista oikeusvertailusta, jonka kohteena ovat eri maiden lainkäyttöjärjestelmät. Pitkään unohtuneissa ollut vertaileva lähestymisote saa sitä enemmän merkitystä, mitä pitemmälle lainkäyttöjärjestelmä hajautuu. Suomen lainkäyttöjärjestelmä on valmiiksi pirstaleinen. Perusrakenne on dualistinen. Erityistuomioistuimia on vain kolme (monissa maissa niitä on paljon enemmän), mutta ne ovat kukin kehittäneet oman oikeudenkäyntiformaattinsa. Ks. Koulu 2024a s. 3 ja 207.

109. Ks. Siltala 2017 s. 206.

110. Väite ehkä tekee vääryyttä Lagerin vuoden 1988 tutkimukselle suppeatutkintaisista lainkäyttölajeista. Vaikka se ei sisällä temaattista vertailua, huomio kiinnitetään kuitenkin ”poikkeaviin prosessimuotoihin”. Ks. Lager 1988 s. xxvi.

111. Ks. lähemmin jäljempänä jakso 2.3. Eurooppalaisesta kehityksestä ks. Kulmala 2026 s. 270.

112. Ks. esimerkiksi Markus 2023 s. 916. Hänen mukaansa tarvetta on ”soveltavalle dlf-tutkimukselle, joka keskittyy yksityiskohtaiseen keinotestaukseen hyödyntäen yhteiskuntatieteiden menetelmiä tai ainakin tuloksia”. Sen ohella kaivataan kyseenalaistavaa dlf-tutkimusta, joka pureutuu tavoitteenasetteluun ja sen taustaolettamuksiin. Tämä pitää tietenkin paikkansa. Soveltavaan dlf-tutkimukseen ei kylläkään päästä ilman kyseenalaistavaa dlf-tutkimusta. Lähestymistapoja ei oikeastaan voi erottaa.

lä. Osaksi se johtuu käynnissä olevista uudistushankkeista, osaksi epätietoisuudesta, mikä olisi oikea uudistamisen tapa. Selvältä näyttää, että prosessilain kielellinen hienosäätö ei auta. Kokemukset osoittavat, että tällaisilta uudistuksilta odotetaan liioja. Esimerkkinä ovat yritykset laskea oikeudenkäynnin suhteetonta kynnystä OK 21 luvun pikkumuutoksilla, jotka ovat tuomittuja epäonnistumaan. Samaa voidaan sanoa perimiskäytäntöjen ”siistimisestä” ja/tai tuomioistuinten työtapojen kehittämisestä. Todelliseen uudistukseen tarvitaan uusia rakenteita (’prosesseja’) ja innovatiivista ajattelua. Summaarisen lainkäytön teoriaa on politiikan kielikuvaa käyttäen ravis-teltava. Teoria on kolmesataa vuotta vanhaa. Ainoastaan ne ulkoiset puitteet, joissa se toimii, ovat muuttuneet, jonkun mielestä vähän, jonkun paljon. Tosin tässä tutki-muksessa tullaan havaitsemaan, että uudet puitteet – eli vuoden 1993 uudistuksen tuoma oikeudenkäyntiformaatti – ovat muuttaneet merkittävästi myös summaarisen lainkäytön lainalaisuuksia eli sen mekanismeja.

Aikaisempi tutkimus ei ole kunnostautunut tulevaisuuden ohjailussa; tällaista tutkimusta olisi epäreilua odottaa viimeiseltä perustutkimuskaudelta eli 1980-luvun lopulta. Artikkelimuotoinen tutkimus on uudempaa, ja siltä voisi odottaa enemmän. Artikkeliformaatti ei kuitenkaan sovi pitkän tähtäimen tarkasteluun: sellainen lähestymistapa vaatii, kuten tunnettua, runsaasti sivutilaa. Täyttä anteeksiantoa uu-sinkaan tutkimus ei ole oikeutettu saamaan. Tutkimukselta olisi kohtuullista toivoa edes alustavia kannanottoja julkittulleisiin uudistusehdotuksiin eikä pelkkää epä-kohtien taivastelua. Syy voi olla paitsi perilainopillinen tutkimusote myös aito epä-tietoisuus siitä, miten summaarista lainkäyttöä tulisi kehittää. Sellainen on luotto-yhteiskunnassa välttämättömyys. Tällä hetkellä osataan varmasti sanoa vain, että summaarisessa lainkäytössä on oikeusvaltion sietökynnyksen ylittävä määrä ”epä-kohtia” ja että nykyinen suojamekanismi ei riitä torjumaan niiden muodostumista. Yhdistelmä perintäalan viranomaisvalvonta, kuluttaja-asioiden kuluttajansuoja ja virallistutkinta jäävät heikkotehoisiksi, eikä niihin näytä kätkeytyvän mainittavaa kehittämispotentiaalia.

Nykytilan kyseenalaistamisessa ylitetään perinteisen prosessioikeuden rajat. Se myös pakottaa lopuksi kysymään, onko nykyinen karsittu yhtenäisjärjestelmä – sup-pilomalliksi aikanaan vuonna 1993 nimetty – säilyttämisen arvoinen.¹¹³ Esitiedot pu-

113. Karsitulla yhtenäisjärjestelmällä tarkoitetaan, ettei erillisiä summaarisia velkomisproses-seja ole. Suppilomalli sinänsä sallisi erilliset summaariset prosessit. Totta kuitenkin on, että niistä luopuminen on tavallaan suppilomallin hengen mukaista. Itse asiassa käsite hämärtyy, jos erilliset menettelyt säilytetään. Vanha oikeudenkäyntiformaattihan oli sekin suppilomalli: summaariset asiat tulivat tuomioistuimeen riita-asioina, ja niiden käsittely eriytyi vasta ensi-käsittelyssä, kun nähtiin, että vastaaja oli poissa. ”Suppilomalli” on näin oikeastaan oikeuspo-liittinen iskusana tai karkea luonnehdinta.

huvat olettaa vastaan, vaikka status quo asettaa tutkimuksellisen todistustaakan sille, joka vaatii muutoksia. Nykymalliin ollaan kaikkialla ja a priori aiheellisesti tyytymättömiä. Tutkimuksellista todistustaakkaa kääntävät sitä paitsi yhtäältä eurooppalaiset velkomisprosessit, toisaalta historialliset kokemukset. Eurooppalaisissa summaarisissa velkomisprosesseissa on siirrytty erillisten menettelyjen järjestelmään. Sen sovelluksilla, eurooppalaisella maksamismääräyksellä ja vähäisten vaatimusten menettelyllä, oli vuoteen 1993 saakka suomalaiset vastineensa: maksamismääräys ja lainhaku. Ne täyttivät tehtävänsä vähintäänkin kohtuullisesti. Oikeuspoliittinen todistustaakka alkaa olla jo niillä, jotka vaativat nykyjärjestelmän säilyttämistä. On totta, että koottua tietoa käyttäjäkokemuksista ei ole julkaistu, mutta aikaisempi tutkimus kiittelee niiden toimivuutta. Ero siihen ankaraan arvosteluun, joka kohdistetaan nykytilaan, vaatisi vähintäänkin selittämistä. Kokemusten todistusarvoa ei kumota olemalla niistä vaiti.

2.3. TUTKIMUKSEN AINEISTO

2.3.1. SUMMAARISEN LAINKÄYTÖN LAINSÄÄDÄNTÖHISTORIA

Säännökset summaarisesta lainkäytöstä eivät ole eilisenpäivän lainsäädäntöä. Instituutiolla on takanaan lähes 600 vuoden lainsäädäntöhistoria. Historia on johdonmukaista, vaikka instituutio on kokenut pieniä muutoksia. Se on vastannut yhteiskunnan muutoksiin mutta säilyttänyt ominaispiirteensä. Edes tässä tutkimuksessa huomiota saava vuoden 1993 uudistus ei lopulta ollut järisyttävä; se vain epäonnistui. Uudistus saa osakseen suhteettomasti arvostelua yhtäältä siitä syystä, että se osuu meidän aikaamme, toisaalta taas kasvaneiden asiamäärien takia. Kukaan ei olisi uskonut 1900-luvun alussa väitettä, että tuomioistuimiin tulisi joskus vuosittain lähes puolimiljoonaa ”läpihuutojuttua”. Vuoden 1734 laki on tapana esittää summaarisen lainkäytön alkuna. Näin suoraviivaista kehitys ei toki ollut: vuoden 1734 lainsäätäjät ei luonut instituutiota tyhjästä vaan tukeutui aikaisempiin maakuntalakeihin. Vuoden 1734 laki kuitenkin modernisoi kovalla kädellä vanhoja säännöksiä. Tätä ajatellen lain oikeudenkäymiskaari oli aikanaan sellainen ”lainsäädännöllinen vallankumous”, jollaisena vuoden 1993 uudistusta on tapana hieman dramatisoiden kutsua.

Laki pehmensi maakuntalakien ja niin sanottujen maanlakien drakonista kontumasiaalijattelua. Se esimerkiksi poisti anakronistiset poissaolon sanktiot. Maakunta-

lakien mukaan poissaolo oikeudenkäynnistä ilman syytä johti vastaajan lainsuojatto-
muuteen, vähimmillään siihen, että kantaja sai oikeuden omatoimiseen ulosottoon.
Maakuntalakien summaariset asiat olivat sanan alkuperäisessä merkityksessä sum-
maarisia: kantajan vaatimusta ei lainkaan tutkittu asiallisesti eikä kantajan näyttö-
velvollisuus aktualisoitunut. Tämä muuttui vuoden 1734 lain mallissa perustavasti.
Vuoden 1734 lain summaarisia asioita ei saisikaan kutsua summaarisiksi asioiksi kä-
sitteen klassisessa merkityksessä. Kantajalla oli täysimääräinen näyttövelvollisuus ja
tuomioistuimella täysimääräinen tutkimisvelvollisuus. Näin tutkimus asian näki.¹¹⁴
Eri asia on, että oikeuskäytäntö kaikesta päättäen syyllistyi pahaan lain väärintul-
kintaan. Vastaajan poissaololle annettiin niin vahva todistusvaikutus, että sitä on
vaikea erottaa puhtaasta kontumalisiaalisesta vaikutuksesta.¹¹⁵ Kantajan vaatimus-
ten tutkinta lienee tästä syystä ollut näennäistä ja parhaassa tapauksessa kenties
pintapuolista silmäilyä. Summaaristen asioiden käsittely kuitenkin nopeutui. Alun
perin summaarinen asia tuli käsitellä kolmilla käräjillä, mikä lievensi merkittävästi
poissaolosanktioiden tosiasiallista ankaruutta.¹¹⁶

Vuoden 1972 uudistus oli konservatiivinen, joskaan sitä ei ole helppoa sovittaa
historialliseen jatkumoon, summaarisen lainkäytön suureen kuvaan.¹¹⁷ Hallituksen
esitys on äärimmäisen pelkistetty: siinä on hieman yli kaksikymmentä sivua laki-
teksteineen. Vastaajan oikeussuojasta on yksi kappale. Siinä todetaan ”aineelliseen
totuuteen pyrkimisen periaatteen vaativan, että ilmeisesti perusteettomalta osalta
kanne olisi hylättävä”. Lakitestissä tämä sanotaan toisin päin. Kanne on hyväksyttä-
vä, ”siltä osalta, jolta sitä ei pidetä ilmeisesti perusteettomana” (OK 1972 12:5.2). La-
kiteksti siis hieman suosii yksipuolisen tuomion antamista. Samoin laissa otettiin
huomioon, että kanne saattoi olla vain osaksi perusteeton. Tämä on totta, ja kanteen
totaalihylkäämiset ovat epätavallisia. Ohjeita momentin tulkinnaalle tai edes sovelta-
misesimerkkejä hallituksen esitys ei anna. Yksimielisiä ollaan siitä, että uudistukses-

114. Ks. lähemmin jakso 5.1. Tutkimuksen omaksuma tulkinta ei itse asiassa saanut tukea lain
sanamuodosta, joten nykytutkija sanoisi pikemmin, että väärintulkintaan syyllistyivät tutkijat.
Tätä vanhaa kiistakysymystä ei kannata elvyttää. On kuitenkin syytä todeta, että käytännön ja
teorian ero pantiin merkille, muun muassa Sjöström huomauttaa siitä. Tämän tutkimuksen
edessä oli vaikea välttyä vaikutelmalta, että kuilu ei ole mihinkään kadonnut, vaikka yli vuo-
sisata on kulunut ja lakia on useaan otteeseen muutettu. Näyttää siltä, että lain säätämä viral-
listutkinta ei ole läheskään niin yksilöllistä tai intensiivistä, mitä nykyinen laki edellyttäisi. Mie-
lenkiintoa on lähinnä siinä, selittykö se indisoivalla vaikutuksella (mikä se onkin), hiljaisella
kontumasiaalisuudella, tutkinnan asiakirjakeskeisyydellä vai psykologisella kokemussäännöllä.
Yksinkertaisin selitys tietenkin ovat summaarisen lainkäytön jättimäiset asiaruuhkat ja niiden
aiheuttama kuormitus, joka ylittää tuomioistuimen voimavarat.

115. Ks. edellä jakso 1.3.1.

116. Näin Sjöström 1916 s. 36.

117. Ks. esimerkiksi Kulmala 2021 s. 6.

50 sa summaarisen lainkäytön ala laajeni. Samalla esitys toteaa sen itsestään selvyuden, että vastaajan ollessa poissa ehdottomat ja tahdonvaltaiset prosessinedellytykset on tutkittava viran puolesta.¹¹⁸

Vuoden 1734 lakiin verrattuna on kylläkin väärin puhua laajenemisesta: yksipuolinen tuomio voitiin alun perin antaa kaikissa asioissa, joissa sovinto oli sallittu. Laki puhui yksinkertaisesti ”asioista”. Kun huomioon otetaan vähitellen kehittynyt soveltamiskäytäntö, vuoden 1972 laki selvästi laajensi yksipuolisen tuomion käyttöalaa ja samalla summaarisen asian käsitettä, jos se määritellään yksipuolisen tuomion kautta. Syystä tai toisesta (syytä ei tiedetä) oikeuskäytännössä alkuperäinen soveltamisala vähitellen supistui. Lopulta eli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kantajalle suotiin yksipuolinen tuomio vain pienissä ja selvissä velkomusasioissa. Tuomioistuimen harkinnassa oli, mitkä asiat se katsoi tällaisiksi. Tulkinnot olivat nähtävästi hyvin tapaus- ja tuomioistuinkohtaisia, ehkä jopa tuomarin oikeuspoliittisista (sana on anakronistinen) mielipiteistä riippuvia. Kaikki muut asiat lykättiin, jos vastaaja oli poissa.¹¹⁹ Lykkäämisellä ne menettivät summaarisen asian luonteensa, toisin sanoen niissä ei jatkokäsittelyssä enää voitu antaa yksipuolista tuomiota. Vuoden 1734 lakihan salli yksipuolisen tuomion vain ensikäsittelyssä eikä vuoden 1972 laki tuonut tähän muutosta.

Käyttöalan supistuminen ja lykkäämiskäytännön yleistyminen tapahtuivat laista riippumatta.¹²⁰ Ne olivat toisin sanoen tulkinnan muutoksia, tosin hyvin laajavaikutteisia. Tulkintaa ei enää kannata analysoida: selvää on, että se poikkesi lainsäätäjän tarkoituksesta. Samalla on myönnettävä, että lykkäämiskäytäntö oli erinomaisen tehokas virallistutinnan sovellutus, vaikka tällainen käsite on tuohon aikaan siirretynä siihen kuulumaton. Eri asia on, mitä vastaaja hyötyi tästä ”virallissuojan” varhaismallista. Kantajan näyttövelvollisuus ei periaatteessa kasvanut. Hänen piti esittää jatkokäsittelyssä ”täysi näyttö”, mutta se hänen oli tehtävä teoriassa ensikäsittelyssäkin, vaikka vastaaja oli poissa. Voi toki olla (tietoa tästä ei ole), että soveltamiskäytäntö oli erilainen. Jos ensikäsittelyssä tyydyttiin ”puoleen näyttöön” tai ”vähempään näyttöön” (jos sellaista vaadittiin), jatkokäsittelyssä tarvittiin jo ”täyttä näyttöä”. Kovin todennäköiseltä tällainen erottelu ei tunnu, eikä aineistokaan siihen viittaa.

118. Ks. hallituksen esitys 12/1970 valtiopäivät s. 6. Halila artikkeli seuraavalta vuodelta on tavallaan korvike normaalille hallituksen esitykselle. Se kertoo uudistuksen taustan, tavoitteet ja keskeiset muutokset.

119. Lykkäämisen tavallisuus näkyy jopa kielenkäytössä. Summaarisia asioita kutsuttiin usein läpihuutojutuiksi. Alun perinhän nimitys tarkoitti sellaista asiaa, joka siirrettiin toistaiseksi, koska tarpeellinen aineisto ei ollut vielä saatavilla (Nykysuomen sanakirja 1963). Lykättävä summaarinen asia on juuri tällainen.

120. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 1037.

Oli niin tai näin, vastaaja tuskin vaivautui paikalle seuraavallakaan käsittelykerralla. Ratkaisu viipyi, maalla pahimmillaan puoli vuotta, kantajan kustannukset kasvoivat (tuohon aikaanhan taksoitettuja korvauksia ei ollut), ja vastaaja menetti hänelle helpomman takaisinsaantimahdollisuuden: hänen oli haettava muutosta niin sanotulla vedolla hovioikeudelta. Totta on, että vuoden 1972 jälkeen lykkääminen antoi vastaajalle jo todellista hyötyä: kantajan periaatteellinen velvollisuus esittää näyttöä katosi, jos vastaaja jätti oikeuteen saapumatta. Tässäkin voi hyvin kysyä, tapahtuiko käytännössä mitään muutosta.

Jos käyttöalan laajentaminen heikensi poissa olevan vastaajien oikeussuojaa, sitä vuorostaan paransi tuomioistuimelle asetettu nimenomainen velvollisuus: sen oli hylättävä ”ilmeisesti perusteeton” vaatimus. Vuoden 1734 lakihan oli tässä suhteessa epämääräinen tai oikeammin suurpiirteinen, totuuden oletettiin jotenkin itsestään selviävän. Vuoden 1972 uudistus ei kuitenkaan säätänyt mitään siitä, millainen kantajan näyttövelvollisuus oli tai oliko sitä ollenkaan. Tämä kiistakysymyshän oli vuoden 1734 lain jäljiltä edelleen avoin. Selvää on, että tuomioistuimen velvollisuus hylätä ilmeisen perusteeton vaatimus perustaa kantajalle eräänlaisen näyttötaakan: hänellä oli perusteltava ja tarvittaessa osoitettava, että hänen kanteensa ei ollut tällainen. Kysymyksellä yleisestä näyttövelvollisuudesta on tietenkin merkitystä vain, kun ”ilmeinen” ja ”tavallinen” perusteettomuus ovat eri asioita sekä tulkinallisesti että todisteluteemoina. Kun laki käytti sanaa ”ilmeisesti”, voitiin jonkinlaisella oikeuksella väittää, että sillä oli aineellinen merkitys, ”ilmeisen” perusteeton oli paha, räikeää tai oikeustajua loukkaavaa perusteettomuutta vaatimuksissa. Vuoden 1972 uudistus kuitenkin jokseenkin yksimielisesti ymmärrettiin niin, että kantajalla ei ollut näyttövelvollisuutta, kun vastaaja jätti oikeuteen saapumatta.¹²¹

Vuoden 1993 uudistus sekoitti edelleen valmiiksi epäjärjestykseen joutunutta summaarisen lainkäytön pakkaa.¹²² Uudistus ulotti yksipuolisen tuomion käyttöalan oikeudenkäynnin kaikkiin käsittelyvaiheisiin, mikä oli merkittävä uudistus. Tämä puolestaan vaatii monipuolisempia laiminlyöntitositseikkoja. Sellaisiksi kelpuutettiin kirjallisen vastaamisen laiminlyönti, pyydetyn kirjallisen lausuman laiminlyönti, poissaolo suullisesta valmistelun istunnosta ja viimeisenä poissaolo pääkäsittelystä.¹²³ Tämä heikensi merkittävästi vastaajan oikeussuojaa. Varhaisessa tutkimuksessa ratkaistiin kaikki ongelmat poissaolevan vastaajan oikeussuojassa sillä, että asia

121. Tätä käydään lähemmin läpi jäljempänä jaksossa 4.3.2.

122. Vuoden 1972 uudistuksessa otettiin huomioon, että sen säännökset ”mahdollisimman hyvin” voitaisiin liittää tuleviin uudistuksiin. Ks. hallituksen esitys 12/1970 valtiopäivät s. 1. Tästä ei tietenkään tullut mitään, koska oikeudenkäynnin rakenne eli formaatti vaihtui.

123. Ks. lähemmin Virolainen 1994 s. 184.

lykättiin. Ongelma ei tietenkään tällä kadonnut; erinomaisen todennäköistä kun oli, että vastaaja jätti tulematta jatkokäsittelyyn. Summaarisen lainkäytön tutkimuksesta ongelma oli kuitenkin näin eliminoitu, toisin sanoen siirretty oikeudenkäynnin yleiseksi ongelmaksi ja riita-asioihin keskittyneen tutkijan päänaivaksi. Tällainen patenttiratkaisu sai tietenkin aikaan myös sen, että tutkimus jäi hyvin pinnalliseksi.

Vuoden 1993 uudistus toisti pääpiirteissään vuoden 1972 uudistuksen linjan. Se jätti avoimeksi perustavanlaatuisen kysymyksen siitä, mikä oli kantajan näyttövelvollisuus, kun vastaaja syyllistyi lain tarkoittamaan laiminlyöntiin. Virallistutinnan ala kuitenkin määriteltiin toisella tavalla: kun vuoden 1972 laki vaati hylkäämään viran puolesta ”ilmeisen” perusteettoman vaatimuksen (ja samalla tietenkin tutkimaan, oliko vaatimus tällainen), vuoden 1993 laki määräsi ”selvästi perusteettoman vaatimuksen” hylkäämisestä. Uusi sana ”selvästi” ei jätä samalla tavalla liikkumatilaa erottaa selvästi perusteeton ja tavallisesti perusteeton. Sana ”selvästi” antaa vaikutelman, että ratkaisevaa on perusteettomuuden näkyvyys, toisin sanoen ”ilmeneekö se asiassa”. Näin merkitystä vaille jäisi se, onko perusteettomuus vakavaa, kohtalaista vai lievää. Samalla tulkinta muotoaa kantajan näyttövelvollisuutta. Näyttövelvollisuudesta ”vapaata aluetta” ei jää, koska todistusteemana ei voi olla se, näkyykö perusteettomuus jostakin vai ei. Tosin joku ehkä huomauttaisi koko pohdinnan heidelmättömyydestä; eihän tuomioistuimien voi tutkia muuta kuin sen, mitä se näkee! Näennäisen vähäinen sanamuodon vaihto vie kuitenkin tulkinnat uudelle alueelle. Tässä vaiheessa (tähän palataan jäljempänä) kannattaa todeta, että valmisteluasiakirjat ovat aukolliset. Niistä ei käy ilmi, johtuiko vaihto lakikielen koordinoinnista OK 5 ja 12 lukujen osalta vai haettiin vaihdolla aineellista vaikutusta tai sen poistamista.¹²⁴

Kuten edellä todettiin, hallituksen esitys oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseksi oli jättänyt vanhojen summaaristen velkomusprosessien kohtalon avoimeksi.¹²⁵ Esityksessä korostetaan kylläkin suhteettomasti menettelyjen heikkoutta. Jos velallinen vastusti maksamismääräystä tai lainhaku katsottiin riitaiseksi ja se raukesi, velkojan oli pantava asia uudelleen vireille haasteella. Siitä, oliko uusi vireillepano haitta vai etu velkojalle, voidaan kiistellä. Se toki vaati vaivannäköä, vaikka aikaisempi hakemus kelpasi yleensä sellaiseen laadittavan haastehakemuksen pohjaksi. Velkoja sai kuitenkin tilaisuuden harkita asian jatkamista nyt, kun hän tiesi velallisen vastustavan vaatimusta. Uudessa formaatissa asia jatkuu, ellei kantaja (eli velkoja) peruuta kannetta. Tällöin hänen kuitenkin katsotaan hävinneen asian, ja hän joutuu korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut.

124. Ks. jäljempänä jakso 5.2.

125. Ks. edellä jakso 1.1. ja jäljempänä jakso 3.1.1.

Yhtä kaikki, summaaristen velkomusprosessien kohtalonhetki koitti, kun käsiteltiin alioikeusuudistuksen siirtymäsäännöksiä. Eduskuntakäsittelyssä lakivaliokunta katsoi, ettei rinnakkaisten menettelyjen säilyttäminen suppilomallin rinnalla ollut ”tarkoituksenmukaista”.¹²⁶ Lakivaliokunta ei täsmentänyt perustelujaan vaan siirtyi kannattamaan atk:n pakollista käyttöönottamista. Mietinnössä näkyy jälkikäteen suorastaan huvittava innostus uudesta tekniikasta. Lukija saa kuvan, että atk-pohjaiset menettelyt korjaisivat kaikki ne ”epäkohdat”, joita summaarisiin tuomioistuinasioihin oletetusti liittyisi. Mitään kokemuksiahan ei vielä ollut eikä voinut ollakaan. Lakivaliokunnan näkemys ratkaisi summaaristen prosessien kohtalon. Säännökset maksamismääräyksestä ja lainhakumenettelystä kumottiin, tässä vaiheessa ainoana perusteluna viittaus ”eduskunnan vastaukseen”. Vaikka nykylukija arvostaisi kuinka lainsäätäjän tahtoa, tässä hänen on pakko pitää päätöstä ennenaikaisena ja suorastaan hätiköitynä. Olisi ollut järkevämpää säilyttää rinnakkaisuus ainakin joksikin aikaa, kunnes siitä olisi saatu käyttäjäkokemuksia. Summaarinen lainkäyttö koki 2010-luvulla vielä kaksi suurta uudistusta, summaaristen asioiden keskittämisen ja siirtymisen pakolliseen sähköiseen asiointiin. Uudistuksissa ei kuitenkaan kajottu järjestelmän rakenteeseen, ja uudistusten vaikutus vastaajaan oli muutoinkin vähäinen.

Lainvalmisteluaineisto ei kaiken kaikkiaan anna sellaista tukea tutkimukselle, mitä voisi, säännösten kohtalaisen uutuuden takia, odottaa. Keskeisissä vuoden 1972 ja 1993 uudistuksissa lainvalmistelun asiakirjat ovat summaarisen lainkäytön osalta yllättävän selostavat ja teknissävyiset. Tämä pitää paikkansa etenkin jälkimmäisessä, jossa kerrotaan lähinnä siitä, miten uusi järjestelmä tulisi käytännössä toimimaan. Tuomioistuinnäkökulma on vahva: hallituksen esityksessä kerrotaan lähinnä, mitä tuomioistuin tekee. Kaikesta näkee, että summaarinen lainkäyttö on ollut suuren uudistuksen vähäinen sivuteema. Aineisto jättää myös vaikutelmaksi, että siirtymä täyssuullisesta toiseen ääripäähän eli tyyppitapauksessa täyskirjalliseen on oletettu ongelmattomaksi, nähtävästi tekniseksi muutokseksi. Tämä ei ole moite. Siirtymän perustavaa vaikutusta summaarisen asian dynamiikkaan on varmasti ollut, näin uskaltaa sanoa, vaikea hahmottaa. Vastaavasta ei ole ollut kokemuksia prosessilain osalta. Tästä huolimatta lopputulos on useimmille kiistaton. Vuoden 1993 uudistus heikensi summaarisessa asiassa vastaajan asemaa siitä, mikä se oli ollut vuoden 1972 lain aikana. Vuoden 1972 uudistus taas aloitti tämän kehityksen. Vastaajan asema

126. Lakivaliokunnan mietintö 16/1990 vp s. 8. Lakivaliokunnan hieman ylenpalttisen atk-innostuksen ovat muutkin siirtymälainsäädäntöä käsitelleet panneet merkille. Ks. Linna 2022a s. 3.

muuttui huonommaksi, millaiseksi se oli muotoutunut vuoden 1734 lakia seuranneen hiljaisen oikeuskehityksen seurauksena. Hänen oikeussuojansa on tällä hetkellä kahden nopean osauudistuksen seurauksena heikompi kuin koskaan ennen modernina aikana. Maakuntalakien esimodernia aikaa ei voi vertailuun kelpuuttaa.

Tämä arvio eroaa siitä, mitä tutkimuksessa on aikaisemmin esitetty. Yksipuolisen tuomion sääntelyä – eli summaarista lainkäyttöä koskevia säännöksiä vuoden 1993 uudistuksessa – on pidetty ”asiallisesti onnistuneina”.¹²⁷ Lain systematiikka on samalla saanut ansaitut moitteet. Säännökset ovat hajallaan eri luvuissa, joten instituutiota on vaikea hahmottaa. Moite on oikeastaan varsin vakava järjestelmässä, jossa vastaaja pakotetaan hoitamaan itse asiaansa. Uudistushenkisyys selittyy osaksi näkökulmalla, osaksi kokemusten vähäisyydellä. Kirjoitushetkellä (1994) uudesta formaatista ei ollut muita kuin hajakokemuksia. Järjestelmän eli tuomioistuinten näkökulmasta säännökset olivat selvä lakitekkinen parannus aikaisempaan. Laki-systematiikan hajoaminen ei haittaa tuomioistuinta eikä summaarisen lainkäytön ammattilaisia. Ehkä jatkuvuuskin vaikutti. Vuoden 1972 uudistus oli samoin otettu vastaan myönteisenä kehityksenä. On myös syytä muistaa, että prosessilain ja lainsäätäjän jyrkkä arvostelu ei ylipäätään kuulunut viime vuosituuhannella prosessioikeuden tutkimukseen. Lainsäätäjän tahtoa kunnioitettiin, ja epäkohdat selitettiin herkästi sillä, että asianosaiset tai heidän asianajajansa eivät toimineet lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla. Tutkimuksen myötäsukaisuus on ollut omiaan tuomaan lainvalmisteluun itseluottamusta ja jopa eräänlaista hybristä, mikä näkyy etenkin vuoden 1993 uudistuksessa.

Summaarisesta lainkäytöstä voidaan puhua vain, kun kysymys on yleisistä tuomioistuinta ja yleisestä lainkäytöstä. Erityisessä lainkäytössä se ei ole valtavirtaa, mistä esimerkkeinä ovat työtuomioistuin (laki oikeudenkäynnistä työtuomioistuinten) ja vakuutus oikeus (laki oikeudenkäynnistä vakuutus oikeudessa).¹²⁸ Työtuomioistuin jatkaa asian käsittelyä, vaikka vastaaja laiminlyö kirjallisen vastauksen tai lausuman. Erikseen todetaan, että tällainen laiminlyönti ei estä suullista valmistelua eikä asian saattamista pääkäsittelyyn (22 §). Pääkäsittelyssä asia ratkaistaan tuomiolla (29 §). Vakuutus oikeus edustaa toista vaihtoehtoa; sitä koskevassa prosessilaissa ei ole säännöksiä sen enempää asianosaisen laiminlyönnistä kuin yksipuolisesta ratkaisusta. Asiassa annetaan tavallinen päätös. Lain erikoisuus kuitenkin on tuomioistui-

127. Näin Virolainen 1994 s. 107.

128. Markkinaoikeus on tässä suhteessa outo ilmestys. Sen prosessilaissa ei millään tavalla varauduta asianosaisen laiminlyöntiin, ellei sellaisena pidetä määräästä poissaolosta istunnossa. Asia voidaan ratkaista poissaolosta huolimatta (laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa 5:11.2).

men oikeus poistaa sen oma lainvoimainen päätös ja määrätä asia uudelleen käsiteltäväksi (19 §). Asiallisia rajoituksia uudelle käsittelylle ei ole, eikä uudelleen käsittelyn määräaikaakaan – viisi vuotta – ole ehdoton. Käsittelyssä on kontumasiaalisia piirteitä, mutta asianosaisella ei ole oikeutta uudelleen käsittelyyn eli ”takaisinsaantiin”. Uusi käsittely on tuomioistuimen harkinnassa.¹²⁹

2.3.2. OIKEUSKÄYTÄNTÖ, TUTKIMUS, VIRALLISAINEISTO

Summaarinen lainkäyttö on tuottanut kymmenkunta ennakkoratkaisua, joista kaksi, ratkaisut KKO 2000:22 ja KKO 2017:77, liittyvät kantajan poissaoloon. Näillä ratkaisuilla ei ole merkitystä tässä tutkimuksessa. Muissa ratkaisuissa aktualisoituu tämän tutkimuksen peruskysymys, passiivisen vastaajan oikeussuoja. Tyypillistä ratkaisuille on ollut, että vastaaja ei ollut antanut vaatimukseen kirjallista vastausta: muut laiminlyönnit eivät ole aktualisoituneet. Yhdessäkään tapauksessa kysymys ei ollut siitä, että vastaaja olisi jättänyt antamatta kirjallista lausumaa taikka hän ei olisi tullut suullisen valmistelun istuntoon tai pääkäsittelyyn (OK 12:13).¹³⁰ Ratkaisuissa KKO 2011:74, KKO 2015:60, 74 ja 76 ja KKO 2019:8 tuomioistuin otti viran puolesta tutkittavaksi, olivatko kantajan vaatimukset osittain selvästi perusteettomia.¹³¹ Ratkaisut osoittavat samalla virallistutinnan rajallisen potentiaalin: erimielisyys koski kaikissa tapauksissa asiakirjoista ilmenevää ”prosessioikeudellista” perusteettomuutta¹³², toisin sanoen olivatko kantajan vaatimat perimiskulut tai oikeudenkäyntikulut perusteettomia. Velka- tai luottosuhteen sisältö ei tullut yhdessäkään tapauksessa arvioitavaksi.

Vaikka tuomioistuimet ovat olleet varsin aktiivisia hakemaan perusteettomuuden kynnystä, sen sisarilmiö aktiivisen vastaajan oikeussuojassa eli riitautumisen kynnys ei tunnu heräävän juuri koskaan. Oikeuskäytäntö ei siis auta kertomaan, missä kulkee asiaan vaikuttavuuden/ei vaikuttavuuden välinen rajaviiva. Tai toisin ilmaistuna: millainen vastaus riitauttaa asian ja siirtää sen jatkettuun valmisteluun estäen samalla

129. Ks. lähemmin Koulu 2024a s. 267. Ks. myös Kosonen 1980 s. 151. Ks. myös jäljempänä jakso 6.1.

130. Ratkaisu KKO 1997:25 on tässä suhteessa epätyypillinen. Siinä vastaaja oli vastannut väittäen kantajan vaatimusta perusteettomaksi. Tapauksessa oli näin kysymys asian jatkokäsittelystä (asia palautettiin).

131. Silmiin pistää myös, miten pienistä summista oli kysymys. Yhdessä tapauksessa oikeutta käytiin kaikissa oikeusasteissa kymmenen euron kuluerästä. Tämä ei tarkoita, etteikö pienikin kulu- tai korkoerä voi olla perusteeton ja sen tutkiminen viran puolesta paikallaan. Se ei kuitenkaan ole vastaajallekaan kohtalonkysymys, eikä tapauksista käy ilmi, mitä mieltä vastaaja oli tällaisesta pitkitetystä oikeudenkäynnistä. Luultavasti pitkä oikeudenkäynti ei häntä häirinnyt. Hän ei osallistunut asian käsittelyyn missään vaiheessa, mikä todistaa välinpitämättömyydestä.

132. Tässä tutkimuksessa puhutaan ”näkyvästä” perusteettomuudesta. Ks. jäljempänä jaksot 5.2. ja 5.3.

56 yksipuolisen tuomion antamisen. Tämä johtuu paljolti siitä, että jollain tavoin aktivoituva vastaaja on ylipäättään summaarisessa lainkäytössä poikkeus. Vain noin yksi prosentti vastaajista vaivautuu vastaamaan ollenkaan, eikä kysymystä vastauksen vaikuttavuudesta herää. Tämä ei yksin riitä selittämään katoa ennakkotapauksissa. Voi olla, että annetut vastaukset herkästi tulkitaan asiaan vaikuttaviksi. Lainsäätäjähän oli tässä suhteessa huomattavan vastaajamielinen, jopa liian pitkälle.

Oli syy mikä tahansa, vaikuttavuuden kynnyksestä on tullut matala, ja vahva presumptio on vastauksen vaikuttavuus. Tämähän käy ilmi myös laista: vaikuttamattomuuden on oltava ”selvää”. Tässäkin toistuu edellä viitattu kysymys siitä, mitä selvyys tarkoittaa, näkyvyyttä, ilmenevyyttä vai sisältöä. ”Näkyvyyden” ja ”ilmenevyyden” käsitteet avaavat samalla tietoteoreettisen eli episteemisen kysymyksenasettelun. Näin avautuvaa mahdollisuutta ei tässä tutkimuksessa hyödynnetä, vaan tyydytään hakemaan käytännön linjauksia. Käsitteet sekä johtavat samaan tulokseen että oletetaan yleiskielisesti tunnetuiksi. Kannattaa kuitenkin muistaa, että näkyvällä ja ilmenevällä on käsitteellinen ero. Ensimmäinen viittaa havaintoon, jälkimmäinen havainnon tulkintaan. Kumpikaan ei ole objektiivinen: havainto ja etenkin sen tulkinta riippuu yhtäältä katsojasta, toisaalta näkökulmasta.

Syy tapausaineiston puuttumiseen voi olla myös siinä, mihin erimielisyys vastaamisesta tai sen vaikuttavuudesta ohjautuu. Kynnyksestä (onko kantajan vaatimukseen vastattu asiaan vaikuttavasti) tehty ratkaisu menettää merkityksensä, kun asian käsittely jatkuu. Jos vastaus on tulkittu väärin asiaan vaikuttamattomaksi, kantaja saa haluamansa yksipuolisen tuomion. Tällöin vastaajalla on mahdollisuus takaisinsaantiin. Takaisinsaanti taas on vastaajalle varsin edullista muutoksenhakua. Vaihtoehtona nimittäin olisi kantelu virheellisestä menettelyratkaisusta, mutta menestyminen siinä (mikä ei suinkaan ole itsestään selvää) ainoastaan palauttaa asian jatkettuun valmisteluun. Tällainen prosessioikeudellinen voitto on hyödytön. Jos taas vastaus on tulkittu väärin asiaan vaikuttavaksi, asia siirtyy jatkettuun valmisteluun. Siinä taas annetaan joko tuomio tai yksipuolinen tuomio riippuen siitä, mitä vastaaja tekee. Kantajan ei kannata ryhtyä käymään oikeutta siitä, oliko vastaus todella asiaan vaikuttava. Totta on, että tuomion tyyppi vaikuttaa muutoksenhakuun, mutta eri muutoksenhakeinojen suhteelliset edut ja haitat tuskin saavat mainittavaa painoa kummankaan asianosaisen harkinnassa.

Aikaisempaa tutkimusta löytyy paljon, joskin uusi tutkimus on parin henkilön ja etenkin Lagerin varassa. Tutkimuksen huippu ajoittuu vuoteen 1988, jolloin sekä Hor-

mia että Lager julkaisivat aiheesta monografiat. Sitä ennen perustutkimusta edusti vain Sjöströmin väitöskirja vuodelta 1916. Uusi tutkimus ajoittui epäonnisesti, vaikka se tietenkään ei ole kirjoittajien syy. Valmistelun loppusuoralla tuolloin ollut uudistus toteutui sellaisenaan vuonna 1993. Sen perusratkaisu, uusi formaatti, vei joiltakin tutkimusten tulkinnoilta pohjan, vaikka perimmäinen kysymys, miten tuomioistuimen on suojattava poissa olevaa vastaajaa, on sama. Kirjat eroavat lähestymistavoiltaan. Sjöströmillä on voimakas oikeushistoriallinen lähestymisote, joka aika ajoin jättää lainopilliset tulkintakysymykset varjoon. Lager kirjoittaa perusmuotoista lainoppia: kirjan ansio on sen laaja-alaisuus. Hän tarkastelee sekä summaarisia asioita tuomioistuimessa että (silloin vielä voimassa olevia) summaarisia velkomusprosesseja. Hormia keskittyy vain ensiksi mainittuihin. Ajan tutkimukselle epätyypillisesti hän arvioi summaarisen lainkäytön toimivuutta ja uudistustarvetta. Tässä mielessä hän oli aikaansa edellä.¹³³ Vuoden 1993 jälkeiseltä ajalta käytettävissä on ainoastaan artikkeleita, esimerkkinä Kulmalan artikkeli vuodelta 2021, sekä lyhyitä summaarisen lainkäytön kuvauksia käsi- ja oppikirjoissa.

Viranomaislähtöinen oikeussuoja tuottaa runsaasti sellaista aineistoa, joka ei sijoitu perinteisiin oikeuslähteisiin.¹³⁴ Osaksi aineisto on perintäkäytäntöjen kuvailua, joten se täydentää muuta empiiristä aineistoa. Osaksi viranomaisaineisto on kvasinormatiivista, ohjeiksi tai vähintään vahvoiksi suosituksiksi tarkoitettua ohjeistusta. Näin se kuvastaa viranomaisten näkemystä hyväksytyistä tai kielletyistä menettelytavoista. Ohjeistuksesta poikkeaminen johtaa valvontasanktioihin tai julkisen vallan interventioon, joita ammattimaiset toimijat varmasti viimeiseen saakka välttävät. Tällaiset ”suositukset” eivät ole enää suosituksia hyvä käytäntö -merkityksessä. Viranomaisaineiston normatiivinen painoarvo on tässä tutkimuksessa vaatimaton kohdentumisen takia. Ohjeistus keskittyy saatavien ei-oikeudelliseen perintään. Valvontakäytäntö tuottaa kuitenkin tapausaineistoa myös oikeudellisesta perinnästä.¹³⁵ Tätä aineistoa ovat etenkin aluehallintoviraston valvontapäätösten lyhennelmät (nykyisen lupa- ja valvontaviraston kotisivulla). Ne puuttuvat muun muassa kuluttajasaatavien yhdistämiseen, riitautetun saatavan perintään, velalliselle annettaviin

133. Hormia oli epätyypillinen myös siinä, että hän kävi läpi summaarisen lainkäytön vanhaa historiaa. Hän otti esille myös kontumasiaaliopin vaikutuksen instituution muotoutumiseen. Kukaan summaarisen lainkäytön varhaisesta tutkijoista ei tukeutunut empiiriseen aineistoon. He esittävät kuitenkin melko tavalla (eniten Lager) erilaisia huomautuksia vallitsevista käytännöistä. Edustettavuuden vaatimusta tällaiset hajamaininnat eivät luonnollisesti täytä, mutta ne varmasti edustavat kirjoittajan omaa käsitystä. Havainnot ovat sopuosinnassa muun aineiston kanssa, joten niihin voidaan pääpiirteissään luottaa.

134. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 3.2. Ks. myös edellä jakso 1.3.2.

135. Perintäalan valvonnasta ks. jäljempänä jakso 3.2.

58 tietoihin sekä saatavien oikeellisuuden selvittämiseen. Lyhennelmien erikoisuus on, että valvontaratkaisua täydennetään ohjeilla siitä, mikä olisi ollut tapauksessa oikea toimintatapa. Muussa aineistossa valvontapäätöksiin ei viitata, mistä päätellen niille ei ole annettu arvoa tutkimuksessa. Lyhennelmien päivityksetkin kotisivulla ovat enimmäkseen vanhoja.

2.3.3. VERTAILUAINEISTO

Tämän tutkimuksen erikoisuuksiin kuuluu, kuten edellä havaittiin, runsas ja paljolti jo tutkittu vertailuaineisto. Aineistoa saadaan yhtäältä vuoden 1993 uudistuksen lopettamista summaarisista velkomusprosesseista (lainhaku ja maksamismääräys), toisaalta eurooppalaisesta vähäisten vaatimusten menettelystä. Niiden painoarvot ovat hieman erilaiset. Vanhat kotimaiset menettelyt näyttävät, miten kansallinen lainsäätäjä on aikaisemmin kohdannut sen aukon, minkä vastaajan passiivisuus jättää lainkäyttöön. Säännösten lainaaminen on ollut yleistä: esimerkiksi vuoden 1972 malli – joka korvasi vuoden 1734 lain konseptin – voisi olla kopioitu vuoden 1954 maksamismääräyslaista. Tässä laissa oli samat perusosat, virallistutkinta ja uudelleenkäsittely eli takaisinsaanti. Jopa virallistutkintaa määrittävien pykälien sanamuodoissa on yhtäläisyyttä siinä määrin, että kyseessä voisi olla oikeudellinen siirrännäinen.¹³⁶ Kun vuoden 1972 laki määräsi, että tuomioistuimen on hylättävä ilmeisesti perusteeton vaatimus, maksamismääräyslaissa oli jo kauan ollut vastaava säännös. Tuomarin tuli sen mukaan hylätä maksamismääräysmenettelyssä hakijan ”oikeudellisesti perusteeton” vaatimus. Vaikka sanamuodot ovat hieman erilaiset, käytännön soveluksiin tuskin jää eroa.¹³⁷ Tulkittuna maksamismääräyslain tutkimisvelvollisuus oli kaikenkattava; sitä ei rajoittanut perusteettomuuden laji, ilmeisyys tai selvyys, mitä oikeudenkäymiskaari myöhemmin vaati. Vähäisten vaatimusten menettely taas edustaa sekä uusinta sääntelykerrosta että yleiseurooppalaista näkemystä, eräänlaista modernisoitua kontumalisiaalioppia. Oikeastaan hämmästyttävää on, kuinka

136. Maksamismääräyksessä aktualisoitui myös tässä tutkimuksessa esille nouseva päätösvalan delegoituminen. Ks. jäljempänä jakso 3.1. Kihlakunnantuomari saattoi määrätä ”luotettavan ja siihen tehtävään kykenevän henkilön” hoitamaan vastuullaan maksamismääräysasioita (maksamismääräyslaki 12 §). Tämä delegointi ei heikentänyt vastaajan oikeussuojaa samalla tavalla kuin sen moderni vastine. Maksamismääräyksessä ei juuri voinut syntyä tulkinnallista epäselvyyttä, johon olisi tarvittu lakimieskoulutusta. Se, oliko velallinen vastustanut maksamismääräystä vai ei, oli jokseenkin yksiselitteistä. Asiamäärät olivat sitä paitsi pienempiä eikä nykyinen kuluttajansuoja vielä hallinnut ajattelua.

137. Tässä tutkimuksessa on, oikein tai väärin, lähdetty siitä, että lain käyttämät adverbit ”ilmeisesti” ja ”selvästi” eivät auta tulkitsemaan perusteettomuuden sisältöä; adjektiivit viittaavat pelkästään siihen, näkykö perusteettomuus jostain, käytännössä ratkaisuaaineistosta.

lähellä vähäisten vaatimusten menettelyn oikeussuojajärjestely on vuoden 1734 ja 1972 lakeja. Jos vuoden 1734 laissa kaksivaiheinen oikeussuoja, virallistutkinta/uudelleen käsittely -yhdistelmä, vielä haki paikkaansa, vuoden 1972 uudistuksessa se sai viimeistellyn muotonsa, vähäisten vaatimusten menettelyn uutuusarvo on pitkälti silmänlumetta.¹³⁸

Tutkimus vertailuprosesseista on kohtalaisen uutta, vaikka siinä ei asianosaisnäkökulma eikä etenkin vastaajan näkökulma nouse nykylaajuudessa esiin. Summaarisia velkomusprosesseja tai ainakin maksamismääräysmenettelyä on tutkimuksessa pidetty arvossa, eivätkä eurooppalaiset prosessitkaan ole saaneet mainittavia moitteita. Emme kuitenkaan voi olla varmoja siitä, ovatko kehumiset olleet paikallaan. Empiiristä aineistoa ei ole jäänyt vanhoista kansallisista velkomismenettelyistä. Näin rivien välistä luettavaksi jää, millaisia kokemuksia summaaristen menettelyjen asianosaiset, tämän tutkimuksen näkökulmasta etenkin vastaajat, niistä aikanaan saivat. Tuomioistuinten eli järjestelmän kannalta toimivuutta ei ole syytä epäillä. Maksamismääräys ei näytä aiheuttaneen käytännössä minkäänlaisia pulmia tällaisia asioita käsittelevälle tuomarille. Vanhat summaariset menettelyt ja niitä koskevat tulkinnat eivät tietenkään voi olla itsestään selviä esikuvia sen enempää oikeuspolitiikassa kuin tulkinnassakaan: ne toimivat kaupungillistuvassa yhteiskunnassa mutta eivät välttämättä tekisi sitä luotto- ja tietoyhteiskunnassa.

Oli miten tahansa, eurooppalaiset velkomusprosessit antavat virikkeitä kansallisen (summaarisen) lainkäytön tutkimukseen. Tieteelliset avaukset ovat olleet vähissä; pikemmin on pakko sanoa, että tutkimus toistaa itseään. Eurooppalaiset menettelyt, eurooppalainen maksamismääräysmenettely (tunnetaan lyhenteellä EMM, vastaava asetus lyhenteellä EU-EMM) sekä eurooppalainen vähäisten vaatimusten menettely (tunnetaan lyhenteellä EVV, vastaava asetus lyhenteellä EU-EVV) edustavat uusinta näkemystä siihen, millainen luotto- ja kulutusyhteiskunnan summaarisen lainkäytön tulisi olla.¹³⁹ Asetukset näistä menettelyistä eivät ole enää harmonisoi jäsenvaltioiden prosessilakeja vaan ovat luoneet kokonaan uudet menettelyt. Kansallisia prosessilakeja ei kuitenkaan syrjäytetä, koska kansallinen prosessilaki on automaattisesti toissijainen oikeuslähde, ellei asetus anna vastausta menettelyllisiin kysymyksiin. Tästä syystä asian uudelleen käsittelyyn (eli takaisinsaantiin) sovelletaan kansallista lakia.

Toisaalta näillä menettelyillä on vahva liityntä kuluttajansuojaan, mikä heijastuu myös kansalliseen summaariseen lainkäyttöön. Se näkyy kuluttajaprosessioikeu-

138. Ks. esimerkiksi Lampén 2017 s. 68.

139. Ks. Lindfors 2012b s. 498.

60 deksi kutsuttuna tutkimussuuntauksena, joka hakee tehostuvaa oikeussuojaa vastaajaksi joutuneelle kuluttajalle. Eurooppalainen maksamismääräys vastaa paljossa aikaisempaa kansallista maksamismääräystä, kun taas vähäisten vaatimusten menettelyssä on hieman piirteitä kadonneesta lainhausta ja paljon yhtäläisyyttä uuteen pienriitamenettelyyn. Eurooppalaiset menettelyt auttavat myös lainopillisissa kannanotoissa. Eurooppalaisissa velkomusprosesseissa, etenkin vähäisten vaatimusten menettelyssä, herää täysin sama virallistutinnan ja passiivisuuden yhdistelmä, jota kotimainen tutkimus yrittää saada hallintaan. Asetuksessa vähäisten vaatimusten menettelystä on jopa nimenomainen säännös vaatimuksen perusteettomuudesta ja ohjeita sen tutkimisesta.¹⁴⁰ Tämä yhteys erottaa eurooppalaiset velkomusprosessit vanhoista kotimaisista velkomusprosesseista. Jälkimmäisillä ei ollut varsinaista aineellista taustaa: ne olivat toisin sanoen yleistä prosessisääntelyä. Eurooppalaiset velkomusprosessit sen sijaan tukeutuvat unionin aineelliseen kuluttajansuojaan direktiiveineen.¹⁴¹ Direktiivien vaikutus ulottuu myös velkomusprosessien ulkopuolelle kansalliseen prosessilainsäädäntöön. Vaikutus tosin näkyy tosin vain suppealle haastehakemukselle asetettuina tiukennettuina vaatimuksia, kun asiassa on kysymys kuluttajaluotosta (OK 5:3.2). Selvää kuitenkin on, että eurooppalaiset velkomusprosessit tuovat riitasointuja niin yleiseen kuin kuluttaja-asioiden summaariseen lainkäyttöön.

Vähäisten vaatimusten menettely on summaarisessa vaiheessa itsenäinen: se seuraa asetuksen sääntelyä. Sen sijaan kansallinen lakimme vähäisistä vaatimuksista palauttaa muutoksenhaun kansalliseen kehykseen (laki vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä 753/2008).¹⁴² Asetus antaa vastaajalle yhtäältä oikeuden muutoksenhakuun, toisaalta oikeuden asian uudelleenkäsitteilyyn. Kansallinen laki määrää muutoksenhauksi OK 12 luvun mukaisen takaisinsaannin, uudelleenkäsitteilyksi taas osoitetaan OK 31 luvun mukainen ylimääräinen muutoksenhaku. Asetuksen kansallisille lainsäätäjille jättämä liikkumavara tämän sallii, ja palauttamista kansalliseen lakiin voidaan perustella halulla yksinkertaistaa järjestelmää. Ilmeistä

140. Lindfors 2012a s. 49. Summaarisen lainkäytön perusmalli on yleiskäyttöinen. Sitä sovelletaan myös Euroopan unionin omassa prosessissa, unionin tuomioistuimessa. Jos vastaaja ei anna kirjallista vastausta, unionin tuomioistuin antaa asiassa yksipuolisen tuomion. Asian uudelleenkäsitteilyä voidaan kuitenkin vaatia kuukauden kuluessa tuomion tiedoksi antamisesta. Vaatimus ei kuitenkaan lykkää täytäntöönpanoa, ellei unionin tuomioistuin toisin päättä (Euroopan unionin tuomioistuimen perussääntö 41 art.). Kannattaa huomata, että pulmallista vastauksen vaikuttavuuden vaatimusta ei ole. Artikla on puhdas kontumasiaalisovellus: vaatimuksia ei tutkita, mutta vastaajalla on oikeus uudelleenkäsitteilyyn ilman asiallisia ehtoja.

141. Unionin kuluttajapolitiikasta ks. esimerkiksi Koulu 2018 s. 33.

142. Tätä menettelyä ei siis saa sekoittaa suomalaisen pienten vaatimusten menettelyyn. Ks. edellä jakso 1.4.2.

kuitenkin on, että vastaaja ei saa suomalaistetussa vähäisten vaatimusten menettelyssä sitä oikeussuojaa, mitä asetuksen järjestelmä oikeastaan edellyttäisi.

Vielä suurempi ongelma on sovellutusten hajoaminen jäsenvaltioissa. Kansalliseen lakiin palauttaminen johtaa luonnonlain omaisesti siihen, että vastaajan oikeussuoja vaihtelee suuresti riippuen siitä, mihin jäsenvaltioon vähäisten vaatimusten menettely sijoittuu. Tähän tutkimukseen erilaisuus ei heijastu, eikä oikeuspoliittisen päätöksenteon järkevyyteen kannata ottaa kantaa. Moni kuitenkin väittäisi, että eurooppalainen vähäisten vaatimusten menettely alkumuodossaan sopisi paremmin esikuvaksi kansallisille summaariprosesseille kuin niiden nykyinen oikeudenkäyntiformaatti. Oikeudenkäymiskaaren formaatti on jännitteinen ja epärealistinen; se asettaa sekä tuomioistuimelle että vastaajalle ylimitoitettuja toimintavaatimuksia. Eurooppalaisissa menettelyissä on lisäksi omaksuttu lomakkeet, joita käyttäen menettely käynnistyy ja etenee. Lomakesarja helpottaa etenkin vastaajan asianhoitoa; lomakkeella vastaaminen on varmasti maallikolle helpompaa kuin täyttyä tyhjä paperi -vastaamisrutiini. Lomakesarja olisi kopioitavissa suurin piirtein sellaisenaan suomalaiseen lainkäyttöön. Sen kokeilu olisi kustannustehokas keino päästä siitä umpikujasta, johon summaarinen lainkäyttö on ajautunut.¹⁴³

Summaariset velkomusasiat ovat kaikesta saamastaan huomiosta huolimatta vain yksi summaaristen menettelyjen nimeä kantavista prosesseista. Tämän luonnehdinnan saaneille menettelyille on ominaista suppea tutkinta. Monet väli aikaista oikeussuojaa antavat menettelyt ovat tällaisia, ja etenkin immateriaalinen lainsäädäntö on ollut niille kasvualusta. Näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta summaarisilla riita-asioilla ja summaarisilla turvaamisasioilla on perustava ero. Jälkimmäisissä suppea tutkinta saa justifikaation vallitsevasta kiireestä; pitkittyvä tutkinta johtaisi oikeuden vaarantumiseen, ehkä katoamiseen. Summaarisissa riita-asioissa suppea tutkinta hakee oikeutuksensa kustannustehokkuudesta. Tuomioistuinten voimavarat eivät riittäisi laajempaan käsittelyyn, eivätkä asianosaiset kykenisi maksamaan lisääntyneitä kustannuksia. Kummassakin asiatyypissä on korjausmekanisminsa.

143. Lomakkeiden käyttöönottamista tullaankin ehdottamaan tässä tutkimuksessa. Ks. jäljempänä jakso 8.1. Lomakkeita on tarjottu moniin muihinkin yhteyksiin, joissa maallikko joutuu hoitamaan itse asiaansa. Yksi esimerkki siitä on hallintolainkäyttö. Ks. Myöhänen 2025 s. 233. Lomakesarjan laatiminen ei olisi suuri työ. Peruslomakkeita tarvittaisiin vain kolme: lomake vastaamiseen, lomake määrääjän pidentämiseen, lomake takaisinsaannin hakemiseen. Vaatimuslomakkeessakin on etunsa: se yhdenmukaistaisi haastehakemuksen sisällön, eikä se jäisi enää kantajan vapaasti formuloitavaksi. Ks. Lindfors 2012a s. 255. Samalla on tunnustettava, että lomakkeista on saatu ristiriitaisia kokemuksia: ne eivät odotetusti tue maallikkovastaajan omatoimista asianajamista. Tämä voi johtua siitä, että lomakkeiden asianmukainen käyttäminen edellyttää huomattavaa osaamista, toisin sanoen lomakkeet ovat liian ”juridisia”. Ks. Koulu 2020 s. 135.

62 Turvaamisasiassa hakijan ankara korvausvastuu kompensoi heikentyneen oikeusturvan, kun taas summaarisessa asiassa takaisinsaanti antaa jälkikäteistä täystutkin- taista oikeussuojaa vastaajalle.

2.3.4. EMPIIRINEN AINEISTO

Access to justice -tutkimus alkaa yleensä valituksella, kuinka vähän tutkimusta te- kevällä on empiristä aineistoa. Tällä kertaa siitä ei ole pulaa, aineistoa on, kuten jo havaittiin, yllin kyllin. Edustavin ja uusin otos sisältyy edellä viitattuun summaari- sen menettelyn epäkohdat -julkaisuun.¹⁴⁴ Julkaisuun on koottu tilastotiedot 300 000 summaarisesta asiasta vuodelta 2021. Tilastoaineistoa täydentävät yhtäältä erikseen hankitut tapaustiedot (niiden määrää ei kerrota) sekä aineisto niistä 300 tapauksesta, joissa kuluttaja-asiamies on avustanut kuluttajaa kuluttajasaatavan oikeudenkäyn- nissä. Avustamista koskevat tiedot ovat peräisin ”useamman viime vuoden ajalta”, joten julkaisu kuvaa vain osaksi vuotta 2021. Muut tiedoitan ovat yksinomaan tältä vuodelta. Avustamisen laatua ei lähemmin yksilöidä: emme tiedä, millaisissa asioissa kuluttajaa avustettiin ja mitä avustaminen käytännössä oli. Todennäköistä on, että enimmäkseen apu on ollut vastaaja-asemassa olevan kuluttajan auttamista tämän asiaa ajamalla.¹⁴⁵ Avustamista kuvaava aineisto antaa näin tietoa vastaajan asenteista ja toimintatavoista summaarisessa asiassa. Empiirisessä aineistossa on myös aukkoja. Tällaista aineistoa on vain vähän esimerkiksi yksipuolisen tuomion takaisinsaannista tai yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta.¹⁴⁶ Takaisinsaannista on lähinnä nume- rotietoja yksittäisiltä vuosilta, täytäntöönpanosta ei niitäkään.

Empiiristä tietoa on kohtuullisesti myös perintäalan käytännöistä. Tämä aineisto on, epätavallista kylläkin, median tuottamaa. YLEuutiset julkaisi vuonna 2019 oman selvityksensä, Helsingin Sanomat taas vastaavan vuonna 2021. Vaikka uutisissa pu- hutaan selvityksistä, kysymys on oikeastaan tutkivaksi journalismiksi kutsutuista uu- tisista. Erillistä selvitysraporttia ei ole kummastakaan saatavilla, vaan selvityksen tiedot ovat itse uutisessa, selvitys on siis uutinen. Uutiset tuovat esiin perimistoi- mistojen toimintatapoja, esimerkkeinä perimiskulujen kalastelu – ääritapauksessa kymmenkertaisten kulujen vaatiminen – sekä oikeudenkäynnin uhalla painostami- nen kyseenalaisten saatavien maksamiseen. Uutisten tausta-aineiston kerääminen ja edustavuus jää epäselväksi. Ilmeistä myös on, että esille nostetaan suhteettomasti

144. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 16.

145. Ks. edellä jakso 1.3.2.

146. Ks. Jaakkola 2023 s. 56.

räikeitä yksittäistapauksia, joilla on human interest -uutisarvoa. Kaikesta huolimatta uutiset välittävät yksittäistapausten ohella uskottavan yleiskuvan sekä perintäalan käytännöistä että suuren yleisön suhtautumisesta perintäalaan.¹⁴⁷

Summaarinen lainkäyttö on ollut aiheena useissa ammattikorkeakoulujen opin-
näytteissä. Opinnäytteet ovat enimmäkseen peräisin kärjäsihteereiltä, joka käsittelevät tai ovat käsitelleet työkseen summaarisia asioita.¹⁴⁸ Aineisto on arvokasta, sillä se antaa lukijalle sellaista sisäpiirin tietoa, joka on harvinaista oikeustieteen tutkimuksen käyttämässä empiirisessä aineistossa. Kirjoittajat ”hyödyntävät omassa työssään eteen tulleita ongelmia ja kokemuksia” – kuten eräs kirjoittaja sanoo. Opinnäytteet edustavat näin court etnografy -nimellä tunnettua lähestymistapaa. Tällaista tutkimusta ei saa sekoittaa tunnetumpaan court governance -tutkimuslinjaan. Jälkimmäinen tutkii tuomioistuinten hallintoa organisaatiotutkimuksen menetelmin. Court governance -tutkimukseen ei periaatteessa kuulu tuomioistuimen sisäinen ajatusmaailma tai tuomioistuinkulttuuri, jonka hakeminen taas on tunnusomaista etnografiselle tutkimukselle. Uutuus etnografinen lähestymistapa ei Suomessakaan ole. Sitä on sovellettu muun muassa tutkimuksessa tuomioistuimen työtapojen muuttamisesta uuden lainsäädännön (tässä vuoden 1993 uudistuksen) jälkeen.¹⁴⁹ Summaarinen lainkäyttö tarjoaisi erinomaisen kohteen court governance -lähestymistavalla. Tämä lainkäyttö edustaa melkoista osaa tuomioistuinten kokonaistuloksesta. Samalla vastaajien oikeussuoja riippuu selvästi siitä, miten summaaristen asioiden läpivirtaus on tuomioistuimessa järjestetty ja millaisia ohjeita niitä käsitteleville eijuristeille annetaan.

Opinnäytteistä käy ilmi, miten summaarisia asioita työkseen hoitava lainkäyt-
töhenkilöstö (jolla ei siis ole juridista peruskoulutusta) näkee ja hahmottaa oman toimintansa. Tavallinen empiirinen oikeustutkimus taas edustaa ulkopuolista näkemystä organisaatiosta ja toimenkuvista; se on hankittu lukemalla asiakirjoja ja haastatteleamalla yksittäisiä toimijoita, tuomioistuinta puhuttaessa yleensä ammat-

147. Uutisissa on ollut kommentointimahdollisuus, ja ne ovat keränneet sadoittain yleisökommentteja, kaikki kielteisiä. Tosin yleisökommenteissa sävy on yleensä tällainen: harva kirjoittaa kommentin kertoakseen, miten hyvin asiat ovat tai miten reilusti häntä kohdeltiin perinnässä.

148. Ks. jäljempänä jakso 3.1. Ohimennen todettakoon, että aikanaan prosessioikeuden tutkijat olivat aikamoisia kokemusasiantuntijoilla; heillä oli yleensä vuosien kokemus tuomarin tehtävistä tai muusta lainkäytöstä. Tämä ”etnografinen” tieto meni kuitenkin hukkaan, koska hyvään lainoppiin ei kuulunut työtapojen ja asenteiden miettiminen. Tätä kokemustietoa on tosin liioiteltu. Yksilölliset kokemukset vuosien takaa eivät todista paljoakaan siitä ”käytännöstä”, jonka pitäisi vallita tutkimuksen hetkellä. Vanhempi tutkijapolvi sai auskultointiaikanaan kokemusta maksamismääräysasioista, joiden hoitaminen oli tavallisesti notaarin (usein vanhemman notaarin) vastuulla. Oma kokemukseni tästä asiaryhmästä on vuosilta 1974-1975.

149. Ks. Haavisto 2002 s. 24 ja 98.

64 tituomareita, joskus vain päällikkötuomareita. Tällainen tarkastelu antaa yksipuolista, osin väritynyttä tietoa. Asiakirjat kertovat vain osan, ja haastateltavat helposti antavat toiminnastaan silotellun kuvan, eräänlaisen ihannemallin, joka jää käytännössä saavuttamatta. Opinnäytteistä samaa ei voi sanoa. Ne tuntuvat antavan summaarisien asioiden käsittelystä realistisen joskin hyvin tuomioistuinkeskeisen – ja samalla kärjäsihteerikeskeisen – kuvan.¹⁵⁰

Näissä opinnäytteissä on myös riittämiin omaa kvantitatiivista aineistoa. Heleniuksen opinnäytteessä vuodelta 2017 otos on 1 000 summaarisista asiaa kymmenestä kärjäoikeudesta. (Otos on siis ajalta ennen summaarisien asioiden keskittämistä). Kyselyn vastauksia on lisäksi täydennetty kärjäsihteerien eli summaarisien asioiden ensikäsittelijöiden haastatteluilla. Skaalan toisessa päässä on Mattilan vastaava opinnäyte vuodelta 2021. Siinä ei ole varsinaista otosta, mutta tutkimus on kirjoittajan sanoin tehty ”hyödyntäen omassa työssäni eteen tulleita ongelmia ja kokemuksia”. Nämä opinnäytteet täydentävät vuoden 2025 raportin ulkopuolista näkemystä. Ne tuovat kaivatun court etnografy -näkökulman muuhun empiiriseen aineistoon, jossa summaarisien lainkäytön arki ei kunnolla nouse esiin. Tätä voidaan pitää puutteena muutoin perustellussa vuoden 2025 raportissa summaarisien menettelyn epäkohdista. Arkitiedon puuttuessa kuva vääristyy. Näyttää esimerkiksi siltä, että tuomioistuimilta odotetaan summaarisien asioiden käsittelystä aivan liikoa. Samaan hengenvetoon selvästi yliarvioidaan tuomioistuimen mahdollisuuksia perusteelliseen käsittelyyn ja syvälliseen virallistutkintaan yksittäisessä asiassa. Tämä panee samalla epäilemään, onko tämä sääntelyn ja virallistutkinnan linja todella keino korjata summaarisien menettelyn epäkohtia. Tuomioistuimelle ei ole reilua asettaa laajoja tutkintaveloitteita, jos on ennalta ilmeistä, että tutkinta ylittää tuomioistuimen voimavarat.

Empiirinen aineisto kärsii vanhenemisestä siinä missä muukin tieto. Aineiston arvo lainopilliselle tutkimukselle ja etenkin toimivuusarvioille riippuu siitä, pysyvätkö olosuhteet vakaina. Vanhalla aineistolla toki saattaa olla oikeus- ja aatehistoriallista arvoa, mutta se on eri asia. Hiipuva arvo on ilmeinen riski tämän tutkimuksen aihepiirissä. Summaarinen lainkäyttö on, kuten edellä havaittiin, ollut lukuisten ja, jos ajatellaan vuotta 1993, äkkijyrkkien muutosten kohteena.¹⁵¹ Sitä paitsi on todennäköistä, että työtavat (eli rutiinit) ovat vaihtuneet osaksi työekonomian, osaksi tek-

150. Kärjäsihteerien tehtävistä summaarisissa asioissa ks. jäljempänä jakso 3.1.2. Tässä vaiheessa on kuitenkin syytä mainita, että kärjäsihteerit käsittelevät ja ratkaisevat ne summaariset asiat, joissa vastaaja ei lainkaan vastaa kanteeseen. Nämä asiat muodostavat 99 prosenttia kaikista summaarisista asioista. Kärjäsihteerillä ei ole oikeustieteellistä peruskoulutusta. He ovat kuitenkin summaarisien lainkäytön keskeiset toimijat.

151. Ks. edellä jakso 2.3.1. ja jäljempänä jakso 3.1.

nisen kehityksen takia. Uusin eli vuoden 2025 aineisto, etenkin raportti perintäalan epäkohdista, ei tietenkään kärsi vanhentumisesta. Samaa voidaan sanoa myös edellä viitatuista opinnäytteistä, sillä asenteet ja kulttuuri eivät uudistu yhtä nopeasti kuin yksittäiset työtavat. Myöskään sitä kuvaa, jonka mediaselvitykset antavat perintäalan käytännöistä, ei ole syytä epäillä, vaikka uutisten väitteet perintäalan valvonnan hampaattomuudesta vaikuttavat dramatisoiduilta. Säännöspohja ei ole pakottanut muutokseen, sillä se ei ole juuri muuttunut vuoden 1993 jälkeen. Mahdollista tietenkin on, että julkinen arvostelu parhaillaan hioo asenteita ja yksittäisiä työtapoja. Tosin mikään ei viittaa siihen, että näin olisi laajemmin tapahtumassa. Nähtävästi arvostelun kohteeksi ymmärretään, oikein tai väärin, perusteettomia vaatimuksia esittävä perintäala, eivät sen sijaan summaarisia asioita käsittelevät tuomioistuimet.¹⁵²

Vakaat olosuhteet eivät tule olemaan pitkäikäisiä. Tekoölyn sovellusten käyttöönotto on odotettavissa lähivuosina; se tulee mullistamaan summaarisen asian käsittelyssä monet työtavat, jotka tällä hetkellä hoidetaan ihmisvoimin. Virallistutkinnassa on kuitenkin epärealistista odottaa liikojä kehittyneeltäkään tekoölyltä. Virallistutkinnan rasite on ratkaisuaiaineiston vähäisyys ja yksipuolisuus, eikä se katoa sillä, että arviota tekee tekoöly. Sen sijaan on luultavaa, että tekoöly pystyy ihmistä paremmin hakemaan velallisen vastauksista ja lausumista asiaan vaikuttavaa. Tekoöly on kärsivällinen eikä se rasitu ihmisten tapaan ylikuormituksesta. Kannattaa kuitenkin muistaa, että kysymys asiaan vaikuttava/asiaan vaikuttamaton ei yleensä aktualisoidu. Vastaajat eivät toisin sanoen lainkaan vastaa. Sen sijaan emme osaa sanoa, vastaavatko harvat vastaavat vastaajat asiaan vaikuttavasti tai oikeammin tavalla, joka selvästi ei vaikuta asiaan. Olettamuksena on, että jokainen vastaus on asiaan vaikuttava. Vastausta asiaan vaikuttamattomaksi väittävän, oli hän kantaja tai kärjäsihteeri, tulisi periaatteessa kyetä perustelemaan, miksi vastaus ei vaikuta asiaan. Voidaan kuitenkin kohtalaisen varmasti sanoa, että tekoölystä on todellista apua vasta, kun summaaristen asioiden vastaajat laajalti aktivoituvat. Tekoöly kärsii aineiston niukkuudesta samalla tavalla kuin ihmistuomari. Sitä paitsi tekoölyllä on tunnetusti taipumus sepittelyyn, kun käytettävissä oleva aineisto ei riitä.

Empiirisen aineiston lyhyt aikajana ja heikkolaatuisuus tulee olemaan ongelma tulevaisuussuuntautuneessa tutkimuksessa. Tulevaisuuden suunnittelua tämän tutkimuksen aihepiirissä helpottaisi suuresti, jos empiiristä aineistoa olisi vuotta 1993 edeltävältä ajalta. Tämä aineistohan puuttuu kokonaan: sitä ei ole summaarisista

152. Vuoden 2025 raportin kärki on muodollisesti tuomioistuimissa. Puhuuhan raportin otsikokokin summaarisesta menettelystä ja sen epäkohdista eikä perintäalasta ja alan epäkohdista. Lukija panee kyllä merkille, että raportin sisällöstä ei hevin löydä moitteita tuomioistuimille: arvostelu kohdistuu, jos sitä on, lainsäädäntöön.

66 velkomisprosesseista eikä myöskään summaarisista tuomioistuinasioista. Etenkin aineisto vuosilta 1972–1993 olisi kullanarvoista. Se kuvaisi, miten vuoden 1972 uudistukset – eli fundamentaaliset muutokset kantajan näyttövelvollisuudessa ja tuomioistuimen virallistutkinnassa – vaikuttivat summaariseen lainkäyttöön.¹⁵³ Kuten edellä todettiin, tutkimuksessa on muutama viittaus tuomioistuinten käytäntöihin, mutta ne eivät tukeudu empiiriseen aineistoon. Maininnat ovat henkilökohtaisia mielipiteitä, sinänsä kyllä uskottavia. Julkista aikalaiskritiikkiä ei ole löydettävissä, eikä se missään nimessä ole saavuttanut samaa laajuutta eikä jyrkkyyttä kuin viime vuosien arvostelu vuoden 1993 mallista. Hiljaisuus on optimistin mielestä merkki yleisestä tyytyväisyydestä. Tällaisia päätelmiä on kuitenkin varottava. Oikeuslaitoksen arvostelu oli tuohon aikaan harvinaista lakimiespiirien ulkopuolella ja vähäistä myös niiden sisällä. Voi myös olla, että summaarinen lainkäyttö hyötyi ajan tuomasta patinasta ja legitimaatiosta. Olihan summaarinen lainkäyttö ollut suurin piirtein samanlaista 300 vuotta, eikä vuosi 1972, niin merkittävä kuin vuoden uudistus periaatteessa olikin, tuonut summaaristen asioiden menettelynkulkuun ulkonaisesti havaittavia muutoksia.¹⁵⁴

2.4. TUTKIMUKSEN KÄSITTEET JA KIELENKÄYTTÖ

2.4.1. KATOAVA SUMMAARISUUDEN KÄSITE

Se hämmennys, jonka summaarinen asia aiheuttaa oikeuspolitiikassa ja osaksi tutkimuksessakin, johtuu paljolti kielenkäytöstä.¹⁵⁵ Oikeuskieli ei ole vakiintunutta, ja sitä on pakko pitää sekavana. Kielenkäytön hajoamisella on juurisyynsä: itse käsitteet eivät ole saaneet paikkaansa. Kun käsitteen ala vaihtelee, niiden nimille käy samalla tavalla. Erimielisyydet alkavat siitä, mitä summaarisella asialla ja siitä kehitetyllä summaarisella lainkäytöllä oikeastaan tarkoitetaan. Prosessilakihan ei sitä määrittele mutta käyttää sitä useissa yhteyksissä, selvästi uskoen, että se on yleisesti tunnettu ja selvä.¹⁵⁶ Summaarinen lainkäyttö on siihen verrattuna helppo määritellä:

153. Jos aineiston puuttumisesta saisi jotain päätellä, luontevin johtopäätös ehkä olisi, että summaaristen asioiden käsittelyyn ei tullut suuria tai ainakaan haittaavia muutoksia. Sellaiset olisi todennäköisesti pantu merkille tai tuotu esiin yleisesityksissä ja oppikirjoissa.

154. Vuoden 1993 uudistuksesta taas voi sanoa, että se näkyi päinvastaisena. Summaaristen asioiden menettelynkulku muuttui täysin, mutta varsinaisessa perustassa moni ei näe muutosta.

155. Koululu 2000 s. 1181. Lager huomauttaakin osuvasti, kuinka oikeuskielessä adjektiivivi ”summaarinen” on liitetty mitä moninaisempiin substantiiveihin; ”summaarista” voi olla asia, käsittely, tutkinta, todistelu ja niin edelleen. Ks. Lager 1988 s. xxi.

156. Ks. edellä jakso 1.1.

summaarinen lainkäyttö on se osa valtiollista lainkäyttöä, jossa summaariset asiat käsitellään, oli summaarisen asian määritelmä millainen tahansa.¹⁵⁷ Käsitteen ala ei oikeastaan ole merkittävä. Joku ehkä kysyy, luetaanko summaariseen lainkäyttöön takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon. Vastaus ei ole tuottanut päänvaivaa, koska käsitteen laajuuden ratkaisee tutkimuksellinen tarkoituksenmukaisuus. Nekin tutkijat, jotka jättäisivät takaisinsaannin käsitteen ulkopuolelle, myöntävät, että takaisinsaantia on syytä tarkastella samassa yhteydessä kuin summaarisia asioita ja yksipuolista tuomiota. Yksipuolisen tuomion täytäntöönpano pysyy sen sijaan selvästi käsitteen ulkopuolella, vaikka vuoden 1734 laki säänteli samoissa pykälissä molempia.¹⁵⁸ Tässä tarkoituksenmukaisuus pakottaa ottamaan tutkimuskohteeksi yksipuolisen tuomion täytäntöönpanon. Perinnettä seurataan myös tässä tutkimuksessa. Täytäntöönpano on yksi konteksti, jossa summaarisen asian vastaajan oikeussuojan aukollisuus tulee näkyviin.

Summaarisen asian ja summaarisen lainkäytön käsitteet ovat niin epäselviä, että niiden käyttämistä jopa tarkoituksella vältellään. Tämä oli erityisen tavallista, ennen kuin prosessilaki omaksui nimityksen. Epäilyttävät sanat korvattiin kiertoilmaisulla kuten ”summaarinen menettely” tai ”summaarinen prosessi”.¹⁵⁹ On myönnettävä, että tällainen kielenkäyttö ei sisällä samaa sumeutta kuin summaarisen asian käsite. Kiintopiste saadaan siitä, miten tuomioistuimien käsittelee yksittäisen asian. Käsitteilytapaa kuvaava käsite toimii erinomaisesti tuomioistuimen näkökulmassa; tuomioistuimien ei haeta sisältöä käsitteelle vaan ratkaisee ainoastaan, miten se käsittelee asian. Asianosaisten kuitenkin tulisi tietää, miten asia on tarkoitus käsitellä. Myöskään oikeuspoliittinen päätöksenteko ei pärjää tällaisella työmääritelmällä; kysymyksen on siitä, miten tietynlaiset asiat kannattaisi käsitellä tuomioistuimissa. Siihen taas tarvitaan toimivat käsitteet, jotka määritellään erikseen tai joista vallitsee valmiiksi yksimielisyys. Vaikka yksipuolinen menettely ja summaarinen menettely kuulostavat

157. Kärjistäen: summaarisen asian käsitteestä on eri näkemyksiä tai kenties oikeammin eri tapoja määritellä sama asiantila. Sen sijaan summaarisen lainkäytön käsitteestä ei voi olla erimielisyyttä. Se on lainkäyttöä summaarisissa asioissa (olivat ne mitä tahansa).

158. Yhteyttä todistaa muun muassa se, että yksipuolisen tuomion tiedoksianto tai ulosoton hakeminen olivat velkojan vaihtoehdot, kun hän oli saanut hyväkseen yksipuolisen tuomion (OK 1734 12:3). Ajatus lienee ollut, että vastaaja sai ulosotossa muutoinkin tiedon yksipuolisesta tuomiosta. Vasta myöhempi aika teki tästä ongelman erottamalla ulosoton hakemisen ja tiedoksi antamisen. Ks. jäljempänä jaksot 6.2. ja 7.1.

159. Ks. esimerkiksi Tirkkonen 1961 s. 169. Tosin hänen mukaansa olisi parempi puhua ”summittaisesta prosessista”, koska tällaiselle prosessille oli ominaista nopeus. Se taas saatiin aikaan käsittelyn yksinkertaisuudella, tällaiset asiat kun eivät luonteensa takia vaadi perusteellisempaa tutkimusta. Myös Ellilä puhuu summittaisesta menettelystä. Ks. Ellilä 1971 s. 31. Myös eräänlainen välimuoto ”summaaristyyppinen” prosessi esiintyy kirjallisuudessa. Ks. Lappalainen 1994 s. 183.

68 synonyymeiltä, ne eivät oikeastaan tarkoita samaa. Käsitteet nimittäin kiinnittävät lukijan huomion eri seikkoihin, yksipuolinen menettely ei välttämättä ole kaikissa merkityksissä summaarinen, eikä summaarisesti laskettu menettely useinkaan ole tosiasiallisesti yksipuolinen. Tällä tarkoitetaan sitä, että asiassa on kaksipuolisia käsittelyvaiheita. Se tulee näkyviin vuoden 1993 uudistuksen jälkeen. Asiaa saatetaan esimerkiksi pitää lopulta summaarisena, koska siinä annetaan yksipuolinen tuomio. Näinhän tapahtuu, kun asiaansa ajanut vastaaja ei lopulta saavu pääkäsittelyyn. Asian määrittely yksipuoliseksi ontuu. Asiaahan on siihen mennessä tosiasiallisesti käsitelty kaksipuolisesti, koska se on läpikäynyt kirjallisen ja suullisen valmistelun, joissa vastaaja on ollut aktiivinen toimija. Yksi ja sama asia on siis ensin summaarinen, sitten kaksipuolinen ja lopuksi jälleen summaarinen.

Ihme ei ole, että koko käsitteestä (tai oikeammin käsittevyyhdestä) on haluttu päästä yhdellä iskulla eroon. Summaarisuuden käsitteen korvaajaksi on ehdotettu ”suppeatutkintaisuutta”.¹⁶⁰ Suppeatutkintaisuus on tietyille asioille ”tyypillinen käsittelytapa”, ennen kaikkea ”oikeudenkäyntiaineistoon kohdistuva”.¹⁶¹ Uuskäsite tavoittaa keskeisen ominaisuuden, joka on tässä tutkimuksessa paljon esillä. Summaarisessa asiassa, jossa vastaaja ei reagoi, ratkaisuaaineisto on yksipuolista, toisin sanoen kaikki aineisto on peräisin kantajalta. Vuoden 1993 uudistus kuitenkin vei pohjaa käsitteeltä, joka kuvasi hyvin klassista ja vielä vuoden 1972 uudistuksen säilyttämää summaarista asiaa. Summaariseen asiaan ei voinut kertyä sellaista oikeudenkäyntiaineistoa, jonka vastaaja olisi antanut tuomioistuimelle. Yksipuolisen tuomion edellytyksenä oli vastaajan poissaolo, eikä oikeudenkäynnissä ollut kirjallista käsittelyvaihetta. Vuoden 1993 uudistuksen jälkeen yksipuolinen tuomio on toisinaan annettavissa, vaikka vastaaja on toimittanut asianmukaisen vastauksen ja häneltä pyydetyn lausuman. Totta on, että suppeatutkintaisuudella voidaan tarkoittaa muutakin kuin aineiston yksipuolisuutta. Se voi tarkoittaa pinnallisempaa tai kontumasiaalivaikutuksen heikentämää käsittelytapaa. Suppeatutkintaisuuden käsite kuitenkin menettää tällöin lähtökohtaisen selvyytensä; se on yhtä epämääräinen ja lukijan esiyymmärrystä vaativa kuin summaarisuuden käsite, jonka korvaamiseen se tarkoitetaan. Uuskäsite ei olekaan saanut jalansijaa oikeuskielessä, ei edes silloin, kun se periaatteessa olisi johdonmukainen ja jopa innovatiivinen.

Summaarisen asian käsite jäsenyy hieman, kun aikatasot eriytetään. Osa kaoottisesta kielenkäytöstä on nimittäin seurausta siitä, että ajallisia näkökulmia ei pidetä

160. Sana on kylläkin kielellisesti kömpelö, sujuva se on oikeastaan vain adjektiivina kuten sanaliitoissa suppeatutkintainen lainkäyttö tai suppeatutkintainen menettely.

161. Lager 1988 s. xxv. Sana on käytössä myös uudemmassa tutkimuksessa. Ks. Virolainen-Launiala 2024 s. 7. Siinä se viittaa ”selviin ja yksinkertaisiin” asioihin.

kunnolla erossa toisistaan. Ennen kuin vastauksen määräpäivä on käsillä, yksikään asia ei tarkkaan ottaen ole summaarinen. Asia on protosummaarinen jossain merkityksessä; sen käsittelyn oletetaan jäävän yksipuoliseksi, asian oletetaan pysyvän riidattomana, asian otaksutaan päätyvän yksipuoliseen tuomioon ja niin edelleen. Kun vastauspäivä on ohitse eikä vastaaja ole vastannut, asian on muuttunut summaarisiksi kaikkien kriteerien perusteella. Ja kun asia on ratkaistu yksipuolisella tuomiolla, voidaan sanoa, että se oli summaarinen asia. Siis: asian oletetaan tulevan/ pysyvän summaarisena, asia on summaarinen, asia oli summaarinen. Jos aikatasoille halutaan antaa nimiä, voidaan puhua esimerkiksi oletustason, nykytason ja takautumistason summaarisesta asiasta. Tosin tässä tutkimuksessa tällaisia käsitteitä ei tarvita, koska oletustaso ei aktualisoidu. Nykytaso ja takautumistaso muodostavat tutkimuksen kohteen suurin piirtein tasaisesti painottuen.

Paras määritelmä summaarisille asioille lähtisi lopputuloksesta, toisin sanoen summaarisen asian määritelmä olisi teleologinen.¹⁶² Summaarisen asian käsite haetaan näin (tuomioistuimen) ratkaisusta, jonka asia joko on parhaillaan saamassa tai on jo menneisyydessä saanut tuomioistuimessa. Ratkaisevaa käsitteelle on yksipuolinen tuomio. Tässä määritelmässä summaariseksi katsottavan asian ei tarvitse, kuten monesti oletetaan, olla jonkun kriteerin mukaan helppo tai yksinkertainen taikka pieni-intressinen. Mikä tahansa (dispositiivinen) riita-asia tulee käsitellyksi samalla tavalla eli ”summaarisesti”, jos vastaaja jättäytyy syrjään sen käsittelystä, toisin sanoen on passiivinen. Kannattaa muistaa, että vuoden 1972 uudistus poisti tuomioistuimelta sen harkinnanvaran, joka tuomioistuimille oli tavanomaisoikeudellisesti kehittynyt. Sitä ennen tuomioistuin saattoi kieltäytyä antamasta yksipuolista tuomiota asiassa, joka se ei pitänyt riittävän pienenä ja yksinkertaisena velkomusasiana. Tästä ei tehty vartavastista päätöstä, vaan asia lykättiin, jolloin kantaja menetti yksipuolisen tuomion tarjoaman edun. Totta on, että myös vuoden 1972 uudistuksessa asian lykkääminen esti yksipuolisen tuomion antamisen. Sellaisen tuomion sai uudistuksenkin jälkeen antaa vain, ”ellei estettä ole eikä asiaa lykätä”. Vuoden 1972 jälkeen lykkäyksellä täytyi kuitenkin olla muodollisesti muu syy kuin tuomioistuimen haluttomuus yksipuoliseen tuomioon.

Tutkimuksessa kylläkin luotettiin siihen, että vastahakoiselta vaikuttava tuomari pystyi pakottamaan kantajan lykkäyspyyntöön. Ehkä näin oli, mutta tuomarit eivät varmasti aina nähneet tällaista vaivaa. Asiahan oli odottamassa seuraavilla käräjillä tai

162. Työmääritelmä on eri asia. Arkkityyppisen summaarisen asian määritelmä voisi olla esimerkiksi seuraava: summaarinen asia on sähköisellä suppealla haastehakemuksella vireille pantu asia, jossa vastaaja ei anna vastausta ja jossa annetaan tai aiotaan antaa tämän takia yksipuolinen tuomio.

70 seuraavana istuntopäivänä. Summaarinen asia on näin sellainen asia (tai menettely tai prosessi), jonka lopputuloksena on yksipuolinen tuomio.¹⁶³ Vuoden 1993 formaatissa summaarinen asia oikeastaan pitäisikin määritellä yksinomaan teleologisesti. Yksipuolinen tuomio on annettavissa myös sellaisessa asiassa, joka ei ole ollut yksipuolista käsittelyä sen yleiskielisessä mielessä, koska vastaaja on ottanut menettelyyn osaa. Sitä paitsi virallistutkitussa asiassa käsittely voi olla niin perusteellista, että myöskään summaarinen sanan yleiskielinen merkitys ”summittainen” tai ”likimääräinen” kadotetaan. Vuoden 1734 formaatissa (joka säilyi vuoden 1972 uudistuksessa) summaarinen asia todella oli yksipuolinen ja summittaisesti käsiteltävä asia (ainakin käytännössä). Teleologinen määritelmä tietenkin toimii kaikissa summaarisen asian määritelmässä – jos vain yksipuolinen tuomio joko mahdollisuutena tai tosiseikkana hyväksytään keskeiseksi tunnusmerkiksi. Summaarisessa asiassa voi hyvinkin olla ei-summaarisia ja jopa täystutkintaisia käsittelyvaiheita. Tällaisia ovat esimerkiksi sen arvioiminen, onko vastaaja antanut oikeudellisesti huomioon otettavan vastauksen tai onko kantajan vaatimus selvästi perusteeton. Teleologinen määritelmä antaa myös vastauksen siihen, mikä ajankohta on ratkaiseva summaarisuutta arvioitaessa.

On myönnettävä, että oikeuskielessä tultaisiin erinomaisesti toimeen ilman kaikin puolin hankalaa summaarisen asian käsitettä. Tähän päästäisiin pilkkomalla se asiakokonaisuus, johon käsite on tapana liittää. Olisi vain suppean haastehakemuksen asia, asia jossa vastaaja ei ole antanut vastausta, asia jossa annetaan yksipuolinen tuomio sekä asia jossa annettuun tuomioon haetaan takaisinsaantia. Summaarisen asian käsite on ollut ankuroitunut niin kauan oikeuskieleen, että siitä ollaan pääsemättömissä. Käsite sinänsä lienee oikeustieteen hyödyttömimpiä, ja jälkipolvet ehkä kyselevät, miksi näin epätarkkaa ja kiistanalaista käsitettä on sitkeästi haluttu käyttää. Voi olla, että oikeuskieli ei uudistu, vaikka summaarinen lainkäyttö voi sen tehdä ja on itse asiassa tehnytkin, viime aikoina kerran sukupolvessa.

2.4.2. TARVITAANKO UUSIA KÄSITTEITÄ?

Jos hyväksytään edellä esitetty näkemys summaarisen lainkäytön pirstoutumisesta perinteiseksi ja kuluttaja-asioiden (summaariseksi) lainkäytöksi, esitystä helpottaisi, jos kummallakin olisi oma nimi.¹⁶⁴ Kun kysymys ei ole kuluttaja-asiasta, nimitykset

163. Itse asiassa Hormia teki juuri näin. Ks. Hormia 1988 s. 214. Hän määritteli yksipuolisen menettelyn sellaiseksi menettelyksi, joka oli de facto johtanut yksipuoliseen tuomioon asiassa.

164. Ks. edellä jakso 1.3.3.

yleinen tai perinteinen tuntuvat luonteilta. Näin voidaan puhua esimerkiksi yleisestä (summaarisesta) lainkäytöstä ja vastaavasta (summaarisesta) asiasta. Luokittelun vaikeudet eivät estä tällaista kielenkäyttöä. Termi kuluttajalainkäyttö houkuttelisi: se olisi iskevä nimi summaariselle lainkäytölle. Se on kuitenkin liian laaja. Kuluttajalainkäyttöön on tapana lukea myös muutamia kollektiivisen lainkäytön muodot kuten ryhmä- ja edustajakanteet, joiden tyypillinen käyttöala ovat kuluttajasuhteet. Adjektiivi 'summaarinen' on siis tässä kielenkäytössä tarpeen. Jos asiayhteys on riittävän selvä, adjektiivi on tietenkin turha.

Summaarisen asian asianosaisia kutsutaan kantajaksi ja vastaajaksi. Tyypillinen kantaja on perintäalan yritys, jollaisia on tapana kutsua perimistöimistöiksi.¹⁶⁵ Vaikka nimitys on hieman pejoratiivinen ja vanhahtava, se on vakiintunut ja voittaa kuvaavuudessa kilpailevan nimityksen perintötoimisto. Toimialaa, jolle nämä yritykset sijoittuvat, kutsutaan sen oman kielenkäytön mukaisesti perintäalaksi. Tapahtumakuluille, joihin yksittäinen asia päättyy, on niillekin keksittävisä omat, enemmän tai vähemmän osuvat nimet. Jonkinlainen nimeäminen on suositeltavaa, jotta esitystä katkovista selityksistä ja kielenkäytön tarkennuksista päästään. Tällainen uusilmaisu on käytännössä vakiintunut käsite "riitautuminen". Käsite on paikallaan ja sen nimi onnistunut. Nimi kuvaa erinomaisesti oikeudellista muutosta asian statuksessa, toisin sanoen protosummaarisen asian transformoitumista riitaiseksi asiaksi. Asia "riitautuu", kun vastaaja on antanut asiaan vaikuttavan kirjallisen vastauksen ja se pannaan käsittelyssä merkille. Tällaista asiaa ei saa ratkaista yksipuolisella tuomiolla, vaan riitautunut asia etenee jatkettuun valmisteluun. Nimitys voi johtaa väärintäsiteksiin, koska nimi kuvaa vain tuomioistuimen näkökulmaa, erityisesti yksittäistä asiaa ensikäsittelyssä henkilön harkinnan lopputulosta. Käsitelijä, tyypillisesti kärjänotaari, katsoo asian riitautuneen ja ohjaa sen jatkokäsittelyyn.

Vastaaja voi kuitenkin mieltää asian riitautuneen jo, kun hän on kiistänyt mielestään perustellusti kantajan vaatimuksia. Tämä on oikeastaan yleiskielisesti aivan oikea luenta. Kannattaa kuitenkin muistaa, että riitautus ei automaattisesti johda asian riitautumiseen prosessioikeudellisesti eli käsittelyä formatoivassa merkityksessä. Riitautuminen ja riitautus on syytä erottaa. Kun tarkoitetaan vastaajan toimintaa, kannattaa puhua "riitauttamisesta". Riitauttamisen tuloksena asia joko "riitautuu" ensimmäisessä merkityksessä tai ei sitä tee, jolloin asia säilyy summaarisena, mer-

165. Nykysuomen sanakirja tuntee nimityksen, uudempi Perussuomen sanakirja taas ei. Sana kuitenkin esiintyy myös perintäalan edunvalvontajärjestön nimessä, joten se vastannee yritysten omakuvaa. Muutamia perintäalan käyttäviä itsestään modernimpaa nimitystä "perintötoimisto". Määre "toimisto" on yritysten nimessä harvinainen, mutta se kuvaa osuvasti tällaisen yrityksen näkyvää toimintaa, asiakirjojen vastaanottamista, laatimista ja toimittamista.

kityksessä yksipuoliseen tuomioon johtavana. Kynnyskonstruktio sopii erinomaisesti osoittamaan riitautumisen tapahtumahetkeä. Asia riitautuu (tai sen pitäisi riitautua), kun vastauksen vaikuttavuuden kynnys on saavutettu. Joku kenties väittää, että nimi tarvitaan sillekin, kun summaarinen asia menettää riitautuneen asian ominaisuutensa. Näinhän käy, kun alkujaan vastannut vastaaja jää sittemmin saapumatta suulliseen valmistelun istuntoon. Tällöin asiassa saadaan antaa yksipuolinen tuomio, tosin ainoastaan kantajan sitä pyytäessä (OK 12:10.2).¹⁶⁶ Tällaiset tilanteet ovat epätavallisia eivätkä tarvitse taksonomista nimeä.

Käytäntö ei ole kyennyt luomaan vastaavaa ilmaus sille, että kantajan vaatimusta aletaan epäillä ”selvästi perusteettomaksi”. Suomessa ei ole luontevaa sanaa kuvaamaan tätä tapahtumakulkua. Nimitystä ei luultavasti ole mietittykään, koska tarve tällaiselle käsitteelle on vähäinen. Perusteettomaksi tuleminen (tai tulematta jättäminen) on ensiksikin harvinaista. Toiseksi se ei hahmotu sellaiseksi ulkoisesti havaittavaksi käsittelyvaiheeksi, jollainen on nähtävissä asian riitautumisessa eli ohjautumisessa jatkovalmisteluun.¹⁶⁷ Se on sisäinen ajatusprosessi samalla tavalla kuin päätyminen asian lykkäämiseen vuoden 1972 mallissa. Korvikenimiä on ehkä löydettävissä. On mahdollista puhua esimerkiksi perusteettomuuden epäilystä, jolloin asiaan perehdytään normaalia paremmin, ehkä konsultoimalla vastaavaa kärjätuomaria. Epäily myös johtaa sen miettimiseen, onko asiassa syytä kehottaa kantajaa täydentämään haastehakemusta (esimerkiksi liittämään siihen luottoasiakirjat) taikka onko kantajalle tai vastaajalle varattava tilaisuus kirjallisen lausuman antamiseen. (Siihen, saako tuomioistuin pyytää vastaamisen laiminlyöneeltä vastaajalta kirjallista lausumaa, palataan jäljempänä). Perusteettomuuden epäily joko raukeaa (se todetaan aiheettomaksi) tai se päättyy perusteettomuuden toteamiseen ja kanteen hylkäämiseen tuomiolla. Vastaajan väitettä, jonka mukaan vaatimus on selvästi perusteeton, voidaan sitäkin kutsua riitautukseksi. Jos vastaaja on maallikko, hän luultavasti ajattelee juuri näin. Väite perusteettomuudesta on lain systematiikassa kuitenkin eri asia kuin muu väite. Sellaisen riitautuksen vaikutus on periaatteessa tutkintaa kohdistava ja aktivoiva. Selvä perusteettomuus tutkitaan joka tapauksessa viran puolesta. Yksi seuraus tästä on, että vastaaja voi vastauksen määräajan päätyt-

166. Tätä systematiikkaa rikkoo hieman kantajan oikeus pyytää vaihtoehtoisesti asiassa tuomiota. Emme tiedä, kumman vaihtoehdon kantaja tyypillisesti valitsee. Nykyisessä takaisinsaantifrekvenssissä kantajien enemmistö luultavasti katsoo yksipuolisen tuomion edullisemmaksi. Ks. jäljempänä jakso 4.2.1. Tuomio esimerkiksi avaisi vastaajalle tien varsinaiseen muutoksenhakuun, jossa muun muassa kuluriski on pienempi ja vastaajan halukkuus oikeudenkäynnin jatkamiseen suurempi.

167. Tästä voi olla eri mieltä, kun kanne hylätään vastausta pyytämättä. Tässä asia kuitenkin esitetään pelkistyneenä.

tyäkin riitauttaa vaatimuksen tällä perusteella aina siihen saakka, kunnes yksipuolinen tuomio tai tuomio asiassa on annettu. Päättynyt vastauksen määräaika ei siis estä vastaajan aktivoitumista eli ryhtymistä ajamaan asiaansa. Mitä laajemmaksi selvästi perusteettoman ala katsotaan, sitä vähemmän määräajalla on merkitystä.¹⁶⁸

Lukija voi kysyä, eikö poissaolevan vastaajan oikeussuoja kaipasi sekin omaa nimitystä. Summaarisessa lainkäytössä on erotettavissa kaksi oikeussuojan muotoa, yhtäältä passiiviseksi jäävän vastaajan oikeussuoja, toisaalta summaariseksi oletettuun (eli protosummaarisen) asian käsittelyyn aktiivisesti osallistuvan vastaajan oikeussuoja. Edellä havaittiin, että passiivisen vastaajan oikeussuoja lepää täysin virallistutinnan varassa. Tällainen tutkinta on melkoinen harvinaisuus asioissa, jossa sovinto on sallittu. Tällaisen asian käsittely on tyypillisesti kontradiktorista ja adversiaalista. Virallistutinnalle jäävä alue on hyvin kapea, koska sillä lähinnä paikataan asianajamisessa tehtyjä virheitä. Vastaaja on esimerkiksi laiminlyönyt tehdä väitteen saatavan vanhentumisesta, vaikka se käy ilmi oikeudenkäyntiaineistosta. Tuomioistuimien voi tuntea houkutusta virallistutintaan myös, kun itse asiaansa ajava maallikko ei huomaa esittää ilmiselvää vaatimusta kantajan vaatimusten kohtuullistamisesta.

Ensimmäiselle eli passiivisen vastaajan oikeussuojalle olisi valmis nimikin. Sitä kannattaisi kutsua virallissuojaksi, koska se toteutuu virallistutinnassa (on tutkinnan seuraus). Näin saataisiin kootuksi käsitepari virallistutkinta ja virallissuoja. Virallistutkinta taas ei käsitteenä tai sen nimenä selitystä kaipaa; se on oikeuskielessä vakiintunut.¹⁶⁹ Nimeä voidaan arvostella oikeakielisyyden näkökulmasta. Virallistutkinta on sananmukainen ja melko kömpelö käänös ruotsinkielisestä nimityksestä ”officialprövning”. Sama kielenvastaisuus kuitenkin rasittaa koko käsiteperhettä. Aktiivisen (osallistuvan) vastaajan oikeussuoja ei tarvitse omaa nimeä. Se ei eroa normaalista, väittämistaakkaan ja todisteluun kytkeytyvästä oikeussuojasta. Aivan tavallinen riita-asia riitautunut summaarinen asia ei ole, vaikka sille ei ole prosessi-laissa omia säännöksiä. Tällaisessa asiassa aktualisoituvat harvinaisen korostettuina

168. Tämä havainto avaa myös uuden näkökulman myöhästyneeseen vastaukseen. Ks. jäljempänä jakso 4.2. Myös vastaus, joka on katsottu asiaan vaikuttamattomaksi, voi sisältää sellaista taustatietoa, joka auttaa arvioimaan kantajan vaatimusten perusteettomuutta. Kun kerran passiivisen vastaajan tapauksessa selvä perusteettomuus tutkitaan, miksi vastaaja menettäisi tämän edun olemalla aktiivinen.

169. Virallistutkinta on nimenomaan kantajan vaatimuksen tutkimista, kun vastaaja on pois eli käsittely on yksipuolista. Ks. Vaitoja 2014 s. 285. Virallistutinnan erityisenä sovelluksena on ”yksipuolisen tuomion tilanteissa” sen tutkiminen, ettei kanne ole selvästi perusteeton ja että vaaditut oikeudenkäyntikulut eivät ole ”aiheettomat”. Näin Vaitoja 2014 s. 113. Ohimennen voi todeta, että virallistutkinta ei ole järin kuvaava ilmaus. Kaikki tuomioistuimien tutkintahan on sananmukaisesti virallista. Konkreettisempaa olisi puhua esimerkiksi viran puolesta tutkimisesta tai ex officio -tutkinnasta. Tässä esityksessä kuitenkin pitäydyttään vakiintuneeseen kielenkäyttöön.

access to justice -tutkimukselle tutut kysymykset omatoimisen asianajamisen tehosta, lakimiesavun tarpeesta, tuomioistuimen prosessinjohtovelvoitteista ja aktivistisesta tuomarista, ja jopa oikeudenkäynnin kustannuksista. Käsitteet eivät sitä paitsi ole tarkkarajaisia vaan kuvaavat arkkityyppejä. Esimerkiksi virallistutkinnasta hyötyy myös aktiivinen vastaaja, koska se korjaa väittämistaakkaan jäävät aukot. Tällaisessa tapauksessa vastaaja ei osaa puolustuksessaan vedota oikeisiin perusteisiin.¹⁷⁰

Laiminlyöntiin perustuvaa tuomiota kutsutaan vakiintuneesti yksipuoliseksi tuomioksi.¹⁷¹ Edellä nimi on luokiteltu epäonnistuneeksi, eikä arviota selittelyin muuteta. Nimestä ei käy ilmi tuomion sanktiomaisuus eikä sen aatehistoriallinen tausta, kontumasiaalioppi. Lukijassakaan, etenkin maallikossa, sana ”yksipuolinen tuomio” ei herätä minkäänlaista mielikuvaa. Nimitys antaa enintään vihjeen siitä, että tällainen tuomio eroaa jotenkin tavallisesta tuomiosta. Sille kun on vaivauduttu antamaan oma nimi. Nimi on kuitenkin kirjattu lakiin. On turhaa esittää vaihtoehtoja, joita suomalaista lakikieltä kehitettäessä ehkä olisi ollut tarjolla. Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon tuo mukanaan omat käsite- ja nimiongelmansa, vaikka käsite sinänsä on vakaa. Se antaa esimerkin siitä, kuinka oikeuskielen kehitys ei aina johda täsmällisempään kielenkäyttöön. Takaisinsaanti on saman aikaisesti nimi sekä summaarisen asian vastaajan että insolvenssimenettelyn velkojen suojakeinolle. Nimitystä onkin syytä pidetty ”oikeuskielen epäkohtana”.¹⁷² Nimitys on kuitenkin niin juurtunut, että sen muuttamista on turha ehdottaa. Ellei asiayhteys sitä yksiselitteisesti kerro, lukijalle on ilmoitettava, kumpaa tarkoitetaan.

Vanhemmassa oikeuskielessä takaisinsaantia ensimmäisessä merkityksessä – eli OK 12 luvun oikeussuojakeinona – kutsuttiin ”takaisinvoitoksi”. Nimi oli peräisin vuoden 1734 lain sanamuodosta, jossa vastaaja ”voitti omansa takaisin”. Kielellisesti se ei aikanaan ollut sen huonompi kuin tilalle tullut takaisinsaanti. Nimitys oli käännettä lainaksi jopa onnistunut: se yksilöi takaisinsaannin tyyppin sekä kuvasi jossain määrin alkuperäistä ajatusta, jossa kysymys oli summaarisen asian uudelleen käsittelystä. Vastaajan näkökulmasta ”voitto” uudessa oikeudenkäynnissä oli hyvä kielikuva. Takaisinsaannit myös eroavat rakenteellisesti, joten niitä ei tulisi kutsua samalla nimellä. Velkojia suojaavassa takaisinsaannissa ei ollut tällaista aikaisempaa oikeudenkäyntiä, jonka lopputulos haluttiin mitätöidä. Yleisölle tarkoitettussa oikeudellisissa oppaissa pitäydettiin kauan sanaan ”takaisinvoitto”, vaikka oikeuskieli on siirtynyt modernim-

170. Käytännössä arkkityypit ovat vielä vahvemmat kuin teoriassa, sillä summaarisiin asioihin annetaan, kuten todettiin, harvoin vastauksia. Vastaamisprosentti lienee noin yksi. Ks. jäljempänä jakso 4.1.1. Ks. myös edellä jakso 1.2.

171. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 1031. Ks. myös jakso 1.3.1.

172. Näin Havansi 2004 s. 91.

paan ”takaisinsaanti” nimitykseen. Muitakin nimityksiä summaarisen asian uudelleen käsittelylle on ehdotettu, mutta ne eivät ole yleistyneet.

Aikaisemmassa tutkimuksessa tarjottiin silloisen takaisinsaantikanteen korvikkeeksi nimityksiä ”jälkikanne” tai ”jatkoprosessi”.¹⁷³ Kumpikin nimitys on tai oikeammin olisi informoiva, mutta ne eivät ole yleistyneet. Näitä uusnimityksiä vältetään myös tässä esityksessä. Nimityksistä kävi hyvin ilmi, että kysymyksessä on jatko asian aikaisemmalle käsittelylle summaarisenä asiana. Samalla sanasta ”jälkikanne” olisi saatu looginen vastinpari sanalle ”ensikanne”. Ensikanteella tarkoitettaisiin yksipuolisen tuomioon päätyneen summaarisen asian käsittelyä. Jos halutaan olla korrekkeja, nykyisin pitäisi puhua jatkokanteen sijasta jatkoasiasta tai jälkiasiana.¹⁷⁴ Sanaa ”jälkiasia” käytetään yleiskielisessä merkityksessä tässä tutkimuksessa, vaikka sitä ei muutoin ole syytä ottaa tieteelliseen kielenkäyttöön. Jos jotain niin summaarisen lainkäytön tutkimus ei kaipaa uusia nimiä samoille asioille. Summaarisen lainkäytön jälkiasioiksi ovat laskettavissa yksipuolisen tuomion täytäntöönpano ja ne ennallistamisen oikeudenkäynnit, jotka liittyvät yksipuolisen tuomion kumoamiseen.¹⁷⁵ Alkuperäiseen jatkokanteen (tai jatkoprosessin) käsitteeseen ne eivät luonnollisesti sisältyneet.

Summaarinen asia on prosessioikeuden taksonomiassa riita-asia, takaisinsaantiprosessi taas on nykyisin hakemusasia. Summaarinen asia tulee vireille kanteella, takaisinsaantiasia hakemuksella. Takaisinsaantia käsiteltäessä sanaa kanne olisi vältettävä, vaikka sitä perinteen vaikutuksesta silloin tällöin käytetään jopa tieteellisissä yhteyksissä. Kielenkäyttö on omiaan johtamaan väärinkäsityksiin, mikä käy ilmi tämän tutkimuksen tapausaineistosta. Sana ”kanne” viittaa välillä summaarisen asian kanteeseen, välillä takaisinsaannin hakemukseen, välillä kumpaankin. Myös sana ”vastaaja” sisältää saman väärän vivahteen. Onhan selvää, että nykyisessä takaisinsaantiasia ei periaatteessa ole kantajaa eikä vastaajaa. Entisen summaarisen asian kantaja on takaisinsaantiasian osallinen, asiallisesti takaisinsaannin hakijan vastapuoli. Kun puhutaan takaisinsaannista, on näin ollen syytä välttää kantaja/vastaaja-asetelman kielenkäyttöä.¹⁷⁶ Se hämmentää lukijaa. Kielenkäyttö vie tarkkaavaisenkin lukijan summaariseen asiaan, johon nämä käsitteet oikeaoppisesti kuuluisivat. Takai-

173. Ks. Lager 1988 s. 199 ja Kulmala 2021 s. 2. Oikeuskielen vaihteluista ks. myös Kulmala 2021 s. 6.

174. Lager 1988 s. 144. Nimitys ensikanne olisi sen sijaan edelleen korrekki, koska summaarinen asia on prosessioikeuden taksonomiassa kanteella vireille pantava riita-asia.

175. Ks. jäljempänä jakso 7.2.

176. Oikeuskieli ei ollut ennen vuoden 1993 uudistustakaan johdonmukaista. Esimerkiksi vuoden 1972 uudistuksen hallituksen esitys käytti arkailematta nimityksiä ”takaisinsaannon hakija” ja hänen ”vastapuolensa” korrekten nimitysten kantaja ja vastaaja sijasta. Ks. hallituksen esitys 12/1970 vp. s. 6.

76 sinsaannissa on kautta linjan pysyttävä hakemuslainkäytön kielessä hakija/osallinen tai vastapuoli. Tämä ei estä myöntämästä, että takaisinsaantiasia on tosiasiallisesti kaukana tavanomaisesta hakemusasiasta ja kaukana niin sanotuista riitaisistakin hakemusasioista.¹⁷⁷ Vuoden 1993 uudistuksessa lienee ajateltu, että uusi konstruktio helpottaisi takaisinsaantia ja auttaisi summaarisen asian vastaajaa. Jos näin vakavissaan ajateltiin, toive on ilmeisen epärealistinen. Uudessa ja vanhassa takaisinsaannissa on vaikea nähdä mainittavia eroja.

Yksipuolisen tuomion täytäntöönpanokaan ei ole niin yksinkertainen ilmiö, miltä se kuulostaa. Kantajan hakemukseen ei liity epäselvyyttä: hakemus on ulosottohakemus ja vireille tuleva asia ulosottoasia. Yksipuolisen tuomion kumoaminen, oli sen syynä takaisinsaanti tai muu seikka, sen sijaan muuttaa ulosoton henkilöasetelmaa. Takaisinsaannit viivästyvät käytännössä niin paljon, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpano on käynnissä, monasti jatkunut jo vuosikausia, Vastaajan vaatimus täytäntöönpanon peruuttamiseksi on sekin hakemus, vaikka laki puhuu vähätellen ”pyynnöstä”. Sitä ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa kutsuta ulosottohakemukseksi, koska siihen sisältyisi oletamus siitä, että peruuttamisesta syntyy uusi ulosottoasia. Sillä, luetaanko peruuttaminen uudeksi asiaksi vai vanhan asian jatkoksi, voi olla vaikutusta yhtäältä ulosottomiehen toimimisvelvollisuuteen, toisaalta taas asianosaisten aineelliseen asemaan. Yksinkertaisin konstruktio tietenkin on, että täytäntöönpanon peruuttaminen on samaa asiaa, jos tai kun alkuperäinen ulosottoasia on vielä vireillä. Jos näin ei ole, sen on pakko olla uusi ulosottoasia, jos kerran ulosottomiehen rekisterinpito sellaista välttämättä vaatii.

Luku 3: Vanha mekanismi, uusi toimintaympäristö

3.1. VAIHTUNUT OIKEUDENKÄYNTIFORMAATTI

3.1.1. ISTUNNOSTA KIRJALLISEEN ALKUKÄSITTELYYN

Kuten edellä nähtiin, summaarisen lainkäytön idea on jäljitettävissä aina vuoden 1734 lakiin. Säännökset siitä ovat edelleen samassa laissa ja jopa pääpiirteissään samassa luvussa, mutta ympäristö, jossa summaarinen lainkäyttö toimii, on kokenut mullistuksia.¹⁷⁸ Maallikko ei näe paljoakaan yhtäläisyyttä vanhan ajan yksittäisissä ”läpihuutojutuissa” ja nykyisessä summaaristen asioiden massakäsittelyssä. Moni juristi yhtyy mielipiteeseen; vanhan rakenteen löytäminen uudesta menettelykehyksestä vaatii taustatietoa ja tarkkaa silmää. Ympäristössä tapahtuneissa muutoksista näkyvin tehtiin vuonna 1993. Alioikeusuudistuksen yhteydessä uudistettiin samalla se oikeudenkäyntiformaatti, jolla aikaisempi prosessilaki toteutti summaarisuuden. Aikaisempi formaatti satoi laiminlyönnin henkilökohtaiseen läsnäoloon istunnossa ja nimenomaan asian ensikäsittelyyn. Kun läsnäolo laiminlyötiin, kanne hyväksyttiin yksipuolisella tuomiolla. Sen sijaan uusi formaatti käyttää samaan tarkoitukseen ensisijaisesti kirjallisen vastaamisen laiminlyöntiä. Kuten edellä nähtiin, uusi formaatti täydentää tätä peruslaiminlyöntiä kahdella lisälaiminlyönnillä. Vastaavia laki ei vuoteen 1993 saakka tuntenut. Yksipuolinen tuomio annetaan ensiksikin, jos vastaaja (joka on kertaalleen siis vastannut) ei anna kirjallista lausumaa tai ei vastaa siinä esitettyihin kysymyksiin. Toiseksi näin käy, jos vastaaja (joka on asiaan vaikuttavasti vastannut, ehkä antanut kirjallisen lausumankin) jää pois istunnosta. Istunto voi olla joko suullisen valmistelun istunto tai itse pääkäsittely.

Käytännössä toissijaiset laiminlyönnit ovat epätavallisia. Kaikesta päätellen vastaajalle varataan harvoin tilaisuutta kirjalliseen lausumaan yksilöidyistä kysymyksistä, vaikka laki sen sallii.¹⁷⁹ Syytä tähän ei tarvitse kaukaa hakea. Kun maallikko hoitaa itse asiaansa (tämähän on sääntönä), hän tuskin kykenee vastaamaan kunnolla kirjallisiin kysymyksiin – etenkin kun tuomioistuin ei luultavasti tiedä, mitä sen pitäisi

178. Ks. edellä jakso 2.3.1. Ks. myös jakso 1.2.

179. Tämän tutkimuksen aineistossa ei ollut yhtään tapausta, jossa vastaajalta olisi pyydetty lausumaa.

80 ”kirjallisesti” kysyä. Asia kannattaa siis viedä suoraan suulliseen valmisteluun, jossa kantaja ja vastaaja ovat paikalla. Siellä vastaajalle kyetään esittämään vanhan maailman dialogityyppisiä kysymyksiä; samalla hänelle on annettavissa sitä prosessinjohtollista ohjausta, jota laki edellyttää. Kovin tavallista ei näytä olevan sekään, että vastaajaa kehoitetaan täydentämään antamaansa vastausta. Siitähän ei edes ole nimenomaisia säännöksiä. Tällaisen kehotuksen laiminlyöminen ei kuitenkaan ole lain tarkoittama laiminlyönti, joka suoraan oikeuttaisi yksipuolisen tuomion antamiseen. Laiminlyönti saa enintään aikaan sen, ettei alkuperäistä vastausta pidetä sen ylimalkaisen sisällön takia asiaan vaikuttavana. Tosin luultavaa on, että vastauksen jättänyt vastaaja ei enää jätä asiaa kesken, toisin sanoen toimittaa häneltä pyydetyn kirjallisen lausuman. Teoriassa pulmallinen asiaan vaikuttavuus ei yleensä sekään aktualisoidu: jos niin tapahtuu, lähellä on epäily, että tuomioistuimella on laiminlyönyt prosessinjohton. Tuomioistuimen pitäisi aina pyytää vastaajaa selventämään vaikealukuista vastausta tai lausumaa. Erityisen epätodennäköistä on, että kanteeseen vastannut ja kenties vielä lausuman antanut vastaaja jäisi pois suullisen valmistelun istunnosta tai pääkäsittelystä. Tässä vaiheessa hän on henkisesti sitoutunut käsittelyyn.¹⁸⁰

Totta on, että monelle maallikolle osallistuminen yksin suulliseen käsittelyyn voi olla psykologinen este. Tuomioistuimelta on kuitenkin kohtuullista odottaa rohkaisevaa ja epämuodollista prosessinjohtoa.¹⁸¹ Tosin tyyt ja asianosaisille tiuskivat ammattituomarit lienevät jääneet oikeushistoriaan. Vertailukohta ja niin sanottu hyvä käytäntö prosessinjohtolle saadaan perintälaista. Lain mukaan perintää ei saa jatkaa, jos velallinen kiistää maksuvelvollisuutensa. Tällöin on siirryttävä oikeudelliseen perintään eli nostettava kanne. Lain perustelujen mukaan perintää saa kuitenkin kiistämisestä huolimatta jatkaa, jos velallinen ei esitä kiistämiselle perustetta tai perusteella ”ei selvästi ole vaikutusta velallisen maksuvelvollisuuteen”. Kielenkäyttö muistuttaa prosessilain kielenkäyttöä. Jos velallinen ei kerro oma-aloitteisesti kiistämisestä perustetta, häneltä on sitä erikseen kysyttävä.¹⁸² Jos ilmoitettu peruste on ylimalkainen,

180. Aina näin ei tietenkään käy. Vastaaja voi uskoa siihen, että hänen kirjallinen vastauksensa johtaa kantajan vaatimusten hylkäämiseen, eikä hän halua tehdä muuta asiassa. Asiakirjoja lukemalla vastaaja ei hevin ymmärrä, että oikeudenkäynti voi eskaloitua ja että hänet kutsutaan seuraavaksi suullisen valmistelun istuntoon. Sitä hän taas ei välttämättä halua.

181. Prosessinoikeuden tutkimus on tosin aina myöntänyt realismin eli tässä tapauksessa prosessinjohton rajat. Kuluttaja-asioissakin prosessinjohto on yleensä informoivaa, toisin sanoen vastaajalle kerrotaan lain sisällöstä ja hän saa tehdä omat johtopäätöksensä. Ks. Lindblom 1993 s. 146. Sen sijaan kuluttajaprosessioikeuden tutkimus odottaa tässäkin suhteessa aivan liikaa. Oli tuomioistuimella miten oikeussuojatietoinen tahansa, summaarisen lainkäytön oikeussuojaa ei kyetä järjestämään prosessinjohton veloitteiden hienosäädöllä. Kaikkein heikoimmin se onnistuu passiivisen vastaajan tapauksessa, jossa vastaaja ei edes ota yhteyttä.

182. Hallituksen esitys perintälaiksi 57/2012 vp.

velallisen on pyydyttävä täsmentämään sitä. Hyvään perimistapaan kuuluu jopa se, että velalliselle erikseen ilmoitetaan, miksi hänen esittämänsä peruste ei vaikuta asiaan. Näin velallinen saa vielä uuden tilaisuuden löytää ja tuoda esiin oikean perusteen.

On myönnettävä, että nämä kysely- ja informointivelvoitteet johdetaan hyvästä perintätavasta, jolle ei ole vastinetta oikeudellisessa perinnässä. Hyvää perintätapaa taas tosiasiallisesti tulkitsee ammattimaista perintää valvova lupa- ja valvontavirasto, entinen aluehallintovirasto.¹⁸³ Näin pitkälle vastaajaa auttava prosessinjohto voi oikeudenkäynnissä herättää jo epäilyksen liiallisesta puolenpidosta. Prosessilakikaan ei anna siihen kunnan selkänjojaa, eikä sitä voida lukea prosessinjohton vähimmäisvaatimuksiin. Vastauksen tivaaminen passiiviselta vastaajalta ei tunnu hyväksyttävältä: vastaajan päätöstä olla osallistumatta asian käsittelyyn on kunnioitettava, oli se rationaalinen tai ei. Nurinkurista kuitenkin olisi, jos tuomioistuimien voisi kaiken tukemisen laiminlyödä sanomalla, ettei prosessilaki sisällä siitä nimenomaista määräystä.

Vuoden 1993 uudistuksen logiikka on helppo kyseenalaistaa; sitä voi jopa pitää epäjohtomukaisena. Eri laiminlyöntiperusteet eivät ole yhteismitallisia. Kirjallisen osallistumisen on oltava ”asiaan vaikuttavaa” (mitä se tarkoittaakin); sen sijaan läsnäolo-osallistumiselle ei tällaista vaatimusta aseteta. Toisin sanoen: lakia kirjaimellisesti tulkiten yksipuolista tuomiota ei saa antaa, vaikka suullisen valmistelun istuntoon tai pääkäsittelyyn tullut vastaaja ei esitä mitään asiaan vaikuttavaa tai ei edes avaa suutaan! Tämäkin kysymys on vanha, se oli tuttu jo vuoden 1734 lain aikalaisille. Vuoden 1734 formaatissa riitti, että vastaaja oli paikalla suurin piirtein selvänä. Sillä, mitä hän sanoi tai sanoiko hän mitään, ei ollut merkitystä, toisin sanoen kontumasi-aalivaikutusta ei syntynyt. Käytäntö ei luultavasti välittänyt tällaisesta teoretisoinnista. Vaikeneva vastaaja ei saanut ymmärrystä tuomioistuimelta, vaan häneen sovellettiin samaa puoli näyttöä riittää -sääntöä kuin poissaolevaan vastaajaan.¹⁸⁴

Summaarisen asian uusi formaatti heikentää virallistutinnan tehoa. Formaattissa tuomioistuimien menettää siinä tilaisuuden nopeaan ja dialogiseen prosessinjohtoon, jonka asian tuntevan kantajan läsnäolo istunnossa luonnostaan avasi. Kantajanhan oli oltava paikalla, jos hän halusi asiassa yksipuolisen tuomion. Jos myös kantaja oli poissa, asia jäi ja jää edelleen sillensä. Prosessinjohto jää kirjallisessa käsittelytavassa heikoksi, eikä heikkous korjaannu edes sähköisessä asioinnissa.¹⁸⁵ Erityisen hei-

183. Viraston päätöstiivistelmissä on kuusi tapausta, joissa saatavan riittävyys aktualisoitui. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa velallinen vaatii näyttöä velkojan perintäkuluista, toisessa velallinen esitti maksuväitteen ja kolmannessa kiisti tehneensä sellaista tilaussopimusta, johon velkojan saatava perustui.

184. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 4.2.

185. Prosessinjohton tutkimuksessakin keskitytään prosessinjohtoon laajoissa riita-asioissa. Ks. Virolainen-Launiala 2024 s. 7.

82 koksi prosessinjohto on tuomittu jäämään, kun maallikko ajaa itse asiaansa (tosin tässä ei ole kysymys siitä). Jos kantajalta halutaan kirjallisessa käsittelyssä lisätietoja, häneen on erikseen otettava yhteyttä. Suuressa asiamäärässä herää kiusaus jättää kaikki ylimääräinen ja ei-välttämätön tekemättä: yhteydenotto tuo viivettä, sekoittaa sujuvan asiavirran sekä vaatii lisätyötä. On siis ilmeistä, että summaarisesta asiasta on kadonnut keskeisin ja ”antoinen” tietolähde. Näin se tuomarin kyselyoikeus, jolle aikaisempi tutkimus antoi suuren painon vastaajan suojassa, menettää lähes kaiken merkityksensä.¹⁸⁶

Kirjalliset yhteydenotot kantajaan eivät ole korvike näppärän tietolähteen katoamiseen. Lausumapyynnöt ja täydennyskehotukset eivät ole tehokkaita tapoja hyödyntää kantajaa tietolähteenä. Normaaleihin työnkulkuihin ne eivät muutoinkaan tunnu sopivan; ne vaativat jotain erikoista yksittäisessä asiassa, jotta tällaiseen väivannäköön ryhdytään. Vanhassa formaatissa eli suullisessa tenttaamisessa kantaja ei voinut yhtä helposti kiertää konkreettisia vastauksia. Jos kantaja tai hänen edustajansa niin teki, hän sai heti huomautuksen ja tarkentavan kysymyksen. Ja jos hän ei siihenkään vastannut, tuomioistuin ”otti sen huomioon”. Yleisesti tunnettua on, että ”kiusallisiin” lausumapyyntöihin ja täydennyskehotuksiin kannattaa vastata epämääräisesti ja ne tarpeen vaatiessa ”väärin ymmärtäen”. Kantajallahan ei ole mitään kannustinta antaa ylitiörehellisiä vastauksia, jos niistä seuraa kanteen hylkääminen. Tässä on syytä huomauttaa, että kyselyoikeus ei ollut suinkaan itsestään selvyyssummaarisissa menettelyissä. Päinvastoin katsottiin, että esimerkiksi vanhassa maksamääräyksessä tuomari ei ollut oikeutettu esittämään kysymyksiä hakijalle.¹⁸⁷

3.1.2. TUOMARILTA KANSLIAHENKILÖKUNNALLE

Nykyiseen formaattiin liittyy lisäksi haitallinen rakenteellinen tai oikeammin organisatorinen järjestely. Myös tämä muutos suosii kantajaa. Uusi järjestely ei ole käsitteellinen osa uutta formaattia, vaikka se ehkä selittyi sen aiheuttamalla mielikuvilla, käsityksellä summaaristen asioiden poikkeuksellisesta helppoudesta. Osanotto summaariseen lainkäyttöön on perinteisesti ollut tuomioistuinharjoittelun eli tuomari-koulutuksen ensi vaihetta. Tämä oli vanhaan aikaan verrattuna perustavasti uutta;

186. Ks. Lager 1988 s. 221.

187. Tätä ei tietenkään saa ymmärtää toimitusasuositukseksi kantajalle: huomautus tuo esiin vain psykologisen lainalaisuuden. Jokaisen lainkäytön ammattilaisen täytyy tuntea tämä ilmiö. Voi myös olla, että summaarisissa asioissa piirre on tavanomaista vahvempi, mutta tämä on pelkkää arvailua.

tuomarikoulutettavat ovat toki aina kohdanneet harjoitteluaikaanaan summaarisia asioita, mutta ne eivät mitenkään painottuneet. (Omalta auskultointiajaltani muistan, etten kahdessakymmenessä täpötäydessä käräjäpäivässä saanut eteeni yhtään ”läpihuutojuttua”, joksi tätä asiaryhmää ennen kutsuttiin). Uudessa formaatissa summaarisia asioita käsittelevät enimmäkseen tuomarietehtäviin vähemmän perehtyneet henkilöt. Tarkoista käsittelyosuuksista ei ole tutkimusta, mutta ilmeistä on, että käräjätuomarit ottavat osaa summaarisen asian käsittelyyn vain poikkeuksellisesti. Asiaa on pakko ilmetä joltain erityistä tai ainakin rutiinista poikkeavaa, kuten vastaajalta saatu luokittelematon vastaus tai epäily vaatimusten selvästä perusteettomuudesta. Vähäisemmän osaamisen täytyy heijastua vastaajan oikeussuojaan ja etenkin edellä viitattuun virallistutinnan tehoon. On syytä epäillä (tutkimusta siitä ei ole), että kytkentä huonontaa vastaajan oikeussuojaa siitä, millainen se oli vanhassa formaatissa.¹⁸⁸ Kokematon tuomari seuraa todennäköisemmin rutiineja, jotka edellyttävät tasaista asioiden läpivirtausta eli nopeaa asioiden käsittelyä.¹⁸⁹

Joidenkin käräjäoikeuksien (tässä esimerkkinä Keski-Suomen käräjäoikeus) harjoittelusuunnitelmissa summaaristen asioiden vaatimustaso saa huomiota. Tästä päätellen summaaristen asioiden vaativuus – vastakohtana niiden erityiselle ’helpoudelle’ – on pantu merkille. Vaativuuden täytyy olla muutoinkin ammattipiireille yleisesti tiedossa. Käräjänotaari tarvitsee ensiksikin kaikkiin ratkaisemiinsa summaariin riita-asioihin laamannin erillisen määräyksen. Esityksen siitä tekee tutortuomari, joka samalla katsoo, ettei asian ole liian vaikea määräyksen saajalle. Lisäksi määräys edellyttää, että asian intressi on enintään 20 000 euroa. Toiseksi käräjänotaari saa ratkaista summaarisia asioita vasta harjoittelujaksossa ”3–6 kuukautta”, jolloin hänellä on jo hieman kokemusta. Tosin melkoista luottamusta tuomarikoulutettavien osaamiseen viestittää se, ettei suunnitelma tee eroa summaaristen protoasioiden, riitautettujen asioiden ja takaisinsaantien välillä. Kerrotaan, että notaarit eivät paheksu työnjaon järjestelyjä. He lähinnä moittivat sitä, että he eivät saa hoidettavaksi riittävän vaativia asioita. Notaari, joka menee valittamaan tutortuomarille hänelle annettujen asioiden vaikeutta, lienee käräjäoikeuksissa outo ilmestys – ainakin jos

188. Muutos ei tässä kohdin ole niin perustava, miltä se kuulostaa. Myös vanhassa formaatissa käräjiään istuvat auskultantit joutuivat käsittelemään ja ratkaisemaan läpihuutojuttujakin, jos niitä ylipäättään esiintyi.

189. Tämä kehitys rasittaa myös reagoimista klassiseen laiminlyöntiin, vastaajan poissaoloon istunnosta. Kuten edellä todettiin, tutkimuksessa on pantu ensisijainen toivo siihen, että tuomari voi kohdistaa prosessinjohtonsa läsnä olevaan kantajaan. Kokemattoman tuomarin kyky ”tentata” läsnä olevaa kantajaa (tai käytännössä tämän asiamiestä) ei ole samaa luokkaa kuin kokeneen lainkäyttäjän. Tyypillisessä summaarisessa asiassa istunnossa olisi sitä paitsi läsnä ei alkuperäinen velkoja vaan perimistöimiston edustaja, joka luultavasti tietää vain vähän hoimastaan perintäasiasta, enintään sen, mitä toimeksiannossa on lukenut.

84 hän tavoittelee tuomarinuraa. Tunnettua sitä paitsi on, että monilla vastavalmistuneilla on nuoruuteen kuuluva usko omaan osaamiseen, oli kysymys mistä tahansa. Subjektiiiviset mielikuvat omasta osaamisesta eivät tietenkään korvaa kokemuksen puuttumista.

Työjärjestyksiä on syytä kiitellä. Toimivallan jakautumisella on huomattava merkitys myös vastaajien oikeussuojalle. Siitä huolimatta vaatimukselle asetetut enimmäismäärät sopivat tähän tarkoitukseen huonosti; määrän ylittävä asia voi hyvin olla juridisesti yksinkertainen, alle jäävä asia voi taas olla vaikea. Enimmäismääriä on kuitenkin helppo asettaa ja kohtalaisen helppo soveltaa, mikä on ennenkin ollut peruste tällaisille summa revisiobilis -sovelluksille. Tästä huolimatta notaarin toimivalta voi myös aiheuttaa oman riitansa kuten tapahtui ratkaisussa Turun hovioikeus 10.12.2014 692. Tapauksessa summaarinen asia oli riitautunut. Hovioikeus tutki viran puolesta, oliko asian ratkaisseella käräjänotaarilla ollut asiassa toimivaltaa. Kun lakisääteinen toimivalta puuttui eikä erillismääräystä asian ratkaisemiseen ollut annettu, asia palautettiin käräjäoikeuteen (valitus oli tehty muilla perusteilla). Lopputulos tuskin oli sellainen, mitä asianosaiset olivat toivoneet. Asian käsittely jouduttiin aloittamaan alusta.

Päätösvallan delegointi ei lopu oikeustieteellisen perustutkinnon suorittaneeseen käräjänotaariin. Päinvastoin se jatkuu edelleen, ja päätösvaltaa ajautuu muille kuin oikeustieteellisen koulutuksen saaneille, toisin sanoen käräjäsihteereille. Käräjäsihteerit vastaavat summaaristen asioiden alkukäsittelystä.¹⁹⁰ Heille kuuluu myös sen tarkistaminen, ovatko vastaajat antaneet vaaditun vastauksen; he samalla erottavat formaaliset vastaukset lukuisista ”muista yhteydenotoista”, joihin haastehakemus antaa aiheen. Työnkuvauksissa sekalaisiin yhteydenottoihin vastaaminen on käräjäsihteerien arkipäivää.¹⁹¹ Käräjäsihteereillä ei periaatteessa ole minkäänlaista juridista koulutusta. Lakisääteisiä kelpoisuusvaatimuksia ei ole, eikä hakuilmoituksissa oikeustieteellisiä opintoja arvosteta. Tavanomaisissa hakuilmoituksissa päinvastoin tuodaan esiin, kuinka ”parhaat edellytykset tehtävään antaa kokemus”. (Tosin monilla käräjäsihteereillä on oikeustradenomin tai tradenomin tutkinto). Oli niin tai näin, kokemuksen painoarvo työhönotossa suosii rutiinien arvostamista sekä on omiaan kehittämään vastahakoisuutta rutiineista poikkeamiseen silloinkaan, kun tapaus ei sovi rutiiniin.

190. Päätösvallan delegoituminen muille kuin ammattituomareille näyttää olevan summaarisessa lainkäytössä vanha perinne. Myös maksamismääräysasiat voitiin uskoa ”luotettavalle ja kykenevälle” henkilölle. Ks. edellä jakso 2.3.3.

191. Ks. jäljempänä jakso 4.2.2.

Tästä syystä ”tuomioistuin” summaarisessa lainkäytössä on useimmissa tapauksissa sellainen kärjäsihteeri, joka on hankkinut lainkäyttötaitonsa käytännön kokemuksella. Hän joutuu kuitenkin soveltamaan esimerkiksi vaikeaselkoisuudesta tunnettua sopimusehdotdirektiiviä tai prosessilain asettamaa vaikuttavuuden kriteeriä. Tässä kyetään toki saivartelemaan ja väittämään, että kärjäsihteeri ei lain merkityksessä ”sovela” lakia. Hän käsittelee ja ratkaisee ainoastaan ne asiat, joissa vastaaja ei ole antanut minkäänlaista vastausta kanteeseen. Kärjäsihteeri kuitenkin erottaa asiavirrasta ne tapaukset, joissa on syytä epäillä selvää perusteettomuutta. Tämä erotamisvaihe on tärkeä: ellei asiaa eroteta, asiassa ei tosiasiallisesti päästä virallistutkintaan. Vasta erotetut asiat siirtyvät kärjänotaarin tai kärjätuomarin käsiteltäväksi: tämä päättää, onko epäily aiheellinen ja miten sitä ryhdytään käsittelemään. Tämän ohella kärjäsihteeri erottaa vastaukset kanteeseen muista yhteydenotoista. Opinäytteet antavat kuvan, että myös ”prosessinjohto” eli oikeudellinen neuvonta lankeaa yleensä tuomioistuimen kansliahenkilökunnalle, käytännössä kärjäsihteereille.¹⁹²

Ennen kaikkea: tuomioistuin ei summaarisessa lainkäytössä ole sellainen kolmen ammattituomarin kokoonpano, joka kaikessa rauhassa tutkisi yksittäistä asiaa.¹⁹³ Tämä mielikuva on edelleen monien tutkimuksen kannanottojen perustana. Totta on, että joskus siihen ehkä päästiin pikkukaupunkien raastuvanoikeuksissa; nykyisin se lienee yksisarvisen kohtaamisen todennäköisyyden luokkaa. Tulkinnoissa tämä realiteetti on otettava huomioon. Tulkintojen on oltava praktisia ja mahdollisimman yleispäteviä. Jos mitä, ne eivät saisi olla tilannesidonnaisia ja tapauskohtaisia. Oma kysymyksensä on, onko näin äärimmilleen viety lainkäyttövallan delegointi oikeusvaltiossa hyväksyttävää. Ratkaisuvallan siirtämisen hyväksyttävyyttä vie vielä se, että delegeoituminen on piilevää. Kielenkäyttökin hämärää sitä, kuinka vakavasta asiasta on kysymys. Kysymys ei ole pelkästään työn järjestelystä tai tuomarinkoulutuksen yksityiskohdasta vaan vastaajan oikeussuojan ytimeistä.

Ratkaisuvallan siirtäminen kansliahenkilökunnalle ei ollut aikanaan pikkujuttu. Se oli periaatteellinen kiistakysymys säädettäessä kärjäoikeuslakia. Hallituksen esitys lähti siitä, että siirrettävät asiat – joukossa summaariset asiat – eivät olleet ”luonteeltaan” tuomiovallan käyttämistä. Perustuslakivaliokunta ei tätä oletusta hyväksynyt, vaikkakaan se ei siirtämistä torjunut. Se piti siirtämistä vähäisenä poikkeuksena

192. Sana prosessinjohto on tarkoituksella lainausmerkeissä. Prosessinjohdollahan ymmärretään yleensä tuomarin toimia asiassa, jota hän itse käsittelee. Oikeudellista neuvontaa voi antaa kuka tahansa tuomioistuimen henkilökunnasta.

193. Korkeimpaan oikeuteen edenneissä asioissa kärjäoikeuden päätöksen on tehnyt välillä kärjänotaari (esim. KKO 2015:76), välillä taas kärjätuomari (esim. KKO 2015:60). Ratkaisuisissa näkykökemukset ja osaaminen, vaikka suppeat selostukset eivät ehkä tee oikeutta.

siirtämiskieltoon. Selvän perusteettomuuden arvioiminen oli joka tapauksessa tuomiovallan käyttämistä, ja asia tuli tällöin saattaa tuomioistuimen lainoppineen jäsenen ratkaistavaksi. Tähän on tietenkin pakko yhtyä. Tulkinta ei kuitenkaan poista perustavaa ongelmaa: huomaako kärjäsihteeri tai vastaava henkilö, että yksittäisessä asiassa herää kysymys ”selvän perusteettomuuden arvioimisesta”, jotta hän osaa saattaa asian lainoppineen jäsenen tarkastettavaksi. Vastaus on kyllä ja ei. Kärjäsihteeri pystyy panemaan merkille sellaiset perusteettomuudet, jotka mainitaan tuomioistuinkohtaisissa ohjeissa. Muun muassa Oulun kärjäoikeuden ohjeet listaavat seikat, jotka kärjäsihteerin tulee tarkastaa.¹⁹⁴ Nämä seikat liittyvät lähes kaikki korkoihin ja perimiskuluihin. Jos taas perusteettomuutta ei mainita ohjeissa eikä vastaaja reagoi, kärjäsihteeri ratkaisee asian. Ohjeistus ei voi koskaan olla niin täydellinen, että se kattaisi kaikki potentiaaliset perusteettomuustilanteet.

Lopuksi on kysyttävä, heikensivätkö 2010-luvun ”tekniset” uudistukset vastaajan asemaa. Keskitämisuudistuksessa vastaajan asema näennäisesti kärsi; vastaaja joutuu ajamaan asiaansa ehkä kaukaisessa tuomioistuimessa, kun taas kantajalle forum on yhdentekevä. Usein kantajat suorastaan hyötyvät keskitämisestä, koska myös perintätoimeksiannot ja summaariset asiat keskittyvät, usein kantajan kotiforumiin (keskitetty forum on yleensä isompi kaupunki, jossa myös perimistoimistolla on kotipaikka). Se taas voi olla kaukana vastaajan kotiforumista. Vastaaja saa kuitenkin tässä suhteessa erityistä suojaa. Hän voi vaatia asian siirtämistä normaaliin oikeuspaikkaansa (OK 10:22).¹⁹⁵ Tämä kylläkin edellyttää vaatimuksen onnistunutta riitauttamista, mitä aktiivinenkaan vastaaja ei välttämättä saa aikaan. Osaava vastaaja voi käyttää siirtämisoikeuttaan taktisesti hyväkseen: asian siirtyminen toiseen, ehkä kaukaiseen tuomioistuimen tuo perintään viivettä ja lisäkustannuksia. On arveltu, että osa kantajista luopuu tässä vaiheessa kanteesta. Taktiikan riskinä on, että jos kantaja vastoin odotuksia jatkaakin oikeudenkäyntiä, vastaajan kuluriski kasvaa, koska kantajan kustannukset kumuloituvat.¹⁹⁶ Vastaajan oikeutta omaan forumiin ei voida kumota sopimuksella (OK 10:19.3): muutoinhan siitä tulisi vakioehto kaikkiin mahdollisiin kuluttajasopimuksiin.

Jos delegoituminen näyttää heijastuvan heikennyksenä vastaajan tosiasialliseen asemaan, myöhempien eli 2010 -luvun niin sanottujen teknisten uudistusten vaiku-

194. Ks. Lampén 2017 s. 79.

195. Asian siirtämisestä ks. Kivelä 2020 s. 20.

196. Kantajan halukkuutta luopua kanteesta tietenkin vähentää se, että hänen katsotaan tällöin hävinneen asiassa. Seurauksena on, että kantaja veloitetaan korvaamaan vastaajan kustannukset, jos tämä osaa sitä vaatia.

tus jää epäselväksi.¹⁹⁷ Sähköisen asioinnin ja summaaristen asioiden keskittämisen vaikutukset kumoavat toisiaan, toisin sanoen uudistukset jäävät neutraaleiksi. Totta kuitenkin on, että sähköinen asiointi nopeuttaa käsittelyn rytmiä. Sitä paitsi yksipuolinen tuomio siirtyy välittömästi täytäntöönpantavaksi. Käsittelyn nopeutumista on kuitenkin mahdotonta sellaisenaan pitää vastaajan oikeussuojan heikennyksenä. Sillä on joka tapauksessa haitalliset seurannaisvaikutukset. Nopeutuminen voi kuitenkin näkyä lyhentyneinä määräaikoina ja suullisen valmistelun aikaistumisena. Tällöin vastaajan mahdollisuudet saada lakimiesapua vähenevät, ja vastaaja voi muutoinkin kiireestä tuskastuneena luovuttaa asiansa ajamisen.¹⁹⁸

3.2. PERINTÄALA JA PERIMISTOIMISTOT

Toinen suuri muutos on tapahtunut asiamäärissä ja kantaja-asetelmassa.¹⁹⁹ Summaarisista asioista on tullut vähäisin poikkeuksin massaperintää, josta vastaavat kokonaisvaltaisesti perintäalan erikoistuneet yritykset. Tämä keskittää kantajatahon: kantajina (joskaan eivät välttämättä muodollisina asianosaisina) toimii suhteellisen vähäinen määrä perimistoimistoja. Niistä jokainen on vuodessa kantajana sadoissa ellei tuhansissa summaarisissa asioissa. Toimistot ja niiden toimintatavat ovat tuttuja tuomioistuimille; perimistoimistot ovat tuomioistuimen vakioasiakkaita. Vastaajataho sen sijaan on hajautunut: vastaajina on suuri määrä hieman erilaisia kuluttajia hieman erilaisina velallisina. Heistä useimmat lienevät vastaajina useissa summaarisissa asioissa, osa taas vain yhdessä asiassa. Perimistoimistot ovat, verrattuna vanhan ajan kantajiin, poikkeuksellisen osaavia ja myös summaarisen lainkäytön juridiikan hallitsevia.

Perinnän ammatillistuminen ja muuttuminen erilliseksi liiketoiminnaksi ei ole näkynyt summaarisen lainkäytön tutkimuksessa. Oikeustieteen tutkimus ja jopa lainopillinen tutkimus elää vanhassa maailmassa. Keskeisissä vuosien 1972 ja 1988 tutkimuksissa perimistoimistoja kantajina ei tunneta, eikä perintäalaakaan mainita. Lakitekstissä summaarisen asian kantaja on luonnollinen henkilö, eli velkoja itse

197. Näistä uudistuksista ks. edellä jakso 2.3.1. On arveltu, että 98 prosenttia summaarisista asioista tulee tuomioistuimiin sähköisesti. Ks. kehitystyöryhmän arviomuistio 2022 s. 45. Ennen sähköisen asioinnin pakollisuutta eli aikana, jolloin sähköinen asiointi oli valinnaista, noin 30 prosenttia summaarisista asioista pantiin vireille paperiasiakirjalla tai sähköpostin liitetiedostona, jälkimmäistä tapaa käyttivät paljon myös pienet perimistoimistot, koska sähköinen asiointi vaatii suuria investointeja. Ks. Helenius 2017 s. 17.

198. Ks. jäljempänä jakso 4.1.

199. Asiamääristä ks. edellä jakso 1.2.

88 (tai hänen asiamiehensä) asianosaisena. Tämä on sinänsä ollut vanha tapa lainsäädännössä, mutta uusinkin tutkimus antaa vaikutelman, että kantaja on velkoja, joka on antanut yksittäisen toimeksiannon lakimiehelleen tai joka hoitaa itse asiaansa. Kuluttajaoikeuden tutkimus puolestaan operoi ”elinkeinonharjoittajan” käsitteellä. Se antaa samoin vaikutelman, että velkoja itse toimisi summaarisissa asioissa kantajana.²⁰⁰ (Totta tietenkin on, että myös perimistöimistö voi olla asiakkaisiinsa nähden elinkeinonharjoittaja. Sen sijaan suhteessa vastaajaan perimistöimistö ei ole elinkeinonharjoittaja). On kuitenkin selvää, että teollinen asianajaminen – kantaja ajaa suurta määrää samantyyppisiä asioita – heijastuu lainkäyttöön, ellei muuta, niin siinä, että kantaja tuntee tuomioistuimen rutiinit ja pystyy sovittamaan niihin toimensa, yksittäisen asian merkitys minimoituu, kantaja hankkii asiantuntemuksen tämän asiatyypin asioidenhoidossa ja niin edelleen.

Perintäala on kilpailtu toimiala. Valvovan viranomaisen rekisteriin (mikä on toiminnan ehtona) on merkitty 84 perimistöimistöä, mukana kuusi, joiden toiminta on kielletty. Valtaosa toimistoista on hyvin pieniä, yhden tai kahden työntekijän yrityksiä. Alaa kuitenkin hallitsevat suuret toimistot, joiden käytännöt muokkaavat koko toimialaa. Alalla vaikuttaa myös edunvalvontayhdistys, joskin sen toiminta näyttää hiipuneen siitä, mitä se aikanaan oli.²⁰¹ Yhdistys valvoi aikaisemmin jäsenyrityksiään, mutta valvonta näyttää siirtyneen viranomaiselle. Viranomaisvalvonnan tehokkuus jakaa mielipiteitä; mediajulkisuudessa se leimataan ”hampaattomaksi” ja perintäalaa myötäileväksi. Tämän tutkimuksen aineisto ei tue arvostelua.²⁰² Valvonta näyttää tyyppilliseltä yleishallintoviranomaisen valvonnalta: tällaisella viranomaisella on suuri joukko muitakin tehtäviä, eikä perintäalan valvonta ole tärkeysjärjestyksessä korkealla. Valvonta on enimmäkseen reaktiivista, toisin sanoen reaktioita yleisön yhteydenottoihin, tyyppisesti kanteluihin tai valituksiin perimistöimistöistä yksittäisessä asiassa. Lupa- ja valvontaviraston kotisivulla on lomake valvontailmoitusta (eli epäkohtailmoitusta) varten sekä ohjeita sen tekemiseksi. Samalla kerrotaan, että virasto käsittelee ilmoitukset ”nippuina”. Konkreettisiin valvontatoimiin tarvitaan

200. Ks. esimerkiksi Rudanko 2016 s. 879.

201. Ks. Koulu-Lindfors 2021 s. 43 ja 45.

202. Edellä kävi ilmi, että perintäala on ollut summaarista lainkäyttöä kauemmin kriittisessä mediajulkisuudessa. YLEn tutkivan journalismin tuote eli selvitys perintäalan ”epäkohdista” ilmestyi jo vuonna 2019. Uutisen otsikon keskeinen osa välittyi vuoden 2025 raporttiin ja muutui viittaukseksi summaariseen lainkäyttöön. Ks. edellä jakso 2.3.2. Selvitys sai hetkeksi paljon julkisuutta myös muualla mediassa. Kohu vaimeni nopeasti eikä johtanut näkyviin jatkotoimiin. Osaksi se selittyi perintäalan hyvällä strategialla: perintäala ei ryhtynyt puolustautumaan eikä näin ylläpitänyt julkisuutta. Ks. myös edellä jakso 2.3.

näin joukko samanlaisia ilmoituksia samasta perimistoimistosta. Keskimääräiseksi käsittelyajaksi ilmoituksille mainitaan yhdeksän kuukautta.²⁰³

Perintäalaa koskevat uutiset eivät ole analyttisiä vaan kohu-uutisia. Uutisia väritetään epäkohtien kauhistelu ja yksittäistapausten paisuttelu. Uutiset kuitenkin välittävät myös kansalaispalautetta, koska niissä tarjottiin lukijoille mahdollisuus uutisen kommentointiin. Uutiset keräsivätkin sadoittain yleisökommenteita, joissa kansalaiset kertoivat lähinnä omia kokemuksiaan heihin kohdistuneesta perinnästä.²⁰⁴ Vaikka kommentit kuvaavat vallitsevia asenteita ja velallisten peruskielteistä suhtautumista perintään, uutta tietoa niistä ei saa. Muutamia ilmeisiä väärinkäytöksiä tuodaan esiin, mutta enimmäkseen perintätoimet vaikuttavat tavanomaisilta. Kommenteja lukevan silmään pistää, kuinka alhaalla näyttää olevan subjektiivisten väärystyköiden kynnys. Yksi kommentoija paheksuu viiden euron muistutusmaksua. Häneltä vaadittiin maksua, vaikka hän oli maksanut pahasti viivästyneen laskunsa ”hetkeä ennen” kuin uusi muistutuskirje saapui. Yllättävää kylläkin kommentteissa ei oteta kantaa oikeudelliseen perintään. Se voi olla seurausta uutisten keskittymisestä edeltävään vapaaehtoiseksi kutsuttuun perintään, ehkä tuomioistuinten toiminnassa ei nähdä moitittavaa.

Perimistoimistoilla on tarjottavanaan monipuolinen toimeksiantovalikoima. Ne tarjoavat velkojille perintää, jälkiperintää, ilmaista perintää sekä saatavien ostamista.²⁰⁵ Perintä on normaalia aktiivista perintää, joka etenee tuomioistuimiin. Jälkiperintä on epäonnistuneen aktiiviperinnän jatkoa; se on lähinnä velallisen taloudellisen tilanteen seuranta. Tilanteen kohentuessa aktiiviperintä aloitetaan uudelleen. Ilmainen perintä on nimenä harhaanjohtava. Ilmaisuus tarkoittaa sitä, että velkojalta ei vaadita maksuja perinnästä. Sen sijaan perintä on maksullista velalliselle, jolta peritään normaalit perintäkulut. Perimistoimisto saa katteensa ja mahdollisen voittonsa velalliselta onnistuneesti perityistä kuluista. Valtaosa toimistoista myös ostaa alkuperäisiltä velkojilta tai toisiltaan saatavia yleensä suurina erinä (niin sanottu laskutuskauppa). Kohteena suositaan sellaisia yritys- ja kuluttajasaatavia, jotka ovat palanneet varattomuusesteellä ulosotosta. Tällaiset massaostot sekoittavat samalla summaarisen asian

203. Valvontaratkaisuisista oikeuslähteenä ks. edellä jakso 2.3.2.

204. Tällaiset kommentit ovat muotiin tulleen crowd data sourcing -menetelmän alkeisversio. Menetelmässä suuri joukko ihmisiä, yleensä vapaaehtoisia ottaa vastuulleen aineiston keräämisen, muokkauksen ja analysoinnin. Kommenteissa on hieman analysointiakin, kun kommentoijat ottavat kantaa toistensa kommentteihin. Menetelmää kannattaa käyttää, kun aineisto on vaikeasti haettavaa tai yksityisyyden suojaamaan. Se on oikeastaan ainoa keino saada tietoja perinnän velalliskokemuksista.

205. Nämä tiedot on koottu perimistoimistojen internet-mainonnasta (luettu 15.12.2025). Toimintaansa laajasti mainostavia on parikymmentä. Tästä syystä mainonta luultavasti antaa hyvän kokonaiskuvan perintäalasta.

90 kantaja-asetelmaa. Tyypillisesti kantajana esiintyy ja toimiikin perimistoimisto. Perimistoimisto voi taas joko toimia toimeksiantoon verrattavan perimissiirron nojalla tai olla oikea velkoja, eli aineellisen siirron perusteella saatavan ”omistaja”.

Perimistoimistot ovat voittoa hakevia yrityksiä. Ne ovat tästä syystä hyvin asiakas-orientoituneita. Toisin kuin monet velalliset luulevat perimistoimistojen asiakas on kuitenkin velkoja eikä velallinen. Toimistot toimivat perintätoimeksiantojen varassa ja ovat täysin riippuvaisia niiden jatkuvuudesta. Siihen taas vaikuttaa toimiston menestyminen aikaisemmissa perintätoimeksiannoissa. Perinnän tulee tuottaa tuloa, eikä toimeksiantajaa saa sekoittaa kustannuksia lisääviin oikeudenkäynteihin.²⁰⁶ Vaikka ammattimaista toimintaa harjoittavilla on pitkälle meneviä informointivertotteita myös velallisiin nähden, perimistoimistot eivät anna velkaneuvontaa eivätkä missään nimessä ole oikeussuojaelimiä. Joillakin velallisilla perimistoimistot ja tuomioistuimet menevät nekin sekaisin. Tuomioistuimen rooli toisin sanoen hämärtyy, ja summaarinen asia sulautuu ulko-oikeudelliseen perintään. Osa vastaajista selvästi mieltää, että käräjäoikeus harjoittaa saatavan perintää. Tuomioistuimilta pyydetään esimerkiksi maksuaikaa tai ehdotetaan erilaisia maksusuunnitelmia; luultavaa on, että perimistoimistoilta odotetaan ratkaisua riitaisiin velkasuhteisiin.²⁰⁷

Perimistoimiston asianhoitoa yksittäisessä perinnässä ohjaa toimeksiannon palkkiorakenne. Emme tosin tiedä, millaisia toimeksiantojen palkkioehdot ovat, mutta selvää on, että palkkiot ovat joko toimenpidekohtaisia tai tulokseen perustuvia. Toimenpidepohjaisessa palkkiossa perintää jatketaan, kunnes päämies sen kieltää, tulospalkkiossa hankalat ja epävarmat perintäasiat hylätään nopeasti. Ilmaissessa perinnässä yksittäisen asian perinnästä luovutaan heti, kun siinä on oikeudellisia esteitä tai vaara velallisen maksukyvyttömyydestä huolettava. Jos perintätoimisto on ostanut saatavan, se ei tietenkään koskaan luovu perinnästä, koska tappiota ei voida enää siirtää muualle.²⁰⁸

Jos oikeudellinen perintä on keskittynyt ja ammattimaistunut, tämä pitää paikkansa vain kantajien kohdalla. Vastaajat ovat kirjava ryhmä. Heillä ei ole järjestäytynyttä edunvalvontaa, eikä aineisto anna merkkejä minkäänlaisesta kansalaisak-

206. Voidaan sanoa, että viimeinen mitä perimistoimisto haluaa, on vähäisen saatavan perinnän paisuminen laajaksi riita-asiaksi. Hyvänä kakkosena on luultavasti kauan sitten annetun yksipuolisen tuomion takaisinsaanti. Tällaisessa asiassa toimeksianto on luultavasti merkitty päättyneeksi, ja sen asiakirjat on hävitetty.

207. Ks. lähemmin jakso 6.2.3.

208. Jos sähköinen asiointi on ongelma vastaajille, se on sitä myös vastaajan ja perimistoimiston välisessä suhteessa. Perimistoimistot hoitavat tavallisesti suurta määrää toimeksiantoja, ja ne ovat automatisoineet toimintansa niin pitkälle kuin mahdollista. Perimistoimistot ovat yksityisiä toimijoita, joilla ei ole samanlaisia rajoitteita kuin viranomaisilla tai tuomioistuimilla. Tätä sähköistymistä ei kuitenkaan sen enempää käsitellä.

tivismista, joka tukisi vastaajia. Vastaaja on hyvin yksin asiassaan, eikä etenkin kuluttaja-asioissa vastaaja hevin kykene hankkimaan itselleen lakimiesapua. Tosin tutkimusta siitä ei ole. Oikeudellista apua saadaan, jos sitä lainkaan on, henkilöiltä, jotka eivät ole erikoistuneet summaarisiin asioihin tai kuluttajalainsäädäntöön. Vastaajan edustamiset summaarisessa asiassa eivät yleensä päädy asianajajille; tällainen toimeksianto ei myöskään ole praktiikassa toivottu. On luultavaa, että summaarisen asian vastaaja joko saa oikeudellista apua oikeusaputoimistolta tai tuttava- ja perhepiirin kuuluvalta juristilta taikka jää totaalisesti tällaista apua paitsi.²⁰⁹ Osasyys voi olla ajan vähäisyys. Vastaaja ei ehdi hakemaan tai hyödyntämään lakimiesapua, vaikka hänellä olisi siihen varaakin. Takaisinsaantikaan ei tuo tähän ratkaisevaa parannusta. Jos kantaja huolehtii yksipuolisen tuomion tiedoksiannosta, takaisinsaannissa entiselle vastaajalle jää aikaa vain 30 päivää päätöksentekoon ja oikeudenkäyntiin valmistautumiseen. Jos kantaja laiminlyö yksipuolisen tuomion tiedoksi antamisen, kiirettä ei kylläkään ole. Takaisinsaannin määräaika jää auki, se ei itse asiassa edes ala kulu. Aikaa on vuosikausia, mediautisten mukaan jopa vuosikymmeniä.²¹⁰

Pitkä takaisinsaannin määräaika, kun tiedoksianto on laiminlyöty, tarjoaa liikeidean lakiasiantoimistoille, jotka ovat erikoistuneet vanhojen yksipuolisten tuomioiden takaisinsaantiin. Tämä ”takaisinsaantiala” on perintäalaan verrattavaa kaupallista toimintaa, tosin toistaiseksi pienimuotoista.²¹¹ Sitä ei myöskään ole omana elinkeinotoimintana säännelty. Toimialan kehittyminen on hämärän peitossa, sillä tuomioistuimet suhtautuvat yllättävän kielteisesti tällaiseen toimintaan. Vastaava kaupallinen palvelu on saanut sittemmin jalansijaa myös muilla toimialoilla. Uusin esimerkki ovat lentomatkustajille kuuluvat korvaukset, kun aikataulun mukainen lento peruutetaan tai se viivästyy.²¹² Tätä oikeussuojan muotoa on alettu kutsua kau-

209. Vaikka kuluttaja-asiamiehen apu saa paljon huomiota, se on loppujen lopuksi summaarisen lainkäytön asiamäärissä pieni yksityiskohta. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 60. Sen mukaan kuluttaja-asiamies avusti 35 kuluttajaa laajoiksi muuttuneissa riita-asioissa. On todettu, että kuluttaja-asiamies joutuu avustamaan etenkin sellaisia kuluttajia, joita hän on neuvonut kiistämään kanteen.

210. Ks. jäljempänä jakso 6.1.

211. Kaupallinen takaisinsaantiala (käsite tässä) on kohdannut yllättävää paheksuntaa tuomioistuimissa (perimistöimistojen vastaava asenne on toki itsestään selvyys). Ks. esimerkiksi YLEuutiset 24.1.2026: ”Käräjäoikeuksiin palautuu nyt jopa 10 vuotta vanhoja velkatuomioita.” Selitystä paheksumiselle on vaikea keksiä, ehkä kysymys on inhimillisestä haluttomuudesta palata ”vanhoihin” asioihin, ehkä tuomioistuimet kantavat huonoa omatuntoa, koska aikaan kantajien vaatimukset hyväksyttiin liian heppoisin perustein. Miten julkituotu paheksuminen vaikuttaa takaisinsaantiasioiden vireillepanoon ja asian käsittelyyn, odottaa tutkimusta. Selvää toki on, että tällainen signaali ei rohkaise takaisinsaantiin tai asianajamiseen asiassa hakijan puolella.

212. YLEuutiset 15.2.2026: ”Finnairin lento myöhästyi matkustajien yllättävän vessahädän takia - korvauksista vuosien oikeustaistelu”. Ks. edellä jakso 1.4.1.

92 palliseksi oikeussuojaksi, koska sillä tavoitellaan voittoa. Suoja on siis samanlainen teoreettinen kehittelmä kuin kollektiivinen oikeussuoja ja tässäkin tutkimuksessa esille nouseva viranomaislähtöinen oikeussuoja.

Perintäalalla tuskin tapahtuu lähivuosina merkittäviä uudistuksia. Tähän viittaa se vaisu huomio, minkä perintäala on saanut. Mediatutkimus ehkä joskus ihmettelee, miten epätasaisesti jakaantuu se enimmäkseen epämieluisa julkisuus, jonka perintäala ja perimistoimistot ovat saaneet. Vuosien 2019 ja 2021 mediauutiset saivat paljon näkyvyyttä, osaksi syy oli toki jälkimmäisen uutisen ilmestyminen kotimaisessa valtamediassa eli Helsingin Sanomissa. Kohu kuitenkin laantui hyvin nopeasti. Uutisia ei lähemmin kommentoitu muualla mediassa, eivätkä uutiset johtaneet oikeuspoliittiseen keskusteluun. Kenties yksittäistapausten esittely ei antanut aineksia keskusteluun, ehkä aihepiiri ei kiinnostanut suurta yleisiä tai se ei halunnut puhua asiasta. Valtaosa ihmisistä kun jossain vaiheessa päätynee perimistoimiston ”asiakkaaksi”. Perintäala pysyi viisaasti vaiti eikä myöskään vastannut moitteisiin. Yksipuolinen keskustelu tavallisesti tyrehtyy ennen pitkää. Tuota näkyvää mutta lyhytaikaista kohua kannattaa verrata siihen välinpitämättömyyteen, millä perusteellisempi ja konkreettisia ehdotuksia vuoden 2025 raportti on kohdattu. Raportti on mainittu takasivun pikku-uutisena: uutiset ovat olleet mainintoja raportin ilmestymisestä. Raporttia ei ole esitelty eikä sen ehdotuksia kommentoitu. Asia on selvästi koettu vanhaksi asiaksi, ei ajankohtaiseksi uutiseksi. Voi olla, että raportti alitajuisesti yhdistettiin aikaisempiin vuosien 2019 ja 2021 uutisiin perintäalasta. Totta on, että raportin epäonnistunut otsikko on omiaan luomaan tällaisen väärinkäsityksen. Ihme se ei olisi, vaikka otsikko olisi erilainen. Perintä ja summaarisen lainkäyttö miellettiin samaksi asiaksi.

3.3. SUMMAARISEN LAINKÄYTÖN PIRSTOUTUMINEN: VANHAT JA UUDET SUMMAARISET ASIAT

Edellä on käynyt ilmi, että summaarinen lainkäyttö ei enää ole niin yhtenäinen instituutio, jollaiseksi vuoden 1734 lainsäätäjät sen loi.²¹³ Tämä ei ole viime aikojen ilmiö. Kaikki tässä suhteessa privilegioidut asiaryhmät eivät myöskään ole kuluttaja-asioita. Yksittäisiä asiatyyppejä on ennenkin siirretty vaihtelevin argumentein tehostettuun tutkintaan, jos niissä tulee annettavaksi yksipuolinen tuomio. Muun muassa hypoteekkiasioille on ominaista vahva virallisperiaate, joka ilmenee muun muassa tehostettuna virallistutkintana. Tällaisissa asioissa yksipuoliset tuomiot ovatkin ta-

213. Ks. edellä jakso 1.2.

vallisia. Perusteluna ovat kiinteistöjärjestelmän luotettavuus ja siihen tukeutuvan luotonannon turvaaminen; sen sijaan heikomman sopimuspuolen suojaaminen ei saa asiaryhmässä merkitystä.²¹⁴ Laajaa eli laskusaataville ominaista tutkintaa perusteellisempaa tarkastelua on kannatettu myös, kun yksipuolinen tuomio annetaan vahingonkorvauksesta. Tässä on tuotu esiin myös tapa, jolla parempi tutkinta saadaan aikaan. Tällainen konkretia yleensä jää puuttumaan virallistutkinnan tulkinnoissa: tuomioistuimen huoleksi jää, miten se toteuttaa tehostetun tutkinnan. Velkojalta vaaditaan edeltävää yksilöityä perintäyrittystä, josta velallinen on saanut tiedon. Ellei tämä käy ilmi asiakirjoista, kansliahenkilökunnan on konsultoitava käräjännotaaria tai tuomaria.²¹⁵ Tulkintaan ja suositukseen on helppo yhtyä. Eri asia on, että erityisen tehokkailta keinot eivät näytä. Velkoja yleensä perii omatoimisesti saatavaansa ennen oikeudellista perintää. Konsultointi ei sekään ole varsinaista apua: se voi jäädä pinnalliseksi rutiiniksi. Totta joka tapauksessa on, että se antaa mahdollisuuden asian erottamiseen asiavirrasta, mikä on virallistutkinnan tosiasiallinen reunaehto.

Uutta on, että eriytymisen trendi ei yhtäältä jää enää yksittäisten tutkimuskannottojen varaan, toisaalta se kohtaa instituution ytimen. Kuten edellä havaittiin, summaarinen lainkäyttö jakaantuu yhä selvemmin yleiseen (summaariseen) lainkäyttöön ja kuluttajasaatavien (summaariseen) lainkäyttöön.²¹⁶ Jälkimmäinen on käytännössä täysin hallitseva, kun taas perinteiset summaariset asiat jäävät nykyisin harvinaisiksi. Kuluttajasaatavissa kantajatahoa edustavat lähes aina kaupallisin periaattein toimivat perimistoimistot; perinteisessä asioissa kantajana toimivat velkojat itse, yleensä kantaja on luottoa antanut yritys. Kummastakin kokemussäännöstä on poikkeuksia, mutta niillä ei ole merkitystä kokonaiskuvassa. Joskus kuluttajasaatavaakin perii oikeudellisesti velkoja itse, samoin muu saatava voi päätyä perimistoimiston hoidettavaksi, koska velkoja ei halua uhrata siihen aikaansa. Näissä alatyypeissä sovelletaan eri prosessisääntöjä, ja ulkonaisesti menettelynkulut poikkeavat toisistaan suuresti, jopa siinä määrin, että yhteinen lainsäädännöllinen perusta alkaa hämärtyä.

Näkyvin ero on sähköisessä asiointissa. Kuluttajasaatavissa asia on pantava viireille sähköisesti: sähköisyys on pakollista sekä haastehakemuksessa että ulosottohakemuksessa. Tämä ei kuitenkaan johdu saatavan tyypistä vaan siitä, kuka panee asian viireille. Ammattimaisessa perinnässä kaikki asiat on pantava viireille sähköisesti. Haastehakemuksen toimittamisen tapa ei ole vain tekniikkaa. Harvat ei-sähköiset (eli asiakirjamuotoiset) summaariset asiat nousevat asiavirrasta esiin pelkän epäta-

214. Näin Kärkkäinen 2004 s. 355.

215. Ks. Linna 2022a s. 10.

216. Kielenkäytöstä ks. edellä jakso 2.4.2. Kannattaa toki muistaa, että kaikki tässä suhteessa privilegoidut asiaryhmät eivät ole kuluttaja-asioita. Ks. esimerkiksi Kärkkäinen 2004 s. 355.

vallisuutensa takia. Eli: manuaalisesti käsiteltävät asiat saavat tästä syystä enemmän huomiota kuin sähköiset asiat, vaikka säännöspohja on täysin sama. Tässä sisältövaeroitus on kuitenkin paikallaan. Tutkimusnäyttöä erilaisesta suhtautumisesta sähköisiin ja ”paperisiin” asioihin ei ole. Väite perustuu ainoastaan olettamukseen, jonka mukaan harvinaiset asiat keräävät enemmän huomiota kuin rutiiniluontoiset. On myönnettävä, että joukosta erottuminen ei välttämättä johda sen tehokkaampaan tai tuloksellisempaan virallistutkintaan. Paperinen haastehakemus ei poista niitä rasitteita, ennen kaikkea aineiston niukkuutta ja yksipuolisuutta. Tämä informaation asymmetria on virallistutinnan rasite, ja sellaiseen päädytään aina, kun vastaaja jättäytyy passiiviseksi.

Kuluttaja-asioissa virallistutkinta menee pitemmälle, ja vastaajan oikeussuoja tehostuu sen seurauksena. Myös ”selvästi perusteettomalle” on kehitelty uustulkintoja.²¹⁷ Kuluttajalainsäädäntö antaakin selkänöjan näkemykselle, jonka mukaan virallistutkinta saa olla kuluttaja-asioissa proaktiivisempaa ja intensiivisempää kuin muissa asioissa. (Tällainen tulkinta ei tosiasiallisesti loukkaa yhdenvertaisuuden periaatetta: lähes kaikki summaarisen asiat ovat kuluttaja-asioita). Oikeuskäytäntö tavallaan tukee väitettä kuluttaja-asioiden nauttimasta erityisasemasta summaarisessa lainkäytössä. Julkaistuissa tapauksissa on lähes aina kysymys kuluttajasaatavista. Se kuitenkin saa selityksensä siitä, että kantajan on näissä asioissa ja etenkin kulutusluottoasioissa annettava enemmän tietoja. Tämä näkyy hyvin suppeaa haastehakemusta koskevassa sääntelyssä (OK 5:3.2). Parempi oikeudenkäyntiaineisto helpottaa puuttumista selvään perusteettomuuteen. Pakottava lainsäädäntö on myös samalla yksityiskohtaista, esimerkkeinä vakioehdot. Kuluttaja-asioissa ja etenkin joissakin niistä on toisin sanoen enemmän sellaista perusteettomuutta, joka ”näky” ja johon tuomioistuin saa tarttumapinnan, vaikka vastaaja on passiivinen.²¹⁸ Tämä voi oikeuttaa väittämään, että piilevä kontumasiaalivaikutus on heikoimmillaan kuluttaja-asioissa – ja ylipäätään erilainen eri asiaryhmissä. Tosin aineisto ei anna tukea väitteelle:

217. Uraauurtava tässä suhteessa on ratkaisu KKO 2015:60. Siitä on sanottu, että ratkaisuohe tuo ”uudenlaisen menettelyllisen kuluttajansuojaoikeuden”, joka täydentää 1970-luvulla kehitettyä aineellista kuluttajansuojaoikeutta. Ks. Timonen 2016 s. 70. Tapaus seurasi tyypillistä käsittelyskeemaa. Vastaaja ei antanut kanteeseen vastausta. Tuomioistuin otti sopimusehto-direktiivin esille viran puolesta ja hylkäsi kantajan korkovaatimuksen (joustuoluoton vuosikorko oli uskomattomat 118 prosenttia), kantaja haki muutosta, vastaaja oli passiivinen myös muutoksenhaun käsittelyvaiheissa. Kaikki oikeusasteet olivat samaa mieltä korkovaatimuksen perusteettomuudesta. (Tapauksen erikoisuus oli, että kantaja oli ostanut saatavan rahoitusyhtiöltä). Sosiologisesti kiinnostava kysymys kuuluu, mikä herätti summaarista asiaa käsittelevän tuomioistuimen. Se ei käy ilmi selostuksesta, ja asiakin näyttää varsin rutiininomaiselta. Syy voi olla asiakirjoista puuttuva yhteydenotto tai yksinkertaisesti huomiota herättävän korkea korkokanta.

218. Ks. jäljempänä jaksossa 5.2.

pikemminkin se heijastaa ajatusta siitä, että yksipuolinen tuomio on laiminlyöntituomio eikä sen käyttö riipu asiaytyypistä, kunhan siinä vain sovinto on sallittu.

Tutkimisvelvollisuuden ja perusteettomuuden uustulkinnat voivat antaa kuvan siitä, että kuluttajan suoja summaarisessa lainkäytössä on hyvä tai ainakin keskivertoa parempi. Ratkaisu KKO 2019:8 antaa ratkaisua KKO 2015:60 realistisemmän kuvan siitä, mitä tuomioistuimien tutkii. Korkein oikeus painottaa, että tutkinta viran puolesta on riita-asioissa säädetty suppeaksi ja että laissa ei ole ”kuluttajansuoja-asioita” koskevia poikkeuksia.²¹⁹ Poikkeuksia joudutaan hakemaan sopimusehtodirektiivistä. Tuomioistuimen on viran puolesta hylättävä sellainen vaatimus, joka perustuu direktiivin vastaiseen sopimusehtoon. Perustelu ilmentää varsin selväsanaisesti ajatusta, jonka mukaan pidäkkeetön tutkinta viran puolesta ei ulottuisi direktiivin soveltamisalaa kauemmas. Väite kuluttajan paremmasta oikeussuojasta on muutoinkin selvää liioittelua. Passiivisen vastaajan tapauksessa (joka on samalla summaarisen lainkäytön perustaus) virallistutkinta jää pinnalliseksi, tulkittiin sitä miten tahansa. Kielenkäytöllä ei korjata vinoutuneita rakenteita, ennen muuta ratkaisuaineiston vähäisyyttä ja yksipuolisuutta. Lausutusta käy kuitenkin ilmi, että vastaajan oikeussuoja paranee sitä enemmän, mitä enemmän kantajan on toimitettava asiakirja-aineistoa ja/tai annettava tietoja velkasuhteesta. Tai kääntäen: mitä vähäisempi aineisto, sitä huonompi tutkinta. Siirtyminen (pääsääntöiseen) suppeaan haastehakemuksen on näin ollut strateginen virheratkaisu. Sitä on vielä pahentanut luopuminen sopimusasiakirjojen liittämisestä haastehakemukseen.

Summaarinen lainkäyttö jatkaa hajoamistaan. Kuluttaja-asioissa nousee esiin asiaryhmiä, joissa tuomioistuimien muita kuluttaja-asioita helpoimmin puuttuu ja voi tehokkaammin puuttua kantajan vaatimusten perusteettomuuteen. Erityisen etuoikeutettuja asioita tässä suhteessa ovat ne asiat, joissa on kysymys kuluttajasopimuksen vakioehtojen tulkinnasta tai kohtuullisuudesta taikka ylipäättään kuluttajaluotoista.²²⁰ Vaikka kaikki kuluttaja-asiat eivät ole tällaisia, etuoikeutettuja asioita on paljon, ehkä enemmistö kaikista summaarisista asioista. Syy ja seuraus saattavat

219. Perustelut kohta 12. Ratkaisusta ks. Timonen 2019 s. 64. Hän pitää ratkaisua tulkintalinjaa vakauttavana, mikä toki pitää paikkansa. Ratkaisu näyttää kuitenkin samalla rajoittavan virallistutkinnan piiriä.

220. Ratkaisussa KKO 2016:60 korkein oikeus erottaakin kolme tutkintatyyppiä ja niille luonteenomaisen laajuuden. Niitä voidaan kutsua korkeimman oikeuden kielenkäyttöä mukailleen perustasoksi, unionin oikeuden tasoksi ja sopimusehtodirektiivin tasoksi. Perustasolla seurataan normaaleja standardeja, seuraavalla tasolla eli unionin oikeuden tasolla tuomioistuimien voi tutkia sellaista, mihin vastaaja ei ole vedonnut, jos yleinen etu sitä vaatii. Tuomioistuimella ei kuitenkaan ole tällaiseen tutkintaan suoranaista velvollisuutta. Direktiivin tasolla tuomioistuimella on jo aina velvollisuus tutkia viran puolesta sopimusehtojen kohtuullisuus (perustelut kohdat 25-33).

kuitenkin sekoittua. Voi olla, että näihin asioihin tartutaan sen takia, että niihin on käytännössä helppo puuttua, kiitos laajemman tietopohjan sekä lainsäädännön yksityiskohtaisuuden. Syy ei siis ole siinä, että velvollisuus tutkia kantajan vaatimuksia olisi jotenkin laajempi tai syvempi kuin muissa asioissa. Virallistutkinta antaa parhaat tulokset laskennallisissa kysymyksissä, toisin sanoen kun kantajan vaatimus ylittää lain euroissa ilmoittaman määrän. Laissa on hyvin paljon tällaisia enimmäismääriä, jopa pikkutarkasti määriteltyjä. Tyhjäksi puheeksi virallistutkinta taas on tuomittu jäämään, kun kysymys on kokonaisvaatimuksen perustavista tosiseikoista, esimerkiksi onko kuluttajasopimus tehty tai onko velkoja (eli elinkeinonharjoittaja) tehnyt oman suorituksensa sopimuksen mukaan. Pidättyväisyys – ja praktinen realismi – on tässä paikallaan. Sopimusehtodirektiivin erityisasema korostuu helposti liikaa, mikä tuo taas epäharmoniaa sekä prosessilakiin että vastaajien yhdenvertaiseen kohteluun. Yksi vastaajaryhmä saa muita vastaajaryhmiä parempaa virallissuojaa. Kannattaa nimittäin muistaa, että vastaajan oikeussuojan kannalta ”direktiiviasiat” eivät juuri poikkea kulutusluottoasioista eivätkä mainittavasti muista kuluttaja-asioista.

Säännöspohja on kuitenkin kaikissa summaarisissa asioissa yhteinen, jollei joi-takin suppean haastehakemuksen sisältöä koskevia säännöksiä oteta huomioon. Tästä syystä ei ole luultavaa, että tosiasiallisten käsittelylinjojen erot voisivat merkittävästi kasvaa.²²¹ Toisaalta niiden katoaminenkaan ei ole todennäköistä. On pidettävä mielessä, että kuluttaja-asioiden erityispiirteet summaarisessa lainkäytössä ovat heijastumaa osaksi aineellisesta kuluttajalainsäädännöstä, osaksi kuluttajan-suojan ideologiasta. Ne ulottuvat – kuluttajaprosessioikeuden nimellä – prosessilain tulkintaan. Tulkinnat menevät itse asiassa pitemmälle, mitä lakiteksti ja perinteiset tulkintaperiaatteet sallisivat. Access to justice -tutkija ei tietenkään näe moitittavaa sellaisissa uustulkinnissa, jotka parantavat heikomman osapuolen suojaa. Hänelle on yhdentekevää, mistä uustulkinnat saavat käyttövoimansa. Tutkija ei kanna huolta direktiiviasioiden tulkinnallisesti oudosta erityisasemasta. Hän odottaa kiinnos-tuksella jatkoa: siirtyvätkö uustulkinnat myös yleisiin summaarisiin asioihin (jotka eivät ole kuluttaja-asioita, etenään kulutusluottoja koskevia) vai jäävätkö ne vain kuluttaja-asioiden erikoisuudeksi. Onhan muitakin esimerkkejä privilegioiduista asiaryhmistä, jotka saavat oikeutuksensa asian laadusta kuten työsuhteen riidat. Sii-

221. Väärinkäsitysten välttämiseksi todettakoon, että kuluttajasaatavien summaarisissa asi-oissa ei ole prosessilain tunnustamaa omaa käsittelyuraa. Ei ole myöskään selvää, näkykö kuluttajaprosessioikeuden kehittämä hienosäätö eli tehostunut tutkinta mitenkään sovelta-miskäytännössä. Muutama yksittäinen ennakkoratkaisu ei siihen todistukseksi riitä. Sitä paitsi suurin piirtein kaikki summaariset asiat ovat tosiasiallisesti kuluttaja-asioita ja vieläpä pitkälti kuluttajaluottoasioita.

hen vaihtoehtoon, että kuluttaja-asiat menettäisivät ajan mittaan erityisasemansa, ei kukaan usko. Sen sijaan mahdollista on, että paremman oikeussuojan elementtejä, esimerkiksi tehostettu virallistutkinta tai tuomioistuimen selvityselvöllisyys, yleistyvät kaikkiin summaarisiin asioihin.

Summaarisissa kuluttaja-asioissa törmätään ilmiöön, jota vuoden 1734 lainsäätäjä ei voinut kuvitella. Julkinen valta yhtäältä valvoo perintää eli kantajan toimintaa, toisaalta se taas voi puuttua yksittäisen summaarisen asian kulkuun. Julkisen vallan halu interventioon tuo mukanaan uuden ongelman, jota on edellä katsottu vastentahtoiseksi oikeussuojaksi.²²² Siinä asianosainen, tyyppitapauksessa yksittäinen kuluttaja, ei halua sitä tehostettua suojaa, mitä julkinen valta on halukas tarjoamaan, ehkä sitä jopa tyrkyttää. Yleensä apua halutaan, ja sen kysyntä yhteydenottoineen ylittää viranomaisen voimavarat. Samalla luodaan sääntöjä sille, miten apua antava viranomainen käyttää harkintavaltaansa eli päättää, kuka saa apua. Kaikki luultavasti puoltavat kuluttajien saamaa suojaa ja ehkä jopa muutamien kuluttajaryhmien erityistä oikeussuojaa. Siitä huolimatta on muistettava se jännite, jonka tällainen eriarvoisuus siirtää yhdenvertaisuuden periaatteeseen. Ensiksikin: edes kaikki kuluttaja-asiat eivät ole etuoikeutettuja, toisin sanoen ne eivät ole tehostetun tutkimiselvöllisyyden piirissä. Tässä yhteydessä on turha kiistellä siitä, johtuuko tehostunut tutkinta laisista tai tulkinnoista vai pelkästään paremmista tutkinnan lähtökohdista. Erilaisuutta ei tällaisella saivartelulla poisteta. Etuoikeutettuja asioita ovat kuluttajanluottoihin liittyvät summaariset asiat. Ne tosin muodostavat valtaosan summaarisista asioista, mutta sisäistä eriarvoisuutta havainto on hävitä.

Toiseksi ne vastaajat, joiden asiaa ei luokitella kuluttaja-asiaksi, kärsivät: heidän asiaansa ei tutkita viran puolesta samalla tarmolla kuin kuluttaja-asioita. Eriytyminen ei niinkään ole testi tuomioistuimen puolueettomuudelle (tosin kuluttaja-asioissa sekin joutuu kovempaan testiin) vaan vastaajien yhdenvertaisuuden ideaalin romahdus. Tehostetun suojan ulkopuolelle jäävät vastaajat luultavasti saivat kielteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia, jos he tämän tietäisivät. Eri asia on, mitä mieltä yksittäinen vastaaja on kuluttaja-asian saamasta erityisasemasta. Edellä epäiltiin, haluaako vastaaja asiansa päättämistä julkisen vallan intervention esimerkiksi.²²³ Samat näkökohdat nousevat esiin myös tehostetussa virallistutkinnassa, esimerkiksi kun tuomioistuin siirtää viran puolesta asian jatkovalmisteluun, koska kantajan vaatimus näyttää perusteettomalta. Ja erityisen kummalliseen kuvioon päädytään, kun tuo-

222. Ks. edellä 1.4.2.

223. Tästä vastentahtoiseksi oikeussuojaksi nimetystä ilmiöstä ks. edellä jakso 1.4.2.

98 mioistuun innostuu virallistutkinnasta, mutta vastaaja pysyttelee täysin passiivisena. Tällöin oikeutta käyvät keskenään tuomioistuimet ja kantaja.²²⁴

3.4. VÄLITULOKSIA

Nykypäivän lainkäyttö summaarisissa asioissa on hyvin erilaista, mitä se oli 1900-luvun alussa ja paljolti vielä 1980-luvullakin. Oikeustieteen perustutkimukselle se on aina ollut jossain määrin tuskallinen aihepiiri. Vaikka instituution perusta on hämmästyttävässä määrin säilynyt, sen toimintaympäristöä ovat muokanneet uusi oikeudenkäyntiformaatti, oikeudellisen perinnän kaupallistuminen ja ammatillistuminen sekä summaarisen lainkäytön pirstoutuminen. Vuoden 1972 uudistus oli periaatteellisesti tärkeä, siinä muun muassa luovuttiin kantajan näyttövelvollisuudesta, joka oli peräisin vuoden 1734 laista. Ulkonaisesti summaarinen lainkäyttö kuitenkin nähtävästi muuttui ainoastaan vähän. Kantajan näyttövelvollisuus ja tuomioistuimen täysitutkinta olivat soveltamiskäytännössä vesittyneet; ne olivat 1970-luvulla oikeushistoriallisia reliikkejä, vaikka tutkimus niitä edelleen ylläpiti. Ulkonaisesti merkittävin tai ainakin näkyvin muutos on formaatti, jonka vuoden 1993 suuruudistus sivuteemana toteutti. Uudessa formaatissa laiminlyöntitosiseikasto monipuolistui, ja suullinen käsittely muuttui kirjalliseksi. Yhden laiminlyönnin tilalle tuli useita potentiaalisia laiminlyöntejä, ne ovat erilaisia, osa ennestään tuttuja, osa uusia. Uudet laiminlyövät tosiseikat puolestaan olivat tulkinnanvaraisia ja edellyttivät tapauskohtaista oikeudellista analyysiä. Vanhan formaatin vahvuus oli ollut sen yksinkertaisuus ja siitä seuraava helppo sovellettavuus. Poissaolo ensikäsittelystä on suorastaan ihanteellinen laiminlyöntitosiseikka: perustava tosiseikka on näkyvä eikä siitä hevin saa aikaan tulkintaongelmia. Sen sijaan uuden formaatin perustavanlaatuisen laiminlyönti, asiaan vaikuttava määräaikainen kirjallinen vastaus, on kaikkea muuta. Etenkin ”asiaan vaikuttaminen” kelpaisi esimerkiksi siitä, millainen presumoiva tai kuten on tapana sanoa ”indisoiva” vaikutus ei saisi olla.

Frekvenssivaihtelut asiamäärissä ja asiakoostumuksissa (tai oletetut sellaiset, tutkimustietoaan ei ole) eivät muuta sitä, että laiminlyönti on yksipuoliseen tuomioon johtavana tosiseikkana tullut vaikeammaksi, mitä se alun perin oli. Vuoden 1734 laissa poissaolo istunnosta oli ainoa laiminlyönti. Tosin varhaisessa tutkimuksessa pohdittiin, mikä merkitys annettiin hetkelliselle läsnäololle (vastaaja poistui, ennen

224. Tähän palataan jaksossa 5.4. Ennalta voi jo todeta, että ennakkoratkaisut selvästä perusteettomuudesta ovat asioista, joissa vastaaja ei mitenkään osallistunut oman asiansa käsitte-lyyn eri oikeusasteissa.

kuin käsittely päättyi) tai vastaaja oli ”henkisesti poissa” (tästä esimerkkinä oli vastaajan vahva päihtymys). Modernimpi ongelma olisi mielenterveyden häiriö, jonka takia vastaaja ei kykene ajamaan asiaansa. Tämä tulkintaongelma on ajankohtainen vaikka harvoin esiintyvää. Myös vuoden 1993 formaatissa se tunnustetaan. Kirjallisen osallistumisen laiminlyönti sen sijaan herättää sellaisia kysymyksiä, joita vuoden 1734 lainsäätäjät ei tuntisi: oliko vastaaja osallistunut oikealla, esimerkiksi ”asiaan vaikuttavalla” tavalla. Tämä rajanveto koskee sekä ensisijaista vastaamista että kirjallista lausumaa. Huonolla onnella samassa asiassa syntyy kaksi vaikuttavuuden ongelmaa. Ne ovat lisäksi soveltamistilanteiltaan erilaisia. Tällöin ”summittaiseksi” oletettu asia alkaa olla varsin suuritöinen. Uusi formaatti on vastaajalle paljon epäedullisempi kuin vanha, vaikka tässä ei kiinnitetä huomiota siihen, kumpi osallistumisen tapa on vastaajalle helpompi.

Vielä kohtalokkaampaa vastaajan oikeussuojalle oli vanhojen suojamekanismien katoaminen. Niitä olivat kysymykset kantajalle ja asian lykkääminen. Kirjallisessa käsittelyssä paikalle ei tule enää kantajaa, jolle voidaan esittää kysymyksiä kantajan vaatimuksista. Kysymykset läsnä olevalle kantajalle olivat varhaisessa tutkimuksessa vastaajan oikeussuojan ydintä. Kysymykset ja niiden mahdollisuus pakottivat kantajan varautumaan siihen, että hänen oli esitettävä selvitystä kanteestaan. Kirjallisessa käsittelyssä kysymysten esittäminen formalisoi kysymykset ja vastaukset: sitä paitsi vastaamista on helppo vältellä. Lisäksi täydennyskehotukset ja lausuman pyytämiset ovat työläisiä, koska ne ovat yksilöllisiä työvaiheita. Erityisen suuri psykologinen kynnyks on uudistaa täydennyspyyntö tai vaatia tarkempia vastauksia kysymyksiin, jos niihin on saatu jo jonkinlainen vastaus. Asian lykkääminen seuraavaan istuntoon tai seuraaville käräjille oli ennen vuoden 1993 uudistusta toinen osa vastaajan oikeussuojaa, vaikka sitä ei ehkä sellaiseksi hahmotettu. Lykkääminen käsitettiin pikemmin keinoksi päästä eroon hankalasta summaarisesta asiasta, mutta yhtä kaikki, se antoi myös suojaa vastaajalle. Uudessa käsittelyssä asia oli menettänyt summaarisuutensa. Tavalliset näyttösäännöt (ja tavallinen tutkimisvelvollisuus) tulivat jälleen voimaan, ehkä jopa tosiasiallisesti. Aineistosta ei käy ilmi, edellyttikö lykkääminen asianosaisen pyyntöä tai mitä tapahtui seuraavalla käsittelykerralla. Kantajalla ei tietenkään käytännössä ollut mahdollisuutta torjua tuomarinvaihtoa, että asian lykkääminen olisi nyt paikallaan.

Toinen suuri muutos on tapahtunut asiamäärissä ja kantaja-asetelmissa. Summaarisista asioista on tullut vähäisin poikkeuksin massaperintää, josta vastaavat ko-

konaisvaltaisesti perintäalaan erikoistuneet yritykset. Tämä keskittää kantajatahon: kantajina (joskaan eivät välttämättä muodollisina asianosaisina) toimii suhteellisen vähäinen määrä perimistoimistoja. Niistä jokainen on kantajana vuosittain sadoissa ellei tuhansissa summaarisissa asioissa. Toimistot ja niiden toimintatavat ovat tuttuja tuomioistuimille; ne ovat tuomioistuimen vakioasiakkaita. Vastajataho sen sijaan on hajautunut: vastaajina esiintyy suuri määrä hieman erilaisia kuluttajia hieman erilaisina velallisina. Heistä useimmat lienevät vastaajina useissa summaarisissa asioissa, osa taas vain yhdessä asiassa. Perimistoimistot ovat, verrattuna vanhan ajan kantajiin, poikkeuksellisen osavia ja myös summaarisen lainkäytön juridiikan hallitsevia. Perinnän ammatillistuminen ja muuttuminen erilliseksi liiketoiminnaksi ei toistaisesti ole näkynyt summaarisen lainkäytön tutkimuksessa. Oikeustieteen tutkimus ja myös lainopillinen tutkimus elää vanhassa maailmassa.

Perimistoimistoja riittää velkojan valittavaksi. Valvovan viranomaisen rekisteriin (mikä on toiminnan ehtona) on merkitty 84 perimistoimistoa, mukana kuusi, joiden toiminta on kielletty. Valtaosa toimistoista on hyvin pieniä, yhden tai kahden työntekijän yrityksiä. Alaa kuitenkin hallitsevat suuret toimistot, joiden käytännöt muokkaavat koko perintäalaa. Perintäala on kuitenkin keskittymässä, kun suuret toimistot ostavat pieniä kilpailijoitaan. Keskittyminen tuo mukaan kilpailuetuja, koska suuri toimisto pystyy tarjoamaan monipuolisemman palveluvalikoiman kuin pieni toimisto. Suuret toimistot tarjoavat velkojille perintää, jälkiperintää, ilmaista perintää sekä saatavien ostamista. Perintä on normaalia aktiivista perintää, joka etenee tuomioistuimiin. Jälkiperintä on epäonnistuneen aktiiviperinnän jatkoa; se on lähinnä velallisen taloudellisen tilanteen seurantaa. Tilanteen kohentuneessa aktiiviperintä aloitetaan uudelleen. Ilmainen perintä on nimenä harhaanjohtava. Ilmaisuus tarkoittaa sitä, että velkojan ei tarvitse maksaa perinnästä, toimeksianto on siis maksuton. Sen sijaan perintä on maksullista velalliselle, jolta peritään normaalit perintäkulut. Saatavien ostamista harjoittavat vain muutamat suuret perimistoimistot, koska se vaatii huomattavaa pääomaa. Saatavista maksetaan vähemmän mitä niiden nimellisarvo on; toimisto saa voittonsa siitä ylijäämästä, minkä se onnistuu perimään velalliselta. Saatavan ostanut toimisto vapautuu enimmäkseen niistä rajoituksista, joita perintälainsäädäntö aiheuttaa. Tällainen toimisto perii käsitteellisesti omaa saatavaansa.

Summaarinen lainkäyttö ei enää ole niin yhtenäinen instituutio, jollaiseksi vuoden 1734 lainsäätäjät sen tarkoitti. Summaarinen lainkäyttö on yhä selvemmin jakaantumassa yhtäältä yleiseen (summaariseen) lainkäyttöön ja toisaalta kuluttajasaata-

vien (summaariseen) lainkäyttöön. Jälkimmäinen on asiamäärissä hallitseva, kun taas perinteiset summaariset asiat ovat muuttuneet harvinaisiksi. Kuluttajasaatavissa kantajatahoa edustavat lähes aina kaupallisin periaattein toimivat perimistoimistot; perinteisissä summaarisissa asioissa kantajana toimivat velkojat itse, yleensä kantaja on luottoa antanut yritys. Kummastakin kokemussäännöstä on poikkeuksia, mutta niillä ei ole merkitystä kokonaiskuvassa. Joskus kuluttajasaatavaakin perii oikeudellisesti velkoja itse; samoin muu saatava voi päätyä perimistoimistoon, koska velkoja ei halua uhrata siihen aikaansa. Näissä alatyypeissä sovelletaan eri prosessisääntöjä. Myös ulkoisesti menettelynkulut poikkeavat toisistaan, jopa siinä määrin, että yhteinen perusta alkaa hämärtyä. Summaarinen lainkäyttö jatkaa hajoamistaan, sillä kuluttaja-asioissakin nousee esiin asiaryhmiä, joissa tuomioistuin teoriassa puuttuu ja voi tehokkaammin puuttua kantajan vaatimusten perusteettomuuteen. Näin erityisen etuoikeutettuja asioita ovat ne, joissa on kysymys kuluttajasopimuksen vakioehtoien tulkinnasta ja kohtuullisuudesta tai ylipäätään kuluttajaluotoista.

Uudessa formaatissa summaarisia asioita käsittelevät enimmäkseen tuomarin-tehtäviin vähemmän perehtyneet henkilöt. Riitautuneet asiat siirtyvät tavallisesti jatkokäsittelyyn käräjänotaarille. Hän on tuomarinkoulutusta suorittava lakimies. Asian, joissa vastaaja ei anna kirjallista vastausta, käsittelee ja ratkaisee kärjäsihteeri. Hänellä ei tyypillisesti ole lainopillista tutkintoa, vaan hän on oppinut työnsä käytännössä. Tarkoista osallistumisosuuksista ei ole tutkimusta, mutta ilmeistä on, että kärjätuomarit ottavat osaa summaarisen asian käsittelyyn vain poikkeuksellisesti. Asiassa täytyy olla jotain erityistä, kuten vastaajalta saatu luokittelematon vastaus tai epäily vaatimusten selvästä perusteettomuudesta. Vähäisemmän osaamisen täytyy heijastua vastaajan oikeussuojaan ja etenkin edellä viitattuun virallistutinnan tehoon. On syytä epäillä (tutkimusta siitä ei ole), että työn järjestely huonontaa vastaajan oikeussuojaa siitä, millainen se oli vanhassa formaatissa. Kokematon tuomari seuraa todennäköisemmin rutiineja, jotka edellyttävät tasaista asioiden läpivirtausta eli nopeaa asioiden käsittelyä.

Summaarisissa kuluttaja-asioissa törmätään ilmiöön, jota vuoden 1734 lainsäätäjä ei voinut kuvitella. Julkinen valta yhtäältä valvoo perintää eli kantajan toimintaa, toisaalta taas voi puuttua yksittäisen summaarisen asian kulkuun. Julkisen vallan halu interventioon tuo mukanaan uuden ongelman, jota on edellä katsottu vastentahtoiseksi oikeussuojaksi. Siinä asianosainen, tyyppitapauksessa yksittäinen kuluttaja, ei halua sitä tehostettua suojaa, mitä julkinen valta on halukas tarjoamaan.

Yleensä apua toki halutaan, ja sen kysyntä yhteydenottoineen ylittää viranomaisen voimavarat. Samalla luodaan sääntöjä sille, miten apua antava viranomainen käyttää harkintavaltaansa, toisin sanoen päättää, kuka saa apua. Harva sinänsä vastustaa heikomman osapuolen eli vastaajan suojaamista summaarisessa lainkäytössä. Kaikki kannattavat luultavasti myös kuluttajien saamaa suojaa ja ehkä jopa muutamien kuluttajaryhmien erityistä oikeussuojaa. Siitä huolimatta on muistettava se jännite, jonka tällainen eriarvoisuus tuo yhdenvertaisuuden periaatteeseen. Totta on, että kuluttajasaatavien ja erityisesti kuluttajaluottosaatavien erityiskohtelu – asiallisesti tehostuva vastaajan oikeussuoja – saa tukea Euroopan unionin kuluttajansuojapolitiikasta. Siitä huolimatta oikeustieteen tutkimus ei saisi liiaksi kehittää sellaisia täsmätulkintoja, jotka suosivat vain tiettyä vastaajaryhmää. Asia erikseen on, että monet tällaiset tulkinnat jäävät varsin hampaattomiksi. Tulkinnat joko ylittävät tuomioistuinten voimavarat tai ovat mahdottomia toimeenpanna siinä menettelykehikossa, jonka summaarinen asia tarjoaa. Kehikko ei suosi virallistutkintaa. Kyynikko ehkä tokaisisi, että on tavallaan yhdentekevää, mitä virallistutkista säädetään tai sanotaan: se ei voi olla tehokasta sille annetuissa olosuhteissa.

Luku 4: Vastaaminen ja vastaamatta jättäminen

4.1. MIKSI VASTAAJAT EIVÄT VASTAA?

4.1.1. PASSIIVISEN VASTAAJAN TAPAUS

Vedenjakaja protosummaarisen asian käsittelyssä on vastaajan reaktio, vastaako hän kanteeseen sen kiistäen vai jättäytyykö hän passiiviseksi. Riitautukset ovat summaarisissa asioissa kuitenkin epätavallisia. On arveltu, että vain yksi prosentti vireille tulleista asioista riitautetaan.²²⁵ Vaikka prosenttimäärästä voidaan kiistellä, vastaajien aktiivisuus on joka tapauksessa hämmästyttävän vähäistä. Riitautusten määrä vaatii selitystä: selittäminen on oikeastaan koko summaarisen lainkäytön kohtalonkysymys. Jos kerran merkittävä osa kantajien vaatimuksista on perusteettomia, miksi riitautukset jäävät näin vähiin. Ellei tähän saada uskottavaa selitystä, ristiriita repii summaarisen lainkäytön legitimitetin. Jos arvio perusteettomista vaatimuksista on lähelläkään oikeaa, riitautusten vähäisyys on oikeuspolitiikan ja jossain määrin myös oikeustieteen tutkimuksen huolenaihe. Joku ehkä pitää sitä kiistattomana todistuksena siitä, että vastaajien oikeussuojan järjestelmä on luhistunut summaarisissa asioissa.

Kyynikko näkee tässä jotain hyvääkin; riitautusten vähäisyys on onni lainkäytölle ja tuomioistuimille. Sitä, millaista määrää ”merkittävä” osa tarkoittaa, ei raportissa sanota tai edes arvioida. Sanaa tuskin käytettäisiin, jos kysymys olisi vain yksittäistapauksista. Ajatusleikiksi voisi ottaa, että kokonaan tai osaksi perusteettomien kanteiden osuus olisi vaikka kymmenen prosenttia kaikista summaarisista asioista. Tämä olisi kielenkäytön valossa jopa konservatiivinen arvio.²²⁶ Jos vastaajat aktivoituisivat

225. Ks. edellä jakso 1.2. Epäselvää kylläkin on, mitä riitauttamisella tässä yhteydessä tarkoitetaan. Asiasyhteydestä päätellen sillä tarkoitetaan vastaajan antamaa kirjallista vastausta, jossa hän kiistää maksuvelvollisuutensa. Vastaus joko vaikuttaa asiaan ja johtaa jatkokäsittelyyn tai ei vaikuta eikä estä yksipuolista tuomiota. Vastaajan riitautus ei aina eikä ehkä pääsääntöisesti johda siihen, että summaarinen asia prosessilain tarkoittamassa merkityksessä riitautuisi, toisin sanoen siirtyisi jatkettuun valmisteluun ja tulisi siellä ratkaistuksi tuomiolla. (Tietoja siitä, kuinka usein vastaus katsotaan asian vaikuttamattomaksi, ei ole. Aineisto antaa kylläkin vahvan vaikutelman, että vaikuttavuudesta/vaikuttamattomuudesta ei haluta tehdä kiistakysymystä, vaan asia siirretään jatkokäsittelyyn, ellei vastaus ole täysin päätön.) Vielä epätavallisempaa on, että asia etenisi aina pääkäsittelyyn saakka. Tässä tutkimuksessa oletetaan, että vaikuttavuus ei vääristä lukumääriä. Kun vastauksia on niin vähän, vaikuttavuudeltaan epäselviä vastauksia on vielä vähemmän.

226. Summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 19.

niissä kaikissa, tuomioistuinten ratkaistavaksi jäisi vuosittain 40 000 riitautettua summaarista asiaa. Vielä vaatimaton viiden prosentin riitautusfrekvenssikin tarkoittaisi 20 000 asiaa. Nykyisillä voimavaroillaan tuomioistuimet eivät kykenisi käsittelemään tällaista asiamäärää sen enempää kustannustehokkaasti kuin vastaajalle edes kohtuullista oikeussuojaa tarjoten. Huomattava määrä vastauksia olisi sitä paitsi epäselviä tai epämääräisiä. Vastaajathan hoitaisivat pääsääntöisesti itse asiaansa. Tällaiselle määrälle olisi mahdotonta järjestää nopeaa lakimiesapua, vaikka se olisi primääritavoitekin (siitä ei ole mitään merkkejä.) Omatoimisesta asianhoidosta seuraisi, että vastaajille jouduttaisiin lähettämään täydennyskehotuksia ehkä valtaosassa asioita. Täydennyskehotusten taas pitää taas pitää olla yksilöllisiä eli asiaan sovitettuja. On luultavaa, että niitä ei kyettäisi mainittavassa määrin automatisoimaan. Osa täydennyskehotuksista tuottaisi uusia epäselviä vastauksia. Access to justice -tutkija ei tätä kehityskulkua hyväksy.²²⁷ Siinä syntyisi prosessioikeudellinen riita riidassa eli erimielisyys siitä, onko vastaaja vastannut tyydyttävällä tavalla kehotukseen. Sitä paitsi osa täydennyksistä olisi sellaisia, että kantajalta olisi pyydettävä kirjallista lausumaa selvittämään asiaa ja niin edelleen.

Riitautusten suhteesta asiamääriin ei kannata enempää keskustella. Johtopäätös on muutoinkin täysin selvä. Oli riitautusten täsmällinen määrä summaarisista asioista mikä tahansa, vastaajien vähänkin laajempi aktivoituminen saisi käräjäoikeuksissa aikaan ennennäkemättömän asiaruuhkan. Kysymys kun ei olisi kertaluonteisesta asiaruuhkasta vaan vuosittaisesta uudesta asiamäärästä. Kertaruuhka pystytään keskitetyllä ponnistuksella selvittämään, tällaista toistuvaa asiaruuhkaa ei. Johtopäätös on niin ilmeinen, että sen täytyy olla jokaisen aihepiiriin perehtyneen tiedossa. Monen lukijan mieleen hiipii ajatus siitä, että järjestelmään on kehittynyt rankaisevia kannustimia. Ne vaikeuttavat tai jopa estävät vastaajia aktivoitumasta, toisin sanoen niillä pidetään vastaajat passiivisina, jos asia halutaan sanoa ilkeästi. Summaariset asiat pystytään käsittelemään kustannustehokkaasti vain, kun ylivoimainen enemistö vastaajista ei vastaa kanteeseen eikä tee muutakaan asiassaan.

Tällaista hypoteesia ei pystytä tämän tutkimuksen aineistolla todistamaan. Sitä ei toisaalta kyetä totaalisesti sulkemaan poiskaan. Rankaisevat (eli negatiiviset) kannustimet ovat petollisia (tavallaan siis kavalia), koska ne kätkeytyvät näennäisesti kustannustehokkuutta parantaviin uudistuksiin. Työnkulkuihin on esimerkiksi

227. On myönnettävä, että summaarinen lainkäyttö on kuin luotu synnyttämään ”prosessuaalisia” riitoja riidassa. Niitä ei voi millään linjauksilla välttää. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että riitariitoja pitäisi tarkoituksella aikaansaada. Etenkin tutkimuksessa summaarinen lainkäyttö on synnyttänyt paljon opillisia ristiriitoja, koska sen soveltamistilanteet poikkeavat niin paljon tavallisesta oikeudenkäynnistä.

vähitellen kehittynyt mekanismeja, jotka vaikeuttavat vaatimusten riitauttamista tai eivät ainakaan rohkaise tai helpota sitä. Yhdelläkään mekanismilla ei, näin voidaan kohtalaisen varmasti sanoa, ole yksinomaan tai edes pääasiassa tällaista tarkoitusta. Tästä huolimatta pystytään kohtalaisella oikeutuksella sanomaan, että esimerkiksi lyhyt määräaika vastaukselle tai (vastaamisen) vaikuttavuuden korkea kynnyks ovat sellaisenaan tällaisia kannustimia.²²⁸ Tavanomainen kahden viikon vastausaika ja vastahakoisuus jatkaa määräaikaa (jos itse asiaansa hoitava maallikko huomaa edes pyytää sitä) eivät nekään auta, vielä vähemmän rohkaise vastaamaan. Kahden tai kolmen viikon määräaika on todella lyhyt löytää oikeudellista apua, ellei vastaajalla ole tuttua lakimiestä taikka aikaisempaa kokemusta oikeusaputoimistossa asioimisessa. Sitä paitsi vastaamisessa lähdetään tyhjältä pöydältä. Lakimies (jos sellainen löytyy) tarvitsee aikaa perehtymiseen, lisätietojen kokoamiseen sekä itse vastauksen kirjoittamiseen. Hänellä on sitä paitsi luultavasti muitakin töitä kuin muutaman päivän varotusajalla hoidettava summaarinen asia. Lyhyet määräajat näyttävät lisäksi aivan tarpeettomilta: yksittäisellä asialla ei massaperinnässä voi olla mainitsemisen arvoista kiirettä. Näin todella yksinkertaiset konstit, pitempi ja esimerkiksi neljän viikon vastausaika ehkä lisäisi vastaajakunnan aktiivisuutta – jos sitä aidosti haluttaisiin. Vaatimus vaikuttavasta vastaamisesta ei sekään rohkaise. Tässä ei merkitse, millainen kynnyks tosiasiallisesti on, sehän näyttää jäävän matalaksi. Vaarana on, millaisen mielikuvan se saa aikaan: kuvitelma, 'ettei se vastaus mitään auta', vie motivaation.²²⁹

Joka tapauksessa tilastosta käy ilmi, että vastaajat riitauttavat äärimmäisen harvoin kokonaan tai osaksi kantajan vaatimuksia ja että emme tiedä, miksi näin tapahtuu. Tätä tosiseikkaa ei kukaan kiistä. Kiinnostavampaa on siitä syystä miettiä, kuinka usein vastaajan kannattaisi tai hän voisi menestyksellä sen tehdä. Nämä ovat eri asioita; vastaajan ei kannata riitauttaa kantajan vaatimusta, vaikka hän ehkä siinä juridisesti menestyisikin. Juridinen menestyminen riitautuksessa ei välttämättä tee siitä mielekästä toimintavaihtoehtoa vastaajalle; itse asiassa summaarisessa lainkäytössä

228. Nykyisten summaaristen asioiden alkoversiosta, vuoden 1734 lain läpihuutojutusta, tällaisia insentiivejä on tietenkin turha etsiä. Pikemmin kaikki lain mekanismit, poissaolon sakkorangaistuksesta alkaen, tähtäsivät siihen, että vastaaja osallistuisi oikeudenkäyntiin, vähintään vaivautuisi tulemaan paikalle asian käsittelyyn. Nykyisestä yksipuolisesta tuomiosta voisi sanoa jopa suoraan, että se tuntuu menettäneen alkuperäisen tarkoituksensa. Se ei ole niskoittelun sanktio, kun kerran vastaajaa ei vakavissaan edes haluta istuntoon tai vastaamaan kanteeseen. Voi jopa sanoa, että yksipuolinen tuomio on "vain" tietyissä, prosessilain määrittelemissä tilanteissa annetun tuomion ominaisuus. Tämä ominaisuus heijastuu tuomion täytäntöönpanoon sekä muutoksenhakuun.

229. Todellisuus ei ole näin synkkä. Keskivertovastaaja ei tiedä vaatimuksesta, koska hän ei luultavasti perehdy asiaan niin syvällisesti, että hän sen löytäisi. Sosiaalisen median informaatio ei sitä paitsi kiinnitä vaikuttavuuden vaatimukseen lainkaan huomiota.

näyttää enimmäkseen tältä. Juridisesti riitautus menestyy jo, kun asia riitautuu, toisin sanoen siirtyy väistämättä pinnallisesta virallistutkinnasta todelliseen täystutkintaan. Riitautuminen ei kuitenkaan vielä johda kanteen tai sen osan hylkäämiseen. Yhtä hyvin voi käydä, että jatkokäsittelyn jälkeen kantajan vaatimukset tulevat sellaisinaan hyväksytyiksi. Tällaista ”menestystä” vastaaja tuskin pitää arvossa: hän luultavasti katsoo sen vastoinkäymiseksi. Vastaajalle pahin vaihtoehto onkin ”turha” riitauttaminen, joka eskaloii summaarisen asian laajaksi riita-asiaksi ja vastaaja häviää oikeudenkäynnin – ja saa näin täysimääräisen eli OK 21 luvun mukaisen kuluvastuun lankeamaan. Yksipuolinen tuomio saatavasta, jota vastaaja pitää perusteettomana, on vääryys mutta tosiasiallisilta seuraamuksiltaan ei yhtä kohtalokas kuin totaalitappio laajassa riita-asiassa. Tämä johtuu siitä, että asian päättyessä yksipuoliseen tuomioon kuluvastuu on lievä ja taksoitettu, riitautuneessa asiassa taas ankara.²³⁰

Riitauttamisen aiheellisuuden tai henkilökohtaisen tarkoituksenmukaisuuden pohtiminen on kieltämättä spekulatiivista. Siihen jää virheitä, mutta siitä huolimatta tilanteen analyysi vastaajan näkökulmasta selittää vastaajan heikkoa oikeussuojaa. Se taas on summaarisessa lainkäytössä kiistämätöntä. Hyvällä onnella keksitään, miten osallistumista tuetaan tai jopa rohkaistaan. Voidaan sanoa, että tällä hetkellä kumppaakaan ei tehdä, sen enempää lainsäädännössä kuin oikeudellisissa käytännöissä. Pohdiskelu on osaksi tuettavissa vuoden 2025 virallisraporttiin, joka puolestaan tukeutuu laajaan empiiriseen aineistoon. Passiivisuuden syyt on otettava lähtökohdaksi tulevassa lainsäädännössä, jos tai kun halutaan aidosti parantaa vastaajien oikeussuojaa. Lisäksi syyt ansaitsevat muistamista myös lainopissa eli nykyisen prosessilain tulkinnassa, ennen kaikkea siinä, mikä katsotaan vastaamiseksi kanteeseen, milloin asia ohjautuu jatkokäsittelyyn eli riitautuu sekä millaista vaatimusta pidetään selvästi perusteettomana. Uusia säännöksiä tai uusia tulkintoja ei niitäkään aina tarvita.

Paljon saadaan aikaan kehittämällä tuomioistuinten työtapoja. Kustannustehokkuuden hakeminen näyttää johtaneen työtapoihin ja käsittelyvirtaan eivätkä ne tunnukunnolla ottavan huomioon vastaajien oikeussuojaa. Totta on, että totaalisen passiiviseksi jäävän vastaajan kunnollinen suojaaminen voi vaikuttaa lähes Herkuleen urotyöltä. Aktivoituvaa vastaajakaan ei ole oikeussuojakriisiin sellainen pelastus, miltä se kuulostaa. Vaikka juhlapuheissa omaa asiaansa ajavaan maallikkoon suhtaudutaan myötätunnolla, todellisuudessa tällainen maallikko koetaan riita-asiassa melkoiseksi häiriköksi. Järjestelmä rakentuu lakimiehille ja korkeatasoista lakimiesapua saaville asianosaisille. Omatoimiseen asianajamiseen aktivoituvaa vastaajaa pystyy toi-

230. Ks. jäljempänä jaksot 4.5. ja 5.4.

mimaan vain yksinkertaistetussa menettelyssä, esimerkkinä kumottu asunto-oikeusprosessi ja ehkä uusi pienten asioiden menettely.²³¹ Vielä selvempää on, että kehitettäessä tuomioistuinten rutiineja ei saa tahattomasti päätyä sellaisiin työtapoihin, jotka entisestään vaikeuttavat maallikkovastaajan osallistumista asian käsittelyyn. Syiden läpikäyminen auttaa myös arvioimaan, missä määrin tehokas osallistuminen on yhteydessä lakimiesavun saatavuuteen. Tällaisen avun saatavuus, jos tai kun sitä tarvitaan oikeuksiin pääsemiseksi, on vanhimpia access to justice -tavoitteita. Lakimiesavun saamisen on oltava helppoa, nopeaa eikä se saa olla ylivoimaisen kallista.

On myönnettävä, että hallintolainkäyttöasiat sekä yleisessä lainkäytössä summaariset asiat ja osa hakemusasioista ovat sellaisia, joissa maallikkoasianosaisten kuvitellaan pärjäävän omin avuin, toisin sanoen omatoimisella asianajamisella. Mo-ni kuitenkin sanoo tähän, että maallikon osaamisesta kuvitellaan liikoja. Asianhoito tuomioistuimessa on maallikolle täysin uutta; harva osallistuu elämässään edes yhteen oikeudelliseen prosessiin, vielä harvempi useisiin, joissa hän voisi hyötyä kertyneestä kokemuksesta. Maallikon ohjaaminen prosessinjohtolla tehokkaaseen asianajoon koettelee sekin realismin rajoja. Se vaatii työtä etenkin kirjallisessa käsittelymallissa; lisäksi se edellyttää ohjaamiseen kokenutta lainkäyttäjää, jolla on siihen paljon aikaa ja ylenmääräisesti kärsivällisyyttä. Tällainen on taas valtaisissa asiamäärissä utopiaa. Sitä paitsi summaarisen asian ensikäsittelijä käräjäsiihteeri ei siihen kykene. Ja vaikka hän siihen ehtisi ja kykenisi, maallikko ei pysty noudattamaan saamiaan hyviäkään neuvoja. Tietoyhteiskuntakaan ei tee maallikosta lakimiestä. Päinvastoin maallikon ahdistus pahenee: internetistä toimintaohjeita hakeva maallikko hukkuu liialliseen ja osaksi ristiriitaiseen informaatioon.

Vastaamiselle asetetut vaatimukset ovat kaukana arkipäivän realiteeteista. Kannattaa jälleen muistaa, että maallikot eivät käytännössä saa oikeudellista apua summaariseen asiaan, joten he hoitavat itse asiaansa. Havaintoa eivät kumoa luettelot siitä, mistä kaikkialta tällaista apua olisi teoriassa pyydettävissä. Maallikko ei kykene ensi yrittämällä antamaan kaiken puolin täydellistä vastausta (napakkaa ja juridisesti relevanttia), koska vastaamisen määräaika on lyhyt (yleensä 2–3 viikkoa) ja vastaami-

231. Ks. edellä jakso 1.3.3. Aktivoituminen, omatoiminen asianajaminen ja kevennetty oikeudenkäynti muodostavat siis kolmiyhetyden. Vastaajien aktivoituminen ei auta, ellei se johda omatoimiseen asianajamiseen (on syytä muistaa, että lakimiesapu summaariseen asiaan on yleensä kiven takana); omatoiminen asianajaminenkaan ei auta, ellei se sijoitu sellaiseen menettelykehikkoon, jossa maallikko kykenee toimimaan. Optimisti ehkä löytää jotain hyötyä, vaikka omatoimisuus ei ole tuloksellista. Vastaaja esimerkiksi saa myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia, koska hänellä oli ”päivänsä oikeudessa”. Useimmille maallikoille päivä on luultavammin tuskallinen kokemus, etenkin jos lopputulos on huono. Tutkimuksessa on jopa pantu merkille, että luottamus tuomioistuimiin hiipuu, kun kansalainen joutuu niiden kanssa tekemisiin.

110 sen ohjeet epäinformatiivista lakijargonia. Puolustukseksi voi ehkä sanoa, että ohjeet ovat laaditut niitä lukevaa juristia ajatellen.²³² Muidenhan ei kuvitella prosessilakia lukevan, ei ainakaan systemaattisesti ja asianharrastuksesta. Informaatioarvoa ei paranna se, että ohjeet kanteeseen vastaamiselle ovat prosessilaisissa (OK 5:11.1). Voi toki olla, että olettamus juristilukijasta antaa oikeutuksen siihen, että lain sanamuoto siirretään sellaisenaan haasteeseen. Ohjeiden mukaan vastaus kantajan vaatimukseen on toimitettava tuomioistuimen kansliaan tuomioistuimen määräämässä ajassa. Maallikkolukijaa tällainen epäinformaatio ei tietenkään palvele.

Laki edellyttää lisäksi haasteelta sen kertomista, mitä seuraa siitä, että vastaaja ei anna kirjallista vastausta tai ei saavu istuntoon. Seuraukseksi ilmoitetaan laissa ja haasteessa, että asiassa annetaan yksipuolinen tuomio. Voi vain kuvitella, mitä maallikko viisastuu tällaisesta maininnasta. Enemmän vastaajalle olisi hyötyä haastehakemukseen liitetyistä sopimus- tai luottoasiakirjoista. Niitä taas ei lain mukaan tarvitse liittää suppeaan haastehakemukseen. Jos tällaisia asiakirjoja kuitenkin on ollut mukana, niitä ei anneta vastaajalle tiedoksi. Vastaajan on asiakirjoja erikseen pyydettävä (OK 5:12.2), jos hän ylipäätään saa tietää tästä mahdollisuudesta (ja asiakirjoista). Asiakirjojen pyytäminen ei pidennä vastausaikaa, mikä sekin on erikoista eikä ainakaan vastaajan intressit huomioon ottavaa. Asianmukainen vastaaminen kun edellyttää asiakirjojen saamista ja niihin perehtymistä.

Jos todellista parannusta nykyiseen asiantilaan haetaan, niitä on vain yksi. Vastaaja olisi jollakin keinolla saatava ylipäätään reagoimaan eli vastaamaan jotain tuomioistuimelle. Ylimalkaistakin vastausta pystytään prosessin johdolla täsmentämään, kohdentamaan ja juridisoimaan. Ennen kaikkea: vastaajalta saadaan sellaista informaatiota, jota asian ratkaiseminen edellyttää eikä kantaja ole sitä suodattanut. Aineisto ei enää ole suppeatutkintaista eli yksipuolista. Itsestään selvää on, että summaarisia asioita käsittelevä lainkäyttöhenkilöstö ei tällaisesta ehdotuksesta ilahdu. Käytäntö toisi paljon yksilöllistä manuaalityötä, jonka tulokset eivät hevin näy. Kehittyntykään tekoäly ei pysty antamaan vuosikymmeniin helpotusta työmäärään: kuten tunnettua, tekoäly on vielä enemmän kuin ihminen ”valmiin” tiedon varassa. Ihmi-

232. Summaariset asiat poikkeavat tässäkin muista riita-asioista. Tavallisessa riita-asiassa itse asiaansa ajava maallikko on harvinaisuus: hän saanee välittömästi tuomioistuimen neuvon hankkia lakimies avukseen. Tästä syystä on kohtuutonta vaatia, että summaarisessa asiassa (josta tulee riitauttamisen myötä laaja riita-asia) maallikko kykenisi ajamaan kunnolla asiaansa. Vika on tavallaan lainsäädännössä. Summaarinen lainkäyttö vaatisi muun muassa vastaamista koskevaa erityissäätelyä, jossa otettaisiin huomioon normaalitilanne eli itse asiaansa hoitava maallikko. Kaikkien prosessilain määräysten soveltaminen ankarimman mahdollisen tulkinnan mukaan maallikkoon, joka yrittää itse hoitaa asiaansa, on epäoikeudenmukaista. Lainsäätäjät on tuskin sitä tarkoittanut. Vielä epäoikeudenmukaisempaa on näissä olosuhteissa moittia summaaristen asioiden vastaajia passiivisiksi!

nen pystyy sellaisiin ekstrapoloiuihin ja intuitiivisiin päätelmiin, jotka ovat tekoälyn ulottumattomissa. Tekoälyn potentiaalia summaarisessa lainkäytössä ei kuitenkaan ole väheksyminen. Vaikka tekoäly ei ehkä kykene ihmistä parempaa suoritukseen, se ei koskaan väsy eikä kyllästy yksitoikkoiseen työhön, joka ei näytä palkitsevan teki-jäänsä. Ihminenhan ei ole parhaimmillaan tällaisessa työssä. Oli tulevaisuus mikä tahansa, AI-potentiaali on tässä tutkimuksessa pakko ohittaa: se ei ole vielä nykypäivää ja vaatisi joka tapauksessa oman erillistutkimuksensa.

Oikeussosiologinen tutkimus ei ole pitänyt arvossa prosessilain kannustimia osallistumiselle.²³³ Kannustimia ei itse asiassa ole. Puute ehkä on selittävässä uskolla siihen, että asianosainen osallistuu, kun hänen etunsa sitä vaatii ja kun hän tästä syystä osallistuu, hän sen tekee, oli se helppoa tai ei. (Summaarisen lainkäytön erikoisuus on vaikeudet arvioida, milloin vastaajan kannattaisi osallistua, milloin taas kannattaa pysyä passiivisena). Sosiologian mukaan prosessilain ajatus asianosaisten roolista on kaiken kaikkiaan hämärä. Prosessioikeuden tutkija torjuu vihaisena tällaisen kritiikin: hänen mielestään kaikkien asianosaisten roolit määritellään hyvinkin yksityiskohtaisesti. Prosessilain pykälien laskeminen tukee väitettä, tätä ei voi kiistää. Tässä ei kuitenkaan kysytä tutkijan mielipidettä vaan maallikon saama vaikutelmaa siitä, mitä hän voisi tehdä tai mitä hänen kannattaisi tehdä. Nämähän ovat tyystin eri asioita. Maallikon saama kuva perustuu osaksi ennakkotietoon oikeudenkäynneistä ylipäätään, osaksi siihen informaation, jonka hän saa hänelle tiedoksi annetuista asiakirjoista. Samalla on jälleen kerran muistettava, että maallikko joutuu ehkä ensimmäistä kertaa tekemisiin tuomioistuimen kanssa. Ammattimaiset maallikot ovat urbaani myytti: he ovat poikkeuksia ja tulevat nimenomaan sen takia mainituiksi.

Jos ajatellaan nimenomaan summaarista asiaa ja vastaajaa, väite roolin hämäryydestä ei tunnu enää kaukaa haetulta. Se poikkeaa oikeudenkäynnin perusskeemasta, jossa on kaksi lakimiesten tukemaa asianosaista. Summaarisessa asiassa vastaajan rooli pikemminkin hahmottuu suhteessa tuomioistuimeen: mitä tuomioistuin tutkii (ainakin teoriassa) viran puolesta, missä määrin vastaaja parantaa asemaansa osallistumalla, ensi vaiheessa vastaamalla kirjallisesti kanteeseen. Saamistaan virallisohjeista maallikko ei saa kuvaa siitä, mitä hänen oikeastaan odotetaan asiassa

233. Ks. Haavisto 2000 s. 1138. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että lakimiesapua saavat asianosaiset olivat oikeudenkäynnissä erityisen aloitteellisia ja tukevia. Tämä selitetään sillä, että lakimiesapu aktivoi asianosaiset. Syy/seuraus -suhde ei välttämättä ole tällainen. Todennäköisempää on, että valmiiksi aktiivinen asianosainen hankkii itselleen lakimiesapua ja on muutoinkin asiassaan toimelias. Päämiehen omatoiminen asianajaminen lakimiehen rinnalla ei ole kylläkään toivottavaa: se on päinvastoin merkittävä haitta, ja innokas maallikko on vaaraksi menestymiselle. Monissa toimeksiantosopimuksissa kielletäänkin päämiehen omatoiminen osallistuminen asian hoitamiseen.

tekevän: hän ei viisastu myöskään siitä, että hän lukee internetissä saatavilla olevan ilmaisaineiston. Se kertoo vain, että hänellä on kaksi vaihtoehtoa, joko vastata tai jättää vastaamatta.

4.1.2. MITEN SAADA VASTAAJA TOIMIMAAN SUMMAARISESSA ASIASSA?

Summaarinen lainkäyttö on oppikirjan esimerkki siitä, kuinka access to justice -liikkeen ensimmäinen aalto on edelleen ajankohtainen. Access to justice -liike otti agendakseen sen selvittämisen, mitä esteitä oikeuksien hakemiselle oli olemassa ja millä keinoilla ne pystyttäisiin eliminoimaan. Esteet olivat tiedollisia (kansalainen ei tiedä), henkisiä (kansalainen ei uskalla), teknisiä (prosessilaki estää) tai taloudellisia (kansalaisella ei ole rahaa) taikka kaikkien niiden erilaisia yhdistelmiä. Summaarisista asioista kaikki estetyypit löytyvät ja jopa oppikirjaan kelpaavan selkeinä. Summaaristen asioiden tyyppivastaajat edustavat, kuten edellä todettiin, jopa access to justice -skenaariossa epätavallisen heikkoja, apaattisia ja haavoittuvia kerta-asianosaisia.²³⁴ Tätä ei muuta se, että joukossa saattaa olla edellä mainittuja yksittäisiä ”kokeneita vastaajia”, joilla on käytännön kautta hankittu huomattava asiantuntemus omatoisesta asianajamisesta. Heidän kannallaan passiivisuus johtuu siitä, että he eivät vaivaudu puolustautumiseen, koska he tietävät, että se ei ole heidän kokonaisensa mukaista. Aineistossa tällaiset vastaajat eivät, toisin kuin esimerkiksi sosiaaliturvaa koskeissa valituksissa, erotu joukosta.

Yksinkertaisin selitys alhaiselle vastausprosentille tietenkin olisi, ettei lain mukainen tiedoksianto tosiasiallisesti ole tavoittanut vastaajaa. Vastaaja ei siis tiedä, että hänen pitäisi vastata johonkin. Epäily sinänsä ei ole tuulesta temmattu. Tiedoksianton perillemeno aikanaan varmistettiin sittemmin kumotussa maksamismääräyksessä erityissäännöksellä. Hakemus maksamismääräysasiassa tuli antaa vastaajalle tiedoksi nimenomaan ”henkilökohtaisesti”.²³⁵ Tällainen spesifinen tiedoksiantotapa oli ja on hyvin poikkeuksellista. Summaarisissa (tuomioistuin)asioissa kaikki lain tuntemat tiedoksiantotavat sen sijaan kävivät päinsä, jopa tällaisissa asioissa kyseenalaisena pidetyt sijaistiedoksianto ja kuulutustiedoksianto.²³⁶ Oli selvää, että tällainen

234. Ks. edellä jakso 2.2. Huono-osaisuuden toimintakykyä alentavasta vaikutuksesta ks. esimerkiksi Siltala 2017 s. 207.

235. Tiedoksianton tapa merkitsee myös eurooppalaisessa vähäisten vaatimusten menettelyssä. Jos tiedoksianto ei ollut henkilökohtainen eikä siitä esitetä todistusta, vastaajalla on aina oikeus uudelleen käsittelyyn. Ks. esimerkiksi Lindfors 2009 s. 366. Menettelyssä oikeus uudelleen käsittelyyn eli takaisinsaanti on korkean alkukynnyksen takia paljon rajallisempi kuin Suomen kansallisessa summaarisessa menettelyssä.

236. Ks. esimerkiksi Vuorenpää 2021 ym s.1039.

tiedoksianto ei saavuttanut vastaajaa. Sen sijaan melko epäloogisesti takaisinsaantia yksipuoliseen tuomioon ei sallittu, jos asia oli pantu vireille julkisella haasteella. Tämä omituinen säännös kumottiin vasta vuoden 1972 uudistuksessa, koska tällaisessa asiassa vastaaja ei useimmiten saanut tietoa summaarisen velkomisasian viireiltä.²³⁷

Oletamus ei kuitenkaan osu oikeaan. Tämän tutkimuksen aineistossa ei ole yhtään mainintaa siitä, että vastaaja ei olisi saanut asianmukaista tietoa haasteesta. On siis oikeutettua väittää, että OK 11 luvun mukainen haasteen tiedoksianto on luotettava summaarisissa asioissa.²³⁸ Samalla siitä voidaan päätellä, että tuomioistuimien tutkii – kuten prosessinedellytyksissä kuuluu – summaarisessa asiassa kunnolla ja tavallista riita-asiaa paremmin tiedoksiannon. Tiedoksiantohan on tahdonvaltaisen prosessinedellytys. Haasteen tiedoksianto on sitä paitsi yksinkertainen tutkittava verrattuna esimerkiksi takaisinsaannin määräajan aloittavaan ”todisteelliseen tiedoksiantoon”.²³⁹ Haasteen tiedoksi antaminen on laissa yksityiskohtaisesti säänneltyä. Tulevaisuudessa tilanne voi muuttua, jos sähköiset tiedoksiannot tulevat pääsäännöksi ja niihin käytetään kansalaiselle osoitettua alustaa. Summaaristen asioiden tyyppivastaajilta ei voi odottaa, että he säännöllisin väliajoin tarkastavat, onko heille tullut viestejä viranomaisilta tai tuomioistuimilta. Tämä johtaa paitsi oikeusuojan heikkouteen myös lisääntyvään ylimääräiseen muutoksenhakuun.

Syyn etsimistä kannattaa kuitenkin jatkaa samasta suunnasta. On ajateltavissa, että vastaaja saa asianmukaisen tiedon haasteesta mutta ei siitä, mistä kantaja vaatii maksua. Joskus onkin epäilty, että pahasti velkaantunut vastaaja jättää vastaamatta yksinkertaisesti siksi, ettei hän tiedä, mistä velkasuhteesta kanteessa on kysymys. Tämä ei ole niin haettava, miltä se kuulostaa. Kuten edellä havaittiin, saatavia ostetaan ja myydään suurina erinä, välillä useampaan kertaan ja jopa edes takaisin. Eri velkojilta tulevia saatavia yhdistetään yhdeksi summaariseksi asiaksi, saman velkojan saatava taas voidaan pirstoa moneksi summaariseksi asiaksi. Alkuperäinen velkasuhde ei tällöin enää muodosta kiintopistettä. Tämä on muutos aikaisempaan: perinteisissä ’läpihuutojutuissa’ velkasuhde ja velkoja yksilöivät riittävästi saatavan. Sekaannusta lisää se, että tietotekniikan ansiosta perittäväksi päätyy hyvinkin vanhoja saatavien osia kuten aikanaan maksamatta jääneitä perimiskuluja ja korkoja, vaikka itse saatava

237. Ks. hallituksen esitys 12/1970 vp. s. 6.

238. Tämä on oikeastaan erikoista, sillä suppean haastehakemuksen asioissa saadaan käyttää puhelintiedoksiantoa. Epäluotettavana pidettyä puhelintiedoksiantoa ei ole pidetty ”ongelmallisena vastaajan oikeusturvan näkökulmasta”, mikä on varsin rohkea päätelmä. Puhelintiedoksianto on tarkoitus sallia myös pienissä asioissa. Ks. hallituksen esitys 89/2025 vp s. 59.

239. Ks. jäljempänä jakso 6.2.

on tullut maksetuksi. Voi olla, että vastaajan on vaikea päätellä vanhojen pikkuvaatimusten aiheellisuutta. Hän ei ehkä muista, että hänellä on tällaista velkaa ollutkaan. Ennen tietokoneaikaa velkoja ei yleensä vaivautunut pitämään kirjaa tällaisista pikusaatavista tai ainakaan tuomaan niitä oikeuteen.

Yllättävästi tämäkään ei, yhtä ohimenevää mainintaa lukuun ottamatta, nouse esiin aineistossa.²⁴⁰ Epätietoisuus velkasuhteesta ei tunnu olevan mainitsemisen arvoinen syy vastaajien passiivisuuteen. Pikemmin pidetään paheksuttavana sitä, että kaikkia saatavia samalta velalliselta, etenkin jos tämä on yksityishenkilö, ei koota samaan haastehakemukseen. Asioiden erillisuus luetaan herkästi ”kulujen kalasteluksi”, ja vaatimus tulee hylätyksi selvästi perusteettomana. Oli niin tai näin, tässä suhteessa ilmeistä korjaustarvetta ei ole. Nykykäytäntö yhdistää onnistuneesti kustannusten minimoinnin sekä vastaajan tiedontarpeen. Oikeuskäytännössä vastaajan oikeussuoja toteutuu varsin pitkälle tuomioistuimen huolenpitona siitä, onko kantaja pyrkinyt siihen, ettei vastaajalle aiheutuisi tarpeettomia kustannuksia.²⁴¹ Tämä epäkohta olisi myös helposti korjattavissa muuttamalla oikeudellisia käytäntöjä.

Syyn hakemista kannattaa kuitenkin jatkaa siitä, miten vastaajan tieto korreloi hänen aktiivisuuteensa. Siis: vastaajaa on saanut asianmukaisen tiedon haasteesta, haasteessa annetaan jonkinlaiset ohjeet vastaamiselle, vastaaja osaa sanoa, mistä velkasuhteesta ja velasta on kysymys. Sen sijaan vastaaja ei tiedä oikeuksiaan, toisin sanoen hän ei kykene objektiivisesti arvioimaan asemaansa eli sitä, kannattaisiko hänen jotain tehdä. Jos hän ei pysty sitä sanomaan, hän ei näe vaivaa sen selvittämiseksi, miten hänen tulisi summaarisen asian käsittelyssä toimia, eli vastata prosessilain kelpuuttamalla tavalla. Osallistuminen edellyttää yhtäältä aineellista tietoa, jonka vastaaja saa tai saisi aineellisesta lainsäädännöstä, tyypillisesti kuluttajalainsäädännöstä, toisaalta taas aktiivinen toiminta oikeudenkäynnissä tarvitsee prosessioikeudellista osaamista. Sitä taas hänelle antaa prosessilaki ja sitä tulkitseva virallisaineisto.

240. Vrt. ehkä summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 50. Sivulla viitataan huonoon yksilöintiin. Valvonta- ja lupaviraston kotisivulla on tavanomainen kohta ”Usein kysytyjä kysymyksiä”. Sellaisina mainitaan muun muassa ”En tiedä, mistä perittävästä saatavasta on kysymys” ja ”Perintäyhhtiö tai velkoja on kertonut, ettei saatavan perustetta koskevia asiakirjoja ole saatavilla.” Rovaniemen hovioikeuden ratkaisussa 12.11.2014 577 (FINLEX) käräjäoikeus huomautti perusteluissaan, ettei kantaja ollut ilmoittanut alkuperäisten velkojien nimiä. Velkojien asema nimittäin heijastui siihen, oliko kyseessä kuluttajansuojalain 7 luvun mukaiset kulutusluotot. Vastaaja oli asiassa täysin passiivinen, joten häntä saatavien yhdistäminen ei näytä haitanneen. Tämä ei tietenkään vielä osoita, että vastaaja tiesi, mistä velkasuhteista kanteessa oli kysymys. Ratkaisuselostus (joka on poikkeuksellisen yksityiskohtainen) kertoo samalla, millaisen työ määrän tehokas virallistutkinta tuomioistuimelta yksittäistauksessa vaatii!

241. Tämä näkyi ratkaisuissa KKO 2016:55. Siinä kantaja oli nostanut kaksi eri kannetta eri saatavista. Tuomioistuimet ottivat tutkittavaksi, oliko taksan mukainen korvaus toisesta asiasta selvästi perusteeton vaatimus.

Asian ydin on selvästi tässä. Vastaamishalukkuus riippuu eniten siitä, millaista tietoa vastaaja saa aineellisoikeudellisesta asemastaan, ennen kaikkea siitä, mitä hän voittaa vastaamalla ja mitä haittoja taas siitä voi seurata verrattuna toiseen vaihtoehtoon, eli vastaamatta jättämiseen.²⁴² Tämä käy ilmi harvinaisen asiantuntevasta valtamedian uutisesta. YLE uutisessa 21.7.2025 ("Kuluttajaa piinataan perusteettomilla maksuilla") Kilpailu- ja kuluttajaviraston edustaja sanoo haastattelussa, että 'kuluttajan (on) vaikea arvioida, onko lasku oikeasti aiheellinen,' joten moni kuluttaja ei ymmärrä vastustaa vaatimuksia.' Uutinen osoittaa myös sen, millä keinolla tämä saadaan korjatuksi, "tavallinen kuluttaja tarvitsee oikeudellista apua ymmärtääkseen, kannattaako vaatimus riitauttaa". Näkemykset vastaavat täysin tässä tutkimuksessa esitettyä. Tosin uutisessa olisi ollut syytä mainita, että vastustaminen – eli kirjallisen vastauksen toimittaminen – on vasta ensiaskel. Summaarisen asian käsittely ei yleensä lopu tähän, vaan seuraa suullinen valmistelu tai kirjallisen lausuman pyyntö.²⁴³ Niissä taas tarvitaan lakimiesapua. Lakiapu ei ole pelkästään tarpeellista vaan välttämätöntä myöhemmissä käsittelyvaiheissa, jos vastaaja aikoo menestyä. Omakoh-taisella toiminnalla vastaaja enimmäkseen vain tekee performanssin.

Tässä vaiheessa kannattaa katsoa, mistä tyyppivastaaja saa tarvittavaa juridista tietoa. Virallisinformaatio tuottaa pettymyksen. Haasteasiakirjoja selaamalla vastaaja ei viisastu sen enempiä prosessilaista kuin aineellisesta lainsäädännöstäkään. Haasteen vähimmäissisältö säännellään laissa. Haasteessa on esimerkiksi ilmoitettava, että kirjallinen vastaus on toimitettava määräajassa tuomioistuimen kansliaan, vastaus on allekirjoitettava (OK 5:10.4) ja siinä on ilmoitettava määrätty seikat (OK 5:10.1). Lista vaatimuksista on pelottava maallikolle, joka toimii yksin ja jolla ei ole kokemusta juridisista teksteistä. Lisäksi haasteessa tai kutsussa on mainittava, mitä seuraa siitä, että vastaaja ei anna kirjallista vastausta (OK 5:11.3). Seuraus on, että asiassa voidaan antaa yksipuolinen tuomio. Tällainen maininta on informaatioarvoltaan

242. Havainto saa hieman tukea omista kokemuksistani vanhojen summaaristen velkomisprosessien ajalta. Velalliset olivat välillä hämmentyneitä: lainhakuasiassa velallinen pelkästään "vastusti" lainhakua kuvitellen sen riittävän, maksamismääräysasiassa taas velallinen luetteli vastustamiselle liudan päteviä oikeudellisia perusteita, joita hakemuksen hylkäämiseen ei tarvittu.

243. Toisin kuin luullaan, vastaajat eivät aina halua suullista istuntoa. "Epävirallisissa" yhteydenottoissa tuodaan usein esiin pelko suulliseen istuntoon joutumisesta. Ks. Helenius 2017 s. 40. Access to justice -tutkija ymmärtää tämän, ja yleinen havainto on, että maallikko pelkää esiintymistä istunnossa yksin, eli ilman lakimiesapua. Mitä muodollisempi tilaisuus istunto on, sitä pelottavammaksi se tulee. Lakimiesapua taas summaarisen asian vastaaja ei hevin saa. Jos apua ei saa ja vastaaja pelkää esiintymistä, hän ei pysty tehokkaasti jatkamaan asiaansa. Epäkohta ei tietenkään korjaannu kehotuksilla, kuinka vastaajan tulisi "rohkaistua" tai ryhtyä "pontevasti ajamaan asiaansa". Tällaisen huomautukset eivät ole vakava yritys puuttua oikeus-suojan vajeeseen; ne ovat lähinnä oikeuspoliittista käsien pesemistä.

116 tyhjä. Voi vain, kuten edellä todettiin, kuvitella, mitä konkreettista apua maallikolle on neuvosta, että hän voi vastata tai olla vastaamatta taikka että vastaamatta jättäminen johtaa yksipuoliseen tuomioon. Maallikko ei edes tiedä, mikä tällainen tuomio on tai onko se hänelle epäedullisempi kuin tavallinen tuomio.²⁴⁴ Tässä suhteessa vastaaja kohtaa ne tiedolliset esteet, joista varhainen access to justice -tutkimus varoitteli. Estettä korottaa se, että vastaajalla on melkoinen kiire lyhyiden määräaikojen takia eikä nopeaa apua saa mistään. Tässä tutkimuksessa katsotaan, että keskiverovastaaja jää asiassaan yksin. Totta on, että teoriassa häntä neuvoo tuomioistuin, opastaa velkaneuvonta ja auttaa oikeusaputoimisto. Yksin jääminen tarkoittaa, että laki ja tulkinnat ovat rakennettavat tämän olettamuksen varaan.

Haasteasiakirjat eivät myöskään kerro, mitä seuraa, jos vastaaja toimittaa asianmukaisen vastauksen. Tulos ei suinkaan aina tai edes useimmiten ole, että kanne hylätään heti. Tilastollisesti todennäköisempää on, että asia eskaloituu ja siirtyy oikeudenkäyntimäiseen suulliseen valmisteluun – jota vastaaja ei luultavasti halua. Vaikka hän haluaisikin, hänen taloudellinen riskinsä kasvaa suhteettomaksi. Parinsadan euron pikkusaatavan (valtaosa summaarisista asioista on tätä suuruusluokkaa) sijasta hän joutuu maksamaan tuhansia, ehkä jopa kymmeniä tuhansia. Perimistoimistojen varottelu suurista kuluista ei ole turhaa puhetta. Sitä paitsi OK 21 luku ei suosi vastaajaa pienen intressin asiassa, jos kantaja on valmis ajamaan sitä vakavissaan. Voi hyvin olla, että vastaamatta jättäminen on vastaajan kokonaisedun kannalta paras vaihtoehto, vaikka hän epäilisi kanteen oikeellisuutta.²⁴⁵ Huomattava merkitys on sillä, saako vastaaja voittaessaan korvauksen kustannuksistaan tai velvoitetaanko hänet korvaamaan kantajan oikeudenkäyntikulut. Summaarisessa asiassa kuluvastuu on, kuten todettiin, lievää taksoituksen takia, laajaksi muodostuneessa riita-asiassa siirrytään OK 21 luvun normaalisääntöihin. Takaisinsaantiasiassa taas sovellettavaksi tulevat hakemusasioita koskevat säännöt. Jokainen konteksti luo oman soveltamis-

244. Itse asiassa jälkimmäiseen kysymykseen on vaikea vastata. Yksipuolinen tuomio on kiistatta niin sanottu vahva ulosottoeruste eikä muutosta saa hakea, mutta haittoja kompensoi laaja ja usein pitkäaikainen takaisinsaannin mahdollisuus. Ks. jäljempänä jaksot 6.1 ja 7.1. Siitä, onko yksipuolinen tuomio aidosti sanktio laiminlyönnille, voidaan siis olla eri mieltä. Sitä paitsi joissakin suhteissa laiminlyönti jopa hieman parantaa vastaajan asemaa. Kun vastaaja pysyy passiivisena, kantajan vaatimusten perusteettomuus tulee viran puolesta tutkituksi laajalajaisesti (vaikka ei ehkä kovin syvällisesti), kun taas osallistuneen vastaajan on tehtävä asianmukaiset väitteet kiistämisen tueksi. Tässä suhteessa edullisuuden vertailu kuitenkin riippuu siitä, mihin väittämistäkaan rajoja vedellään.

245. Ks. jäljempänä jakso 4.5. Joku voi närkästyä siitä, että ”väärä” voittaa, toisin sanoen perusteeton vaatimus tulee hyväksytyksi vastaajan passiivisuuden takia. Vastaajaa ei kuitenkaan voi vaatia välittämään esimerkiksi pakottavan lainsäädännön läpäisystä: häntä kiinnostaa vain se, mikä on hänelle edullisinta.

tilanteensa.²⁴⁶ Vastaajan (ja kokeneenkin lakimiehen) on hyvin vaikea ennakoida, millaiseksi oikeus korvauksiin ja velvollisuus sellaisten maksamiseen muodostuu riitautuneessa asiassa tai takaisinsaantiasiassa. Mitä epäselvempi kuva kustannuksista on, sitä useammin vastaajan kannattaa jättäytyä passiiviseksi. Aktiivisuudella hän voi huonontaa asemaansa. Vanha kokemussääntö kuuluukin: ellet tiedä, mitä pitäisi tehdä, älä tee mitään.

Prosessilaki rankaisee asianosaista, joka häviää oikeudenkäynnin. Jos kuluvastuu poistuisi tai merkittävästi lieventyisi, summaarisen asian dynamiikka kokisi perustavan muutoksen. Kanteen riitauttaminen kannattaisi paljon paremmin kuin nykyisen ankaran kuluvastuun vallitessa – ja aktiivisten vastaajien määrä kymmenkertaistuisi. Toinen asia on, halutaanko tällaista oikeudenkäyntiympäristöä muutoin kuin juhlapuheissa.²⁴⁷ Kuluvastuulla, sen periaatteilla ja käytännön sovelluksilla on joka tapauksessa liian suuri ja ehkä ratkaiseva merkitys siihen, kuinka usein vastaajat reagoivat eli ottavat osaa summaarisen asian käsittelyyn. Ihmeteltävää on, kuinka vähän oikeudenkäynnin kustannukset saavat huomiota julkaistussa oikeuskäytännössä. Jos kuluvastuu on ankaraa, heikkojen kerta-asianosaisten aktiivisuus aina laskee. Myös oikeudenkäynnillä uhkaamisen tehokkuus kasvaa, koska vastaaja ei uskalla ottaa oikeudenkäynnin ja tappion riskiä. ”Varmat voittojutut” kun ovat todellisudessa melkoisia harvinaisuuksia! Tämä pohdiskelu on paljolti arvailua. Emme tiedä, kuinka hyvin vastaajat perehtyvät kulusäännöksiin tai pystyvätkö he soveltamaan niitä omaan asiaansa. Selvää kuitenkin on, että kuluvastuun olemassaolo tiedetään ja sitä pelätään.

Vastaajan ohjeistamisessa viranomaisten verkkosivut eivät ole sen informatiivisempia; ne luettelevat käytettävissä olevat vaihtoehdot niihin kantaa ottamatta. Sosiaalinen media kannustaa vastaamaan, usein pelotellen oikeudenmenetyksellä; ”käytännössä” vastaamattomuus katsotaan ”hiljaiseksi hyväksymiseksi”, jolla vastaaja myöntää kaikki vaatimukset oikeiksi. Haasteeseen ”kannattaa siis aina vastata, oli vastaus myönteinen tai kielteinen.”²⁴⁸ Lähinnä huolta kannetaan siitä, että vastaaminen tapahtuu ”ajoissa.”²⁴⁹ Sosiaalinen media siis kannustaa aktiivisuuteen, mutta

246. Ks. jäljempänä jaksot 5.4. ja 6.1.3. Tämä on myös syy sille, miksi kustannuskysymyksiä ei kannata käsitellä kootusti yhdessä jaksossa.

247. Kuluvastuun lieventämiseen ei tarvita pienten asioiden menettelyä. Muutokseen riittäisi, että yleiseen prosessilakiin lisättäisiin säännös, jonka mukaan elinkeinonharjoittaja/kuluttaja-asioissa kuluttajan vastuu elinkeinonharjoittajan kustannuksista olisi joko taksoitettu tai enimmäismääräinen (esimerkiksi OK 21:8c:iin lisättäisiin uusi toinen momentti). Täysimääräinen kuluvastuu voitaisiin säilyttää tilanteisiin, joissa kuluttaja on esittänyt ilmeisen virheellisiä väitteitä.

248. Näin LM/Lex More kotisivu (katsottu 30.10.2025).

249. Asianajotoimisto Reijonen Oy (katsottu 30.10.2025).

sekin jättää kertomatta vastauksen merkityksen summaarisessa asiassa. Vastaamisen myötä asia yhtäältä tulee paremmin tutkituksi: aktiivitutkinta on parempaa kuin se virallistutkinta, josta myös passiivinen vastaaja pääsee hyötymään. Vastaamiseen toisaalta sisältyy, kuten tässä tutkimuksessa on moneen kertaan havaittu, merkittävä riskipotentiaali: ellei kannetta katsoa välittömästi perusteettomaksi, oikeudenkäynti eskaloituu, ja vastaajan oikeudenkäyntikulujen korvausvastuu nousee. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että kantajan oikeudenkäyntikulut kasvavat. Kehottelut vastaamiseen tilanteessa kuin tilanteessa ovat kenties hyvää tarkoittavia mutta vastuuttomia. Riitautusten vähäisyys näyttää osoittavan, että vastaajat ovat varsin riskitietoisia. He eivät halua pahentaa velkaongelmiaan uhkarohkealla oikeudenkäynnillä. Myös se, miten vaatimuksen tulisi vastata, jää virallisinformaatiossa tarkentamatta. Vastaamishalukkuutta voisi lisätä se, että vastaajalle kerrottaisiin jo haasteessa tai sen liitteissä yleiskielellä, mitä vastauksesta tai vastaamatta jättämisestä seuraa.²⁵⁰

Edellä esitetty perustuu olettamukseen, että pääsyy passiivisuuteen on aina lopulta tietämättömyys aineellisesta laista. Vastaaja ei tiedä oikeuksiaan, toisin sanoen hän ei pysty päättämään, olisiko hänellä aihetta riitauttaa kantajan vaatimus kokonaan tai osaksi. Tässä on tehtävä ero aineellisen lainsäädännön ja prosessilain välillä. Tietämisen aukko rasittaa aineellista oikeutta, mistä seuraa, että aukon täyttäminen on erityisen hankalaa. Vähänkin aloitteellinen vastaaja kykenee eri ilmaislähteistä selvittämään prosessioikeudellisen asemansa, toisin sanoen miten haasteeseen vastataan, mikä oikeudenkäynnin mekaniikka on, mitä tuomioistuin tekee ja niin edelleen.²⁵¹ Prosessimekaniikka on lopulta varsin yksinkertainen. Totta on, että ilmaislähteitä osaksi voidaan moittia heikotasoisiksi. Kertomatta jää esimerkiksi se perusseikka, että oikeudenkäynti ei vastaajan osalta suinkaan pääty vastaamiseen. Samoin internetin kehotukset vastata aina kanteeseen ovat moraalisesti vastuuttomia. Nämä ovat kuitenkin pikkujuttuja verrattuna pääpulmaan. Arvio kantajan vaatimuksen aineellisesta oikeellisuudesta edellyttää huomattavaa juridista yleisosaamista: se ei ole niin vain selvitettävissä nopealla ilmaislähteiden selauksella. Vastaaja päinvastoin tarvitsee kustomoituja eli hänen tapaukseensa sovellettuja neuvoja lakimieheltä.

250. Tästä on sanottu ennenkin. Haasteasiakirjat tulisi laatia ”kansan kielellä”, kielen pitäisi olla ”selkeää” ja ”ymmärrettävää” eikä juridista jargonia. Näin Helenius 2017 s. 38. Tämä esitettiin kärjäsihteerien toiveena.

251. Legal need -henkinen tutkimushanke ”Arjen oikeudelliset ongelmat” selvitteli laajalla kyselyllä, mistä kansalaiset ylipäätään hakivat juridista tietoa ongelmissaan. Tavallisimmat lähteet olivat viranomaisten internetsivut ja vastaavat (61 prosenttia). Sosiaalisen median (12 prosenttia) ja kirjallisen aineiston (9 prosenttia) käyttäminen jäi selvästi vähäisemmäksi. Ks. Obstbaum ym 2023 s. 41.

Havainto vie oikeuspoliittiseen umpikujaan. Oikeussuojaa on totuttu parantamaan ”halvalla” eli prosessilain pikku-uudistuksilla. Tässä tapauksessa on selvää, että vastaajan informoimisella on luontaiset rajansa. Jos informaatiota on liikaa tai se on liian yleistä ”juridista valistusta”, sitä ei enää lueta. Informaation tulee olla kohdennettua; sen on oltava napakkaa ja sovelluttava vastaajan tilanteeseen sekä annettava konkreettisia toimitusosuus- ja palvelus- suosituksia. Edellä viitatussa ”Arjen oikeudellisen ongelmien” -hankkeessa kerättiin tietoa myös siitä, mistä kansalaiset saivat lakimiehen neuvoja. Valtaosa sai niitä asianajajalta tai lakiasiantuntijalta (70 prosenttia). Muuta lähteitä olivat asiointi-, puhelin- ja internet -palvelut (22 prosenttia), oikeusaputoimistot (10 prosenttia) ja maksullinen juridinen neuvonta (6 prosenttia). Kokonaisuutena lakimiehen apua kuitenkin haettiin hyvin vähän.²⁵² Kaiken kaikkiaan prosessilain voimattomuus on tunnistettava: paraskaan prosessilaki ei auta, jos velallinen kokee velkataakkaansa toivottomaksi. Tällöin yksittäinen asia ei merkitse, olivat kantajan vaatimukset miten kohtuuttomia tahansa. Tämä voi olla selitys siihen, miksi vastaajat ovat olleet totaalisen passiivisia niissä ennakkoratkaisuissa, joissa tuomioistuimien on ryhtynyt viran puolesta tutkimaan vaatimusten perusteettomuutta. Vaikka näin ei olisikaan, paneutuminen summaarisen asian hoitamiseen voi olla toisarvoista vaikeassa elämäntilanteessa – etenkin jos vastaaja ei saa mistään tukea. Osalle vastaajista on lisäksi vaikeaa erottaa vapaaehtoinen perintä ja oikeudellinen perintä: heille kaikki perintä on samaa prosessia. Sekoittaminen näyttää yllättävän tavalliselta, koska käräjäoikeuksilta pyydetään välillä maksuaikaa.

4.2. MIKÄ ON VASTAUS JA MILLAINEN TOIMINTA ON VASTAAMISTA?

4.2.1. VASTAUKSEN MUODOLLISET VÄHIMMÄISVAATIMUKSET

Prosessilaki asettaa varsin tiukat muodolliset vaatimukset vastaajan antamalle vastaukselle. Vastauksen on oltava ensiksikin kirjallinen, toiseksi se on toimitettava tuomioistuimen kansliaan määräajassa, ja kolmanneksi vastauksen on oltava sisällöltään asiaan vaikuttava. Traditionaalinen kysymys prosessioikeuden tutkimuksessa kuuluisi, miten näitä vähimmäisvaatimuksia tulkitaan. Vaihtoehtoja ovat perinteinen, lain kirjaimeen pitäytyvä tulkintalinja (jota voidaan pitää tiukkana) tai vastaajaa ym-

252. Näin Obstbaum ym 2023 s. 45.

märtävä (ehkä paremmin suosiva) tulkintalinja. Yllättävästi varhainen tutkimus oli ymmärtäväisen tulkinnan kannalla, kun tulkittiin ainoaa lain tuntemaa laiminlyöntitilannetta, istuntoon ”tulemista” tai ”pois jäämistä”. Tuolloin kysymyksenasettelu oli yksinkertainen, koska tapausmuunnelmat olivat harvassa. Ensimmäisessä soveltamistilanteessa vastaaja tuli paikalle vain hetkeksi, mikä tarkoitti, että vastaaja tuli paikalle myöhästyneenä tai poistui istunnosta, ennen kuin asian käsittely lopetettiin, vanhassa kielessä ennen kuin ”sai siihen luvan”. Toisessa soveltamistilanteessa vastaaja oli kyllä koko ajan läsnä istunnossa, mutta hän ei lainkaan osallistunut käsittelyyn, tyypillisesti vaikenä. Toisin kuin voisi kuvitella, kumpaakaan ei tulkittu käsitteellisesti poissaoloksi istunnosta. Asiasta ei tullut summaarista, vaan se oli tavallinen kahden asianosaisen riita-asia. Tästä syystä osittaisella poissaololla tai täydelliselläkään vaitiololla ei ollut normaalia laiminlyöntivaikutusta. Siitä taas johtui, ettei yksipuolista tuomiota asiassa saanut antaa. Kontumasiaaliopin kannalta tulkinta on oikeastaan johdonmukainen. Vastaaja niskoitteli, mutta hän ei ollut opin vaatimalla tavalla uppiniskainen.²⁵³

Vastaajalle suopea tulkinta voi selittyä lopputuloksen vähäisellä merkityksellä. Vuoden 1734 lain formaatissa tulkinnan vaikutus oli melkein pä yhdentekevä. Kantajallahan oli periaatteessa täysi näyttövelvollisuus vastaajan ollessa totaalaisesti poissa. Ratkaisu oli näin joka tapauksessa perustettava ”totuuteen”, oli vastaaja paikalla tai ei. Sen sijaan vuoden 1972 hienosäädetyssä formaatissa ja vuoden 1993 uusformaatissa vastaus saa enemmän painoa. Kantajalla ei enää ole lähtökohtaista näyttövelvollisuutta. Vanhaa kysymystä ei vältetä vuoden 1993 formaatissakaan, vaikka se harvoin aktualisoituu. Kysymys herää ainoastaan, kun vastaaja on kutsuttu suullisen valmistelun istuntoon tai pääkäsittelyyn, mutta hän on läsnä vain osan käsittelyajasta. Näin pitkälle etenevä mutta siihen loppuva aktiivisuus on käytännössä äärimmäisen poikkeuksellista. Osittaisella läsnäololla ei tietenkään ole suoraa vastinetta kirjallisessa käsittelyssä. Jonkinlainen sisarilmiö syntyy siitä, kun vastaaja toimittaa asianmukaisen vastauksen, jossa hän kiistää vaikuttavalla tavalla vain osan kantajan vaatimuksista. Tällöin on luontevaa katsoa, että vain kiistetyt vaatimukset riitautuvat. Muista vaatimuksista voidaan antaa yksipuolinen tuomio, jos vaatimukset ovat itsenäisiä. Ongelma palautuu toisin sanoen osatuomiolle ominaiseen kysymyksenasetteluun.²⁵⁴

253. Näin Hormia 1988 s. 216. Hänen mukaansa hetkellinenkin läsnäolo muuttaa asian käsittelyn summaarisesta osittain kontradiktorseksi (nähtävästi läsnä olon ajaksi); ratkaisu on perustettava asiakirja-aineistoon eikä miltään osin kontumasiaaliseen päättelyyn. Miten tämä käytännössä toteutuisi, on ongelma sinänsä. Läsnäolon aika ei yleensä ”jaa” asiaa.

254. Ks. jäljempänä jakso 5.3. Uudessa tutkimuksessa tilanne luettaneen niin sanotuksi henkiseksi poissaoloksi. Ks. Vuoren pää ym 2021 s. 1033. Sen sijaan fiktiivinen poissaolo, jossa asi-

Myös toisessa tulkintatilanteessa eli vaikenen vastaajan tapauksessa vastaaja sai myötämieltä; hän ei ollut lain tarkoittamassa mielessä poissa.²⁵⁵ Yhdentekevää oli jopa se, käyttikö hän istunnossa ollenkaan puheenvuoroja. Syvä juopumustila jakoi tutkimuksessa hieman mielipiteitä, mutta tällöinkään ei ollut itsestään selvää, että vastaaja oli lain kannalta poissa ja sai alistua yksipuoliseen tuomioon. Voidaan kysyä, mitä merkitystä näillä sata vuotta vanhoilla tulkinnoilla enää on. Lakikin on kahteen kertaan uudistunut, tosin samat peruselementit säilyttäen. Tunnettua kuitenkin on, että tulkinta-asenteet uusiutuvat paljon hitaammin kuin lakitekstit. Odotettavaa siis olisi, että sama suopeus näkyisi uudessa formaatissa, kun otetaan kantaa vastauksen sisältöön ja saapumiseen määräajassa. Kirjallisessakin käsittelyssä on erotettavissa eräänlainen vastine jopa läsnä olevan mutta vaikenen vastaajan tilanteelle. Tällöin vastaaja jättää määräajassa muotovaatimukset täyttävän vastauksen mutta ilmoittaa siinä, ettei ”hän halua lausua mitään asiasta” tai että ”hän jättää asian oikeuden harkintaan”.

Myöhästynyt vastaus on oma ongelmansa. Lakiteksti antaa sitä suoraan kertomatta vaikutelman, että vastauksen määräaika olisi preklusiivinen. Vastaus on toimitettava ”tuomioistuimen määräämässä ajassa” sen kansliaan. Määräaika voidaan pidentää ainoastaan ennen määräajan umpeen kulumista (OK 5:11). Tutkimuksessa asia on kuitenkin nähty toisin. Määräaika näyttäisi pikemmin olevan suositus kuin preklusiivinen. Totta on, että tällainen tulkinta vastaa sitä vastaajaa ymmärtävää tulkintalinjaa, joka vakiintui jo vuoden 1734 lain aikana. Joku ehkä rinnastaa suoraankin myöhään tulevan vastauksen sellaiseen vastaajaan, joka tulee myöhässä oikeuden istuntoon. (Tällaisen vastaajanhan katsottiin olevan paikalla, eikä yksipuolista tuomioita annettu). Tutkimuksessa on katsottu, että kantaja saa ratkaista, haluaako hän asiassa yksipuolisen tuomion. Kantaja voi myös valita toisen vaihtoehdon, tuomion.²⁵⁶ Tällöin asian käsittelyä jatketaan. Tulkintaa perustellaan lähinnä prosessiekonomialla, samalla todeten, että sillä ei ole suoraa tukea prosessilaissa. Ohimenneen todettakoon, että eurooppalaisessa vähäisten vaatimusten menettelyssä ei päädytä samanlaiseen järjestelyyn. Suostumuksia asianosaisilta ei kysellä, vaan myöhästynyt

anosainen lähettää asiamiehen, on tulkinnallisesti selvä tapaus. Tällainen asianosainen on käsitteellisesti poissa, jos hänet on veloitettu saapumaan henkilökohtaisesti.

255. Ks. Sjöström 1916 s. 76, 86 ja 97. Hänen mukaansa vastaajan poissaoloa ei ollut (toisin sanoen se oli käsitteellisesti läsnäoloa), että vastaaja oli läsnä istunnossa ”men totalt underläter att förhandla i saken”. Tämä oli kontumasiaaliopissa paljon vaikeampi kysymys kuin osittainen läsnäolo. Vaitiolo voi johtua hämmennyksestä tai vastaavasta, mutta se oli tulkittavissa mieltään osoittavaksi uppiniskaisuudeksi, johon opin mukaan piti puuttua sanktiolla.

256. Näin Vuorenpää ym 2021 s. 1035.

vastaus otetaan muutta mutkitta asiassa huomioon. Tällä sovelluksella on puolellaan sekä yksinkertaisuuden että praktisuuden kilpailuetu.²⁵⁷

Suomalaisesta soveltamistilanteesta voi olla eri mieltä ja ehkä pitää ollakin. Ensisikin ehdottomilta näyttäviä määräaikoja ei tulisi muuttaa harkinnanvaraisiksi tai suostumusta vaativiksi. Tällaiset lievennykset vievät sen ennustettavuuden, mitä on totuttu odottamaan prosessilain säännöksiltä. Toiseksi kaikkein vähiten suostumusta tulisi kysellä kantajalta, joka edustaa vastakkaista intressitahoa. Siirtyminen jatkokäsittelyyn on suuri askel nimenomaan vastaajalle: oikeudenkäynti eskaloituu, vastaajan omat kustannukset kasvavat, todellinen kuluvastuu aktualisoituu ja niin edelleen. Jos suostumukset ovat tarpeen, sellainen tarvittaisiin sekä kantajalta että vastaajalta. Käytäntö ei liene tässä vakiintunut. Kun vastaaminen on kaiken kaikkiaan harvinaista, myöhästyneet vastaukset ovat vielä harvinaisempia.

Oli tulkinta vastauksen vähimmäisvaatimuksista suojele tai ankara, vastauksen myöhästymisen ei vie siltä kaikkea merkitystä eikä näin riistä vastaajalta oikeussuojaa. Vastaus, myöhästynytkin, on joka tapauksessa asiassa ratkaisuaineistoa.²⁵⁸ Se otetaan huomioon arvioitaessa, onko kantajan vaatimus selvästi perusteeton. Ratkaisussa KKO 2011:74 katsottiin, että vastaajan myöhästynyt vastaus oli otettava huomioon tutkittaessa ehdotonta prosessinedellytystä. Vastauksessa kiistettiin suomalaisen tuomioistuimen kansainvälinen toimivalta, koska asianosaiset olivat tehneet oikeuspaikkasopimuksen ja asiassa oli annettu ulkomainen tuomio. Käräjäoikeuden perustelu toikin osuvasti esiin asian ytimen: ”vastauksen myöhästymisestä huolimatta” vastauksen tarkoittama väite oli tutkittava ja selvitettävä, oliko prosessinedellytys olemassa. Vastaajan määräajan jälkeen toimittama aineistoa myöskään ”ei ollut mahdollista” jättää huomiotta ratkaistaessa kysymystä kanteen perusteettomuudesta. Tämä tärkeä linjaus kuitenkin hämärtyy korkeimman oikeuden lopullisessa ratkaisussa. Korkein oikeus katsoi, ettei kanne ollut laissa tarkoitettulla tavalla selvästi perusteeton. Ratkaisu osoittaa samalla sen, mikä merkitys laintulkinnalla on perusteettomuuden arvioinnissa. Kannanotto toimivallasta sisälsi laskutavasta riippuen kaksi tai kolme vaikeaa tulkintakysymystä, joissa liikuttiin lailla sääntelemättömällä alueella. Tutkimuksessa ratkaisua on pidetty oikeaan osuneena ja vallitsevaa oikeustilaa toteuttavana.²⁵⁹ Puhtaana menettelyratkaisuna se ei kenties tätä kiitosta ansaitsisi.

257. Ks. lähemmin Lindfors 2012a s. 193.

258. Hallituksen esityksen kanta on tässä kohdin erityisen vaikeasti tulkittava. Jos myöhästynyt vastaus on kanteen myöntäminen, se otetaan huomioon – ja asiassa annetaan yksipuolisen tuomion sijasta tuomio. Ks. hallituksen esitys 15/1990 vp s. 58 ja 96. Tämä on tavallaan epäloogista, koska myös myöntäminen on tässä tilanteessa myöhästynyt vastaus.

259. Ks. Koulu 2011 s. 191.

Myöhästynyt vastaus avaa myös eskaloitumisen ikkunan, mikä ei sekään ole yhden tekevää prosessitekniikkaa. Kun (tai jos) vastaus otetaan huomioon, tuomioistuinn siirtää summaarisen asian jatkovalmisteluun. Jatkokäsittelyssä voidaan käsitellä sekä myöhästyneen vastauksen tarkoittamaa teemaa että muusta mahdollisia perusteettomuuden aihioita. Tämä tehostaa virallistutkintaa, sillä tuomioistuimen ei enää ole pakko rajoittaa tarkastelua niihin asiakirjoihin, jotka olivat käytettävissä, kun määräaika päättyi.²⁶⁰ Tässä tutkimuksessa on nimittäin katsottu, että tuomioistuin ei saa siirtää summaarista asiaa jatkovalmisteluun, jos vastaaja on ollut täyspassiivinen, toisin sanoen ei ole antanut minkäänlaista vastausta. Pääsemistä asian jatkokäsittelyyn voidaan pitää etuna vastaajalle, joskin sen hintana ovat kasvaneet kustannukset. Kantaja voi tietenkin pyytää tuomiota yksipuolisen tuomion sijasta, kun vastaaja ei saavu suullisen valmistelun istuntoon. Tässä tapauksessa kantajalla on valinnan vapaus.

Voidaan kysyä, selittykö heikko vaste haasteeseen sillä kirjallisella muodolla, jollaista vastaamisessa edellytetään. Prosessilaki ei kylläkään pakota vaatimaan kirjallista vastaamista (OK 5:9). Vastaajaa voidaan ensiksikin alun perin vaatia vastaamaan suullisen valmistelun istunnossa, jolloin myös suullinen vastaus on mahdollinen (1 mom.). Toiseksi tuomioistuin voi ”erityisestä syystä” sallia, että vastaus saadaan antaa suullisesti kansliassa, vaikka vastaaja on aluksi velvoitettu toimittamaan vastaus kirjallisena (2 mom.) Ensimmäisen momentin vaihtoehdolla ei ole summaarisessa asiassa merkitystä, koska käsittely ei etene suulliseen valmisteluun, ellei vastaaja ensin suostu antamaan asiaan vaikuttavaa vastausta. Toisen momentin tarkoittama lupa suulliseen vastaamiseen soveltuisi summaariseen asiaan, mutta käytännössä tällainen mahdollisuus olisi ennen kuulumaton. Harva jos kukaan vastaaja osaa edes tällaista sallimista pyytää, ja pelkkä pyytäminen aiheuttaa lisävaivaa. Tuomioistuimetkaan tuskin suhtautuisivat tällaisiin pyyntöihin suopeasti, koska ne sekoittavat sen kitkattoman läpivirtauksen, jota oikeudenkäyntiformaatti – sen nimitys suppilomalli on tässä kuvaava, sillä suppilossa aineksen virtaus kiihtyy – edistää. Onkin myönnettävä, että nykyisissä asiamäärissä suulliset vastaukset kansliassa johtaisivat ennennäkemättömään ruuhkaan, jos vastaajat laajemmin käyttäisivät tätä mahdollisuutta hyväkseen. Sitä paitsi tavalliset muut yhteydenotot helposti kääntyisivät suullisiksi vastauksiksi.²⁶¹

Kokemukset vanhoista summaarisista prosesseista osoittavat, ettei vastaamistavalla ole merkitystä. Maksamismääräyksiä saatiin aikanaan vastustaa suullisesti, mut-

260. Ratkaisussa KKO 2011:74 käräjäoikeus totesikin, että ratkaisu jatkovalmistelusta oli tehtävä ”pelkästään niiden asiakirjojen perusteella, jotka olivat saapuneet käräjäoikeuteen määräajan kuluessa.” Prosessinedellytyksiä harkittaessa huomioon oli kuitenkin otettava myös määräajan jälkeen toimitettu aineisto.

261. Näitä yhteydenottoja käsitellään seuraavassa jaksossa.

ta tuohon aikaan auskultoineet lakimiehet muistavat, että suullisia vastustamisia ei nähty. (Sen sijaan jotkut velkojat tekivät suullisia hakemuksia, koska se oli niin helppoa.). Vastustamisilmoitukset tulivat kirjeitse, joskus faksiviestinä, sähköpostiahan ei tuolloin ollut. Totta on, että suullinen vastustaminen antaisi oivan mahdollisuuden kunnolliseen prosessinjohtoon, jopa sellaiseen ohjaukseen, joka on puolueettomuusperiaatteen puitteissa sallittua. Käsittely ei tässä vaiheessa ole vielä muuttunut kontradiktoriseksi, joten kantajaa ei tarvita paikalle eikä hänen suostumustaan edes kysellä. Asia erikseen on, että kaikkalainen *ex parte* -käsittely on omiaan herättämään epäluuloja lainkäytössä. Ne eivät hälväne käsitteellisellä saivartelulla siitä, miten käsittelyvaihe luokitellaan.

4.2.2. SUMEAT VASTAUKSET: ”MUUT YHTEYDENOTOT”

Vastaajat eivät ole aivan niin passiivisia, mitä tilastot osoittavat ja mitä kuvitellaan. Käräjäoikeudet saavat suuren määrän tässä tutkimuksessa ”muiden yhteydenotoiksi” kutsuttuja kyselyjä.²⁶² Niistä tehty tutkimus perustuu suhteelliseen laajaan empiriseen aineistoon. Tutkija lähetti kyselyn kymmeneen käräjäoikeuteen ja sai vastaukset kahdeksalta (kysely on siis ajalta ennen summaaristen asioiden keskittämistä). Vastauksia täydennettiin haastattelulla. Aineistoa voidaan moittia suppeaksi ja kapea-alaiseksi: se heijastaa ennen käräjäsihteerien näkemystä. Lisäksi empirinen aineisto on vanhahkoa, vaikka on vaikea uskoa tilanteen olennaisesti muuttuneen. Summaaristen asioiden keskittäminen on mitä luultavammin lisännyt asiaruuhkia ja yhteydenottoja keskitetyissä käräjäoikeuksissa. Yhteyttä otetaan puhelimitse ja sähköpostilla, mutta jonkin verran myös paikan päällä käymällä. Yhteyttä ottavissa on ”paljon hankalia asiakkaita”; he ovat vihaisia, he eivät suostu ymmärtämään ohjeita sekä puhuvat huonoa suomea tai englantia. Asiakkaat ovat ajoittain ”työllistäviä” ja ”aikaa vieviä”. Tutkimuksessa selvitetään myös tavallisimmat yhteydenoton aiheet: niitä ovat pidennykset määräaikaan, tiedustelut asian kustannuksista, pyynnöt saada oikeudellista apua, toivomukset saada lisää maksuaikaa, kyselyt takaisinsaannin mahdollisuudesta sekä kanteen kiistämisiä, esimerkkinä mainitaan vastaajan esittävä väite, että hän on jo maksanut kanteen tarkoittaman velan.

Erikoista tutkimuksessa on, että yhteydenottoja ei käräjäoikeuksissa nähdä järjestelmän epäkohtana. Vika on yhteyttä ottavissa vastaajissa, koska yhteydenotot ”johduttavat ymmärtämättömyydestä ja tiedon puutteesta”. Tämä varmasti pitää paikkansa:

262. Ks. lähemmin Helenius 2017 s. 38. Tämä jakso perustuu hänen esitykseensä.

yhteyttä ottavat eivät voi olla summaarisen lainkäytön asiantuntijoita tai perintälainsäädännön osaajia. Jotenkin on vielä psykologisesti ymmärrettävää, että yhteydenottojen kiirastulessa kansliahenkilökunta on kovilla. Yhteydenotot kuormittavat. Siitä huolimatta yhteyttä hädissään hakevia ei saisi leimata syyllisiksi: vika on lainsäätäjässä, osaksi myös virallisinformaatiossa. Minkäänlaista neuvontavelvollisuutta, yksilöllisestä prosessinjohdosta puhumattakaan, ei henkilökunta tunnusta kantavansa. Sanomaksi pikemmin nousee, ettei näitä (vastaajia) voi ”ruveta liikaa ohjeistamaan.” Osassa yhteydenottoja varmasti haetaan myös neuvoja, miten vastaajan tulisi tapauksessaan toimia. Aineisto antaa kuvan, että käräjäoikeuksien henkilökunta suhtautuu enemmän tai vähemmän töykeästi tällaisiin ”prosessinjohdollisiin” neuvontapyyntöihin. Se selittyy osaksi kiireellä, mutta asenne olisi hieman myös perusteltavissa. Neuvominen asiassa, johon neuvoja antava ei ehdi perehtymään, on tunnettu vaaran lähde. ”Väärä” eli tapaukseen soveltumaton neuvo on omiaan aikaansaamaan niitä kielteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia, jollaisten välttämistä nykyinen tutkimus pitää niin ensiarvoisena. On myönnettävä, että ynseys neuvonnassa sekin on odotettavaa vaikkakaan ei hyväksyttävää. Yksilöllinen neuvonta edellyttäisi lakimieskoulutusta, jota kansliahenkilökunnalla ei ole. Ja vaikka sitä olisikin, se joka tapauksessa ylittäisi käytettävissä olevat voimavarat.

On helppo huomata, että tällaiset yhteydenotot eivät sovi summaarisen lainkäytön skeemaan. Prosessilaki edellyttää, että vastaaja joko vastaa formaalisesti tai jättää vastaamatta. Toimitettu vastaus voi toki olla epämääräinen tai vailla merkitystä. Yhteydenotto kuitenkin on sekin reagointia haasteeseen ja näin osallistumista asian käsittelyyn. Tässä tutkimuksessa yhteydenotot luetaan osallistumiseksi, joten kysymys on siitä, miten sitä arvioidaan prosessilain vastaus/lausuma/paikalle tulo -valikossa. Joka tapauksessa yhteydenotto tarjoaa tai oikeammin tarjoaisi oivan tilaisuuden prosessinjohtoon: yhteyttä ottanut vastaaja on helppo saada antamaan ”oikea” vastaus haasteeseen.²⁶³ Prosessinjohdollehan ei summaarisen asian käsittelyssä ja kaikkein vähiten sen alkuvaiheessa jää minkäänlaista tilaa. Prosessinjohto herättää kylläkin kysymyksen toimivallasta. Voidaan väittää, että kansliahenkilökunta, käytännössä käräjäsihteeri, saa antaa neuvontaa, esimerkiksi kertoa, miten asian käsittely etenee. Sen sijaan hän ei saa ryhtyä prosessinjohtoon yksittäisessä asiassa. Käräjäsihteerihän ei saa käyttää tuomiovaltaa, jollaisena spesifistä prosessinjohtoa jo voidaan pitää.²⁶⁴ Vastaajan oikeussuojan kannalta tällainen hiuksenhalkominen

263. Selvää on sekin, että yhteyttä ottaneella vastaajalla on konkreettinen yksilöllisen prosessinjohdon tarve. Tällaisessa tilanteessa kukaan ei voi vedota siihen, että vastaaja ei ole apua pyytänyt tai osoittanut sellaista tarvitsevansa.

264. Ks. edellä jakso 3.1.2.

tuntuu järjettömältä.²⁶⁵ Onhan hyvä, kun vastaaja saa neuvoja ja prosessinjohtoa edes joltakin asioihin perehtyneeltä. Kärjäsihteerithän ovat melkoisia kokemusasi-antuntijoita summaarisessa lainkäytössä. Sitä paitsi yleisen neuvonnan ja sovelletun prosessinjohdon erottaminen on täysi työ juristillekin. Neuvonnassa on aina prosessinjohtoa ja prosessinjohdossa neuvontaa. Tässä tutkimuksessa primäärikysymys kuitenkin kuuluu, milloin yhteydenotto on jo vastaus ja saa vastauksen vaikutuksen summaarisen asian käsittelyyn.

Jos yhteydenotto on henkilökohtainen käynti tai puhelinsoitto, se ei täytä vastauksen muodollisia vähimmäisvaatimuksia. On siis laintulkinnan kannalta oikeutettua jättää se huomiotta: eettisesti se ei välttämättä ole oikein. Tulkinta on perinteinen ja perusteltukin mutta drakoninen. Se näyttää pikemmin keinolta päästä eroon kiusallisesta ilmiöstä kuin vastaukselta juridiseen kysymykseen. Vielä vähemmän se kelpaa yritykseksi ratkaista merkittävä epäkohta oikeussuojassa. Jos tällainen henkilökohtainen käynti ei ole kirjallinen vastaus, sähköposti tai muu sähköinen viesti täyttää kirjallisen muodon vaatimuksen. Ilmeistä kuitenkin on, että useimmat yhteydenotot eivät yllä vaikuttavuuden kynnykseen, tulkittiin niitä miten vastaajamyönteisesti tahansa. Tällaisia ovat myöhässä tulevat pyynnöt määräajan jatkamisesta tai maksuajan saamisesta. Sen sijaan esimerkeissä mainittu maksuväite on vaikuttava vastaus tai se ainakin tulisi ymmärtää sellaiseksi. Melko absurdia sitä paitsi on, ettei kärjäsihteerin saa ratkaista, onko vastaus asiaan vaikuttava, kun hän kuitenkin päättää – nähtävästi sitä ruutiinimaisena asiakaspalveluun kuuluvana tehtävänä pitäen – onko vastaaja ylipäätään vastannut kanteeseen vai oliko kysymyksessä merkityksetön ja eufemistinen ”muu yhteydenotto”. Tämähän on asian jatkokäsittelyn kannalta yhtä tärkeä kannanotto.

4.3. VAATIMUS VAIKUTTAVUUDESTA

4.3.1. VASTAUS VAIKUTTAA/VASTAUS EI ”SELVÄSTI VAIKUTA”

Vuoden 1993 uudistus asetti ennen tuntemattoman kriteerin sekä kanteeseen vastaukselle että vastaajan kirjalliselle lausumalle. Pääseminen tai joutuminen (riippuen kenen kannalta sitä katsotaan) asian jatkokäsittelyyn edellyttää, että tämä vaatimus täyttyy. Vaatimus kohdistuu vastaamisen/lausuman sisältöön: vastaus tai lausuma

265. Legalismiin taipuvainen lukija tämän kiistää. Tuomiovalta on määritelmän mukaan asian ratkaisemista. Tulkinta on kuitenkin keinotekoinen. Asian ratkaiseminen kun on yhteydessä siihen, miten asiaa käsitellään.

ei saa sisällöltään olla sellainen, ettei se selvästi vaikuta asiaan. Menettelyllisen yhdenvertaisuuden periaatteen muistava lukija jää ihmettelemään, miksei samanlaisia vaatimusta ole asetettu lausumalle, jonka kantaja antaa. Kantajalle osoitettu lausumapyyntöhän on käytännössä tavallisempi: vastaajalle lähetetty lausumapyyntö taas on jäänyt harvinaiseksi. Erilaista kohtelua voidaan perustella sillä, että säännös lausuman laiminlyömisestä ei tee eroa vaan koskee kaikkia asianosaisia (OK 12:10.1). Tämä ei vakuuta. Pykälän kolmas momentti nimenomaan rajaa soveltamisalasta ne tilanteet, joissa vastaaja ei ole antanut vastausta. Tämä lienee tavallisin tapaus, jossa kantajalta pyydetään lausumaa. Normaalistihan kantajalta vaaditaan kylläkin haastehakemuksen täydentämistä.

Tällainen sisältövaatimus olisi kontumasiaaliopissa mahdoton. Ensiksikään ”väärää” sisältöä ei hevin voi pitää sellaisena niskoitteluna, josta tulisi rankaista. Toiseksi sisältöön yhdistetty vaatimus ei ole yksiselitteinen ja helposti todennettava ulkoinen tosiseikka, joka luotettavasti osoittaisi suppealle tutkinnalle jäävien asioiden piirin. Tämäkin oli opin kulmakiviä. Voidaan myös sanoa, että vaikuttavuuden vaatimus mursi historiallisen tradition. Vuoden 1734 ei asettanut vastaajan osallistumiselle muita vaatimuksia kuin paikalle tulon. Varhainen tutkimus vielä kehitteli hyvin ymmärtäväisiä lievennyksiä; vastaajan ei esimerkiksi tarvinnut tehdä mitään oikeudenkäynnissä, vaan ”vaiti oleva” läsnäolo riitti torjumaan yksipuolisen tuomion uhan.²⁶⁶ Ajatus, että tällainen vastaaja jotenkin ”vaikuttaisi” asian käsittelyyn, on naurettava. Tulkintalinjan valossa tällainen sisältövaatimus on vielä räikeämpi poikkeama traditiosta. Tradition hylkääminen ei sinänsä ole arveluttavaa: monet traditionaaliset periaatteet ovat osoittautuneet kestäättömiksi. Näin ei ole tässä tapauksessa: traditio oli perusteltu, sen hylkääminen puolestaan oli huonosti harkittua.

Syyt tähän arvioon eivät ole ideologiset (eli johdu kontumasiaaliopista) vaan praktiset. Vastauksen/lausuman vaikuttavuus on vaikea arvioitava, oli kysymys toiseikoista tai laintulkinnasta. Vaikeusastetta lisää yhtäältä arvion tekemisen ajankohta. Arvio joudutaan tekemään aivan oikeudenkäynnin alussa. Tällöin asiasta tiedetään erityisen vähän, tavallisesti vain sen verran, mitä kantajan kirjoittama haastehakemus suostuu paljastamaan. Laki lisäksi yrittää muista syistä rajoittaa haastehakemuksen sisällön minimiinsä, jotta asiavirran käsittely nopeutuu.²⁶⁷ Liikaa tietoa ja

266. Tässä vaiheessa lukijaa on syytä varoittaa. Emme tiedä, missä määrin lempeät tulkinnat tutkimuksessa muotosivat 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen oikeuskäytäntöä. Täydellistä läpäisyä on syytä epäillä. Tuomioistuimet tuskin katselivat suopeasti mieltään osoittavaa vastaajaa. Luultavampaa on, että hän sai pikaisesti sekä järjestyserangastuksen että asiassa yksipuolisen tuomion.

267. Korostettakoon vielä kertaalleen. Lainsäätäjän tarkoituksena ei ole ollut heikentää vastaajan oikeussuojaa. Kun haastehakemuksen tiedot on standardisoitu, asioiden käsittely nopeutuu

aineistoa tyrkyttävä kantaja saa luultavasti huomautuksen. Tietopohja, jonka nojalla vaikuttavuutta pitäisi arvioida, on sekin tyypistetty minimiinsä. Vastaaajan aseman heikentäminen ei ole toki ollut lainsäätäjän tarkoitus vaan pikemmin onneton sivuvaikutus. Itse johtopäätöstä se ei muuta. Tässä törmätään samaan ongelmaan kuin sellaisissa prosessinedeltyksissä, jotka vaativat syvällistä asiaan perehtymistä, esimerkiksi oikeussuojan tarve tai asiavaltuus.²⁶⁸ Samaan tapaan arvio vaikuttavuudesta on tai oikeammin olisi luotettava vasta, kun koko asia on kunnollisesti käsitelty. Vasta tällöin voidaan jotenkin luotettavasti sanoa, oliko vastaus suoraan asiaan vaikuttava, liittyikö se edes epäsuorasti asiaan vai oliko se ainoastaan juridista hälyä.

Toisaalta taas arvio vaikuttavuudesta vaatii juridisia perustietoja ja kokemusta lainkäytön tehtävistä. Kuten edellä todettiin, ammattituomarit eivät hoida summaarisia asioita, vaan niiden käsittely on uskottu muulle henkilökunnalle. Totta on, että vaikuttavuuden arviointi tulee periaatteessa siirtää ”tuomioistuimen lainoppineen jäsenen” ratkaistavaksi. Kyseinen jäsen lienee useimmiten kärjänotaari, harvemmin kärjätuomari. Kärjänotaareilla ei kuitenkaan ole pitempiaikaista kokemusta tuomarin tehtävistä. Tästä syystä vaikuttavuuden arviointi on heille, joitakin selviä tyyppitilanteita lukuun ottamatta, vielä vaativampi työtehtävä, mitä se olisi kokeelle kärjätuomarille.

Ulkopuolinen ei osaa sanoa, miksi vuoden 1993 uudistuksessa otettiin käyttöön tällainen edistysellinen mutta epäpraktinen innovaatio. Se myös vaikuttaa erinomaisen turhalta, koska vuoden 1972 lain summaarinen lainkäyttö näyttää toimineen hyvin käytännössä. Ehkä 1980-luvun valmistelussa pelättiin kirjallisten vastausten tulvaa. Pelko ei ollut täysin tuulesta temmattu, koska paikalle tulon kynnyks on (ja oli) varmasti vastaajille korkeampi kuin kirjallisen vastaamisen kynnyks. Näin ainakin kuviteltiin. Tiedot pian kumoutuvasta maksamismääräyksestä olisivat hälventäneet pelkoja. Vaikka tilastoja maksamismääräyksen vastustamisesta ei tiettävästi ole, vastustaminen oli kuitenkin lähteiden valossa kohtalaisen epätavallista. Maksamismääräystä sai vastustaa sekä kirjallisesti että suullisesti. Suullinen vastustaminen oli, kuten jo todettiin, maaseudulla välimatkojen ja kanslian lyhyen aukiolon takia äärimmäisen harvinaista, kirjallinen vastustaminenkin muistijäljen aikaansaavaa.²⁶⁹ Jos

ja automaattinen hoitaminen tulee mahdolliseksi. Kriitikko enintään sanoisi, että standardisointi on mennyt liian pitkälle vastaajan oikeussuojan kustannuksella.

268. Ks. Koulu 2024b s. 74.

269. Oma muistikuvani 1970-luvulta on, että maksamismääräyksissä vastustaminen keskittyi; tietyt velalliset vastustivat systemaattisesti kaikkia hakemuksia vain saadakseen maksuaikaa. Siinä velallinen onnistuikin, sillä kesti muutaman kuukauden, ennen kuin velkoja nosti kanteen. Pikkusaatavissa velkoja saattoi jättää sen tekemättä, koska se aiheutti vaivaa ja kustannuksia.

pelko vastausten vyörystä kuitenkin otetaan vakavasti, vaikuttavuuden vaatimus oli kieltämättä keino rajoittaa lainkäyttöhenkilökunnan työtaakkaa. Kaikkia vastauksia keränneitä summaarisia asioita ei tarvinnut siirtää jatkovalmisteluun, vaan ne olivat ratkaistavissa yksipuolisella tuomiolla tai kantajan pyynnöstä tuomiolla. Tätä hyötyä ei saatu eikä tarvittukaan, koska vastaamisaktiivisuus jäi paljon odotuksia matalammaksi eikä vastauksia tarvinnut seuloa. Minkäänlaisen vastauksen tuottaneita asioita kun on häviävän vähän.²⁷⁰

Se, onko asiassa annettu vastaus, heijastuu ensisijaisesti työnkulkuihin tai tarkemmin sanottuna työnjakoon käräjäoikeudessa. Vastatut asiat erotetaan ei-vastattujen asioiden massasta ja ohjataan käräjänotaarille. Tässäkään vaiheessa karsintaa ei tarvita (jälleen vastattujen asioiden vähäisen määrän takia), eikä vaikuttavuuden arviointia kaivata alkuperäiseen (tässä oletettuun) perustehtävään, eli karsimaan jatkokäsittelyyn meneviä asioita. Sen sijaan on havaittu työekonomisemmaksi siirtää kaikki jotenkin järjellisesti vastatut asiat jatkovalmisteluun eli tavallisesti suulliseen istuntoon. Näin vaikuttavuuden ja vaikuttamattomuuden rajanveto jää vaille käytännön merkitystä. Tulkinnan ongelmia tämä ei tietenkään hävitä. Summaarinen asia ei lain mukaan riitaudu, jos vastaaja ei vetoa mihinkään perusteeseen tai vetoaa perusteeseen, jolla ”selvästi ei ole vaikutusta asian ratkaisemiseen” (OK 5:13.1 2-k). Vastaus toisin sanoen oletetaan asiaan vaikuttavaksi. Vuoden 1993 laissa perusteluja yksilöintitaakka asetetaan sille, joka väittää, ettei vastaus/lausuma vaikuta asiaan. Tai kääntäen sanottuna: jos vaikutus on epäselvä, vaikuttavuuden vaatimus täyttyy eikä asiaa saa enää ratkaista yksipuolisella tuomiolla. Käytännön soveltamistilanteeseen sopii muihin yhteyksiin kehitetty sääntö: jos ryhdyt miettimään, voiko vastaus vaikuttaa asiaan, se on jo asiaan vaikuttava.²⁷¹

Adjektiivi ”selvästi” viittaa siihen, että puuttuvan vaikutuksen tulee – muutoin samalla tavalla kuin perusteettomuudessa – olla näkyvä. Sen, että peruste ei selvästi vaikuta, on käytävä toisin sanoen ilmi asiakirjoista. Asiakirjoja ovat vastaus itse (sen liitteet mukaan luettuina) joko sellaisenaan tai yhdistettynä haastehakemukseen ja sen mahdollisiin liitteisiin. Tarkka lukija panee merkille lakitekstin ja sen perustelujen ontuvuuden, jota voisi pitää melkeinpä ristiriitana. Lakiteksti käyttää, oletettavasti tarkoituksella, sanaa ”selvästi”, kun taas hallituksen esityksen esimerkkivastaukset ovat jotain muuta. Esimerkit ovat samalla niin epäselviä, että näin muotoiltu vastaus pikemminkin katsottaisiin sellaiseksi, ettei se vaikuta asiaan. Vastaaajaa enintään pyy-

270. Ks. edellä jakso 4.1.1.

271. Tämä on praktinen muistisääntö, ei tieteellisesti perusteltu tulkinta. Kannattaa huomata, että sama päättely ei toimi hylkäämisperusteiden eli ”selvästi perusteettoman” kohdalla. Siitä, että tuomari joutuu miettimään perusteettomuutta, ei voi päätellä, onko vaatimus tällainen.

dettäisiin selventämään perustetta. Esimerkkivastaukset vaativat melkoista juridista avaamista, jotta päästään asiaan vaikuttamisen kategoriaan. On syytä epäillä, pystykö maallikkovastaaja sellaiseen edes tuomioistuimen prosessin johdon tukemana. (Tässä on syytä toistaa, että prosessinjohto ei summaarisessa asiassa ole käytännössä sellainen itsestäänselvyys, mitä se on normaalissa kahden asianosaisen riita-asiassa.). Säännöksestä on kylläkin helppo johtaa esimerkkejä tapauksista, joissa vastausta ei minkään ajateltavissa olevan kriteerin perusteella pystytä pitämään asiaan vaikuttavina: tällaisia lienevät pyynnöt saada maksuaikaa²⁷², toivomukset asian lykkäämisestä sekä valitukset lainsäädännön ankaruudesta tai perimiskäytäntöjen kohtuuttomuudesta. Joskus vastaus voi olla tyyliä 'en halua lausua asiasta' taikka 'jätän asian kärjäoikeuden harkintaan.'

Tällainen tyhjä vastaus panee samalla kysymään, saako kärjäsihteeri tulkita, että asiassa vastaaja ei ole lainkaan vastannut kanteeseen. Kuten edellä todettiin, arvio vastauksen vaikuttavuudesta on tuomiovallan käyttämistä. Kärjäsihteeriltä puuttuu toimivalta arvioon, ja hänen on siirrettävä asia "tuomioistuimen lainoppineelle jäsenelle". Tällainen siirtäminen näyttää kuitenkin tyhjältä muodollisuudelta: lainopinut jäsen kun ei voi päätyä arvioon, jonka mukaan vastaus vaikuttaa ja asia etenee jatkokäsittelyyn. Tästä huolimatta toimivallan rajoja on kunnioitettava, Sen ratkaiseminen, onko vastaus tässä merkityksessä tyhjä, on tuomiovallan käyttämistä.²⁷³ Tosin tässä tutkimuksessa vierastetaan muutoinkin ei-juristien käyttämistä summaaristen asioiden käsittelyyn. Se nimittäin johtaa väijäämättä vastaajan oikeussuojan vähittäiseen murenemiseen.

Annetun vastauksen vaikuttavuus tulee arvioiduksi uudelleen, kun vastaaja haake takaisinsaantia samalla perusteella, jolla vastaaja vastusti kannetta. Esimerkki tästä on ratkaisu KKO 2018:62. Ratkaisussa on kysymys jatkokäsittelyluvasta hovioikeudessa. Korkeimman oikeuden perusteluista voidaan kuitenkin tehdä johtopäätöksiä siitä, miten alempien tuomioistuinten olisi tullut toimia.²⁷⁴ (Asia palautettiin hovioikeuteen jatkokäsittelyluvan myöntämistä varten). Summaarisessa asiassa

272. Selvää tietenkin on, että vastaajan väite velkojan tai perimistoimiston asiassa antamasta maksuajasta on asiaan vaikuttava peruste. Kantajan asiahan on näyttää, että saatava on erääntynyt.

273. Vrt. ehkä Helenius 2017 s. 27. Hänen mukaansa kanne hyväksytään perustelulla "vastaaja ei ole vastannut" muun muassa silloin, kun vastaaja ei perustele vastausta.

274. Ratkaisun puolivirallisessa kommentissa huomautetaan aiheellisesti, että yksipuolinen tuomio on aina viimesijainen. Se kohdistuu nimenomaan passiiviseen asianosaiseen "eikä asianosaiseen, jolla on vaikeuksia selvittää vaatimuksiaan ja perusteitaan oikeudenkäynnissä." Näin Turunen 2019 s. 142. Ratkaisuselostuksen mukaan vastaaja näyttäisi tässä kyllä onnistuneen hyvin, joten kärjäoikeuden johtopäätös vastauksen vaikuttamattomuudesta ei vakuuta lukijaa. Se on pikemminkin oudoksuttava.

vastaaja oli antanut vastauksen, mutta käräjäoikeus ei ollut pitänyt sitä asiaan vaikuttavana. Asiassa annettiin tästä syystä yksipuolinen tuomio. Vastaaja haki yksipuolisen tuomion takaisinsaantia kaikesta päätellen samoilla perusteilla, joilla vastaaja oli alkujaan vastustanut kannetta.²⁷⁵ Käräjäoikeus jätti hakemuksen tutkimatta, koska hakemuksesta ei ”yksiselitteisestä” käynyt ilmi hakijan kanta alkuperäisen kanteen vaatimuksiin eivätkä kirjelmät täyttäneet vastaukselle asetettuja vaatimuksia. Käräjäoikeus toisin sanoen pitäytyi alkuperäiseen tulkintaansa. Hovioikeus ei antanut jatkokäsittelylupaa vastaajan valitukselle.

Korkeimman oikeuden mukaan vastaaja oli kuitenkin esittänyt sellaisia saatavien määrää ja maksuaikaa koskevia väitteitä, joilla voi olla merkitystä arvioitaessa, oliko vastaajalla maksuvelvollisuus. Reiluusperiaate vaatiikin, että vaikuttavuutta arvioidaan sen aineiston valossa, joka oli käytettävissä summaarisen asian käsittelyssä. Arviointiin ei saisi käyttää laajempaa aineistoa tai sitä jälkiviisautta, jonka pitemmälle edennyt käsittely tekee mahdolliseksi. Tasapuolisena ei voida myöskään pitää sitä, jos vaikuttavuudelle asetetaan takaisinsaannissa enemmän vaatimuksia. On myönnettävä, että ratkaisun KKO 2018:62 perustelut sisältävät tässä suhteessa arveluttavia mainintoja. Perusteen eli syyn olisi perustelujen mukaan tullut johtaa summaarisen asian jatkokäsittelyyn. Tarkoitus on epäselvä: tarkoittaako tämä jatkokäsittelyn varmuutta hypoteettisessa soveltamistilanteessa tai vain todennäköisyyttä. Joka tapauksessa se on enemmän kuin pelkkä mahdollisuus, jota lakiteksti käyttää – syy ”olisi voinut vaikuttaa” (OK 12:15.2).²⁷⁶ Nämä perustelulausumat eivät kenties ansaitse vakavaa huomiota. Ne vaikuttavat akateemiselta pohdiskelulta ilman kosketuspintaa konkreettiseen soveltamiseen. Kuten todettiin, asia palautettiin hovioikeuteen ilman sen kummempaa erimielisyyttä.

Vaikuttavuuden uudelleenarviointia tarvitaan joskus myös muissa prosessioikeudellisissa yhteyksissä. Ratkaisussa KKO 2025:55 arvio määräiti osatuomion antamisen mahdollisuuden. Vuokraa koskevassa asiassa kantaja vaati yhtäältä vastaajan häätämistä, toisaalta suoritusta maksamattomista vuokrista. Vastaaja vastusti kannetta vedoten siihen, että vuokran määrästä oli epäselvyyttä. Lisäksi vastaajalla oli mielestään sellaisia vastasaatavia, jotka ylittivät kantajan vuokrasaatavien määrän. (Tarkoitus lienee ollut, vaikka sitä ei sanota, että näillä saatavilla joko oli kuitattu tai tultaisiin kuittaamaan kantajan vuokrasaatava.) Käräjäoikeus hieman yllättävästi katsoi, ettei vastaus vaikuttanut asiaan sekä antoi asiassa yksipuolisen tuomion mo-

275. Tämä eli kiistämisperusteiden samuus jää hieman epäselväksi. Ratkaisuselostus puhuu lähemmin yksilöimättä (velkojayhtiön) ”virheellisestä laskutuksesta” ja yritysten välisestä ”maksuaikakäytännöstä”. Ks. Turunen 2019 s. 140.

276. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 6.3.1.

lemmat kantajan vaatimukset hyväksyen. Hovioikeus oli samaa mieltä. Voi ihmetellä, miten saatavan perusteita tai eräännyttä koskevia väitteitä kukaan pystyy pitämään asiaan vaikuttamattomina, sen fundamentalisempia väitteitä kun on vaikea keksiä edes oppikirjoihin. Myös lain olettamus vastauksen vaikuttavuudesta tuntuu hukkuneen.²⁷⁷ Korkein oikeus pitikin vastausta asiaan vaikuttavana ja kumosi käräjäoikeuden ratkaisun.²⁷⁸

Ratkaisuista KKO 2018:61 ja KKO 2025:55 voidaan hakea yhteistä tulkintalinjaa. Ne heijastavat varsin ankaraa tulkintaa ja selvästi tiukempaa suhtautumista vastauksiin, mitä lakia lukemalla voisi päätellä. Yksityiskohdissa ratkaisuja on vaikea ymmärtää kokonaisuuden kannalta. Ratkaisussa KKO 2018:61 käräjäoikeus ehkä epäili, pystyykö vastaaja esittämään näyttöä väitteistään. Epäily on (tai olisi) inhimillisesti ymmärrettävää mutta selvästi haettua. Asia oli vasta kirjallisessa valmistelussa, jossa todistelua ei esitetä eikä edes saa esittää. Sitä paitsi vastaajan väitteet eivät olleet vastatosisekoja, joissa todistustaakka kuuluisi vastaajalle. Kantajallehan kuuluu osoittaa, että hänellä on ilmoittamansa määräinen saatava ja että se on eräännytynyt, kun nämä seikat kiistetään. Ratkaisussa KKO 2025:55 käräjäoikeuden näkemys on osaksi arvio laintulkinnasta, toisin sanoen siitä, että kantajan konkurssi esti kuittauksen vastasaatavilla. Vastasaatavien olemassaolosta tai pätevyydestä sinänsä ei näytä olleen käsittelyssä erimielisyyttä. Vuokrasaatavan kuittaminen siis vain estyi. (Joku huomauttaisi, että vuokran määrän epäselvyys jää kokonaan huomioon ottamatta.)

On myönnettävä, että vastauksen/lausuman vaikutuksen epäävä arvio saa tukeutua laintulkintaan. Tulkinnan on kuitenkin oltava poikkeuksellisen vakiintunut ja muut vaihtoehdot poissulkeva. Vaikutusarvio ei ole oikea paikka rohkeille, yleistäville tai innovatiivisille uustulkintoille: niiden paikka on oikeudenkäynnissä. Myös itse soveltuvuuden, toisin sanoen tapaus kuuluu tulkitun säännön alaisuuteen, on oltava yksiselitteistä. Jälkimmäisessä tapauksessa konkurssin kuittauskiellot ovat tunnettuja vaikeaselkoisuudestaan. Niiden tulkinta summaarisen asian käsittelyn esikysymyksenä ei ole omiaan herättämään luottamusta. Päätymisen tiettyyn tulkintaan asiakirjoja lukemalla on joka tapauksessa onnenkauppaa. On muistettava, ettei kaikkia tapauksen tosiseikkoja välttämättä edes tunneta, kun päädytään yksipuoliseen tuomioon. Kokenut tuomari varoisi tällaista hyppäystä, kokematon ei ehkä edes huomaa, mitä hän on tekemässä.

277. Toki tapauksessa voi olla jotain, mikä selittää paremmin lopputuloksen. Hovioikeushan hyväksyi käräjäoikeuden tulkinnan. Tällaiset jälkiviisaat arviot ovat usein kohtuuttomia

278. Ks. jäljempänä jakso 5.3. Asiassa ei voitu antaa osatuomiota, koska kysymys ei ollut itenäisistä vaatimuksista (OK 24:5.1.). Ks. korkeimman oikeuden perustelut kohta 19.

Edellä havaittiin, miten vastaajamyönteinen tulkinta-asette näkyy myöhästyneessä vastauksessa. Hypoteesiksi näin tulee, että vastaus tulkitaan asiaan vaikuttavaksi, vaikka se ei sitä ankaran juridisessa luennassa sitä ole. Tämähän on muutoinkin lain asettama oletus: se siis koskee sekä asia- että oikeuskysymyksiä. Vuoden 1993 uudistuksen valmisteluaineisto toisaalta antaa kuvan lainsäätäjistä kahden vaiheilla. Yhtäältä hallituksen esitys luettelee joukon esimerkkejä siitä, millainen vastaus on asiaan vaikuttava. Yksipuoliselta tuomiolta oikeudenkäynnin ”tässä vaiheessa” vältytään, kun vastauksen mukaan ”velka ei ole syntynyt”, ”velka on maksettu”, ”jääkaappi ei toimi”, ”auto oli korjattu huonosti”. Esimerkit vaikuttavista vastauksista ovat, kuten edellä todettiin, niin epämääräisiä, että on jo vaikea keksiä vastausta, jotka ei täyttäisi näin väljiä vaatimuksia.²⁷⁹ Esimerkiksi ei-vaikuttavasta vastauksessa jää, kuten edellä havaittiin, lähinnä vastaus, jossa pyydetään maksuaikaa tai vaaditaan velkavastuusta vapauttamista sosiaalisista syistä.²⁸⁰ Heti perään hallituksen esityksen perusteluissa tuomioistuinta hoputetaan ratkaisemaan asia yksipuolisella tuomiolla, koska käsittelyn ”aiheen” jatkaminen saattaa aiheuttaa ”suotta” lisäkustannuksia. Jääminen kahden tulkintalinjan ei-kenenkään -maalle ei kuitenkaan ole muodostunut sellaiseksi ongelmaksi, mikä oli pelättävissä. Vastaajat ovat jääneet paljon passiivisemmiksi, mitä kuviteltiin ja ehkä pelättiin. Siinä esitys kuitenkin osuu oikeaan, että asian vieminen varmuuden vuoksi jatkokäsittelyyn ei ole suositeltavaa etenkin vastaajan kannalta. Kasvava kustannusrasitus vahingoittaa nimenomaan summaarisen asian tyyppivastaajaa (kuluttajapalkansaaja), tyyppikantajalle (perimistöimistö) se on jokseenkin yhdentekevä.

Vaatus asiaan vaikuttavasta vastaamisesta ei salli osittaisen läsnäolon ongelmaa. Vastauksen osa joko vaikuttaa tai selvästi ei vaikuta. Vuoden 1993 uudistus käyttää kuitenkin myös läsnäoloa laiminlyöntiperusteena. Asiassa saadaan antaa yksipuolinen tuomio, jos vastaaja ei tule joko suullisen valmistelun istuntoon tai pääkäsittelyyn. Nämä laiminlyöntiperusteet harvoin aktualisoituvat, mutta ilmeistä kuitenkin on, että niissä aktualisoituvat vanhan oikeudenkäyntiformaatin ikivanhat kysymykset osittaisesta läsnäolosta (vastaaja on paikalla vain hetkellisesti) sekä passiivisesta läsnäolosta (vastaaja ei tee mitään). Myös vanha vastaajalle suojea tulkinta-asette tuntuu luontevasti siirtyvän näihin uusiin soveltamistilanteisiin. Tämä tarkoittaa, että yksipuolinen tuomio ei ole mahdollinen. Asia on kontradiktorinen

279. Ks. Vuorenpää ym 2021 s. 1256. Hänen mukaansa vältyminen yksipuoliselta tuomiolta ’vaatii perusteltua riitauttamista’ eli kanteen vastustamista sellaisilla perusteilla, jotka eivät ole ’selvästi merkityksellisiä’. Kielellisesti selvän merkityksellisuuden sääntö olisi itse asiassa parempi kuin perinteinen ’voi vaikuttaa’ -sääntö.

280. Hallituksen esitys 15/1990 vp. s. 58.

riita-asia, jossa kantajalta edellytetään näyttöä. Tässä formaattimuutos on merkittävä, sillä kantajalla oli vuoden 1734 lain mallissa täysi näyttövelvollisuus, vuoden 1972 mallissa ja vuoden 1993 lain mallissa taas ei.

Tutkimuksessa ylimalkaista riitautuskynnystä on arvosteltu. Tosin kannattaa muistaa, että myöhempi perintälaki on asettanut ei-oikeudelliselle perinnälle omat sääntönsä. Vaikka oikeudellisessa perinnässä ei kenties ole tarpeen pitää kiinni siitä, että perustetta nimenomaan kysytään, on paikallaan, että reagoinut vastaaja saa ohjaavaa prosessinjohtoa ja myös tiedon siitä, miksi hänen perusteensa ei vaikuta asiaan. Vaikka vastaaja ei annakaan vastausta, hän saa suojaa virallistutkinnasta. Kantajan ”selvästi perusteettomat” vaatimukset joka tapauksessa hylätään tuomiolla. Näin vastaajan tarvitsisi vastauksessaan tuoda esiin vain sellainen perusteettomuus, joka ei ole ”selvää”. Tässä tutkimuksessa on katsottu, että ”selvästi perusteeton” tarkoittaa näkyvää, tosiasiallisesti asiakirjoista ilmi käyvää perusteettomuutta.²⁸¹ Jos oikeussuojajärjestelmä toimisi ihanteellisesti, vastaajan olisi tarpeen riitauttaa kanne vain sellaisella perusteella, joka ei käy ilmi asiakirjoista.

Näin hyvään suoritukseen järjestelmä ei kykene: on muistettava, että alkukarsinnan tekee kärjäsihteeri ja siinä erotetaan asiat, joissa vastaaja on toimittanut vastauksen, ja asiat, joissa näin ei ole tapahtunut. Jälkimmäisen ryhmän asiat kärjäsihteeri ratkaisee yksin, kun taas ensimmäisen ryhmän asiat siirtyvät kärjänotaarille. Kärjänotaari arvioi, onko vastaus asiaan vaikuttava ja myönteisessä tapauksessa siirtää asian jatkokäsittelyyn, kielteisessä antaa yksipuolisen tuomion. Vastaajan vastaus siis siirtää asian jatkokäsittelyyn tai oikeammin avaa siihen mahdollisuuden. Kuten edellä todettiin, arvio vastauksen vaikuttavuudesta on tuomiovallan käyttämistä. Tästä seuraa, että siihen tarvitaan perustuslakivaliokunnan lausuman mukaan ”tuomioistuimen lainoppinut jäsen”.²⁸² Jokseenkin varmaa on, että perusteettomuusepäily herää ainoastaan niissä asioissa, jotka ovat siirtyneet kärjäsihteerin pöydältä (tai tietokoneelta) kärjänotaarin pöydälle (tai tietokoneelle). Syy on tyypillisesti saatu vastaus, joskus muu asiassa merkille pantu erityispiirre.

Normaali prosessinkulku ei anna vastausta siihen epätodennäköiseen tilanteeseen, saako tuomioistuin siirtää jatkokäsittelyyn summaarisen asian, jossa vastaaja

281. Ratkaisu KKO 2016:55 kylläkin tukee tulkintaa, että selvyys tarkoittaa perusteettomuuden olennaisuutta. Tapauksessa korkein oikeus hyväksyi kantajan kuluvaatimuksen, koska se ei ollut laissa – eli OK 5:13:ssä – ”tarkoitettulla tavalla selvästi perusteeton siten, että kärjäoikeus olisi voinut hylätä sen viran puolesta”. Tapauksessa perusteettomuus kävi varmasti ilmi asiakirjoista; muutenhan se olisi jäänyt huomaamatta, sillä vastaaja ei toimittanut vastausta. Selitys lienee, että perustelulausuma on aineellinen tulkintakannanotto perusteeseen, toisin sanoen velkojan kuluvaatimus oli lain mukainen.

282. Ks. edellä jakso 3.1. ja jäljempänä jakso 5.2.1.

ei ole vastannut mutta tuomioistuimella huomaa kanteessa mahdollista perusteettomuutta. Myöntävä vastaus merkitsisi tuomioistuimelle lupaa viran puolesta eskaloida summaarinen asia. Se taas pitkittää käsittelyä, lykkää kantajan pääsyä oikeuksiinsa sekä alistaa vastaajan kasvavalle kustannustaakalle. Tällaista valtaa tuomioistuimelle ei ole syytä antaa. Tähän kysymykseen palataan jäljempänä luvussa 5. Voidaan kuitenkin kysyä, pystyykö vastaaja kiistämään vastauksessa maksuvelvollisuutensa mutta samalla vaatimaan, että asia ei siirretä jatkovalmisteluun. Tämä näyttää, niin paradoksaaliselta kuin se kuulostaakin, sinänsä mahdolliselta, mikäli vastaaja vetoaa kantajan vaatimuksen ”selvään perusteettomuuteen” ja vaatii vaatimuksen hylkäämistä tuomiolla. Tällainen perusteettomuus otetaan huomioon viran puolesta, vaikka vastaaja olisi täysin passiivinen. On selvää, että vastaajan reaktio, oli se mikä tahansa, ei voi viedä häneltä virallistutinnan suomaa. Totta on, että virallistutkinta yleensä ja tässä tapauksessakin edellyttää, että perusteettomuus näkyy asiakirjoista. Siis: vastaajalla on kaikissa käsittelyn vaiheissa ja määrärajoista riippumatta oikeus kiinnittää tuomioistuimen huomiota seikkaan, joka aiheuttaa selvän perusteettomuuden. Vastaajan väite vastauksen muodossa vain kohdistaa ja konkretisoi tutkintaa. Ilmeistä myös on, että vastaajalla on intressi tällaiseen epäortodoksisen käsittelytapaan. Hänen kannattaa pitää asia kirjallisessa käsittelyssä, koska sillä vältetään asian eskaloituminen ja kuluvastuun kasvaminen.

Myöntävä vastaus vaatii vastaajan määräämisvallan kunnioittamista. Vastaajan oikeussuoja jää kuitenkin summaarisissa asioissa niin heikoksi, että häntä suosivat tulkinnat ovat puolustettavissa, vaikka prosessilain normaalitulkinnoista poiketaan. Tulkinta ei ole suoranaisesti vastoin prosessilakia, vaikka se ei vastaa summaarisen asian tyyppillistä menettelynkulkua. Lakihan ei luo perusteettomuuden käsittelylle lainkaan menettelypuitteita. Oikeuskäytännöstä näkyy, millaiseen improvisointiin tuomioistuimet ovat olleet pakotettuja, jos ne ovat viran puolesta ottaneet perusteettomuuden tutkittavaksi ja vastaaja on pysynyt passiivisena.²⁸³ Tuloksena on kirjallinen valmistelu, johon vastaaja ei osallistu. Tässä tutkimuksessa katsotaan, että tällainen atyyppinen vastaus on lain sallima. Kantajan vaatimus tulee viran puolesta tutkituksi (se kylläkin tutkittaisiin joka tapauksessa), mutta asia ei vastauksesta huolimatta etene jatkovalmisteluun. Tutkinta kenties hieman syvenee, koska siihen kerän kiinnitettiin huomiota, kantajalta ehkä pyydetään lausuma, mitä ei olisi muutoin tehty. Tulkintaa ei kannata vastustaa senkään takia, että vastaus auttaa virallistutkintaa, ehkä jopa tuo lisää ratkaisuaineistoa. Vastaajahan joutuu sanomaan jonkun

283. Ks. jäljempänä jakso 5.4.

sanan siitä, miksi kantajan vaatimus on hänestä vailla perusteita. Tällainen vastaus siis helpottaa tuomioistuimen työtä. Jos selvää perusteettomuutta ei asiasta paljastu, asia tietenkin ratkaistaan yksipuolisella tuomiolla.

4.3.2. LAIMINLYÖNTIVAIKUTUS: VAIKUTUS ILMAN PERUSTAA?

Summaarista lainkäyttöä tutkiva kysyy jossain vaiheessa itseltään, miten selitetään se, että vastaajan laiminlyödessä vastaamisen seurauksena on yksipuolinen tuomio. Klassisessa kontumasiaaliopissa selitystä ei tarvittu: yksipuolinen tuomio oli pois-saolon tai muun laiminlyönnin rangaistus. Ja koska näin oli, kantajan vaatimusta ei ylipäättäen saanut tutkia. Vuoden 1734 laki hajotti tämän logiikan, koska se edellytti, kylläkin epämääräisin sanakääntein, ”totuuden” löytämistä asiassa. Ajan tutkimus väisti vastaamisen. Lain katsottiin, oikein tai väärin, vaativan kantajalta täyttää näyttöä myös summaarisessa asiassa sekä asettavan tuomioistuimelle normaalin tutkimis-velvollisuuden, vaikka vastaaja oli poissa. Tällöin yksipuoliselle tuomiolle ei tarvittu sen erityisempää justifikaatiota: kantajan vaatimus tuli tutkituksi ikään kuin vastaaja olisi ollut paikalla. Justifikaatio olisi kylläkin ollut edelleen tarpeen, sillä tuomiois-tuimet elivät edelleen kontumasiaaliaikaa eli sovelsivat epämääräistä puoli näyttöä riittää tai vähemmän näyttöä kelpaa -periaatetta. Tuomarit eivät tällaisilla pohdin-noilla päätään vaivanneet, eikä opillinen ristiriita oikeuskäytännössä nähtävästi ak-tualisoitunut. Joku ehkä analysoisi, että summaarisen lainkäytön teoria ja käytäntö elivät omissa sfäreissään.

Vuoden 1972 uudistus palautti oikeustieteen tutkimuksen konstruktiokysymyk-seen. Nyt vastaamisesta tuli todella vaikeaa, sillä yhtäältä kontumasiaalioppi alkoi unohtua ja toisaalta kantajalle ei enää säilytetty edes illuusioksi jäävää näyttövelvol-lisuutta. Tästä huolimatta tuomioistuimen oli kuitenkin hylättävä kantajan ”ilmei-sesti perusteeton” vaatimus. Se ei poistanut kysymystä laiminlyönnin vaikutuksen perustasta. Pikemmin se toi uuden konstruktiivisen ongelman. Kun kantajan ei tar-vinnut esittää näyttöä, vaatimuksen aineellisen oikeellisuuden tutkiminen edes osit-tain kaatui epäjohdonmukaisuuteen: mihin tutkinta oikeastaan kohdistui? Oikeutus yksipuoliselle tuomiolle joudutaan hakemaan laiminlyönnin vaikutuksesta, koska muitakaan oikeutusperusteita ei ole. Tässä palattiin kontumaliaalioppiin: samal-la yksipuolisen tuomion rangaistusluonne painettiin unohduksiin, ja kielenkäyttö muotoiltiin uudelleen. Tämä pakotti etsimään laiminlyönnin vaikutukselle jostain tukea. Ja koska kysymys on perustavan laatusesta oikeusvaikutuksesta, tuen on olta-

va laintasoista ja tulkinnallisesti selkeää. Tukea ei voi johtaa järjestelmän tavoitteista tai vakaasta oikeuskäytännöstä.²⁸⁴

Tutkimuksessa vaikutus määriteltiin osaksi indisoivaksi, osaksi aineelliseksi, joskin jälkimmäinen vaikutus jäi heikosti kuvatuksi.²⁸⁵ Koko keskustelu summaarisista asioista kuitenkin paljastaa, että laiminlyönnillä on jonkinlainen vaikutus ja että tuo vaikutus on osaksi aineellista, osaksi indisoivaa tai jos niin halutaan sanoa presu-moivaa. Vaikutuksen jakaminen eri tyyppisiin ei tietenkään antanut vastausta pe-ruskysymykseen. Seuraavaksihan olisi pystyttävä sanomaan, mistä tämä kaksoisvai-kuutus johti oikeusperustan ja oliko kummallakin niistä erillinen oikeusperusta. Joku voi väittää, ettei vaikutukselle sen kummempaa perustaa tarvitaakaan. Perusteeksi vaikutuksille kelpaa vuosien 1972 ja 1993 uudistuksissa selkeästi ilmenevä lainsäätä-jän tahto.²⁸⁶ Tässä on hieman perää. Vuoden 1972 uudistuksesta on luettavissa, että kantaja vapautui siitä näyttövelvollisuudesta, johon aikaisempi laki hänet velvoitti. Suoraanhan sitä ei sanota. Ja vuoden 1993 uudistuksessa suoraan kerrotaan, että yksipuolinen tuomio ”perustuu” vastaajan laiminlyöntiin. Näin epämääräisistä pe-rustelulausumista ei hyvällä tahdollakaan saada irti sellaista laintasoista tukea, jolla merkittävä oikeusseuraamus saataisiin aikaan. Voidaan myös väittää, että selkeäm-pi tuki antaa oikeutuksen laajalle laiminlyöntivaikutukselle ja auttaa tulkitsemaan, milloin vaikutus syntyy ja millainen se yksityiskohdissaan on. Tässä kannattaa muis-taa, että laiminlyönti ei ole sellainen totaalinen passiivisuuden seuraus, mitä se oli-si klassisesti. Tuomioistuimen on joka tapauksessa hylättävä ”selvästi perusteeton” vaatimus. Virallistutkinta toisin sanoen palauttaa summaariseen asiaan kysymykset todistustaakasta ja todistusharkinnasta.

Uudempi tutkimus tukeutuu paremman puutteessa OK 17:6.1:iin (vastaa suurin piirtein entistä OK 17:7:ää).²⁸⁷ Tuomioistuin harkitsee sen mukaan, mitä vaikutus asianosaisen menettelyllä on todisteena muun muassa, jos asianosainen ilman hy-

284. Kantajan vapautumista näytön esittämisestä pidettiin selvänä. Kanteen perustana olevat tosiseikat katsottiin näytetyiksi jo sillä, että vastaaja oli jäänyt pois istunnosta, Ks. Halila 1972 s. 485. Hän huomauttaa kylläkin erikseen, että tämä poissaolon vaikutus ei ulotu ”oikeudelli-seen päättelyyn”. Kannattaa kuitenkin panna merkille, että näyttövapautus ei vallitsevan kan-nan mukaan estänyt ”aineellisen riitakysymyksen” tutkimista. Tutkintaa kuitenkin keventää poissaolon indisoiva vaikutus ja näytölle asetettavat vaatimukset ovat ”muutoinkin lievem-mät”. Näin Hormia 1988 s. 320.

285. Hormia 1988 s. 287.

286. Ks. esimerkiksi Lappalainen 2001 s. 158.

287. Silloisen OK 17:7:n kannalta ks. Hormia 1988 s. 290. Tukea indisoivalle vaikutukselle an-taa myös vastakohtaispäätelmä kantajan oikeudesta vaatia tuomiota. Jos vastaaja on vastannut kanteeseen, kantajalle on oikeus pyytää tuomiota ja ”esittää sitä varten tarvittava selvitys” (OK 12:11). Tarvittava selvitys olisi tietenkin vaatimuksena turha, jos kantajan pitäisi esittää tällainen selvitys jo alun alkaen. Vastaväite kylläkin kuuluu, että lisäselvitys on asiassa tarpeen tai että pykälä koskee kumpaakin asianosaista. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 1038.

väksyttävää syytä ei saavu oikeuteen tai poistuu luvatta (1-k) taikka hän tuomioistuimen kehotuksesta huolimatta ei lausu vastapuolen vaatimuksesta tai sen perusteista (2-k).²⁸⁸ Säännös on rakenteellisesti indisoiva tai modernimmin sanottuna presumoiva joskin sellaiseksi varsin omalaatuinen. Säännös kun määrittää tarkasti indisoivan (presumoivan) tosiseikan, joka on lisäksi yksiselitteinen. Seikka ei edes tarvitse erillistä todistelua, koska kaikki tapahtuu tuomioistuimen välittömässä havaintohorisontissa. Säännös jättää kuitenkin soveltajansa pulaan, kun kysymys on indisoivan tosiseikan merkityksestä: mikä ”vaikutus todisteena” presumoivalla tosiseikalla lopulta on? Lakihan ei sano siitä mitään, se ei kerro, minkä presumtion presumoiva tosiseikka vallitessaan saa aikaan. Tämä on todella erikoista; yleensä presumtioissa pääasia on niiden vaikutus. Presumoiva tosiseikka sen sijaan voi jäädä presumtiosäännössä heikosti määritellyksi tai subjektiivista arviota vaativaksi. Tukeutuminen todistusoikeudelliseen säännökseen myös antaa hyötyä kantajalle, joka pyytää asian ratkaisemista tuomiolla. Vastaajan passiivisuus vaikuttaa olennaisesti lopputulokseen, jos ratkaisu on ”näytöstä riippuvainen”. Laiminlyönnin vaikutus ei kuitenkaan ole enää automaattinen vaan tulee otetuksi huomioon todistusharkinnan kautta.²⁸⁹

Tukeutuminen todistusoikeudelliseen säännökseen tuo omat vaikeutensa. Se nimittäin rajaa laiminlyöntivaikutuksen ulottuvuutta. OK 17:6 ohjaa vain todistusharkintaa, jossa periaatteessa arvioidaan ainoastaan tosiseikkojen olemassaoloa. Vaikutus ei ulotu eikä voikaan ulottua lain tulkintaa. Siitä, että asianosainen ei vastaa ja niin edelleen, ei toisin sanoen seuraa, että vastapuolen esittämä laintulkinta vahventuisi tai saisi suorastaan presumtion luonteen. Tosiseikat ja niiden juridinen merkitys kietoutuvat kuitenkin niin tiiviisti yhteen, että tarkkaa rajaa ei pystytä vetämään. Asianosainen, joka ei vastaa, saa varautua siihen, että hän oikeuttaa tuomioistuimen antamaan sille painoa myös vastapuolen tosiseikalle antamassa oikeudellisessa merkityksessä. Tämä olisi selvää jo psykologisesti. Tulkinta, jota kukaan ei kiistä, saa eräänlaisen etulyöntiaseman oikeudenkäynnissä.

Oltiin yksityiskohdista mitä mieltä tahansa, tukeutuminen OK 17 lukuun välittää johdonmukaisuutta summaarisen lainkäytön säännöspohjaan. Virallistutkinta on sekin johdonmukaista, vaikka klassisessa kontumasiaaliopissa se olisi outo ilmestys.

288. Tarkka lukija ehkä kyselee, onko haasteen tiedoksi antaminen tosiaan laissa tarkoitettu ”kehotus”. Sellaisena sitä kylläkin voidaan pitää. Tämä säännös on jäänyt vähälle huomiolle laajassa todistusoikeuden tutkimuksessa. Se ei ole ihme, sillä säännös ei liity todisteluun ja sen yhteys todistusharkintaankin on heikko. Säännöshän juuri jättää kertomatta, mikä vaikutus on todistusharkinnassa, ’jokainen antakoon laiminlyönnille parhaaksi katsomansa vaikutuksen’. Ilmeistä on kuitenkin se, että vastaamisen laiminlyönti ei voi toimia vastaajan vastatodisteluna.
289. Näin Pölonen-Tapanila 2015 s. 368.

Pieni särö järjestelmään jää, jos virallistutkinta ulotetaan mahdottomiin tai notorisesti vääriksi tiedettyihin tosiseikkoihin. Raja mahdottoman ja epätodennäköisen välillä on hiuksenhieno, ja notoriseksi uskottu tieto osoittautuu välillä kuvitelmaksiksi.²⁹⁰ Toinen asia on, että tosiseikan mahdottomuus ja notorinen paikkansa pitämättömyys on otettava käsittelyn kohteeksi. Asian summaarisuus ei tuo siihen vapautusta. Kantajan on saatava tilaisuus esittää selvitystä siitä, että kannetosiseikat eivät ole mahdottomia tai että olettamus notorisuudesta on virheellinen. Tästähän moderni tutkimus on ollut yksimielinen. Kantajaa kuulemalla vältetään se yllättävä lainsoveltaminen, jota nykytutkimus ei hyväksy. Aikanaanhan sitä pidettiin monesti merkinä juridisesta nokkeluudesta ja syvällisestä osaamisesta. Kannattaa huomata, että tosiseikan mahdollisuus tai notorinen virheellisyys toimii myös selvästi perusteettoman arvioissa. Tämä onkin johdonmukaista, sillä tällöin laiminlyönnin vaikutusta ei synny. Tuomioistuimien siis katsoo, ettei presumptiomekanismi ei toimi. Ja kun presumtio kumoutuu, kantaja voi joko luopua kanteesta (ehkä osaksi) tai ottaa hylkäämisen riskin. Ennen vuotta 1993 kantajalla oli kolmaskin vaihtoehto: hän saattoi pyytää lykkäystä ja esittää seuraavalla käsittelykerralla enemmän selvitystä. Näin myös kantaja sai apua lykkäämismahdollisuudesta.

Vanhan OK 17 luvun aikana pidettiin selvänä, että lain tarkoittama vaikutus ei ole ainakaan myönteinen. Lisäksi voidaan arvailla, että tämä psykologinen vaikutus on vahva: laiminlyönnillä asianosainen myöntää, ettei hän voi uskottavasti kiistää vastapuolen vaatimuksia tai niiden perusteita. Tästä ei ole pitkää askelta näkemykseen, että laiminlyönti on vähintään todennäköisyysnäyttöä vastapuolen vaatimuksen määrän ja perusteen lainmukaisuudesta. Presumtiivinen vaikutus on kuitenkin asia- ja tapauskohtainen, koska kaikki näytön arviointi on määritelmän mukaan sellaista. Normaalisti vaikutus yksin riittää: se oikeuttaa antamaan asiassa yksipuolisen tuomion. Sanotusta huolimatta on myönnettävä, että säännös antaa epämääräisen mutta laintasoisen selkänöjan laiminlyöntivaikutukselle, kun asianosaisen laiminlyönti on totaalinen, esimerkiksi vastaaja ei lainkaan vastaa kanteeseen tai reagoi lausumapyyntöön.²⁹¹ Tuki alkaa horjua, jos vastaaja antaa jonkinlaisen vastauksen,

290. Mahdottomista tai notorisesta väärästä tosiseikasta esitetään joskus oppikirjan esimerkkinä tapaus, jossa kantaja vaatii monivelkaiselta kuluttajapalkansaajalta kymmeniä miljoonia euroja. Tällainen velkaantuminen on äärimmäisen epätodennäköistä mutta toki mahdollista. Esimerkki ei ole näin esimerkki kummastakaan vaan esimerkki hyvin epätodennäköisestä oikeustositseikasta. Yksi mahdollisuus on katsoa, että tällaisissa tilanteissa presumptiovaikutus periaatteessa vallitsee mutta se on hyvin heikko. Se ei yksin riitä yksipuoliseen tuomioon.

291. Tässä ei väitellä siitä, kääntääkö säännös jossain määrin todistustaakkaa vai ohjaako se vain todistusharkintaa. Ks. Rautio-Frände 2020 s. 30. Käytännön oikeusseuraamusten kannalta ero ei näytä kovin tärkeitä.

vaikka vastausta tai lausumaa ei lopulta pidetä asiaan vaikuttavana. Säännös ei selitä eikä anna perustetta vaikuttavuuden vaatimukselle, joka oikeuttaa antamaan yksipuolisen tuomion, vaikka vastaaja antaa vastauksen. Vaikuttavuuden vaatimus on kummajainen sekä klassisessa kontumasiaaliopissa että sen todistusoikeudellisessa vastineessa. Tuen heikkous pakottaa sekin melkoiseen varovaisuuteen tulkittaessa annettua vastausta asiaan vaikuttamattomaksi.

Erikseen on ratkaistava, mikä on sellainen hyväksyttävä syy, joka mitätöi oletetun indisoivan tai presumoivan vaikutuksen. Prosessilaki jättää tämän anteeksiantope-rusteen vaille lähempää määrittelyä. Oli hyväksyttävän syyn tulkinta mikä tahansa, selvää on, että välinpitämättömyys (mistä vastaamatta jättäminen tai muu totaalinen laiminlyönti on merkki) tai mahdollinen erehdys (vastaaja ei ehkä ymmärrä, että vastapuolen vaatimus on perusteeton) ei automaattisesti voi kelvata hyväksyttäväksi syyksi. Tällöin koko säännös menettäisi merkityksensä. Sen sijaan hyväksyttävä syy saa enemmän merkitystä, kun vastaaja yrittää vastata täydennyskehotukseen taikka lausumapyyntöön (esim. KKO 2018:62). Siinä on otettava huomioon itse asiaansa hoitavan maallikkovastaajan kyvyt. On väärin vaatia maallikkoa vastaamaan kysymyksiin, jos hän ei ymmärrä koko kysymystä tai tiedä vastauksen merkitystä. Jotta ajateltu vaikutus syntyisi, vastaajan tulisi saada informoivaa ja tukevaa prosessinjohtoa. Sen saamiseen tai antamiseen taas summaaristen asioiden nopeassa läpivirtauksessa ei ole oikeastaan minkäänlaista paikkaa, ei ainakaan, kun kysymys on vastaamisessa haasteeseen. Keneltä vastaaja tässä vaiheessa edes pyytäisi prosessinjohtollista tukea.²⁹² Lausumapyynnöissä siihen avautuu jonkinlainen mahdollisuus, mutta lausumapyynnot vastaajalle ovat epätavallisia summaarisessa lainkäytössä.

Presumptio kumotaan tässä ja yleensäkin näytöllä, jota voidaan kutsua vastaanäytöksi. (Se ei tosin ole vastaanäyttöä totutussa merkityksessä, mutta nimitys on sen vaikutusta kuvaava.), Vastanäyttöä summaarisessa asiassa ovat kantajan toimittamat asiakirjat sekä vastaajan antama vastaus tai kirjallinen lausuma. Kannattaa huomata, että vuoden 1993 formaatissa laiminlyöntivaikutus lisäksi vaihtelee käsittelyn edetessä. Se johtuu laiminlyöntien ajallisesta sijoittumisesta. Laiminlyönnit, jotka tekevät asian summaariseksi ja oikeuttavat yksipuoliseen tuomioon, ajoittuvat siis eri käsittelyvaiheisiin summaarisessa asiassa. Vanhassa formaatissa oli vain yksi laiminlyöntin muoto, poissaolo asian ensikäsittelystä ja sillä standardimainen vaikutus, lain

292. Tällaisia tukipyynnöitä, ei ehkä sellaisiksi ymmärrettyjä, näyttää sisältyvän niihin ”muihin yhteydenottoihin”, joita tuomioistuimen kansliaan tulee. Ks. edellä jakso 4.2.2. Aineistossa, edes yleisökommenteissa, ei kuitenkaan kerrota, että joku olisi yhteydenotossa saanut konkreettisia neuvoja. Kansliahenkilökuntakin vierastaa neuvojen antamista, se vie paljon aikaa ja tuo mukanaan tietyn (ainakin moraalisen) vastuun neuvojen asianmukaisuudesta.

kirjaimen mukaan jonkinlainen mutta käytännössä merkittävä. Uudessa formaatissa syntyy useita tilannemuunnelmiin, laiminlyönti vastaamisessa, laiminlyönti kirjallisessa lausumassa, laiminlyönti läsnäolossa istuntoon. Tapausmuunnelmista seuraa, että laiminlyönnin vaikutusta ei saa olettaa vakioksi. Se voi vaihdella, ja kaikki viittaa siihen, että sen on myös käytännössä pakko vaihdella vaikka sitä ei ehkä panna merkille. Kiistatonta on, että kaikissa tapauksissa yksipuolisen tuomion ikkuna avautuu uudelleen ja laiminlyöntivaikutus (mikä se onkaan) taas elpyy. Tosiasiallisesti vaikutus kuitenkin koko ajan heikkenee, koska käsittely on jo tuottanut oikeudenkäyntiaineistoa. Aineisto taas otetaan huomioon arvioitaessa, onko vaatimus kokonaan tai osaksi selvästi perusteeton.

Kysymys laiminlyöntivaikutuksen oikeusperustasta vie samalla kysymyksen yksipuolisen tuomion käyttöalasta: milloin kantajalla on oikeus saada yksipuolinen tuomio? Pääsääntöisesti se on kantajalle etu: hänen näyttövelvollisuutensa katoaa, ja vastaaja pakotetaan kustannusriskin tuomaan takaisinsaantiin. Kantajalle on kuitenkin perinteisesti varattu tilaisuus saada kanne ratkaistuksi tuomiolla. Tämä mahdollisuus säilytettiin myös vuoden 1993 uudistuksessa (OK 12:11). Sitä hyväksi käyttävän kantajan on esitettävä sitä varten ”tarpeellinen selvitys”. Kantajan näyttövelvollisuus toisin sanoen nousee normaaliksi – ja laiminlyönnin vaikutus teoriassa joskaan luultavasti ei käytännössä katoaa. Vaikka summaarinen asia ja yksipuolinen tuomio yhdistetään monesti suppeaan haastehakemukseen (OK 5:3), käsitteellistä tai toiminnallista yhteyttä ei ole. Yksipuolinen tuomio on annettavissa myös asiassa, joka on tullut vireille perusmuotoisella haastehakemuksella (OK 5:2).

Soveltamisala kytkeytyy sen sijaan yhtäältä kannevaatimuksen laatuun (asiallinen soveltamisala), toisaalta asiassa annettavan ratkaisun tyyppiin (muodollinen soveltamisala). Alkujaan summaarista lainkäyttöä leimasi vahva asiakirjakytkentä. Mitään tukea lainsäädännöstä kytkentä ei kylläkään saanut. Asiakirjoille annettu arvo vuoden 1734 lain aikakaudella kuitenkin selittyy, ja on ymmärrettävää, että sellaiseen päädyttiin. Asiakirjat esittämällä kantaja täytti periaatteellisen näyttövelvollisuutensa, eikä tuomioistuin joutunut hankalaan välikäteen näyttöä arvioidessaan. Summaarisen lainkäytön tutkimustakin vaivasi vahva asiakirjafiksaatio. Siinä katsottiin, että kantajalle tulisi suoda yksipuolinen tuomio ainoastaan sellaisissa asioissa, joista oli syntynyt kirjallisia asiakirjoja.²⁹³ Yhteisestä säännöspohjasta eli vuoden 1734 laista huolimatta oikeuskehitys Suomessa ja Ruotsissa lähti kuitenkin eri suuntiin. Suomessa summaarisesti luokiteltiin yksinkertainen asia: kantajan vaatimuksista sai olla

293. Ks. Sjöström 1916 s. 160. On vaikea sanoa, tarkoittiko hän sen oikeuspolitiikan linjaukseksi, voimassaolevaksi tulkinnaksi vai hyvää tarkoitavaksi suositukseksi.

asiakirjoja, mutta niiden puuttuminen ei ollut mikään este yksipuoliselle tuomiolle. Ruotsissa taas pitäydettiin tiukkaan asiakirjavaatimukseen, mikä johti suppeaan käyttöalaan ja asiatyypin harvinaisuuteen. Yksipuolisen tuomion käyttöalaan jäivät lähtökohtaisesti vain velaksiannosta johtuvat saatavat. Ero maiden välillä ei lopulta ollut niin dramaattinen, miltä se kuulostaa. Asiakirjaksi nimittäin kelpuutettiin tässä merkityksessä vastaajalle toimitettu lasku. Koska lasku oli kantajan yksipuolisesti laatima, se ei itse asiassa todistanut mitään velkasuhteen olemassaolosta. Laskunhan pystyi jokainen kirjoitustaitoinen laatimaan asiassa kuin asiassa. Tuomioistuinten halukkuus lykätä summaarinen asia kenties selittyy osaksi sillä terveellä epäluulolla, jolla ne suhtautuivat yksipuolisesti laadittuihin ”kirjallisiin todisteisiin”.

Asiallisessa soveltamisalassa ydin koostuu sopimusperusteisista rahamääräisistä vaatimuksista sekä hädöstä. Vuoden 1734 laki ei sanamuodolta edellyttänyt, että kyseessä olisi sopimusperusteinen velka. Nykyinen säännös suppeasta haastehakemuksesta ei sekään tee minkäänlaista eroa saatavan syntyperusteissa, se puhuu ”tietyn määräisistä saatavista”. Myös häätö mainitaan samassa pykälässä, samoin hallinnan tai muun rikkoutuneen olosuhteen palautus. Näin deliktiperusteiset saatavat ja perusteettoman edun palautussaatavat kuuluvat jo historiallisen jatkuvuuden takia soveltamisalaan. Harmaalle alueelle jäävät vain kielto-, tekemis- ja teettämisvaatimukset. Vanhassa kontumasiaaliopissa vaatimuksen laatu ei merkinnyt, koska niskoittelu oli niskoittelua tuomioistuimen auktoriteettia kohtaan, eikä sanktioissa ole syytä tehdä poikkeuksia asiatyypin tai vaatimusten laadun mukaan.

Vanha logiikka toimii ja vakuuttaa edelleen lukijan. Vastaajan oikeussuojan hyvyys (tai heikkous) ei myöskään kelpaa ainoaksi perusteluksi mahdollisille poikkeuksille. Oikeussuojan tarve ja taso eivät riipu eivätkä voi riippua siitä, millainen kantajan vaatimus on kyseessä. Samaa voidaan sanoa vaatimuksen määrästä. Valtaosa vaatimuksista on summaarisissa asioissa rahamääräisesti pieniä, ja laki voisi asettaa enimmäismääräkaton. Sellaista ei kuitenkaan ole tällä hetkellä ole, ja katosta saatava hyöty ei näytä suurelta.²⁹⁴ Se luultavasti johtaa vaatimuksen pilkkomiseen eri asioiksi, mikä on vielä vähemmän vastaajan edun mukaista. Vahingonkorvausvaatimukset on joskus asetettu erityisasemaan: yksipuolinen tuomio ei olisi niissä mahdollinen. Ajatus saa tukea aikaisemmasta lainsäädännöstä. Esimerkiksi maksamismääräystä ei voinut käyttää, jos kyseessä oli vahingonkorvaus (maksamismääräyslaki 1.2 §). Jos korvauksesta oli kuitenkin sovittu (sopimus sai olla tehty suullisesti),

294. Sen sijaan tuomioistuinten työjärjestykset käyttävät enimmäismääriä, kun kysymys on käräjänotaarien toimivallasta. Tosin ne ovat siinäkin kyseenalaisia mutta toki tyhjää parempia. Ks, edellä jakso 3.1.2.

estettä hakemukselle ei ollut. Summaarisissa asioissa vahingonkorvaus taas ei ole poikkeusasemassa. Voi olla, että sen käsittelyssä on jotain erikoisuutta ja että tällaisen vaatimuksen riitautumiseen ei tarvita paljoakaan. Vahingonkorvauksissa ja etenkin deliktiperusteisissa korvauksissa peruste ja vahingon määrä ovat säännönmukaisesti epäselvät. Korvauksen kohtuullisuutta on vaikea arvioida käytettävissä olevan aineiston avulla. Eri asia on, että korvaus, joka moninkertaisesti ylittää vahinkotyyppille ominaisen vahingon tason, jää selvästi perusteettoman vaatimuksen seulaan. Kantaja voi tietenkin esittää selvitystä epätyypillisestä tapahtumakulusta, joka on johtanut tyyppitasoa suurempaan vahinkoon. Yksipuolisen tuomion kategorista käyttökieltoa tai tuomion rajaamista vain tiettyihin vahinkoihin on hankala puolustaa. Rajaaminen sinänsä olisi mahdollista, sillä suurimmat epäilykset aiheuttomista vaatimuksista liittyvät välillisiin vahinkoihin. Se ei paljoa auta, sillä välittömiä ja välillisiä vahinkoja ei ole helppo erottaa. Sitä paitsi vaadittu korvaus voi olla osaksi kumpaakin.

Muodollisessa soveltamisalassa voidaan kysyä, mitkä kannetyypit pääsevät osallisiksi laiminlyöntivaikutuksesta. Suoritusuomiot kuuluvat luonnollisesti soveltamisalan ytimeen. Vahvistamistuomioissa kirjaimellinen tulkinta tekee sen hieman kyseenalaiseksi. Lakihan puhuu suppeassa haastehakemuksessa ”tietyn määräisestä saamisesta”. Kaikki vahvistusvaatimukset eivät tätä ehtoa täytä: vaatimus voi koskea oikeussuhteen olemassaolon tai sisällön vahvistamista. Tällaiseen hiuksenhalkomiseen ei ole aihetta. Ensiksikään kyseinen prosessilain säännös (OK 5:3) ei määritä yksipuolisen tuomion soveltamisalaa: se vain kertoo kokemuserusteisesti tavallimmat soveltamistilanteet. Toiseksi laiminlyöntivaikutuksen justifikaation kannalta vaikutus on yhtä vahva (tai jos ajatellaan laintasoista tukea yhtä heikko), oli kyseessä suoritus- tai vahvistustuomio. Useinhan kanne sisältää molempia vaatimuksia. Astetta vaikeampi on kysymys, kuuluvatko kiello- ja teettämistuomiot yksipuolisen tuomion soveltamisalaa. Tässäkin suhteessa soveltamisalan rajoitukset tuntuvat haetuilta ja epäjohtonmukaisilta. Kehitystä on kuitenkin uskaliaasta ennustaa. Summaarisen lainkäytön historia kertoo hämmästyttävästä heilahtelusta soveltamisalassa. Tuomioistuimet vähitellen Suomessakin kavensivat yksipuolisen tuomion käyttöalaa: lopulta sen piirissä olivat vain pienet ja yksinkertaiset velkomisasiat ja nekin vain, ellei tuomioistuin ollut muuttanut asiaa normaaliksi riita-asiaksi lykkäämällä sen seuraavaan istuntoon.

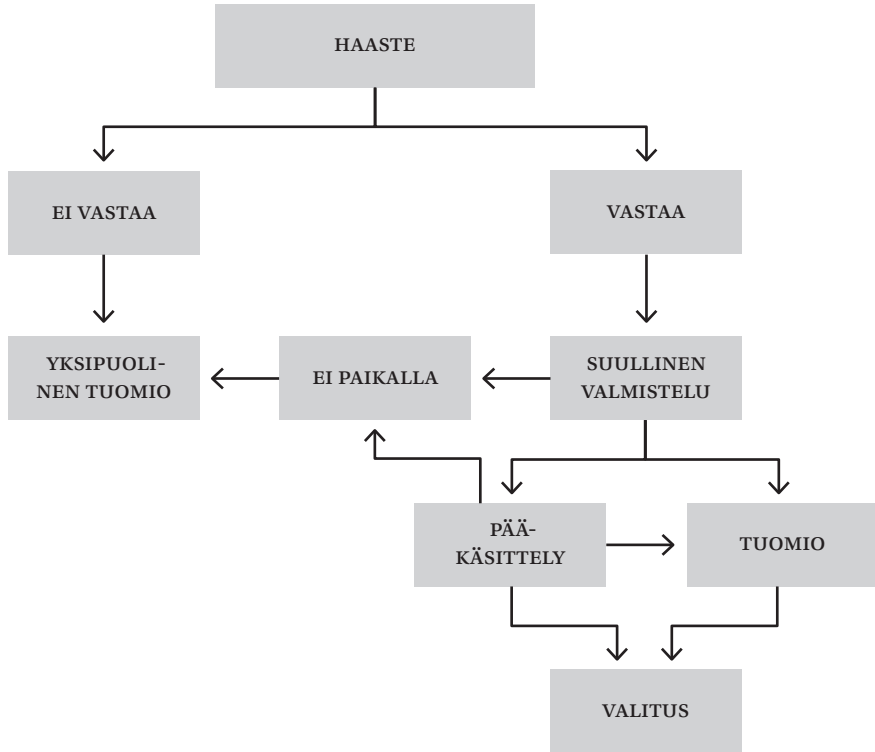
4.4. ASIAN RIITAUTUMINEN

Summaarisen lainkäytön peruskonstruktio on selvä: asia siirtyy jatkokäsittelyyn, kun vastaaja riitauttaa vaatimuksen eikä riitauttamisen peruste ole selvästi asiaan vaikuttamaton. Voidaan, kuten edellä tehtiin, kysyä, onko konstruktio poissulkeva, esimerkiksi: voiko tuomioistuin siirtää asian jatkokäsittelyyn, jos se katsoo, että vastaaja olisi voinut kiistää vaatimuksen asiaan vaikuttavalla tavalla, vaikka vastaaja on ollut täysin passiivinen tai hänen vastauksensa on ollut selvästi asiaan vaikuttamaton. Tällainen tulkinta – ja samalla mahdollisuus – torjuttiin. (Sama jatkokäsittelyyn viemisen kysymys toistuu, kun tuomioistuin epäilee kantajan vaatimuksia selvästi perusteettomaksi, mutta vastaaja on ollut passiivinen). Kiistatonta sen sijaan on, että käsittelyä tulee jatkaa, jos vastaaja on esittänyt jotain asiaan vaikuttavaa. Asian jatkokäsittelyssä otetaan huomioon myös sellaiset perusteet, joihin vastaaja ei osannut vastauksessaan vedota. Vastaaja saa siis suullisessa valmistelussa vapaasti täydentää, muuttaa ja lisätä perusteitaan. Joissakin asiaryhmissä, esimerkkinä kulutusluottosaatavat, tuomioistuin voi sitä paitsi ottaa viran puolesta käsiteltäväksi sellaiset perusteet, joihin vastaaja ei ole lainkaan vedonnut. Tosin samalla on hieman epäloogisesti katsottu, että asia on siirrettävissä suulliseen valmisteluun, jotta pystytään selvittämään, mitä vastaaja on yrittänyt sanoa. Tällöin jatkokäsittelyllä selvitetään, oliko vastaus asiaan vaikuttava. Periaatteessa vastauksen tulisi olla todettu asiaan vaikuttavaksi, jotta summaarisen asian saisi siirtää jatkovalmisteluun. Sen sijaan mitään arveluttavaa ei ankarassakaan tulkinnassa ole siinä, että jatkokäsittelyssä selvennetään ja täsmennetään vastausta, joka katsottiin jo asiaan vaikuttavaksi tai tarkkaan sanottuna sellaiseksi, että se ei ole selvästi asiaan vaikuttamaton. Pelkistetty soveltamistilanne on teoreettinen. Tuomioistuin luultavasti joko tulkitsee ymmärtäväisesti vastauksen asiaan vaikuttavaksi tai täydennyttää vastausta, kunnes se on sellainen. Sitä paitsi asia on aina siirrettävissä suulliseen valmisteluun (joka on muutoinkin normaali jatkokäsittely) yksinomaan sen selvittämiseksi, mitä vastaaja on vastauksessaan tarkoittanut.

Kannattaa huomata, että tutkiminen viran puolesta ei välttämättä anna tuomioistuimelle valtaa eskaloida oikeudenkäyntiä, summaarisessa asiassa siirtää sitä suulliseen jatkovalmisteluun. Eskalointi viran puolesta loukkaa vastaajan määräämisvaltaa: passiivisuudellaan vastaaja on osoittanut, ettei hän halua asian laajempaa käsittelyä. Vähintään tuomioistuimen tulisi kysyä vastaajalta, suostuuko tämä jatkokäsittelyyn. Oikeudenkäynnin jatkuminen ei ole itsestään selvästi vastaajan etu:

jatkuminen lisää oikeudenkäynnin kustannuksia. Kustannukset taas voivat päätyä vastaajan maksettaviksi lopputuloksesta ja OK 21 luvun tulkinnasta riippuen. Moni maallikko ei myöskään halua kantaa sitä henkistä kuormaa, minkä oikeudenkäynti tuo mukanaan. Juristi ei tunnetusti näe oikeudenkäyntiin päätyemisessä ongelmaa, ennen kuin hän itse joutuu sen kokemaan. Tällöin hän yleensä muuttaa mieltään. Juristikaan ei siis halua omassa asiassaan oikeudenkäyntiä. Näin on tultava tulokseen, että tuomioistuin ei saisi siirtää asiaa oma-aloitteisesti jatkokäsittelyyn. Kysymys on kuitenkin kaikkea muuta kuin selvä. Vastaväitteenä voidaan esittää, että vanhassa formaatissa tuomioistuin sai lykätä asian vastaajan suostumusta kyselemättä. Lykkäys oli selvää eskalointia, ja varmaan myös aikanaan koettiin sellaiseksi: ”läpihuutojuttu” muuttui tavalliseksi riita-asiaksi. Tämä on heikko perustelu. Oikeudenkäynti oli tuohon aikaan paljon nykyistä tuomarivaltaisempi. Tuomari luultavasti sai kantajan esittämään muodollisen lykkäämispyynnön vihjaamalla, että kanne tultaisiin muutoin hylkäämään. Heikohko historiallinen jatkuvuus ei riitä myöntävän vastauksen ainoaksi tueksi. Tässä tutkimuksessa pidetään kiinni kieltävästä vastauksesta: tuomioistuin ei voi siirtää asiaa jatkovalmisteluun viran puolesta. Tällä tulkinnalla ei kuitenkaan ratkaista sitä, onko siirtäminen mahdollista silloin, kun tuomioistuin katsoo tai epäilee vaatimusta selvästi perusteettomaksi. Totta on, että näillä soveltamistilanteilla on vähän eroa, ja sekin vähä katoaa käytännössä. On myös myönnettävä, että vaatimuksen perusteettomuutta voitaisiin parhaiten käsitellä suullisessa valmistelussa. Kantajallehan on joka tapauksessa annettava tilaisuus ottaa kantaa siihen, onko vaatimus perusteeton.

Jos vastaaja pysyy passiivisena, tuomioistuimen keinovalikoima on äärimmäisen suppea. Vain kaksi vaihtoehtoa ovat selviä: tuomioistuin voi ensiksikin antaa kantajalle täydennyskehotuksen, toiseksi pyytää kantajalta kirjallista lausumaa. Laki ei tunneta mahdollisuutta, että vastauksen laiminlyöneeltä vastaajalta pyydetäisiin kirjallista lausumaa, sitä ei tosin kielletäkään, mutta lausuman pyytäminen on luultavasti hukkaan heitettyä vaivaa. Vastaaja, joka ei toimittanut vastausta kanteeseen, tuskin antaa kirjallista lausumaakaan. Tämä on olettamus: mahdollistahan on, että vastaaja aktivoituu yhteydenotosta, koska hän siitä näkee, että tuomioistuin on ryhtynyt tutkimaan hänen asiaansa vakavissaan. Yhtä hyvin vastaaja voi päinvastoin todeta, että nyt ainakaan hänen ei tarvitse tehdä mitään, koska asia jo on tutkittavana. Jälkimmäinen olettamus tuntuu oikeammalta. Julkaistu oikeuskäytäntö osoittaa, että viral-

Kaavio 3: Summaarinen asia tuomioistuimessa (yksinkertaistus)

listutkinta ei saa vastaajaa reipastumaan. On kylläkin myönnettävä, että ratkaisuisissa intressit ovat olleet vähäiset. Aktivoituminen mokoman summan takia olisi yllättävää.

Tuomioistuimen keinovalikoima monipuolistuu, kun vastaaja edes jotenkin reagoi, tyypillisesti antaa epämääräisen vastauksen.²⁹⁵ Tällöin vastaajaa voidaan pyytää täydentämään vastausta, hänelle voidaan antaa prosessinjohtollisia kehotuksia, kantajalta voidaan pyytää lausumaa tai asia voidaan siirtää suulliseen valmisteluun sen selvittämiseksi, mitä vastauksessa oikeastaan yritettiin sanoa. Valinta suullisen valmistelun ja täydennyskehotusten välillä ei ole yksiselitteinen. Jos summaarisen asian perusongelma on kirjallinen alkukäsittely, tällaisen käsittelyn jatkaminen täydennyskehotuksin tai lausumin ainoastaan pahentaa ongelmaa. Kirjallisen lausuman antaminen on vaativampaa kuin kanteeseen vastaaminen. Jos itse asiaansa hoitava

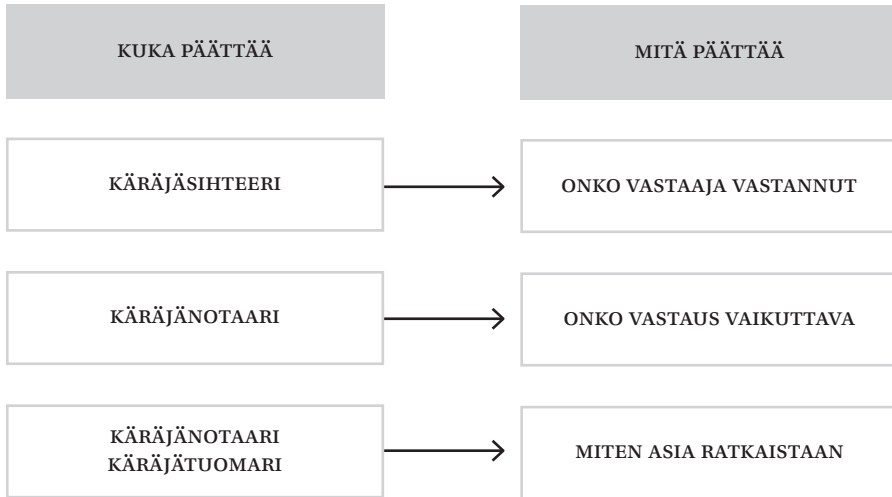
295. Yksi muunnelmä on, että ”muuta yhteyttä” ottavaa vastaajaa kehoitetaan antamaan asiasa muodollinen vastaus, jolla asia saadaan jatkokäsiteltäväksi. Ks. edellä jakso 4.2.2. Näyttää kuitenkin siltä, ettei näin tapahdu. Kansliahenkilökunta (joka yhteydenottoihin vastaa) varoo tällaista ”ohjeistamista”. Se on psykologisesti ymmärrettävää, mutta siinä laiminlyödään loistava tilausuus prosessinjohtoon. Siihen taas ei montaa tilaisuutta summaarisessa asiassa tule.

maallikko ei kykene antamaan vaikuttavaa vastausta (jolta vaaditaan lopulta aika vähän), miten hän kykenisi laatimaan tuomioistuinta tyydyttävän kirjallisen lausuman tai edes täydentämään vastausta. Vastaväite ehkä kuuluisi (kukaan ei ole tällaista vastaväitettä esittänyt), että vastaaminen lausuman kysymyksiin on helpompaa kuin vastaaminen kanteeseen. Näin kenties on, kun kysymykset on laadittu riittävän konkreettisiksi ja ei-juridisiksi.²⁹⁶ Luultavaa kuitenkin on, että tähän ei päästä. Kysymykset ovat mitä luultavimmin samaa juridista jargongia kuin vastausta koskevat prosessilain pykälät. Nehän ovat 'kerro, millä perusteella vastustat kannetta' -tyyliä.

Täydennyskehoitus kantajalle ei ainakaan ratkaise vastaajan heikkoo oikeussuojaa. Kehotus ehkä pelästyttää kantajan esittämään lisäselvitystä mutta ei auta aineiston yksipuolisuuteen. Kantajalta saatu lisäinformaatio on joko vaatimusta tukevaa tai tyhjänpäiväistä. Kysely on tehokasta ainoastaan silloin, kun se on simultaanista: tuomari pystyy välittömästi kysymään lisää. Se taas estää vastaamisen kiertelyn, joka on kirjallisessa viestinnässä niin tavallista. Simultaaniseen kyselyyn tarvitaan joko henkilökohtaista läsnäoloa tai kaksipuolista videoyhteyttä (tai vastaavaa). ”Vanhassa” summaarisessa lainkäytössä kantaja oli paikalla, ja häntä voitiin jatkamalla kyselemistä pakottaa antamaan itselleen epäedullista informaatiota. Tällainen informaatiohan on kokemusperäisesti kaikkein luotettavinta. Siirtyminen uuteen oikeudenkäyntiformaattiin ja puhtaasti kirjalliseen käsittelyyn heikensi, kuten todettiin, merkittävästi kyselyoikeuden merkitystä. Suullisessa valmistelussa sama tehokkuus saavutetaan, mutta valmistelun jatkaminen periaatteessa edellyttäisi, että asia on jo todettu riitaiseksi. Tuomioistuimen tehtävä ei tietenkään ole tehdä riitaiseksi asioita, jotka eivät sellaisia ole. Nykyisessä formaatissa on sitä paitsi kaksi erikoisuutta, joita aikaisemmin ei tunnettu. Summaaristen asioiden keskittäminen johtaa ensiksikin siihen, että riitautunut asiat joudutaan joissakin tapauksissa siirtämään vastaajan lainmukaiseen forumiin.²⁹⁷ Toiseksi monia vaatimuksia sisältävä summaarinen asia pirstoutuu for-

296. Epäily ei ehkä tee oikeutta tuomioistuimen eli käräjännotaarin (tai joskus käräjätuomarin) ammatilliselle osaamiselle. Yllä otetaan kuitenkin esille access to justice -henkisesti pahin vaihtoehto. Siinä vastaajalla ei ole lakimiesapua, mutta hän saa vastattavakseen liudan kysymyksiä, joita hän ei ymmärrä, vastauksen merkityksestä puhumattakaan. Kannattaa sitä paitsi muistaa, että esimerkiksi lausuman määräajat ovat lyhyitä, yleensä yhden viikon mittaisia.

297. Siirtämisestä ks. esimerkiksi Kuuliala-Linna-Saranpää 2022 s. 108. Asian siirtämisen ehtona on, että vastaaja on antanut asiaan vaikuttavan vastauksen. Jos vastaus on epäselvä, sen vaikuttavuus on ensin selvítettävä. Asia voi siis ohjautua suulliseen valmisteluun, ennen kuin se tulee siirretyksi toimivaltaiseen tuomioistuimeen. Ks. myös Kivelä 2000 s. 33. Hänen mukaansa yli puolet riitautuneista asioista tulee siirretyiksi, mikä on yllättävää. Siirrettäville asioille on edelleen tyypillistä, että kantaja usein peruuttaa kanteensa. Erikoiselta tuntuu vastaajien yleisen passiivisuuden valossa tutkimuksessa tehty havainto, että vastaajat ilmoittavat valmiiksi vastauksessaan kieltäytyvänsä asian käsittelystä keskitetyssä forumissa. Tämä nimittäin osoittaa huomattavaa asiantuntemusta. Kysymyksen täytyy olla paikallisesta erikoisuudesta.

Kaavio 4: Prosessinkulku vastauksen määräajan jälkeen

maatissa riitautuneeseen ja riidattomaan osaan, kun vastaaja kiistää vain osan kantajan vaatimuksesta. Tähän asian paloitteluun palataan jäljempänä, kun taas summaarisen asian siirtämistä toimivaltaiseen tuomioistuimeen ei lähemmin käsitellä.

Jos vuoden 1993 oikeudenkäyntiformaatista haetaan keskeinen heikkous, se on yksinkertaistava olettaus siitä, miten vastaaja toimii: vastaaja joko antaa lain mukaisen vastauksen tai ei tee mitään. Käytännössä näiden (käyttäytymisen) arkkityyppien väliin jää paljon muunnelmia, ne ovat "harmaita" tapauksia. Suppilomallia voidaan lisäksi moittia siitä, että se pakottaa tuomioistuimen jyrkkiin ja myöhemmän käsittelyn lukkoon lyöviin ratkaisuihin – onko asia riitainen tai onko vaatimus selvästi perusteeton – ennen kuin itse asiasta tiedetään paljoakaan. Vuoden 1972 mallissa tuomioistuin saattoi lykätä epäselvältä näyttävän summaarisen asian ja katsoa, miten se kehittyy. Tutkimuksessa asian lykkääminen oli viisastenkivi useimpiin käytännön pulmatilanteisiin: lykkäämällä summaarinen asia muuttui tavalliseksi riita-asiaksi, ja summaarisen asian spesifit ongelmat hävisivät. Lykkäämiskäytäntöä voidaan arvostella prosessioikeudellisesti virheellisenä. Se oli myös kantajalle varsin epäedullinen. Järjestely näyttää kuitenkin toimineen kohtuullisesti. Asia erikseen on, saavuttiko lykkääminen tarkoituksensa, toisin sanoen paransiko se vastaajan oikeussuojaa. Tätä on syytä epäillä. Vaikka ratkaisun nimi saattoi muuttua yksipuolisesta tuomiosta tuomioksi, poissaolon indisioiva vaikutus säilyi ja luultavasti jopa vahvistui, jos vastaaja oli

poissa jatkokäsittelystäkin. Jos taas vastaaja oli paikalla, oikeudenkäynti normalisoitui kahden asianosaisen oikeudenkäynniksi ja indisioiva vaikutus luultavasti haihtui.

4.5. OIKEUDENKÄYNNIN KUSTANNUKSET

Oikeudenkäynnin kustannukset aiheutuvat oikeudenkäyntimaksuista ja oikeudenkäyntikuluista. Ensimmäiset määrätään tuomioistuinmaksulaissa (1455/2015). Maksu menee valtiolle, ja maksun joutuu suorittamaan se, joka panee asian vireille (6 §), summaarisissa asioissa siis kantaja. Maksut ovat vähäiset. Jos asia ratkaistaan yksipuolisella tuomiolla, maksu vaihtelee sen mukaan, onko asia toimitettu käräjäoikeudelle sähköisessä järjestelmässä. Enimmilläänkin maksu on alle sata euroa. Maksu nousee 250 euroon eli merkittävästi, jos vastaaja riitauttaa asian (2 §).²⁹⁸ Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään OK 21 luvussa. Lähtökohtana on hävinnyt maksaa -sääntö, jossa hävinnyt asianosainen joutuu korvaamaan voittaneen asianosaisen kustannukset. Jos asiassa annetaan valmistelua jatkamatta yksipuolinen tuomio, vastuu vastapuolelle tuomittavista kustannuksista on kuitenkin taksoitettu. Se lieventää olennaisesti tosiasiallista kuluvastuuta. Vastuu ei siis riipu siitä, millaisia kustannuksia vastapuolelle tosiasiallisesti on aiheutunut. Taksoituksen pohjana on oikeusministeriön asetus (1311/2001). Taksoituksen yksityiskohtiin ja soveltamiseen ei tässä mennä, mutta kokonaisuutena se on vastaajalle edullinen: maksimikorvaukset ovat alle kaksisataa euroa, yleisin noin sata euroa. Vaikka siihen tulee lisättäväksi oikeudenkäyntimaksu (asetus 3.2 §), vastaajan kokonaisvastuu jää yleensä kahteensataan euroon. Taksoitus tekee asiallisesti tarpeettomaksi oikeudenkäyntikulujen virallistutinnan, josta on OK 21 luvussa erityissäännös. Säännöksen mukaan velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida oikeudenkäyntikulujen määrä (OK 21:8c.1).

Säännöksissä, tarkkaan ottaen niiden ajallisessa soveltamisalassa, on vastaajan oikeussuojan kannalta paha aukko. Taksoituksen ja tehostetun tutkinnan tuoma suoja päättyy, kun asia riitautuu, toisin sanoen se siirtyy jatkovalmisteluun. Ensimmäinen oikeudenkäyntimaksu, jonka vastaaja joutuu lopulta maksamaan, nousee. Toiseksi sovellettavaksi tulee merkittävästi ankarampi OK 21 luvun mukainen yleinen kuluvastuu. Järjestely on ilmeinen rankaiseva insentiivi (eli negatiivinen kannustin): insentiivi vähentää vastaajan halukkuutta riitauttaa velkojan vaatimuksia. Yk-

298. Summaaristen asioiden maksuista ks. esimerkiksi Saarensola 2017 s. 53.

sipuolisen tuomion kuvainnollinen vastaanottaminen kyseenalaisesta saatavasta aiheuttaa parinsadan euron lisävelkaantumisen, kun taas kanteen riitauttaminen ja laaja oikeudenkäynti aiheuttaa tuhansien, ehkä jopa kymmenien tuhansien oikeudenkäyntivelan vastaajalle, jos hän asiassa häviää. Taksan lakkaaminen on paha takaisu vastaajalle, mutta soveltamisalan rajaamista voidaan perustella. Taksojahan ei prosessilaissa yleensä ole.²⁹⁹ Tehostetun tutkinnan loppumiselle löytyy kestävämpi perustelu. Kun vastaaja ottaa osaa käsittelyyn ja asia siirtyy jatkovalmisteluun, vastaajan asiaksi jää kiistää aiheettomat kuluvaatimukset. Näinhän minkä tahansa asian vastaajan oletetaan tekevän. Tehostettua tutkintaa ei siis kaivata. Sen sijaan outoa on, että tehostettuun tutkintaan ei palata silloinkaan, kun asiassa lopulta tulee annettavaksi yksipuolinen tuomio. Näinhän käy muun muassa, kun vastaaja jää saapumatta suulliseen käsittelyyn. Voi olla, että vastaaja ei missään vaiheessa ehdi tai huomaa kiistää kantajan vaatimuksia. Oikeussuojan aukko ei ole niin kohtalokas, miltä se kuulostaa. Kantajan selvästi perusteeton kuluvaatimus on viran puolesta hylättävä, joten siihen ei tarvita nimenomaista kuluvaatimuksen riitauttamista.

Oikeudenkäyntimaksut ovat niin pienet, ettei niillä ole käytännössä käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta.³⁰⁰ Sitä paitsi säännökset oikeudenkäyntikuluista ja etenkin niiden korvaamisesta mitätöivät vähäisenkin ohjausvaikutuksen. Voittanut asianosainen saa sälytetyksi maksut (jos hän joutuu niitä suorittamaan) hävinneen vastapuolensa maksettavaksi. Sen sijaan oikeudenkäynnin kustannuksilla on olennainen vaikutus siihen, miten vastaaja käyttäytyy, etenkin kannattaako hänen riitauttaa kantajan vaatimus tai osa niistä. Prosessilaki (OK 21 luku) lähtee, kuten edellä havaittiin, hävinnyt maksaa -pääsäännöstä. Pääsääntöä lieventävät erityissäännökset osavoitosta, asian oikeudellisesta epäselvyydestä ja asianosaisten sosioekonomisesta asemasta. Prosessilaissa ei ole summaarisen asian riitautumista koskevia erityissäännöksiä eikä säännöksiä kuluvaluusta elinkeinonharjoittaja/kuluttaja -asioissa. Sovellettavaksi tosin tulee usein sosiaalinen kulusääntö (OK 21:8b). Sen mukaan tuomioistuin voi viran puolesta alentaa maksettavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos niiden korvaaminen olisi kokonaisuutena arvioiden kohtuutonta.

Riitautuneessa asiassa kustannusten korvaamista on erittäin vaikea ennakoida. Se onkin tässä pääpulma. Rationaalinen vastaaja joutuu ottamaan huomioon pa-

299. Tämä periaate alkaa rakoilla. Uuteen pienten asioiden oikeudenkäyntiin tulee taksan alkeisversio, kuluvastuulle asetettu enimmäismäärä, joka toteuttaa osaksi taksoituksen tavoitteet, kuluvastuun ennakoimisen.

300. Ks. Kulmala 2026 s. 101. Hänen mukaansa ero maksuissa saa kantajat suosimaan suppeaa haastehakemusta, koska se tulee hieman halvemmaksi. Tosin suosimiseen löytyy muitakin syitä.

himman vaihtoehdon ja varautumaan siihen. Pahin vaihtoehto on häviö ja kuluvasuu. Tällaista käyttäytymistä on tapana kutsua minimax -strategiaksi, ja se on asianosaisten käyttäytymistä ohjaava pääsääntö. Siitä joskus poiketaan: osa ihmisistä on luontaisia optimisteja, eli riskinottoon halukkaita tai toiminnan määrää strateginen käyttäytyminen. Siinä yksittäisen asian kustannukset ovat yhdenkertainen. Kuluvastuussa korvattavaksi tulevat vastapuolen tarpeelliset ja kohtuulliset kustannukset. Laissa ei ole mitään ylärajaa kustannuksille. Riitautuneessa asiassa ennakoitavuus muutoinkin katoaa, koska OK 21 luvun korvaussäännösten kirjavuus (paremman sanan puuttuessa) tulee näkyviin. Vastaja ei voi laskea yhtäältä sen varaan, että hän hävitessään vapautuisi kokonaan kuluvastuusta, toisaalta hän ei tiedä, mikä hänen toteutuva kuluvastuunsa tulee olemaan. Hän voi vain toivoa, että se on pieni tai että hän edes osittain voittaa asian.

Kun vastaja hoitaa itse asiaansa ja kantaja käyttää lakimiestä asian ajamiseen, asetelmaa on erityisen edullinen kantajalle.³⁰¹ Oikeudenkäynnin kustannukset ovat yleensä lakimiehen käytöstä aiheutuvia, eikä vastaajalle skeemassa sellaisia synny. Vaikka kantaja häviäisi ja joutuisi korvausvelvolliseksi, kantajan kuluvastuu jää rahallisesti vähäiseksi. Kantajan korvattavaksi tulevat vain vastaajan niin sanotut asianosauskustannukset. Ne ovat niin vähäisiä, että niitä harvemmin edes vaivaudutaan vaatimaan.³⁰² Tästä nähdään, miten vastaajan lakimiesapu vaikuttaa kantajan käyttäytymiseen. Koska vastaajan kustannukset tässä tapauksessa kumuloituvat, kuluvastuusta tulee kantajalle reaalinen uhka, jos tämä häviää summaarisen asian tai mahdollisen myöhemmän takaisinsaantiasian.³⁰³ Kantajien on harkittava kyseenalaisten asioiden vireille panemista, koska perintä ei saisi tuottaa velkojalle vain uusia kustannuksia. Kanteen peruuttaminen viime tingassa ei pelasta kantajaa kuluvastuun realisoitumiselta, jos asia ehtii riitautua. Kanteen peruuttaneen asianosaisten katsotaan hävinneen asiassa (OK 21:7.2). Perinnässä on sitä paitsi valmiiksi luottotappion vaara. Ohimennen todettakoon, että perimistöimistöjen närkästys takaisinsaantiasioiden lisääntymisestä selittyy paljolti pelisääntöjen muuttumisesta.³⁰⁴ Kuluriskittömästä (käytännössä) perinnästä onkin äkkiä tullut riskipitoista.

Oletetuilla oikeudenkäynnin kustannuksilla on kaksinainen vaikutus asianosaisten käyttäytymiseen. Yhtäältä oletetut kustannukset vaikuttavat vastaajan päätök-

301. Tämä on kaikille oikeudenkäyntilakimiehille tuttu ilmiö, vaikka se on saanut vähän huomiota tutkimuksessa. Ks. Koulu 2020 s. 174.

302. Ks. esimerkiksi Koulu 2020 s. 105 ja 111.

303. Takaisinsaannin kustannuksista ks. jäljempänä jakso 6.1.3.

304. Ks. jäljempänä jakso 6.1. Ks. myös Nyblin 2012 s. 144. Hänen mukaansa kustannukset summaarisessa asiassa ovat niin matalat, että asia kannattaa panna vireille luottotappion uhasta huolimatta.

sentekoon, riitauttaako hän kantajan vaatimuksen vai ottaako hän suosiolla vastaan ”väärän” yksipuolisen tuomion. Jos riski on suuri, rationaalisen vastaajan ei kannata kiistää niitäkään kantajan vaatimuksia, joita hän pitää perusteettomina. Kiistäminen eskaloi summaarisen asian oikeudenkäynniksi, jonka kustannukset ovat arvaamattomat ja joiden lopullista vastuunkantajaa ei voida ennakoida. Kustannukset voivat olla moninkertaiset – joissakin tapauksessa monikymmenkertaiset – verrattuna siihen, mitä osallistumatta jättäminen kuvainnollisesti maksaisi. Vaikka vastaaja ei joutuisi mitään korvaamaan, hän ei saa välttämättä korvausta omista kustannuksistaan. Oikeudenkäynti on ollut hänelle negatiivisen arvon asia. Oikeudenkäyntiin lähteminen on samalla peruuttamaton valinta myös vastaajalle. Vastaajan on jatkettava oikeudenkäyntiä loppuun saakka. OK 21 luvun säännökset ovat kokonaisuutena epäsuotuiset elleivät jopa vihamieliset sellaiselle vastaajalle, joka riitauttaa pienen epäselvän saatavan. Tuomioistuimelle ei jää juuri tilaa vastaajaa suosiviin tulkintoihin. Myötämielinenkään tuomioistuin ei voi velvoittaa voittanutta kantajaa maksamaan hävinneen vastaajan kustannuksia.

Oikeudenkäynnin kustannukset eivät toistaiseksi tunnu ohjaavan kantajan käyttäytymistä summaarisissa asioissa. Tämä onkin itsestään selvää. Riitautukset ovat olleet harvinaisia, ja niissäkin vastaaja on luultavasti ajanut itse asiaansa. Kantajalla taas on lakimies asiaa ajamassa. Näin kantajan tosiasiallinen asema on parempi, mitä lakia lukemalla voisi päätellä. Kantajan reaalinen kuluvastuu jää pieneksi, koska vastaajalle ei synny mainittavia korvattavia kustannuksia. Suuretkaan kustannukset yksittäisessä asiassa eivät saata tyypikkantajaa taloudelliseen ahdinkoon. Ne ovat enintään epämiellyttävä kuluera tilityksessä päämiehelle ja ehkä yrityksen taseessa. Epärationalinen sijoitus kustannuksiin kannattaa, jos se toteuttaa strategista käyttäytymistä, esimerkiksi estää lopputuloksen heijastumisen muihin perintäasioihin. Sitä paitsi kantaja voi luottaa siihen, että se hyötyy epäselvyysäännöstä (OK 21:8a). Mikä on perusteeton vaatimus, mikä ei, voi olla oikeudellisesti epäselvää. Tämä on tunnettua korko- ja kuluvaatimuksissa, joiden perusteettomuus käy välillä läpi kaikki oikeusasteet.

4.6. VÄLITULOKSIA

Vedenjakaja protosummaarisen asian käsittelyssä on vastaajan reaktio, vastaako hän kanteeseen sen kiistäen vai jättäytykö hän passiiviseksi. Riitautukset ovat summaa-

risissa asioissa kuitenkin epätavallisia. On arveltu, että vain yksi prosentti vireille tulleista asioista riitautetaan. Vaikka prosenttimäärästä voidaan kiistellä, vastaajien aktiivisuus on joka tapauksessa hämmästyttävän vähäistä. Riitautusten määrä vaatii selitystä: selittäminen on oikeastaan koko summaarisen lainkäytön kohtalonkysymys. Jos kerran merkittävä osa kantajien vaatimuksista on perusteettomia, miksi riitautukset jäävät näin vähiin. Ellei tähän saada uskottavaa selitystä, ristiriita repii summaarisen lainkäytön legitimitetin. Jos arvio perusteettomista vaatimuksista on lähelläkään oikeaa, riitautusten vähäisyys on oikeuspolitiikan ja jossain määrin myös oikeustieteen tutkimuksen huolenaihe. Joku ehkä pitää sitä kiistattomana todisteena siitä, että vastaajien oikeussuoja on luhistunut summaarisissa asioissa.

Oli riitautusten täsmällinen määrä mikä tahansa, vastaajien vähänkin laajempi aktivoituminen saisi kärjääoikeuksissa aikaan ennennäkemättömän asiaruuhkan. Kysymys kun ei olisi kertaluonteisesta asiaruuhkasta vaan vuosittaisesta uudesta asiamäärästä. Kertaruuhka pystytään keskitetyllä ponnistuksella selvittämään, tällaista vuosittaista asiaruuhkaa ei. Johtopäätös on niin ilmeinen, että sen täytyy olla jokaisen aihepiirin perehtyneen tiedossa. Monen lukijan mieleen hiipii ajatus siitä, että järjestelmään on kehittynyt rankaisevia kannustimia. Ne vaikeuttavat tai jopa estävät vastaajia laajamittaisesti aktivoitumasta, toisin sanoen kannustimilla pidetään vastaajat passiivisina. Sitä vaatii järjestelmän etu. Summaariset asiat pystytään käsittelemään kustannustehokkaasti vain, kun ylivoimainen enemmistö vastaajista ei vastaa kanteeseen eikä tee muutakaan asiassaan.

Laajaksi päässyt passiivisuus järjittää summaarisen lainkäytön perustaa luomalla informaation epäsymmetrian. Vaikeinta on järjestää kunnollista oikeussuojaa vastaajalle, joka jättäytyy passiiviseksi. Aktiivisen vastaajan oikeussuojaan on helppo keksiä parannuksia: hän saa automaattisesti samaa suojaa kuin riita-asian vastaajat ylipäättään. On kyseenalaista, tarvitseeko hän sen parempaa suojaa kuin vastaajana oleva kuluttajapalkansaaja yleensä saa. Tosin summaarisen asian vastaaja itse asiassa saa sellaista, sillä tietyissä asiatyypeissä myös osallistuvaa vastaajaa suositaan. Jos vastaaja on kuluttaja ja etenkin jos kyseessä on kulutusluotto, vastaaja voi joskus saada hyväkseen julkisen vallan intervention, mihin taas muiden asioiden vastaajilla ei ole mahdollisuutta. Tämä ei kuitenkaan muuta pääasiaa: valtaosa summaarisen lainkäytön todellisista ja väitetyistä epäkohdista katoaa, jos tai kun vastaajat saadaan laajalti aktivoitumaan, toisin sanoen osallistumaan asian käsittelyyn, ensimmäisenä vaiheena antamaan määrääjässä kantajan vaatimukset riitauttava vastaus.

Ketään ei yllätä väite, että vastaaja aktivoituu, kun hänen kannattaa aktivoitua ja hän tietää sen. Vastaamisfrekvenssi riippuu eniten siitä, millaista tietoa vastaaja saa aineellisoikeudellisesta asemastaan, ennen kaikkea siitä, mitä hän voittaa vastaamalla ja mitä haittoja taas siitä voi seurata verrattuna toiseen vaihtoehtoon, eli vastaamatta jättämiseen. Tämä käy ilmi asiantuntevasta valtamedian uutisesta. YLE Uutisessa 21.7.2025 ("Kuluttajaa piinataan perusteettomilla maksuilla") Kilpailu- ja kuluttajaviraston edustaja sanoo haastattelussa, että 'kuluttajan (on) vaikea arvioida, onko lasku oikeasti aiheellinen,' joten moni kuluttaja ei ymmärrä vastustaa vaatimuksia. Uutinen osoittaa myös sen, millä keinolla tämä saadaan korjatuksi, "tavallinen kuluttaja tarvitsee oikeudellista apua ymmärtääkseen, kannattaako vaatimus riitauttaa". Näkemykset vastaavat täysin tässä tutkimuksessa esitettyä. Tosin uutisessa olisi ollut syytä mainita, että vastustaminen – eli kirjallisen vastauksen toimittaminen – on vasta ensiaskel. Summaarisen asian käsittely ei yleensä lopu tähän, vaan seuraa suullinen valmistelu tai kirjallisen lausuman pyyntö. Niissä taas tarvitaan lakimiesapua. Lakimiehen apu ei ole pelkästään tarpeellista vaan välttämätöntä asian myöhemmissä käsittelyvaiheissa, jos vastaaja aikoo menestyä. Omakohtaisella toiminnalla vastaaja enimmäkseen vain tekee performanssin.

Taustoittava kysymys kuuluu, mistä tyyppivastaaja saa tarvittavaa juridista tietoa. Virallisinformaatio tuottaa pettymyksen. Haasteasiakirjoja selaamalla vastaaja ei viisastu sen enempää prosessilaista kuin aineellisesta lainsäädännöstäkään. Haasteen vähimmäissisältö säännellään laissa. Haasteessa on esimerkiksi ilmoitettava, että kirjallinen vastaus on toimitettava määrääjässä tuomioistuimen kansliaan, vastaus on allekirjoitettava (OK 5:10.4) ja siinä on ilmoitettava määrätyt seikat (OK 5:10.1). Lista vaatimuksista on pelottava maallikolle, joka toimii yksin ja jolla ei ole kokemusta juridisista teksteistä. Lisäksi haasteessa tai kutsussa on mainittava, mitä seuraa siitä, että vastaaja ei anna kirjallista vastausta (OK 5:11.3). Seuraus on, että asiassa voidaan antaa yksipuolinen tuomio. Tällainen maininta on informaatioarvoltaan tyhjä. Mitä konkreettista apua maallikolle on neuvosta, että hän voi vastata tai olla vastaamatta, taikka tiedosta, että vastaamatta jättäminen johtaa yksipuoliseen tuomioon. Maallikko ei edes tiedä, mikä tällainen tuomio on tai onko se hänelle epäedullisempi kuin tavallinen tuomio. Haasteasiakirjat eivät myöskään kerro, mitä seuraa, jos vastaaja toimittaa asianmukaisen vastauksen. Tulos ei suinkaan aina tai edes useimmiten ole, että kanne kokonaisuudessaan hylätään heti. Tilastollisesti todennäköisempää on, että asia eskaloituu ja siirtyy oikeudenkäyntimäiseen suulliseen valmisteluun. Sitä

vastaaja ei luultavasti halua. Vaikka hän haluaisikin, hänen taloudellinen riskinsä kasvaa siinä suhteettomaksi. Parinsadan euron pikkusaatavan (valtaosa summaarisista asioista on tätä suuruusluokkaa) sijasta hän joutuu maksamaan tuhansia, ehkä jopa kymmeniä tuhansia euroja, jos hän lopulta häviää.

Prosessilaki asettaa varsin tiukat muodolliset vaatimukset vastaajan antamalle vastaukselle. Vastauksen on oltava ensiksikin kirjallinen, toiseksi se on toimitettava tuomioistuimen kansliaan määräajassa, ja kolmanneksi vastauksen on oltava sisällöltään asiaan vaikuttava. Traditionaalinen kysymys prosessioikeuden tutkimuksessa kuuluisi, miten näitä vähimmäisvaatimuksia tulkitaan. Vaihtoehtoja ovat perinteinen, lain kirjaimen pitäytyvä tulkintalinja (jota voidaan pitää tiukkana) tai vastaajaa ymmärtävä (ehkä paremmin suosiva) tulkintalinja. Oikeuskäytäntö on tulkinnut vähimmäisvaatimuksia vastaajaa suosivasti. Tämä hieman parantaa vastaajan asemaa, jos hän aktivoituu vastaamaan. Voidaan kysyä, selittyykö heikko vaste haasteeseen sillä kirjallisella muodolla, jollaista vastaamisessa edellytetään. Prosessilaki ei kylläkään pakota vaatimaan kirjallista vastaamista (OK 5:9). Vastaajaa voidaan ensiksikin alun perin vaatia vastaamaan suullisen valmistelun istunnossa, jolloin myös suullinen vastaus on mahdollinen (1 mom.). Toiseksi tuomioistuin voi ”erityisestä syystä” sallia, että vastaus saadaan antaa suullisesti kansliassa, vaikka vastaajaa on aluksi veloitettu toimittamaan vastaus kirjallisena (2 mom.) Toisen momentin tarkoittama lupa suulliseen vastaamiseen soveltuisi summaariseen asiaan, mutta käytännössä tällainen mahdollisuus olisi ennen kuulumaton.

Kokemukset vanhoista summaarisista prosesseista kuitenkin osoittavat, ettei vastaamistavalla ole merkitystä. Maksamismääräyksiä saatiin aikanaan vastustaa suullisesti, mutta tuohon aikaan auskultoineet lakimiehet muistavat, että suullisia vastustamisia ei nähty. Vastustamisilmoitukset tulivat kirjeitse, joskus faksiviestinä, sähköpostiahan ei tuolloin ollut. (Toisaalta on syytä pitää mielessä, että vastustaminen riitti: asiaan vaikuttaa syytä sille ei tarvinnut ilmoittaa.). Totta on, että suullinen vastustaminen antaisi mahdollisuuden kunnolliseen prosessinjohtoon, jopa sellaiseen ohjaukseen, joka on puolueettomuusperiaatteen puitteissa sallittua. Käsittely ei tässä vaiheessa ole vielä muuttunut kontradiktoriseksi, joten kantajaa ei tarvita paikalle eikä hänen suostumustaan edes kysellä. Asia erikseen on, että kaikkalainen ex parte -käsittely on omiaan herättämään epäluuloja lainkäytössä. Ne eivät hälväne käsitteellisellä saivartelulla siitä, miten käsittelyvaihe luokitellaan. Vanha malli, vastaaminen suullisessa käsittelyssä, on periaatteessa hyvä. Luultavaa kuitenkin on, että valtaosa vastaajista kokee tällaisen tilaisuuden pelottavaksi, jos hän joutuu menemään siihen

yksin. Näyttää siltä, että kaikki keinot vastaajien aktivoimiseksi sisältävät lakimiesavun. Sen järjestäminen suureen asiamäärään taas on erityisen vaikeaa.

Vastaajat eivät ole aivan niin passiivisia, mitä tilastot osoittavat ja mitä kuvitellaan. Käräjäoikeudet saavat suuren määrän tässä tutkimuksessa ”muiksi yhteydenotoiksi” kutsuttuja kyselyjä. Yhteyttä otetaan puhelimitse ja sähköpostilla, mutta jonkin verran myös paikan päällä käymällä. Yhteyttä ottavissa on ”paljon hankalia asiakkaita”; he ovat vihaisia, eivät suostu ymmärtämään ohjeita sekä puhuvat huonoa suomea tai englantia. Asiakkaat ovat ajoittain ”työllistäviä” ja ”aikaa vieviä”. Tavallisimmat yhteydenotot olivat pidennykset määräaikaan, tiedustelut asian kustannuksista, pyynnöt saada oikeudellista apua, toivomukset maksuajasta, kyselyt takaisinsaannin mahdollisuudesta sekä kanteen kiistäminen, esimerkkinä mainitaan vastaajan esittämä väite, että hän on jo maksanut kanteen tarkoittaman velan. Tällaiset yhteydenotot eivät sopi summaarisen lainkäytön skeemaan. Prosessilaki edellyttää, että vastaaja joko vastaa formaalisesti tai jättää vastaamatta. Toimitettu vastaus voi toki olla epämääräinen tai vailla merkitystä. Yhteydenotto kuitenkin on sekin reagoitua haasteeseen ja näin osallistumista asian käsittelyyn.

Tässä tutkimuksessa yhteydenotot luetaan osallistumiseksi, joten kysymys on siitä, miten sitä arvioidaan prosessilain vastaus/lausuma/paikalle tulo -valikossa. Joka tapauksessa yhteydenotto tarjoaa oivan tilaisuuden prosessinjohtoon: yhteyttä ottanut vastaaja on helppo saada antamaan ”oikea” vastaus haasteeseen. Prosessinjohtollehan ei summaarisen asian käsittelyssä ja kaikkein vähiten sen alkuvaiheessa jää minkäänlaista tilaa. Jos tällainen henkilökohtainen käynti ei ole kirjallinen vastaus, sähköposti tai muu sähköinen viesti täyttää kirjallisen muodon vaatimuksen. Ilmeistä kuitenkin on, että useimmat yhteydenotot eivät yllä vaikuttavuuden kynnykseen, tulkittiin niitä miten vastaajamyönteisesti tahansa. Tällaisia ovat myöhässä tulevat pyynnöt määräajan jatkamisesta tai maksuajan saamisesta. Sen sijaan esimerkeissä mainittu maksuväite on vaikuttava vastaus tai se ainakin tulisi ymmärtää sellaiseksi. Melko absurdia sitä paitsi on, ettei käräjäsihteeri saa ratkaista, onko vastaus asiaan vaikuttava, kun hän kuitenkin päättää – nähtävästi sitä rutiinimaisena asiakaspalveluun kuuluvana tehtävänä – onko vastaaja ylipäättään vastannut kanteeseen vai oliko kysymyksessä merkityksetön ja eufemistinen ”muu yhteydenotto”. Tämähän on asian jatkokäsittelyn kannalta yhtä tärkeä kannanotto.

Vuoden 1993 uudistus asetti ennen tuntemattoman kriteerin sekä kanteeseen vastaamiselle että vastaajan kirjalliselle lausumalle. Pääseminen tai joutuminen

(riippuen kenen kannalta sitä katsotaan) asian jatkokäsittelyyn edellyttää, että tämä vaatimus täyttyy. Vaatimus kohdistuu vastaamisen/lausuman sisältöön: vastaus tai lausuma ei saa sisällöltään olla sellainen, ettei se selvästi vaikuta asiaan. Kolmen vuosikymmenen kuluttuakin on vaikea sanoa, miksi vuoden 1993 uudistuksessa otettiin käyttöön tällainen edistyksellinen mutta epäpraktinen innovaatio. Se myös vaikuttaa erinomaisen turhalta. Ehkä 1990-luvun valmistelussa pelättiin kirjallisten vastausten tulvaa. Jos pelko vastausten vyörystä otetaan vakavasti, vaikuttavuuden vaatimus saattaa keventää lainkäyttöhenkilökunnan työtaakkaa. Kaikkia vastauksia keränneitä summaarisia asioita ei tarvitse siirtää jatkovalmisteluun, vaan ne olivat ratkaistavissa yksipuolisella tuomiolla tai kantajan pyynnöstä tuomiolla. Tätä hyötyä ei saatu eikä tarvittukaan, koska vastaamisaktiivisuus jäi paljon odotuksia matalammaksi eikä vastauksia tarvinnut seuloa.

Tällainen sisältövaatimus olisi kontumasiaaliopissa mahdoton. Ensiksikään ”väärää” sisältöä ei hevin voi pitää sellaisena niskoitteluna, josta tulisi rangaista. Toiseksi sisältöön yhdistetty vaatimus ei ole yksiselitteinen ja helposti todennettava ulkoinen tosiseikka, joka luotettavasti osoittaisi suppealle tutkinnalle jäävien asioiden piirin. Tämäkin oli opin kulmakiviä. Voidaan siis sanoa, että vaikuttavuuden vaatimus murtaa historiallisen tradition. Vuoden 1734 ei asettanut vastaajan osallistumiselle muita vaatimuksia kuin paikalle tulon. Varhainen tutkimus vielä kehitteli hyvin ymmärtäviäisiä lievennyksiä; vastaajan ei esimerkiksi tarvinnut tehdä mitään oikeudenkäynnissä, vaan ”vaiti oleva” läsnäolo riitti torjumaan yksipuolisen tuomion uhan. Ajatus, että tällainen vastaaja jotenkin ”vaikuttaisi” asian käsittelyyn, on naurettava. Tulkin-talinjan valossa tällainen sisältövaatimus on vielä räikeämpi poikkeama traditiosta. Tradition hylkääminen ei sinänsä ole arveluttavaa: monet traditionalaiset periaatteet ovat osoittautuneet kestäättömiksi. Näin ei ole tässä tapauksessa: traditio oli perusteltu, sen hylkääminen puolestaan oli huonosti harkittua.

Tutkimukselle on tuottanut vaikeuksia selittää, miksi vastaajan laiminlyödessä vastaamisen seurauksena on yksipuolinen tuomio. Tutkimus tukeutuu, kun parempaa tukea ei löydy, OK 17:6.1:iin (vastaa suurin piirtein entistä OK 17:7:ää). Tuomioistuimien harkitsee momentin mukaan, mitä vaikutus asianosaisen menettelyllä on todisteena muun muassa, jos asianosainen ilman hyväksyttävää syytä ei saavu oikeuteen tai poistuu luvatta (1-k) taikka hän tuomioistuimen kehotuksesta huolimatta ei lausu vastapuolen vaatimuksesta tai sen perusteista (2-k). Säännös on rakenteellisesti indisoiva tai modernimmin sanottuna presumoiva mutta sellaiseksi hyvin omalaatuinen.

Säännös kun määrittää tarkasti indisoivan (presumoivan) tosiseikan, joka on lisäksi yksiselitteinen. Seikka ei edes tarvitse erillistä todistelua, koska kaikki tapahtuu tuomioistuimen välittömässä havaintohorisontissa. Tuomioistuimien näkee itse laiminlyönnin tapahtumisen. Säännös jättää avoimeksi kysymyksen indisoivan tosiseikan merkityksestä: mikä ”vaikutus todisteena” presumoivalla tosiseikalla lopulta on? Laikhan ei sano siitä mitään, se ei siis kerro, minkä presuntion presumoiva tosiseikka vallitessaan saa aikaan. Tämä on todella erikoista; yleensä presuntioissa pääasia on niiden vaikutus. Presumoiva tosiseikka sen sijaan voi jäädä presuntiosäännössä heikosti määritellyksi tai subjektiivista arviota vaativaksi.

Tuomioistuimien ei voi siirtää asiaa jatkovalmisteluun viran puolesta. Tällä tulkinnalla ei kuitenkaan ratkaista sitä, onko siirtäminen mahdollista silloin, kun tuomioistuimien katsoo tai epäilee vaatimusta selvästi perusteettomaksi. Totta on, että näillä soveltamistilanteilla on vähän eroa, ja sekin vähä katoaa käytännössä. On toki myönnettävä, että perusteettomuutta voitaisiin parhaiten tutkia suullisessa valmistelussa. Kantajallehan on joka tapauksessa annettava tilaisuus ottaa kantaa siihen, onko vaatimus perusteeton. Jos kysymykseen halutaan muu kuin joko/tai -vastaus, se on kieltävä. Tuomioistuimien ei saa siirtää jatkovalmisteluun asiaa, jonka tuomioistuimien katsoo riittäväksi, jos vastaaja pysyy totaalisen passiivisena. Vastaajan määräämisvaltaa on kunnioitettava: passiivisuudella vastaaja osoittaa, ettei hän halua eskaloida oikeudenkäyntiä. Totaalinen passiivisuus pakottaa tuomioistuimien joko/tai valintaan: sen on joko annettava yksipuolinen tuomio tai hylättävä kanne tuomiolla. Kieltävä vastaus ei ole yhtä ilmeinen, jos vastaaja antaa vastauksen mutta vastausta ei pidetä asiaan vaikuttavana. Tällöin vastaaja on osoittanut halukkuutensa jatkokäsittelyyn. Pelkistetty soveltamistilanne jää teoreettiseksi ongelmaksi. Tuomioistuimien luultavasti joko tulkitsee ymmärtäväisesti vastauksen asiaan vaikuttavaksi tai täydennyttää vastausta, kunnes se on sellainen. Sitä paitsi asia on aina siirrettävissä suulliseen valmisteluun (joka on muutoinkin normaali jatkokäsittely) yksinomaan sen selvittämiseksi, mitä vastaaja on vastauksessaan tarkoittanut. Tämä kannatusta saanut tulkinta on muodollisesti hieman kyseenalainen mutta vastaajan oikeussuojan nimissä perusteltu. Täysin avoin sisällöltään vastaus ei tietenkään saa olla, vaan siinä on oltava jonkinlainen johtoajatus.

Oikeudenkäynnin kustannukset aiheutuvat oikeudenkäyntimaksuista ja oikeudenkäyntikuluista. Ensimmäiset määrätään tuomioistuimienmaksulaissa (1455/2015). Maksu menee valtiolle, ja maksun joutuu suorittamaan se, joka panee asian vireille

(6 §), summaarisissa asioissa siis kantaja. Maksut ovat vähäiset. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään OK 21 luvussa. Lähtökohtana on hävinnyt maksaa-sääntö, jossa hävinnyt asianosainen joutuu korvaamaan voittaneen asianosaisen kustannukset. Jos asiassa annetaan valmistelua jatkamatta yksipuolinen tuomio, vastuu vastapuolelle tuomittavista kustannuksista on kuitenkin taksoitettu. Se lieventää olennaisesti tosiasiallista kuluvastuuta. Vastuu ei siis riipu siitä, millaisia kustannuksia vastapuolelle tosiasiallisesti on aiheutunut. Taksoituksen pohjana on oikeusministeriön asetus (1311/2001). Taksoitus tekee asiallisesti tarpeettomaksi oikeudenkäyntikulujen virallistutinnan, josta on OK 21 luvussa erityissäännös. Säännöksen mukaan velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida oikeudenkäyntikulujen määrä (OK 21:8c.1).

Säännöksissä, tarkkaan ottaen niiden ajallisessa soveltamisalassa, on vastaajan oikeussuojan kannalta paha aukko. Taksoituksen ja tehostetun tutkinnan tuoma suoja päättyy, kun asia riitautuu, toisin sanoen se siirtyy jatkovalmisteluun. Ensiksikin oikeudenkäyntimaksu, jonka vastaaja joutuu lopulta maksamaan, nousee moninkertaiseksi. Toiseksi sovellettavaksi tulee merkittävästi ankarampi OK 21 luvun mukainen yleinen kuluvastuu. Järjestely on ilmeinen torjuva insentiivi (eli negatiivinen kannustin): insentiivi vähentää vastaajan halukkuutta riitauttaa velkojan vaatimuksia. Yksipuolinen tuomion kuvainnollinen vastaanottaminen kyseenalaisesta saatavasta aiheuttaa parinsadan euron lisävelkaantumisen, kun taas kanteen riitauttaminen ja laaja oikeudenkäynti aiheuttaa tuhansien, ehkä jopa kymmenien tuhansien oikeudenkäyntivelan vastaajalle, jos hän asiassa lopulta häviää. Taksan lakkaaminen on paha takaisku vastaajalle, mutta soveltamisalan rajaamista voidaan perustella. Taksojahan ei prosessilaissa yleensä ole. Tästä huolimatta laajentuva kuluvastuu asian riitautuessa ei rohkaise vastaamaan ja riitauttamaan kantajan vaatimuksia. Epäselvää kylläkin on, missä määrin vastaajat ovat tästä tietoisia ja vaikuttaako se tällöinkään ratkaisevasti heidän päätökseensä olla riitauttamatta kantajan vaatimuksia. Vaikka oikeudenkäynnin kustannuksia yleisesti pelätään, vastaaja ei välttämättä ajattele näin pitkälle. Voi olla, että halukkuus riitauttamiseen kaatuu pikemmin vastaamisen näennäistiukkoihin vaatimuksiin ja vaikeuksiin selvittää aineellisia perusteita riitauttamiseen.

Luku 5: Vaatimus on ”selvästi perusteeton”

5.1. VIRALLISTUTKINTA SUMMAARISESSA LAINKÄYTÖSSÄ

5.1.1. VIRALLISTUTKINTA KONTUMASIAALIPIOPISSA

Jos seurataan klassista kontumasiaalisuuden teoriaa, summaarisen asian käsittely tyypistyy. Käsittelyssä tutkittavaksi – ja joskus tulkittavaksi – tulee ja saa tulla yksinomaan se, onko laiminlyönnin osoittama tosiseikka toteutunut. Kantajalla on tosiseikasta perustelu- ja näyttövelvollisuus. Ellei tosiseikka vallitse, asiaa ei enää saa ratkaista pelkän laiminlyönnin perusteella. Kontumasiaaliprosessia tässä merkityksessä kuvaa hyvin adjektiivi ”suppeatutkintainen”. Vuoden 1734 lain jälkeen summaariset asiat eivät olleet klassisessa merkityksessä enää suppeatutkintaisia. Asiassa tutkittiin sekä laiminlyönnin tosiseikka että kantajan vaatimuksen aineellinen sisältö. Adjektiivi ei tietenkään ole virheellinen, jos sitä käytetään toisessa merkityksessä, esimerkiksi kuvaamaan tutkinnan suppeutta verrattuna tavalliseen kahden asianosaisen riita-asiaan. Tilastojen valossa koko virallistutkinnan doktriini on paljon melua tyhjästä. Jos raporttiin summaaristen asioiden epäkohdista on uskominen, vuonna 2021 hylättiin kaiken kaikkiaan 47 kannetta, kun vastaaja ei ollut antanut vastausta.³⁰⁵ Voi olla, että luku ei ole oikea, koska tilastoinnin perusteet eivät ole selvät. Joka tapauksessa lukumäärä näyttää viittaavan siihen, että virallistutkinta on varsin hampaatonta, jos vastaaja on passiivinen. Tosin ei saa unohtaa, että virallistutkinnalla on merkitystä myös, kun vastaaja on aktiivinen ja valmistelua jatketaan. Tällöin herää kysymys siitä, kuinka pitkälle virallistutkinnan periaate tuo poikkeuksia väittämistaakkaan. Perustilanteessa eli OK 5:13 tapauksessa väittämistaakka ei tule kuuloon, ja jatkotilanteessa eli OK 6:10 tapauksessa se on mahdollinen joskaan ei kovin johdonmukainen.³⁰⁶ Tällöin yksin epämääräinen vastaus nousee kontekstin takia asiaan vaikuttavaksi,

305. Mt. s. 23. Hylättyjä asioita oli tilaston mukaan 285, tutkimatta jäi 169 asiaa. Vähäinen määrä ei vie säännökseltä (eikä sen tutkimukselta) kaikkea merkitystä. Tuomioistuimen kannanotto yhdessä asiassa voi heijastua lukuisin muihin asioihin. Perintäala toisin sanoen ottaa tapauksesta opikseen. Kynnikko ehkä epäilee, että ”hylätty” käytäntö korvataan samanlaisella mutta hieman erilaisella toimintatavalla. Tuloksena on tuomioistuinten taistelu koko ajan uudistuvia perintäkäytäntöjä vastaan.

306. Tässä puhutaan perinteisistä eli yleisistä summaarisista asioista. Kuluttaja-asioissa aineellinen kuluttajansuojaoikeus kaventaa joka tapauksessa väittämistaakkaa, joissakin asia-

Alkuperäisessä kontumasiaaliopissa summaariseen lainkäyttöön ei kuulunut tutkinnankaltaisia eli inkvisitorisia keinoja. Sellaisena ehkä voidaan pitää mahdollisuutta lykätä asia. Lykkääminen "selvittikin" asiaa, koska se ei seuraavalla käsittelykerralla ollut enää summaarinen asia. Vuoden 1993 uudistuksessa tämä "selvityskeino" menetetttiin, se korvautui yhtäältä oikeudella vaatia kantajalta haastehakemuksen täydentämistä, toisaalta mahdollisuudella varata vastaajalle tilaisuus kirjalliseen lausumaan. Näyttää ilmeiseltä, että tämän pitemmälle asian selvittämisessä tuomioistuin ei saa mennä. Kun nämä keinot on käytetty ja maksimaalinen ratkaisuaineisto on koottu, tuomioistuimen on joko annettava yksipuolinen tuomio (asia on riidaton) tai siirryttävä jatkettuun valmisteluun (asia on riitautunut). Periaatteelliseksi kysymykseksi nousee, voiko tuomioistuin katsoa asian riitautuneen, jos vastaaja ei anna minkäänlaista vastausta tai lausumaa. Edellä kysymykseen vastattiin kieltävästi, koska siinä tuomioistuin astuu vastaajan määräämävallan piiriin. On vaikea keksiä syytä, miksi epäily vaatimuksen "selvästi perusteettomuudesta" toisi tähän tulkintaan muutoksen. Se on erityisen mahdotonta tässä tutkimuksessa, jossa ero "selvän" perusteettomuuden ja "tavallisen" perusteettomuuden välillä on ainoastaan niiden näkyvyydessä. Sisällöllisesti ne eivät eroa. Mikä tahansa perusteettomuus on "selvää", kun se huomataan, käytännössä pannaan merkille. Kuten edellä todettiin, kysymystä ei voi pitää järin praktisena. Hektisessä summaarisessa lainkäytössä tuomarin mieleen ei ehdi tulemaan tällainen mahdollisuus. Jos taas vastaaja on saatu jotenkin ottamaan yhteyttä, hän on esimerkiksi antanut jonkinlaisen vastauksen, kysymys haihtuu. Epämääräinenkin vastaus tai lausuma on aina tulkittavissa "asiaan vaikuttavaksi", jos se vahventaa jo muodostunutta epäilyä kantajan vaatimusten perusteettomuudesta.

Asian siirtäminen viran puolesta jatkokäsittelyyn ei, kuten todettiin, ole niin kaukaa haettu, miltä se kuulostaa.³⁰⁷ Vanhassa formaatissa tuomioistuin saattoi viran puolesta lykätä summaarisen asian, jolloin se tuli myöhemmin esille tavallisena riita-asiana. Tätä jopa suositeltiin, jos tuomioistuin ei kyennyt selvittämään totuutta eli sitä, oliko kantajan vaatimus perusteltu. Lykkääminen oli ilmiselvää oikeudenkäynnin laajentamista, mutta siihen turvautumiseen ei näytä liittyneen minkäänlaisia epäilyjä. Vastaajaan ei otettu yhteyttä, eikä hänen suostumustaan kysely. Nykyisessä formaatissa siirtämistä jatkokäsittelyyn viran puolesta voidaan perustella sillä, että kärjäsihteerit käsittelee ja ratkaisee asiat, joihin ei ole saatu vastaajalta vastausta määräajassa. Jos asia siirretään jatkokäsittelyyn, se siirtyy kärjänotaarin tai kärjätuomarin ratkaistavaksi. Heidän kykynsä arvioida vaatimusten perusteita on parempi: sitä paitsi

ryhmissä kuten kulutusluottosaatavissa nähtävästi olemattomiin.

307. Ks. edellä jakso 4.4.

asiamäärä on tässä vaiheessa jo voimakkaasti karsiintunut. Luultavasti käräjänotaa-
rille päätyy enää muutama asia viikossa, ei enää satoja asioita kuten kärjäsihteerille.

Kanteen tutkimisesta voidaan puhua vain, kun kantajalla on näyttövelvollisuus
sen aineellista oikeellisuudesta. Tutkimus on ollut vuoden 1734 laista lähtien yksimie-
linen siitä, että tuomioistuimella on jonkinlainen aineellinen tutkimisvelvollisuus
myös vastaajan jättäytyessä passiiviseksi. Kuten edellä todettiin, tällainen tutkimi-
nen, tässä virallistutkinnaksi kutsuttu, ei kuulunut klassiseen kontumasiaalioppiin.
Siinähan kantajan vaatimuksen aineellista oikeellisuutta ei lainkaan saanut tutkia.
Vaatimusten tutkinta, oli sen laajuus mikä tahansa, oli aikanaan pohjoismainen eri-
koisuus. Tutkimisvelvollisuus, vaikka vastaaja on passiivinen, kuulostaa ajatuksena
hyvältä. Näin annetaan oikeussuojaa vastaajalle, joka ei kykene osallistumaan tai joka
ei syystä tai toisesta halua sitä tehdä. Kantajaa toisin sanoen estetään käyttämästä
hyväksi vastaajan passiivisuutta. Tutkinnan periaate samalla välittää summaariseen
lainkäyttöön sen suurimman ongelman: mitä tutkitaan, miten tutkitaan sekä miten
tutkinta kykenee antamaan vastaajalle haluttua oikeussuojaa. Ongelmaa siitä, mi-
ten tutkitaan, ei saa väheksyä. Tällainen tutkinta tuo summaariseen asiaan sellaisia
inkvisitorisia elementtejä, jotka ovat vieraita nykyiselle oikeudenkäynnin ideaalille.
Vuoden 1734 laissa niitä vielä esiintyi. On väitetty, että tällaisia piirteitä esiintyi kaik-
kien riita-asioiden käsittelyssä aina 1900-luvun alkuun saakka. Tällaiset arviot ovat
toki hajanaisten aikalaislähteiden varassa.

Vaikeudet sovittaa yhteen tutkimisvelvollisuus ja poissaolon vaikutus alkoivat
vuoden 1734 lain sanamuodosta. Lain mukaan vastaajan jäädessä oikeuteen saapu-
matta " – – – tuomitkoon Oikeus asian, sen mukaan kuin totuus voidaan saada ilmi"
(OK 1734 12:3). Sanamuoto, etenkin suomenkielinen, sallisi useita tulkintoja. Epäsel-
vempää lakitekstiä onkin vaikea kuvitella. Totta kuitenkin on, että sanamuoto, tul-
kitaan sitä miten ymmärtäväisesti tahansa, sälyttää tuomioistuimelle jonkinlaisen
toimintavelvollisuuden. Tuomioistuimen on tehtävä jotain, jotta totuus "saadaan il-
mi". Vähimmillään se lienee tarkoittanut perehtymistä asiakirjoihin, jotka kantaja oli
toimittanut. Sen sijaan kannattaa panna merkille, että sanamuodosta ei normaalein
tulkintasäännöin pysty lukemaan tulkintaa, jonka mukaan kantajalla olisi aineelli-
nen näyttövelvollisuus. Sellainen ei kuulunut klassiseen kontumasiaalioppiin. Joh-
topäätös, jonka mukaan kantajalla oli kaikesta huolimatta velvollisuus esittää joko

täysi näyttö tai vähintään jotain näyttöä³⁰⁸ kanteensa tueksi, oli näin ajatuksellinen loikka, non sequitur -päätelyä.³⁰⁹

Vuosien 1972 ja 1993 uudistukset eivät purkaneet tätä jännitettä. Kriitikko ehkä sanoisi, että praktissävyyisessä valmistelussa ohitettiin koko rakenteellinen ristiriita. Kriittinen lukija jopa väittäisi, että uudistukset tavallaan vaikeuttivat tulkintoja, koska uudistusten periaatteet ovat ymmärrettävissä kahdella tavalla. Tässä tutkimuksessa kuitenkin katsotaan, että periaatteet rajoittivat sitä kaiken kattavaa tutkintaa, johon vuoden 1734 laki tuomioistuimen periaatteessa velvoitti. Kielellisesti viehättävä lause katosi lakitekstistä, mutta se korvautui velvollisuudella hylätä ilmeisesti (vuoden 1972 sanamuoto) tai selvästi perusteeton (vuoden 1993 sanamuoto) vaatimus. Tätä suppea-alaista tutkintaa on tässä tutkimuksessa kutsuttu virallistutkinnaksi. Vuoden 1734 lain tapaan kummassakaan uudistuksessa ei sanota mitään konkreettista kantajan näyttövelvollisuudesta.³¹⁰ Se ilmiselvästi katosi: näyttövelvollisuudessa ei yleisenä vaatimuksena olisi mieltä, kun kerran tutkimisvelvollisuutta ei enää ole. Tätä ajatellen palattiin summaarisen lainkäytön juurille eli kontumasiaalioppiin. Onkin houkutus sanoa, että opilla nykyisin on – paradoksaalisesti – enemmän painoa kuin ennen vuoden 1972 uudistusta. Totta on, että oikeuskäytäntö ei enää 1900-luvun alussa perustanut tutkimuksen rigoristisista linjauksista. Emme tosin tiedä, miten omaksuttu puoli näyttöä riittää -soveltamiskäytäntö lopulta ilmeni yksittäistapauksissa. Käytäntö luultavasti vaihteli; jotkut tuomioistuimet eivät vaatineet minkäänlaista näyttöä, toisen pitävät enemmän tai vähemmän kiinni kantajan näyttövelvollisuudesta. Se oli joka tapauksessa muuta ja vähemmän, mitä lain sanamuodon, oikein tai väärin tulkittuna, katsottiin tutkimuksessa tarkoittavan.

Asian riitautuminen ja vaatimuksen perusteettomuus näyttäytyvät erilaisina, kun niitä katsotaan vastaajan kannalta. Voidaan väittää, että tuomioistuimen on oltava pidättyväinen siinä, mitä se tekee, kun vastaaja ei toimita vastausta. Oikeudenkäyntiä ei saa laajentaa eikä vastaajan kuluvaluuta kasvattaa vastoin vastaajan tahtoa. Näin

308. Tämä tulkintahan oli vallalla vielä 1900 -luvun alussa.

309. Sjöström ajautuikin hieman huvittavaan sanataiteiluun selittäessään vuoden 1734 lakia. Yhdeksi ongelmaksi kun nousi vielä se, oliko poissaolo katsottava jo kanteen myöntämiseksi. Sjöström piti yhtäältä selvänä, että vastaajan poissaolo ei käsitteellisesti ole kanteen myöntämistä; vastaaja ei sillä tunnusta oikeiksi vaatimusta tai niitä tosiseikkoja, joihin vaatimus perustuu. Toisaalta kantaja kuitenkin vapautuu poissaolossa esittämästä tosiseikoista selvitystä. Tästä seuraa, että yksipuolinen tuomio voidaan antaa vähemmällä kuin täydellä laillisella näytöllä, koska vastaaja ei saa poissaololla vyöryttää kantajalle täyttä näyttövelvollisuutta. Ks. Sjöström 1916 s. 171. Jälkimmäiseen näkemykseen nykyajankin tutkija mielellään yhtyy. Teoriassa myöntäminen ja vapautus näytön esittämisestä ovat eri asioita, toinen aineellinen, toinen prosessioikeudellinen ilmiö. Yksipuolisen tuomion antamista mietittäessä kumpikin vain vie samaan lopputulokseen.

310. Ks. Vuorenpää ym 2021 s. 1037.

ei saa tehdä, vaikka tarkoitus olisi sinänsä eettisesti hyvä eli vastaajan suojaaminen perusteettomilta vaatimuksilta. Tuomioistuimien ei toisin sanoen saa käydä oikeutta vastaajan puolesta. On myönnettävä, että access to justice -tavoitteiden kannalta tällainen varovaisuus on kauhistus. Perinteinen prosessioikeuden tutkija ei näe varovaisessa tulkinta-asenteessa pulmaa; hänelle se näyttäytyy suorana seurauksena määräämisperiaatteesta. Asiassa, jossa sovinto on sallittu, asianosaisella on määräämisvalta. Hän saa myöntää oikeaksi sellaisen vaatimuksen, jonka aiheellisuutta tuomioistuin epäilee: hän voi myös kiistää vaatimuksen, joka on tuomioistuimen mielestä aivan selvä – ja saa sen oikeellisuuden tutkituksi. Jos kysymys on vaatimuksen selvästä (tai aikaisemmassa laissa ilmeisestä) perusteettomuudesta, aikaisempi tutkimus on ollut taipuvainen epäämään vastaajalta vallan päättää asemastaan. Hän ei voi myöntää vaatimusta oikeaksi tai luopua vetoamasta vaatimuksen perusteettomuuteen.

Jos oikeudenkäynti ei laajene eikä vastaajan kuluvastuu kasva, perusteettomuuden tulkinnalla saadaan suosia vastaajaa. Matala perusteettomuuden kynnyks ei loukkaa vastaajan intressejä. Hän ei kärsi vahinkoa siitä, että vaatimus viran puolesta hylätään ratkaisulla, joka voi saada oikeusvoiman. Tulkinta, jonka mukaan perusteettoman vaatimuksen myöntäminen jätetään huomiotta, ei kuitenkaan ole sellainen itsestään selvyys, jollaiseksi se helposti kuvitellaan. Vaatimuksen myöntäminen on samalla aineellisoikeudellinen tahdonilmaisu. Se korjaa näin siviilioikeuden periaatteiden mukaan alkuperäisessä oikeustoimessa olleen tahtovirheen. Myös kohtuuttomuusepäilyiltä putoaa pohja, jos vastaaja katsoo, että hänen kohdistettu vaatimus on kohtuullinen. Jos aineellinen säännös on pakottava, muutakin voidaan väittää. On kuitenkin vaikea kuvitella, että käytännössä tuomioistuin asettuisi, mitä tulee kohtuullisuuteen, eri kannalle kuin vastaaja itse.

Pitkälle viedyllä virallistutkinnalla on, kuten todettiin, haittansa. Pahimmillaan se vetää vastaajan pitkälliseen oikeusriitaan, vaikka hän itse haluaisi sellaisen välttää. Virallistutkinta saattaa sitä paitsi muodostua kantajan ja tuomioistuimen kiistaksi arvovallasta, missä vastaaja jää sivuhenkilöksi. Oikeudenkäyntihän on tai sen pitäisi periaatteessa olla asianosaisten välinen mitteli. Edes kanteen välitön hylkääminen ei pelasta vastaajaa joutumasta mukaan eskaloituvaa oikeudenkäyntiin. Vaikka kante hylättäisiin haastetta antamatta (OK 5:6), kantaja voi hakea ratkaisuun muutosta. Ennakkoratkaisujen määrä osoittaa, että kantajat ovat varsin kärkkäitä muutoksenhakuun. Tapauksissa kantaja on ollut aina muutosta hakenut. Tämä selittyy sillä, että

tapauksilla on säännönmukaisesti ollut vaikutusta muiden summaaristen asioiden käsittelyyn.³¹¹ Vaikka vastaaja välttäisi, OK 21 luvun suopealla tulkinnalla, kuluvas- tuun, eskaloituneen ja pitkittyvän oikeudenkäynnin henkisestä rasituksesta hän ei tällä pääse eroon.³¹²

5.1.2. VIRALLISTUTKINTA VERTAILUPROSESSEISSA

Ennen siirtymistä perusteettomuuden tulkintaan kannattaa katsoa, miten vastaava ongelma kohdataan yhtäältä eurooppalaisissa velkomusprosesseissa, toisaalta kohdattiin aikanaan vanhoissa kansallisissa summaariprosesseissa.³¹³ Maksamismääräyksessä vuoden 1954 laki (319/1954) määräsi, että hakemusta maksamismääräyksestä ei saanut antaa tiedoksi vastaajalle, jos ”suoritukseen velvoittaminen olisi kokonaan tai osaksi oikeudellisesti perusteetonta” (4 §). Säännöstä ei voi kiitellä käytännössä eikä helposti sovellettavaksi, mutta se oli kuitenkin modernin virallistutinnan edelläkävijä. Saattaa olla, että säännös oli pohjana vuoden 1972 uudistuksessa. Siinä lähinnä modernisoitiin sanamuotoa, ja uuteen säännökseen lisättiin nähtävästi selventäväksi tarkoitettu ”ilmeisesti”. Eri asia on, toteutuiko tarkoitus. Pikemmin lisäys toi uuden tulkinta- kerroksen: eroaako ilmeinen perusteettomuus jotenkin muusta perusteettomuudesta.

Lainhakua koskevassa lainsäädännössä (vuoden 1895 ulosottolaki 2 luku) ei ollut vastaava yleissäännös. Laki ei lähtenyt geneerisestä virallistutkinnasta vaan sääntely oli reaktiivista, toisin sanoen laissa määrättiin, miten ulosotonhaltija toimii, kun velallinen tekee erilaisia väitteitä. Lain tutkinta ei ollut käsitteellisesti puhdasta virallistutkintaa, koska passiiviseksi jättäytyvä vastaaja ei saanut tutkinnasta oikeussuojaa. Tavallisimmista väitettyypeistä oli omat säännökset, velallinen kiisti allekirjoituksensa (13 §), velallinen väitti tulleensa pakotetuksi tai vietellyksi (14 §) tai velallinen teki muun väitteen, jossa ulosotonhaltija ”havaitsi olevan perää” (15 §). Riitautuneen (termi ei sovi tähän, ja se olisi hämmästyttänyt aikalaisia) lainhakuasian käsittely ei jatkunut samassa menettelyssä, vaan asia lykättiin ”oikeuteen”. Nykyisestä asian siirtämisestä ei toki ollut kysymys, sillä ulosotonhaltija vain ”osoitti” eli kehoitti velkojaa

311. Toisaalta ennakkoratkaisua ei synny, ellei kantaja hae muutosta. Valtaosa potentiaalisista perusteettomuustapauksista jää varmasti käräjäoikeuden yksipuolisen tuomion tai tavallisen tuomion varaan. Ellei lopputuloksella ole yksittäistä asiaa laajempaa merkitystä, perimistö- mistö ei hukkaa resurssia riitelystä pikkusummista ja päämies sen joka tapauksessa kieltäisi.

312. Ks. jäljempänä jakso 5.3. Julkaistu oikeuskäytäntö osoittaa groteskin todellisuuden. Vastaajat jättäytyvät tyystin sivullisiksi. Oikeutta kantajan vaatimusten selvästä perusteettomuudesta käyvät enimmäkseen oikeudellisin argumentein kantaja ja tuomioistuin. Tällainen oikeudenkäynti on oikeastaan erinomainen esimerkki radikaalin access to justice -liikkeen väitteestä, jonka mukaan lakimiehet varastavat intressitahoilta heidän erimielisyytensä.

313. Ks. edellä jakso 2.3.1.

ajamaan kannetta tuomioistuimessa. Osoitus ei ollut preklusiivinen. Päinvastoin oikeuskäytännössä katsottiin, että määräaika kanteen nostamiselle ei saanut osoituksessa asettaa, koska sitä ei ollut laissa (SOO 21.1.1908 t 1909). Voidaan sanoa, että riitautunut lainhakuasia jäi sillensä, toisin sanoen alkutilaansa.

Soveltamiskäytäntöä ei summaarisissa velkomismenettelyissä syntynyt, koska siihen ei ollut todellista tarvetta. Velkoja tyytyi tuomarin kielteiseen päätökseen tai ulosotonhaltijan "osoituksen" sekä nosti vastaavan kanteen oikeudessa. Maksamismääräyksen alkuaikoina erimielisyyttä syntyi joskus siitä, kuinka tarkasti velkojan tuli ilmoittaa saatavansa määrä ja peruste. Tuomioistuimet noudattivat tiukkaa yksilöintilinjaa, eivätkä nykyistä suppeaa haastehakemusta muistuttavat hakemukset olisi tulleet kuuloon. Ratkaisussa KKO 1956 II 88 tiliotetta ei hyväksytty maksamismääräyksen hakemiseen: tiliotteesta kun eivät käyneet ilmi ne laskut, joihin se perustui, ote vain viittasi laskuihin. Tutkimuksella on ollut vaikeuksia löytää esimerkkejä tilanteista, joissa vaatimus olisi "oikeudellisesti perusteeton". Esimerkit ovat itsestäänselvyyksiä ja hyvin yleisiä, vaatimus ei perustu lakiin -tyyppiä. Oppikirjoissa esimerkeiksi haettiin uudet liitännäisvaatimukset tai sellaiset liitännäisvaatimukset, joista ei ollut aikanaan sovittu. Koska liitännäisvaatimukset ovat yleensä pienehköjä, myös kiistat niistä ovat pienehköjä, monesti suorastaan huvittavia. Samaa esiintyy myös modernissa summaarisessa lainkäytössä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2015:76 käräjöitiin korkeinta oikeusastetta myöten siitä, oliko maksusuunnitelman purkamisesta vaadittu kuluerä - 10 euroa - ilmeisesti perusteeton vai ei. Loppujen lopuksi katsottiin, ettei vaatimus ollut selvästi perusteeton. Alkuperäinen vastaaja pysyi kaukana tästä riidasta, toisin sanoen oli täysin passiivinen.

Eurooppalaiset velkomisprosessit edustavat erilaista lakisystemaattista ratkaisua. Niiden dynamiikka on muutoinkin toinen, koska menettelynkulkua ohjaavat ehdottomat määräajat, tuomioistuimen tehtävät prosessin hallinnassa sekä lomakkeiden käyttöpakko. Prosessi toteutuu lomakesarjoilla, tuomarın on oltava prosessin johdossaan aktiivinen, ja häneltä vaaditaan nykytermein kustannustehokasta asianhallintaa.³¹⁴ Pohjoismaiselle lainkäytössä vaatimukset prosessin johdosta ja kustannusten hallinnasta eivät ole uusia; ne ovat osaksi kansalliseen prosessilakiin perustuvia, osaksi tutkimuksen esiintuomia niin sanottuja hyviä käytäntöjä. Uutta eurooppalaisissa velkomisprosesseissa on pakollisuus lomakkeiden käyttöön: eurooppalaiset velkomisprosessit ovat lomakeprosesseja ja tässä suhteessa opiksi kelpaavia. Lomakesarja muuttaa summaarisen asian käsittelyä. Lomakkeet vaikuttavat myös siihen,

314. Ks. lähemmin Storskrubb 2010 s. 231.

miten kanteen perusteettomuutta arvioidaan. Esimerkiksi vähäisten vaatimusten menettelyssä vaatimusten perusteettomuutta katsotaan asiakirjoista, eli lomakkeista ja niiden liitteistä, ”eikä laajempaan asian tutkimiseen pidä ryhtyä”³¹⁵ Lukijan silmään pistää outo ero: eurooppalaisessa maksamismääräyksessä perusteeton vaatimus hylätään, vähäisten vaatimusten menettelyssä taas jätetään tutkimatta.³¹⁶

Eurooppalaisen vähäisten vaatimusten menettelyssä virallistutinnan toteutus määrätään onnistuneen praktsisesti. Kantajan vaatimus on jätettävä tutkimatta, jos se ”vaikuttaa selvästi perusteettomalta” (EU-EVV 4 art). Asetuksen johdannon mukaan perusteettomuus määritellään kansallisen lain mukaan, mikä johtaa hienoiseen ristiriitaan asetuksen ja kansallisen prosessilain välillä (johdanto 13-k). Kansallisen lain sananmuoto vihjaa, että epäily perusteettomuudesta käynnistää virallistutinnan. Tätä vivahdetta unionin asetus ei taas sisällä: arvio alkaa ja päättyy asiakirjojen läpikäymiseen. Sitä paitsi vähäisten vaatimusten menettelyssä ei tarvita erillistä arviointia perusteettomuuden selvydestä: selvyden arviointi sisältyy perustunnusmerkistään, mitä taas ei kansallisessa laissa tapahdu. Jälkimmäisessä herää, kuten edellä havaittiin, kysymys siitä, tarkoittaako selvyys perusteettomuuden sisältöä (kuinka räikeää tai pahaa perusteettomuus on) vai perusteettomuuden ulkoista ilmenemistä (perusteettomuuden ilmiasua). On tunnustettava, että ero on kielellinen eikä ehkä näy käytännön sovelluksissa. Asetus kuitenkin osoittaa, että kansallisen prosessilain parempi muotoilu mahdollistaisi selkeämmän virallistutinnan. Virallistutkinta saisi yhtäältä realistisen toteuttamisen tavan, toisaalta virallistutkinta löytäisi selkeät rajat. Tuomioistuimelta säästyisi työtä, ja oikeustieteen tutkimus vapautuisi turhista yrityksistä hakea sisältöä selvälle perusteettomuudelle.

5.2. ”SELVÄSTI PERUSTEETTOMAN” -ONGELMA – ONKO RATKAISTAVISSA TULKINNALLA?

5.2.1. ”ILMEISESTI” PERUSTEETON VAI ”SELVÄSTI” PERUSTEETON: SAMA VAI ERI ASIA?

Vuoden 1734 laki ei auta tulkitsijaa määrittelemään perusteettomuutta. Lain mukaan tuomioistuin tuli saada ilmi ”totuus”. Kuten edellä todettiin, vasta vuoden 1972 uu-

315. Näin Lindfors 2012a s. 273.

316. Lindfors 2012a s. 274. Eurooppalaisessa maksamismääräyksessä on kiintoisa erikoisuus. Tuomioistuin lähettää maksamismääräyksen hakijalle ”muutosehdotuksen”, jos se pitää kantajan vaatimusta ilmeisesti perusteettomana. Ks. Lindfors 2012a s. 192.

distus konkretisoi virallistutinnan kertomalla, mitä siinä piti tutkia. Vuoden 1993 muutoksessa kielipeliä jatkettiin: adverbi 'ilmeisesti' vaihdettiin adverbiin 'selvästi'. Hallituksen esityksessä vuoden 1972 uudistukseksi muutosta ei lähemmin perustella, mutta siitä ei voi tehdä laajempia päätelmiä. Hyvin suppeassa esityksessä harvaan tuomaa muutosta perusteltiin tai edes selitettiin. Sen verran uskaltaa sanoa, että mikään esityksessä ei viittaa tässä kohdin kodifointipyrkimykseen, toisin sanoen pyrkimykseen vakiinnuttaa ('legalisoida') joko tapahtunut tai käynnissä oleva oikeuskehitys. Samoin voidaan sanoa, että vuoden 1972 sanamuoto ('ilmeisesti') ei näytä aiheuttaneen ongelmia sen enempiä kuin vuoden 1734 lain mystinen sanamuoto ('totuus voidaan saada ilmi'). Selitys uudelle sanamuodolle vuoden 1993 uudistuksessa on todennäköisesti ollut pelkkä kielihuolto eli halu koordinoida uudistuksen kielenkäyttöä. Esimerkiksi välitöntä hylkäämistä koskevassa säännöksessä puhutaan samoin "selvästi" perusteettomasta kanteesta (OK 5:6). Tilanteet ovat niin lähellä toisiaan, että sama määrittely molemmissa soveltamistilanteissa on huomattu tarpeelliseksi.³¹⁷ Toinen selitys ehkä oli, että sanamuotoa haluttiin aidosti kirkastaa. Sanan "ilmeisesti" kaksoismerkitys oli pari vuotta aikaisemmin tuotu esille tutkimuksessa, mikä oli ehkä pantu merkille lainvalmistelussa. Jos tätä haluttiin, tavoite ei toteutunut. Vuoden 1993 kielellisellä muutoksella ei yllättävästi näytä olleen vaikutusta tutkimuksen tulkintoihin.

"Ilmeisesti" ei kuitenkaan ole sama asia kuin "selvästi", vaikka ne määrittävät summaarisessa lainkäytössä kieliopillisesti pääsanaa.³¹⁸ Uusi sanamuoto sulkee tulkinnasta 'ilmeisesti'-sanan toisen perusmerkityksen, eli luultavasti tai todennäköisesti, Uusi sana 'selvästi' tuntuu tuovan esiin, että perusteettomuuden on oltava pikaisesti merkille pantavaa, esimerkiksi sellaista, että jokainen asiakirjat lukeva juristi sen paikantaa. Jos tämä logiikka hyväksytään, tuomioistuimien on ensiksikin täytännyt virallistutinnan velvoitteet lukemalla normaalihuolella asiakirjat mitään perusteettomuutta huomaamatta. Toiseksi tuomioistuimen ei tule etsimällä etsiä perusteettomuutta, esimerkiksi

317. Tässä ehkä liioitellaan pyrkimystä yhtenäiseen kielenkäyttöön. Laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa on säännös syyttäjän oikeudesta esittää rikosasiasassa yksityisoikeudellisia vaatimuksia. Syyttäjän on kuitenkin kieltäydyttävä niiden esittämisestä, jos asianomistajan vaatimus on "ilmeisen perusteeton" (ROL 3:9). Se taas on ymmärretty "selvän" synonyymiksi. Soveltamistilanne on toki eri: esittämisessä voi olla toinen perusteettomuuden kriteeri kuin vaatimusten hyväksymisessä. Siitä huolimatta tilanteet muistuttavat suuresti toisiaan. Kielentutkijoiden tehtäväksi on jätettävä, onko "selvä" sama kuin "selvästi".

318. Vrt. Virolainen 1994 s. 107. Hänen mukaansa selvästi perusteettomalla tarkoitetaan samaa kuin ilmeisesti perusteettomalla. Hän katsoo myös, että selvällä perusteettomuudella tarkoitetaan "suurin piirtein" samaa OK 5 ja 12 luvuissa. Tämähän on sinänsä mahdollista, jos "suurin piirtein" sitä tarkoittaa. Välitön hylkääminen edellyttäisi esimerkiksi selvempää perusteettomuutta kuin perusteettomuus OK 12 luvun mukaisessa soveltamistilanteessa. Siinähan vastaaja on jo saanut tilaisuuden vastata.

olettamalla tosiseikkoja (joita ei näy) tai lähtemällä lain radikaaleihin uustulkintoihin. On myönnettävä, että ulkopuolinen tutkija ei löydä oikeuskäytännöstä yhtään merkkiä oikeudellisesta aktivismista. Suomalainen lainkäyttö on varsin konservatiivista ja kunnioittaa lainsäätäjän tahtoa. Tosin tutkija samalla myöntää aktivismin mahdollisuuden: kuluttaja-asiat jättävät sille paljon tilaa. Nykykäytäntöä ehkä kuvaa paremmin sana "hämmennys". Se taas lienee seurausta siitä, että summaarista lainkäyttöä repivät osaksi ristiriitaiset tendenssit. Vastaajalle tulee antaa oikeussuojaa mutta ei kuitenkaan liikaa oikeussuojaa, kustannuksia tulee laskea mutta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin standardeista on pidettävä kiinni ja niin edelleen.

Kyynisesti voisi sanoa, että vuoden 1734 laki jätti tutkitsijalle tässä suhteessa paljon enemmän liikkumavaraa kuin nykyinen laki. Myös tuomioistuimen keinot tutkia vaatimusta, kysymykset tästä olevalle kantajalle ja asian lykkääminen "viran puolesta", olivat tuomioistuimen kannalta praktiset ja kustannustehokkaat. Tämä jatkui myös vuoden 1972 uudistuksen jälkeen. Vuoden 1993 uudistus oli näin melkeinpä paradoksi: se kohdisti ja monen mielestä tehosti virallistutkintaa mutta samalla vei tällaiselta tutkinnalta luontaiset keinot. Haastehakemuksen täydennyskehoitus ja tilaisuus kirjalliseen lausumaan ovat surkeita korvikkeita. Ne ovat työläisiä, hitaita ja tuloksiltaan varmasti huonompia. Samalla on helppo päätellä, että virallistutinnan tehokkuus riippuu suuresti siitä, kuka asian käsittelyketjussa ratkaisee summaarisen asian. Kun ratkaisun tekee kärjäsihteeri, näkyväkin perusteettomuus jää ehkä useammin huomaamatta: kärjäsihteerillähän ei ole lainopillista peruskoulutusta. Todennäköisyys perusteettomuuden paljastumiseen kasvaa, kun tai jos asia siirtyy kärjänotaarille tai kärjätuomarille, toisin sanoen asia otetaan erilleen asioiden virrasta (case flow). Näin vastaajan vastaus, jonka vaikutus asiaan on epäselvä, usein tuo myös vaatimuksen perusteettomuuden kunnolliseen tutkintaan, vaikka vastaaja ei ole osannut sitä tuoda vastauksessaan esiin. Asiassa, johon ei ole mitään vastattu, virallistutkinta on tuomittu jäämään ohjelmanjulistukseksi suurten asiamäärien ja ratkaisijan osaamisen takia. Tilastotietoja siitä, kuinka usein vastaamatta jäänyt asia siirretään kärjänotaarille tai kärjätuomarille, ei ole. Sitä kuitenkin näyttää tapahtuvan, jos muihin tilastoihin on luottaminen. Tilastojen mukaan vain yhdessä prosentissa asioita vastaaja antaa vastauksen; notaarit ja tuomarit kuitenkin ratkaisevat lähes viidenneksen summaarisista asioista. Emme tiedä, mikä kriteeri erottelee sihteeriasiat ja tuomariasiat. Jotta kärjäsihteeri ylipäätään kykenee tekemään tällaista erottelua, hänellä täytyy olla siihen vakaa skeema, oli se sitten kirjallinen ohje tai vakiintunut työtap.

Tässä tutkimuksessa katsotaan, että sana "selvästi" viittaa ainoastaan perusteettomuuden näkyvyyteen. Selvän perusteettomuuden tulkitseminen näkyväksi perusteettomuudeksi purkaa kysymyksenasettelua. Samalla kysymys perusteettomuuden lajeista katoaa. Perusteettomuutta on, toisin kuin etenkin vuoden 1972 laki antoi ymmärtää, vain yhtä lajia tai laatua. Ei ole olemassa vakavaa perusteettomuutta, joka olisi aina viran puolesta tutkittavissa, ja tavallista perusteettomuutta, jonka tutkiminen kaipaasi vastaajan reaktiota, tyypillisesti maksuvelvollisuuden kiistämistä. Tulkinta antaa useita praktisia sekundäärisääntöjä. Myös sellaiset vaatimukset, joiden oikeellisuus riippuu kontroversiaalisesta laintulkinnasta ja/tai tosiseikkojen pinnallisesta arvioimisesta, ovat lain merkityksessä perusteettomia. Ne tulevat hylätyiksi tuomiolla. Asiaan ei vaikuta se, onko vastaaja passiivinen tai ottaako hän osaa asiansa käsitteelyyn. Tämä palauttaa tutkimuksen edellä herätettyyn kysymykseen: miten pitkälle tuomioistuimien voi ohjata ja laajentaa oikeudenkäyntiä perusteettomuuden tutkimiseksi. Yksinkertaistetusti: saako tuomioistuimien viedä tällaisen asian jatkokäsittelyyn, vaikka vastaaja ei ole kiistänyt maksuvelvollisuuttaan tai suorastaan vastustaa oikeudenkäynnin eskaloitumista. Kysymyksessä törmäävät vastaajan määräämisvalta sekä julkisen vallan interventiointressi, tuomioistuimien edustaa virallistutkinnassa julkista valtaa ja yleistä etua.

Kuvainnollisesti matalan asteen perusteettomuus johtaa kanteen hylkäämiseen, kunhan se vain "näky". Tämä vie kysymään, mitä "näkyisellä" tarkoitetaan, toisin sanoen missä perusteettomuuden tulisi näkyä ja mitä tuomioistuimien saa tehdä näkyvyyden parantamiseksi. Kirjallisessa käsittelyssä näkyvyys on näkyvyyttä asiakirjoissa; muutahan ei ole käytettävissä. Suullista informaatiota saadaan vasta valmistelun istunnossa tai pääkäsittelyssä – jos summaarinen asia ikinä etenee niin pitkälle. Vuoden 1972 formaatissa arviointiin oli enemmän aineistoa. Käytettävissä oli sekä kirjallista että suullista informaatiota. Jälkimmäistä saatiin kantajalta, jonka oli pakko olla paikalla. Tuomioistuimien alisti hänet kuulusteluun, jos asiaan liittyi epäselvyyttä tai se herätti epäilyksiä. Kysymykset kantajalle olivatkin tuomioistuimen perinteinen keino suojata vastaajaa.³¹⁹ Jos vastaaja oli paikalla, hänkin oli tietolähde, vaikka hän ei ehkä osannut vedota oikeisiin seikkoihin. Ajatus, jonka mukaan perusteettomuutta etsitään asiakirjoista, ei tule esille ensimmäistä kertaa tässä tutkimuksessa. Hormia myönsi, että ilmeistä perusteettomuutta haettaessa joudutaan tavallisesti turvautu-

319. Jälkeen varaus: emme tiedä, kuinka usein tuomioistuimet käytännössä tenttasivat kantajaa, kun vastaaja oli poissa. Kiireiset tuomioistuimet tuskin pitivät sitä rutiinina, toisin sanoen asiassa piti olla jotain todella erikoista.

maan "asiakirjoihin". Muuta aineistoa kun ei ole käytettävissä.³²⁰ Sama "papereihin perustuvan totuuden" pulma rasittaa myös rikosasian käsittelyä, josta vastaaja on poissa.³²¹ Rikosasiassa ei voida samalla tavalla tukeutua kontumasiaalivaikutukseen eli tulkita poissaoloa niskoitteluksi. Päätely jää summaarisen lainkäytön tutkimuksessa kesken. Seuraavaa askelta ei ehkä uskallettu ottaa, vaikka se on sekin ilmeinen. Jos kerran perusteettomuuden on oltava asiakirjoissa, sen on oltava näkyvää, siis käytävä ilmi asiakirjat lukemalla.

On myönnettävä, että tukeutuminen näkyvyyteen ja sen kautta asiakirja-aineistoon vie virallistutkinnalta tehoa. Summaarisissa asioissa syntyy yleensä hyvin vähän asiakirjoja. Käyttöön otetussa oikeudenkäyntiformaatissa asiakirjoja ei esitetä eikä liitetä haastehakemukseen, joten ratkaisuaineistoa edustaa pääsääntöisesti haastehakemus. Itse asiassa asiakirja-aineiston syntymistä tietoisesti rajoitetaan summaarisissa asioissa (OK 5:3). Tavallisessa suppeassa haastehakemuksessa on mainittava vain ne 'seikat, joihin vaatimus välittömästi perustuu.' Vasta jos kysymyksessä kulluttajaluotto, velkasuhteesta on annettava laajemmat ja paremmin yksilöidyt tiedot (2 mom.). Perusteettomuuden tulkitseminen näkyvyydeksi voi jonkun mielestä supistaa virallistutkintaa ja näin heikentää vastaajan oikeussuojaa. Tästä ei ole kysymys: siirtyminen näkyvyyskriteeriin vain paljastaa todellisuuden. Virallistutkinta ei voi olla muunlaista. On harhaanjohtavaa pitää yllä harhakuvaavaa tehokkaasta ja kaikkivoivasta virallistutkinnasta, jollaiseen ei missään olosuhteissa ole mahdollista päästä. Voimavarojen moninkertaistaminenkaan ei merkittävästi lisää virallistutkinnan tarjoamaa potentiaalia. Nykyinen arvostelu johtuu osaksi suhteettomista oikeussuojaodotuksista. Virallistutkinta ei antanut kunnollista oikeussuojaa passiiviselle vastaajalle vuoden 1734 lain mallissa, se ei tarjonnut sitä vuoden 1972 mallissa eikä tee sitä vuoden 1993 mallissakaan eikä se tule antamaan parempaa oikeussuojaa missään ajateltavassa mallissa. Sen luontaiset rajoitukset, niistä pahimpana informaation epäsymmetria, ovat ylittämättömiä.

5.2.2. YKSI VASTAUS: PERUSTEETTOMUUS NÄKYVYYTENÄ

Uusikaan tutkimus summaarisesta lainkäytöstä ei ole lähestynyt perusteettomuutta sen näkyvyyden kautta. Käsitteelle on sen sijaan haettu aineellista sisältöä, mitä

320. Hormia 1988 s. 117. Hormian esimerkit olivat kaikki liitännäisvaatimuksista. Ilmeisesti perusteeton oli muun muassa istunnon uusi vaatimus, jota ei ollut esitetty haastehakemuksessa, kuten korko, vaikka haastehakemuksessa oli mainittu vain velan pääoma.

321. Ks. Liukkunen 2012 s. 147.

”selvästi perusteeton” tarkoittaa ja miten tällainen perusteettomuus erotetaan muusta perusteettomuudesta. Näkyvyyden sivuuttaminen voi selittyä sillä ylenkatseella, jolla asiakirjaprosesseihin on suhtauduttu prosessioikeuden tutkimuksessa. Asiakirjaprosessi eli menettely, jossa saa käyttää vain kirjallisia todisteita, on kuitenkin yhdistetty summaarisen lainkäyttöön.³²² Se on yksi summaarisen menettelyn muoto, ja siinä saavutetaan summaarisuuden keskeinen ominaisuus, suppea tutkinta. Tämä ei tarkoita, että sisällön hakeminen on vailla merkitystä. Sisältö määrää asiaratkaisun, hylätäänkö kantajan vaatimus vai ei. Näkyvyyden kriteeri kuitenkin osoittaa virallistutinnan kohteen (asiakirjat), tavan (asiakirjat luetaan), perusteellisuuden (asiakirjat luetaan yksilöllisesti ja kunnolla) ja milloin virallistutinnan velvoite on täytetty (kun kaikki tämä on tehty).

Samalla siitä pystytään päättelemään, millaista oikeuspoliittista päätöksentekoa tarvitaan, jos vastaajan oikeussuojaa aidosti parannetaan. Näkyvyyttäkin voidaan säädettävässä laissa lisätä laajemmalla haastehakemuksella ja liittämällä mukaan luottoasiakirjat.³²³ Mitä suppeamman asiakirja-aineiston yksittäinen summaarinen asia tuottaa, sitä vähemmän virallistutinnalle jää mahdollisuutta. Edellä on oletettu, että selvyden täytyy viitata jonkinlaiseen näkyvyyteen; muutoin se ei selitä mitään eikä auta tuomioistuinta määrittelemään tutkimusvelvollisuutensa rajoja. Määritely ja samalla voimavaroilta realistiseksi mitoitettu tutkinta on välttämätön, koska asiamäärät ovat massiivisia ja päätösvaltaa siirtyy muille kuin ammattituomareille. (Käräjännotaariakaan ei voida pitää ammattituomarina, vaikka hänet pystytään lukemaan tuomioistuimen lainoppineeksi jäseneksi.) Tulevaisuudessa yhä enemmän käsittelyä siirretään AI-sovelluksille. Sen vaatimien algoritmien taas on oltava hyvin konkreettisia ja praktisia. Myös oikeuskäytäntö antaa kuvan näkyvyyden merkityksestä: kaikissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa perusteettomuus on käynyt ilmi summaarisen asian vinoutuneesta ratkaisuaineistosta, käytännössä siis asiakirjoista, jotka ovat olleet kantajan toimittamia.

Jos summaarinen asia on pantu vireille suppealla haastehakemuksella (OK 5:3), perusaineisto koostuu haastehakemuksesta. Joskus sitä täydentää täydentämiskehottuksen aineisto tai kantajan antama kirjallinen lausuma vastauksineen esitettyihin kysymyksiin. Sähköisessä asiointissa käytettyyn SANTRA-palveluun ei edes voi tek-

322. Ks. Lager 1988 s. 10.

323. Haastehakemukseen nimenomaan ei tarvitse liittää ”kirjallisia todisteita”, vaan riittää, kun kantaja yksilöi sen sopimuksen tai asiakirjan, mihin hänen vaatimuksensa perustuu. Ks. Nyblin 2012 s. 41. Myös Lampén korostaa, kuinka tuomioistuin ottaa huomioon, ovatko suppean haastehakemuksen tiedot asianmukaiset, kun vaatimukset perustuvat vakioehtoihin. Yksilöivien tietojen kontrollointi näyttää siis varsin tarkalta. Sen selittää varmaan osaksi se, että tällainen tarkastus on helppoa ja siitä huolehtii käräjäsiihteeri.

nisesti liittää asiakirjoja. Normaaliin riita-asian haastehakemukseen on liitettävä 'se sopimus, sitoumus tai muu kirjallinen todiste, johon kantaja viittaa' (OK 5:4). Kantaja kykenee radikaalisti rajaamaan ratkaisuaineistoa, kun hän luokittelee asiansa riidattomaksi ja toimittaa tuomioistuimelle suppean haastehakemuksen. Näin kantaja vie pohjan kunnolliselta virallistutkinnalta.³²⁴ Joskus tuomioistuin voi tukeutua sellaiseen vastaajalta saatuun vastaukseen, jota ei alkujaan pidetty asiaan vaikuttavana, mutta tällaiset tilanteet lienevät äärimmäisen epätavallisia. Jos taas vastaaja on osannut vedota siihen seikkaan, joka aiheuttaa vaatimusten perusteettomuuden, summaarisen asian erityiset piirteet katoavat. Asia muuttuu tavalliseksi riita-asiaksi, jossa pätevät tavanomaiset lainalaisuudet, kantajan on näytettävä vaatimuksen perustavat tosiseikat, vastaajan taas ne vastatosiseikat, joihin hän vetoaa.

Selvän perusteettomuuden sisältömääritelmistä ei tutkimuksessa ole pulaa. Yhden lähtökohdan määritelmille antaa perusteettomuuden "oikeudellisuus". Se rajaa tutkintaa, sillä tutkittavaksi ei oteta eikä saa ottaa sitä näyttöratkaisua, joka kantajan vaatimukseen sisältyy.³²⁵ Rajausta on hieman relatiivinen, sillä myös näyttöratkaisussa on oikeudellisuutta. Siitä huolimatta se antaa hyvän pääsäännön. Toinen kiinne kohta virallistutkinnalle on pakottava (aineellinen) lainsäädäntö; sitä loukkaava vaatimus on selvästi perusteeton.³²⁶ Samalla huomataan, miksi virallistutkinta toimii tehokkaimmin siellä, missä on runsaasti yksityiskohtaista ja tavallaan teknistä lainsäädäntöä. Virallistutkinta on siis parhaimmillaan kuluttajansuojalainsäädännön alueella. Tässäkin vivahde-eroja ehkä on: pakottava lainsäädäntö "voitaneen ottaa huomioon" vastaajan suojana³²⁷ tai epäily siitä johtaa kantajalle annettavaan kyselyyn.³²⁸

Kolmas perusteettomuuden ydinalue on tosiasiallisesti mahdoton tosiseikka/oikeusseuraamus -suhde. Kantajan ilmoittamista tosiseikoista ei lain mukaan voi seurata kantajan esittämää oikeusseuraamusta eli hänelle syntyvää vaadetta (saatavaa).³²⁹ Tällainen vaatimus oli ilmeisesti perusteeton jo vuoden 1972 uudistuksen mallissa. Arvio on vastaus oikeuskysymykseen, joten siinä on jotain samaa kuin edellä käsitellyssä vaikuttavuuden vaatimuksessa. Erikseen on varoiteltu siitä, että tuomioistuin saa kyllä antaa tosiseikoille toisen oikeudellisen merkityksen, mitä kantaja on esitti-

324. Tässä ei väitetä, että kantajat yleensä tai edes pääsääntöisesti tätä ajattelisivat. Päinvastoin virallistutkinnan todennäköisyys on niin vähäinen, että sille ei anneta merkitystä. Kantajalle ja tuomioistuimelle suppea haastehakemus on muutoinkin työtä säästävä vaihtoehto.

325. Virolainen 1994 s. 107.

326. Ks. Vaitoja 2014 s. 113.

327. Leppänen 1998 s. 107.

328. Näin Lampén 2017 s. 109. Avoimeksi jää, onko tämä normatiivinen kannanotto vai käytännön rutiini.

329. Vuoden 2025 raportti tarkoittanee tätä puhuessaan vaatimuksista, jotka eivät voi saada oikeussuojaa. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 21.

nyt.³³⁰ (Itse tosiseikan olemassaoloa tuomioistuim ei siis saa riitauttaa: sen tekeminen on vastaajan asia.). Tämä peruste epäilykselle vaatimuksen perusteettomuudesta menettää tehoa, mitä vähemmän tuomioistuin saa informaatiota. Vuoden 1972 aikainen haastehakemus liitteineen – kantajan saamalla kysymyksillä täydennettynä – toi mukanaan riittävästi tietoa. Vuoden 1993 aikainen suppea haastehakemus ei sitä tee. Otapas kantaa tosiseikka/seuraamus -ketjuun, kun haastehakemus ilmoittaa vain asiakirjojen nimen ja päivän, ehkä vielä osapuolet. Arvio myös edellyttää, että se tukeutuu vakiintuneeseen ja poissulkevaan laintulkintaan: oikeusseuraamuksen syntyminen on vastoin kaikkia käytössä olevia tulkintasääntöjä ja oikeuslähteitä. Tai kääntäen: vaatimus ei ole selvästi perusteeton, vaikka seuraamus on vastoin tavanomaista tulkintaa eli oppikirjatulkintaa.

Mahdoton oikeusseuraamus -kategoriaan kuuluvat myös tilanteet, joissa seuraamus on sinänsä mahdollinen mutta sen perustaksi ilmoitetut oikeustositseikat ovat notorisesti paikkansa pitämättömiä. Tässäkin virallistutkinta kaatuu enimmäkseen siihen, että tosiseikat ilmoitetaan konkreetiaan menemättä, esimerkiksi vain asiakirja mainiten: kukaan ei voi arvioida, onko tosiseikka mahdoton, jos hän ei edes tiedä, mikä tuo tosiseikka oli. Sitä paitsi tosiseikkojen notoriseksi oletettu virheellisyys on ainakin osaksi näyttöarvio, jollaiseen ei periaatteessa saisi virallistutkinnassa ryhtyä. Voi olla, että tosiseikka osoittautuu mahdolliseksi tai jopa todennäköiseksi, kun siitä ja sen kontekstista saadaan lähempi tieto. Ja vihdoin oma kysymyksensä on notorisen tietämisen oma arveluttavuus. Se, mitä yleisesti tiedetään notoriseksi, vaatii yhtäältä selvitystä siitä, että tällainen notorisuuskäsitys vallitsee, toisaalta, että siihen eivät vaikuta subjektiiviset mielipiteet.

Voidaan väittää, että tosiasiallisesti virallistutkinta toimii kunnolla vain prosessin edellytyksissä. Siitä, että ne tutkitaan viran puolesta myös summaarisissa asioissa, ei liene ollut koskaan erimielisyyttä.³³¹ Tässä auttaa suuresti se, että prosessin edellytykset on alun perin kehitetty selkeiksi ja helposti tutkittaviksi. Ne ovat pitkän oikeuskehityksen tulosta, vaikka niiden tyyppiominaisuudet on tapana ottaa itsestään selvyyksinä. Poikkeuksia tässä suhteessa ovat asiaan liittyvät edellytykset, joita ovat muun muassa asiavaltuus ja oikeussuojan tarve. Ne taas eivät konkretisoidu rutiinimaisissa summaarisissa asioissa. Virallistutkintaan aineellisissa kysymyksissä ehkä kannattaisi liittää varovaisuuden periaate. Tuomioistuimen ei ainakaan ole syytä ryhtyä summaarisissa asioissa uudelleenkirjoittamaan lain säännöksiä. Pitkälle viety

330. Halila 1972 s. 486.

331. Ks. esimerkiksi Hormia 1988 s. 320. Vuoden 1993 mallin osalta ks. esimerkiksi Virolainen 1994 s. 32.

virallistutkinta on prosessiekonomisesti tuhlausta, jos lopputuloksena kuitenkin on vaatimusten hyväksyminen. Tästähän on julkaistussa oikeuskäytännössä esimerkkejä. Virallistutkintaa voidaan hieman perustella sillä, että se antaisi vastaajalle myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia. Kynnikko tämän kiistää. Vastaajat jättäytyvät näissä oikeustaisteluissa täysin passiivisiksi ja viis välittävät siitä, mitä tuomioistuintekevät. Se on ymmärrettävää. Pahasti velkaongelmalliselle vastaajalle muutaman kymmenen euron korko- tai kuluerä on samantekevä.

Oltiin näkemyksistä mitä mieltä tahansa, tulkinnat virallistutkinnan sisällöstä ovat kaukana summaarisen lainkäytön arkipäivästä.³³² Asiamäärät ovat suuret, ja vastaajan oikeussuojasta huolta kantavakin tuomioistuin pystyy uhraamaan yhteen asiaan vain vähän aikaa. Virallistutkinnasta erottuvana käsittelyvaiheena saisikin puhua vasta, kun yksittäinen asia syystä tai toisesta nostetaan esiin summaaristen asioiden virrasta. Syy erottamiseen varmasti vaihtelee: enimmäkseen se johtunee vastaajan yhteydenotosta, joskus syy voi olla asiakirjojen ristiriita, joskus asiaa ajavan perimistoimiston huono maine. (Tässä ei oteta kantaa tällaisen profiloinnin eettiseen hyväksyttävyyteen, vaan väitetään, että sitä varmasti esiintyy.) Tehokasta virallistutkintaa vaativat asianharrastajat eivät myöskään muista, että summaarisia asioita eivät entiseen tapaan käsittele tuomari lautakuntineen tai kolme oikeusneuvosmiestä. Kuten edellä todettiin, summaarisesta lainkäytöstä käytännön vastuun kantavat käräjäsihteerit ja käräjänotaarit. Heidän osaamistaan ei ole lupa arvostella, mutta heillä ei ole monivuotista kokemusta tuomarin tehtävistä eikä sillä hankittavaa ”tarkkaa silmää” lukea rivien välistä.

Tässä vaiheessa on aika arvioida käsityksiä selvästä perusteettomuudesta. On helppo sanoa, että kaikki sisältöluokinnat ovat sinänsä oikeita: vaatimus on ainakin näissä tilanteissa perusteeton. Samalla on kuitenkin sanottava myös, että ne ovat hyvin yleisiä ja osaksi melkoisia itsestään selvyyksiä. Totta toisaalta on, ettei perusteettomuuden ongelmaa pystytä ratkaisemaan kasuistisilla esimerkeillä: mahdollisia soveltamistilanteita on loputtomasti.³³³ Kannanotoissa jätetään tuomioistuimen asiaksi keksiä, miten niitä tutkitaan yksittäisessä summaarisessa asiassa. Joissakin tilanteissa perusteettomuus käy ilmi yksittäisen asian asiakirjoista taikka vastaajan myöhästyneestä, epämääräisestä tai muutoin vaille vaikutusta jäävästä vastaukses-

332. Kuvaava on esitys käytännön virallistutkinnasta. Viran puolesta tutkitaan, onko vastaaja kuluttaja (olettamus vienee, että luonnollinen henkilö on kuluttaja), ovatko liitännäisvaatimukset aiheellisia tai syntykö epäilystä pakottavan lainsäädännön vastaisuudesta. Näin Lampén 2017 s. 109. Hän huomauttaa lisäksi, ettei hänen tapausaineistossaan yksikään vastaaja ollut kiistänyt maksuvelvollisuuttaan. Ks. mt. s. 53.

333. Hormia näyttää jossain määrin tätä hakevan. Ks. Hormia 1988 etenkin s. 285.

ta. Heikko näkyvyys – eivätkä siis sisällölliset erot – selittää, miksi perusteettomuus jää välillä virallistutinnan seulaan, välillä taas sen läpäisee. Seula on harva, koska käytettävissä oleva aineistokin on harvaa, vähäistä ja yksipuolista. Virallistutkinta jää näin aukolliseksi – ja oikeuspoliittisen harkinnan varaan joudutaan jättämään se, millainen aukollisuus on vielä hyväksyttävissä. Julkinen ja paljolti viranomaislähteistä tuleva kritiikki viittaa siihen, että olemme ylittämässä asiallisen hyväksyttävyyden rajat. Summaarinen lainkäyttö on toisin sanoen kadottamassa legitimitettinsä, josta se on niin kauan nauttinut.

Huomion kiinnittäminen näkyvyyteen purkaa sen jännitteen, joka syntyy kaikenkattavan virallistutinnan ja perusteettomien vaatimusten ”merkittävän määrän” (yksipuolisissa tuomioissa) välille. Konneksiteetin myöntäminen torjuu myös sen kuvainnollisen syyllisyyden, jonka havainto langettaa tuomioistuinten päälle. Tuomioistuin ei voi nähdä sellaista, mikä ei ole näkyvissä. On selvää, että summaarisen lainkäytön oikeuspoliittisissa valinnoissa on jossain määrin hyväksyttävä ”läpäisevä” virallistutkinta. Tuomioistuimelta ei saa edellyttää sellaista huomiokykyä, joka ylittää inhimilliset kyvyt. Toinen asia on, siirtääkö aukollisuuden tunnustaminen painotuksen jälkikäteiseen oikeussuojaan. Uusi painotus on ainakin lähellä: kun virallistutkintaa ei saada tehokkaaksi minkäänlaisella prosessilla tai tiukoilla tulkinnoilla. Eikö silloin kannattaisi helpottaa yksipuolisen tuomion takaisinsaantia ja rohkaista vastaajia siihen turvautumiseen. Tehokkainta olisi tietenkin saada summaaristen asioiden vastaajat yleisesti aktivoitumaan. Näin oikeussuoja ei jäisi läpäisevän virallistutinnan ja harvalukuisten takaisinsaantien varaan. Takaisinsaannissahan toistuu sama ongelma: se ei auta passiivista vastaajaa. Tällaista kokonaistappiota ei kuitenkaan ole pakko vielä tunnustaa. Vastaajan oikeussuojaa voidaan suhteellisin pienillä uudistuksilla parantaa summaarisen lainkäytön nykyformaattissakin. Vastaajien yleinen aktivointi ja heille tarjottu lakimiesapu ovat suuren mittakaavan uudistuksia. Ne eivät ole tapahtumahorisontissa, vaikka niiden vaikuttavuudesta kaikki lienevät samaa mieltä.

5.3. PERUSTEETTOMUUS KÄSITTELYSSÄ

5.3.1. VIRALLISTUTKINTA VALMISTELUSSA

Julkaistu oikeuskäytäntö antaa erikoisen kuvan siitä, miten virallistutkinta käytännössä etenee. On totta, että korkeimman oikeuden ratkaisut ovat varmasti epätyypillisiä.

Samalla on syytä muistaa, että virallistutkinta on kaiken kaikkiaan epätyypillistä.³³⁴ Pääsääntöisesti kantajan vaatimukset jopa perimiskuluissa, jotka ovat tyyppillisin virallistutinnan kohde, hyväksytään sellaisinaan.³³⁵ Yhdessäkään tapauksessa kannetta ei välittömästi hylätty. Tästä voidaan päätellä, että käsittely on automatisoitu. Samoin yhdessäkään selostuksessa ei mainita, että kantaja olisi saanut tilaisuuden kirjalliseen lausumaan, esimerkiksi sen perustelemiseen, miksi hänen vaatimuksensa on perusteltu tai ei ainakaan selvästi perusteeton. Perusteettomuuden olettan käsittely alkaa toden teolla vasta, kun kantaja valittaa, ensin hovioikeuteen ja jos sen päätös ei ole myönteinen korkeimpaan oikeuteen. Myös näissä menettelyvaiheissa vastaaja on passiivinen; hän ei mitenkään osallistu. Asia tulee kunnolla tutkituksi vasta muutoksenhaussa, mitä ei voi pitää missään mittapuussa kustannustehokkaana. Lopputulos on outo: oikeusastejärjestys sivuutetaan. Korkein oikeus onkin joissakin tapauksissa huomauttanut, että asia pitäisi oikeastaan palauttaa käräjäoikeuteen. ”Viivytyksen” välttämiseksi se kuitenkin ottaa asian suoraan ratkaistavakseen. Suora ratkaisu onkin mitä suositeltavin, sillä ratkaisussa KKO 2015:76 asia oli ollut vireillä jo kolme vuotta.

Ratkaisuselostuksista ei aina käy ilmi, saiko kantaja tilaisuuden toimittaa lisäselvitystä tai antaa kirjallisen lausuman, ennen kuin asia ratkaistiin ja hänen vaatimuksensa hylättiin. Joissakin selostuksissa jompikumpi mainitaan, mikä tavallaan viittaa siihen, ettei se olisi aivan tavallista. Kantajaa kannattaisi joka tapauksessa kuulla. Ellei niin tehdä, asia soveltuu erityisen huonosti muutoksenhakuun. Käsittely kun on pakko aloittaa tyhjältä pöydältä. Esimerkiksi juridinen argumentointi, josta useimmiten näyttää olevan kysymys, siirtyy hovioikeuteen, ja sen osapuoliksi tulevat hovioikeus ja kantaja, vaikka vuoropuhelun oikeudenkäynnissä kuuluisi olla kantajan ja vastaajan välistä. Tapauksista ei myöskään käy ilmi, miksi summaariset asiat ylipäätään siirtyivät käräjäsihteerin käsittelystä käräjänotaarin tai käräjätuomarin arvioitavaksi. Normaalistihan käräjäsihteerin ratkaise asian, jossa vastaaja ei anna määräajassa vastausta. Asioissa on, kuten todettiin, täytynyt olla jotain tavallisuudesta poikkeavaa.

Tässä tutkimuksessa on katsottu, että tuomioistuimien ei voi viran puolesta siirtää asiaa jatkovalmisteluun, vaikka se epäilisi kantajan vaatimusten perusteita. Asian

334. Helsingin hovioikeuden ratkaisu 13.12.2020 1770 (FINLEX) antaa perusteellisimman kuvan siitä, miten summaarinen asia käsitellään, kun tuomioistuin ryhtyy virallistutkintaan. Tapauksessa oli kysymys limiittiluotosta, mutta menettelykulku muistuttaa suuresti tapahtumia ratkaisun KKO 2019:8 tapauksessa. Hovioikeus kuitenkin katsoi, ettei käräjäoikeuden (asian käsitteli käräjänotaari) olisi tullut tutkia viran puolesta luottosopimuksen sopimusehtojen kohtuuttomuutta. Summaarisessa asiassa kantajaa pyydettiin täydentämään haastehakemusta, näin tehtiin myös ratkaisussa KKO 2019:8 (selostus kylläkin puhuu ”lisäselvityksen” pyytämisestä).

335. Ks. Lindfors 2016 s. 202.

eskalointi edellyttää aina vastaajan reaktiota, tyypillisesti vastausta. Tämä ei tietenkään vielä ole todistus siitä, että se on ihanteellinen järjestely säädettävässä laissa. On myönnettävä, että virallistutkinta tulisi paljon tehokkaammaksi, jos asia etenisi suulliseen valmisteluun. Jatkokäsittely tukisi samalla niitä tavoitteita, joita yleinen etu asettaa virallistutkinnalle. On myös pantava merkille, ettei nykyinen laki anna lainkaan menettelypuutteita perusteettomuuden epäilyn käsittelylle. Tällaista tilannetta ei saisi modernin näkemyksen mukaan prosessilakiin syntyä. On kuitenkin pakko myöntää, että tuomioistuimen valta eskaloida summaarinen asia loukkaa vastaajan määräämisvaltaa. Vaikka vastaaja ehkä kyetään eristämään taloudelliselta haitalta eli kasvavalta kuluvastuulta, henkisiä haittoja vastaan häntä ei voida suojata. Vuosikausien oikeudenkäynti voi olla melkoinen henkinen rasitus, vaikka vastaajan ei tarvitse ottaa osaa asian käsittelyyn. Vireillä oleva oikeudenkäynti voi häiritä vastaajan yrityksiä päästä velkajärjestelyyn.

Kompromissi voi olla siirtyminen jatkovalmisteluun, jos tai kun vastaaja antaa siihen suostumuksen. On kuitenkin kysyttävä, palveleeko suullinen valmistelu tai pääkäsittely tarkoitustaan, kun vastaaja ei siihen tosiasiallisesti osallistu. Ainoa todellinen etu näyttää olevan, että paikalle saadaan kantajan edustaja ja hänelle voidaan vanhan maailman tapaan esittää suullisia kysymyksiä. Edut ja haitat ovat niin tasapainossa, ettei tällainen uudistus vakuuta. Kuten muistetaan, säädettävässä laissa todistustaakka on sillä, joka ehdottaa muutosta. Tässä näyttökynnystä ei saavuteta. Viimeinen kysymys kuuluu, mikä vaikutus on sillä, hylätäänkö vaatimus haastetta antamatta (OK 5:6:n tapaus) vai vasta kirjallisessa valmistelussa (OK 12:13:n tapaus). Välitön hylkääminen tietenkin tulee kysymykseen vain, kun perusteettomuus rasittaa koko kannetta. Tämä on poikkeuksellista: tavallisesti kysymys on vain jonkin vaatimuksen, yleensä korko- tai kuluvaatimuksen, perusteettomuudesta.

Tulkintatilanteita OK 5:6.2:ssä (välitön hylkääminen) ja OK 12:13:ssä (hylkääminen valmistelussa) ei tulisi rinnastaa, vaikka molemmissa käytetään samaa ilmaisua ”selvästi perusteeton”. Ensimmäisessä vastaaja ei ole laiminlyönyt mitään, häneltä ei ole pyydetty vastausta, kontumasiaalivaikutusta (heikkoakaan) ei synny: vastaajan kannasta ei tiedetä mitään. Jälkimmäisessä vastaajan toiminta tiedetään, se oli passiiviseksi jättäytyminen. Summaarisesta asiasta tulee perinteisessä merkityksessä yksipuolinen, koska vastaaja laiminlyö hänelle tarjotun mahdollisuuden. Tämä oikeuttaa päätelmään, jonka mukaan virallistutkinnan seulan on oltava myöhemmässä käsittelyssä paljon harvempi. Vastaajan oikeussuoja taas vaatii päinvastaista järjestystä:

180 kirjallisen käsittelyn seulan on oltava tiheämpi, koska on nähty, että vastaaja ei tule puolustamaan oikeuksiaan, vaan siihen tarvitaan tuomioistuinta. Oikeuskäytäntö ei kuitenkaan anna lainkaan tukea ensimmäiselle teoreettiselle hypoteesille. Summaariset asiat läpäisevät aina ensimmäisen seulan mutta tarttuvat ainakin hetkeksi toiseen seulaan.

Ellei kannetta hylätä haastetta antamatta, summaarisen asian käsittely on samantyyppistä, riitautti vastaaja kanteen sillä perusteella, että se oli selvästi perusteeton, tai jollakin muulla ei-selvällä perusteella. Asia etenee jatkovalmisteluun ja tulee aikanaan ratkaistuksi joko valmistelun lopuksi tai pääkäsittelyssä. Välitön hylkääminen haastetta antamatta on tietenkin ihanne, mutta aineistossa ei, kuten todettiin, ole yhtään tapausta, jossa olisi toimittu näin. Syy on siihen rakenteellinen: sähköinen asiointi ei yksinkertaisesti jätä tilaa tälle vaihtoehdolle. Haaste annetaan käytännössä automaattisesti.

5.3.2. RATKAISU: VALMISTELU VAI PÄÄKÄSITTELY

Prosessilaki ei määrää lähemmin, miten virallistutkittu summaarinen asia ratkaistaan. Kuten edellä todettiin, välittömällä hylkäämisellä ei ole oikeastaan lainkaan käsittelypuutteita. Tosiasiallisesti kantajan saama tilaisuus lausumaan sellaiset luot: tässä kvasiprosessissa kantajaa pyydetään ensin täydentämään haastehakemustaan ja ehkä antamaan yksilöity kirjallinen lausuma. Kirjalliset käsittelypuutteet ehkä riittävät, mutta ongelmiin käsittelyn järjestämisessä päädyttäen, jos kantaja haluaa tuoda henkilötodistelua osoittaakseen, ettei hänen vaatimuksensa ole selvästi perusteeton. Sama ongelma rasittaa myös OK 12:13:n tapausta, kun vastaaja ei reagoi eikä jatkovalmistelua saada järjestelmää. Ainoa vaihtoehto näyttää olevan asian vieminen suulliseen valmisteluun, jossa todistajia poikkeuksellisesti kuullaan. Tämä tosin loukkaa prosessilain periaatetta, jonka mukaan valmistelussa ei oteta vastaan todistelua. Kirjallisten todistajankertomusten kelpuuttaminen hieman auttaisi, mutta sekin edellyttäisi kaikkien asianosaisten suostumusta, tässä suostumusta myös passiiviseksi jättäytyneeltä vastaajalta (OK 17:24).³³⁶ Oikeuskäytännössä virallistutkinta on sattumoisin ollut aina asiakirjaprosessia, koska kantaja ei ole halunnut esittää henkilötodistelua. Sellainen tilanne ei ole mitenkään mahdoton eikä edes epätodennäköinen. Kysymys perusteettomuudesta ei ole aina oikeuskysymys, jonka tosiseikoista ei ole

336. Ks. Pölonen-Tapanila 2015 s. 153.

erimielisyyttä. Toivottavaa tietenkin on, että tällaisen tilanteen ennen pitkää aktualisoituessa siihen olisi valmis toimintatapa: mitä tehdään.

Virallistutkitussa asiassa herää kysymys siitä, onko tuomio annettava valmistelussa tai pääkäsitelyssä. Tässä tutkimuksessa on katsottu, ettei tuomioistuimien saa laajentaa oikeudenkäyntiä, jos vastaaja pysyy passiivisena. Kysymys ratkaisusta valmistelussa tai pääkäsitelyssä herää näin ainoastaan, kun vastaaja on riitauttanut kanteen muulla perusteella. Lain mukaan riitainen asia on ratkaistavissa yksinomaan kirjallisen valmistelun perusteella, kun asia ei edellytä ratkaisemista pääkäsitelyssä eikä kukaan asianosaisista sitä vastusta (OK 5:27a). Korkein oikeus on suositunut pääkäsitelyratkaisua muun muassa ratkaisuisissa KKO 1997:25, KKO 2012:38 ja KKO 2017:77. Viimeisessä ratkaisussa asian laadun on katsottu säännönmukaisesti edellyttävän pääkäsitelyn toimittamista asiassa. Ratkaisuisissa ei kuitenkaan otettu kantaa siihen, miten selvä perusteettomuus vaikuttaa rajanvetoon.³³⁷

Korrekti tulkinta pääkäsitelyn toimittamisesta on melkoinen rasitus vastaajalle. Viimeistään tässä vaiheessa hän tarvitsee lakimiehen tuekseen. Muutoin hänen asianhoitonsa voi kaatua jo preklusioon, vaikka virallistutkinnan periaate vie preklusiolta pahimman terän. Virallistutkinnan ulottuvuus on kuitenkin epäselvä. Useimmat vastaajat haluavat joka tapauksessa pääkäsitelyssä rinnalleen lakimiehen, vaikka tällainen apu ei olisikaan ehdottoman välttämätön menestymiselle. Pääkäsitely nostaa lisäksi kustannuksia ja lisää osapuolten kuluriskiä. Perimistoimistolle kasvanutkaan riski ei juuri merkitse, vaikka se voi johtaa toimeksiantajan tyytymättömyyteen. Vastaajalle se taas voi olla kohtalonkysymys. Vastaväitteenä on sanottavissa, että pääkäsitelyn toimittaminen parantaa vastaajan oikeussuojaa siitä, millaiseksi se jäisi, jos asia ratkaistaisiin valmistelussa. Väitettä parantuvasta oikeussuojasta on mahdotonta todistaa sen enempää oikeaksi kuin vääräksikään. Todennäköistä lienee, että ennuste joskus paranee, joskus pysyy samanlaisena, joskus ehkä suorastaan huononee, kun kantaja panostaa enemmän oikeudenkäyntiin asianennakkotapausarvon takia. Vähäinen ja kyseenalainen hyöty tässä suhteessa ei kompensoi selviä haittoja.

Tästä syystä ei ole todennäköistä, että vastaaja vastustaisi asian ratkaisemista valmistelussa. Sen sijaan kantaja voi taktisista syistä vastustaa ratkaisua kirjallisessa valmistelussa. Kantajan intressissähän ei ole helpottaa tai yksinkertaistaa summaarisen asian käsittelyä. Tilanne voi kehittyä eri tavalla, jos summaarinen asia halutaan ennakkotapaukseksi ja vastaaja saa esimerkiksi julkisen asiamiehen ajamaan asiaansa.

337. Ratkaisusta ks. Vaitoja 2018 s. 260. Hänen mukaansa poikkeuksena (OK 5:27a:n soveltamisesta) ovat ne ”tarkkaan rajatut tapaukset, joissa hänen (asianosaisen, minun huomautukseni) vaatimuksensa on selvästi perusteeton”.

Ennakkotapausarvo on tai voi olla suurempi, jos asia tulee ratkaistuksi pääkäsitellyssä. Tällöin kantaja saattaa haluta pitää asia valmistelussa. Kantajan kannattaa kuitenkin pääsääntöisesti vastustaa asian ratkaisemista valmistelussa. Pääkäsitely on merkittävä rasitus ja vaiva vastaajalle, joka voi tässä vaiheessa jättää asian ajamisen sikseen ja suostua maksamaan kantajan vaatimukset. Kysymys asian ratkaisemisesta valmistelussa on hieman epäselvä. On esimerkiksi katsottu, että hypoteekikanteissa asia voidaan ratkaista valmistelussa vain, kun asia ei ole ollut käsiteltävänä suullisessa valmistelussa.³³⁸ Pykälän sanamuoto tukee tulkintaa, jossa summaarinen asia, jossa vastaaja on jättänyt vastauksen, tulee pääsääntöisesti siirtää suulliseen valmisteluun. Totta on, että suullisen valmistelun istunto ja pääkäsitely eivät suuresti eroa, jos pääkäsitely pidetään heti valmistelun päätteeksi. Jos maallikko jotenkin pärjää suullisessa valmistelussa, hyvin muotosidonnainen pääkäsitely kuitenkin menee yli hänen kykyjensä. Joka tapauksessa pääkäsitely, oli se välitön tai erillinen, nostaa kustannuksia

5.4. OIKEUDENKÄYNNIN KUSTANNUKSET VIRALLISTUTKITUSSA ASIASSA

Jos vastaaja osallistuu virallistutkintaan, vastuu oikeudenkäynnin kustannuksista palautuu OK 21 lukuun ja sen systematiikkaan. Jos kantajan vaatimukset lopulta hylätään selvästi perusteettomina, vastaaja on voittanut asian. Hän saa pääsäännön mukaisen korvauksen tarpeellisista ja kohtuullisista kustannuksista. Yhdentekeväksi jää, hylättiinkö kantajan vaatimus juuri vastaajan esittämällä perusteella vai sellaisella muulla perusteella, jota tuomioistuvin viran puolesta sovelsi tapaukseen. Jos kantajan vaatimus hylätään vain osaksi, esillä on tyypillinen osavoitto, jossa syntyy tuttu ongelma siitä, mikä on ollut kantajan päävaatimus, mikä taas sivuvaatimus. Nämä ongelmat kuitenkin kalpenevat niiden pulmien edessä, joita syntyy vastaajan pysytellessä passiivisena. Kuten edellä havaittiin, tämä on pikemmin virallistutkinnan normaali. Jos virallistutkittu vaatimus tällöinkin hylätään, vastaaja on tavallaan voittanut asian. Kantajan korvausvastuu kuitenkin jää tyhjäksi, koska vastaajalle ei hevin kerry korvattavia kustannuksia.³³⁹ Yhdessäkään ennakkoratkaisukäytännön tapauksessa vastaaja ei vaivautunut esittämään korvausvaatimuksia. Totta on, että summaarisen

338. Näin Kärkkäinen 2004 s. 355.

339. On kuitenkin helppo keksiä tilanteita, joissa kustannuksia syntyy. Esimerkiksi: vastaaja on neuvotellut lakimiehen kanssa ja saanut tältä sinänsä järkevän neuvon, ettei kantajan vaatimuksista kannata ryhtyä käymään oikeutta. Lakimiehen palkkiota voidaan väittää joltisellakin oikeutuksella oikeudenkäynnin kustannukseksi.

asian käsittelyssä ei oikeastaan ole kohtaa, jossa passiiviseksi jättäytynyt vastaaja pääsisi esittämään korvausvaatimuksia vastaamatta itse asiaan. Asiaan vastaaminen taas toisi hänelle kuluriskin. Tähän voidaan luonnollisesti esittää vastaväite, jonka mukaan pelkkä oikeudnekäyntikulujen vaatiminen ei ole osallistumista tai ei ainakaan sellainen vastaus, joka vaikuttaisi asiaan. Oikein tai väärin, kuluriski on mahdollinen, ja järkevä vastaaja varoo vetämästä sitä päälle. Kysymys on sinänsä esimerkki siitä, miten absurdeihin tulkintoihin summaarisessa lainkäytössä törmätään.

Nämäkin pulmat ovat vielä peruskurssia, kun mietitään, mitä tapahtuu, kun kantajan vaatimus lopulta virallistutinnan jälkeen lopulta hyväksytään eikä vastaaja ole lainkaan osallistunut. Tämä lopputulos ei ole oikeuskäytännössä suinkaan epätavallinen. Ongelma on osaksi kierrettävissä katsomalla, että kantajan saama taksanmukainen korvaus – eli oikeusministeriön niin sanotun kuluasetuksen standardikorvaus – kattaa tämänkin tilannemuunnelman. Ylimääräiset kustannukset tällaisessa asiassa olisivat siis perintätoiminnan liiketaloudellista riskiä, joita ei saa siirtää vastaajalle. Hieman väkinäisellä tulkinnalla vältytään ottamasta kantaa lievennyssääntöksiin, erityisesti epäselvyyssääntöön. Säännön soveltaminen kun samalla kertoisi, että kuluvastuu on lähtökohtaisesti olemassa. Asetuksen soveltuvuus ei kuitenkaan lukitse kuluvastuuta. Asetus nimittäin sallii sen taksoista poikkeamisen, jos siihen on erityistä syytä (6 §). Pitkälinen virallistutinta täyttää helposti erityisen syyn vaatimuksen.

Ilmiselvää on, että vastaajan korvausvastuu on kohtuuton. Tuomioistuinten toimenpiteistä aiheutuneet kustannukset ovat kuluvastuun ongelma. Osaratkaisu siihen olisi sääntö, jonka mukaan ne eivät tule vastapuolen korvattavaksi, jos asianosainen olisi voinut asiaan kunnolla paneutumalla kustannukset välttää.³⁴⁰ Helppoa tietä vapauttaa vastaaja kuluvastuusta on vaikea löytää. OK 21 luvussa ei ole tällaiseen asianosaisen passiivisuuteen soveltuvaa säännöstä. Ratkaisussa KKO 2015:76 tuomioistuin ajautui vähemmän vakuuttavaan päättelyyn, miksi asian voittanut kantaja ei kuitenkaan saanut korvausta hävinneeltä vastaajalta. Korkein oikeus haki tukea yleisestä kohtuusajattelusta, jolta puuttuu perusta OK 21 luvussa. Korvausvelvollisuus oli korkeimman oikeuden mukaan kohtuuton, koska asian intressi oli kantajalle kerrannaisvaikutusten takia suuri mutta vastaajalle pieni eikä vastaaja ollut missään vaiheessa riitauttanut kantajan vaatimuksia. Mihinkään nimenomaiseen säännökseen korkein oikeus ei ratkaisuaan perustanut, koska tapaus ei yksiselitteisesti sopinut myöskään sosiaalisen kulusäännön (OK 21:8c) soveltamisalaan. Lopputulos on tietenkin ainoa mahdollinen. Vastaajaa ei saisi määrätä maksamaan kantajan kustannuksia, jotka ai-

340. Ks. Saarensola 2017 s. 145. Sääntö on tavallaan kohtuullinen mutta jokseenkin mahdoton käytännön tilanteisiin sovellettavaksi.

heutuvat tuomioistuimen liian pitkälle viedystä virallistutkinnasta. Tässä tapauksessa moitteet liian innokkaasta virallistutkinnasta ovat väistämättömiä: kysymyshän oli lopulta kymmenen euron perintäkuluerastä. Korkein oikeus esitti sekin kohteliaan moitteen käräjäoikeudelle. Kun vastaaja oli jättänyt vastaamatta, tuomioistuimelle ei pääsääntöisesti kuulu näytön arviointi, mukaan luettuna se, oliko kantajalle tosiasiallisesti aiheutunut kiistanalaiseksi noussut perintäkulujen erä.³⁴¹

5.5. VÄLITULOKSIA

Jos seurataan klassista kontumasiaalisuuden teoriaa, summaarisen asian käsittely tyypistyy. Käsittelyssä tutkittavaksi – ja joskus tulkittavaksi – tulee ja saa tulla yksinomaan se, onko laiminlyövä tosiseikka toteutunut. Kantajalla on tosiseikasta perustelu- ja näyttövelvollisuus. Ellei tosiseikka vallitse, asiaa ei enää saa ratkaista pelkän laiminlyönnin perusteella. Kontumasiaaliprosessia tässä merkityksessä kuvaa hyvin adjektiivi ”suppeatutkintainen”. Vuoden 1734 lain jälkeen summaariset asiat eivät olleet klassisessa merkityksessä enää suppeatutkintaisia. Asiassa tutkittiin sekä laiminlyönnin tosiseikka että kantajan vaatimuksen aineellinen sisältö. Adjektiivi ei tietenkään ole virheellinen, jos sitä käytetään toisessa merkityksessä, esimerkiksi kuvaamaan tutkinnan suppeutta verrattuna tavalliseen kahden asianosaisen riita-asiaan. Tilastojen valossa koko virallistutkinnan doktriini on paljon melua tyhjäästä. Jos raporttiin summaaristen asioiden epäkohdista on uskominen, vuonna 2021 hylättiin kaiken kaikkiaan 47 kannetta, kun vastaaja ei ollut antanut vastausta.³⁴² Määrä näyttää viittaavan siihen, että virallistutkinta on varsin hampaatonta, jos vastaaja on passiivinen. Tosin ei saa unohtaa, että virallistutkinnalla on merkitystä myös, kun vastaaja on aktiivinen ja valmistelua jatketaan.

Alkuperäisessä kontumasiaaliopissa summaariseen lainkäyttöön ei kuulunut tutkinnankaltaisia eli inkvisitorisia keinoja. Sellaisena ehkä voidaan pitää mahdollisuutta lykätä asia. Lykkääminen ”selvittikin” asiaa, koska se ei seuraavalla käsittelykeralla ollut enää summaarinen asia. Vuoden 1993 uudistuksessa tämä ”selvityskeino” menetettiin: se korvautui yhtäältä oikeudella vaatia kantajalta haastehakemuksen täydentämistä, toisaalta mahdollisuudella varata vastaajalle tilaisuus kirjalliseen lausumaan. Pitkälle viedyllä virallistutkinnalla on, kuten todettiin, haittansa. Pahimmillaan se vetää vastaajan pitkälliseen oikeusriitaan, vaikka hän itse haluaisi sellaisen

341. Perustelut kohta 32.

342. Summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 23. Hylättyjä asioita oli tilaston mukaan 285, tutkimatta jäi 169 asiaa.

välttää. Virallistutkinta saattaa sitä paitsi muodostua kantajan ja tuomioistuimen kiistaksi arvovallasta, missä vastaaja jää sivuhenkilöksi. Oikeudenkäyntihän on tai sen pitäisi periaatteessa olla asianosaisten välinen mitteliö. Edes kanteen välitön hylkääminen ei pelasta vastaajaa joutumasta mukaan eskaloituvaan oikeudenkäyntiin. Vaikka kanne hylättäisiin haastetta antamatta (OK 5:6), kantaja voi hakea ratkaisuun muutosta. Ennakkoratkaisujen määrä osoittaa, että kantajat ovat varsin kärkeviä muutoksenhakuun. Tapauksissa kantaja on ollut aina muutosta hakenut. Tämä selittyy sillä, että tapauksilla on säännönmukaisesti ollut vaikutusta muiden summaaristen asioiden käsittelyyn. Vaikka vastaaja välttäisi, OK 21 luvun suopealla tulkinalla, kuluvasuun, eskaloituneen ja pitkittyvän oikeudenkäynnin henkisestä rasituksesta hän ei tällä pääse eroon.

Virallistutkinnan ongelma ei ole uusi eikä ainutkertainen. Se kohdataan yhtäältä eurooppalaisissa velkomusprosesseissa, toisaalta siihen törmättiin vanhoissa kansallisissa summaariprosesseissa. Maksamismääräyksessä vuoden 1954 laki (319/1954) määräsi, että hakemusta maksamismääräyksestä ei saanut antaa tiedoksi vastaajalle, jos "suoritukseen velvoittaminen olisi kokonaan tai osaksi oikeudellisesti perustetonta" (4 §). Saattaa olla, että säännös oli pohjana vuoden 1972 uudistuksessa. Siinä lähinnä modernisoitiin lainattua sanamuotoa, ja uuteen säännökseen lisättiin nähtävästi selventäväksi tarkoitettu "ilmeisesti". Lainhakua koskevassa lainsäädännössä (vuoden 1895 ulosottolaki 2 luku) ei ollut vastaava yleissäännöstä. Laki ei lähtenyt geneerisestä virallistutkinnasta vaan sääntely oli reaktiivista, toisin sanoen laissa määrättiin, miten ulosotonhaltija toimii, kun velallinen tekee erilaisia väitteitä. Lain tutkinta ei ollut käsitteellisesti puhdasta virallistutkintaa, koska passiiviseksi jätetty vastaaja ei saanut tutkinnasta oikeussuojaa. Tavallisimmista väitettyypeistä oli omat säännökset; velallinen kiisti allekirjoituksensa (13 §), velallinen väitti tulleen pakotetuksi tai vietellyksi (14 §) tai velallinen teki muun väitteen, jossa ulosotonhaltija "havaitsee olevan perää" (15 §). Riitautuneen (termi ei sovi tähän, ja se olisi hämmästyttänyt aikalaisia) lainhakuasian käsittely ei jatkunut, vaan asia lykättiin "oikeuteen". Nykyisestä asian siirtämisestä ei toki ollut kysymys, sillä ulosotonhaltija vain "osoitti" eli kehotti velkojaa ajamaan kannetta tuomioistuimessa. Osoitus ei ollut preklusiivinen. Voidaan sanoa, että riitautunut lainhakuasia jäi sillensä, toisin sanoen alkutilaansa.

Eurooppalaiset velkomusprosessit edustavat erilaista lakisysteemaattista ratkaisua. Niiden dynamiikka on toinen, koska menettelynkulkua ohjaavat ehdottomat määrä-

ajat, tuomioistuimen asianhallintatehtävät sekä lomakkeiden käyttöpakko. Prosessi toteutuu lomakesarjoilla, lisäksi tuomarin on oltava prosessinjohdossaan aktiivinen, ja häneltä vaaditaan nykytermein kustannustehokasta asianhallintaa. Lomakesarja muuttaa summaarisen asian käsittelyä. Lomakkeet vaikuttavat myös siihen, miten kanteen perusteettomuutta arvioidaan. Esimerkiksi vähäisten vaatimusten menettelyssä vaatimusten perusteettomuutta arvioidaan asiakirjojen – eli lomakkeiden ja niiden liitteiden – perusteella, ”eikä laajempaan asian tutkimiseen pidä ryhtyä”. Vähäisten vaatimusten menettelyssä virallistutinnan toteutus kuvataan informatiivisemmin. Kantajan vaatimus on jätettävä tutkimatta, jos se ”vaikuttaa selvästi perusteettomalta” (EU-EVV 4 art). Asetuksen johdannon mukaan perusteettomuus määritellään kansallisen lain mukaan, mikä johtaa ristiriitaan asetuksen ja kansallisen prosessilain välillä (johdanto 13-k).

Vuoden 1734 laki ei auta tulkitsijaa täsmentämään perusteettomuutta. Lain mukaan tuomioistuin tuli saada selville ”totuus”. Vasta vuoden 1972 uudistus konkretisoi virallistutinnan kertomalla, mitä siinä piti tutkia. Vuoden 1993 muutoksessa kielipeliä jatkettiin: adverbi ’ilmeisesti’ vaihdettiin adverbiin ’selvästi’. Hallituksen esityksessä vuoden 1972 laiksi muutosta ei lähemmin perustella, mutta siitä ei voi tehdä laajempia päätelmiä. Hyvin suppeassa esityksessä harvaa kohtaa perusteltiin tai edes avattiin. Sen verran uskaltaa sanoa, että mikään esityksessä ei viittaa tässä kohdin kodifiointipyrkimykseen, toisin sanoen pyrkimykseen vakiinnuttaa (’legalisoida’) joko tapahtunut tai käynnissä oleva oikeuskehitys. Samoin voidaan sanoa, että vuoden 1972 sanamuoto (’ilmeisesti’) ei näytä aiheuttaneen soveltamiskäytännössä ongelmia sen enempää kuin vuoden 1734 lain mystinen sanamuotokaan (’totuus voidaan saada ilmi’) oli tehnyt. Tuomioistuimet selvästi tiesivät, mitä tekivät ja mikä oli mahdollista, mikä ei.

Selitys uudelle sanamuodolle vuoden 1993 laissa on todennäköisesti ollut kielihuolto eli halu koordinoida uudistuksen kielenkäyttöä. Esimerkiksi välitöntä hylkäämistä koskevassa säännöksessä puhutaan samoin ”selvästi” perusteettomasta kanteesta (OK 5:6). Tilanteet ovat niin lähellä toisiaan, että sama määrittely molemmissa soveltamistilanteissa on huomattu tarpeelliseksi. Toinen selitys ehkä oli, että sanamuotoa haluttiin vain selventää. Sanan ”ilmeisesti” kaksoismerkitys oli nostettu esille tutkimuksessa, mikä oli ehkä pantu merkille lainvalmistelussa. Jos tätä haluttiin, tavoite ei toteutunut. Vuoden 1993 kielellisellä muutoksella ei yllättävästi näytä olleen vaikutusta tutkimuksen tulkintoihin, soveltamiskäytännöstä puhumattakaan.

"Ilmeisesti" ei kielellisesti ole synonyymi sanalle "selvästi", vaikka ne tässä määrittävät yhtä ja samaa pääsanana "perusteettomuus". Uusi sanamuoto sulkee tulkinnasta 'ilmeisesti'-sanana toiset perusmerkitykset, eli merkitykset luultavasti tai todennäköisesti. Sana 'selvästi' tuntuu tuovan esiin, että perusteettomuuden on oltava pikaisesti merkille pantavaa, esimerkiksi sellaista, että jokainen asiakirjat lukeva juristi paikantaa.

Jos tämä logiikka hyväksytään, tuomioistuin on yhtäältä täyttänyt virallistutkinan veloitteet lukemalla normaalihuolella asiakirjat mitään perusteettomuutta huomaamatta. Toisaalta tuomioistuimen ei tule etsimällä etsiä perusteettomuutta, esimerkiksi olettamalla tosiseikkoja (joita ei näy) tai lähtemällä lain radikaaleihin uustulkintoihin, joilla vastaajille saataisiin lisäsuojaa. On myönnettävä, että ulkopuolinen tutkija ei löydä oikeuskäytännöstä yhtään merkkiä oikeudellisesta aktivismista. Suomalainen lainkäyttö on varsin konservatiivista ja kunnioittaa lainsäätäjän tahtoa. Tosin tutkija samalla myöntää aktivismin mahdollisuuden jo lähitulevaisuudessa: kuluttaja-asiat jättävät sille paljon tilaa. Nykykäytäntöä ehkä kuvaa paremmin sana "hämmennys". Se taas lienee seurausta siitä, että summaarista lainkäyttöä repivät osaksi ristiriitaiset tendenssit. Vastaajalle tulee antaa oikeussuojaa mutta ei kuitenkaan liikaa, kustannuksia tulee laskea mutta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin standardeista on pidettävä kiinni ja niin edelleen.

Selvästi perusteettomuuden tulkitseminen näkyväksi perusteettomuudeksi purkaa kysymyksenasettelua. Samalla kysymys perusteettomuuden lajeista katoaa. Perusteettomuutta on, toisin kuin etenkin vuoden 1972 laki antoi ymmärtää – vain yhtä lajia tai laatua. Ei ole olemassa vakavaa perusteettomuutta, joka olisi aina viran puolesta tutkittavissa, ja tavallista perusteettomuutta, jonka tutkiminen kaipaisi vastaajan reaktiota, tyyppillisesti maksuvelvollisuuden kiistämistä. Myös sellaiset vaatimukset, joiden oikeellisuus riippuu kontroversiaalisesta laintulkinnasta ja/tai tosiseikkojen pinnallisesta arvioimisesta, ovat lain merkityksessä perusteettomia. Ne tulevat hylätyiksi tuomiolla. Asiaan ei vaikuta se, onko vastaaja passiivinen tai ottaako hän osaa asiansa käsittelyyn. Tämä palauttaa tutkimuksen edellä herätettyyn kysymykseen: miten pitkälle tuomioistuin voi ohjata ja laajentaa oikeudenkäyntiä perusteettomuuden tutkimiseksi. Yksinkertaistetusti: saako tuomioistuin viedä tällaisen asian jatkokäsittelyyn, vaikka vastaaja ei ole kiistänyt maksuvelvollisuuttaan tai suorastaan vastustaa oikeudenkäynnin eskaloitumista. Kysymyksessä törmäävät vastaajan mää-

räämisvalta sekä julkisen vallan interventiointressi, tuomioistuinnan edustaa virallistutkinnassa julkista valtaa ja yleistä etua.

Väite (selvästi) perusteettomasta näkyvyytenä pakottaa kysymään, mitä "näkymissä" tarkoitetaan, toisin sanoen missä perusteettomuuden tulisi näkyä ja mitä tuomioistuin saa tehdä näkyvyyden parantamiseksi. Kirjallisessa käsittelyssä näkyvyys on näkyvyyttä asiakirjoissa; muutahan ei ole käytettävissä. Suullista informaatiota saadaan vasta valmistelun istunnossa tai pääkäsittelyssä – jos summaarinen asia etenee ollenkaan niin pitkälle. Vuoden 1972 formaatissa arviointiin oli enemmän aineistoa. Käytettävissä oli sekä kirjallista että suullista informaatiota. Jälkimmäistä saatiin kantajalta, jonka oli pakko olla paikalla. Tuomioistuin alisti hänet kuulusteluun, jos asiaan liittyi epäselvyyttä tai se herätti epäilyksiä. Kysymykset kantajalle olivatkin tuomioistuimen perinteinen keino suojata vastaajaa. Vuoden 1993 mallissa vastaajien yleinen passiivisuus tuo summaariseen lainkäyttöön rakenteellisen informaatioasymmetrian. Mikä pahinta: näyttää siltä, ettei siihen löydettävissä helppoa tai ainakaan halpaa korvausta. Epäsymmetria on toisin sanoen nykyjärjestelmän ominaisuus, ei sen vika, joka olisi jotenkin korjattavissa.

Kaikki tutkimuksessa esillä olleet sisältömääritelmät ovat sinänsä oikeita: vaatimus on ainakin näissä tilanteissa perusteeton. Samalla on kuitenkin sanottava myös, että ne ovat hyvin yleisiä ja osaksi melkoisia itsestään selvyksiä. Kannanotoissa myös jätetään tuomioistuimen asiaksi keksiä, miten virallistutkinta toteutetaan yksittäisessä summaarisessa asiassa. Joissakin tilanteissa perusteettomuus käy ilmi yksittäisen asian asiakirjoista taikka vastaajan myöhästyneestä, epämääräisestä tai vaille vaikutusta jäävästä vastauksesta. Heikko näkyvyys – eivätkä siis sisällölliset erot – selittää, miksi perusteettomuus jää välillä virallistutkinnan seulaan, välillä taas sen läpäisee. Seulan silmäkoko on suuri, koska käytettävissä aineisto on vähäistä ja yksipuolista. Virallistutkinta jää näin aukolliseksi ja sen tulos sattumanvaraiseksi. Oikeuspoliittisen harkinnan varaan joudutaan jättämään se, millainen aukollisuus on vielä hyväksyttävissä. Julkinen ja paljolti viranomaislähteistä tuleva kritiikki viittaa siihen, että olemme ylittämässä asiallisen hyväksyttävyyden rajat. Summaarinen lainkäyttö on kadottamassa perinnöksi saamansa legitimitetin.

Selvästi perusteettoman hahmottaminen näkyvydeksi jäsentää kysymyksenasettelua, antaa tuomioistuimelle realistisen toimintamallin sekä osoittaa samalla virallistutkinnan rakenteelliset rajat. Se jännite, joka syntyy kaikenkattavan virallistutkinnan ja perusteettomien vaatimusten "merkittävän määrän" välille, purkaantuu.

Konneksiteetin myöntäminen torjuu myös sen kuvainnollisen syyllisyyden, jonka havainto langettaa tuomioistuinten päälle. Tuomioistuin ei voi nähdä sellaista, mikä ei ole näkyvässä. On selvää, että summaarisen lainkäytön oikeuspoliittisissa valinnoissa on jossain määrin hyväksyttävä "läpäisevä" virallistutkinta. Tuomioistuimelta ei saa edellyttää sellaista huomiokykyä, joka ylittää inhimilliset voimavarat. Toinen asia on, siirtääkö aukollisuuden tunnustaminen samalla painon jälkikäteeseen oikeussuojaan. Uusi painotus on ainakin lähellä: onko muita vaihtoehtoja, kun virallistutkintaa ei saada tehokkaaksi prosessilailla tai tiukoilla tulkinnoilla. Eikö silloin kannattaisi helpottaa yksipuolisen tuomion takaisinsaantia ja rohkaista vastaajia siihen turvautumiseen. Tehokkainta olisi tietenkin saada summaaristen asioiden vastaajat laajalti aktivoitumaan. Näin oikeussuoja ei jäisi läpäisevän virallistutinnan ja harvalukuisten takaisinsaantien varaan. Takaisinsaannissahan toistuu sama ongelma: se ei auta passiivista vastaajaa. Tällaista kokonaistappiota ei kuitenkaan ole pakko vielä tunnustaa. Vastaajan oikeussuojaa voidaan suhteellisin pienillä uudistuksilla parantaa summaarisen lainkäytön nykyformaattissakin.

Julkaistu oikeuskäytäntö antaa erikoisen kuvan siitä, miten virallistutkinta käytännössä etenee. On totta, että korkeimman oikeuden ratkaisut ovat varmasti epätyypillisiä. Samalla on syytä muistaa, että virallistutkinta on kaiken kaikkiaan epätyypillistä. Pääsääntöisesti kantajan vaatimukset jopa perimiskuluissa, jotka ovat tyyppillisin virallistutinnan kohde, hyväksytään sellaisinaan. Yhdessäkään tapauksessa kannetta ei välittömästi hylätty. Tästä voidaan päätellä, että käsittely on automatisoitu. Perusteettomuuden epäilyksen käsittely alkaa toden teolla vasta, kun kantaja valittaa, ensin hovioikeuteen ja jos sen päätös ei tyydytä korkeimpaan oikeuteen. Myöskään näissä menettelyvaiheissa vastaaja on passiivinen; hän ei mitenkään osallistu. Asia tulee kunnolla tutkituksi vasta muutoksenhaussa, mitä ei voi pitää kustannustehokkaana. Lopputulos on outo: oikeusastejärjestys sivuutetaan. Korkein oikeus onkin joissakin tapauksissa huomauttanut, että asia pitäisi oikeastaan palauttaa käräjäoikeuteen. "Viivytyksen" välttämiseksi se kuitenkin ottaa asian suoraan ratkaistavakseen. Suora ratkaisu onkin mitä suositeltavin, sillä muun muassa ratkaisussa KKO 2015:76 asia oli ollut vireillä jo kolme vuotta.

Ratkaisuselostuksista ei käy kattavasti ilmi, saiko kantaja tilaisuuden toimittaa lisäselvitystä tai antaa kirjallisen lausuman, ennen kuin asia ratkaistiin ja hänen vaatimuksensa hylättiin. Joissakin selostuksissa jompikumpi mainitaan, mikä tavallaan viittaa siihen, ettei se olisi aivan tavallista. Kantajaa kannattaisi joka tapauksessa

kuulla. Ellei niin tehdä, asia soveltuu erityisen huonosti muutoksenhakuun – käsitte-lyhän on pakko aloittaa tyhjältä pöydältä. Esimerkiksi juridinen argumentointi, josta useimmiten näyttää olevan kysymys, siirtyy hovioikeuteen, ja sen osapuoliksi tulevat hovioikeus ja kantaja, vaikka vuoropuhelun oikeudenkäynnissä kuuluisi olla kantajan ja vastaajan välistä. Tapauksista ei myöskään ilmene, miksi juuri nämä summaariset asiat siirtyivät kärjäsihteerin käsittelystä kärjänotaarin tai kärjätuomarin arvioitavaksi. Normaalistihan kärjäsihteerin ratkaise asian, jossa vastaaja ei anna määrääjassa vastausta. Asioissa on täytynyt olla jotain tavallisuudesta poikkeavaa. Mahdollista toki on, että joissakin kärjäoikeuksissa kärjänotaari käy rajatuissa asiaryhmissä läpi myös ne summaariset asiat, joihin ei ole saatu vastausta.

Jos vastaaja osallistuu virallistutkintaan, vastuu oikeudenkäynnin kustannuksista palautuu OK 21 lukuun ja sen systematiikkaan. Jos kantajan vaatimukset lopulta hylätään selvästi perusteettomina, vastaaja on voittanut asian. Hän saa pääsäännön mukaisen korvauksen tarpeellisista ja kohtuullisista kustannuksista. Yhdentekeväksi jää, hylättiinkö kantajan vaatimus juuri vastaajan esittämällä perusteella vai sellaisella muulla perusteella, jota tuomioistuimien viran puolesta sovelsi tapaukseen. Jos kantajan vaatimus hylätään vain osaksi, esillä on tyypillinen osavoitto, jossa syntyy tuttu ongelma siitä, mikä on ollut kantajan päävaatimus, mikä taas sivuvaatimus. Jos virallistutkittu vaatimus kokonaan hylätään, vastaaja on tavallaan voittanut asian. Kantajan korvausvastuu kuitenkin jää tyhjäksi, koska passiiviselle vastaajalle ei hevin kerry korvattavia kustannuksia OK 21:8a). Hän ei ole osallistunut oikeudenkäyntiin muutoin kuin ottamalla vastaan haasteen. Yhdessäkään ennakkoratkaisukäytännön tapauksessa vastaaja ei vaivautunut esittämään korvausvaatimuksia. Totta on, että summaarisen asian käsittelyssä ei oikeastaan ole kohtaa, jossa passiiviseksi jättäytyneet vastaajat pääsisivät esittämään korvausvaatimuksia vastaamatta itse asiaan. Asiaan vastaaminen taas toisi hänelle kuluriskin. Korvauksen vaatiminen kun saatetaan tulkita jo osallistumiseksi oikeudenkäyntiin. Vaikka tällainen tulkinta ei ole luultava, vastaajan on otettava huomioon pahin vaihtoehto: hän osallistuu ja häviää.

Toisessa tapausmuunnelmassa kantajan vaatimus kuitenkin virallistutkinnan jälkeen hyväksytään eikä vastaaja ole lainkaan osallistunut. Tämä lopputulos ei ole oikeuskäytännössä suinkaan epätavallinen. Ongelma on osaksi kierrettävissä katsomalla, että kantajan saama taksanmukainen korvaus – eli oikeusministeriön niin sanotun kuluasetuksen standardikorvaus kattaa tämänkin tilanteen. Ylimääräiset kustannukset tällaisessa asiassa ovat perintätoiminnan liiketaloudellista riskiä, jota

ei saa siirtää vastaajalle. Hieman väkinäisellä tulkinnalla vältytään ottamasta kantaa lievennyssäännöksiin, erityisesti epäselvyyssääntöön (OK 21:8c). Säännön soveltaminen samalla kuitenkin edellyttää, että kuluvastuu on lähtökohtaisesti olemassa. Taksoittavan asetuksen soveltaminenkaan ei lukitse kuluvastuuta. Asetus nimittäin sallii sen taksoista poikkeamisen, jos siihen on erityistä syytä (6 §). Pitkällinen virallistutkinta täyttää helposti erityisen synn vaatimuksen – ja vastaaja joutuu kantamaan täyden kuluvastuun.

Ilmiselvää on, että vastaajan korvausvastuu on tällöin kohtuuton lopputulos. Tuomioistuinten toimenpiteistä aiheutuneet kustannukset ovat kuluvastuun yleinen ongelma. Osaratkaisu siihen olisi ehdotettu sääntö, jonka mukaan ne eivät tule vastuun korvattavaksi, jos asianosainen olisi voinut asiaan kunnolla paneutumalla ne välttää. Sääntö on liian epätarkka käytännön soveltamistilanteisiin, vaikka siihen mielellään yhtyisi. Helppoa tietä vapauttaa vastaaja kuluvastuusta on vaikea löytää. OK 21 luvussa ei ole tällaiseen asianosaisen passiivisuuteen soveltuvaa säännöstä. Ratkaisussa KKO 2015:76 joutuikin vähemmän vakuuttavaan päättelyyn, miksi asian voittanut kantaja ei kuitenkaan saanut korvausta hävinneeltä vastaajalta. Korkein oikeuskin haki tukea yleisestä kohtuusajattelusta, jolta puuttuu perusta OK 21 luvussa. Asiallisesti ratkaisu loi uuden kulusäännön. Korvausvelvollisuus oli tapauksessa kohtuuton, koska asian intressi oli kantajalle kerrannaisvaikutusten takia suuri mutta vastaajalle pieni eikä vastaaja ollut missään vaiheessa riitauttanut kantajan vaatimuksia. Säännön perustuminen yhden ennakkoratkaisun ratkaisuoheeseen ei kuitenkaan ole riittä eikä ole hyväksyttävää. Oikeudenkäynnin kustannusten korvaaminen summaarisessa asiassa on jo valmiiksi varsin kaoottista. Mihinkään nimenomaiseen säännökseen korkein oikeus ei pystynyt ratkaisuaan perustamaan. Lopputuloksesta ei voi olla eri mieltä. Vastaajaa ei saisi määrätä maksamaan kantajan kustannuksia, jotka aiheutuvat tuomioistuimen liian pitkälle viedystä virallistutkinnasta.

Luku 6: Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon

6.1. TAKAISINSAANNISTA YKSINOMAINEN MUUTOKSENHAKU

6.1.1. VASTAAJAN OIKEUS UUELLEENKÄSITTELYYN

Mitä vähemmällä selvityksellä yksipuolinen tuomio annetaan, sitä enemmän takaisinsaannissa on syytä suosia vastaajaa. Tämä tarkoittaa sekä takaisinsaannin edellytyksiä että hakemuksen käsittelyä. Summaarisessa asiassa käsittelyformaatti suosii kantajaa. Näin on tai olisi tasapuolista, jos takaisinsaanti vuorostaan olisi vastaajalle kevyttä ja riskitöntä oikeussuojaa. Kontumasiaaliopin valtakaudella ymmärrettiin, että yksipuolisessa käsittelyssä annettu tuomio oli helposti aineellisesti väärä. Mitään ei käsittelyssä asiallisesti ollut tutkittu, eikä kantajan ollut tarvinnut esittää asiasta selvitystä. Tuomion perusteena oli ainoastaan vastaajan uppiniskaisuus ja uhma. Vastaaja tarvitsi siis suojaa, ja suojaksi kehitettiin vastaajan oikeus vaatia asian uudelleen käsittelemistä. Klassisessa kontumasiaaliopissa uudelleen käsittely ei kaivannut erityistä perustetta: vastaajan halukkuus sellaisenaan riitti perustamaan siihen oikeuden.

Vuoden 1734 lain malli ei kuitenkaan seurannut klassista ajattelua, sillä kantajalla säilyi periaatteessa täysi näyttövelvollisuus, vaikka asia oli summaarinen. Uudelleen käsittelemistä ei tästä syystä voitu enää perustaa ajatukseen, että se oli oikeastaan vasta asian ensikäsitteily. Tässä summaarisen asian perusmallissa uudelleen käsittelemiseen olisi itse asiassa vaadittu erityinen oikeusperuste, toisin sanoen edellytys oikeudelle vaatia takaisinsaantia. Vuoden 1734 laki ei kuitenkaan lähtenyt tälle tielle. Laki pysytti edellyksettömän eli ”vapaan” uudelleenkäsitteilyn, vaikka se oli oikeastaan kadottanut vanhan oikeutuksensa. Vuosien 1972 ja 1993 uudistukset merkitsivät tässä suhteessa lähentymistä summaarisen lainkäytön klassiseen mallin. Kantajalla ei ole enää näyttövelvollisuutta, joten yksipuolinen tuomio on vain vastaajan laiminlyönnin seuraus. Muuttuneessa tai oikeammin palautuneessa konseptissa taas oli epäjohdonmukaista, mikäli uudelleenkäsitteilylle asetettaisiin asiallisia edellytyksiä.

Vuoden 1972 uudistus kuitenkin sellaisia nähtävästi edellytti, vaikka sitä ei suoraan tuotu ilmi. Vuoden 1993 uudistus vie ajatuksen perille varta vasten asettamalle takaisinsaannille lakisääteiset edellytykset. Edellytykset ovat kirjaimellisesti tulkittuna tiukat. Konsepti sai näin sisäisen jännitteen. On selvää, että vapautus näyttövelvollisuudesta ja asiallisesti rajattu uudelleen käsittely eivät sovi yhteen. Kantajan asema muuttui tämän seurauksena summaarisessa lainkäytössä vahvemmaksi kuin mitä se kertaakaan oli ollut oikeuskehityksen aikaisemmissa vaiheissa, arvioitiin parem- muutta juridisesti tai tosiasiallisesti.

Pohjoismainen erikoisuus toisessa suhteessa oli, että vuoden 1734 laki edellytti ensisijaisesti vastaajan turvautuvan varsinaiseen muutoksen hakemiseen. Tämä tarkoitti silloista veto -nimistä muutoksenhakua hovioikeuteen, mikä vastaa suurin piirin nykyistä valitusta.³⁴³ Takaisinsaanti kyllä laissa tunnettiin, mutta se oli toissijainen oikeussuojakeino: takaisinsaantiin sai turvautua ainoastaan, kun vetoamisen määräaika oli jo päättynyt. Vuoden 1972 uudistus yksinkertaisti järjestelmää. Takaisinsaannista tuli poisjääneen vastaajan ainoa varsinainen muutoksenhakekeino. Perustelu muutokselle oli hyvin praktinen ja ajan hengen mukaisesti tuomioistuinkeskeinen. Vastaajan intressejä ei lainkaan mainittu. Hallituksen esityksen mukaan ei ollut asianmukaista, että vastaaja saattoi tuoda ylimalkaisesti käsitellyn yksipuolisen tuomion ”suoraan” ylemmän tuomioistuimen käsiteltäväksi.³⁴⁴ Tästä ei voi olla eri mieltä. Hovioikeus on kustannustehoton paikka asian, ja etenkin pienen velkomusasian ensikäsittelyyn. Tähän voisi sanoa, että tavoite ei toteutunut. Kantajahan säilytti oikeutensa muutoksenhakuun. Kantajan valitus tuo ylempiin tuomioistui- miin ”ylimalkaisesti” käsiteltäviä asioita, kun kantaja valittaa tuomiosta, jolla hänen vaatimuksiaan on ”selvästi” perusteettomina hylätty.³⁴⁵ Tulos uudistuksesta oli siis se, mitä nimenomaan haluttiin välttää. Sikäli uudistus tavallaan kannatti, että toistaiseksi takaisinsaantiasioita on enemmän kuin kantajan valituksia. Kovin yleisiksi kantajan valitukset tuskin koskaan pääsevät, sillä intressit ovat pienet eikä kaikilla tuomioilla ole ekstrajudisiaalisia vaikutuksia muualla. Kantajan tarve valittaa on kokemusten valossa vähäinen, ellei asialla oli ennakkotapauksen arvoa. Kantajien valitukset kyl- läkin herättävät huomiota, mutta syy siihen on niiden epätavallisuus.

343. Veto oli aikanaan varsinainen muutoksenhakekeino kaikissa riita-asioissa. Veto vaati niin sanotun vetorahan maksamista, ja vetorahan sai pitää se tuomari, joka oli antanut vedotun tuomion (OK 1734 25:19). Alun perin tuomari sai vetorahan vain, kun tuomio pysytettiin. Tämä antoi muutoksenhakekeinoille sen oudon nimen.

344. Ks. hallituksen esitys 12/1971 vp s. 6.

345. Ks. edellä jakso 5.4.

Vuoden 1972 uudistuksen periaatteet voisivat olla peräisin kontumasiaaliopin standarditeoksista. Opin kiinnekohtiin kuului, että niskoitellut asianosainen ei saanut tavalliseen tapaan hakea muutosta yksipuoliseen tuomioon. Hänelle jäi vain oikeus vaatia asian uudelleen käsittelyä, tämäkin oikeus oli voimassa vain lyhyen määräajan. Määräaika, 30 päivää, oli sama kuin varsinaisessa muutoksenhaussa. Ennen aika oli ollut 60 päivää. Perinteisessä uudelleen käsittelyssä asia tulee vireille samassa tuomioistuimessa, jossa yksipuolinen tuomio oli annettu.³⁴⁶ Se käsiteltiin myös samassa prosessiformaatissa (menettelyajissa), missä summaarinen asiakin oli saanut ratkaisunsa. Näin oli alkujaan laita myös Suomessa: vuoden 1734 laissa takaisinsaanti oli riita-asia, ja se tuli vireille kanteella.³⁴⁷ Vuoden 1972 uudistus ei tuonut perusformaattiin muutosta; takaisinsaanti pysyi uudistuksessa kanteella vireille pantavana riita-asiana. Myös käytännössä takaisinsaantia pidettiin varsin tyyppillisenä riita-asiana päätellen siitä, että siihen ei tutkimuksessa kiinnitetty laajempaa huomiota.

Vuoden 1993 uudistus pitäytyi sama forum -sääntöön mutta luopui sama formaatti -säännöstä. Kuten edellä todettiin, takaisinsaanti muuttui hakemusasiaksi. Hakemusasian käsittelyssä takaisinsaanti on epätyypillistä uudelleen käsittelyä. Hakemusasian formaatti toi takaisinsaantiin muutakin erikoista kuin erilaisen vireillepanotavan. Sovellettavaksi tulee esimerkiksi hakemuskäytön sääntely oikeudenkäynnin kustannuksista. Se poikkeaa riita-asioiden vastaavista säännöksistä.³⁴⁸ Hakemuskäytössä ei myöskään ole niin sanottua asianajamonopolia. Jos hakemusasia ei ole riitainen, asiamiehenä saa toimia kuka tahansa rehellinen ja sopiva henkilö.³⁴⁹ Joku ehkä naureskelee, kun esitys laiksi oikeudenkäynnistä pienissä riita-asioissa johti lainsäädäntöön. Uuden lain mukaisissa tuomioissa takaisinsaantia käsitellään samassa menettelyssä, toisin sanoen prosessilaissa palataan totuttuun sama formaatti -sääntöön.

Tutkimuksessa on epäilty, mitä lainsäätäjät oikeastaan halusivat, toisin sanoen oliko tarkoitus siirtyä ”oikeaan” hakemusasiaan eli asiaan, joka käsiteltäisiin hakemuskäytössä.

346. Maksamismääräyksen takaisinsaanti poikkesi tästä periaatteesta. Maksamismääräyksessä vahvistettiin samalla, missä kanne takaisinsaannista oli nostettava (9.2 §). Sitä, mikä tuo tuomioistuin oli, ei laissa kerrottu eikä se muutoinkaan käynyt laista ilmi. Tuomioistuin oli tyyppillisesti kantajan kotiforum (tarkkaan ottaen se tuomioistuin, jossa velalliselta oli haettava kyseistä saatavaa). Yleiseen prosessilakiin vastaava määräys takaisinsaantiforumista tuli vasta kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Sitä perusteltiin apokryfisesti ”takaisinsaannin etujen turvaamisella.” Ks. hallituksen esitys 12/1971 vp. s. 6.

347. Ks. esimerkiksi Lakiasian käsikirja 1936 s. 1416.

348. Ks. jäljempänä jakso 6.1.3.

349. Riidaton takaisinsaantiasia lienee myytti. Jos asia on selvä ja siitä vallitsee yksimielisyys, asia sovitaan eikä se koskaan pääty takaisinsaantiasiana tuomioistuimeen.

käytön sääntöjä noudattaen.³⁵⁰ Periaate lainsäädännön koherenssista ei anna apua. Yksipuolisen tuomion uudelleen käsittely kuuluu moitteen nimellä tunnettuun oikeudenkäyntien perheeseen. Osa erilaisista moitteista on säädetty hakemusasioiksi, osa taas on säilyttänyt vanhan kanneformaattinsa, esimerkkinä perinnönjaon moite. Epäily käsittelytavasta on aiheellinen. Hallituksen esityksessä muutosta ei perustella, uudet käsitteet vain nousevat esiin itsestään selvyyksinä. Prosessilaissa on kuitenkin pakko lähteä siitä, että lainsäätävä tarkoittaa, mitä sanoo. On vaikea uskoa siihen, että kyseessä olisi lainvalmistelijan kielellinen kömmähdys. Vaikka lainsäätäjän ailahtelu kenties ihmyyttää, hakemusasian formaatti ei juuri haittaa käsittelyä. Takaisinsaantiasia käsitellään tyypillisesti istunnossa (OK 8:3), istunnossa voidaan ottaa käsiteltäväksi vain yksittäinen kysymys (OK 8:8) sekä hakemusasia ja riita-asia saadaan käsitellä samassa oikeudenkäynnissä (OK 8:9). Takaisinsaantiasia joudutaankin usein käsittelemään kanteella vireille pantuja liitännäisasiota. Tämä ei ole uusi ilmiö. Myös vanhat summaariset prosessit vetivät takaisinsaanteihinsa uusia asioita, jotka saattoivat olla täysin irrallisia, esimerkiksi uusia velkomuksia, joiden vastaajana oli takaisinsaannin hakija.³⁵¹

Takaisinsaantiasioista ei ole tilastoihin perustuvaa aikasarjaa. Vuodelta 2023 on viimeinen tieto lukumäärästä: tuomioistuimissa käsiteltiin 127 asiaa, joissa aiheena oli takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon.³⁵² Vaikka määrä kuulostaa suurelta, yksipuolisten tuomioiden määrään suhteutettuna se on minimaalinen. Vain alle puoli promillea yksipuolisista tuomioista tulee uudelleentutkituiksi takaisinsaantina. Nämä asiat muodostavat ainoastaan neljäsosan niistä harvalukuisista summaarisista asioista, josta ovat edenneet jatkovalmisteluun, tyypillisesti suullisen valmistelun istuntoon (eri lähteissä 500–700 asiaa/vuosi). Sitä, miten takaisinsaantiasiat keskimäärin päättyvät, ei tiedetä. Takaisinsaannin riski on summaarisen asian kantajan näkökulmasta vähäinen; merkittävästi suurempi riski aiheutuu siitä, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpano ei tuota tulosta vastaajan varattomuuden takia. Takaisinsaantimahdollisuus ei myöskään ole tähän saakka mainittavasti vaikuttanut kantajien käyttäytymiseen. Tämä lienee kuitenkin nyt nopeasti muuttumassa, koska takaisinsaantipalveluja tarjotaan kaupallisesti. Vaikka asiamäärät lienevät lisääntymässä ja hakemukset johtavat entistä useammin tuomion kumoamiseen, takaisinsaanti-instituutio ei vielääkään tarjoa todellista oikeussuojaa vastaajalle. Kaupallisessa oikeussuojassa takaisinsaantiasiat valikoituvat, osaksi menestymisennusteen, osaksi

350. Välimaa 1994 s. 97.

351. Näin Lager 1988 s. 226. Ks. jäljempänä jakso 6.4.2.

352. Ks. summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 48.

velallisten aktiivisuuden mukaan. Tyypillistä takaisinsaannille on lisäksi lykkääntyminen: hakemuksia tehdään vuosien kuluttua itse tuomiosta, usein vasta sitten, kun itse saatava on tullut ulosotossa tai muutoin suoritetuksi.³⁵³ Takaisinsaanti muistuttaa tässä suhteessa summaarisen asian virallistutkintaa. Teoriassa kumpikin takaa velalliselle kohtuullisen oikeussuojan, ne ovat tuottaneet korkean profiilin ennakkoratkaisuja, molemmat ovat tutkimuksen kestoaiheita, mutta keskivertovastaaajalle niiden antama suoja on illuusio.

Aivan viime vuosia lukuun ottamatta takaisinsiantiasioiden määrät ovat olleet vakio, toisin sanoen niitä on ollut "olemattoman" vähän. Asiamäärien perusteella onkin sinänsä mielekkäästi esitetty, että koko takaisinsaannin mahdollisuus tulisi poistaa lainsäädännöstä.³⁵⁴ Myöskään lainmuutokset eivät näytä vaikuttaneet takaisinsantifrekvenssiin. Vuoden 1972 uudistus ei tunnu sen enempää lisänneen kuin laskeneen takaisinsantiasioiden määrää. Selitys voi kylläkin olla tuomioistuinten silloisessa tavassa lykätä epäselvää summaarinen asia seuraaville käräjille tai seuraavaan istuntoon. Tällöin asia menetti sekä summaarisen asian luonteensa että yksipuolisen tuomionsa. Yksipuolisen tuomion korvautuessa tuomiolla myös takaisinsaannin mahdollisuus katosi. Sitä paitsi vuoteen 1972 saakka varsinainen muutoksenhaku (silloin nimeltään veto) oli vastaajan ensisijainen oikeussuojakeino. Vastaaja haki, kuten edellä todettiin, vedolla muutosta niin yksipuoliseen tuomioon kuin tuomioon.³⁵⁵ Tästä seurasi, että kantaja ei saanut hyötyä siitä, että hän vaati asian lykkäämistä ja sai itselleen tuomion. Kantaja voi sitä paitsi minimoida yksipuoliseen tuomioon kohdistuvan takaisinsaannin riskin pitämällä huolta nopeasta tiedoksiannosta. Näin takaisinsaannin määräaika päättyy, kun kantajalla on vielä tallella asiaan liittyvä asiakirja-aineisto. On selvää, että pitkään siirtynyt takaisinsaanti heikentää kantajan mahdollisuuksia kuvainnollisesti puolustaa yksipuolista tuomiotaan. Kun takaisinsantiriski on riittävän suuri, kantajan ei kannata edes tuoda epäilyttäviä velkoja oikeudelliseen perintään. Kantajalta puuttuu summaarisessa asiassa exit -mahdollisuus: kantaja ei voi seurauksitta luopua kanteesta. Kantaja häviää tällöin asian ja joutuu korvaamaan voittaneen vastapuolen kustannukset. Takaisinsantiasia on samanlainen "pakkoasia". Kantaja voi vain joko vastustaa sitä tai myöntää hakemuksen oikeaksi.

353. Oma kysymyksensä on kielenkäyttö pitkälle lykkääntyneessä takaisinsaannissa. Onko siinä kysymys enää vastaajan oikeussuojasta summaarisessa asiassa? Laajasti ottaen ja ehkä yleiskielisesti näin voi sanoa, mutta juridisteknisesti kysymys alkaa olla pikemmin "aineellisoikeudellisesta hyvityskeinosta", lähinnä perusteettoman edun palautuksesta. Ks. Ellilä 1970 s. 536.

354. Ks. Lager 1988 s. 143. Epäselvää kylläkin on, puhuuko hän maksamismääräyksistä vai kaikista summaarisista asioista.

355. Vetoasioiden määrästä ei ole tietoa, ei myöskään siitä, miten ne yleensä päättyivät.

Tässä maailma on muuttumassa ensimmäistä kertaa sitten 1700-luvun. Velkojalle takaisinsaannin riski on, kuten todettiin, merkittävästi suurempi kuin muutama vuosi sitten.³⁵⁶ Tämä johtuu siitä, että markkinoille on tullut kaupallisia, takaisinsaanteihin erikoistuneita asianajopalveluja.³⁵⁷ Lainsäädäntö sinänsä on ennallaan. Takaisinsaantien yleistyminen ilahduttaa access to justice -tutkijaa; se osoittaa, että vastaajien oikeusturva todella käytännössä kohentuu, olkoon, että odottamattomalla ja epäortodoksisella tavalla. Yllättävästi tämä herättää tuomioistuimissa närkästyä. Palvelu on ”ansaintakeino”, takaisinsaantiasiat viivytävät muiden asioiden käsittelyä sekä ruuhkauttavat haastemiehiä.³⁵⁸ Uutinen välittää kuvan, että pitkä aika on korjannut vanhat vääryydet, toisin sanoen yksipuolisella tuomiolla hyväksytyt perusteettomat kanteet. Uutisen asennetta ei ehkä saisi yleistää: osaksihan se on suorastaan hauska. Kaikkinaisen toisen asian ajaminen on tietenkin ”ansaintakeino” asiaa hoitavalle lakimiehelle, joten takaisinsaantihakemusten tekemistä tai ajamista on vaikea tuomita epäeettiseksi toiminnaksi. Kuva asenteista on kuitenkin huolestuttava, koska ne esitetään itsestäänselvyytenä. Lukijalle välittyy käsitys siitä, että tuomioistuimet suhtautuvat takaisinsaantiasioihin vihamielisesti sekä yleensäkin väheksyvät vastaajien oikeussuojaa. Oli niin tai näin, tällä hetkellä vastaajat saavat tosiasiallisesti parempaa jälkikäteistä oikeussuojaa kuin koskaan ennen! Sen rinnalla tuomioistuinten kasvava työtaakka ei ansaitse myötätuntoa.

Tutkimuksessa on pantu ennenkin merkille, miten takaisinsaannin mahdollisuus ja viime kädessä todennäköisyys teoriassa vaikuttaa kantajan käyttäytymiseen.³⁵⁹ Tällöin on arvioitu kantajan valintaa yksipuolinen tuomio vai tuomio. Kantaja voi välttyä takaisinsaannilta vaatimalla asiassa tuomiota; se kylläkin vaatii lisäselvitystä, mistä laki erikseen muistaa huomauttaa. Tällä hetkellä takaisinsaannin todennäköisyys on kasvamassa, joten rationaalien kantaja on pakotettu asiakohtaiseen harkintaan. ”Heikkoa” asiaa ei tietenkään ole syytä viedä tuomiouralle: täystutkintahan vain paljastaa sen heikkouden. ”Heikko” asia on tapana hukuttaa rutiiniasioiden massaan. Tässä tutkimuksessa esille nouseva kysymys pikemmin on, kuinka todennäköinen kantajan valinta on ja miten se vaikuttaa vastaajaan. Kantajan oikeus vaihtaa asia

356. Vastaajalle jäävää oikeutta takaisinsaantiin on osuvasti pidetty ”hintana, jonka kantaja joutuu maksamaan nopeasta ratkaisusta”. Ks. Lager 1988 s. 143.

357. Ks. edellä jaksot 1.2. ja 3.2.

358. YLE uutinen 24.1.2026: ”Käräjäoikeuksiin palautuu jopa 10 vuotta vanhoja velkomuksia”. Uutisessa haastatellaan käräjäoikeuden laamannia, jonka näkemys on itse uutinen.

359. Virolainen 1994 s. 187. Havainto oli aikaansa edellä, sillä takaisinsaannin paine on alkanut näkyä vasta aivan viime vuosina. Paine kuitenkin ohjautuu eri suuntaan, mitä Virolainen oletti: se kannustaa kantajan mahdollisimman nopeasti antamaan tiedoksi yksipuolisen tuomion, jotta takaisinsaannin määräaika saadaan alkamaan ja päättymään mahdollisimman nopeasti.

yksipuolisen tuomion uralta normaalituomion uralle on periaatteessa eduksi vastaajalle. Tuleehan asia tällöin tutkituksi kunnolla toisin kuin pinnalliseksi jäävässä virallistutkinnassa. Varhainen tutkimus oli kyllä tässä kahden vaiheilla: tuomio ei ollut yksinomaan vastaajan etu.³⁶⁰ Tuomiossa vastaaja menetti yhden oikeusasteen edun, koska siitä oli valitettava. Yksipuolisessa tuomiossa vastaaja sai sen sijaan käsittelyn pysymään alioikeudessa. Alioikeudella puolestaan oli parhaat mahdollisuudet löytää oikea lopputulos asiassa. Joka tapauksessa tutkimuksen mukaan oli estettävä se, että kantaja saisi toimillaan aikaan kontradiktorisen tuomion, joka kuitenkin asiallisesti olisi yksipuolinen (eli poissaoloon tukeutuva). Huolessa on jossain määrin perää. Tuomiona annettu ratkaisu ei saa olla asiallisesti yksipuolinen tuomio. Tämä ei tarkoita, että vastaajan aikaisemman passiivisuuden indisoiva vaikutus kokonaan olisi hälvennyt. Tasapuolinen tulkinta voisi olla, että takaisinsaantiasiakkin vaikutus keventää (entisen) kantajan näyttötaakkaa siitä, millainen se muutoin olisi. Tällöin ollaan jo varsin lähellä vuoden 1734 lain mallia.

Takaisinsaannin riski vaikuttaa myös muissa suhteissa kantajan toimintaan. Vaikutus ilmenee yksipuolisen tuomion tiedoksi antamisessa ja sen täytäntöönpanossa. Tiedoksiannot on ollut tapana laiminlyödä, koska takaisinsaantiasioita ei juuri ollut. Korrelaatio tiedoksi antamisen ja takaisinsaantien lukumäärän välillä on kuitenkin ilmeinen. Mitä konkreettisempi riski on, sitä varmemmin kantaja huolehti tiedoksiannosta. Pahin vaihtoehto kantajalle on vuosikymmenen kuluttua käynnistyvä takaisinsaanti. Tuossa vaiheessa perintätoimeksianto on päättynyt, asiakirjat on ehkä hävitetty, ja saatavan loppuerä siirretty jollekin muulle.³⁶¹ Takaisinsaantiaktiivisuus antaa näin sellaisen kannustimen tiedoksiantoon, joka laista muutoin kokonaan puuttuu. Myös nopea täytäntöönpano on kantajalle eduksi. Aineellinen palautusvelvollisuus on epäselvä ja sen toteuttaminen hankalaa. Vastaajalle ei esimerkiksi kannata antaa maksuaikaa.

Tutkimuksessa ei ole määräraivoita, kuinka usein kantaja summaarisessa asiassa pyytää asian ratkaisemista tuomiolla. Aineistossa ei myöskään viitata tällaisiin tapauksiin. Tuomion pyytäminen riippuu osaksi siitä, millaista lisävaivaa ja kustannuksia se aiheuttaa, osaksi taas siitä, mitä hyötyä siitä saadaan. Ensimmäisessä suhteessa merkitystä on sillä, mitä näyttöä asiassa on esitettävä; jos asiakirjanäyttö riittää, kynnys on matala. Kaupallisessa luotonannossa asiakirjoja aina laaditaan, joten niiden esittäminen on helppoa. (Summaariseen haastehakemukseenhan niitä ei liitetä.).

360. Ks. Hormia 1988 s. 331.

361. Asiakirjojen hävittäminen vaikuttaa tavalliselta. Lupa- ja valvontaviraston kotisivulla on muun muassa neuvoja vastaajalle, kun perimistöimisto ilmoittaa vastaajan niitä tivatessa kaikkien asiakirjojen tulleen hävitetyiksi.

Toisessa suhteessa hyöty on takaisinsaantimahdollisuuden katkaiseminen. Se on varsin niukka hyöty. Takaisinsaannit ovat, kaikesta kohusta ja viime vuosien lisääntymisestä huolimatta, edelleen tilastollisesti harvinaisia. Sitä paitsi kantaja pystyy vähentämään riskiä pikaisilla tiedoksiannoilla. Jos vastaaja on ollut passiivinen summaarisessa asiassa, hän tuskin ehtii aktivoitumaan heti alkavan määräajan kuluessa. On muistettava, että myös tuomioon voi hakea muutosta ja että määräaika on siinäkin sama eli 30 päivää. Hyödyn ja hyötyjän osoittaminen on siis epävarmaa. Tuomiosta saatu hyöty (verrattuna yksipuoliseen tuomioon) on joka tapauksessa niin vähäinen, että tuomion pyytäminen ei voi olla tavallinen ilmiö. Kantajan kannattaa kuvainnollisesti hakea yksipuolista tuomiota, jos sellainen vain on saatavissa. Se on kuitenkin hänelle edullisempi vaihtoehto.

Uudelleen käsittely voi olla oma instituutionsa, se ei toisin sanoen kytkeydy laiminlyöntiin eikä yksipuoliseen tuomioon.³⁶² Kuten edellä todettiin, vakuutusosoikeus ei anna yksipuolisia tuomioita. Vakuutusosoikeudella on kuitenkin poikkeuksellisen laaja valta poistaa oma aikaisempi tuomionsa ja ottaa asia uudelleen käsiteltäväksi. Oikeudenkäynti vakuutusosoikeudessa ei kuitenkaan ole klassisessa merkityksessä kontumalisiaalinen, koska asianosaisen laiminlyöntiin ei sinänsä liity haitallisia seuraamuksia. Eroa on myös niissä edellytyksissä, joilla aikaisempi päätös poistetaan ja asia käsitellään uudelleen. Vakuutusosoikeus sääntelee täysin uudelleen käsittelyä. Yhtäältä asianosaisella ei ole siihen oikeutta, toisaalta uusi käsittely ei edellytä nimenomaista perustetta, vaikka asiayhteys antaa ymmärtää, että siihen tarvitaan ”painava syy”. Syytä ei laissa lähemmin määritellä. Vakuutusosoikeus voi myös ottaa asian uudelleen käsiteltäväksi omasta aloitteestaan, mikä ei sekään ole kontumasiaaliopissa tyypillistä summaarisen asian uudelleen käsittelyssä. Perinteinen takaisinsaanti eli uudelleen käsittely edellyttää aina entisen vastaajan aloitetta. Vakuutusosoikeuden uusi käsittely ei oikeastaan ole muutoksenhakua eikä edes oikeussuojakeino. Se on käsitteellisesti lähinnä itseoikaisu viran puolesta.

6.1.2. OLKOON MUUTOKSENHAKUA, MUTTA MILLAISTA MUUTOKSENHAKUA?

Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon on jakanut mielipiteitä: onko takaisinsaanti muutoksenhakua yksipuoliseen tuomioon vai summaarisen asian käsittelemistä

362. Ks. edellä jakso 2.3.1.

toiseen kertaan. Oikean vastauksen merkitystä ei saisi liioitella. Yksimielisyys ei antaisi lopullista vastausta yksittäisiin tulkintakysymyksiin. Samalla on kuitenkin pakko tunnustaa, ettei vastaaminen ole tyhjää teoretisointia. Luokittelu nimittäin osoittaa sen tulkintakehikon, jossa takaisinsaantiä tarkastellaan. Samalla mahdollisten vastauksen määrä supistuu. Jotkut tulkinnat ovat luontevimpia ja toimivampia kuin toiset. On kuitenkin pidettävä mielessä kaikkien dikotomioiden vaara: ne pakottavat joko/ tai -vastauksiin. Ajateltavissa nimittäin on, että takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon on samanaikaisesti piirteitä muutoksenhausta ja uudelleen käsittelystä. Kummankaan määrittely ei ole yksiselitteistä. Vastaus ei myöskään kanna loppuun saakka. Oma kysymyksensä sitä paitsi on, millainen muutoksenhaku tai uudelleen käsittely sallitaan, jos sellaisesta on kysymys. Vastaus voi olla varsinainen muutoksenhaku, uudelleen käsittely tai niiden yhdistelmä. Prosessilaki onkin kauan hakenut ihanteellista oikeussuojan yhdistelmää. Nykyisin summaarisessa lainkäytössä vallalla on yhdistelmä takaisinsaantiä ja ylimääräinen muutoksenhaku.

Kysymys konstruktiosta ei ole uusi. Se esiintyi jo vanhoissa kumotuissa summaarisissa velkomusprosesseissa. Myös eurooppalaisissa velkomisprosesseissa toistuu vastaava kysymys. Ensimmäisistä ei ole kunnan tutkimusta. Takaisinsaanti ei selvästi ole koskaan ollut arkipäivän ilmiö, eikä siihen liittynyt sen enempää tieteellistä kuin praktista mielenkiintoa. Erityisen vähälle on jäänyt takaisinsaannin konstruktio. Joitakin mainintoja siitä on löydetävissä, mutta ne ovat ohimeneviä huomautuksia muissa asiayhteyksissä. Lukijaa hämmästyttää erityisesti se, että takaisinsaanti on välillä hahmotettu eri tavalla riippuen siitä, mistä summaarisesta menettelystä oli kysymys. Takaisinsaanti maksamismääräykseen tuli vireille kanteella tavallisena riita-asiana. Velkojan todistamisvelvollisuus ”astuu voimaan aivan kuin maksamismääräystä ei olisi annettukaan”.³⁶³ Lainhaussa takaisinsaanti ei ole ”summaari-prosessin jatkoa vaan asia palautuu entiselleen”.³⁶⁴ Erikseen tutkimuksessa katsottiin aiheelliseksi korostaa, että velkojan ei tullut saada itselleen ”etua” lainhakupäätöksestä. Tämän jälkeen tutkimuksessa oli tapana siirtyä kertomaan, kuinka harvinaisia takaisinsaannit lopulta ovat. Lukumääriä pystyttiin antamaan vain lainhakupäätöksen takaisinsaannista: tällaisia asioita oli ollut ”muutamia kymmeniä”, nähtävästi koko instituution voimassaolon aikana.

Tutkimuksen kannanotot ovat tulkittavissa näkemykseksi, jonka mukaan takaisinsaannissa on kysymys saman asian käsittelemisestä uudelleen. Vanha summaarinen päätös toisin sanoen nollautui täysin, ja kaikki alkoi alusta. Konstruktio on siis

363. Näin Lager 1988 s. 227.

364. Lager 1988 s. 199.

täysin kontumasiaaliopin mukainen. Myös eurooppalaisessa vähäisten vaatimusten menettelyssä itse unionin asetus asettuu varsin selkeästi (vaatimusten) toistetun asiakäsittelyn kannalle. Vastaaja voi pyytää annetun tuomion ”uudelleen tutkimista” (EU-VVM 18 art.). Kansallinen toteutus kuitenkin rajoittaa uudelleen tutkintaa palauttamalla sen kansallisen lain mukaiseen takaisinsaantiin.³⁶⁵ Asetus tämän sallii, mutta suomalaisessa tutkimuksessa on tuotu esiin, kuinka kansallinen sovellus voisi olla ”itsenäinen ja laajempikin” – mikä on tulkittavissa varovaiseksi kritiikiksi. Tosin samalla myönnetään, että uudelleenkäsittely jää joka tapauksessa suppeatutkintaiseksi. Tuomioistuimella on vain ’rajallinen mahdollisuus” arvioida vaatimusta uudelleen.

Summaarisen lainkäytön varhainen tutkimus yritti sulauttaa konstruktiionsa kaikki vaihtoehdot.³⁶⁶ Tuloksena oli varsin sekava kehitemä, jossa muutoksenhaun yhdistettiin jatkohypoteesi. Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon oli lähtökohtaisesti muutoksenhakua. Se ei kuitenkaan ollut tavallista sellaista, koska takaisinsaannin hakija sai aikaan asian ottamisen uudelleen esille samassa tuomioistuimessa (”sakens omedelbara återupptagande vid samma rätt”). Tämä oli tutkimuksen mukaan erikoista, koska muutoksenhauille oli ominaista niin sanottu devolutiivinen vaikutus. Siinä asia lakkaa olemasta vireillä ensimmäisessä tuomioistuimessa ja tulee vireille toisessa. Tutkimuksessa ei lähemmin mietitty, miksi aikanaan oli päädytty tähän järjestelyyn. Voi olla, että vastaus oli aikalaisille muutoinkin ilmeinen. Takaisinsaannin päätyminen samaan tuomioistuimeen oli kenties tarkoituksenmukaista. Tuomari ja lautakunta ehkä muistivat aikaisemman käsittelyn.³⁶⁷ Velkomusasioita-han oli tuohon aikaan kaiken kaikkiaan vähän tuomioistuimissa, etenkin maalla. Moderneissa tuomioistuimissa tätä hyötyä ei enää ole. Aikaisemmasta summaarisesta asiasta on vain asiakirjajälkiä.

Nykyformaattissa olisi yhdentekevää, missä takaisinsaantiasia tulee vireille. Niitä ei olisi tarpeen osoittaa määrättyihin käräjäoikeuksiin. Oikean konstruktion löytämistä sama forum -formaatti ei edistänyt. Vaikka takaisinsaanti oli muutoksenhakua, takaisinsaanti oikeudenkäyntinä oli kuitenkin aikaisemman oikeudenkäynnin jatkoa. Kaikki aikaisemmin esitetty oli uuden oikeudenkäynnin aineistoa. Konstruktio ei aikanaan ollut niin ristiriitainen, miltä se nyt kuulostaa. Samaa voitiin nimittäin

365. Lindfors 2012a s. 338.

366. Sjöström 1916 s. 225.

367. Vuoden 1972 uudistuksessa tarkoitettiin ehkä tätä, kun puhuttiin ”tarkoituksenmukaisuussyistä”. Ne puolsivat, että yksipuolisen tuomion antaneen tuomioistuimen oli itse käsiteltävä takaisinsaantikanne. Nykytutkimus pitäisi asian päättymistä samaan tuomioistuimeen pikemmin haittana. Muistivat aikaisemmasta summaarisen asian käsittelystä kenties hiipivät takaisinsaantiasian ratkaisuaineistoon. Tuomioistuin voi myös olla taipuvainen pitämään kiinni aikaisemmasta tuomiostaan, vaikka se ei asiaratkaisu olekaan.

sanoa muutoksenhausta yleensäkin. Vain asianosaisten roolit vaihtuivat: kantajasta tuli vastaaja ja vastaajasta kantaja. Jatkohypoteesi näkyi myös yksityiskohdissa. Aikaisempi kantaja ei saanut takaisinsaantiprosessissa muuttaa vaatimuksensa oikeusperustetta. Jos hän oli perustanut vaatimuksensa tavalaruottoon, hän ei voinut vedota siihen, että kyseessä olikin ollut velaksianto. Myöskään todistustaakka ei liikkunut: se oli entisellä kantajalla.³⁶⁸

Vuoden 1972 uudistuksen aineistoa lukeva puolestaan vakuuttuu siitä, että takaisinsaanti on varsinaista muutoksenhakua; se toistetaan useaan kertaan hallituksen esityksessä. Muutoin niukkasanaaisessa hallituksen esityksessä mainitaan lähemmin perustelematta, että takaisinsaanti on ”yksipuoliseen tuomioon johtaneen oikeudenkäynnin jatkoa”. Perustelulausuman arvoa kyllä heikentää hieman sen käyttäminen perusteluksi sille, ettei takaisinsaantiasiaa voi ratkaista yksipuolisella tuomiolla.³⁶⁹ Esitys myös tuo esiin, mitä muutoksenhaun ominaisuudesta seuraa. Takaisinsaantikanne on tästä syystä kohdistettavissa ”yksipuolisen tuomion muodollisiinkin perusteisiin”.³⁷⁰ Käsitys takaisinsaannista varsinaisena muutoksenhakuna ei ole tutkimuksessa niin itsestään selvä, miltä se lainvalmisteluaineiston valossa kuulostaa. Siinä on nähty aivan toisenlaisia konstruktioita. Kuvaus takaisinsaannista ”uutena mahdollisuutena vastata kanteeseen” on sekin onnistunut vastaajan näkökulmasta, vaikka se ei vie konstruktio keskustelua eteenpäin.³⁷¹ Osuva on myös maininta, jonka mukaan takaisinsaannissa vain ”aikaisempi piilevä oikeusriita” tulee näkyviin. Takaisinsaannin rinnastaminen menettelyn määrääjän palauttamiseen, mitä sitäkin on kannatettu, tukisi jatkokäsittelyn hypoteesia.³⁷² Takaisinsaantiin jää jatkokäsittelyn piirteitä, eikä kukaan ole niitä kiistänyt.

Takaisinsaantia yksipuoliseen tuomioon on uudessa tutkimuksessa kutsuttu apellytityypiksi muutoksenhauksi.³⁷³ Takaisinsaantihakemuksella asia palautuu siihen tilaan, missä se oli. Näin takaisinsaanti on aikaisemman oikeudenkäynnin jatkamista,

368. Tässä Sjöström hieman jousti. Jos entinen kantaja pystyi esittämään takaisinsaantiasiasa puoli näyttöä vaatimuksestaan, hän saattoi vaatia entistä vastaajaa valalle eli vannomaan, oliko kantajalla saatavaa häneltä vai ei. Valaan liittyi rangaistusuhka, joten vastaajan saaminen valalle oli kantajalle huomattava etu. Vastaajan pakottaminen valaan ei muutoin ollut summaarisessa asiassa mahdollista. Tutkimuksen mukaan kanne oli hylättävä, ellei kantaja kyennyt esittämään täyttää näyttöä vaatimuksistaan.

369. Ks. hallituksen esitys 12/1971 vp. s. 6. Nykyisin tällaista perustelua ei tarvita; hakemusasiaa ei ratkaista yksipuolisella tuomiolla, vaan hakemus joko hyväksytään tai hylätään. Ks. jäljempänä jakso 6.3.2.

370. Näin hallituksen esitys 12/1971 vp. s. 6. Mikään laajennus tämä ei ollut. Samalla kannalla oli ollut jo vuoden 1734 laki.

371. Näin Nurro 2021 s. 56.

372. Ks. Lager 1988 s. 144.

373. Kulmala 2021 s. 6.

mistä taas seuraa, ettei hakijan tarvitse osoittaa yksipuolista tuomiota virheelliseksi. Näinhän voidaan todella sanoa. Entisen kantajan sen sijaan tulee, jos tulkinta pelkistetään, osoittaa, että tuomio oli oikea, toisin sanoen kantajalla oli väittämänsä saatava tai muu oikeus. Takaisinsaannin hakeminen kumoaa näin sen laiminlyöntivaikutuksen, johon yksipuolinen tuomio perustui. Kun takaisinsaantihakemus hyväksytään, ”taustalla olevan” riita-asian käsittelyä jatketaan siitä, mihin se ennen yksipuolisen tuomion antamista jäi, kielikuvan mukaan ikään kuin yksipuolisen tuomion aikaansaannutta laiminlyöntiä ei olisi koskaan tapahtunutkaan.³⁷⁴ Varhainen tutkimus tavoittikin tämän seikan katsoessaan, että entisellä kantajalla eikä entisellä vastaajalla oli todistustaakka takaisinsaantiasiassa. Vuoden 1993 (ja jo vuoden 1972) mallissa tämä on entistä selvempää. Entiselle kantajalle asetetaan näyttövelvollisuus, jota kantajalla ei asian aikaisemmissa vaiheissa ollut. Takaisinsaanti näin kuvattuna tuo monen lukijan mieleen hallinto-oikeudesta tutun oikaisuvaatimuksen, jolta samoin puuttuu vireilläoloa siirtävä vaikutus (hallintolaki 484/2003). Niistä löytyy paljon yhteisiä ulkoisia piirteitä. Oikaisuvaatimus on tehtävä kirjallisesti sille viranomaiselle, joka on tehnyt päätöksen. Vaatimuksessa on jopa ilmoitettava, millä perusteella oikaisua vaaditaan (49d §). Oikaisuvaatimus on lisäksi tehtävä samoin 30 päivässä. Ellei sitä tehdä määräajassa, vaatimus jätetään tutkimatta (49c §). Lisäksi oikaisuvaatimukselta on annettava perusteltu ratkaisu sen sisältämiin vaatimuksiin (49g §).

Takaisinsaannin hahmottamiseen tai ”konstruointiin” ei ole syytä uhrata sivutilaa. Kaikki esillä olleet hahmotukset tavoittavat jonkin puolen takaisinsaannista mutta eivät kaikkea: ne ovat tässä suhteessa yhtä hyviä tai huonoja. Kuten edellä sanottiin, yksimielinenkään hahmotus ei määrää yksittäisiä tulkintoja. Enintään voidaan puhua eräänlaisesta polkuriippuvuudesta. Hahmotus muutoksenhakuna suosii hypoteesia takaisinsaannista summaarisen asian käsittelyn jatkona, kun taas takaisinsaannin näkeminen uudelleen käsittelynä tekee luonteviksi ne tulkinnat, joissa lähdetään ’tyhjältä pöydältä’. Tämä tarkoittaa, että takaisinsaanti on uusi ja erillinen oikeudenkäynti. Joka tapauksessa vallitseva muutoksenhakukonstruktiio on väkinäinen. Takaisinsaanti on vastaajan oikeussuojakeino mutta kaukana muutoksenhausta. Tällainen konstruktiio on jopa vaaraksi, koska se johtaa huonosti sopiviin muutoksenhaun analogioihin. Tarkkaavainen lukija huomauttaa, että takaisinsaannin hahmotus täydelliseksi uudelleen käsittelyksi kaatuu sekin preklusioon. Jos yksipuolinen tuomio annetaan vasta pääkäsittelystä, pääkäsittelyn aikaansaama preklusio ulottuu myös takaisin-

374. Vuorenpää 2023 s. 216. Käsittelyn jatkamisesta on kylläkin syytä puhua varoen, asiaahan ei ole lainkaan käsitelty tyyppitapauksessa. ”Käsittely” on sen toteamista, että vastaaja ei ole antanut vastausta ja että kantajan vaatimus ei ”näytä” selvästi perusteettomalta.

saantiasiaan.³⁷⁵ Takaisinsaannin perusteena ei voi olla sellainen seikka, johon vastaaja ei olisi saanut vedota hypoteettisessa (eli siis poissaolon takia asiallisesti pitämättä jääneessä) pääkäsittelyssä. Jos lähdetäisiin uudelleen käsittelystä, mikään aikaisempi prosessioikeudellinen seikka ei ulottaisi vaikutustaan takaisinsaantiasiaan.

6.1.3. KUSTANNUKSET TAKAISINSAANTIPROSESSISSA

Takaisinsaantiasian kustannusten jako, oli se todellinen tai kuviteltu, heijastuu suoraan entisen vastaajan toimintaan. Vastaaja ei ryhdy takaisinsaantiin, ellei hän luota siihen, että hän voittaessaan saa korvauksen kustannuksista vastapuolelta. Yksipuoliossa tuomiossa kysymys on yleensä ollut pienestä saatavasta. Vaikka saatava olisi jo kokonaan maksettu tai peritty häneltä, suorituksen palautumisella korkoineen ei ole hänelle todellista taloudellista merkitystä. Se on lähinnä asiassa voittamisen symboli. Jos oikeus korvaukseen kustannuksista on epäselvä, vastaaja jättää helposti sikseen ajatukset takaisinsaannista. Takaisinsaanti on tällöin negatiivisen arvon asia.³⁷⁶ Vastaaja miettii tietenkin myös omaa kuluvastuutaan. Jos se on todennäköinen tai edes mahdollinen, hänen halukkuutensa takaisinsaantiin vähenee entisestään. Hän voi kuitenkin luottaa siihen, että hän ei hävitessään tosiasiallisesti joudu korvausvelolliseksi.³⁷⁷ Lopputulos on esimerkiksi osavoitto, sovellettavaksi tulee sosiaalinen kulusääntö, ulkopuolinen maksaa kustannukset ja niin edelleen. Vastaaja voi olla niin vähävarainen tai varaton, ettei kuluvastuulla ole hänelle mitään merkitystä. (Tosin tällöin hän luultavasti ei pysty aloittamaan uutta oikeudenkäyntiäkään.) Oli niin tai näin, vastaajalle suopea tulkinta on ennakkoehto sille laajalle takaisinsaantifrekvenssille, mitä järjestelmä ihanteellisesti toimiakseen kaipaisi.

Summaarisen asian kustannukset ovat rutiinisoveltamista ja erityisen helppoa sellaista. Oikeusministeriön asetus määrää normaalitilanteille tarkat taksat. Sen sijaan virallistutkinnan kustannuksia ei, kuten todettiin, vähällä soviteta OK 21 luvun puitteisiin: virallistutkinnassa vastakkain ovat käytännössä tuomioistuimien ja kantajien, kun vastaaja taas jatkaa passiivisuuttaan. Tämä on kaikkea muuta kuin normaali asetelma. Oikeudenkäyntiformaatti ei tunnu olevan yksin ratkaiseva. Takaisinsaant-

375. Ks. jäljempänä jakso 6.3.2.

376. Negatiivisen arvon teoriasta ks. Bebchuk-Klement 2012 s. 341. Negatiivinen arvo on merkittävä oikeuksiin pääsyn tosiasiallinen este. Siitä kärsii etenkin heikko kerta-asianosainen, jonka oma intressi on vähäinen. Summaarinen asia on tyypiesimerkki ilmiöstä.

377. Tähän vaikuttavat myös kaupalliset takaisinsaantipalvelut. Niihin monesti kuuluu sitoutuminen vastapuolen kuluista vastaamiseen.

tiasiaassa kustannusten jakautuminen oli ongelma jo silloin, kun takaisinsaantia oli vaadittava kanteella.³⁷⁸ Vuoden 1993 jälkeen kuluvaluuissa on nähty vielä enemmän erikoisia piirteitä.³⁷⁹ Jos entinen vastaaja voittaa, hän voi joutua korvaamaan hävinneelle entiselle kantajalle ne kustannukset, joita hänen ”passiivisuutensa” summaarisessa asiassa aiheutti. Vaikka tulkinta perustuu prosessilakiin (perustana OK 21:5), sitä on vaikea hyväksyä. Täytyy muistaa, että tuossa vaiheessa maallikko hoitaa itse asiaansa eikä häneltä voi vaatia prosessilain standardien mukaista toimintaa. Sitä paitsi passiivisuus on vastaajalle monesti paras toimintatapa.

Kustannusten jakautumisen ongelma on sittemmin kärjistynyt siirryttäessä takaisinsaannissa hakemusasiaan. Siinä esille nousee kysymys, miten ankara kuluvaluu ylipäättään soveltuu yhden asianosaisen hakemusasiaan. Totta on, että takaisinsaantiasia on vielä hakemusasioiden sarjassakin erikoinen, koska siihen on sisäänrakennettuna adversiaalisuus. Kuluvaluuun keskeinen jakoperuste, asian voitto tai häviö, ei toimi kunnolla hakemusasioissa. Lopputulosta arvioitaessa takaisinsaanti on kuitenkin helppo hakemusasia. Hakijan voidaan sanoa takaisinsaantiasiaassa voittaneen, kun hänen hakemuksensa pääosin hyväksytään. Hakija on taas hävinnyt, kun hakemus kokonaisuutena hylätään: osavoittoon päädytään, kun kumpikaan ei toteudu täysimääräisesti.

Hakemusasian kustannuksista ei laissa ole takaisinsaantiasioihin soveltuvia erityissäännöksiä. Takaisinsaantiasiaassa ei ole myöskään sellaista taksoittavaa taulukkoa, jollainen on voimassa yksipuolisella tuomiolla ratkaistavassa asiassa. Yleisen viittauksen perusteella sovellettavaksi tulee OK 21 luku, joka taas on kirjoitettu kaksi-asianosaisia riita-asioita ajatellen.³⁸⁰ Hakemusasian erikoisuus on konstruktiiuvin kysymys, kuka on asianosainen. Luvun mukainen vastuu nimittäin edellyttää sekä asian häviämistä että asianosaisen asemaa asiassa. Ensimmäinen ei, kuten todettiin, tuota tavallisesti ongelmia: hakija (eli entinen vastaaja) voittaa, kun hakemus hyväksytään ja häviää, kun se hylätään. Voittamisen ja häviämisen määrittely ei siis olennaisesti poikkea siitä, mitä se olisi normaalissa riita-asiaassa. Takaisinsaannissa osavoittotilanteet ovat kylläkin tavallisia. Hakija voittaa, ja entisen kantajan vaatimus hylätään vain joltain osin, tavallisesti parin tai kolmen korko- tai kuluerän osalta. Tällainen erä on periaatteessa sivuvaatimus, mutta se voi olla moninkertainen euromääräisesti pääomaan verrattuna. Vastuun määrittelyä sekoittavat myös tavalliset liitännäiskanteet, jotka osaksi hyväksytään, osaksi hylätään. Pääasiallisen

378. Ks. lähemmin Sjöström 1916 s. 244.

379. Ks. Leppänen 1998 s. 263.

380. Tämä koskee tietenkin vain dispositiivisia hakemusasioita eli asioita, joissa sovinto on sallittu. Ks. Saarensola 2017 s. 25.

voittajan hakeminen muodostuu niin tilannekohtaiseksi ja harkinnanvaraiseksi, että tuomioistuimien varmasti kokee kiusauksen hylätä kaikki korvausvaatimukset osavoittotilanteissa.

Sen sijaan vastapuoli on käsitteellisesti ainoastaan osallinen, jolla ei ole automaattista vastuuta hakijan kustannuksista.³⁸¹ Vastapuoli joutuu kuvainnolliseksi ja korvausvelvolliseksi ainoastaan silloin, kun hän osallistuu käsittelyyn, toisin sanoen vastustaa hakemusta. Jos hän pysyy passiivisena tai jättää asian ”oikeuden harkintaan” (näin KKO 1993:83), hän ei ole ollenkaan velvollinen korvaamaan hakija-asianosaisen kustannuksia. Hakemusasian keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, millainen osallistumisen taso ja laatu laukaisee piilevän kuluvastuun. Periaate tekee herkästi takaisinsaannista niin sanotun negatiivisen arvon asian. Hakijan maksettavaksi jäävät kustannukset asiassa voivat – ja itse asiassa lähes aina niin tekevätkin – ylittää sen, mitä hän asiassa voi voittaa. Summat kantajan alkuperäisissä vaatimuksissa ovat yleensä muutama sata euroa, useisiin tuhansiin nousevat vaatimukset ovat jo epätavallisia. Lähes kaikki summaariset asiat mahtuvat siihen 20 000 euron enimmäismäärään, jossa asiaa ei enää joissakin tuomioistuimissa saa antaa käräjänotain ratkaistavaksi.³⁸²

Entisen kantajan kuluvastuun pääsääntöinen aukollisuus vie entiseltä vastaajalta tyystin motivaation takaisinsaantiin. Onnistuneen takaisinsaannin tulos voi tällöin olla tappiollinen: se maksoi enemmän, mitä olisi tarvittu saatavan maksamisen maksuvelvollisuutta riitauttamatta. Takaisinsaannin muuttaminen hakemusasiaksi on näin vastaajalle epäedullinen periaateratkaisu, olkoon että sen tavoitteet olivat ehkä hyvät. Takaisinsaannissa yksipuolinen kulusääntö olisi selvästi ainoa tasapuolinen korvaussääntö. Totta on, että hakemusasiaformaatti vastaveroisesti vähentää myös takaisinsaantia hakeneen vastaajan korvausvelvollisuutta, jos tai kun tämä häviää asiassa. Se taas rohkaisee takaisinsaantiin. Näyttää kuitenkin siltä, että pelko voiton hyödyttömyydestä painaa harkinnassa enemmän kuin pienehkö kuluriski. Ihmiset ja

381. ” - - - pelkkä hakemuksen vastustaminen ei ole peruste määrätä kuultavaa korvaamaan hakijan oikeudenkäyntikuluja osittainkaan.” Vastuu syntyy, kun vastustaminen aiheuttaa hakijalle lisäkustannuksia. Ks. Linna 2022b s. 185. Ensimmäiseen tulkintaan on syytä yhtyä, mutta jälkimmäinen epäilyttä. Pääosa kustannuksista syntyy valmistautumisesta ja on suurin piirtein vakio. Takaisinsaantiasiaa hakijan on pakko odottaa kiivasta ja asiantuntevaa vastarintaa. Tulkinta muuttaa – viimeistään – takaisinsaantiasiat negatiivisen arvon asioiksi, koska vain pieni osa kokonaiskustannuksista voi tulla tulkinnan mukaan korvattavaksi. Formaattimuutos siis heikentäisi näin tulkittuna merkittävästi hakijan (eli entisen vastaajan) jälkikäteistä oikeussuojaa. Tässä tutkimuksessa tulkintaa ei hyväksytä. Hakemusta vastustava vastapuoli joutuu korvaamaan hävitessään kaikki hakijan kustannukset (jos ne ovat tarpeellisia), eikä syy-yhteyttä ryhdytä selvittämään.

382. Ks. edellä jakso 3.1.

etenkin kuluttajapalkansaajat ovat kokemuseräisesti riskiaversiivisia; he välttelevät riskinottoa. Kuluvastuun katoaminen passiivisen vastapuolen tapauksessa ei kuitenkaan tunnu tosiasiallisesti sellaiselta ongelmalta, millaiseksi se teoriassa muodostuisi. Käytännössä vastapuoli eli entinen kantaja ei juuri voi välttää lähtökohtaista kuluvas-
tuutaan. Perintäalan liiketoiminnan dynamiikka nimittäin pakottaa perimistoimis-
ton, oli se kantaja de facto tai de jure, sitkeään vastarintaan, jopa tekemään väitteitä,
joita ei ole ennen suomalaisessa tuomioistuimissa nähty.

Tämän tutkimuksen teemaan ei kuulu kehittää perintäalan strategioita. Perintä-
alan tehokas vastastrategia on kuitenkin niin ilmeinen, ettei sen paljastaminen vahin-
goita potentiaalisia takaisinsaannin hakijoita. Vastastrategia on tai oikeammin olisi
täydellinen passiivisuus takaisinsaantiasioissa. Tällöin kuluvastuu ei aktualisoidu – ja
takaisinsaantiasiat pysyvät negatiivisen arvon asioina kaikkein suurimpia vaatimuk-
sia lukuun ottamatta. Näin kaupalliset takaisinsaantipalvelut katoavat markkinoilta,
ja takaisinsaantiasioista tulee vanhaan tapaan taas harvinaisia. Hinta on kuitenkin
liiallinen: perintäala menettää kasvonsa suuren yleisön silmissä, uskottavuutensa
tuomioistuimissa sekä asiakkaittensa luottamuksen. (Perintäalan asiakkaita ovat
saataviaan perivät velkojat eivätkä velalliset.). Vastapuoleksi joutuvia perintäalan
yrityksiä ei nykyisin voi moittia strategisesta passiivisuudesta vaan päinvastoin yli-
mitoitetusta vastarinnasta. Logiikka selittääkin, miksi parhaalta näyttävää strategiaa
ei ole eikä tulla omaksumaan laajemmin.

Takaisinsaantiasioissa aktualisoituu tulkintakysymyksiä, jotka eivät ole arkipäi-
vää riita-asioissa. Tällaisia ovat erikoistumisen vaikutus lakimiehen palkkioon ja oi-
keudenkäyntikulujen todellisen maksajan merkitys. Takaisinsaantiasioita hoitavat
siihen erikoistuneet lakimiehet. Voidaan väittää, että erikoistuminen vähentää niitä
korvattavia työtunteja, joita tarvitaan oikeudenkäyntiin valmistautumiseen. Valmis-
tautumisaika lyhenee. (Epäilevä tuomas jää miettimään, eikä siitä ajasta, joka menee
erikoistumisen, pitäisi kompensoida, mutta se on sivuseikka.) Tuomioistuin joka
tapauksessa joutuu arvioimaan valmistautumisaikaa asiatyypille ominaisen keski-
määräisen ajan mukaan. Jos ilmoitettu tuntimäärä on normaalirajoissa, sen kiistävän
vastapuolen on mahdotonta uskottavasti väittää ja vielä vähemmän osoittaa, että ai-
kaa kuluikin vähemmän. Toinen erikoistumiseen liittyvä kysymys on aikaveloituksen
tuntipalkkio: onko erikoistunut lakimies oikeutettu korkeampaan tuntipalkkaan kuin
erikoistumaton? Vastaus on myöntävä, jos kysymyksessä on erikoistumista vaativa
oikeustieteen, tekniikan tai liiketalouden erikoisala.³⁸³ Takaisinsaantiasioita ei kui-

383. Ks. esimerkiksi Ylönen 2014 s. 416.

tenkaan hevin voi pitää asiatyypinä, joka vaatisi tällaisen erikoisalan tietoja. Se on pikemminkin varsin tavallinen normaalin asianajopraktiikan asia.

Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon on ainoa asiatyyppejä, jossa on tuotu esiin OK 21 luvun perimmäinen kysymys: onko voittaneella asianosaisella oikeus korvaukseen oikeudenkäynnin kustannuksista ainoastaan, kun hän itse ne maksaa.³⁸⁴ Tämä johtuu siitä, että asiatyypissä käytetään muutoin hyvin harvinaisia rahoitusjärjestelyjä, tulospalkkiotoimeksiantoja sekä ulkopuolisen sitoumuksia vastata oikeudenkäynnin kustannuksista. Julkisen vallan interventio tuo monesti mukaan tällaisia tilanteita.³⁸⁵ Ratkaisu KKO 2025:96 osoittaa – tosin epäsuorasti – että tulospalkkioehdot eivät korvausvelvollisuudessa tule huomioon otetuiksi. Se on johdonmukainen päätelmä. Tulkinta on samalla praktinen välttämättömyys. Vastakkainen tulkinta merkitsisi, että tarvitaan säännöt muun muassa pro bono -asianajamisen, tulospalkkioehtojen, ulkopuoliseen rahoittajan ja muiden lukuisten muunnelmien varalta. Ja vaikka sekundääritulkinnoista päästäisiin yksimielisyyteen (mikä ei ole todennäköistä), niiden faktaperustan selvittäminen vaatisi jo uuden oikeudenkäynnin.³⁸⁶

Laki ei kirjaimellisesti tulkittuna myöskään edellytä, että asianosaisen olisi itse kustannuksista vastattava tai vielä vähemmän ne etukäteen maksettava, laki puhuu yleiskielisesti ”kustannuksista”. Itse asiassa laissa ei edes vaadita, että kustannukset ylipäätään tulevat maksetuiksi. Voittanut asianosainen voi antaa ne anteeksi, jättää kustannukset perimättä tai jopa kieltäytyä ottamasta vastaan hänelle tarjottua suoritusta. Pääkäsitellyn lopussa esitetään tavallisesti laskuja, joita ei ole vielä maksettu. Jargongissa puhutaan tällöin realistisesti laskelmista eikä laskuista, mikä tuo esiin tämän vivahteen. Ratkaisussa KKO 2025:96 omaksuttu maksamisfiktio on takaisinsaatiasioissa käytännön välttämättömyys. On mahdotonta selvittää oikeudenkäynnissä kustannusten lopullista maksajaa. Vaikka tämä ongelma ei ehkä pääosassa takaisinsaatiasioita aktualisoidu tai vastapuolella ei ole halua tehdä siitä kiistakysymystä, kustannusvastuuta joka tapauksessa rasittaa hakemusasioiden erityissäätely. Sääntely on paitsi erityistä myös sovelluksiltaan heikosti ennakoitavaa. Se taas vie takaisinsaintia pohtivalta vastaajalta motivaatiota. Epävarmuus siis suosii vastapuolta. Tämä ei ole yllätys. Vakavarainen toistuvaisasianosainen (tässä perimistöimistö) kestää epävarmuutta, heikko kerta-asianosainen (tässä kuluttajapalkansaaja) taas ei.

384. Ks. Koulu 2020 s. 235.

385. Ks. edellä jakso 1.4.1. Ks. myös Koulu 2020 s. 174 ja 247.

386. Esimerkiksi: onko sivullisen suoritus tarkoitettu lahjaksi vai lainaksi?

6.2. TIEDOKSIANTO JA PREKLUUSIO

6.2.1. TAKAISINSAANNIN DYNAMIIKKA

Vuoden 1734 laki sivuutti maininnalla tiedoksiannon. Laissa kaikesta päättäen oletettiin, että vastaaja sai tiedon yksipuolisesta tuomiosta, kun kantaja haki tuomion täytäntöönpanoa. Tämä luonnollinen oletama ei ole kadonnut. Vastajan katsotaan saaneen tiedon yksipuolisesta tuomiosta ulosmittauksessa, joka on toimitettu hänen läsnä ollessa (OK 12:15.1 i.f.). Tässä suhteessa täytäntöönpano itse on kuitenkin kokenut rajuja muutoksia. Sen seurauksena luonnollisin tiedoksi antamisen (tai oikeamin tiedoksi saamisen) tapa on kadonnut. Ulosmittauksia ei juuri koskaan toimiteta niin, että velallinen olisi niissä paikalla.³⁸⁷ (Ulosoton hakija voi kuitenkin erikseen pyytää tuomion tiedoksiantoa, mutta tällaiset pyynnöt ovat harvinaisia.) Virkahuoneessa tehty ulosmittaus, johon velallinen ei tule, taas ei riitä tiedoksiannoksi, vaikka velallinen ehkä on kutsun kautta saanut tiedon yksipuolisesta tuomiosta. Tulkinta vahvistettiin ratkaisussa KKO 2021:2.³⁸⁸

Joku voi ihmetellä, miksi tiedoksi antaminen on jäänyt kantajan tehtäväksi. Tuomioistuimien yleensä huolehtii tiedoksiannoista, sillä on siihen valmis infra sekä tarkka sääntely. Lisäksi yksipuolisen tuomion tiedoksianto jos mikä olisi helppo automatisoitava. Historiallinen jatkuvuus on toki vahva. Jo vuoden 1734 laki edellytti tuomioistuimen määräävän erikseen, ”miten voittapuolen on toimitettava vastapuolellensa tieto tuomiosta”. Suurempi ihme oikeastaan on, miksi laissa on pidetty voimassa ikivanha ja anakronistinen järjestely. Lisäksi tiedoksiannon tapa on määritelty epämääräisimmällä mahdollisella tavalla. Tiedoksiannon on oltava ”todisteellinen”. Tämä ei sano lukijalle mitään, mitä hän ei ennen tietäisi; kaikkien tiedoksiantojenhan on oltava ”todisteellisia”, jotta niillä olisi juridista merkitystä. Myöhäisiltä takaisinsaaneilta ja ”todisteellisen tiedoksiannon” -ongelmavyyhdeltä vältyttäisiin, kun tuomioistuimien huolehtisi tiedoksiannosta ja se tehtäisiin OK 11 luvun yleisten säännösten mukaisesti. Aikanaan kantajalle siirretty tiedoksiantotehtävä oli kieltämättä mielekäs. Tuomioistuimilla ei ollut muita tiedoksiantotehtäviä eikä kapasiteettia tiedoksi antamisesta huolehtimiseen. Nykytilaa ehkä selittää osaksi historiallinen jatkuvuus eli modernimmin polkuriippuvuus, osaksi nähtävästi halu varjella tuomioistuimia uusilta tehtäviltä. Jälkimmäisessä nettohyötyä ei ole saatu. Potentiaalinen työnsääs-

387. Näin Nurro 2021 s. 56.

388. Tiedoksi antaminen oli esikysymys: tapauksessa oli kysymys yksipuolisen tuomion purkamisesta ja siitä, oliko tuomio saanut lainvoiman. Vastaus esikysymykseen oli kieltävä, joten hakemus tuomion purkamisesta jätettiin tutkimatta. Ks. Vaitoja 2021 s. 22. Ratkaisuun palataan jäljempänä jaksossa 6.4.

tö katoaa sotkuisiin takaisinsaantiasioihin, joissa kysymys tiedoksiannosta ja sen ajankohdasta on lähes aina esikysymyksenä. Tiedoksiannon siirtäminen tuomioistuimelle ei olisi suuri hyppäys.³⁸⁹ Tuomioistuin antaa jo nykyisin tiedoksi sellaiset yksipuoliset tuomiot, jotka ovat hypoteekkituomioita tai joissa määrätään oikeusapulain mukaisista korvauksista (OK 12:14.2). Ensimmäistä poikkeusta voidaan perustella kiinteää omaisuutta koskevien oikeussuhteiden selkeydellä, jälkimmäinen selittyy vain pelkillä valtiontalouden intresseillä.

Lain ajatus näyttää joka tapauksessa olleen, että kantajan huoleksi jää avata takaisinsaannin preklusiivinen ikkuna. Oikeuskäytäntö kuitenkin on omaksunut linjan, jonka mukaan vastaajalla on oikeus hakea takaisinsaantia, vaikka hän ei olekaan saanut todisteellista tiedoksiantoa. Määräajan alkua laskettaessa tämä ei kuitenkaan muuta perustavaa kysymyksenasettelua: keneltä tiedoksiannon on tultava, ja millainen sen on oltava? Lähtökohtana ymmärrettävästi on, että käytetyn säännön on oltava yhtäältä vapaa tulkinnoista, toisaalta helposti sovellettava. Epämääräinen alkamisajankohta ei ole sen enempiä vastaajan kuin kantajan etujen mukaista. Summaarisen lainkäytön erikoisuus on, että määräaika ei ala ollenkaan kuluu, ellei todisteellista tiedoksiantoa tapahdu. Takaisinsaantiaika pysyy siis auki loputtomiin. Tässä suhteessa lainsäädäntö on tavallaan mennyt takaperin. Vuoden 1954 maksamismääräyslaki tukki ikuisen takaisinsaannin. Määräaika alkoi kuluu myös siitä, kun vastaaja maksoi velan (9.2 §).³⁹⁰ Maksamalla velallinen sitä paitsi menetti oikeutensa välittömästi takaisinsaantiin, ellei hän maksaessaan ollut ”pidättänyt oikeutta” takaisinsaantiin. Säännöksen tulkinta ei tullut testatuksi oikeuskäytännössä: takaisinsaannit maksamismääräykseen olivat äärimmäisen harvinaisia. Ilmeistä kuitenkin on, että preklusiosäännös koski vain vapaaehtoista maksua. Jos yksipuolinen tuomio siirtyi ulosottoon, maksut eivät tosiasiallisesti voineet olla ”vapaaehtoisia” normaalimerkityksessä. Siinä, tehtiinkö maksu ulosottomiehelle edelleen tilitettäväksi vai suoraan velkojalle (eli ulosoton hakijalle), ei tunnu olevan tässä suhteessa eroa.³⁹¹ Tämä ei tietenkään estä antamasta erolle merkitystä, jos maksulla menetettäisiin oikeus takaisinsaantiin.

Kantajalle uskottu tiedoksianto vaatisi, että kantajalla olisi siihen joko palkitseva (positiivinen) tai rankaiseva (negatiivinen) kannustin. Hän toisin sanoen hyötyy tiedoksiannosta tai kärsii sen laiminlyömisestä. Ainoa palkitseva kannustin on takaisinsaannin määräajan alkaminen. Voidaan myös sanoa, että määräajan jääminen

389. Tutkimuksessa onkin ehdotettu varovaisesti ”tiedoksiantotapojen kehittämistä”, jolla tarkoitettaneen tätäkin tiedoksiantoa. Ks. Helenius 2017 s. 21.

390. Toiseen vanhaan ongelmaan, tarkoittiko tämä myös osittaista maksamista, ei koskaan saatu vastausta.

391. Ks. Koulu 2003 s. 394. Maksun vaikutukseen palataan jäljempänä jaksossa 6.3.2.

avoimeksi on jonkinlainen rankaiseva kannustin: se johtaa pahimmassa tapauksessa pahasti viipyvään takaisinsaantiin, joka on kantajalle haitaksi. Laiminlyönti kuitenkin tuo säästöjä työssä ja kustannuksissa. Mitä harvinaisempia takaisinsaannit ovat, sitä enemmän tiedoksiantojen järjestelmällinen laiminlyöminen kannattaa. On muistettava, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpano tai edes varojen nostaminen eivät vaadi tiedoksi antamista.³⁹² Tässä suhteessa vuoden 1734 laki tunki ihmisluonnon paremmin: jos takaisinsaannin määräaika oli avoinna, kantaja sai nostaa varoja vain vakuutta vastaan. Tämä loi luonnollisen kannustimen, jonka teho ei riippunut vaihtelevasta takaisinsaantifrekvenssistä. Nykyjärjestelyyn jos miinhinkään sopii liikkeenhoidon viisaus ”if you have a dumb incentive system, you get dumb outcomes”.

Vähälle huomiolle jäänyt kysymys kuuluu, alkaako määräaika myös, kun tiedoksianto on ”todisteellinen” mutta se tulee tiedoksi ”väärältä” taholta. Väärä tiedoksi antaja on sellainen henkilö, jonka ”pyynnöstä” yksipuolista tuomiota ei ole annettu (OK 12:10.1). Yksipuolisen tuomion erityistä pyytämistä edellytetään kuitenkin vain suhteellisen harvinaisessa tapauksessa, jossa vastaaja jää pois istunnosta taikka ei anna häneltä pyydettyä kirjallista lausumaa tai ei vastaa siinä esitettyihin kysymyksiin. Yksipuolisen tuomion perustilanteessa, jossa vastaaja ei anna asiaan vaikuttavaa vastausta, yksipuolinen tuomio annetaan viran puolesta. Tuomiolla ei siis ole kirjaimellisesti tulkiten lainkaan ”pyytäjää”, joten kriteeri ei ratkaise asiavaltuutta. Väärä tiedoksi antaja voi olla tuomioistuimien tai se tehdään eri perimistöimistön nimissä, mitä kantaja oli. Sitä paitsi perimistöimistöt ostavat toistensa liiketoimintoja, sulautuvat sekä vaihtelevat saatavia ja niiden perintää. Tällöin siirronsaaja voi ottaa tehtäväkseen tiedoksi antamisen. Tulkintaa tuomion ”pyytäjän” yksinomaisuudesta tiedoksiantoon on vaikea puolustaa. Lakihan hyväksyy tiedoksiannoksi sen, että entinen vastaaja saa tiedon yksipuolisesta tuomiosta sen täytäntöönpanon yhteydessä.³⁹³ Ulosottomieskään ei ole tuomiota ”pyytänyt” henkilö.

Sääntö yksipuolisen tuomion ”pyytäjän” tiedoksiantovaltuudesta vie vaikeuksiin, kun tuomion tarkoittama saatava siirretään eli myydään tuomion antamisen jälkeen. Tällaiset laskutuskäytännöt vaikuttavat perintäalan rutiinotoiminnalta. Ankarasti tulkittuna sääntö tarkoittaisi, ettei saatavan uusi omistaja voisi antaa yksipuolista tuomiota pätevästi tiedoksi, toisin sanoen saada takaisinsaannin määräaika

392. Ks. jäljempänä jakso 7.1.

393. Kirjaimellista tulkintaa voidaan perustella juristeerisella logiikalla. Ulosottomies toimii velkojan puolesta. Tällöin kuka tahansa tiedoksi antaja voi vedota samaan päätelyyn: hän on saanut velkojalta tehtäväksi tiedoksiannon tai hän toimii muutoin tämän puolesta negotiorum gestio -ominaisuudessa.

alkamaan. Uusi omistaja ei ole yksipuolista tuomiota pyytänyt eikä edes ollut asianosainen oikeudenkäynnissä, jossa yksipuolinen tuomio annettiin. Lopputulos ankarasta tulkinnasta on niin kohtuuton, että myös kantajan erityisseurajalle (ja tietenkin myös yleisseurajalle) on annettava tiedoksiannon valtuus. Näin myös seuraajan todisteellinen tiedoksianto käynnistää määrääjän. Muutoin on syytä pitää kiinni oikean tiedoksi antajan säännöstä. Tuntuu vuorostaan kohtuuttomalta vastaajaa kohtaan, että hänen tulisi preklusion uhalla reagoida väärältä taholta tulleeeseen tietoon. Tästä syystä on pidettävä kiinni periaatteesta, jonka mukaan tiedon on tultava nimenomaan yksipuolista tuomiota pyytäneeltä kantajalta tai hänen seuraajaltaan. Jälkimmäisen on esitettävä tiedoksiannon yhteydessä selvitys saatavan siirtämisestä.³⁹⁴

Tiedoksianto ei ole välttämätön osa takaisinsaantia. Vastaajalle on annettu oikeus ennakoivaan takaisinsaantiin, toisin sanoen hänen ei tarvitse odottaa yksipuolisen tuomion pyytäjän tiedoksiantoa, jota ei ehkä koskaan tule (KKO 1979 II 1).³⁹⁵ Tällaista ennakoivaa takaisinsaantia tarvitaan järjestelmässä, joka antaa täydellisen täytäntöönpanokelpoisuuden kaikille yksipuolisille tuomioille.³⁹⁶ Täytäntöönpanokelpoisuushan ei ole sidottu, niin outoa kuin se onkin, yksipuolisen tuomion tiedoksi antamiseen. Perimistoimistot ovat käyttäneet tätä aukkoa hyväkseen. Perintäalan pitkäaikainen käytäntö onkin ollut, että kustannuksia ja vaivaa aiheuttavat tiedoksiannot jätetään hoitamatta. Sinänsä mahdollinen olisi ollut malli, jossa yksipuolinen tuomio olisi pantavissa täytäntöön vasta, kun tiedoksianto on tehty. Kantajan olisi esitettävä siitä selvitys ulosottoa hakiessaan. Tämä kannustaisi kantajaa tiedoksiantoihin ja poistaisi kysymyslistalta ennakoivan takaisinsaannin. Totta on, että joissakin tilanteissa, esimerkkinä yksipuolinen vahvistustuomio tai kieltotuomio, vastaajalla voi olla intressi takaisinsaantiin, vaikka kantajalla ei ehkä lainkaan ole tarvetta hakea täytäntöönpanoa. Tällaiset tilanteet ovat kuitenkin poikkeuksellisia.

394. Tässäkin vastaajalta on lupa odottaa jonkinlaista oma-aloitteisuutta. Jos hän saa tiedoksiannon taholta, joka ei ollut summaarisessa asiassa kantajana, hänen on kysyttävä, mihin tämän tiedoksiantovaltuus perustuu, valtuutukseen vai saatavan siirtämiseen.

395. Ks. esimerkiksi Halila 1972 s. 489. Ennakoivassa takaisinsaannissa on oma pulmansa. Jos hakemusta ei tutkita tai se jää sikseen (esim. hakija peruuttaa), saako vastaaja tehdä uuden takaisinsaantihakemuksen. Yksipuolista tuomiota ei ole annettu ”todisteellisesti” tiedoksi, joten takaisinsaannin määräaika ei ole edes alkanut. Uusi hakemus on periaatteessa täysin mahdollinen. Eri asia on, että tuomioistuin ehkä, todisteellisuutta teleologisesti tulkiten, katsoo hakijan saaneen tällaisen tiedon takaisinsaantia hakiessaan.

396. Ks. jäljempänä jakso 7.1.

6.2.2. TIEDOKSIANNON ”TODISTEELLISUUS”

Nykyisin tiedoksianto on lähes aina sähköinen, tavallisesti siihen käytetään sähköpostia. Jokseenkin kaikilla henkilöillä ja yrityksillä on sähköpostiosoite, joten tällaisen tiedoksiannon käyttämisen luvallisuus ja todisteellisuus voidaan ottaa annettuna. Sillä, onko osoite de facto käytössä, ei ole merkitystä, kunhan osoite on vain voimassa. Osoitteenhaltijalta on lupa odottaa osoitteen poistamista, jos hän ei lue sinne saapuneita viestejä. Tämä on luonnollista omatoimisuutta. Vaikka tiedoksi antamisen tavoista ei ole lukumääriä, sähköinen tiedoksianto lienee täysin vallitseva, kun tuomio annetaan välittömästi tiedoksi. Sen sijaan pitkään laiminlyödyt tiedoksiannot kulkevat monesti haastemiehen kautta ja tapahtuvat perinteisesti asiakirjoilla. Sähköisen tiedoksiannon kilpailuetuina ovat nopeus, halpuus erityisesti suurissa asiämäärissä ja säilyvä sähköinen jälki tiedoksiannon ajankohdasta. Jälki jää sekä viestin lähettäjän että sen vastaajan sähköpostiohjelmaan. Tiedoksiannon ajankohtatietoa on myöhemmin mahdotonta poistaa kaikkialta. Sähköiselle tiedoksiannolle asetettavat lähemmät vaatimukset alkavat nekin kiteytyä oikeuskäytännössä, esimerkkinä ratkaisu KKO 2024:45.

Ratkaisu KKO 2024:45 on harvinaisen hyvin kirjoitettu: se avaa kysymyksenasettelun sähköisessä tiedoksiannossa sekä varustaa lukijansa ratkaisuoheilla tavallisimpiin soveltamistilanteisiin. Tapauksessa kantaja käytti tiedoksiantoon sähköpostin viestiä. Itse viestissä kerrottiin asia, eli yksipuolisen tuomion tiedoksianto. Tuomio oli viestin liitteenä.³⁹⁷ Vastaaja haki takaisinsaantia sen jälkeen, kun määräaika, jos se laskettiin viestistä, oli jo päättynyt. Takaisinsaantia vastaaja perusteli ensiksikin sillä, että hän ei ollut antanut suostumustaan tällaiseen tiedoksiantoon. Toiseksi vastaaja ei myöskään ollut saanut avatuksi viestin PDF -muotoista liitettä. Näin ollen takaisinsaannin määräaika ei ollut alkanut kulua. Käräjäoikeus yhtyi hakijan näkemykseen. Se tutki hakemuksen sekä kumosi yksipuolisen tuomion, koska takaisinsaantihakemus oli tehty määräajassa. Hovioikeus oli eri mieltä. Se totesi tiedoksiannon asianmukaiseksi ja jätti näin hakemuksen takaisinsaannista liian myöhään tehtynä tutkimatta. Korkein oikeus yhtyi hovioikeuden tulkintaan. Vastaaja oli laissa tarkoitettulla tavalla saanut tiedon sekä tuomiosta että siihen sisältyvistä ohjeista, miten takaisinsaantia haetaan.

Ratkaisu oli kuitenkin äänestys: yksi oikeusneuvos edusti tiukempaa tulkintalinjaa. Hän katsoi, ettei kantaja ollut näyttänyt vastaajan saaneen todisteellista tietoa yksipuolisesta tuomiosta. Enemmistön ratkaisuohe, jonka mukaan vastaajalla on

397. Ratkaisusta ks. Koulu 2025 s. 17.

oltava todellinen mahdollisuus perehtyä tuomioon ja että se riittää, ottaa kuitenkin tasapuolisesti huomioon sekä käytännön realiteetit että vastaajan oikeussuojan. Kantajanhan on mahdotonta osoittaa, että vastaaja de facto on saanut liitteen avatuksi ja lukenut yksipuolisen tuomion ohjeineen. Edes perinteinen haasteen tiedoksianto ei tällaista lukemista ja vielä vähemmän asiakirjoihin perehtymistä takaa. Samoin oli yleisen elämäkokemuksen nojalla oikeutettua olettaa, että viestin vastaanottaja vähintään ilmoittaisi viestin vastaustoiminnolla, kun hänen saamansa viesti tai sen liite ei ollut luettavissa, toisin sanoen se ”ei aukea”. Hänellähän on käytettävissään oikea sähköpostiosoite. Vastaanottajan on siis vaadittava lähettäjästä vaihtamaan viestin formaatti tai siirtymään muuhun tiedoksiantotapaan. Tulkinta ehkä olisi toinen, jos viestin kytkentä yksipuoliseen tuomioon ei kävisi ilmi itse viestistä tai sen otsikosta (ratkaisun tapauksessa yhteys oli selvä, eikä vastaanottaja edes yrittänyt sitä kiistää). Näin voi käydä, jos viestejä vaihdetaan usein ja viestin otsikko on hyvin yleinen, tyyppiä ”velkasuhteesta tiedoksi”. Tosin tässä tapauksessa ajallinen yhteyskin oli niin ilmeinen (viesti tuli kantajalta, ja se lähetettiin seuraavana päivänä tuomion antamisesta), ettei mitään epäselvyyttä viestin liittymisestä tuomioon voinut vallita.

Ratkaisusta KKO 2024:45 voidaan epäsuorasti päätellä (tämä ei ollut tapauksen teemoja), ettei vastaaja saa heittäytyä täysin avuttomaksi ja tietoteknisesti osaamattomaksi, jos hänellä on ylipäätään sähköinen osoite.³⁹⁸ Tätä ei muuta se, että vastaaja on ylivelkainen yksityishenkilö. Vastaajalta edellytetään normaalia oma-aloitteisuutta, toisin sanoen kaikki viestin tai sen saapumisen puutteet eivät tee tiedoksiantoa virheelliseksi. Kuinka pitkälle tiedoksi saajan oma-aloitteisuus tässä suhteessa menee, on toistaiseksi selvittämättä. Epäselvää myös on, annetaanko merkitystä yksittäisen vastaajan ominaisuuksille (’digiavuttomuudelle’), ehkä jopa elämäntilanteelle vai määräytykö velvollisuus keskivertoisen tiedoksi saajan kykyjen mukaan. Praktisuus puoltaa jälkimmäistä tulkintaa: avuttomaksi heittäytymiseen ei saa kannustaa. Myös kantajan on voitava luottaa siihen, että objektiivisesti asianmukainen tiedok-

398. Omatoimisuudella on toki rajansa. On kohtuullista vaatia, että vastaaja osaa lukea sähköpostiinsa tulleen viesti ja avata sen liitteen, josta hän löytää yksipuolisen tuomion. Kyseenalaisia on, voidaanko vastaajaa vaatia kirjautumaan kantajan eli perimistöimiston asiakirjajärjestelmiin, ainakaan jos se vaatii omien pankkitunnusten käyttämistä. Vielä kyseenalaisemmasta muunnelmasta on kysymys, kun viesti pelkästään mainitsee yksipuolisen tuomion antamisesta ja kehottaa ”tilaamaan” asiakirjajärjestelmästä itselleen yksipuolisen tuomion. Tässä ollaan jo kaukana lain ajatuksesta, jonka mukaan tiedoksi antaminen on kantajan tehtävä. Tiedoksi antamista ei edes käsitteellisesti ole se, että vastaajalle kerrotaan, mistä hän voi hakea yksipuolisen tuomion. Tässä ei enää ole kysymys vastaajan tietoteknisistä kyvyistä vaan tiedoksiannon kääntymisestä vastaajan tiedonhauksi. Sähköisessä tiedoksiannossa syntyy siis kirjo hieman erilaisia soveltamistilanteita, joissa yhtäältä aktualisoituu oletamus vastaajan osaamisesta ja todisteellisuudesta, toisaalta taas siitä, onko enää kysymyksessä lainkaan tiedoksianto.

sianto saa vaikutuksen. Jos vastaajalla on sähköpostin osoite, on lupa olettaa, että hän myös osaa lukea viestejä ja vastata niihin, jos viestissä on ongelmia tai se herättää epä tietoisuutta. Ratkaisussa KKO 2022:28 vaatimus oma-aloitteisuudesta vietiin kuitenkin jopa yllättävän pitkälle. Tapauksessa vastaaja oli kiistatta tiennyt asiansa käsittelypäivän. Tästä syystä voitiin ”kohtuudella” edellyttää, että hän selvitti tuona päivänä annetun tuomion sisällön. Asiatyyppeä oli tosin erikoinen, kysymyksessä oli yhdyskuntapalvelun muuntaminen. Sitä paitsi kysymyksessä oli hakemus menetety määräajan palauttamisesta, joka siis hylättiin (OK 31:17). Ratkaisusta ei näin voida johtaa yhtä pitkälle menevää omatoimisuuden periaatetta kaikkiin asiatyyppeihin.

Edellä todettiin, että haasteen tietosisältö ei sen enempää kannusta vastaamaan kuin anna ohjeita sitä, mitä pitäisi vastata. Ilmoitusta, että vastaus on jätettävä tuomioistuimen kansliaan määräajassa, ei voi pitää järin informatiivisena, vaikka se lain vähimmäissisällön täyttääkin. Sama informaation niukkuus näkyy myös takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon. Laki (tai tässä oikeammin tuomioistuimen työtavat) ei edistä tai helpota takaisinsaantia. Tämä näkyy muun muassa siinä, että maininta takaisinsaannin mahdollisuudesta sekä takaisinsaannin ohjeet ovat lain mukaan vain itse yksipuolisessa tuomiossa. Jos tuomiota ei todisteellisesti anneta tiedoksi, vastaajan on itse selvitettävä, onko ennakoivan takaisinsaannin mahdollisuus olemassa. Tieto siitä ei kuulu tavallisen kansalaisen juridiseen yleissivistykseen, joten sen selvittäminen vaatii jo joltista vaivannäköä. Sen huomaaminen, että takaisinsaanti ei ole sidottu velkojalta tulevaan tiedoksiantoon, edellyttää jo kunnollista perehtymistä summaarisen lainkäytön järjestelmään: tätä kaikki lakimiehet eivät suoralta kädeltä tiedä. Yksipuolisesta tuomiostahan vastaaja saa tavallisesti vihjeen jo siitä, että ulosottomies ilmoittaa hänelle uuden ulosottoasian vireille tulemisesta ja antaa rutiiniin kuuluvan maksukehotuksen.

Viimeinen epäkohta olisi helposti ja kustannuksitta korjattavissa. Se ei ole niinkään tavallista, kun nostetaan oikeussuojan tasoa summaarisessa lainkäytössä. Todella tehoavat toimenpiteet, ennen kaikkea taattu ilmainen tai ainakin edullinen lakimiesapu vastaajalle, maksavat paljon, koska ne ovat rakenteellisia uudistuksia. Informaatio takaisinsaannista tulisi sisällyttää jo vastaajan saamaan vastauspyyntöön. Totta on, että se ei sinänsä ratkaise takaisinsaannin määräajan alkamisen ongelmaa: se kuitenkin rohkaisee vastaajaa aktivoitumaan. Jos määräaika halutaan saada näppärästi ja yksinkertaisesti käyntiin ilman tuomioistuimelle koituvaa lisätyötä, se pystytään järjestämään lisäämällä ulosottokaareen määräys. Määräyksen

mukaan ulosottomiehen on automaattisesti annettava yksipuolinen tuomio tiedoksi velalliselle, ellei kantaja tai tuomioistuimien ole sitä jo tehnyt. Yksipuoliset tuomiothan etenevät lähes aina suorana ulosottoon, tavallisesti jo sähköisesti. Ilmoitus ulosottoasian vireille tulemisesta ja yksipuolisen tuomion tiedoksi antaminen sulautettaisiin siis yhteen – jolloin koko hajanainen tiedoksi antamisen ongelma katoaisi. Tätäkään ei tarvittaisi, jos tuomioistuimien huolehtisi automaattisesti yksipuolisen tuomion tiedoksi antamisesta. Sillähän on valmiiksi kaikki tiedot vastaajan yhteystiedot, ja tarkempia tietoja voidaan pyytää entiseltä kantajalta, jos vastaajan yhteystiedot ovat muuttuneet tai niissä on epäselvyyttä. Perimistöimistöthan seuraavat varsin tarkasti velallisiaan. Tällainen tiedoksi antaminen ei edes työllistä tietotekniikan ja automaation aikakaudella, vaikka yksipuolisten tuomioiden määrä saavuttanee kohta puoli miljoonaa vuodessa.³⁹⁹

Toinen kysymys kuuluu, mikä on tiedoksiannon vähimmäissisältö, jotta se on ”todisteellinen” tiedoksianto nimenomaan yksipuolisesta tuomiosta. Vähimmäissisältö on, että tiedoksianto ilmoittaa yksipuolisen tuomion antamisesta, kertoo tuomion sisällön sekä antaa ohjeet siitä, miten takaisinsaantia haetaan. Todisteelliseen tiedoksi antamiseen ei vaadita näköisjäljennöstä tuomioistuimen tuomiosta, vaikka se on helpoin tapa välittää informaatio. Samalla se takaa, ettei mitään jää puuttumaan. Tiedoksiannossa saa olla muuta informaatiota kuin tämä vähimmäissisältö. Monesti siinä on maksukehoitus tai ehdotus maksusuunnitelmaksi. Kaikki todisteelliseen tiedoksiantoon kuuluva tieto ei kenties tavoita kerralla vastaanottajaa. Tiedoksianto toisin sanoen hajoaa. Sähköisessä viestissä osa tiedoksiannon sisällöstä ei ehkä ole lukukelpoista, esimerkiksi tekstitiedosto on korruptoitunut tai mukana on sähköpostin liite, joka ei aukea. Näissä tapauksissa vastaajalla on eittämättä ilmoitusvelvollisuus: hänen on ilmoitettava samalla tavalla viestin lähettävälle tapahtuneesta. Pitemmän menevää omatoimisuutta häneltä ei saa kohtuudella vaatia, tiedoksianto on tiedoksi antajan eikä tiedoksi saajan päänvaiva. Määräaika takaisinsaannille alkaa kulua vasta, kun vastaaja on saanut lukukelpoiset tekstit. Toisessa muunnelmassa tietosisältö tulee erinä, ja jokin tietöerä jää kokonaan puuttumaan. Omatoimisuuden vaatimus ei kata tapausta, koska maallikko ei lähtökohtaisesti osaa arvioida, onko kaikki tieto jo mukana. Tässä tapauksessa takaisinsaannin määräaika lasketaan siitä, kun kaikki

399. Kuten edellä todettiin, tuomioistuimien huolehtii jo joidenkin yksipuolisten tuomioiden tiedoksi antamisesta. Jos tämä ulotetaan esimerkiksi kaikkiin kuluttajasaataviin (oikeastaan muita on hyvin vähän) tai edes kulutusluottosaataviin, tuomioistuimilla olisi siihen kaikki tekniset valmiudet.

tiedot eli loppuerä on tullut todisteellisesti tiedoksi.⁴⁰⁰ Vastaajan suoranaista kiusantekoa tai sähköisen tiedoksiannon häiritsemistä ei tietenkään ole tarpeen sietää. Tiedoksiannon katsotaan tapahtuneen todisteellisesti, vaikka vastaaja on esimerkiksi ohjannut osoitteeseen tulevat viestit muualle tai ilmoittanut velkojalle käytöstä jättämänsä sähköpostiosoitteen.

6.3. TAKAISINSAANNIN PERUSTEET

6.3.1. TAKAISINSAANNIN EDELLYTYKSET

Vuoden 1734 laki jätti takaisinsaannin perusteen kertomatta: vastaaja sai hakea takaisinsaantia ”voittaakseen omansa takaisin” (OK1734 12:3). Vuoden 1972 uudistus ei myöskään ottanut kantaa siihen, millä edellytyksillä takaisinsaantiasian sai tutkittavaksi ja mihin kaikkeen kantaja sai vedota itse takaisinsaantioikeudenkäynnissä. Aineisto viittaa siihen, että takaisinsaannin hakemiseen kelpasi hyvin yleinen kanne, tässä ehkä voisi sanoa jo avoin kanne. Oikeudenkäynnissä kantajan oli toki yksilöittävä sellainen aineellinen tai menettelyllinen syy, jolla hän vaati takaisinvoittoa. Vuoden 1993 uudistuksen sanamuoto antaa ensilukemalla tarkat ohjeet siitä, mitkä perusteet kelpaavat takaisinsaantiin (OK 12:15.2).⁴⁰¹ Merkitystä saa laiminlyönnin tapa. Jos vastaaja on laiminlyönyt vastaamisen tai saapumisen istuntoon, hänen on ilmoitettava sellainen syy, jolla olisi voinut olla merkitystä asiaa ratkaistaessa. Jos taas yksipuolinen tuomio on annettu, koska vastaaja ei antanut kirjallista lausumaa, hänen kantansa kysymyksiin on ilmettävä takaisinsaantia koskevasta hakemuksesta. Ensimmäisessä soveltamistilanteessa herää jälleen vaikuttavuuden ongelma; nyt ei enää riitä vaikutus, vaan syyllä olisi voinut olla merkitystä.

400. Kekseliäs lukija huomaa tilannemuunnelman, jossa omatoimisuus tuntuu olevan paikallaan. Esimerkiksi: perille tullessa tiedossa on viittauksia tai mainintoja puuttuvasta tiedosta. Tällöin vastaajan on ilmoitettava puuttumisesta.

401. Ks. hallituksen esitys 15/1990 vp. s. 96. Jos yksipuolinen tuomio on annettu kirjallisessa käsittelyssä, asianosaisen tulee takaisinsaantihakemuksessaan esittää ”vastaavanlainen kannanotto kuin mitä häneltä olisi edellytetty yksipuolisen tuomion välttämiseksi kirjallisessa käsittelyssä”. Jos taas tuomion perusteena on ollut poissaolo istunnosta, hakemuksessa on mainittava sellaisia syitä, että jos asianosainen olisi esittänyt ne istunnossa, asian käsittelyä olisi jatkettu tai asia ratkaistu lopullisesti tuomiolla. Kirjaimellisesti ymmärrettynä vaatimukset tuntuvat ylimitoitetuilta ja epärealistisilta: miten tällaisia hypoteettisia vaikutuksia pystytään mielekkäästi mittaamaan. Käsittelykin johtaa luultavasti eipäs/juupas -sanailuun, koska mitään kiinnekohtaa ei ole. On selvää, että hypoteettisen vastauksen (sitähän ei annettu) tai hypoteettisen esityksen (joka jäi puuttumaan) vaikutuksen pohtiminen ei voi antaa kovin uskottavia tuloksia.

Kannattaa muistaa, että vaikutus ja merkitys eivät ole synonyymejä. Merkitys on jotain vakavampaa kuin pelkkä vaikutus. Summaariselle lainkäytölle on ollut aina ominaista teorian ja käytännön ero. Siitä ei päästä irti edes takaisinsaannissa. Laki asettaa takaisinsaannille edellytyksiä, mutta käytännössä takaisinsaannin perusteelle asetetut kriteerit ”eivät ole olleet varsin tiukkoja”. Vaatimusten vähäisyyttä osoittaa, että tutkimuksessa on katsottu aiheelliseksi erikseen todeta, että ”avoim” eli perusteet ilmoittamatta jättävä hakemus ei sentään kelpaa takaisinsaannin pohjaksi.⁴⁰² Tämänhän pitäisi olla niin ilmiselvää, ettei siitä tarvitsisi erikseen huomauttaa. Vuoden 1993 mallissa tapahtui kuitenkin perustavanlaatuisen muutos: avoimesta uudelleen käsittelystä siirryttiin takaisinsaantiin, jossa on vahvoja muutoksenhaun piirteitä. Sen sijaan vuoden 1993 mallin takaisinsaannista ei vähällä löydy piirteitä menetety määräjän palauttamisesta, jollaiseksi takaisinsaanti joskus on nähty.⁴⁰³ Edellytykset keskittyvät tuomion oikeellisuuteen, eivät vastaajan esteeseen antaa vaikuttava vastaus summaarisessa asiassa, mitä tarjottu vaihtoehtoinen konstruktio edellyttäisi.⁴⁰⁴

Muutos takaisinsaannin perusteissa ei ollut niin jyrkkä, miltä se luettuna kuulostaa. Takaisinsaannin hakijan on jo hakiessaan ilmoitettava, millä perusteella hän hakee takaisinsaantia. Hän ei siis saa takaisinsaantioikeudenkäyntiä alkamaan kertomalla vain tavoitteensa, yksipuolisen tuomion kumoamisen tai muuttamisen. Vaatimus ei ole edes maallikkovastaaajan kannalta kohtuuton: pitäähän hänellä olla joku käsitys sitä, miksi yksipuolinen tuomio on virheellinen. Etukäteen tiedetty takaisinsaantiperuste sitä paitsi keskittää oikeudenkäynnin valmiiksi kiistakysymyksiin. Se mahdollistaa aikaisen prosessin johdon, laskee oikeudenkäynnin kustannuksia ja niin edelleen. Kaikesta tätä hyötyy takaisinsaannin hakija. Selvää tietenkin on, että hakija saa takaisinsaantiprosessissa vedota sellaisiin seikkoihin, joita hän ei tuonut esiin hakemuksessaan eikä lausumien vaihdossa. Takaisinsaannin perusteet on alusta alkaen jaettu ”aineellisiin syihin” ja ”jonkinlaisiin menettelyvirheisiin”.⁴⁰⁵ Jälkimmäisen ryhmän virheistä esimerkkeinä olivat vanhaan aikaan tuomarin jääviys, väärä forum sekä aikaisempi lainvoimainen tuomio (eli res judicata). Nykytutkimuksen hyväksyy sekä kahtiajaon että esimerkit. Aineellisista syistä varhainen tutkimus ei tuonut esimerkkejä. Niiden arkkityypit ovat kuitenkin helposti keksittävisiä: saatavan perustavia oikeustosisieikkoja ei ole, saatava on lakannut, velkojan vaatimus on pakkottavan lain vastainen tai velkojan vaatimus on kohtuuton.

402. Ks. Kulmala 2021 s. 28.

403. Ks. edellä 5.1.2.

404. Menetety määräjän palauttamisesta ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 1240.

405. Näin Sjöström 1916 s. 214.

Kuten perusteiden luettelosta näkyy, Suomen oikeus on, Ruotsin oikeuden tapaan, suopea takaisinsaannille. Se on edellytyksistä huolimatta varsin lähellä sitä ”vapaata” uudelleen käsittelyä, jolle kontumasiaalioppi rakentui. Lakitekstin epärealistisen tiukat edellytykset ehkä perustuvat pelkoon takaisinsaantiasioiden tulvasta. Sama pelkohan näkyy siinä vaikuttavuuden vaatimuksessa, jonka laki asettaa vastaajan antamalla vastaukselle. Vastauksen vaikuttavuus on ehto vastaajan pääsulle jatkokesittelyyn. Kummassakaan tapauksessa pelkoon ei ollut aihetta: vastausten ja takaisinsaantien tulvaa ei tullut silloin eikä myöhemmin. Lainsäädännön rajoituksia ei ollut tarpeen ottaa ajatellulta tavalla käyttöön. Näin on käynyt ennenkin: summaarisille asioille näyttää olevan luonteenomaista teorianmuodostuksen ja käytännön kiulu.

Paljon kielteisempää asennetta uudelleen käsittelyyn osoittaa puolestaan eurooppalainen vähäisten vaatimusten menettely. (Tosin asetus sallii kansallisen lain väljemmät takaisinsaantiperusteet, mitä mahdollisuutta suomalainen lainsäätäjä on käyttänyt hyväkseen.)⁴⁰⁶ Asetus sallisi uudelleen käsittelyn vain, kun kantajalta on puuttunut todistus henkilökohtaisesta tiedoksiannosta tai vastaaja ei ole ylivoimaisen esteen takia pystynyt antamaan vastausta kanteeseen. Toisaalta uudelleen käsittely on tässä tapauksessa todellista uudelleen käsittelyä: vastaajan ei tarvitse tuoda esiin muita syitä tai perusteita, miksi asia tarvitsee uudelleen käsittelyä.⁴⁰⁷ Takaisinsaanti, kun tai jos väylä siihen avautuu, on siis rajoittamatonta eli vapaata, täysin kontumasiaaliopin mukaista. Lopputulos on kylläkin outo. Prosessinedellytykset supistavat eurooppalaisessa vähäisten vaatimusten menettelyssä uudelleen käsittelyn lähes olemattomiin, mutta kun siihen on tilaisuus ja tie uudelleen käsittelyyn avautuu, edellytyksiä ei vaadita eikä rajoituksia aseteta. Prosessinedellytyksiin liittyvää tapausta ei esiinny tämän tutkimuksen takaisinsaantiaineistossa, mistä päätellen ne eivät takaisinsaantiasioiden, toisin kuin riita-asioissa yleensä, hevin pääse aktualisoitumaan. Jos niin kuitenkin tapahtuu, sovellettavaksi tulevat yleiset säännöt. Prosessinedellytys voi olla ehdoton tai tahdonvaltainen. Jälkimmäinen korjaantuu, jos vastaaja osallistuu mutta ei tee väitettä. Summaarinen asia ei muodosta tässä suhteessa poikkeusta.

Takaisinsaannin perusteet eivät prekludoitu. Tästä seuraa, että vastaaja voi hakea takaisinsaantia perusteella, jota hän käytti jo vastatessaan kanteeseen, tosin siinä onnistumatta. Tällöin vanhaa perustetta, tarkkaan sanoen sen vaikuttavuutta, joudutaan arvioimaan uudelleen. Uudelleenarviointi lähtee tyhjältä pöydältä. Yksipuolisen tuomion oikeusvoima tai käsittelypreklusio eivät sitä estä. Kuten ratkaisu KKO 2018:62 osoittaa, uudelleenarvioinnissa voidaan päätyä toiseen lopputulokseen. Rat-

406. Ks. edellä jakso 2.3.3.

407. Ks. Lindfors 2009 s. 366.

kaisu kuitenkin samalla näyttää sen, miten tuomioistuin, tässä tapauksessa käräjäoikeus, on henkisesti aikaisemman arvionsa vanki, se ei hevin tunnusta erehtyneensä. Ratkaisut KKO 2018:62 ja vanhempi KKO 2001:46 antavat epäselvän kuvan tästä säännöstä. Uudelleen esitetyn perusteen olisi ratkaisujen perusteluissa tullut de facto johtaa jatkokäsittelyyn eli asian riitautumiseen. Lakihan vaatii vain, että vastauksen peruste voi vaikuttaa tällä tavalla.

Kysymys voi toki olla näköharhasta. Takaisinsaantiasiassa vaikuttavuuden tai sen puuttumisen arvioiminen on jo paljon helpompaa, kiitos kasvaneen asiakirja-aineiston ja pitemmälle edenneen käsittelyn. Vaikutuksen varmuudesta ei tietenkin saisi koskaan puhua, sillä kysymys on hypoteettisen vaikutuksen arvioimisesta. Vastaaminen on lisäksi sen verran epätavallista, että vakiintunutta tulkintakäytäntöä ei synny edes suurimmissa käräjäoikeuksissa. Todennäköisyyden, korkean todennäköisyyden ja mahdollisuuden erot ovat vaikuttavuutta arvioitaessa sitä paitsi niin vähäiset, että niillä operointi jää enimmäkseen kvasitieteelliseksi mielipiteenvaihdoksi. Lakisystematiikasta kiinnostunut panee merkille, kuinka takaisinsaanti on jo kolmas asiayhteys, jossa elusiivinen ja hypoteettinen vaikuttavuuden kriteeri aktualisoituu. Vaikuttavuus on vastaamisen, kirjallisen lausuman ja takaisinsaannin edellytys, kaikki erilaisia soveltamistilanteita. Luultavaa myös on, että vaikuttavuuden kynnykset ovat erilaiset, kynnys on korkein takaisinsaannissa, alhaisin vastauksessa. Kun muistetaan vielä selvästi perusteettomuuden astevaihtelu, summaarinen asia on kaikkea muuta kuin sellainen helppo ja yksinkertainen velkomisasiä, jollaiseksi se mielletään. Sana suppeatutkintainen ei ainakaan sovi sen kuvaamiseen. Tavallaan onni on, että vastaaminen on tilastollisesti epätavallista ja sitä seuraava takaisinsaanti suorastaan harvinaista.

Takaisinsaannin erikoisuus on ollut yksilöinti, toisin sanoen mitä yksipuolista tuomiota vastaajan hakemus takaisinsaannista tarkoittaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että tuomio, jonka takaisinsaantia on vaadittu, on pystyttävä erottamaan muista yksipuolisista tuomioista, jotka tuomioistuin on antanut. Jos se ei ole mahdollista, takaisinsaantivaatimusta ei tutkita. Puuttuva yksilöinti on spesifinen prosessinedellytys, jota klassinen oppi prosessinedellytyksistä ei tunne. Niin yllättävää kuin se onkin, yksilöintiongelma vaivasi jo varhaista tutkimusta. Outo mielenkiinto selittyy parhaiten sillä, että yksilöintipulma oli tullut esille oikeuskäytännössä. Kovin uskottavaa se ei ole, koska takaisinsaantikanteita oli vähän. Ehkä syy on ollut itse asioita hoitavissa maallikoissa. Ongelman pitäisi kaiken järjen mukaan kärjistyä modernissa summaa-

risessa lainkäytössä. Asiamäärät ovat monikymmenkertaiset, sama perimistöimistö on monissa asioissa kantajana (kantajan mainitseminen ei yksilöi), ja sama velallinenkin esiintyy vastaajana lukuisissa yksipuolisissa tuomioissa. Tätä vanhaa ongelmaa ei modernissa käytännössä esiinny, mikä on asiamäärät muistaen erikoista. Voi olla, että se johtuu nykyaikaisesta tietotekniikasta, kenties takaisinsaantiasioita ajetaan entistä professionaalisemmin. Asiaa hoitava lakimies ei toki tällaiseen virheeseen sorru. Sen sijaan aineistossa on mainintoja takaisinsaantiasioista, joissa kanteen heikko yksilöinti oli takaisinsaannin peruste. Vanhassa luokittelussa se toki sijoittuu menettelyvirheiden kategoriaan, vaikka sitä ei sellaisena mainita. Vuoden 2025 raportti antaa yksityiskohtaisen kuvauksen tällaisesta tapauksessa ilman lähempiä tapaustietoja.⁴⁰⁸ Kuvaus on uskottava ja tilanne varsin todennäköinen suppean haastehakemuksen asioissa. Haastehakemuksen sisältö on typistetty niin pitkälle, ettei se enää yksilöi edes velkasuhdetta.⁴⁰⁹

Oikeuskäytännössä myös (summaarisen asian) haastehakemuksen yksilöinti tulee tutkituksi uudelleen takaisinsaantiasiassa. Raportin kuvauksessa vastaaja haki takaisinsaantia määrääjassa; perusteena oli se, että haastehakemus oli ollut niin huonosti yksilöity, ettei hän ollut voinut siihen mitään vastata. Käräjäoikeus pyysi aluksi summaarisen asian kantajaa täydentämään vanhaa haastehakemustaan. Kun sekään ei onnistunut, käräjäoikeus totesi, että kanteen yksilöinti jäi riittämättömäksi, joten tuomioistuimen ratkaisu sen nojalla ei voinut saada oikeusvoimaa. Tällä perusteella alkuperäinen kanne jätettiin lopulta tutkimatta.

6.3.2. TAKAISINSAANNIN ESTEET

Joskus laki kieltää takaisinsaannin yksipuoliseen tuomioon, rajoittaa takaisinsaannin perusteita tai estää takaisinsaantien ketjuttamisen. Toisinaan takaisinsaannin hakeneminen kaatuu siihen, että hakemus on ollut puutteellinen eikä hakija noudata hänelle annettua täydennyskehotusta. Tällöin hakemus jätetään tutkimatta. Aikaisemmin takaisinsaantia pidettiin niin edullisena vastaajalle, että se nimenomaan kiellettiin joissakin asiaryhmissä.⁴¹⁰ Vastaaja toisin sanoen pakotettiin varsinaiseen muutoksenhakuun. Tällaisia kieltoja käytettiin etenkin elatusapu- ja avioeroasioissa. Kiellet katosivat lainsäädännöstä, kun takaisinsaannista tuli ainoa muutoksenhakukeino

408. Summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 48.

409. Ks. edellä jakso 4.1.2.

410. Luettelo tällaisista asioista sisältyy muun muassa vuoden 1951 lakikirjaan (s. 316). Siitä päätellen kielloilla oli huomattava merkitys käytännössä.

yksipuoliseen tuomioon. Preklusio rajoittaa takaisinsaannin perusteita ja todisteita takaisinsaantiprosessissa, jos yksipuolinen tuomio oli annettu pääkäsittelyssä, josta vastaaja jäi pois. Takaisinsaannissa ei voi vedota sellaiseen perusteeseen tai todisteeseen, johon vastaaja ei olisi voinut vedota pääkäsittelyssä (OK 12:17.1). Pääkäsittelyn preklusio toisin sanoen ulottuu takaisinsaantiasiaan.⁴¹¹ Tämä onkin johdonmukaista: muutoin preklusio pystyttäisiin kiertämään antamalla summaarisen asian päättyä yksipuoliseen tuomioon, hakemalla sitten takaisinsaantia ja siinä vetoamalla preklusoituneeseen perusteeseen tai todisteeseen. Jos tämä on laajennetun preklusion tarkoitus, se on kovin haettu. Vastaaja ei ryhdy niin monimutkaiseen operaatioon näin vähäisen hyödyn takia.

Oli laajennetulle preklusiolle tarvetta tai ei, preklusion käytännön merkitys on joka tapauksessa vähäinen ellei suorastaan olematon. Ensiksikin äärimmäisen harva summaarinen asia etenee pääkäsittelyyn ja vielä harvempi asia jää siellä yksipuolisen tuomion varaan. Toiseksi virallistutkinta vie preklusiolta terän kuluttaja-asioissa ja etenkin asioissa, joissa on kysymys kuluttajaluotoista. Voidaan kysyä, jääkö tällaisiin asioihin lainkaan kolkkaa, johon virallistutkinta ei olisi ulotettavissa. Totta on, että tehostetun virallistutkinnan lakisäätöinen pohja on heiveröinen. Asiatyyppien tehostettu virallistutkinta lepää lähinnä Euroopan unionin kuluttajapolitiikan yleislinjauksissa. Kaikki seikat, jotka saavat aikaan kanteen perusteettomuuden, eivät välttämättä tulisi otetuksi viran puolesta huomioon pääkäsittelyssä. (Tällöin olisi helppo väittää, että niitä ei saa viran puolesta ottaa huomioon myöskään takaisinsaantiasassa.) Oli niin tai näin, tiukoista preklusion sovelluksista ei ole reilua pitää kiinni, kun maallikko itse hoitaa ja hänen myös odotetaan itse hoitavan asiansa. Preklusio ja omatoiminen asianajaminen ovat yhteensopimaton yhdistelmä, vaikkakaan prosessilaki ei tee poikkeusta. On kuitenkin vaikea keksiä tilanteita, joissa maallikko ei saisi anteeksi oikea-aikaisen vetoamisen laiminlyöntiä (OK 6:9).⁴¹²

Prosessilain oudoimpia säännöksiä on määräys, jonka mukaan asianosaisella, jotta vastaan asiassa on annettu toistamiseen yksipuolinen tuomio, ei ole enää oikeutta takaisinsaantiin (OK 12:17.2). Säännös sisältää näkökulmasta riippuen joko yhden kerran säännön (vastaajan näkökulma) tai takaisinsaantien ketjuttamisen kiellon (järjestelmän näkökulma). Säännös on luettuna lähes käsittämätön ja tulee ymmärrettäväksi vain taustan tuntevalle. Aikaisemmassa laissa (OK 1972 12:13.3) sama sa-

411. Ks. esimerkiksi Leppänen 1998 s. 310.

412. Ehkä ainoa tilanne lain mukaisesta preklusiosta on, että maallikko on laiminlyönyt vetoamisen perusteeseen tai todisteeseen, vaikka tuomioistuim on häntä nimenomaan kehottanut niin tekemään.

nottiin selkokielellä.⁴¹³ Jos takaisinsaantia hakenut vastaaja ei tullut istuntoon tai ei antanut häneltä pyydettyä lausumaa, asia ratkaistiin jälleen häntä vastaan yksipuolisella tuomiolla. Takaisinsaantiasiahan pantiin tuolloin vireille kanteella. Tällainen vastaaja ei ollut oikeutettu hakemaan uudelleen takaisinsaantia tähän muodollisesti uuteen yksipuoliseen tuomioon.⁴¹⁴ Asianosaisella on, kuten perustelut tiivistävät, ”vain kerran mahdollisuus takaisinsaantiin” samassa asiassa. Tämä on varsin järkevä määräys. Vastaaja ei siis voinut nostaa yhä uusia takaisinsaantikanteita saadakseen yhä uusia yksipuolisia tuomioita, joiden kumoamista hän vaatisi.

Erityistä realismia tai praktista tajua ketjuttamisen kieltö ei todista. Pulmanahan oli ja on, miten saada vastaaja edes yhden kerran hakemaan takaisinsaantia, vaikka kantajan vaatimus on ollut perusteeton. Maallikko tuskin edes keksisi ketjuttamista. Toistuvat takaisinsaannit ylittävät keskivertovastaajan voimavarat ja tarmon, etenkin kun on vaikea keksiä, mitä näin toimiva vastaaja operaatiollaan voittaa. Takaisinsaannin muuttuminen hakemusasiaksi tekee säännön soveltamisen periaatteessa mahdottomaksi. Hakemusasiassa ei saa antaa yksipuolista tuomiota, vaikka sitä käsiteltäisiin riita-asioita koskevia säännöksiä soveltaen.⁴¹⁵ Jos hakija ei ole paikalla tai ei anna vaadittua kirjallista lausumaa, asia jää sillensä. Jos kieltö ylipäätään on järkevä, sitä toki tarvitaan myös tähän tilanteeseen. Ei ole kohtuullista, että hakija voisi takaisinsaantiajan kuluessa tehdä uusia takaisinsaantihakemuksia ja saada aikaan niiden jättämisen sikseen. Tämä vaara on kuitenkin vähäinen. Hakemusasia ei nimittäin tuota uutta yksipuolista tuomiota, josta taas alkaisi uusi takaisinsaannin määräaika. Hakijan on siis tehtävä uudetkin hakemuksensa saman 30 päivän määräajan kuluessa, eli alkuperäisen yksipuolisen tuomion takaisinsaannin määräajassa. Luultavaa on, että ensimmäinen hakemus ei edes ehdi siinä ajassa tulla käsitellyksi ja jätetyksi sillensä. Säännökselle uuteen formaattiin sovitettuna ei voi tulla sovelluksia muualla kuin prosessioikeuden yliopistollisissa tenttitapauksissa.

Hakijan saama täydennyskehotus voi laiminlyötynä johtaa siihen, että hakemus takaisinsaannista jää tutkimatta. Usein sama todellinen tai kuviteltu laiminlyönti toistuu eri hakemuksissa, mistä esimerkkinä on Helsingin hovioikeuden päätös 28.9.2021 Nro 1276 (FINLEX). Tapauksessa vastaaja haki takaisinsaantia sekä ennen tiedoksianntoa että sen jälkeen. Ensimmäisessä hakemuksessa hakijaa kehoitettiin täydentämään hakemustaan. Vastaaja ei siihen reagoinut, joten hakemus jätettiin tutkimatta. Toinen hakemus tehtiin tiedoksiannon jälkeen ja määräajan kuluessa. Hakija sai uuden

413. Ks. hallituksen esitys 12/1970 vp s. 6.

414. Näin hallituksen esitys 15/1990 vp s. 98.

415. Linna 2022b s. 245.

täydennyskehotuksen, johon hän ei myöskään käräjäoikeuden mukaan vastannut asianmukaisesti. Käräjäoikeus jätti näin tämänkin hakemuksen tutkimatta. Hovioikeus oli eri mieltä. Se totesi, että kehotuksen kysymyksiin oli vastattu ”riittäväällä tavalla oikeudenkäynnin jatkamiseksi”. Hovioikeuskin myönsi täydennyksen olleen tulkinnanvarainen ja epätäsmällinen; myöskään luvattuja liitteitä ei ollut lainkaan toimitettu tuomioistuimelle. Asia kuitenkin palautettiin käräjäoikeuteen. Suppeasta selostuksesta ei käy ilmi, oliko kysymys arvovaltariidasta vai huonolaatuisesta asianajamisesta. Selvää tietenkin on, että täydennyskehotuksessa ei takaisinsaannin hakijalle saa asettaa suhteettomia vaatimuksia. Takaisinsaanti poikkeaa riita-asiasta, koska historiallinen jatkuvuus suosii lempeitä edellytyksiä perintönä vapaan takaisinsaannin aikakaudelta.

Aikanaan kiisteltiin siitä, veikö vastaajan vapaaehtoinen maksu häneltä oikeuden hakea yksipuolisen tuomion takaisinsaantia. Vanha kiistakysymys nousi kohteeksi ratkaisussa KKO 2003:54. Tapauksessa vastaaja maksoi velan, kertomansa mukaan välttääkseen uhkaavan pakkohuutokaupan. Hovioikeus jättikin takaisinsaantihakemuksen tutkimatta, koska vastaaja oli maksulla tunnustanut kantajan saatavan ja menettänyt näin oikeussuojan tarpeen.⁴¹⁶ Korkein oikeus sen sijaan katsoi, ettei hakemusta saanut jättää tällä perusteella tutkimatta. Korkein oikeus selostaa ratkaisusaan tarkasti tapauksen olosuhteita. Perustelu antaa kuvan, jonka mukaan pääsääntö olisi kuitenkin toinen, mitä korkein oikeus sovelsi. Takaisinsaannin mahdollisuus säilyisi vain tietyissä olosuhteissa. Tällainen päätelmä ei kuitenkaan kestä vähänkin lähempää tarkastelua. Velallinen tekee kaikki maksunsa pakotettuna, joko välttääkseen täytäntöönpanon tai lopettaakseen viivästyskoron kumuloitumisen. Korkein oikeus totesikin perustelujen lopuksi, ettei maksu automaattisesti merkinnyt saatavan hyväksymistä ja oikeussuojan tarpeen katoamista. Jos maksun merkitys vaihtelisi tapauksittain, vastaajan ei kannattaisi maksaa mitään vapaaehtoisesti. Muutenhan hän on vaarassa menettää oikeutensa takaisinsaantiin. Vanha ratkaisu tällaisiin umpikujiin on maksu varauksin: siinä velallinen maksaa saatavan mutta ilmoittaa pidettävänsä oikeuden sen takaisin vaatimiseen. Harva velallinen osaa tehdä tätä, ellei hän saa siihen lakimieheltään neuvoa.

Oli niin tai näin, maksun merkityksen vaihtelu on tai olisi huono periaateratkaisu. On ensiksikin vaikea sanoa, miten yksittäinen maksu luokitellaan, ja luokittelu vaatii hyvin tarkkaa selvitystä olosuhteista. Toiseksi näin tilannesidonnainen kriteeri sopii erinomaisen huonosti asiavaltuuden määrittelyyn. Samaa voidaan sanoa velkojan

416. Ks. Koulu 2003 s. 191. Tapauksen erikoisuuksiin kuuluu, että vastaaja oli maksanut enemmän kuin mitä velkojan saatava oli ollut.

vaatimusten hyväksymisestä ja oikeussuojan tarpeesta. Tämä on nähty kaikissa asia-kohtaisissa asiavaltuuksissa. Sitä paitsi tällaisten lisäesteiden kasaaminen takaisinsaannin tielle vie taas palan siitä valmiiksi hauraasta oikeussuojasta, jonka mahdollisuus takaisinsaantiin vastaajalle antaisi. Tässä tulee mieleen politiikan tutkimuksen kielikuva ”death by 1 000 cuts”. Vastaajan oikeussuojaa on summaarisissa asioissa vähitellen koverrettu, kunnes joku huomaa kysyä, onko siitä mitään enää jäljellä. Tämä kehitys pienin askelin näyttää johtaneen käytännössä havaittuihin ”epäkohtiin”.

6.4. TAKAISINSAANTIASIAN KÄSITTELY

6.4.1. PERUSKÄSITTELY

Takaisinsaantiasian käsittelyyn vaikuttavat yhtäältä, miten kuva takaisinsaannista aikaisemmin summaarisen asian jatkona heijastuu hakemuksen käsittelyyn. Normaaleilla hakemusasioillahan ei ole tällaista kytkentää. Luultavaa myös on, että takaisinsaanti on riitainen hakemusasia. Tällaisen asian perimmäinen vastakkaisuus eli adversiaalisuus ei ole kadonnut, vaikka formaatti on vaihtunut riita-asiasta hakemusasiaksi. Takaisinsaantiasiaa käsitellään siis hyvin riita-asiamaisesti. Toisaalta taas käsittelyyn vaikuttaa se, millaisia liitännäisvaatimuksia ja liitännäiskanteita käsitellään yhdessä takaisinsaannin kanssa. Liitännäiskanteella tarkoitetaan itsenäistä kannetta, liitännäisvaatimuksella vaatimusta, joka esitetään takaisinsaantiasian sisällä. Takaisinsaantiasia voi näin olla sateenvarjo suurelle joukolle erilaisia kanteita ja vaatimuksia. Jos ajatellaan vastaajan oikeussuojaa, etusija on vaatimuksilla. Liitännäiskanteista joudutaan maksamaan uusi oikeudenkäyntimaksu, joka nostaa takaisinsaantiasian maksut yhdelläkin liitännäiskanteella lähes 1 300 euroon. Lisäksi liitännäisasiaan tarvitaan avuksi lakimies. Vain lakimies pystyy arvioimaan, milloin tarvitaan liitännäiskanne, milloin pärjätään liitännäisvaatimuksilla. Myös asianajaminen liitännäiskanteessa ei maallikolta hevin onnistu. Palautuksen juridiikka on monelle juristillekin vaikeaa aineellista oikeutta.

Asiavaltuus takaisinsaannissa on vanha tutkimusteema. Varhainen tutkimus myönsi asiavaltuuden vain yksipuoliseen tuomioon ”tuomitulle”. Kolmannella eli interventionistilla ei tällaista oikeutta ollut. Tuohon aikaan laissa ei ole säännöstä takaisinsaantiin oikeutetusta. Nykyinen laki sellaisen sisältää: oikeus hakea takaisinsaantia on asianosaisella, jota ”vastaan on annettu yksipuolinen tuomio” (OK 12:15.1

alkulause). Jos niin sanottu prosessimandaatin kielto otetaan vakavasti, summaarisen asian vastaaja ei voi siirtää toiselle oikeuttaan takaisinsaantiin.⁴¹⁷ Sen sijaan voidaan kyllä väittää, että hän saa luovuttaa toiselle aineellisen oikeusasemansa. Oikeusasemaan taas sisältyvät tarvittavat prosessioikeudelliset valtuudet, mukaan luettuna asiavaltuus takaisinsaannin hakemiseen. Aineellinen oikeusasema on määriteltävissä oikeudeksi saada takaisin aiheetta maksetut ja/tai perityt suoritukset yksipuolisesta tuomiosta. Tällainen siirto toisi siis siirronsaajalle oikeuden vaatia yksipuolisen tuomion kumoamista ja suoritusten takaisin maksamista. On myönnettävä, että tämä on toistaiseksi vain teoriaa: tällaisia siirtoja ei käytännössä esiinny. Takaisinsaantiin oikeuttava oikeusasema edustaa kuitenkin selvää taloudellista arvoa. Voi olla, että kaupallinen oikeussuoja keksii tätä potentiaalia hyödyntävän toimintamuodon. Jos kerran yksipuolisiin tuomioihin perustuvat saatavat löytävät ostajan, miksi niin ei kävisi myös takaisinsaantiin perustuvilla saatavilla. Nykyisiä kaupallisen oikeussuojan sovelluksia kukaan ei olisi voinut kuvitella muutamaa vuotta aikaisemmin. Markkinatalouden kykyä keksiä uusia liikeideoita ei saa väheksyä.

Asiavaltuus takaisinsaannissa aktualisoituu myös, kun yksipuolinen tuomio koskee useita vastaajia. Onko jokaisella heistä oikeus hakea itsenäisesti osaltaan takaisinsaantia vai muodostavatko vastaajat välttämättömän prosessinyhteyden? Tällaisessa yhteydessä yhden asianosaisen toimet vaikuttavat kaikkien hyväksi tai vahingoksi. Tästä seuraa, että heidän on pääsääntöisesti toimittava ja pystyttävä toimimaan yhdessä. Vastaajat kuitenkin tarvitsevat takaisinsaannissa yksilöllistä oikeussuojaa. Kaikilla ei kenties ole samaa intressiä takaisinsaantiin tai halua siihen lähtemiseen. Yksilöllinen oikeussuoja kuitenkin johtaa hankaliin jatkokysymyksiin. Jos hakemus hylätään, se ei vie muilta yhteisvastaajilta heidän oikeuttaan takaisinsaantiin. Takaisinsaannin määrääjat voivat nekin vaihdella sen mukaan, milloin kantaja on antanut heille tiedon yksipuolisesta tuomiosta. Jos hakemus johtaa tulokseen eli yksipuolinen tuomio kumotaan, kysymyksenasettelu muotoutuu uudeksi: vaikuttaako kumoaminen kaikkiin vastaajiin vai ainoastaan takaisinsaantia hakeneeseen. Yksi vastaus olisi jakaa kumoamistilanteet menettelyllisiin ja aineellisiin. Jos tuomio kumotaan laajavaikutteisen prosessinedellytyksen puutteen tai menettelyvirheen takia, kaikki yhteisvastaajat hyötyvät siitä. Tämä on yhdensisältöisen tuomion vaatimuksen selvä korollaari.⁴¹⁸ Jos sen sijaan kumoamisperusteena on asiallinen seikka (esim. kohtuus), sen vaikutus ei voi olla yleinen, koska kumoamiseen vaikuttavat yksilölliset seikat. Kumoamisvaikutus rajautuu vain takaisinsaannin hakijaan. Eri asia on,

417. Ks. Koulun 2024b s. 80 ja 137.

418. Ks. esimerkiksi Vuorenpää ym 2021 s. 573.

että monet asialliset perusteet (esim. lainvastaisuus) heijastuvat kaikkiin vastaajiin. Tällaisessa tilanteessa hyödyistä osatta jääneet vastaajat voivat tehdä jälkihakemuksia ja vedota niissä aikaisempaan takaisinsaantiasian päätökseen. Päätöksellä on varmasti ohjaava vaikutus myöhempään takaisinsaanteihin, etenkin kun ne käsitellään samassa tuomioistuimessa.⁴¹⁹ Epäyhtenäinen käytäntö johtaa työnjohdolliseen puuttumiseen, sillä laamannin tehtävä on valvoa oikeuskäytännön yhtenäisyyttä tuomioistuimessaan.⁴²⁰

Sama forum -sääntö vie takaisinsaannin siihen tuomioistuimeen, joka on antanut asiassa yksipuolisen tuomion. Näin takaisinsaanti saattaa ohjautua samalle tuomarille ja herättää kysymyksen tuomarin esteellisyydestä. Ratkaisupari KKO 1997:103 ja 117 selvitti tulkinnat, joita ei ole myöhemmin kiistetty. Jos summaarinen asia ei ole riitautunut (sen on käsitelty ja ratkaissut kärjäsihteeri), kysymystä esteellisyydestä ei ollenkaan herää. Toinen selvä sääntö on, että vastaajan annettua summaarisessa asiassa vaikuttavan vastauksen asiaa käsitellyt tuomari on esteellinen. Tähänkin on helppo yhtyä. Epäselvää on, miten selvä perusteettomuus -epäily vaikuttaa. Oikealta tuntuisi, että perusteettomuus -epäilyä miettinyt, käsitellyt tai siihen neuvoja antanut tuomari jäävä itsensä. Perusteettomuuden epäilyhän on katsottu aiheettomaksi, koska asiassa on annettu yksipuolinen tuomio. Tuomari voi takaisinsaantiasiaa käsitellessään tukeutua aikaisempaan mielipiteeseensä sitä edes huomaamatta. Esteellisyyden suppeaan tulkintaan ei nykyisissä suurissa kärjäoikeuksissa ole mitään syytä: takaisinsaantiasiaan löytyy helposti tuomari, joka ei ole ollut missään kosketuksissa vanhaan summaariseen asiaan.

6.4.2. KUMULOITUVA TAKAISINSAANTIASIA

Takaisinsaantiasioiden uusi erityispiirre on kumuloituminen. Varhaisessa tutkimuksesta siitä ei ole mainintoja. Soveltamistilanteet ovat jaettavissa kahteen ryhmään. Ensimmäisessä, harvinaisemmassa muunnelmassa takaisinsaantiasiat kumuloituvat. Siinä esiintyvät jokseenkin kaikki riita-asioista tutut yhdistelmät.⁴²¹ Yksinkertaisemmassa tapauksessa sama vastaaja hakee samalla takaisinsaantihakemuksella usean

419. Koulu 2017b s. 275. Eri asia on, että kantajan huolehtiessa nopeasta tiedoksiantamisesta vastaajat eivät voi jäädä odottamaan ensimmäisen takaisinsaantiasian ratkaisua. Sitä tuskin saadaan 30 päivässä. Jos määräaika ylittyy, avoimena on enää ylimääräinen muutoksenhaku, lähinnä lainvoimaisen tuomion purkaminen perusteena ilmeisen väärä lain soveltaminen. Ylimääräinen muutoksenhaku on kuitenkin epävarma tie.

420. Koulu-Koulu-Koulu 2019 s. 279.

421. Ks. Koulu 2017a s. 151.

yksipuolisen tuomion kumoamista. Tälle ei ole mitään estettä, jos kaikissa tuomioissa on ollut sama kantaja. Tuomiot voivat jopa johtua samasta velkasuhteesta, kun sen mukaisia osasaatavia on käytetty eri yksipuolisten tuomioiden hankkimiseen. Tämähän on tavallista pitkissä velkasuhteissa. Jos taas tuomioissa on eri vastapuolet eli entiset kantajat, yhteiseen takaisinsaantihakemukseen ei ole edellytyksiä. Vaatimukset kumoamisesta eivät johdu samasta perusteesta, eikä yksipuolisilla tuomioilla ole muutakaan yhteistä. Yhteisenä ei voi pitää sitä, että tuomiot ovat yksipuolisia, niillä on sama vastaaja tai kaikki koskevat esimerkiksi samantyyppisiä kulutusluottoja.

Mahdollista kuitenkin on käsitellä yhdessä kahta tai useampaa takaisinsaantiasiaa, joilla on eri vastapuolet. Laki ei kylläkään tunne kahden hakemusasian yhteiskäsittelyä, mutta se johtunee valmistelun unohduksesta. Mitään järkevää syytä tällaiseen rajoitukseen ei nimittäin ole.⁴²² Yhteiskäsittely voi olla kustannustehokasta, jos takaisinsaannin perusteet ovat eri asioissa hyvin samanlaisia. Tämä on joukkokanteiden hakemuslainkäyttöön siirtyvä versio. Totta on, että yhteiskäsittely tehostaa oikeussuojaa, mutta se vaikeuttaa ja hidastaa yksittäisen takaisinsaantiasian käsittelyä. Hyödyt ja haitat ovat siis samat kuin joukkokanteissa. Hyödyt edellyttävät yhdistettyä asianajamista.⁴²³ Kaupalliset takaisinsaantipalvelut tietenkin tarjoavat aina tämän mahdollisuuden. Yhteiskäsittely eli joukkohakemukset ei ole automaattisesti paras vaihtoehto. Selvää hyötyä yhteiskäsittely antaa, kun kaikissa tuomioissa perusteena on ollut sama kuluttajasopimuksen ehto tai kaikki tuomiot ovat seurausta tietyn tyyppisestä markkinoinnista.

Toisessa, tavallisemmassa tilanteessa, kysymys on ”vieraista asioista”. Yleisin ”vieras” asia takaisinsaantioikeudenkäynnissä ovat niin sanotut palautusvaatimukset. Tällöin takaisinsaannin hakija vaatii kantajan saamien suoritusten palauttamista. Palautusvaatimus voi olla joko vaatimus takaisinsaantiasiassa tai erillinen kanne, joka otetaan käsiteltäväksi takaisinsaantiasian yhteydessä. Mahdollista on sekin, että suoritusten palauttamista vaatii sivullinen, tyyppillisesti takaaja, joka on mennyt takaukseen velasta. Vastaajan palautusvaatimus puolestaan voi kohdata entisen kantajan kuittausvaatimuksen. Siinä kantaja vaatii vahvistettavaksi, että hänellä on oikeus kuitata palautussaatavaa omalla vastasaatavallaan, joka perustuu joko samaan tai toiseen velkasuhteeseen. Tällaiset kanteet ja kuittausvaatimukset ovat käsiteltävissä takaisinsaantiasiassa. Niillä ja takaisinsaannilla on luontainen yhteys keskenään. Historiallinen erikoisuus takaisinsaantioikeudenkäynneissä on ollut niiden avoimuus. Tämä tosin tarkoitti alkujaan sitä, että kantaja (eli takaisinsaantivastaaja) sai tuoda

422. Näin Linna 2022b s. 203.

423. Ks. Koulu 2017b s. 87.

230 takaisinsaantikanteen käsittelyyn ”uusien velkomusasioita”, toisin sanoen kanteita, joissa hän vaati maksua muista velkasuhteista.

Tällaiselle käytännölle on mahdotonta keksiä hyväksyttävää syytä. Uusilla velkomusasioilla ei ole käsitteellistä eikä toiminnallista yhteyttä takaisinsaantiin tai edes palautusvaatimukseen, Uusien asioiden käsittely pelkästään häiritsee pääasian eli takaisinsaantiasian ratkaisemista. Vanha käytäntö on ehkä tarkoittanut hyvää. Se lienee saanut alkunsa halusta säästää velallista uusilta oikeudenkäyntien kustannuksilta. Säästöt tosin vaikuttavat kyseenalaisilta, ja velallisen intressi tällaiseen yhteiskäsittelyyn on kaiken kaikkiaan vähäinen. Totta on, että näkemys takaisinsaannista uutena oikeudenkäyntinä jotenkin tällaiset uudet asiat sallisi. Tällainen logiikka ei kuitenkaan yksin riitä myöntävään vastaukseen. Vastapuolen kuittausvaatimus on sen sijaan otettava käsiteltäväksi samoin ehdoin kuin kuittausvaatimukset yleensä. Aineistossa tällaisia kuittausvaatimuksia ei esiinny. Voi olla, että niitä ei vain tuoda oikeudenkäyntiin vaan kuittausvaatimukset esitetään oikeudenkäynnin jälkeen, jos tai kun yksipuolinen tuomio on kumottu. Esittäminen oikeudenkäynnissä tarjoaisi mahdollisuuden kuittausvaatimuksen kiistämiseen ja mahdolliseen hylkäämiseen. Yksi syy kuittausvaatimusten vähäisyyteen on taktinen: vaatimus viestittää, että esittäjä myöntää asiansa heikkouden ja varautuu tappioon. Kokenut asianajaja välttää lähettämästä tällaisia piiloviestejä.

Prosessilaki ei aseta perustavia esteitä sille, että takaisinsaantiasiansa käsitellään kanteella vireille pantavia asioita. Hakemusasia ja riita-asia ovat, kuten edellä todettiin, käsiteltävissä samassa oikeudenkäynnissä, jos asioilla on yhteyttä keskenään ja yhdessä käsittely käy haitatta päinsä. Liitännäisvaatimuksilla, liitännäistoimivallalla sekä yhteiskäsittelyllä on yhteyttä siihen, miten takaisinsaannin paikka summaarisessa lainkäytössä ymmärretään, toisin sanoen takaisinsaanti ”konstruoidaan”.⁴²⁴ Muutoksenhauksi konstruointi tuntuu nousevan henkiseksi esteeksi pitkälle viedylle kumuloinnille, uusi oikeudenkäynti -konstruktio taas sen sallii ja jopa sitä suosii. Se ei toki asiaa ratkaise. Tässä tutkimuksessa suositetaan palautusvaatimusten yhteiskäsittelyä takaisinsaantiasiansa riippumatta siitä, ovatko ne liitännäisvaatimuksia tai itsenäisiä palautuskanteita. Se parantaa merkittävästi takaisinsaantia hakevan pääsyä oikeuksiinsa, estää palautuksen pilkkoutumisesta seuraavan kustannusten nousun sekä torjuu palautusvelvollisten viivytystaktiikkaa.

Tässä kannattaa huomata, että kumulointikielisyys – eli toisesta näkökulmasta suppean tutkinnan periaate – ei ole vastaajille niin epäedullinen, miltä se näyttää.

424. Ks. edellä jakso 6.1.2.

Takaisinsaannin kohteena on lähes aina tuomio, joka on tai ainakin on ollut täytäntöön pantavana. Ulosottomiehellä on laajat valtuudet huolehtia täytäntöönpanossa perittyjen suoritusten palauttamisesta (UK 2:16).⁴²⁵ Näin selvää tarvetta palautuskanteille ei ole, ennen kuin tiedetään, ettei ulosottomies huolehdi palautuksesta. Tuomioistuimen panos on toki tarpeen, kun velkoja on saanut suoran maksun tai suoria osamaksuja velalliselta ulosoton ulkopuolella. Niiden palauttamiseenhan ulosottomiehen toimivalta ei periaatteessa ulotu.

6.5. YLIMÄÄRÄINEN MUUTOKSENHAKU YKSIPUOLISEEN TUOMIOON

Summaarisen lainkäytön teoria, aatehistoriallinen kontumasiaalioppi, ei ota kantaa siihen, saako yksipuoliseen tuomioon hakea muutosta ylimääräisellä muutoksenhaulla. Varsinainen eli säännönmukainen muutoksenhakuhan korvautuu oikeudella asian uudelleen käsittelemiseen. Vuoden 1954 maksamismääräyslaki avasi tässä perustavanlaatuisen linjauksen. Maksamismääräyksestä sai kannella tuomiovirheen perusteella, ja aikaa siihen oli kuusi kuukautta siitä, kun velallinen sai tiedon maksamismääräyksestä (9 §). Tämä ei ollut mainittava etu, olihan takaisinsaannin määräaikakin tuolloin 60 päivää. Summaarisista asioista ei ole vastaava säännöstä, joten kaikki jäi ja jää OK 31 luvun yleisten säännösten varaan. Yleiset säännökset kuitenkin soveltuvat yllättävän hyvin yksipuoliseen tuomioon, oli kysymyksessä kantelu tuomiovirheen perusteella (OK 31:1) tai lainvoimaisen tuomion purkamisen (OK 31:7).

Kantelussa perusteena voi olla se, ettei tuomioistuin (tässä tapauksessa asian ratkaissut kärjätuomari tai kärjänotaari) ollut tuomionvoipa (1-k). Tällainen tilanne syntyy, kun hän oli esteellinen tai kärjänotaari ei ollut saanut asianmukaista määräystä.⁴²⁶ Perusteeksi kelpaa myös se, että poissa oleva, jota ei ole haastettu, kärsii haittaa tuomiosta (2-k). Peruste kattaa tilanteet, joissa haastetta ei ollut annettu asianmukaisesti tiedoksi. Yksi kanteluperuste on tuomion sekavuus (3-k). Tällaiseen voidaan päätyä, kun itse haastehakemus on ollut niin epäselvä, ettei siitä käy ilmi, mistä ylipäätään on kysymys, ja se hyväksytään sellaisenaan yksipuolisella tuomiol-

425. Tästä tulee puhetta lähemmin jäljempänä jaksossa 7.2. Kun ulosottomies huolehtii palautuksesta, siinä syntyy eräänlainen sudenkuoppa. Palautukset kulkevat ulosottomiehen kautta. Tämä taas mahdollistaa niiden ulosmittaamisen muista veloista, mikä tavallaan mitätöi vastaajan voiton takaisinsaantiasiassa. Sivullinen epäileekin, että ulosottomiehen laaja velvollisuus ja toimivalta suoritusten palauttamisessa selittyikin halulla antaa ulosottomiehelle pääsy palautuviin suorituksiin.

426. Ks. edellä jakso 3.1.2.

la.⁴²⁷ Viimeinen peruste on muu virhe oikeudenkäynnissä, joka on voinut vaikuttaa lopputulokseen (4-k). Tällaisia virheitä ovat vastaajalta saapuneen vastauksen sivuuttaminen, lähinnä vastaamisen huomaamatta jääminen. Yksipuolisesta tuomiosta on kuitenkin vaikea keksiä kanneltavaa.⁴²⁸ Kun summaarista asiaa ei asiallisesti lainkaan tutkita, virhe ei periaatteessa vaikuta tuomioon. Tietenkin on mahdollista väittää, että toinen lopputulos voi olla myös menettelyllinen, toisin sanoen se, ohjataanko summaarinen asia jatkovalmisteluun vai annetaanko siinä yksipuolinen tuomio.

Purkuperusteista merkittäviä ovat uusi seikka tai todiste, joka olisi voinut vaikuttaa lopputulokseen (3-k). Peruste on tulkinnallisesti lähellä vastaavaa takaisinsaannin edellytystä, eikä sille saisi asettaa sen tiukempia vaatimuksia kuin takaisinsaannissa. Tästä seuraa, että tulkinta ei välttämättä seuraa niitä kriteerejä, joita ylimääräisen muutoksenhaun tutkimus on tottunut tyyppitilanteissa asettamaan. Tärkeä on myös momentin viimeinen kohta eli ilmeisen vääriä lain soveltaminen (4-k). Purkuperuste voi siis olla, että tuomioistuin on jättänyt hylkäämättä ”selvästi perusteettoman” kantajan vaatimuksen. Perusteen soveltaminen sisältää saman selvyyden ja ilmeisyyden ongelman, minkä virallistutkinta tuo summaariseen lainkäyttöön. Sanamuotoa ei tässä lähemmin analysoida. Ilmeistä on kuitenkin se, että kohdan tulkintaan sopii se näkyvyyden sääntö, jolla edellä konkretisoidaan yhtäältä tutkinnan rajoja, toisaalta sen realistista toiminta-alaa. Perusteettomuus ei tietenkään tule purkuasiassa sen näkyvämmäksi, mitä se oli summaarisessa asiassa. Määräajat ovat lyhyet ylimääräisessä muutoksenhaussa vaikka toki pitemmät kuin takaisinsaannissa. Kantelulle varattu määräaika on kuusi kuukautta; määräaika alkaa joko tuomiosta tai sen tiedoksi saamisesta. Lainvoimaisen tuomion purkamista on haettava vuoden kuluessa; tässä määräajan alkaminen samoin vaihtelee. Purkuhakemuksella on kuitenkin viiden vuoden määräaika laskettuna itse tuomiosta.

Ylimääräinen muutoksenhaku kohentaa vastaajan oikeussuojaa, vaikkakaan se ei sen aukkoja täytä. Määräajan pidentyminen on merkittävä etu, sillä etenkin vuosi riittää – toisin kuin takaisinsaannin 30 päivän määräaika – lakimiehen etsimiseen ja kunnolliseen valmistautumiseen. Määräajalla on kuitenkin päätepiteensä eli viisi vuotta, kun taas takaisinsaannin määräaika jatkuu loputtomiin, ellei yksipuolista tuomiota anneta todisteellisesti tiedoksi. Vastaaja voi myös arvostaa kantelun ja purun kirjallista käsittelyä; hän lisäksi välttää käytännössä vakavan kuluriskin, joskin vastapainona on, että hänen omat kustannuksensa jäävät korvaamatta. Ratkaisut

427. Tämä kuulostaa uskottomalta, mutta näin vaikuttaa joskus tapahtuvan käytännössä. Haastehakemuksen surkeaa yksilöintiä on nimittäin käytetty takaisinsaannin perusteena. Ks. edellä jakso 6.3.1.

428. Näin Koponen 2017 s. 143. Ks. edellä jakso 4.3.1.

KKO 2003:112 ja KKO 2021:2 ovatkin esimerkkejä ylimääräisestä muutoksenhausta summaarisessa lainkäytössä. Kummassakaan tapauksessa se ei kuitenkaan johtanut tulokseen, ja kumpikin tapaus koski yksipuolisen tuomion purkamista.

Ratkaisussa KKO 2021:2 vastaaja perusti purkuhakemuksensa sellaisiin seikkoihin ja todisteisiin (niitä ei kuvata selostuksessa), jotka olisivat todennäköisesti johtaneet toiseen lopputulokseen. Korkein oikeus pyysi selvitystä, oliko yksipuolinen tuomio lainvoimainen, toisin sanoen oliko se annettu todisteellisesti tiedoksi. Vastaaja ilmoitti, ettei ulosottomies ollut antanut tuomiota tiedoksi. Näin korkein oikeus välttyi ottamasta kantaa purkuperusteisiin, koska hakemus jätettiin tutkimatta.⁴²⁹ Epätavallista tapauksessa oli, että vastaaja olisi joutunut näyttämään todisteellisen tiedoksiannon tapahtuneen: yleensä sen todistaminen jää entisen kantajan tehtäväksi, tavallisesti kun kantaja vastaa takaisinsaantihakemukseen ja vetoaa määräajan päättymiseen. Tiedoksiannon merkityksettömyys vastaajalle voi johtaa siihen, että siihen liittyvä aineisto on hävinnyt. Toki selvitys tiedoksiannosta on joskus saatavissa kantajalta (jos tämä suostuu sen antamaan), sähköisessä tiedoksiannossa myös operaattorilta.

Ratkaisussa KKO 2003:112 tosiseikat olivat epätavalliset. Vastaaja oli ensin yksipuolisella tuomiolla määrätty palauttamaan rahamäärä yhteen konkurssipesään, muutama vuosi myöhemmin hovioikeus oli antanut tuomion, jonka mukaan rahamäärä oli palautettava toiseen konkurssipesään. Vastaaja haki yksipuolisen tuomion purkamista, koska se perustui ilmeisesti väärään lain soveltamiseen. Korkein oikeus hylkäsi hakemuksen, koska yksipuolisella tuomiolla ja hovioikeuden tuomiolla ei ollut ”toisiinsa nähden” oikeusvoimavaikutusta. Pelkkänä purkuratkaisuna lopputulos on oikea. Sen sijaan siitä, miten kyseinen aineellinen kysymys ratkaistaisiin, voidaan olla eri mieltä.⁴³⁰ Selvää tietenkin on, että konkurssipesien on keskenään käytävä oikeutta siitä, kummalle rahamäärä kuuluu. Parempaa oikeutta ei ymmärrettävästi pystytä oikeusvoimaisesti ratkaisemaan alkuperäisten kantajien ja vastaajan välisissä oikeudenkäynneissä. Oikeampaa olisi ollut todeta purkuasiassa selkeämmin, että tuomioiden keskinäistä vaikutusta ei voitu ratkaista purkuasiassa, jonka kohteena oli jokin tuomioista.⁴³¹ Kirjallisuudessa onkin tuotu esiin outo asetelma, mikä pakottaa vastaajan tuskalliseen valintaan eri perusteista, jotka sulkevat toisensa pois.⁴³²

429. Vaitoja 2021 s. 22.

430. Ks. myös Kaisto 2006 s. 63.

431. Ks. Koulu 2003 s. 425.

432. Ks. lähemmin Koponen 2017 s. 143.

6.6. VÄLITULOKSIA

Alkuperäiseen kontumasiaalioppiin kuului sääntö, jonka mukaan annettuihin ratkaisuihin ei saanut hakea muutosta. Istunnosta poisjättäytynyt vastaaja säilytti kuitenkin oikeuden asian uudelleen käsittelyyn eli yksipuolisen tuomion takaisinsaantiin. Tämän asian käsitteli tuomioistuimien, joka oli antanut yksipuolisen tuomion: se myös käsiteltiin samalla tavalla, mitä alkuperäinen kannekin oli käsitelty. Takaisinsaanti sai alkunsa jo vuoden 1734 laissa, se koki vähäisiä muutoksia vuoden 1972 uudistuksessa. Vuoden 1993 uudistuksessa se sai kokonaan uuden konseptin. Kovin yleisiä takaisinsaantiasiat eivät ole olleet, mutta niiden määrä näyttää nopeasti lisääntyvän. Takaisinsaantiasioista ei ole tilastoihin perustuvaa aikasarjaa. Vuodelta 2023 on viimeinen tieto lukumäärästä: tuomioistuimissa käsiteltiin 127 asiaa. Vaikka määrä voi kuulostaa suurelta, vain alle puoli promillea yksipuolisista tuomioista tulee uudelleentutkituiksi takaisinsaantina. Nämä asiat muodostavat ainoastaan neljäsosan niistä harvalukuisista summaarisista asioista, josta ovat edenneet jatkovalmisteluun, tyypillisesti suullisen valmistelun istuntoon (eri lähteissä 500–700 asiaa/vuosi). Sitä, miten takaisinsaantiasiat keskimäärin päättyvät, ei tiedetä. Takaisinsaanti, niin välttämätön kuin se onkin, on järjestelmälle haitaksi. Se jättää siihen latentin riskin, takaisinsaanti on toisin sanoen paha systeeminen epävakauksitekijä.

Takaisinsaannin riski on summaarisen asian kantajan näkökulmasta vähäinen; merkittävästi suurempi riski aiheutuu siitä, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpano ei tuota tulosta vastaajan varattomuuden takia. Takaisinsaantimahdollisuus ei myöskään ole tähän saakka mainittavasti vaikuttanut kantajien käyttäytymiseen. Tämä lienee kuitenkin nyt nopeasti muuttumassa, koska takaisinsaantipalveluja tarjotaan kaupallisesti. Kehitystä ei kuitenkaan saa liioitella eikä kuvitella sen johtavan epäkohtien poistumiseen itsestään. Vaikka asianmäärät lienevät lisääntymässä ja hakemukset johtavat entistä useammin tuomion kumoamiseen, takaisinsaantituomioistuintuotio ei vielääkään tarjoa todellista oikeussuojaa vastaajalle. Takaisinsaanti vaatii vastaajan aktivoitumista, mikä rasittaa samalla tavalla kaupallisen oikeussuojan sovellusta. Yhteydenottoakaan ei edes pääsääntöisesti johda tällaisen palvelun saamiseen. Takaisinsaantiasiat valikoituvat, osaksi menestymisennusteen, osaksi velallisten aktiivisuuden mukaan. Tyypillistä takaisinsaannille on lisäksi lykkääntymisen: hakemuksia tehdään vuosien kuluttua itse tuomiosta, usein vasta sitten, kun itse saatava on tullut ulosotossa tai muutoin suoritetuksi. Takaisinsaanti muistuttaa

monessa suhteessa summaarisen asian virallistutkintaa. Teoriassa kumpikin takaa velalliselle kohtuullisen oikeussuojan, ne ovat tuottaneet korkean profiilin ennakkoratkaisuja, molemmat ovat tutkimuksen kestoaiheita, mutta keskivertovastaajalle niiden antama suoja on illuusio.

Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon on jakanut mielipiteitä: onko takaisinsaanti muutoksenhakua yksipuoliseen tuomioon vai summaarisen asian käsittelemistä toiseen kertaan. Oikean vastauksen merkitystä ei saisi liioitella. Yksimielisyys ei antaisi lopullista vastausta yksittäisiin tulkintakysymyksiin. Samalla on kuitenkin pakko tunnustaa, ettei vastaaminen ole tyhjää teoretisointia. Luokittelu nimittäin osoittaa sen tulkintakehikon, jossa takaisinsaantia tarkastellaan. Samalla mahdollisten vastausten määrä supistuu. Jotkut tulkinnat ovat luontevimpia ja toimivampia kuin toiset. Samalla on pidettävä mielessä kaikkien dikotomioiden vaara: ne pakottavat soveltajansa joko/tai -vastauksiin. Ajateltavissa nimittäin on, että takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon on samanaikaisesti piirteitä muutoksenhausta ja uudelleenkäsittelemistä. Kummankaan määrittely ei ole yksiselitteistä. Vastaus ei näin kannaloppuun saakka eikä missään nimessä anna apua konkreettisiin tulkintakysymyksiin.

Takaisinsaantia yksipuoliseen tuomioon on uudessa tutkimuksessa kutsuttu apellytiksi muutoksenhauksi. Takaisinsaantihakemuksella asia palautuu siihen tilaan, missä se oli. Näin takaisinsaanti on aikaisemman oikeudenkäynnin jatkamista, mistä taas seuraa, ettei hakijan tarvitse osoittaa yksipuolista tuomiota virheelliseksi. Entisen kantajan sen sijaan tulee, jos tulkinta pelkistetään, osoittaa, että tuomio oli oikea, toisin sanoen kantajalla oli väittämänsä saatava tai muu oikeus. Takaisinsaannin hakeminen kumoaa sen laiminlyöntivaikutuksen, johon yksipuolinen tuomio perustui. Varhainen tutkimus tavoittikin tämän seikan katsoessaan, että entisellä kantajalla eikä entisellä vastaajalla oli todistustaakka takaisinsaantiasiassa. Vuoden 1993 (ja jo vuoden 1972) mallissa tämä on entistä selvempää. Entiselle kantajalle asetetaan takaisinsaantiasiassa näyttövelvollisuus, jota kantajalla ei asian aikaisemmissa vaiheissa ollut.

Hakemusasian kustannuksista ei laissa ole takaisinsaantiasioidiin soveltuvia erityissäännöksiä. Takaisinsaantiasiassa ei ole myöskään sellaista taksoittavaa taulukkoa, jollainen on voimassa yksipuolisella tuomiolla ratkaistavassa asiassa. Yleisen viittauksen perusteella sovellettavaksi tulee OK 21 luku, joka taas on kirjoitettu kaksiasianosaisia riita-asioita ajatellen. Hakemusasian erikoisuus on konstruktiivinen kysymys, kuka on asianosainen. Luvun mukainen vastuu nimittäin edellyttää sekä

asian häviämistä että asianosaisen asemaa asiassa. Ensimmäinen ei tuota tavallisesti ongelmia: hakija (eli entinen vastaaja) voittaa, kun hakemus hyväksytään ja häviää, kun se hylätään. Voittamisen ja häviämisen määrittely ei siis olennaisesti poikkea siitä, mitä se olisi normaalissa riita-asiassa. Takaisinsaannissa osavoittotilanteet ovat kylläkin tavallisia. Hakija voittaa, ja entisen kantajan vaatimus hylätään vain joltain osin, tavallisesti parin tai kolmen korko- tai kuluerän osalta. Tällainen erä on periaatteessa sivuvaatimus, mutta se voi olla moninkertainen euromääräisesti pääomaan verrattuna. Vastuun määrittelyä sekoittavat myös tavalliset liitännäiskanteet, jotka osaksi hyväksytään, osaksi hylätään. Pääasiallisen voittajan hakeminen muodostuu niin tilannekohtaiseksi ja harkinnanvaraiseksi, että tuomioistuim varmasti kokee kiusauksen hylätä kaikki korvausvaatimukset osavoittotilanteissa. Sehän on muutoinkin lain mukainen pääsääntö (OK 21:3).

Sen sijaan vastapuoli on käsitteellisesti ainoastaan osallinen, jolla ei ole automaattista vastuuta hakijan kustannuksista. Vastapuoli joutuu korvausvelvolliseksi vain, kun hän osallistuu käsittelyyn, toisin sanoen vastustaa hakemusta. Jos hän pysyy passiivisena tai jättää asian ”oikeuden harkintaan” (näin KKO 1993:83), hän ei ole ollenkaan velvollinen korvaamaan hakija-asianosaisen kustannuksia. Hakemusasian keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, millainen osallistumisen taso ja laatu laukaisee piilevän kuluvastuun. Periaate tekee herkästi takaisinsaannista niin sanotun negatiivisen arvon asian eli NEV-asian. Hakijan maksettavaksi jäävät kustannukset asiassa voivat – ja itse asiassa lähes aina niin tekevätkin – ylittää sen, mitä hän asiassa voi voittaa. Summat kantajan alkuperäisissä vaatimuksissa ovat yleensä muutama sata euroa, useisiin tuhansiin nousevat vaatimukset ovat jo epätavallisia. Tässä tutkimuksessa katsotaan, että vastapuolen osallistuessa korvattavaksi tulevat kaikki hakijan kustannukset, jos hakemus hyväksytään.

Takaisinsaannin kannattavuus vastaajalle on epäselvä ja riippuu siitä, miten vastapuoli tulee toimimaan. Kantajan kuluvastuun pääsääntöinen aukollisuus vie entiseltä vastaajalta tyystin motivaation takaisinsaantiin. Onnistuneen takaisinsaannin tulos voi olla tappiollinen: se maksoi enemmän, mitä olisi tarvittu saatavan maksamiseen maksuvelvollisuutta riitauttamatta. Takaisinsaannin muuttaminen hakemusasiaksi on näin vastaajalle epäedullinen periaateratkaisu, olkoon että sen tavoitteet olivat ehkä hyvät. Totta on, että hakemusasiaformaatti vastavuoroisesti vähentää myös takaisinsaantia hakeneen vastaajan korvausvelvollisuutta, jos tai kun tämä häviää asiassa. Se taas rohkaisee takaisinsaantiin. Näyttää kuitenkin siltä, että pelko voiton

hyödyttömyydestä painaa useimmiten harkinnassa enemmän kuin pienehkö kulu-riski. Ihmiset ja etenkin kuluttajapalkansaajat ovat enimmäkseen riskiaversiivisiä; he välttelevät riskinottoa. Kuluvastuun katoaminen ei kuitenkaan tunnu tosiasiallisesti sellaiselta ongelmalta, millaiseksi se teoriassa muodostuisi. Käytännössä vastapuoli eli entinen kantaja ei juuri voi välttää lähtökohtaista kuluvastuutaan. Perintäalan liiketoiminnan dynamiikka nimittäin pakottaa perimistoimiston, oli se kantaja de facto tai de jure, sitkeään vastarintaan, jopa tekemään väitteitä, joita ei ole ennen suomalaisissa tuomioistuimissa nähty.

Takaisinsaannin määräaika on 30 päivää; aika lasketaan siitä, kun vastaaja saa yksipuolista tuomiota pyytäneeltä yksipuolisen tuomion ”todisteellisesti tiedoksi”. Tiedoksianto ei ole välttämätön osa takaisinsaantia. Vastaajalle on annettu oikeus ennakoivaan takaisinsaantiin, toisin sanoen hänen ei tarvitse odottaa yksipuolisen tuomion pyytäjän tiedoksiantoa, jota ei ehkä koskaan tule (KKO 1979 II 1). Tällaista ennakoivaa takaisinsaantia tarvitaan järjestelmässä, joka antaa täydellisen täytäntöönpanokelpoisuuden kaikille yksipuolisille tuomioille. Täytäntöönpanokelpoisuushan ei ole sidoksissa, niin outoa kuin se onkin, yksipuolisen tuomion tiedoksi antamiseen. Perimistoimistot käyttävät tätä aukkoa hyväkseen. Perintäalan pitkäaikainen käytäntö onkin ollut, että kustannuksia ja vaivaa aiheuttavat tiedoksiannot jätetään hoitamatta. Sinänsä mahdollinen olisi malli, jossa yksipuolinen tuomio olisi pantavissa täytäntöön vasta, kun tiedoksianto on tehty. Kantajan olisi esitettävä siitä selvitys ulosottoa hakiessaan. Mallia kannattaa harkita säädettävässä laissa: se olisi halpa, helppo toteuttaa ja nopeasti vaikuttava. Tiedoksianto täytäntöönpanon ehtona kannustaisi kantajaa tiedoksiantoihin ja poistaisi kysymyslistalta ennakoivan takaisinsaannin. Totta on, että joissakin tilanteissa, esimerkkinä yksipuolinen vahvistustuomio tai kieltotuomio, vastaajalla voi olla intressi takaisinsaantiin, vaikka kantajalla ei ehkä lainkaan ole tarvetta hakea täytäntöönpanoa. Tällaiset tilanteet ovat kuitenkin poikkeuksellisia.

Nykyisin tiedoksianto on lähes aina sähköinen, tavallisesti siihen käytetään sähköpostia. Jokseenkin kaikilla henkilöillä ja yrityksillä on sähköpostiosoite, joten tällaisen tiedoksiannon käyttämisen luvallisuus ja todisteellisuus voidaan ottaa annettuna. Sillä, onko osoite de facto käytössä, ei ole merkitystä, kunhan osoite on vain voimassa. Osoitteenhaltijalta on lupa odottaa osoitteen poistamista, jos hän ei lue sinne saapuneita viestejä. Tämä on luonnollista omatoimisuutta. Ratkaisu KKO 2024:45 osoittaa, ettei vastaaja saa heittäytyä täysin avuttomaksi ja tietoteknisesti osaamattomaksi, jos

hänellä on ylipäättään sähköinen osoite. Tätä ei muuta se, että vastaaja on ylivelkainen yksityishenkilö. Vastaaajalta edellytetään normaalia oma-aloitteisuutta, toisin sanoen kaikki viestin tai sen saapumisen puutteet eivät tee tiedoksiantoa virheelliseksi. Tapauksessa vastapuolen väite, ettei hän saanut viestin liitettä avatuksi, ei saanut huomiota. Kuinka pitkälle tiedoksi saajan oma-aloitteisuus tässä suhteessa menee, on toistaiseksi selvittämättä. Tiedoksiannolta vaaditaan vähimmäissisältöä, jotta se on ”todisteellinen” tiedoksianto nimenomaan yksipuolisesta tuomiosta. Vähimmäissisältö on, että tiedoksianto ilmoittaa yksipuolisen tuomion antamisesta, kertoo tuomion sisällön sekä antaa ohjeet siitä, miten takaisinsaantia haetaan. Todisteelliseen tiedoksi antamiseen ei vaadita näköisjäljennöstä tuomioistuimen tuomiosta, vaikka se on helpoin tapa välittää informaatio. Samalla se takaa, ettei mitään jää puuttumaan. Tiedoksiannossa saa olla muuta informaatiota kuin tämä vähimmäissisältö. Monesti siinä on maksukehotus tai ehdotus maksusuunnitelmaksi.

Vuoden 1734 laki salli avoimen takaisinsaannin: sitä hakevan ei tarvinnut perustella, miksi hän halusi tuomion kumottavaksi. Vuoden 1972 uudistus ei myöskään ottanut kantaa siihen, millä edellytyksillä takaisinsaantiasian sai tutkittavaksi ja mihin kaikkeen kantaja sai vedota itse takaisinsaannin oikeudenkäynnissä. Aineisto viittaa siihen, että takaisinsaannin hakemiseen kelpasi edelleen hyvin yleinen kanne, tässä ehkä voisi sanoa jo avoin kanne, kunhan kantaja vain pystyi sitä täydentämään istunnossa. Oikeudenkäynnissä kantaja oli siis yksilöitävä sellainen aineellinen tai menettelyllinen syy, jolla hän vaati takaisinvoittoa. Vuoden 1993 uudistuksen sanamuoto antaa ensilukemalla tarkat ohjeet siitä, mitkä perusteet kelpaavat takaisinsaantiin (OK 12:15.2). Merkitystä saa laiminlyönnin tapa. Jos vastaaja on laiminlyönyt vastaamisen tai saapumisen istuntoon, hänen on ilmoitettava sellainen syy, jolla olisi voinut olla merkitystä asiaa ratkaistaessa. Jos taas yksipuolinen tuomio on annettu, koska vastaaja ei antanut kirjallista lausumaa, hänen kantansa kysymyksiin on ilmentävä takaisinsaantia koskevasta hakemuksesta. Ensimmäisessä soveltamistilanteessa herää jälleen vaikuttavuuden ongelma; nyt ei enää riitä vaikutus, vaan syyllä olisi voinut olla merkitystä. Kannattaa muistaa, että vaikutus ja merkitys eivät ole synonyymejä. Merkitys on jotain vakavampaa kuin pelkkä vaikutus. Oikeuskäytäntö ja tutkimus eivät kuitenkaan ole eroista välittäneet, mikä kieltämättä yksinkertaistaa järjestelmää. Samalla se suosii hieman takaisinsaannin hakijaa ja ansaitsee tässä tutkimuksessa kannatuksen. Oli tulkinta mikä tahansa, takaisinsaannin edellytykset ovat tavallaan epäloogiset tai oikeammin nurinkuriset. Sama piti kääntäen paikkansa

vuoden 1734 lain aikana. Takaisinsaannissa olisi tullut olla edellytyksiä, koska kantajalla oli näyttövelvollisuus ja hänen vaatimuksensa periaatteessa oli tullut asiallisesti tutkituksi. Edellytyksiä ei kuitenkaan laissa ollut, eivätkä tuomioistuimet näytäneet sellaisia kehitelleen.

Takaisinsaantiasian käsittelyyn vaikuttavat yhtäältä, miten kuva takaisinsaannista aikaisemmin summaarisen asian jatkona heijastuu hakemuksen käsittelyyn. Normaaleilla hakemusasioillahan ei ole tällaista kytkentää. Luultavaa myös on, että takaisinsaanti on riitainen hakemusasia. Tällainen asian perimmäinen vastakkaisuus eli adversiaalisuus ei ole kadonnut, vaikka formaatti on vaihtunut riita-asiasta hakemusasiaksi. Takaisinsaantiasiaa käsitellään siis hyvin riita-asiamaisesti. Toisaalta taas käsittelyyn vaikuttaa se, millaisia liitännäisvaatimuksia ja liitännäiskanteita käsitellään yhdessä takaisinsaannin kanssa. Liitännäiskanteella tarkoitetaan itsenäistä kannetta, liitännäisvaatimuksella vaatimusta, joka esitetään takaisinsaantiasian sisällä. Takaisinsaantiasia voi näin olla sateenvarjo suurelle joukolle erilaisia kanteita ja vaatimuksia, kantajana tai esittäjänä tyypillisesti takaisinsaannin hakija.

Summaarisen lainkäytön teoria, aatehistoriallinen kontumasiaalioppi, ei ota kantaa siihen, saako yksipuoliseen tuomioon hakea muutosta ylimääräisellä muutoksenhaulla. Varsinainen eli säännönmukainen muutoksenhakuhan korvautuu vastaajan oikeudella asian uudelleen käsittelemiseen. Vuoden 1954 maksamismääräyslaki teki tässä perustavanlaatuisen linjauksen. Maksamismääräyksestä sai kannella tuomiovirheen perusteella, ja aikaa siihen oli kuusi kuukautta siitä, kun velallinen sai tiedon maksamismääräyksestä (9 §). Tämä ei ollut velalliselle mainittava etu, olihan takaisinsaannin määräaikakin tuolloin 60 päivää. Summaarisista asioista ei ole vastaava säännöstä, joten kaikki jäi ja edelleen jää OK 31 luvun yleisten säännösten varaan. Yleiset säännökset kuitenkin soveltuvat yllättävän hyvin yksipuoliseen tuomioon, oli kysymyksessä kantelu tuomiovirheen perusteella (OK 31:1) tai lainvoimaisen tuomion purkaminen (OK 31:7). Oikeuskäytännössä yksipuolisen tuomion purkaminen on herättänyt kysymyksen lainvoimaisuudesta. Se taas riippuu todisteellisesta tiedoksiannosta, josta vastaajan on hieman epäloogisesti esitettävä selvitys siitä, kun hän hakee tuomion purkamista.

Luku 7: Summaarinen asia ulosotossa

7.1. KANTAJA ULOSOTON HAKIJANA

Säännökset yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta liittyvät niin läheisesti yksipuolisen tuomion antamiseen, että ne muodostivat lainsäätäjän mielestä kokonaisuuden. Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari sääti ja jopa samoissa pykälissä kummastakin (OK 1734 12:3 ja 4). Yhteys purettiin vuoden 1895 ulosottolaissa; asetus lain voimaantuloista kumosi oikeudenkäymiskaaresta täytäntöönpanoa koskevat säännökset. Uusia säännöksiä yksipuolisesta tuomiosta ei ulosottolakiin otettu (UL). Tämän seurauksena yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta ei enää ollut laissa lainkaan säännöksiä. Vuoden 2003 osittaisuudistuksessa tämä puute korjattiin. Silloiseen ulosottolakiin lisättiin säännös siitä, että yksipuolinen tuomio rinnastuu lainvoimaiseen tuomioon (UL 3:13.1). Hallituksen esityksessä todettiin asianmukaisesti, että aikaisemmin laissa ei ollut yksipuolisesta tuomiosta nimenomaista säännöstä. Kanta – eli yksipuolisen tuomion rinnastuminen lainvoimaiseen tuomioon – oli esityksen mukaan kuitenkin käytännössä vakiintunut, joten lakiin oli otettava aikaisempaa selkeämpi säännös.⁴³³ Asiallisia perusteluja ei tuotu esiin. Vuoden 2003 säännös siirrettiin sellaisenaan enemmittä perusteluita vuoden 2007 ulosottokaareen (UK). Yksipuolinen tuomio pannaan yleissäännöksen perusteella täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio (UK 2:9).

Yksipuolisen tuomion rinnastaminen lainvoimaiseen tuomioon saa aikaan, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoa ei pystytä estämään velallisen asettamalla torjuntavakuudella.⁴³⁴ Torjuntavakuuden epämisessä ehkä on perustelunsa. Sitä paitsi tyyppivastaaaja ei luultavasti kykenisi tällaista vakuutta edes asettamaan. Eri asia on, että tulevaisuudessa valtionapuja saava velallisjärjestö kenties alkaa tarjota

433. Ks. hallituksen esitys ulosottolain muuttamiseksi 216/2001 (ei sivunumerointia). Ks. Välimaa 1994 s. 105. Hän myöntää tulkinnan vallitsevaksi ja yksimieliseksi. Se on kuitenkin johdettu ulosottolain epämääräisestä lauseesta ”takaisinsaantikanne ei estä täytäntöönpanoa”. Moderni lukija ei hevin näe tällaista yhteyttä täytäntöönpanokelpoisuuden asteen ja takaisinsaantikan- teen välillä. Väite tulkinnan vakiintumista hieman epäilyttää. Ulosotto-oikeuden tutkimuksen grand old man Tauno Ellilä esimerkiksi varoi sanomasta mitään yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta. Ks. Ellilä 1970 s. 222. Luultavaa pikemmin on, että tulkinnoissa oli huomattavaa paikallista vaihtelua.

434. Ks. esimerkiksi Linna-Leppänen 2014 s. 411.

jäsenilleen tällaista palvelua, jos laki sallisi vakuuden. Ulosoton hakijalta ei myöskään vaadita niin sanottua tilitysvakuutta kertyneiden varojen nostamiseen.⁴³⁵ Tästä seuraa, että yksipuolinen tuomio on vahvempi ulosottooperuste kuin esimerkiksi lainvoimaa vailla oleva hovioikeuden tuomio⁴³⁶: tällainenkin tuomio pannaan täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio, mutta kertyneet varat saadaan tilittää ulosoton hakijalle vain vakuutta vastaan (UK 2:10.1).

Ulosoton hakijan vapautus tilitysvakuudesta jakaa tai sen ainakin pitäisi jakaa mielipiteitä. Vakuutta vaatisi historiallinen jatkuvuus: vuoden 1734 laki edellytti vakuutta varojen nostamiseen, jos takaisinsaannin määräaika oli vielä auki. Sitä paitsi tilitysvakuus olisi palkitseva kannustin yksipuolisen tuomion nopeaan tiedoksiantoon, jotta ulosoton hakija saisi vakuutensa takaisin.⁴³⁷ Lisäksi vakuuden puuttuminen aiheuttaa hankaluuksia, kun täytäntöönpano peruutetaan menestyneen takaisinsaannin tai ylimääräisen muutoksenhaun seurauksena. Täytäntöönpanon peruuttaminen on menettelyn ja aineellisten oikeusvaikutusten kannalta mutkikas operaatio ja etenkin silloin, jos siihen ei ole mitenkään ulosottoasiassa varauduttu. Uudessa tutkimuksessa nykytilannetta on pidetty ”alttiina kritiikille”, mikä on oikeastaan aika lempeä toteamus. Samaan hengenvetoon ihmetellään, ettei yksipuolisen tuomion rinnastamista lainvoimaiseen tuomioon ole kyseenalaistettu aikaisemmassa tutkimuksessa.⁴³⁸ Sekä yleiseen kritiikkiin että tutkimuksen saamiin moitteisiin on syytä yhtyä: tutkimus on tässä hukannut oikeuspoliittisen vahtikoiran tehtävänsä, joka sillä pitäisi olla. Tavallisesti muutoksenhaun mahdollisuus nimittäin rajoittaa tuomion täytäntöönpanokelpoisuutta. Muutoksenhaku johtaa kokemusperäisesti ja suurissa asiamäärissä silloin tällöin täytäntöönpanoperusteen kumoutumiseen tai muuttumiseen.

Takaisinsaanti tuo juridisesti arvioiden yksipuoliseen tuomioon suuremman muuttumisriskin kuin varsinainen muutoksenhaku (tavalliseen) tuomioon. Yksipuolisen tuomion perusteena on periaatteessa ollut vain vastaajan laiminlyönti oi-

435. Ks. Linna-Leppänen 2014 s. 352.

436. Ks. Nurro 2021 s. 57. Hänen mukaansa yksipuolinen tuomio on poikkeuksellisen vahva ulosottooperuste, mikä onkin osuva luonnehdinta.

437. Ks. edellä jaksossa 6.2. Vakuuden palautus tehostaisi tiedoksiannon toista kannustinta eli takaisinsaannin määräajan alkamista.

438. Näin Jaakkola 2023 s. 53. Ks. myös Välimaa 1994 s. 106. Hän toteaa, ettei kukaan ole puuttunut uudistuksissa yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoon. Yksipuolisen tuomion luonne oli kuitenkin uudistusten seurauksena muuttunut: yksipuolisen tuomion hyväkseen saaneen asianosaisen asema ”oli koko ajan parantunut”, vaikka tältä kannalta asiaa ei ollut pohdittu. Tähän terävään havaintoon ei voi muuta kuin yhtyä. Jos huomiota kiinnitetään velallisen passiivisuuteen, laajaa täytäntöönpanokelpoisuutta voidaan pitää oikeutettuna. Tällöin yksipuolinen tuomio on rinnastettavissa vahvistettuun sovintoon, eikä ratkaisun muuttuminen ole ”kovin todennäköistä”. Ks. Wahlbeck 2022 s.

keudenkäynnissä, kun taas oikea tuomio nojautuu vaatimusten täytystutkintaan. Tosi-asiallisesti takaisinsaannin riskiä on voinut pitää pienempänä, koska summaarisen asian vastaajat hakevat tilastollisesti äärimmäisen harvoin takaisinsaantia. Se ei kuitenkaan johdu siitä, että edellytykset takaisinsaannille puuttuisivat tai olisivat heikot: vastaajat vain kärsivät ”alentuneesta kyvystä valvoa oikeuksiaan”. Onkin ihmetelty ja ilmeisen aiheesta, miten systemaattisesti ulosottokaassa ylivelkaantunut on jäänyt unohtuksiin. Monivelkainen ulosottovelallinenhan on hyvin tavallinen näky. He muodostavat varmasti velallisten enemmistön ulosotossa. Oltiin lainsäädännön eettisyydestä mitä mieltä tahansa, yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoa on pakko harkita pian uudelleen. Takaisinsaantien määrä kasvaa, koska toimintaympäristö muuttuu: vastaajille tarjotaan riskittömiä ja ilmaisia lakimiespalveluja. Näin yksipuoliset tuomiot kumoutuvat siinä (ja ehkä useammin) missä muut tuomiot. Se taas aiheuttaa täytäntöönpanon peruuntumisen ja suoritusten palautumisen.⁴³⁹ Säädetävissä laissa rinnastus lainvoimaiseen tuomioon tulisi purkaa, jolloin yksipuolisen tuomion täytäntöönpano seuraisi samoja sääntöjä kuin muiden lainvoimaa vailla olevien tuomioiden täytäntöönpano. Kun takaisinsaannin määräaika päättyy eikä takaisinsaantia ole haettu, yksipuolinen tuomio saisi takaisin statuksensa lainvoimaisena tuomiona. Velkojalle 30 päivän odotus ei voi kohtuuton taakka etenään pienten kuluttajasaatavien massaperinnässä. Ja kun takaisinsaantiasia tulee vireille, takaisinsaannin riski on jo todellinen.

Jos vastaaja hakee takaisinsaantia, se ja yksipuolisen tuomion täytäntöönpano ovat samanaikaisia. Tuomio siirtyy sähköisessä asiointissa niin nopeasti täytäntöön pantavaksi, että edeltävät takaisinsaantihakemukset ovat harvinaisia, jopa mahdottomia. Tuomio voi olla täytäntöön pantavana, ennen kuin vastaaja saa edes tiedon sellaisen antamisesta. Tyypillistä käytännölle on, että takaisinsaantiasia saadaan vireille vasta, kun täytäntöönpano on jatkunut kauan, jopa vuosia. Välillä kantaja on saanut täyden suorituksen, ja täytäntöönpanokin on päättynyt. Aineistossa on tapauksia, joissa takaisinsaanti kohdistui yli kahdeksan vuotta vanhaan yksipuoliseen tuomioon ja media uutisissa puhutaan vielä vanhemmista tuomioista. Täytäntöönpanolla, sen alkamisella tai päättymisellä, ei ole periaatteessa vaikutusta takaisinsaantiin tai sen edellytyksiin. Takaisinsaannin hakeminen ei myöskään sinänsä estä täytäntöönpanoa, mutta tuomioistuin voi sen kieltää.

Oma oikeuspoliittinen kysymyksensä on, millainen yksipuolisen tuomion täytäntöönpanokelpoisuuden tulisi olla. Klassinen kontumasiaalioppi ei yllättävästi ota

439. Ks. jäljempänä jakso 7.2.

kantaa yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoon. Tutkimuksessa on kuitenkin katsottu, että välitön (eli nykytermein rajoittamaton) täytäntöönpantavuus on ”yleinen tendenssi” summaarisessa menettelyssä. Tässä on perää: se näyttäisi kontumasiaaliperiaatteen luonnolliselta korollaarilta.⁴⁴⁰ Suomen oikeudessa suora päättely ei kestä, sillä summaarisessa lainkäytössä – ja muissa summaarisissa menettelyissä – periaatetta ei ole johdonmukaisesti seurattu. Voidaan sanoa, että vanhoista summaarisista velkomisprosesseista maksamismääräys oli uskollinen kontumasiaalisovellus. Maksamismääräys pantiin täytäntöön kuin lainvoimainen tuomio (maksamismääräyslaki 9.1 §). Laissa vielä erikseen todettiin nähtävästi selvyuden vuoksi, että nostettu takaisinsaantikanne ei estänyt maksamismääräyksen täytäntöönpanoa, ellei oikeus toisin määrännyt. Linja ei ollut yhtenäinen, sillä lainhaku muodosti selvän poikkeuksen. Lainhakupäätös rinnastettiin alioikeuden tuomioon, mistä seurasi, että vain ulosmittaus oli sallittu.⁴⁴¹

Kuva yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta on hieman yksinkertaistava. Ennen vuoden 1993 uudistusta läheskään kaikki summaariset asiat (eli asiat, joissa vastaaja ei tullut paikalle) eivät johtaneet yksipuoliseen tuomioon, koska asia lykättiin. Asian lykkääminen muutti myös siinä annettavan tuomion täytäntöönpanoa. Yksipuolinen tuomio oli annettavissa vain asian ensikäsittelyssä. Kun asia oli lykätty, kantaja sai vain tavallisen tuomion. Kuten edellä todettiin, summaarinen asia mielellään lykättiin seuraavaan istuntoon, jos kysymys oli vähänkin suuremmasta vaatimuksesta. Tuomioistuimien sai asian käsistään ja vastaaja uuden tilaisuuden kiistämiseen. Oltiin tästä lykkäyskäytännöstä mitä mieltä tahansa, se paransi samalla vastaajan asemaa täytäntöönpanossa. Kun asiassa annettavasta tuomiosta tuli tavallinen, täytäntöönpanossa sallittiin ennen lainvoimaa vain ulosmittaus (UL 3:7).⁴⁴² Näin asian lykkääminen – jolla pois jäänyttä vastaajaa haluttiin suojata – heikensi merkittävästi kantajan asemaa vastaisessa täytäntöönpanossa, vaikka asia ratkaistiin lopulta hänen hyväkseen. Tosin epäselvää on, osasivatko lykkäystä suosivat tuomioistuimet ajatella näin pitkälle tai pantiinko yksipuoliset tuomiot todella vakiintuneesti ennen vuoden 2003 lainmuutosta täytäntöön lainvoimaisina tuomioina. Joka tapauksessa lykkäämiskäytännön katoaminen vuoden 1993 mallissa antoi kantajalle hyötyä myös täytäntöönpanossa. Täytäntöönpanosta tuli toisin sanoen vastaajalle (eli ulosottoasian velalliselle) aikaisempaa ankarampaa, kun kantaja eli ulosottoasian hakija sai

440. Näin Lager 1988 s. 149.

441. Näin Ellilä 1970 s. 234.

442. Yksityiskohdista ks. esimerkiksi Välimaa 1994 s. 86.

taas tehokkuusedun. Sitä, ajateltiin tätä sivuvaikutusta vuoden 1993 uudistuksen valmistelussa, on mahdotonta sanoa.

Ulosottokaassa on säännöksiä yksipuolisen tuomion tiedoksi antamisesta täytäntöönpanon yhteydessä. Tämä selittyy historiallisella jatkuvuudella: itse täytäntöönpanohan on säännelty vain yhdellä määräyksellä tällaisen tuomion statuksesta ulosottoerusteiden hierarkiassa. Säännös tiedoksi antamisesta näyttää kielellisesti rajoittavan ulosottomiehen toimivaltaa tässä suhteessa, mikä tuntuu oudolta. Yksipuolinen tuomio annetaan tiedoksi ainoastaan, jos ulosoton hakija eli velkoja sitä pyytää (UK 3:42).⁴⁴³ Tällaiset erilliset tiedoksiantopyynnöt ovat olleet harvinaisia. Tavallisesti ulosotto alkaa ja päättyy ilman, että velallinen saa muodollisesti tietää, mihin se perustuu. Tosiasiallisesti hän tuskin jää tietämättömäksi. Ulosottomiehen on ilmoitettava, mitä ulosottoerustetta hän panee täytäntöön jo ulosottoasiaa avattaessa. Aina hakijan tiedoksiantoa tarkoittava pyyntökään ei johda tulokseen: ratkaisussa KKO 2021:2 ulosoton hakija oli kertomansa mukaan pyytänyt yksipuolisen tuomion tiedoksi antamista, mutta sitä ei kuitenkaan syystä tai toisesta tehty. Tällaiset anakronistiset erityissäännökset kannattaisi nekin kumota. Jos niitä tarvitaan, ne tulisi koota OK 11 lukuun, missä muutkin määräykset viranomaisen tiedoksiannoista ovat.

7.2. VASTAAJA ULOSOTON ALOITTEENTEKIJÄNÄ

7.2.1. YKSIPUOLISEN TUOMION KUMOAMINEN

Yksipuolinen tuomio voi kumoutua takaisinsaannin tai joskus ylimääräisen muutoksenhaun seurauksena.⁴⁴⁴ Yllätys ei ole, että kumoutuminen vaikuttaa käynnissä olevaan ulosottoon. Se on keskeytettävä, koska hakijalla ei ole enää ulosottoerustetta. Samalla syntyy kysymys siitä, miten alkutila palautetaan. Kantajan velvollisuus palauttaa saamansa suoritukset on aineellisoikeudellisesti selvä. Siihen ei tuo muutosta se seikka, että ulosoton hakija (eli takaisinsaannin vastapuoli) hakee kumoavaan ratkaisuun muutosta. Totta on, että palautusvelvollisuuden kohdistuminen ei ole aina yhtä selvää, jos perimistoimisto on toiminut muodollisena kantajana summaarisessa asiassa ja ulosotossa sen hakijana. Perimistoimiston asema on tällöin perustunut saatavan siirtoon, juridisteknisesti erityisseurantoon.

443. Ks. Linna-Leppänen 2014 s. 411 ja 448.

444. Ks. edellä jaksot 6.1. ja 6.4.

Siirto voi olla aineellisoikeudellinen (omistuksen siirtävä) tai perintää helpottava niin sanottu perimissiirto. Siirron tyyppi vaikuttaa muun muassa siihen, kenellä on suoritusten palautusvelvollisuus. Jos siirto on ollut aineellinen, palautusvelvollisuus on toki perimistoimistolla. Sen sijaan perimissiirroissa voidaan väittää, että palautusta tulee vaatia alkuperäiseltä velkojalta. Takaisinsaannin hakijan (eli entisen vastaajan ja ulosoton velallisen) taas on mahdotonta selvittää, kummasta siirtotyypistä on ollut kysymys. Siirron sanamuoto jättää tämän enimmäkseen kertomatta. Praktisin tulkinta (ja ratkaisu) olisi, että palautusvaatimus olisi aina kohdistettavissa ulosoton hakijaan, vaikka tämä vetoaa asemaansa perimissiirronsaajana ja sanoo tilittäneensä suoritukset edelleen toimeksiantajalleen. Mahdollista on sekin, että perimistoyhtiö on pyytänyt tekemään tilitykset suoraan toimeksiantajalle eli alkuperäiselle velkojalle. Tämä ei kuitenkaan muuta kohdentumissääntöjä. Enintään voidaan miettiä, onko de facto suorituksia saanut alkuperäinen velkoja rinnakkaisessa palautusvastuussa. Takaisinsaantiasiassa hänen vastuutaan ei voida käsitellä, ellei takaisinsaantia haakeva nosta erillistä palautuskannetta velkojaa vastaan. Tällainen liitännäiskanne on otettavissa käsiteltäväksi takaisinsaantiasian yhteydessä, vaikka se periaatteessa on itsenäinen asia. Palautusvaatimuksilla on niin läheinen yhteys takaisinsaantiin, että niiden käsitteleminen erikseen on prosessitaloudellista tuhlausta. Access to justice -tutkija ehkä jo puhuisi teknisten esteiden tarkoituksellisesta kasaamisesta takaisinsaannin hakijan tielle. Takaisinsaantiasiassa voidaan toki esittää myös palautusvaatimuksia, jotka kohdistuvat vastapuoleen. Niiden kohtalo seuraa takaisinsaantiasiaa. Palautuskysymys voidaan käsitellä kuitenkin yksin istunnossa kysymyksen selvittämiseksi (OK 8:8), mikä voi joskus olla paikallaan. Palauttamisesta voidaan myös pyytää kirjallinen lausuma siltä, joka on saanut suorituksia (OK 8:6).

On houkutus väittää, että yksipuolisen tuomion kumoutuminen takaisinsaannissa ei eroa muista vastaavista tilanteista. Yksipuolinen tuomio toisin sanoen rinnastuu tässä mihin tahansa tuomioon. Ulosottoperusteet kumoutuvat vähän väliä, eikä havainto ketään yllätä. Rinnastus ei täysin kestä. Ensiksikin yksipuolinen tuomio sallii poikkeuksellisen pitkälle menevän täytäntöönpanon, kun muistetaan, että kannetta ei ole asiallisesti tutkittu. Kumoutumisen riski lisäksi on, kuten edellä todettiin, yksipuolisessa tuomiossa erityisen suuri, jos tai kun vastaaja turvautuu takaisinsaantiin. Hakemukset takaisinsaannista näyttävät lähes aina päättyvän hakijan eli entisen vastaajan eduksi. On myönnettävä, että tutkimustietoa tästä ei ole, joten arvio on

summittainen.⁴⁴⁵ Jos riskiä sen sijaan arvioidaan tilastollisesti, sitä voidaan väheksyä. Tavallisesti mahdollisuus takaisinsaantiin jää tai ainakin on jäänyt käyttämättä. Takaisinsaantien epätavallisuus on samalla eettinen ja osaksi sosiaalipoliittinen haaste, jos kerran summaarisissa asioissa on paljon perusteettomia vaatimuksia ja ne eivät pysähdy virallistutkinnan seulaan. Yleistyvä takaisinsaanti toisi niihin korjauksen, huonoa oikeuspoliittista harkintaa se ei tietenkään poista.

Toiseksi kumoutumiseen ei, kuten edellä todettiin, ole mitenkään laissa eikä ulosottomenettelyssä varauduttu. Tavallisesti kumoutumisen riski otetaan ulosottomenettelyssä huomioon joko rajoittamalla täytäntöönpanokelpoisuutta tai sallimalla se vain hakijan asettamaa vakuutta vastaan: velallisella on myös yleensä oikeus asettaa torjuntavakuus. Yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta tämä kaikki puuttuu, vaikka kumoutumisen riski on teoriassa normaalia suurempi. Täytäntöönpanon peruuttamisessa on näin lähdeittä ”tyhjää”, kun yksipuolinen tuomio tulee kokonaan tai osaksi kumotuksi. Riskiä voidaan väheksyä vain takaisinsaannin harvinaisuuteen luottaen, mikä taas on hauras argumentti.⁴⁴⁶ Juridisesti se on kestävä. Takaisinsaannin poikkeuksellisuuteenkaan ei ole enää luottaminen: se ei enää ole harvinaista, vielä vähemmän äärimmäisen harvinaista kuten aikanaan. Takaisinsaantihakemukset ovat yleistymässä, niitä ajetaan entistä ammattitaitoisemmin, ja kohteena ovat monen vuoden takaiset yksipuoliset tuomiot.⁴⁴⁷ Mitä iäkkäämpi tuomio on, sitä todennäköisempää on, että täytäntöönpano on alkanut ja on suoritusten hitaan kertymisen muistaen edelleen käynnissä. Kuluttajasaataville on ominaista, että niille kertyy ulosotossa vähitellen (tässä käytetään usein sanaa ”kituuttaen”) pienehköjä suorituksia palkan tai eläkkeen ulosmittauksessa. Tällaisilla velallisilla on tavallisesti ulosotossa samanaikaisesti suuri joukko erilaisia saatavia. Kertasuoritus saadaan, ja ulosotto lopetetaan nopeasti vain kaikkein pienimmissä saatavissa.

445. Tämän ei pitäisi hämmästyttää. Se tulee todistetuksi jo sillä, että takaisinsaantiin on syntynyt liiketoimintaa, toisin sanoen kaupallista oikeussuojaa tarjoavia yrityksiä. Kaupallinen palveluntarjoaja valitsee ajettavakseen otollisimmat asiat, joissa voittoennuste on hyvä. Liiketoiminta menettää kannattavuutensa, jos suurempi määrä asioista hävietään. Kannattavuusrajan täytyy olla vähintään 80 prosenttia toimeksi saaduista asioista. Asioita päästään valitsemaan vasta, kun kysyntä on riittävä. Kymmenen vuoden kuluessa on annettu lähes neljä miljoonaa yksipuolista tuomiota, ja osa vastaajista on varmasti kokenut kärsineensä vääryyttä – ja on valmis hakemaan takaisinsaantia, jos se ei aiheuta tuo riskiä eikä kustannuksia. Hyvän voittoennusteen asioita riittää näin pitkäksi aikaa valittavaksi takaisinsaantihakemuksiin.

446. Ks. Jaakkola 2023 s. 52.

447. Ks. edellä 7.1. Vaikka siitä ei ole tilastotietoja, on luultavaa, että ammattimaisesti ajatut ja valikoidut takaisinsaantihakemukset tuottavat useammin tuloksen kuin vanhan ajan maallikon itse ajamat kanteet. Kaupalliset asianajopalvelut, etenkin jos päämies vapautetaan kustannuksista, edellyttää korkeaa menestymisprosenttia, jotta toiminnasta jäisi riittävä kate.

7.2.2. AINEELLINEN PALAUTUSVELVOLLISUUS

Tuomioistuimen päätös takaisinsaannista muotoaa oikeusvoimallaan myöhempää suoritusten ja palautusten selvittelyä. Oikeusvoima heijastuu myös siihen peruuttamiseen, mihin ulosotossa ryhdytään. Päätöksessä on kaksi muunnelmaa. Ensimmäisessä tuomioistuimien tuomio kokonaan vai osaksi, jälkimmäisessä vielä erikseen vahvistamalla, miltä osin yksipuolinen jää voimaan. Tämä muunnelma lienee takaisinsaannin perustyyppi, vaikka käytännössä ei tunnu olevan yhteistä linjaa. Perustyyppin mukaisessa päätöksenteossa on etunsa: se pitää takaisinsaantiprosessin nopeana, napakkana ja yksinkertaisena, mikä on ollut lainsäätäjän tavoitekin. Heikkous on, että tällainen päätös jättää osapuolten aineelliset asemat epäselviksi, toisin sanoen se siirtää tai oikeammin jättää vaikutukset aineellisesti määräytyviksi. Oikeudet ja velvollisuudet ratkaistaan viime kädessä sopimuksella tai uudella oikeudenkäynnillä, osaksi tosiasiallisesti myös ulosottomiehen toimilla. Tämä on tavallaan suppean tutkinnan kilpailuetu. Samalla voidaan katsoa, mihin toimiin tulosottomies myöhemmin ryhtyy täytäntöönpanon peruuttamiseksi ja suoritusten palauttamiseksi ja johtavatko nämä toimet tulokseen. Näin vältetään ristiriitaiset määräykset ja toimenpiteet.⁴⁴⁸ Voidaan siis sanoa, että suppea päätös riittää, jos vastapuoli (eli entinen kantaja) ei ole saanut lainkaan suorituksia tai on saanut niitä ulosoton kautta. Jälkimmäisessä palautuksen toteutus on jätettävissä ulosottomiehen huoleksi. Ulosottokaareissa on tältä varalta yksityiskohtaiset säännökset. Ensimmäisessä taas mitään palautettavaa ei ole.

Toisessa muunnelmassa takaisinsaantiasian päätös on laajavaikutteinen: se määrää ulosoton hakijan (eli entisen kantajan) palautusvelvollisuuden, ehkä myös hakijan vahingonkorvausvastuun.⁴⁴⁹ Laajavaikutteinen päätös on tietenkin ihanne, koska silloin jatko-oikeudenkäyntejä ei tarvita. Laaja päätös on tarpeen etenkin silloin, kun

448. Ulosottomiehen palautusvaltuudet herättävät samalla kysymyksen hakijan oikeussuojan tarpeesta. Oikeussuojan tarve on tietenkin ilmiselvä, kun ulosottomies on kieltävän päätöksen tehnyt, hän toisin sanoen on ilmoittanut, ettei hän ryhdy toteuttamaan palautusta. Ellei ulosottomies ole tehnyt tällaista päätöstä, takaisinsaannin hakijalla on oikeussuojan tarve. Myös lis pendens -vaikutus tuomioistuimen ja ulosottomiehen välillä aktivoituu. On kysyttävä, saako ulosottomies ylipäättään ryhtyä toteuttamaan palautusta, kun takaisinsaantihakemus tai liitännäiskanne sisältää palautusvaatimuksia. Samaa voidaan sanoa myös kääntäen: saako tuomioistuimien käsitellä palautusvaatimuksia, kun palautusta on vaadittu – lain mukaan ”pyydetty” – ulosottomieheltä ja tämä käsittelee vielä pyyntöä. Teoriassa väite vaikutuksesta on vaikea kiistettävä, käytännössä vireilläolovaikutuksesta on poikettu, kun samanaikaiselle käsittelylle on pätevä syy. Tässä synn muodostaa jo toimivaltojen päällekkäisyys.

449. Epäselvää on, voidaanko takaisinsaantiasia käsitellä korvausvaatimuksia. Klassiseen takaisinsaantiin ne eivät kuulu. Täytäntöönpanon osalta korvauksen peruste on selvä. Jos täytäntöönpano peruutetaan, hakijan on korvattava vastaajalle kaikenlainen täytäntöönpanosta ja sen peruuttamisesta johtuva vahinko (UK 2:17). Kanne korvauksesta on nostettava vuoden kuluessa. Tähän yksityiskohtaan ei lähemmin syvennytä.

ulosoton hakija on saanut suorituksia muutoin kuin ulosoton kautta, esimerkiksi velallisen suorat maksut tai sivullisen (tavallisesti takaajalta tulleet) suoritukset. Ulosottomiehen toimivalta palautuksessa ei periaatteessa ulotu tällaisiin suorituksiin. Ehdottoman välttämätön laaja päätös ei tällöinkään ole. Voidaan olettaa tai vähintään odottaa, että maksuja saanut kantaja palauttaa ne vaadittaessa. Institutionaaliset velkojat varmasti näin tekevät, jos aineellinen palautusvelvollisuus on ilmeinen. Ne eivät antaudu tappiolliseen oikeudenkäyntiin. Vastaaja, joka on ryhtynyt takaisinsaantiin, todennäköisesti nostaisi myös palautuskanteet. Tämä vaara vähintäänkin on olemassa.

Laajan vaikutuksen hintana on kuitenkin laaja käsittely: käsiteltäväksi tulevat myös ”palautusoikeudelliset” kysymykset, joilla ei juuri ole yhteyttä yksipuolisen tuomion pysyvyyteen. Siltä osin kuin tuomioistuimen päätös määrää palautuksesta, se ratkaisee oikeussuhteet lainvoimaisesti, kun tai jos päätös saa lainvoiman. Takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon tulisi kuitenkin suosia laajavaikutteista päätöstä. Vastaajan asema on jo valmiiksi niin heikko, että häntä ei saisi pakottaa kolmanteen oikeudenkäyntiin siitä, mitä hänellä on oikeus ”voittaa takaisin” (lainaus vuoden 1734 laista). Valintavalta olisi näin takaisinsaannin hakijalla: esittämällä vaatimuksen suoritusten palauttamisesta hän pakottaa tuomioistuimen laajaan käsittelyyn ja laajalti vaikuttavaan päätökseen. Palautusta sekoittavat vielä ne liitännäiskanteet, joista on tullut tavallisia takaisinsaannin yhteydessä. Tällaisia kanteita oli muun muassa ratkaisuissa KKO 2015:26, KKO 2023:23 ja 36. Tällaisilla kanteilla asianosaiset haavevat selvyyttä siihen, millainen palautusvelvollisuus seuraa yksipuolisen tuomion kumoamisesta. Asiassa annettu tuomio sitoo sekä asianosaisia että täytäntöönpanon peruuttamista toteuttavaa ulosottomiestä. Yhdessä käsitteleminen on kuitenkin tuomioistuimen harkinnassa. Se voi katsoa, ettei asioilla ole yhteyttä tai että asioita ei voida kunnolla käsitellä yhdessä (OK 8:8). Yhteiskäsittely on vahva ihanne: takaisinsaannin hakijan pakottaminen vielä uuteen erillisoikeudenkäyntiin on ilmiselvä access to justice -tyyppinen oikeuksiin pääsyn este, ellei se ole ehdottoman välttämätöntä. On kuitenkin vaikea keksiä esimerkkejä tilanteista, joissa asioita ei voitaisi käsitellä yhdessä tai joissa se ei tuottaisi selviä prosessitaloudellisia hyötyjä. Yhteiskäsittely tuntuukin olevan käytännössä itsestään selvää.

Kun annettavan päätöksen tyyppi tiedetään, on ratkaistava, kenellä on palautusvastuu, toisin sanoen kehen palautus- tai korvausmääräys on kohdistettava sekä kenelle vastaava vaatimus on esitettävä. Teoriassa vastaus on helppo: vastuussa suo-

rituksen palauttamisesta on ulosoton hakija (eli tyyppitapauksessa entinen kantaja), jolle ulosottomies on tehnyt tilityksensä. Ulosottokaarella on tästä vielä erikseen säännös: vastuussa suoritusten palauttamisesta on ”varoja nostonan” (UK 2:16). Ulosoton hakija ei välttämättä ole sama kuin summaarisen asian kantaja. Yksipuolinen tuomio (tarkkaan ottaen siinä konkretisoituva saatava) on siirtokelpoinen, ja saatavien kaupat, usein suurina erinä, ovat perintäalalla tavallisia.⁴⁵⁰ Vastapuoli takaisinsaantihakemukselle on kuitenkin periaatteessa aina summaarisen asian kantaja. Jos kyseinen saatava on myöhemmin luovutettu, takaisinsaantivaatimus saadaan ehkä kantajan ohella kohdistaa myös uuteen velkojaan, vaikka se ei ole systemaattisesti oikea tulkinta. Sen sijaan palautusvaatimukselle oikea vastaaja lienee aina suorituksia de facto saanut velkoja. Tämä voi johtaa monimutkaiseen palautukseen. Jos ulosoton hakija on vaihtunut, palautusvastuisia ulosoton hakijoita voi olla useita. Jos lisäksi ulosoton yrityksiä on useampia ja niillä on ollut eri hakija, jokainen hakija on palautusvastuussa siitä, mitä suorituksia hän kyseisessä eli omassa ulosottoasiassa sai. Sen sijaan hän ei ole vastuussa muiden saamista suorituksista. Tässäkin muodollinen hakija-asema on ratkaiseva. Siinä hakija voi tosin joutua vastuuseen suorituksista, joita hän ei ole itse nähnyt. Tällainen tilanne syntyy kylläkin vain, kun hän on varta vasten pyytänyt hänelle tulevan suorituksen maksamista muulle taholle tai antanut tämän nostaa suorituksen.⁴⁵¹

Tämä sääntö on yksinkertainen ja praktinen. Se myös estää juristeriset vastaväitteet siitä, kenelle palautusvelvollisuus oikeastaan kuuluu. Kokemukset monimutkaisista palautustilanteista kertovat, että palautusvastuussa ei koskaan ole se, jolta palautusta de facto vaaditaan. Tämä keksii aina syyn, miksi vastuu on jollakin ulkopuolisella. Palautusvaatimusten kohdentuminen on kuitenkin paljon epäselvempää kuin takaisinsaantivaatimuksen. Jälkimmäisessä vastapuoli on, kuten todettiin, aina summaarisen asian kantaja: tähän ei vaikuta, onko saatava (eli ulosottooperuste) myöhemmin siirretty edelleen. Sen sijaan palautus voi johtaa kokonaiseen oikeudenkäyntien sarjaan eri suorituksensaajia vastaan.⁴⁵² Käytännössä palautukset eivät ole nousseet sellaiseksi kiistakysymykseksi, jollaista siitä voisi odottaa. Tämä johtuu yhtäältä takaisinsaantien (ja ehkä saatavien jälkisiirtojenkin) vähäisyydestä, toisaalta nähtävästi perintäalan yhteistoiminnasta. Perintäalan yritykset selvittelevät

450. Ks. edellä jakso 3.2.

451. Tässä ei oteta kantaa siihen, millaiset tilitysmuunnelmat ulosottolainsäädäntö sallii.

452. Tässä kannattaa muistaa, että ei ole suinkaan itsestään selvää, voiko hakija takaisinsaantiasiassa esittää sellaisia palautusvaatimuksia, jotka eivät kohdistu takaisinsaantiasian vastapuoleen. Prosessiekonomia ja takaisinsaantien hakijan oikeussuoja tietenkin tällaista liitännäistoimivaltaa puoltaisivat. Liitännäistoimivalta eli tämä adheesioperiaatteen korollaari on kuitenkin prosessilaisissa poikkeus, ei pääsääntö.

keskenään lopulliset vastuusuhteet. Suorissa maksuissa velkojalle hakijakonstruktio ei enää toimi; se ei määrää palautusvelvollisuutta. Ellei tuomioistuin takaisinsaantiasia muuta määrää, palautusvastuu on sillä, jolle maksu on tehty, toisin sanoen maksun muodollisilla vastaanottajilla. Sähköisissä maksujärjestelmissä (jossa maksu on lähes aina tehty) maksun saaja tiedetään aina. Käteismaksut lienevät jääneet historiaan: useimmat institutionaaliset velkojat eivät edes ota sellaisia vastaan.

Palautuksen toinen peruskysymys on, mitä palautusvelvollisen on ylipäättään palautettava. Pääsääntö on selvä: palautuksen tulee käsittää ulosoton hakijan saamat suoritukset tai vastaavat vapaaehtoiset velallisen maksut. Palautukseen kuuluvat myös suoritukset, joiden kohteena on summaarisen asian oikeudenkäyntimaksu (joka lisätään taksan mukaiseen korvauksen) sekä korvaus kantajan oikeudenkäyntikuluista. Ulosottoasiassa velalliselta kannetaan myös ulosottomaksuja, jotka menevät valtiolle. Jos ulosotto kestää kauan ja suoritus kertyy pienistä jako-osuuksista, maksut voivat nousta suuriksi, pikkusaatavissa väitetyksi jopa kaikkia velkojan saamia suorituksia korkeammiksi. Niiden ”palauttamista” velalliselle ei voida perustaa palautusvastuuseen mutta kylläkin velkojan korvausvastuuseen. Velkoja on hakenut aiheettomasti ulosottoa ja saanut aikaan tämän vahingon. Yleensä velalliset eivät osaa näitä korvauksia vaatia.

Aineelliseksi jatkokysymykseksi nousee, saako ulosoton hakija (eli entinen kantaja) kuitata velallisen (eli takaisinsaannin hakijan ja entisen vastaajan) palautussaatavaa omalla vastasaatavallaan. Vastasaatava voi perustua joko alkuperäiseen velkasuhteeseen tai se aiheutuu uudesta velkasuhteesta. Vastaus riippuu ensiksikin siitä, ovatko palautussaatavat (tai laajemmin aikaisemman oikeustilan ennallistamiseen liittyvät saatavat) suojassa kuittaukselta. Suomen oikeus on tunnetusti suojele kuittaukselle, joten kuittauksen mahdollisuus on otettava lähtökohdaksi. (Jos kuittauskielto vallitsee, pohdinta loppuu sen toteamiseen.)⁴⁵³ Jos kuittaus sallitaan, seuraava kysymys kuuluu, mitä vastasaatavaa kuittaukseen saa käyttää. Ilmeistä on, että muusta velkasuhteesta syntyvät vastasaatavat seuraavat kuittauksen yleisiä edellytyksiä. Kun vastasaatava on selvä, sitä saa käyttää kuittaukseen, ellei kuittaukselta ole laissa tai sopimuksessa erikseen kielletty.

Jos taas kysymys on saman velkasuhteen vastasaatavasta, vastaaminen on vaikeampaa. Vastasaatavaksi eivät luonnollisesti kelpaa prosessisaatavat eli kumotun yksipuolisen tuomion määräämät oikeudenkäyntikulut. Nämä saatavat ovat menet-

453. Ks. Linskog 1993 s. 339. Kuittauksen rajoitukset olisivat kylläkin paikallaan. Kuittaus mitaloi takaisinsaantiasian voiton. Summaarisen asian velalliset ovat monivelkaisia, joten kuittauksellaan lienevät yleisiä, vaikka samaa velkasuhdetta ei saisi käyttää kuittaukseen.

täneet aineellisen perustansa, kun yksipuolinen tuomio kumottiin. Sen sijaan ei ole löydettävissä perusteita, jotka estäisivät kuittaamisen alkuperäisen saatavan pääomalla tai kertyneellä korolla, ellei näitä saatavia ole hylätty summaarisessa asiassa selvästi perusteettomina tai jollakin muulla perusteella itse takaisinsaantipäätöksessä. Jos taas yksipuolinen tuomio on kumottu muodollisella perusteella (esimerkiksi prosessinedellytyksen puuttuessa), itse velkojan aineellista vaatimusta ei ole oikeusvoimaisesti hylätty. Se on siis edelleen olemassa. Näin sitä voidaan käyttää kuittaukseen vastasaatavana, kunhan se on selvä ja riidaton. On myönnettävä, että näin laaja mahdollisuus jälkikuittaukseen on omiaan viemään vastaajan viimeisenkin motivaation takaisinsaannin hakemiseen. Yksityiskohdat on tässäkin jätettävä vastaiselle kuittausinstituution tutkimukselle.

7.3. ULOSOTTOMIEHEN TOIMIMISVELVOLLISUUS YKSIPUOLISEN TUOMION KUMOUTUESSA

Täytäntöönpanon peruutuminen takaisinsaannin onnistuessa nousi esiin jo varhaisessa tutkimuksessa.⁴⁵⁴ Se sivuutettiin kylläkin lyhyesti toteamalla, että takaisinsaantiasian kantajan tuli hakea täytäntöönpanon peruuttamista ('verkställighetens återgång'). Mitään tulkintaongelmia siihen ei liitetty, mistä päätellen ulosottomies huolehti siitä, että hänen perimänsä suoritukset palautettiin. Suoraan tätä ei sanottu. Johtopäätöstä tukee maininta, että aiheettomasta täytäntöönpanosta aiheutuneen vahingon korvaamiseen tulivat kuitenkin tavalliset säännöt sovellettaviksi. Näin takaisinsaannin hakijan oli nostettava siitä erillinen kanne. Tämä vastaa myös nykyisiä käsityksiä toimivallan jakautumisesta. Ulosottomies ei voi käyttää tässä tuomiovaltaa, vaan asia siirtyy tavallisena riita-asiana käsiteltäväksi. Deliktiperusteista korvausvaatimusta ei myöskään periaatteessa saa esittää takaisinsaantiasiana, joskin vireillä oleva korvauskanne voidaan käsitellä yhdessä takaisinsaantiasian kanssa.

Ulosotokaari seuraa samoja lähtökohtia, vaikka se antaa peruuntumisesta ja suoritusten palauttamisesta ajan tasalla olevat ohjeet. Perussäännös ulosottoperusteen kumoutumisesta on UK 2:15:ssä. Tällöin ulosottoasian vireilläolo välittömästi päättyy. Lisäksi ulosottomiehen tulee tehdä ”käytettävänään olevat peruuttamistoimet”, vaikka myöhempään tuomioon haetaan muutosta. Suoritusten palauttamisesta on annettu erikseen yksityiskohtaisemmat säännökset. Velkojan palautusvelvollisuus perustuu nimenomaiseen ulosotokaaren säännökseen (UK 2:16). Hakijan tai velkojan,

454. Ks, Sjöström 1916 s. 233.

joka on nostanut varoja, on palautettava ne korkoineen ulosottomiehelle. Jollei varoja palauteta, ulosottomiehen tulee vastaajan pyynnöstä periä varat ne nostaneelta ulosottokaaren mukaisesti. Säännös on siis kaksivaikutteinen. Yhtäältä se määrää aineellisen palautusvelvollisuuden, toisaalta sen toteuttamisen. Viime kädessä palautus toteutetaan ulosottotoimin eli varoja nostaneeseen kohdistetulla ulosmittauksella.

Säännöksellä on luontainen soveltamisalansa: se koskee vain täytäntöönpanolla saatuja suorituksia. Totta on, että hakijan saama tilitys voi lopulta kertyä (ja enimmäkseen käytännössä kertyykin) ulosottomiehelle ”vapaaehtoisesti” tehdyistä velallisen maksuista. Selvää on, että säännöksen mukaisen palautuksen ulkopuolelle jäävät ne maksut, jotka velallinen on ennen täytäntöönpanon vireille tulemista tai sen aikana tehnyt suoraan ulosoton hakijalle. Tällaiset maksut eivät käsitteellisesti ole ulosotossa ”nostettuja varoja”. Vielä selvemmin säännöksen ulkopuolelle jää tilanne, jossa kantaja ei ole ollenkaan hakenut täytäntöönpanoa vaan on saanut maksut omaperinnässä. Takaisinsaantiasioissa vastapuolen vakioväite on ollut, että säännökset eivät koske yksipuolista tuomiota. Väite ei ansaisisi vakavaa huomiota. Lain palautusvelvollisuus on voimassa kaikkien ulosottoperusteiden kumoutuessa tai muuttuessa. Se on ulosoton yleinen oikeusperiaate, jollaisena voidaan pitää myös ulosottomiehen velvollisuutta huolehtia palauttamisesta. Näin on kiistatonta, ettei yksipuolinen tuomio jää säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.

Kannattaa muistaa, että säännös palauttamisesta ei anna merkitystä sille, onko edelleen vireillä se ulosottoasia, jossa velkoja on saanut ”nostaa varoja”. Toki voidaan väittää, että ulosottomiehen tekemä lopputilitys ulosottoasiassa samalla lopettaa hänen vastuunsa niiden suoritusten palauttamisesta, jotka on tilitetty hakijalle kyseisessä ulosottoasiassa. Tällainen tulkinta on epälooginen. Lopputilitys on ulosoton hakijan ja ulosottomiehen välinen toimi. Miksi se vaikuttaisi ulosottomiehen velvollisuuksiin peruuttaa täytäntöönpano ja huolehtia suoritusten palauttamisesta. Totta on, että lopputilitys määrittää ulosotto-oikeudellisen muutoksenhaun piiriä, mutta se on eri asia. Tulkinta on pitkällisen oikeuskehityksen tulos, eikä vastaavaa kehitystä ole nähtävissä, kun kysymys on suoritusten palauttamisesta. Vallitsevaa kantaa lopputilityksen vaikutuksesta muutoksenhakuun on aiheesta arvosteltu.⁴⁵⁵ Vetoaminen lopputilitykseen on pohjimmiltaan sama väite kuin väite ulosottoasian päättymisen merkityksestä. Lopputilityksellä päätetään ulosottoasia ulosottomiehen asiarekisterissä. Väite ulosottoasian päättymisen vaikutuksesta palautukseen kaatuu jo logiikkaan. Ulosottoperusteen kumoaminen kun päättää sen ulosottoasian, josta

455. Ks. Lindfors 2007 s. 287.

on kysymys, toisin sanoen sellaisen asian, jossa on maksettu palautuvia suorituksia. Tässä ajatellaan tietenkin koko yksipuolisen tuomion kumoamista. Tavallista kuitenkin on, että tuomio kumotaan vain osaksi, esimerkiksi yhden korkoerän osalta. Tällainen osittainen kumoaminen ei päättä ulosottoasiasiaa, vaan täytäntöönpano voimaan jääneiltä osilta voi olla edelleen käynnissä. Ulosottomies voi käyttää hänelle palautuvat varat voimaan jääneiden maksuvelvoitteiden kattamiseen.

Tämä poikkeus ei muuta itse päättelyä. Jos ulosottoasian päättymisen saisi merkitystä palautusvelvollisuuden määrittelyssä ja sen toteuttamisessa, säännöksiä ei voitaisi useimmissa tilanteissa ollenkaan soveltaa. Ulosottoasia olisi aina päättynyt, kun palautusvelvollisuus ja ulosottomiehen vastuu sen toteutumisesta aktualisoituu.⁴⁵⁶ Ulosottomiehen toimimisvelvollisuus vaihtelisi lisäksi sen mukaan, onko yksipuolinen tuomio kumottu kokonaan tai osaksi. Tällainen kaksinkertainen sattumanvaraisuus velallisen asemassa tuntuu kohtuuttomalta. Ulosoton päättymisen merkitystä ei tulisi muutoinkaan yliarvioida. Jos ulosottoasian vireilläolo on todella näin tärkeää (mikä ei tunnu uskottavalta), mikään ei estä katsomasta, että takaisinsaannin hakijan ”pyyntö” saada takaisin tehdyt suoritukset perustaa uuden ulosottoasian. Se taas saattaa ulosottomiesvelvollisuudet voimaan, vaikka ne sidotaan ulosottoasian vireillä olemiseen. Uudessa ulosottoasiassa ulosottomiehen on huolehdittava suoritusten palauttamisesta, vaikka ne maksettiin näennäisesti toisessa ulosottoasiassa. Jos taas ulosottomies asettaa vireilläolon palautuksen ehdoksi mutta kieltäytyy hyväksymästä takaisinsaannin hakijan pyyntöä ulosottihakemukseksi, kysymys on jo tarkoitushakuisesta toimintavelvollisuuden kiertämisestä. Sitä ei taas pitäisi sallia, jos halutaan pitää kiinni summaarisen asian vastaajan oikeussuojasta

Ulosoton ulkopuolisten maksujen palauttaminen jää siviilioikeuden periaatteiden varaan, palautuksen toteuttaminen taas prosessilain keinoin tapahtuvaksi. Siinä ulosoton vireilläolo, oli se vielä käynnissä tai onko se tuottanut omat suorituksensa, on vailla merkitystä. Aiheetta saatu suoritus on palautettava, kun yksipuolinen tuomio on kumottu. Päätös on oikeusvoimainen ratkaisu kyseisessä velkasuhteessa. Palautus ja sen toteutus voikin kiperässä tapauksessa hajautua. Näin käy, kun kantaja eli vel-

456. Tutkimuksessa on tuotu esiin erilaisia jatkumisen ja päättymisen konstruktioita. Tilitysvakuus tarkoittaa, että asian vireilläolo jatkuu, koska tilitys on ehdollinen. Sen sijaan varojen palautusvelvollisuus ei jatka asian vireilläoloa. Ks. Linna-Leppänen 2014 s. 621. Näin vapautus tilitysvakuudesta yksipuolisen tuomion täytäntöönpanossa johtaa velalliselle epäedulliseen jatkumiskonstruktioon. Tällainen konstruktioiden rakentelu on niin mielivaltaista, ettei siihen saisi perustaa todellisia oikeusseuraamuksia. Yksipuolisen tuomion velallinen ei saisi ajautua huonompaan asemaan, mitä muun tuomion velallisella on ulosottoperusteiden kumoutuessa. Konstruktio on samalla merkki niistä pienistä muutoksista, joiden yhteisvaikutus saa summaarisen asian vastaajan aseman niin surkeaksi, mitä se tämän tutkimuksen mukaan on.

koja on saanut maksuja välillä ulosottomiehen tilityksinä, välillä suorina maksuina velalliselta, välillä maksuina takaajan kaltaiselta sivulliselta. Vapaaehtoisten maksujen palautus vaatii joko määräystä takaisinsaantiasian päätöksessä tai tuomiota palautuskanteessa, ellei suorituksia saanut velkoja noudata palautusvelvollisuuttaan. Tähän liittyvä kysymys kuuluu, mikä on tuomioistuimen toimivalta takaisinsaantiasia. Johdonmukaiselta vaikuttaa, että tuomioistuin saa määrätä palautettavaksi ainoastaan yksipuoliseen tuomioon liittyvät maksut. Takaisinsaantiasia ei saa puuttua sellaisiin velkasuhteen tapahtumiin, jotka ajoittavat tuomion antamista edeltävään aikaan. Niiden selvittely vaatii oman erilliskanteensa, joka kylläkin on käsiteltävissä yhdessä takaisinsaantiasian yhteydessä. Tämä voi tuntua saivartelulta, mutta takaisinsaantia ei periaatteessa tule raskauttaa velkojan ja velallisen välien yleisellä selvittelyllä.⁴⁵⁷

Lopuksi on syytä kysyä, saako ulosottomies antaa palautuksessa osoituksen täytäntöönpanoriitaan. Osoituksen saisi pääsäännön mukaan palautusta vaativa velallinen. Osoitus on toki mahdollista vain, jos ulosottoasia on edelleen vireillä (UK 10:9). Tämä rajaa merkittävästi osoituksen käyttöalaa. Useinhan palautus tulee ajankohtaiseksi vasta lopputilityksen jälkeen. Osoitusta ei lain mukaan saa antaa lopputilityksen jälkeen. Jos yksipuolinen tuomio on kumottu vain osaksi, alkuperäinen ulosottoasia voi kuitenkin olla vireillä. Osoitukselle ei näin ole muodollista estettä. Mitä vanhempi kumottava tuomio on, sitä todennäköisempää on, että ulosottoasia on päättynyt. Hakija on siis saanut täyden suorituksen tai ulosotto on päättynyt velallisen varattomaksi toteamiseen. Vastaajan (eli ulosottoasian velallisen) oikeussuojan kannalta mahdollisuus on jyrkästi torjuttava. Tulkinta on (tai olisi) jälleen merkki yleisestä taipumuksesta ratkaista kaikki sovellukset summaarisen asian velallisen vahingoiksi. Osoitus on vaarallinen keino ratkaista palautuksiin liittyvät kiistat. Osoituksen preklusiivinen vaikutus todennäköisesti vie velalliselta hänen oikeutensa palautuksiin (UK 10:12.2). On luultavaa, että velallinen ei pysty noudattamaan osoitusta eli nostamaan sen mukaista (ja jälleen uutta) kannetta. Jos takaisinsaantiasian kynnyks on keskivertovastaajalle korkea, osoituksen noudattamisen kynnyksen täytyy jo olla ylivoimainen. Vaikea ”palautusasia” ehkä kaipaisi täytäntöönpanoriitaa; siinä ulosottomies joutuu eräänlaiseksi kvasituomariksi ja ratkaisemaan puhtaasti siviilioikeudellisia kysymyksiä. Suoritusten määrät ja vastaanottajat voivat vaatia henkilötodistelua, jollaiselle oikeudenkäynti kieltämättä tarjoaisi paremmat puitteet kuin hahmoton ulosottomenettely. Enimmäkseen palautusasian tosiseikat toki ovat ri-

457. Vanhat maksut ja vastaavat vanhat tapahtumat voivat toki saada aikaan sen, että kanne hylätään tästä syystä, esimerkkinä aikanaan tehty maksu.

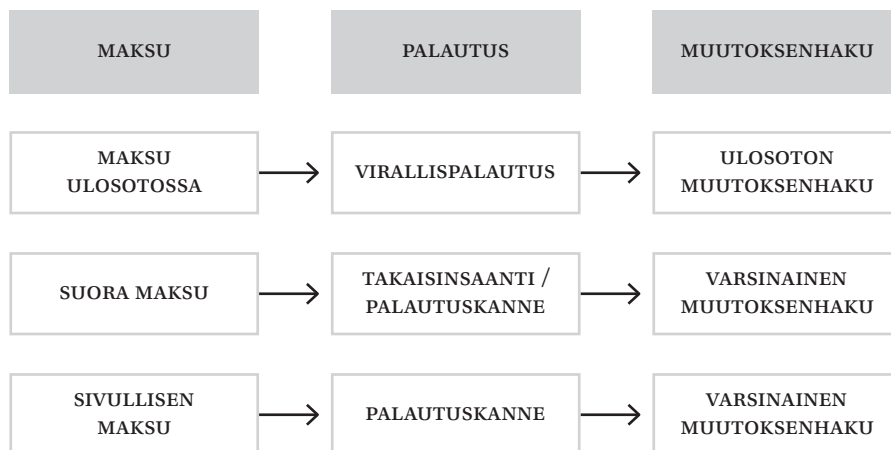
dattomia, ja kysymys on näin puhtaasti oikeudellisesta arviosta.⁴⁵⁸ Kieltävässä vastauksessa on kuitenkin pysyttävä. Myöntävä vastaus veisi pahimmillaan vastaajan jo kolmanteen oikeudenkäyntiin samasta velkasuhteesta. Se taas on suhteeton määrä ”prosesseja” enimmäkseen muutaman sadan euron summasta. Jos takaisinsaannin hakija kanteita nostaisi, se työllistäisi tuomioistuimia. Ja kun tuomioistuinlaitos natisee jo takaisinsaantiasioiden määrän kasvaessa, miten se saisi hoidetuksi lukuisat niihin kytkeytyvät liitännäis- ja jatkokanteet.

Ulosottomiehelle säilytetty palautuksen valvonta valtuuksineen on kaksiteräinen miekka. Yhtäältä se pitää huolen siitä, että velallinen ei jää yksin palautuksen kanssa, vaan ulosottomies ottaa sen huolekseen. Toisaalta ulosottomiehen operoima palautus tuo kertaalleen tilitetyt varat uudelleen ulosmittaviksi joko samasta tai muista saatavista. Se taas mitätöi takaisinsaannin lopputuloksen. Voidaan myös sanoa, että tuomioistuinten ja ulosottomiehen toimivaltapiirit leikkaavat, kun palautettavaksi tulee ulosoton kautta saadut suoritukset. Useimmiten työnjako järjestyy luontaisesti. Tuomioistuin määrää suorien maksujen palautuksesta, ulosottomies ulosotossa saatujen. Ensimmäisiin määräyksiin haetaan muutosta valittamalla hovioikeuteen, toisiin ulosoton muutoksenhakujärjestelmässä, aluksi ulosottovalituksella käräjäoikeuteen. Ulosottomies ei voi muuttaa tai kumota tuomioistuimen takaisinsaantiasiassa tai liitännäiskanteessa antamia määräyksiä suoritusten palauttamisesta. Paras mahdollinen tällainen kahden toimijan järjestely ei tietenkään ole. Parempaa mallia on kuitenkin vaikea keksiä. Jos passiivisen vastaajan suojaaminen on yksi summaarisen lainkäytön mustia aukkoja, kaikissa tilanteissa toimivan palautusmekanismin löytäminen vetää sille vertoja.

Oikeuskäytäntöä suoritusten palautuksista on vähän. Ainoa ennakkoratkaisu koskee palautettaville suorituksille maksettavaa korkoa (KKO 2017:34). Ratkaisun selostuksessa on kiinnostava maininta siitä, kuinka velallinen oli esittänyt sekä ulosottomiehelle että velkojalle vaatimuksen palautukselle tulevasta korosta. Kumpikin oli hylännyt vaatimuksen, jonka jälkeen velallinen nosti molempia vastaan palautuskanteen.⁴⁵⁹ Oikeuskäytännön puuttuminen näyttäisi oikeuttavan väittämään, että lain mekanismi joko toimii hyvin tai sitä ei tarvita. Ehkä onkin niin, että yksipuolista tuomiota lukuun ottamatta hakija asettaa vakuuden varojen nostossa. Tällöin palautus jää paljolti laskutoimitukseksi. Yksipuolinenkaan tuomio ei ehkä ole ongelma,

458. Koulu-Lindfors 2007 s. 174.

459. Ratkaisusta ks. Lindfors 2017 s. 306. Ratkaisussa oli kysymys arvonlisäverosta ja sen palautukseen sovellettavasta korkokannasta. Korkein oikeus katsoi, että veronkantolain erityissäännös korosta syrjäytti ulosottokaaren yleissäännöksen, mikä onkin johdonmukaista. Tosin kaikessa yleislaki/erityislaki päätelyssä voi kysyä, kumpi laki on mitäkin.

Kaavio 5: Suoritusten palauttaminen

sillä hakija useimmiten suostuu ”vapaaehtoiseen” palautukseen. Vaikka näin ei olisikaan, keskiwertovastaajan tarmo on tässä vaiheessa varmasti vähissä: hän ei jaksakaan eikä kykene enää käymään oikeutta jo kolmatta kertaa pikkusummasta. Oli niin tai näin, takaisinsaantiin varautuvan vastaajan ei kannata tehdä suoria suorituksia velkojalle, ei ennen täytäntöönpanoa eikä ainakaan sen kuluessa. Suorat suoritukset ovat palautuksen vedenjakaja, koska tällöin katoavat ulosottomiehen virkavastuiset valtuudet palautuksessa.

7.4. VÄLITULOKSIA

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari yhdisti yksipuolisen tuomion ja sen täytäntöönpanon. Yhteys purettiin vuoden 1895 ulosottolaissa; asetus lain voimaantulosta kumosi oikeudenkäymiskaaresta täytäntöönpanoa koskevat säännökset. Uusia säännöksiä yksipuolisesta tuomiosta ei ulosottolakiin otettu. Tämän seurauksena yksipuolisen tuomion täytäntöönpanosta ei yli sataan vuoteen ollut laissa lainkaan säännöksiä. Vuoden 2003 osittaisuudistuksessa tämä puute korjattiin. Lakiin tuli säännös siitä, että yksipuolinen tuomio rinnastuu lainvoimaiseen tuomioon (ulosottolaki 1895 3:13.1). Hallituksen esityksessä todettiin ohimennen, että aikaisemmin laissa ei ollut yksipuolisesta tuomiosta nimenomaista säännöstä. Kanta – eli yksipuolisen tuomion rinnastuminen lainvoimaiseen tuomioon – oli esityksen mukaan

käytännössä vakiintunut, joten lakiin oli otettava aikaisempaa selkeämpi säännös. Vuoden 2003 säännös siirrettiin sellaisenaan enemmittä perusteluitta vuoden 2007 ulosottokaareen. Yksipuolinen tuomio pannaan tämän yleissäännöksen perusteella täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio (UK 2:9).

Yksipuolisen tuomion rinnastaminen lainvoimaiseen tuomioon saa aikaan, että yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoa ei pystytä estämään torjuntavakuudella. Torjuntavakuuden epäämisessä ehkä on perustelunsa. Sitä paitsi tyyppivastaaja ei luultavasti kykenisi tällaista vakuutta edes asettamaan. Ulosoton hakijalta ei myöskään vaadita niin sanottua tilitysvakuutta kertyneiden varojen nostamiseen. Tässä seuraa, että yksipuolinen tuomio on vahvempi ulosottoperuste kuin esimerkiksi lainvoimaa vailla oleva hovioikeuden tuomio: tällainenkin tuomio pannaan täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio, mutta kertyneet varat saadaan tilittää ulosoton hakijalle vain vakuutta vastaan (UK 2:10.1). Velallisen asema on siis suhteettoman heikko verrattuna muiden maksutuomioiden täytäntöönpanoon. Jos vastaaja hakee takaisinsaantia, se ja yksipuolisen tuomion täytäntöönpano ovat samanaikaisia. Tuomio siirtyy sähköisessä asiointissa niin nopeasti täytäntöön pantavaksi, että edeltävät takaisinsaantihakemukset ovat harvinaisia, jopa mahdottomia. Tuomio voi olla täytäntöön pantavana, ennen kuin vastaaja saa edes alustavan tiedon tuomion antamisesta. Tyyppillistä lisäksi käytännössä on, että takaisinsaantiasia saadaan vireille vasta, kun täytäntöönpano on jatkunut kauan, jopa vuosia. Välillä kantaja on saanut täyden suorituksen, ja täytäntöönpanokin on päättynyt.

Klassinen kontumasiaalioppi ei yllättävästi ota kantaa yksipuolisen tuomion täytäntöönpanoon. Tutkimuksessa on kuitenkin katsottu, että välitön (eli nykytermein rajoittamaton) täytäntöön pantavuus on ”yleinen tendenssi” summaarisessa menettelyssä. Tässä on perää: se näyttäisi kontumasiaaliperiaatteen luonnolliselta korollaarilta. Suomen oikeudessa suora päättely ei kestä, sillä summaarisessa lainkäytössä – ja muissa summaarisissa menettelyissä – periaatetta ei ole johdonmukaisesti seurattu. Voidaan sanoa, että vanhoista summaarisista velkomisprosesseista maksamismääräys oli uskollinen kontumasiaalisovellus. Täytäntöönpanoa tosiasiallisesti suuresti lievensi vuoteen 1993 jatkunut tapa lykätä asioita, joissa vastaaja oli poissa. Kun asia lykättiin, muuttui myös annettavan tuomion täytäntöönpano. Yksipuolinen tuomio oli tuolloin annettavissa vain asian ensikäsittelyssä. Kun asia oli lykätty, kantaja sai vain tavallisen tuomion. Summaarinen asia mielellään lykättiin seuraavaan istuntoon, jos kysymys oli vähänkin suuremmasta vaatimuksesta. Tuomioistuin sai asian

käsistään ja vastaaja uuden tilaisuuden kiistämiseen. Lykkäyskäytäntö kuitenkin samalla paransi vastaajan asemaa täytäntöönpanossa. Kun asiassa annettavasta tuomiosta tuli näin ainoastaan tavallinen tuomio, täytäntöönpanossa sallittiin ennen lainvoimaa vain ulosmittaus (UL 3:7).

Yksipuolinen tuomio voi kumoutua takaisinsaannin tai joskus ylimääräisen muutoksenhaun seurauksena. Kumoutuminen vaikuttaa käynnissä olevaan ulosottoon. Se on keskeytettävä, koska hakijalla ei ole enää ulosottoperustetta. Samalla syntyy kysymys siitä, miten alkutila palautetaan. Kantajan velvollisuus palauttaa saamansa suoritukset on aineellisoikeudellisesti selvä: siihen ei tuo muutosta se seikka, että ulosoton hakija (eli takaisinsaannin vastapuoli) hakee kumoavaan ratkaisuun muutosta. Totta on, että palautusvelvollisuuden kohdistuminen ei ole aina selvää, jos perimistöimistö on toiminut muodollisena kantajana summaarisessa asiassa ja ulosotossa sen hakijana. Perimistöimistön asema on tällöin perustunut saatavan siirtoon, juridisteknisesti erityisseurantoon. Siirto voi olla aineellisoikeudellinen (omistuksen siirtävä) tai perintää helpottava niin sanottu perimissiirto. Siirron tyyppi vaikuttaa tai sen pitäisi periaatteessa vaikuttaa muun muassa siihen, kenellä on suoritusten palautusvelvollisuus. Jos siirto on ollut aineellinen, palautusvelvollisuus on toki perimistöimistöllä. Sen sijaan perimissiirroissa voidaan väittää, että palautusta tulee vaatia alkuperäiseltä velkojalta. Takaisinsaannin hakijan (eli entisen vastaajan ja ulosoton velallisen) taas on mahdotonta selvittää, kummasta siirtotyypistä on ollut kysymys. Siirron sanamuoto jättää tämän enimmäkseen kertomatta. Praktisin tulkinta (ja ratkaisu) olisi, että palautusvaatimus olisi aina kohdistettavissa ulosoton hakijaan, vaikka tämä vetoaa asemaansa perimissiirroissa ja sanoo tilittäneensä suoritukset edelleen toimeksiantajalleen.

Tuomioistuimen päätös takaisinsaannista kuitenkin muotoaa oikeusvoimallaan myöhempiä jälkiselvittelyä. Oikeusvoima heijastuu myös siihen peruuttamiseen, mihin ulosotossa ryhdytään. Tuomioistuin ei kuitenkaan aina anna takaisinsaanti-asiassa määräyksiä suoritusten palauttamisesta. Päätöksessä on kaksi muunnelmaa. Ensimmäisessä tuomioistuin tyytyy yksinomaan vahvistamaan, kumoutuuko yksipuolinen tuomio kokonaan vai osaksi, jälkimmäisessä vielä erikseen vahvistamalla, miltä osin yksipuolinen jää voimaan. Tämä muunnelma lienee takaisinsaannin perustyyppi, vaikka käytännössä ei tunnu olevan yhteistä linjaa. Perustyyppin mukaisessa päätöksenteossa on etunsa: se pitää takaisinsaanti-prosessin nopeana, napakkana ja yksinkertaisena, mikä on ollut lainsäätäjän tavoitekin. Heikkous on, että tällainen

päätös jättää osapuolten aineelliset asemat epäselviksi, toisin sanoen siirtää ne aineellisesti määräytyviksi. Oikeudet ja velvollisuudet ratkaistaan tällöin viime kädessä sopimuksella tai uudella oikeudenkäynnillä, osaksi tosiasiallisesti myös ulosottomiehen toimilla. Tämä onkin suppean tutkinnan kilpailuetu. Erillinen käsittely ja erillinen ratkaisu takaa, että palautuskysymys tulee huolella tutkituksi. Takaisinsaantiasiaassa se on sivuteema ja voi jäädä hyvinkin pinnallisesti käsitellyksi.

Toisessa muunnelmassa takaisinsaantiasian päätös on laajavaikutteinen: se määrää ulosoton hakijan (eli entisen kantajan) palautusvelvollisuuden, ehkä myös hakijan vahingonkorvausvastuun. Laajavaikutteinen päätös on tietenkin ihanne, koska silloin jatko-oikeudenkäyntejä ei tarvita. Laaja päätös on tarpeen etenkin silloin, kun ulosoton hakija on saanut suorituksia muutoin kuin ulosoton kautta, esimerkiksi velallisen suorat maksut tai sivullisen (tavallisesti takaajalta tulleet) suoritukset. Ulosottomiehen toimivalta palautuksessa ei ulotu tällaisiin suorituksiin. Ehdottoman välttämätön laaja päätös ei tällöinkään ole. Voidaan olettaa tai vähintään odottaa, että maksuja saanut kantaja palauttaa ne vaadittaessa. Institutionaaliset velkojat varmasti näin tekevät, jos aineellinen palautusvelvollisuus on ilmeinen. Ne eivät antaudu tappiolliseen oikeudenkäyntiin. Vastaaja, joka on ryhtynyt takaisinsaantiin, todennäköisesti nostaa myös palautuskanteet. Laajan vaikutuksen hintana on kuitenkin laaja käsittely: käsiteltäväksi tulevat myös ”palautusoikeudelliset” kysymykset, joilla ei juuri ole yhteyttä yksipuolisen tuomion pysyvyyteen. Siltä osin kuin tuomioistuimen päätös määrää palautuksesta, se ratkaisee oikeussuhteet oikeusvoimaisesti, kun tai jos päätös saa lainvoiman. Takaisinsaannissa yksipuoliseen tuomioon tulisi kuitenkin suosia laajavaikutteista päätöstä. Vastaajan asema on jo valmiiksi niin heikko, että häntä ei saisi pakottaa vielä uuteen oikeudenkäyntiin siitä, mitä hänellä on oikeus ”voittaa takaisin” (lainaus vuoden 1734 laista). Valintavalta olisi näin takaisinsaannin hakijalla: esittämällä takaisinsaantiasiaassa vaatimuksen suoritusten palauttamisesta hän pakottaa tuomioistuimen laajaan käsittelyyn ja laajalti vaikuttavaan päätökseen.

Seuraavaksi on ratkaistava, kenellä on palautusvastuu, toisin sanoen kehen palautus- tai korvausmääräys on kohdistettava sekä kenelle vastaava vaatimus on esitettävä. Teoriassa vastaus on helppo: vastuussa suorituksen palauttamisesta on ulosoton hakija (eli tyyppitapauksessa entinen kantaja), jolle ulosottomies on tehnyt tilityksensä. Ulosotokaarissa on tästä vielä erikseen säännös: vastuussa suoritusten palauttamisesta on ”varoja nostanut” (UK 2:16). Ulosoton hakija ei välttämättä ole sama kuin summaarisen asian kantaja. Yksipuolinen tuomio (tarkkaan ottaen siinä

konkretisoituva saatava) on siirtokelpoinen, ja saatavien kaupat, usein suurina erinä, ovat perintäalalla tavallisia. Vastapuoli takaisinsaannin hakemiselle on kuitenkin periaatteessa aina summaarisen asian kantaja. Jos kyseinen saatava on myöhemmin luovutettu, takaisinsaantivaatimus saadaan ehkä entisen kantajan ohella kohdistaa myös uuteen velkojaan, vaikka se ei ole systemaattisesti oikea tulkinta. Sen sijaan palautusvaatimukselle oikea vastapuoli on aina suorituksia de facto saanut velkoja. Tämä voi johtaa monimutkaiseen palautukseen. Jos ulosoton hakija on vaihtunut, palautusvastuisia ulosoton hakijoita voi olla useita. Jos ulosoton yrityksiä on useita ja niillä on ollut eri hakija, jokainen hakija on palautusvastuussa siitä, mitä suorituksia hän kyseisessä ulosottoasiassa sai. Sen sijaan hän ei ole vastuussa muiden hakijoiden saamista suorituksista. Tässäkin muodollinen hakija-asema on ratkaiseva. Siinä hakija voi tosin joutua vastuuseen suorituksista, joita hän ei ole itse saanut.

Palautuksen peruskysymyksiä on myös, mitä palautusvelvollisen on ylipäättään palautettava. Pääsääntö on selvä: palautuksen tulee käsittää ulosoton hakijan saamat suoritukset tai vastaavat vapaaehtoiset velallisen maksut, jotka kohdistuvat yksipuoliseen tuomioon. Palautukseen kuuluvat myös suoritukset summaarisen asian oikeudenkäyntimaksusta sekä korvaus kantajan oikeudenkäyntikuluista. Ulosottoasiassa velalliselta kannetaan myös ulosottomaksuja, jotka menevät valtiolle. Jos ulosotto kestää kauan ja suoritus kertyy pienistä jako-osuuksista, maksut voivat nousta suuriksi, pikkusaatavissa väitetyksi jopa kaikkia velkojan saamia suorituksia korkeammiksi. Niiden ”palauttamista” velalliselle ei voida perustaa palautusvastuuseen mutta kylläkin velkojan korvausvastuuseen. Velkoja on hakenut aiheettomasti ulosottoa ja saanut aikaan tämän vahingon. Yleensä velalliset eivät osaa näitä korvauksia vaatia.

Aineelliseksi jatkokysymykseksi nousee, saako ulosoton hakija (eli entinen kantaja) kuitata velallisen (eli takaisinsaannin hakijan ja entisen vastaajan) palautusaa-tavaa omalla vastasaatavallaan. Vastasaatava voi perustua joko alkuperäiseen velkasuhteeseen tai se aiheutuu uudesta velkasuhteesta. Vastaus riippuu ensiksikin siitä, ovatko palautusaa-tavat (tai laajemmin aikaisemman oikeustilan ennallistamiseen liittyvät saatavat) suojassa kuittaukselta. Suomen oikeus on tunnetusti suojea kuittaukselle, joten kuittauksen mahdollisuus on otettava lähtökohdaksi. (Jos kuittauskielto vallitsee, pohdinta loppuu sen toteamiseen.). Jos kuittaus sallitaan, seuraava kysymys kuuluu, mitä vastasaatavaa kuittaukseen saa käyttää. Ilmeistä on, että muusta velkasuhteesta syntyvät vastasaatavat seuraavat kuittauksen yleisiä edellytyksiä. Jos taas kysymys on saman velkasuhteen vastasaatavasta, vastaaminen on vaikeampaa.

Vastasaatavaksi eivät kelpaa prosessisaatavat eli kumotun yksipuolisen tuomion määräämät oikeudenkäyntikulut. Nämä saatavat ovat menettäneet aineellisen perustansa, kun yksipuolinen tuomio kumottiin. Sen sijaan ei ole löydettävissä perusteita, jotka estäisivät kuittaamisen alkuperäisen saatavan pääomalla tai kertyneellä korolla, ellei näitä saatavia ole hylätty summaarisessa asiassa selvästi perusteettomina tai jollakin muulla perusteella itse takaisinsaantipäätöksessä. Jos taas yksipuolinen tuomio on kumottu muodollisella perusteella esimerkiksi prosessinedeltytyksen puuttuessa, itse velkojan aineellista vaatimusta ei ole oikeusvoimaisesti hylätty. Näin sitä voidaan käyttää kuittaukseen vastasaatavana, kunhan se on selvä ja riidaton. Tulkinta ei kyläkään tunnu reilulta. Näin laaja mahdollisuus jälkikuittaukseen on omiaan viemään vastaajalta lopunkin halukkuuden takaisinsaannin hakemiseen. On luultavaa, että tuomioistuimet mielellään löytäisivät (tai tarpeen vaatiessa kehittäisivät) erityisen kuittauskiellon tilanteeseen.

Suoritusten palauttamista helpottaa suuresti se, että ulosottomies ottaa sen tehtäväkseen. Perussäännös ulosottoperusteen kumoutumisesta on UK 2:15:ssä. Tällöin ulosottoasian vireillöolo välittömästi päättyy. Lisäksi ulosottomiehen tulee tehdä ”käytettävänään olevat peruuttamistoimet”, vaikka myöhempään tuomioon haetaan muutosta. Suoritusten palauttamisesta on erikseen yksityiskohtaisemmat säännökset. Velkojan palautusvelvollisuus perustuu nimenomaiseen ulosottokaaren säännökseen (UK 2:16). Hakijan tai velkojan, joka on nostanut varoja, on palautettava ne korkoineen ulosottomiehelle. Jollei varoja palauteta, ulosottomiehen tulee vastaajan pyynnöstä periä varat ne nostaneelta ulosottokaaren mukaisesti. Säännös on siis kaksivaikutteinen. Yhtäältä se määrää aineellisen palautusvelvollisuuden, toisaalta sen toteuttamisen, viime kädessä palautus toteutetaan ulosottoimoin eli varoja nostaneeseen kohdistetulla ulosmittauksella. Säännöksellä on luontainen soveltamisalansa: se koskee vain täytäntöönpanolla saatuja suorituksia. Totta on, että hakijan saama tilitys voi lopulta kertyä (ja enimmäkseen käytännössä kertyykin) ulosottomiehelle ”vapaaehtoisesti” tehdyistä velallisen maksuista.

Selvää on, että säännöksen mukaisen palautuksen ulkopuolelle jäävät ne maksut, jotka velallinen on ennen täytäntöönpanon vireille tulemistä tai sen aikana tehnyt suoraan ulosoton hakijalle. Tällaiset maksut eivät käsitteellisesti ole ”nostettuja varoja”. Vielä selvemmin säännöksen ulkopuolelle jää tilanne, jossa kantaja ei ole ollenkaan hakenut täytäntöönpanoa vaan on saanut velalliselta suorituksen ”vapaaehtoisesti”. Takaisinsaantiasioissa vastapuolen vakioväite on ollut, että säännökset eivät

koske yksipuolista tuomiota. Väite ei ansaisisi vakavaa huomiota. Lain palautusvelvollisuus on voimassa kaikkien ulosottoperusteiden kumoutuessa tai muuttuessa. Se on ulosoton yleinen oikeusperiaate, jollaisena voidaan pitää myös ulosottomiehen velvollisuutta huolehtia palauttamisesta. Näin on kiistatonta, ettei yksipuolinen tuomio jää säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.

Sillä, onko se ulosottoasia, jossa velkoja on saanut "nostaa varoja", edelleen vireillä palautuksen aktualisoituessa, ei ole vaikutusta ulosottomiehen velvollisuuksiin. Vireilläolohan riippuu siitä, onko yksipuolinen tuomio kumottu kokonaan vai osaksi, tai onko ulosoton hakija jo saanut täyden maksun. Voidaan kylläkin väittää, että ulosottomiehen tekemä lopputilitys ulosottoasiassa samalla lopettaa hänen vastuunsa suoritusten palauttamisesta. Tulkinta antaa liiaksi oikeusvaikutuksia tilitykselle. Lopputilitys on ulosoton hakijan ja ulosottomiehen välinen toimi, joten miksi se vaikuttaisi ulosottomiehen velvollisuuksiin peruuttaa täytäntöönpano ja huolehtia suoritusten palauttamisesta. Väite ulosottoasian päättymisen vaikutuksesta palautukseen kaatuu alkeislogiikkaan. Ulosottoperusteen kumoaminen joka tapauksessa päättää sen ulosottoasian, josta on kysymys, toisin sanoen sellaisen asian, jossa on maksettu palautuvia suorituksia. Tässä ajatellaan tietenkin koko yksipuolisen tuomion kumoamista. Tavallista kuitenkin on, että tuomio kumotaan vain osaksi, esimerkiksi yhden korkoerän osalta. Tällainen osittainen kumoaminen ei päättää ulosottoasiaa, vaan täytäntöönpano voimaan jääneiltä osilta voi olla edelleen käynnissä. Ulosottomies voi käyttää hänelle palautuvat varat voimaan jääneiden maksuvelvoitteiden kattamiseen.

Ulosoton päättymisen merkitystä ei tulisi muutoinkaan yliarvioida. Jos ulosottoasian vireilläolo on todella näin tärkeää, takaisinsaannin hakijan "pyyntö" (lakitekstin sana) saada takaisin tehdyt suoritukset perustaa uuden ulosottoasian. Roolit siis kääntyvät kuten takaisinsaantiasiassa. Uudessa ulosottoasiassa taas ulosottomiehen toimintavelvollisuus on joka tapauksessa UK 2:16:n mukainen. Ulosoton ulkopuolisten maksujen palauttaminen puolestaan jää siviilioikeuden periaatteiden varaan, palautuksen toteuttaminen taas siirtyy prosessilain keinoin tapahtuvaksi. Siinä ulosoton vireilläolo, oli se vielä käynnissä tai onko se tuottanut omat suorituksensa, on vailla merkitystä. Aiheetta saatu suoritus on palautettava, kun yksipuolinen tuomio on kumottu. Päättös on oikeusvoimainen ratkaisu kyseisessä velkasuhteessa. Palautus ja sen toteutus voikin kiperässä tapauksessa hajautua. Näin käy, kun kantaja eli velkoja on saanut maksuja välillä ulosottomiehen tilityksinä, välillä suorina maksuina velalliselta, välillä takaajan kaltaiselta sivulliselta. Vapaaehtoisten maksujen palautus

vaatii joko määräystä takaisinsaantiasian päätöksessä tai tuomiota palautuskanteessa, ellei suorituksia saanut velkoja noudata palautusvelvollisuuttaan.

Kun tarkastellaan summaarista lainkäyttöä kokonaisuudessa, järjestelmä on velkojaetuinen. Summaarisessa asiassa etuisuus on tosiasiallista. Lainsäätäjä yrittää suojata passiivistakin vastaajaa virallistutkinnalla, mutta vastaajien tavanomainen passiivisuus ja asian kirjallinen käsittelytapa tekevät tehokkaan tutkinnan mahdottomaksi. Passiivisuudelle on syynsä, eivätkä syyt häviä toivomuksella siitä, että vastaajien olisi aktivoiduttava. Monimutkainen järjestelmä ja lakimiesavun heikko saatavuus passivoivat vastaajia. Takaisinsaantikin on varsin suosiollista (entiselle) kantajalle. Määräaika on lyhyt, takaisinsaantiperusteet suhteelliset ankarat, ja takaisinsaantiprosessi vaatii viimeistään lakimiesapua. Tässä muodollinen hakemusasiaformaatti ei auta: takaisinsaanti hakee luonnostaan riita-asiamaisen kulun.

Täytäntöönpano saattaa loppuun oikeudellisen trifectan: yksipuolinen tuomio on poikkeuksellisen vahva ulosottooperuste. Se rinnastuu lainvoimaiseen tuomioon. Täytäntöönpanolle ei ole rajoituksia, ja hakija saa nostaa kertyneet varat vakuutta asettamatta. Myöskään velallisen torjuntavakuutta ei sallita. Vaikka velallinen saisi yksipuolisen tuomion takaisinsaannilla kumotuksi, hän joutuu uuden riidan eteen: miten hän saa takaisin aiheettomasti perityt tai maksetut suoritukset. Jos nykyinen summaarinen prosessi ottaa hieman vakavammin vastaajan oikeussuojan kuin alkujaan, myötätunto vastaajalle tuntuu kokonaan loppuvan, kun päästään ulosottoon. Ulosoton lainsäädäntö suosii kantajaa eli ulosoton hakijaa. Todelliseen oikeussuojan mustaan aukkoon ajaudutaan, kun yksipuolinen tuomio kumotaan ja saatava on kokonaan tai osaksi peritty vastaajalta. Voidaan sanoa, että tässä vaiheessa ulosottojärjestelmä tosiasiallisesti hylkää vastaajan, kauniimmin sanottuna jättää hänet oman onnensa nojaan. Tällöin voi hyvin käydä, että vastaaja saa tuomion takaisinsaaduksi mutta ei saa takaisin maksettuja tai perittyjä suorituksia. Tällöin asia on ollut täydellinen negatiivisen arvon asia.

8.1. YLEISARVIO SUMMAARISESTA LAINKÄYTÖSTÄ

Summaarisessa lainkäytössä pystytään erottamaan kaksi pitkää sykliä. Ensimmäinen näkyy suppean ja laajan tutkimisvelvollisuuden vaihtelussa, toinen taas yhteisprosessi-ideaalin ja erillisprosessi-ideaalin kilpailussa. Näitä vaihteluita voidaan kutsua tutkintasykliksi sekä prosessimallisykliksi. Summaarinen lainkäyttö on kauan hakenut paikkaansa lainkäytön järjestelmässä, välillä onnistuen, välillä epäonnistuen. Summaarisen lainkäytön historia osoittaa näin vääräksi käsityksen, että prosessilaissa kehitys veisi aina johonkin parempaan, esimerkiksi kustannustehokkaampaan, toimivampaan tai parempaa oikeussuojaa antavaan malliin. Yllättävää oli huomata, kuinka vahvana kontumasiaaliopin perintö elää. Summaarisen lainkäytön aatehistoriallisena perustana se on kadonnut muualta kuin historiallisista katsauksista. Ne oikeudelliset rakenteet, joita oppi aikanaan loi, ovat kuitenkin edelleen arkipäivää summaarisessa lainkäytössä ja nykyhetken Suomessa. Itse asiassa olemme vuoden 1993 jälkeen lähempänä kontumasiaalioppia kuin kertaakaan sitten 1690-luvun

Tutkintasyklin aloitti vuoden 1734 laki. Se säilytti kantajalle normaalin näyttötaakan ja odotti tuomioistuimelta samaa tutkintaa, oli vastaaja paikalla tai poissa. Tämä ideaali jäi kylläkin soveltamiskäytännössä haaveeksi. Vuoden 1972 uudistus hävitti kantajan näyttövelvollisuuden, joka oli alkujaan kaikenkattava. Kantajan piti esittää sama näyttö, mitä häneltä vaadittiin, kun vastaaja oli paikalla kiistämässä kanteen. Uudistuksen jälkeen yksipuolisen tuomion perustana ei ollut aineellinen tutkinta vaan pelkkä vastaajan laiminlyönti saapua istuntoon.⁴⁶⁰ Tutkinnan jäänteet kuitenkin säilytettiin: tuomioistuimen tuli viran puolesta hylätä sellainen vaatimus, joka oli ”ilmeisesti perusteeton”. Uusi sanamuoto tietävästi lainattiin Ruotsin oikeudesta, sen edustajaksi katsottiin tuolloin jo kotimaassaan unohtunut Hassler. Sanamuodolla oli kylläkin vastineensa jo vuoden 1954 maksamismääräyslaissa. Vuoden 1993 uudistus mullisti perin pohjin summaarisen asian ulkoisen menettelynkulun. Suullisesta ensikäsittelystä siirryttiin kirjalliseen ensikäsittelyyn, josta edettiin suulliseen käsittelyyn vasta, kun vastaaja oli antanut kirjallisen ja asiaan vaikuttavan vastauksen. Virallistutkinnan kantama määriteltiin eri tavalla kuin vuoden 1972 lain mallissa; tuomioistuimen oli hylättävä kantajan ”selvästi perusteeton” vaatimus. Tämä uudistus ei

460. Ks. Halila 1972 s. 485.

näyttävyydestä huolimatta tuonut uutta summaarisen lainkäytön perusrakenteeseen. 2000-luku oli hiljaisten muutosten aikaa. Toimintaympäristö uudistui, ja samalla yhtenäinen instituutio alkoi pirstoutua. Siihen muodostui etuoikeutettuja asiaryhmiä, joissa vastaaja ainakin teoriassa pääsi osalliseksi normaalia syvemmästä ja laajemmasta oikeussuojasta. Etuoikeutettuja olivat kuluttaja-asiat, etenkin kulutusluottoja koskevat. Prosessilakiin tuli vain vähäisiä muutoksia, ja pirstoutuminen olikin EU-sääntelyn heijastusvaikutusta. Uuden vuosituhannen alkuvuosikymmeniä voidaan kutsua välillisen uudistumisen ajaksi.

Vuoden 1734 laki käynnisti myös mallisyklin. Laki lähti yhteisprosessin ideaalista, johon myös summaariset asiat yritettiin pakottaa. Se ei onnistunut, koska summaarisen asian erityispiirre, yksipuolisuus, johti teorian ja käytännön eroon. Summaariset asiat käsiteltiin tuomioistuimissa eri tavalla, mitä laki edellytti. Vuosina 1895 ja 1954 yhtenäisprosessin ajatus hylättiin: ulosottolailla otettiin käyttöön lainhaku ja vuoden 1954 erillislailla maksamismääräys. Lainhaku ei ollut menestystarina, mutta maksamismääräys tuli oikeudellisessa perinnässä laajaan käyttöön. Sen suosio veti valtaosan niistä velkomuksista, jotka olisi tuotu muutoin summaarisina asioina tuomioistuihin. Maksamismääräys purki näin summaariseen lainkäyttöön kohdistuvaa painetta. Olisi houkuttelevaa selittää tällä suosiolla se, ettei summaariseen lainkäyttöön kohdistunut ennen 2000-lukua mainittavaa arvostelua. Eriyttämistrendi kuitenkin elpyi, mikä näkyi ehdotuksina summaaristen velkomisasioiden siirtämisestä ulosottoviranomaisille sekä vähäisten vaatimusten oikeudenkäynnistä. Vaikka tämä oikeudenkäynti ei periaatteessa olisi summaarinen, siihen kuitenkin päätyisi osa tuomioistuinten summaarisista asioista. Siitä, onko kumpikaan kehitys myön-teistä, voidaan olla eri mieltä.

Moderni summaarinen lainkäyttö sai keskeiset muotonsa vuoden 1972 uudistuksessa. Poissaolon vahvasti indisoivaan vaikutukseen liitettiin virallistutkinta, jossa kantajan ilmeisesti perusteeton vaatimus oli tuomiolla hylättävä. Vuoden 1993 uudistus ei, vaikka se on tässä tutkimuksessa paljon esillä, ole niin perustavanlaatuisen, miltä se voi näyttää. Uudistus oli tavallaan tekninen; se ahtoi peruselementit puoliväkinen uuteen formaattiin. Formaatti käänsi summaarisen asian suullisen käsittelyn kirjalliseksi käsittelyksi. Samalla virallistutkintaa määrittävä adverbiksi ”ilmeisesti” vaihdettiin adverbiksi ”selvästi”. Muutokset vaikuttivat aikanaan ja edelleen vaikuttavat, se myönnettäköön, ensi näkemältä vähäisiltä. Uusi formaatti mullisti kuitenkin summaarisen asian dynamiikkaa tavalla, jota ei nähtävästi osattu ajatella.

Ennen kaikkea uudistus vaikeutti vastaajan asemaa ja puolustautumista. Kärjistäen voidaan sanoa, että vuoden 1993 malli suosii kantajaa ja syrjii vastaajaa. Vaikutus ei ehkä olisi ollut mahdollista, jos kaikki muu olisi pysynyt ennallaan. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan ympäröivä yhteiskunta koki rajuja muutoksia. Niitä olivat lopullinen siirtyminen luottoyhteiskuntaan sekä liiketoiminnaksi muuttunut oikeudellinen perintä, perintäteollisuuden syntyminen. Toimintaympäristön muutokset lisäksi ja enimmäkseen samanaikaisesti kärjistikivät eroa asianosaisten toimintamahdollisuuksissa. Eniten vaikutti se, että kantajiksi summaarisissa asioissa nousivat ammattimaiset ja kaupalliset perimistoimistot, kun taas vastaajina yleistyivät velkaongelmaiset kuluttajapalkansaajat.

On myönnettävä, että uudistuksen vaikutus vastaajan asemaan saattoi olla vaikeasti arvioitavissa. Siitä huolimatta lainvalmistelu oli tältä osin niin pinnallista ja huolimaton, että keho arvosana siitä olisi paikallaan, jos tutkimus sellaisia antaisi. Siirtyminen luottoyhteiskuntaan oli näkyvässä; asiamäärien tiedettiin tuomioistuimissa sen myötä moninkertaistuvan. Perintälakin otti ensiaskeleitaan 1980-luvulla, johon vuoden 1993 uudistuksen lopputulokset ajoittuu. Ongelmiakaan ei tarvinnut arvailla. Samat ongelmat, jotka nousevat esiin nykymuotoisessa summaarisessa lainkäytössä, rasittivat pienimuotoisempina vanhoja summaarisia velkomisprosesseja, eli lainhakua ja maksamismääräysmenettelyä. Peruskysymys tuntuu ikuiselta: aktiivista vastaajaa voidaan jotenkin suojata, oli hänellä lakimiesapua tai ei, mutta miten antaa oikeussuojaa passiiviseksi jättyväälle vastaajalle. Ratkaisua haettiin yhtäältä samasta virallistutkinnasta ja jopa samalla tavoin määrittelystä tutkinnasta, mitä laki nykyisin edellyttää. Toisaalta taas oikeussuojaa alkoi painottua jälkikäteiseksi, toisin sanoen vastaajan määräaikaiseksi mutta asiallisesti laajaksi oikeudeksi saada summaarinen asia uudelleen tutkituksi. Uudelleentutkintaa on tapana kutsua takaisinsaanniksi.

Tämän tutkimuksen kritiikin valossa on outoa, miten kiitellen prosessioikeuden tutkimus otti aikanaan vastaan summaarisen lainkäytön uudistukset. Summaarisesta lainkäytöstä on tehty ”kriittinen arvio”: se on vuodelta 1988. Näin arvion kohteena on vuoden 1972 uudistus, josta oli jo saatu käyttökokemuksia.⁴⁶¹ Analyttisimmän arvion tekijä (Hormia vuoden 1988 monografiassa) piti nykysääntelyä – eli siis vuoden

461. Hormia on oikeastaan ainoa tutkija, joka on ottanut kantaa koko järjestelmän tarkoituksenmukaisuuteen. Hänen mukaansa yksipuolinen tuomio on ”tarkoituksenmukainen instituutio”, jos kyseisiä asioita varten ei ole järjestetty erityistä summittaisen prosessin muotoa tai vastaaja muuttaa mieltään kiistettyään ensin kantajan vaatimuksen. Ks. Hormia 1988 s. 150. Tähän on helppo yhtyä; näinhän asia selvästi on. Tosin tuohon aikaan tällaiset ”erityiset summittaisen prosessin muodot” vielä olivat käytössä ja toimivat vähintäänkin kohtalaisesti,

1972 uudistusta – onnistuneena. Uusi lainsäädäntö oli ’tihentynyttä prosessiteknikkaa’, sillä säännöksillä ei ole sellaista suojeleobjektia, jonka alkuperä olisi vireillä olevan oikeudenkäynnin ulkopuolella. Kehitys oli hänen mukaansa menossa oikeaan suuntaan, se on riisunut yksipuoliselta menettelyltä sen erikoisuutta, siitä on tullut ”normaaliprosessia”.⁴⁶² Kehityksen ennustajana Hormia oli ainakin pitkällä tähtäimellä väärässä. Summaarisen asian käsittelystä ei suinkaan ole tullut normaalia prosessia. Päinvastoin kriittinen lukija sanoisi summaarisen asian käsittelyn muuttuneen epänormaaliprosessiksi. Totta on, että yhdenmukaistaminen ei voi edetä mihinkään, jos vastaaja on tyypilliseen tapaan passiivinen. Oikeudenkäyntihän rakentuu odotukselle kahdesta aktiivisesta asianosaisesta. Summaarinen lainkäyttö on siis pysynyt erillään tavallisesta lainkäytöstä. Päinvastoin vuoden 1993 jälkeinen kehitys on sekä elvyttänyt vanhat kiistat kontumasiaalivaikutuksesta että tehnyt summaarisista asioista entistä ”erikoisemman” lainkäyttömuodon.

Arvostelua yksityiskohdista kuultiin, kohteena etenkin oikeuspoliittiseksi linjaksi valittu suppilomalli. Mallin katsottiin lisäävän kustannuksia, aiheuttavan ajanhukkaa perinnälle sekä hidastavan summaaristen asioiden käsittelyä. Samalla vedottiin siihen, että laajalti käytettyä ja hyvin toimivaa maksamismääräystä ei saisi hylätä. Sen sijaan ajasta jälkeen jäänyttä lakia tulisi uudistaa ja itse menettelyä kehittää.⁴⁶³ Tämä ajatus ei saanut vastakaikua, vaan lainvalmistelu eteni sivulle katsomatta omia polkujaan. Vanhojen summaaristen velkomisprosessien kohtalo on tosin sivuseikka summaarisen lainkäytön pitkässä linjassa. Niiden tosiasiallista vaikutusta asiamääriin ja asiakoostumuksiin ei kuitenkaan saisi vähätellä. Ehkä vanhojen menettelyjen säilyminen olisi estänyt summaarisen lainkäytön epäkohtia kärjistyvästä, ehkä tätä vaikutusta ei olisi ollut. Tällainen kontrafaktuaalinen pohdiskelu on tosin ajatusleikkiä.

Oltiin itse asiasta mitä mieltä tahansa, oikeuspoliittinen päätöksenteko ihmetyttää vieläkin. Summaariset velkomisprosessit eivät – toisin kuin nykyinen summaarinen lainkäyttö – herättäneet aikalaisarvostelua: niitä pidettiin jopa kehumisen arvoisina menettelyinä. Päätös maksamismääräyksestä vuoden 1993 suuruudistuksen jälkimainingeissa oli äkkinäinen, ja sitä perusteltiin jälkikäteen arvioituna liiallisella atk-innostuksella. Tietojenkäsittelyn potentiaalia yliarvioitiin: edes nykyiset AI-pohjaiset järjestelmät eivät täytä silloisia odotuksia. Huonoa harkintaa osoittaa jopa se, että myöhempi eurooppalainen maksamismääräys seuraa samaa kaavaa, mikä oli käytössä jo 1950-luvulla. Eurooppalainen maksamismääräys on kotimaisen maksamismääräyksen melko tarkka kopio. Suoraa vaikutusta suomalaisella maksamismää-

462. Hormia 1988 s. 333.

463. Näin Lager 1988 s. 233.

räyksellä eurooppalaiseen lainvalmisteluun tuskin oli: molemmat vain noudattavat samaa kaavaa, toisin sanoen ovat saman perusmallin sovelluksia.

Usko lainsäätäjän onnistumiseen on hiipunut, kun kokemukset vuoden 1993 uudistuksesta ovat vähitellen karttuneet. Tämänhetkiset kielteiset arviot lienevät omaa luokkaansa prosessioikeuden tutkimuksessa, jossa lainsäätäjän tahtoa on kunnioitettu ja epäkohdat selitetty parhain päin. Onkin totta, että moni järjestely on paperilla erinomainen, mutta se ei toimi niin kuin sen pitäisi. Näin näyttää käyneen myös tässä. Summaarisen lainkäytön järjestelmä pettää, jos se sanotaan kärkevästi, kahdessa kohdassa. Ensiksikin selviä vaatimuksia käsitellään ja tutkitaan liian paljon, toiseksi taas perusteettomat vaatimukset näyttävät, jos arvosteluun on uskomista, läpäisevän liian helposti virallistutinnan seulan. Tämä oli odotettavissakin summaarisen lainkäytön tyyppitapauksessa, jossa vastaaja ei reagoi mitenkään. Se johtaa informaatioasymmetriaksi kutsuttuun tilaan. Siinä käytettävissä oleva aineisto vinoutuu, koska sitä tulee vain yhdeltä aineiston tuottajalta, summaarisen asian kantajalta. Virallistutkinta kohdistuu tällöin asiakirjoihin, ja sen haaviin jäävät vain selvästi lainvastaiset korko- ja kuluerät. Sen sijaan havainto (tai oikeastaan väite) epäkohdista hämmästyttää, kun vastaaja antaa kunnollisen vastauksen ja asia siirtyy jatkettuun valmisteluun. Samalla konteksti vaihtuu: kysymys ei enää ole vastaajan oikeussuojasta summaarisessa asiassa vaan siitä heikosta oikeussuojasta, jollaiseksi oikeussuoja jää, kun maallikko ajaa itse asiaansa. Tässä suhteessa riitautunut summaarinen asia ei ole erityistapaus vaan vallitseva normaali. Asema ei ole sen parempi (joskaan ei huonompikaan), kuin jos asia olisi käynnistynyt laajalla haastehakemuksella eikä tavalliseen tapaan suppealla haastehakemuksella. Maallikon on kaiken kaikkiaan vaikea toimia modernissa oikeudenkäyntiformaatissa, menestyksellä lähes mahdotonta.

Tämä tutkimus vahvistaa väitteet summaarisen menettelyn epäkohdista. Samalla se osoittaa vuoden 1993 uudistuksen kaikinpuolisen epäonnistumisen. Kysymys ei ole pelkästään prosessilain säännöksistä. Erillinen hanke eli summaaristen velkomusprosessien lakkauttaminen uudistuksen yhteydessä pahensi epäkohtia. On myönnettävä, että lakkauttamista voitiin perustella eduskunnan esiintuomalla näkemyksellä. Se ei kuitenkaan lainvalmistelun vastuuta poista. Maksamismääräyksellä oli sellaisia kilpailuetuja, joita ei tuotu selkeästi esille lainvalmistelussa. Oireellista on, että vetäytyminen eduskunnan selän taakse näyttää verukkeelta. Maksamismääräys menettelynä erotti luotettavasti ja kustannustehokkaasti riitaiset ja riidattomat asiat, mitä taas vuoden 1993 uudistuksen suppilomalli ei tee. Erottelu on päinvastoin

suppilomallin perusongelma. Pelkkänä menettelynä maksamismääräys oli lisäksi äärimmäisen yksinkertainen ja toimiminen siinä velalliselle helppoa. Eurooppalainen maksamismääräys onkin myöhäinen tunnustus vuoden 1954 lainsäätäjälle. Lainhausta kilpailuetuja ei löydy: se muistuttaa paljossa nykyistä summaarista asiaa, vaikka siitä puuttuu suullinen valmistelu. Jälkiviisauteen syyllystyvä sanoisi hieman epärealisti, että kokemuksia rinnakkaisista menettelyistä olisi kannattanut odottaa ennen lakkauttamispäätöstä. Tätäkään johtopäätöstä ei voi kokonaan välttää.

Prosessilaille ei sillekään voi antaa synninpäästöä. Käsittelyn aloittaminen kirjallisella käsittelyllä oli suuren luokan kömmähdyks: siinä oletetaan aivan liikaa maallikkovastaajan kyvystä toimia nopeasti ja järkevästi hänelle vieraassa ympäristössä. Prosessikaavio on mutkikas vastaajalle, jos tämä ei saa tuekseen asiantuntija-apua, käytännössä auttavaa lakimiestä. Se taas harvemmin onnistuu, ellei sellaista ole tuttava- tai perhepiirissä. Prosessinjohto ei nykyisissä asiamäärissä kykene vastaajaa ohjaamaan. Tyyppivastaajan, velkaantuneen kuluttajapalkansaajan, mahdollisuudet saada nopeasti lakimiesapua summaariseen asiaan tiedettiin jo tuolloin ennalta heikoiksi. Aikaa on vähän, eikä hänellä ole rahaa. Kehotus ”hankkia lakimies”, jolla prosessinjohtoon heikkouksia on tapana paikata, on summaarisissa asioissa kasvojen pesemistä, toisin sanoen hyödytön. Vastaaja tietää itsekin tarvitsevänsä lakimiesapua asian ajamiseen. Yhtä turhaa on vaatia suurieleisesti tuomioistuimelta tehokkaampaa tutkintaa, kun vastaaja on passiivinen tai kykenemätön ajamaan asiaansa. Virallistutinnan tehottomuus on ilmiselvästi rakenteellista. Tutkinta kaatuu oikeudenkäyntiaineiston yksipuolisuuteen ja yleiseen niukkuuteen. Sitä paitsi suuret asiamäärät ja käsittelyn delegoituminen vievät tosiasiallisesti ajan ja osaamisen yksittäisen asian käsittelyltä. Julkaistu oikeuskäytäntö osoittaa, että virallistutkinnalla kyetään parhaimmillaan puuttumaan vain yksittäisiin korko- ja kulueriin, vaikka kantajan vaatimus kokonaisuudessaan ansaitsisi tulla tutkituksi. Osansa tässä on sillä, että summaaristen asioiden käsittelyyn osallistuu eritasoisia henkilöitä. Pitkälle viedyn delegoinnin tunnettu rasite on lisäksi, että se jauhaa myös vastuun asian käsittelystä.⁴⁶⁴ Päätöksentekoon osallistuva henkilö helposti luottaa siihen, että muu käsittelyketjussa perehtyy asiaan kunnolla ja huomaa perusteettomat vaatimukset.⁴⁶⁵

Oikeuspoliittinen maailmankuva on summaarisessa lainkäytössä lohduton. Parempaa oikeussuojaa ei pystytä antamaan summaarisen lainkäytön sääntelyllä eli

464. Vahingonkorvausoikeudesta tuttu sanonta vastuun ”pulverisoitumisesta” sopisi myös tähän yhteyteen, vaikka samanlaisesta vastuusta ei olekaan kysymys.

465. Tämä pulma esiintyy kaikessa kollektiivisessa käsittelyssä ja päätöksenteossa. Sitä kuitenkin summaarisessa lainkäytössä kärjistää hyvin pitkälle viety osavaiheiden delegointi muille kuin ammattituumareille. Ks. edellä jakso 3.1.2.

prosessilain uudistamisella, oli uudistaminen miten edistyksestä tahansa. Parantamiseen tarvitaan järeämpiä keinoja kuten julkisen vallan interventiota tai vastaajalle tarjottavaa tai tarjoutuvaa lakimiesapua. Tosin nykytila osoittaa samalla sen, että perinteiset viranomaislähtöisen oikeussuojan lääkkeet – eli perintöalan hallinnollinen valvonta ja ohjeistus sekä julkisen vallan satunnainen interventio – eivät nekään ole perustavasti muuttaneet kokonaiskuvaa. Interventio toki tehoaa ja auttaa yksittäistä vastaajaa hänen asiassaan, mutta interventio on kallista ja usein ylimitoitettua. Sille on myös kehittynyt vastastrategioita, tyypillisesti kantaja luopuu kiistanalaisista kulu- ja kustannusvaatimuksista. Yksilöllinen apu nostaa esiin kysymyksen yhdenvertaisuudesta. Joku vastaaja saa apua, joku taas ei. Apu ei myöskään kohdennu oikeussuojan tarpeen tai ”vääryyden” mukaan, vaan se seuraa valvonnan ja hallinnon intressejä. Ja mikä pahinta: myös julkisen vallan interventio edellyttää aktiivista vastaajaa, joka osaa ottaa yhteyttä viranomaisiin ja onnistuu maanittelemaan nämä interventioon. Interventio ei auta summaarisen lainkäytön periongelmassa, passiivisen vastaajan suojaamisessa! Joissakin maissa on vahvoja kuluttajajärjestöjä, jotka auttavat kuluttajia myös oikeudenkäynneissä. Suomesta tällaiset järjestöt puuttuvat eivätkä ne ole osoittaneet pienimuotoista neuvontapalvelua lukuun ottamatta kiinnostusta oikeudelliseen avustamiseen. Ja vaikka tällaisia järjestöjä olisikin, ne vain laskevat hieman osallistumisen kynnystä. Jos vastaaja on lähtökohtaisesti passiivinen, hän tuskin ottaisi yhteyttä kuluttaja- tai kansalaisjärjestöön, vaikka siltä olisi apua saatavissa.

On ilmeistä, että epäkohtiin kunnolla tehoavat keinot ovat hakusessa, tällä hetkellä valtiontaloudellisista syistä jopa tavoittamattomissa. Edes vastaajien yleinen aktivoituminen ei auta, ellei heillä ole käytössään pätevää lakimiesapua. Osakorjaus siihen saadaan ehkä laajentamalla oikeusavun ja oikeusturvavakuutuksen edellytyksiä: kumpaakaan etuutta ei anneta, jos asialla on oikeusavun hakijalle tai vakuutuksenottajalle ”vähäinen merkitys”.⁴⁶⁶ Tällöin unohdetaan, että yksittäisellä asialla voi olla rahamäärältään ”vähäinen merkitys” mutta sen eettinen ja periaatteellinen merkitys on suuri. Maksaminen ja alistuminen yksipuoliseen tuomioon, oli vaatimus perusteltu tai ei, ei saisi olla oikeusvaltiossa hyväksyttävä vaihtoehto – ja vielä vähemmän kaikkein rationaalisin vaihtoehto. Julkisen vallan interventioista saadaan apu yksittäistapauksiin. Sillä voidaan paikata laajempaan oikeussuojaan jääviä katveita, mutta siitä ei ole enempään. Tällaisten asioiden vetämä mediajulkisuus saa kuvit-

466. Vähäisyyden probleemasta ks. Koulu 2020 s. 135. Vähäisyyden kynnys ei koske julkisen asiamiehen antamaa oikeusapua eikä pääsääntöisesti myöskään ammattiliittojen oikeusapua. Tällaiseen avun saamiseen vaikuttaa joko asian yleinen merkitys tai heijastusvaikutus muihin tapauksiin.

telemaan liikoja oikeussuojamuodon potentiaalista: se rajoittuu viranomaisen muita tavoitteita tukeviin tapauksiin. Lopputulos ilahduttaa enintään pessimistiä: niin kauan kuin tätä perusongelmaa ei poisteta, kaikki uudet säännökset, uustulkinnat ja kehittyneet työtavat ovat vain eräänlaista palliatiivista oikeutta. Niillä hoidetaan oireita, ei itse tautia. Epäluuloinen pessimismi ei tietenkään anna oikeutta luopua kaikista korjaavista toimista, vaikka niiden vaikutus ehkä jää vähäiseksi.

Syytä lainsäädännön epäonnistumiseen voidaan jossain määrin säilyttää toimintaympäristön muuttumiselle. Lempeä kriitikko myöntää kenties sen lieventäväksi asianhaaraksi. Siitä, oliko muuttuminen odotettavissa vai ei, ei kannata kiistellä. Kaikki joka tapauksessa myöntävät, että summaarisessa lainkäytössä 2020 -luvun maailma on toinen kuin se 1980-luvun maailma, jossa vuoden 1993 uudistuksen lainvalmistelijat elivät. Access to justice tutkija tämän kaiken tunnustaa, mutta hän löytää myös syyäpäitä lainvalmistelusta. Yksi selitys summaarisen lainkäytön kriisiin voi olla yksipuolinen lainvalmistelu. Uudistushankkeet nimittäin ovat kärsineet kapeasta tuomioistuinnäkökulmasta. Näkökulma taas on seurausta valmistelusta vastanneiden työryhmien kokoonpanosta. Jos summaarinen menettely on yksipuolista, sellaista on myös ollut prosessilakien valmistelu. Siitä ei nähtävästi päästä hevin eroon lähitulevaisuudessa. Kuvaava on keskeisen uudistusgeneraattorin eli oikeuslaitostyöryhmän kokoonpano: ryhmään kuuluu lähes 50 henkilöä, valtaosa tuomioistuintaustaisia.⁴⁶⁷ Henkilöstön pääsopijoilla eli henkilökunnan edunvalvontajärjestöillä on yhteinen edustaja, ja Folketinget on saanut edustajan pysyväksi asiantuntijaksi. Tuomioistuinpohja taas ei ole tunnettu innovatiivisten uudistusten lähde. Siinä vastaajien oikeussuojan tarve jää helposti taka-alalle.

Suorastaan humoristista on, että summaarisen lainkäytön natistessa liitoksissaan ainoa ehdotus työryhmältä on niin sanotun säkkisysteemin kehittäminen tuomioistuimiin. Säkkisysteemillä varmistettaisiin asioiden tasainen jakautuminen tuomioistuimessa eri tuomareille! Jos Suomessa ilmestyisi yhdysvaltalaisen satiirilehti Babylon Bee'n vastine, ehdotus olisi tarjonnut erinomaisen uutisaiheen.⁴⁶⁸ Ehdotuksesta ei ole apua summaarisen lainkäytön epäkohtiin, vaikka se ehkä ratkaisee oman ongelmansa. Pienimuotoisempaa ehdotusta on suorastaan vaikea keksiä. Tuomareiden keskinäiset työmäärät pitäisi pystyä tasamaan työnjohdon toimenpiteillä. Ehkä luonnollista on, että ehdotusten painotus seuraa niitä laativien henkilöiden taustaa, vaikka he yrittävät siitä irtautua. Summaaristen asioiden yleiseltä vastaajataholta eli

467. Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpidesuosituksset 2024 s. 96.

468. Lupaava otsikkokin tarjoutuisi uutiseen: "Säkkimalli korjaa kerralla summaarisen menettelyn epäkohdat".

velalliskunnalta puuttuu kokonaan edustaja, eikä heidän äänensä pääse kuuluviin. Joku ehkä puolustelee kokoonpanoa sanomalla, että kyllä vastaajien ääntä kuunnellaan. Puhevaltaahan heidän puolestaan käyttää kuluttaja-asiamies. Valvova viranomainen ei kuitenkaan ole intressiedustaja, ja tällaisen edustajan korvaaminen viranomaisella todistaa jo sellaisenaan pahaan valtioriippuvuutta. Kovin tehokasta välillinen edustaminen ei ainakaan ole. Kilpailu- ja kuluttajavirastolla (johon kuluttaja-asiamies kuuluu) on sitä paitsi lukuisia muitakin tehtäviä, eikä prosessilaki kuulusen painopisteisiin. Joku voi sanoa, että velalliset saavat tavallaan syyttää itseään, he kun eivät ole järjestäytyneet edunvalvontajärjestöksi eivätkä tuo näkemyksiään esiin oikeuspolitiikassa. Tällaista selitystä tarjoava tosin syyllistää heikkoa osapuolta siitä, että tämä ei ole vahva osapuoli.

8.2. VIRALLISTUTKINTA – KANGASTUS?

Summaarinen lainkäyttö tuo vaikeuskertoimessa mieleen oikeuspoliittisen ympyrän neliöimisen. Lainsäädäntö yrittää yhdistää kaksi yhteensopimatonta tavoitetta, kustannustehokkaan velkavastuun toteutuksen ja kunnollisen oikeussuojan velalliselle. Jos pelkistetään, voidaan sanoa, että ensimmäisessä tavoitteessa onnistutaan, toisessa ei. Voi oikeutetusti sanoa, että nykymalli täyttää hyvin ja monen mielestä liiankin hyvin luottoyhteiskunnan perusvaatimuksen, toimintakykyisen oikeudellisen perinnän. Perintä on niin velkojaetuista ja halpaa, että se johtaa ”merkittävilta osin” myös sellaisten ”velkojen” perimiseen, joita ei ole tai joiden pätevyys on vähintään kyseenalainen. Tässä merkityksessä järjestelmä on ylitehokas. Ylimoitettu tehokkuus ei selvästi johdu prosessimallista; siihen voidaan päätyä niin yhtenäisprosessissa kuin erillisprosessissa. Jännite syntyy tutkimisvelvollisuudessa. Tehokasta vastaajan suojaa on lähes mahdotonta yhdistää vastaajan passiivisuuteen. Vastaaja on ainoa, joka tietää tapauksen yksityiskohdista kantajan lisäksi. Virallistutkinta ilman vastaajan apua on tuomittu epäonnistumaan, se jää joko fragmentaariseksi tai silmänlumeeksi. Prosessilaki, joka kasaa tutkimisvelvoitteita tuomioistuimelle, antaa vain näennäistä oikeussuojaa. Aineiston vajavaisuus ja yksipuolisuus estää kunnollisen ja ”reilun” tutkinnan. Myös oikeudelliselle aktivismille jää liiaksi tilaa. Sekään ei ole oikea vastaus summaarisen lainkäytön epäkohtiin. Aktivismi johtaa sattumanvaraisuuteen oikeussuojassa sekä käytäntöjen vaihteluun. Sitä paitsi oikeussuojaan

jääneiden tai jätettyjen aukkojen täyttäminen ei ole prosessilain tai tuomioistuinten tehtävä: täyttäminen kuuluu demokratiaperiaatteen mukaisesti lainsäätäjälle.

Virallistutkinnalla on ajankäytössä rajansa, joihin törmätään summaarisessa lainkäytössä. Ensiksikin: asiamäärät ovat valtaisia. Vaikka tuomioistuin kantaisi millaista huolta vastaajien oikeussuojasta, yhteen asiaan pystytään uhraamaan ainoastaan vähän aikaa, luultavasti vain minutteja: tutkinnasta sanan varsinaisessa merkityksessä saisi puhua vasta, kun yksittäinen asia jostain syystä profiloituu, toisin sanoen nousee esiin asioiden virrasta ('case flow'), vaikka vastaaja ei ole antanut riitautumiseen yltävää vastausta. Syy voi vaihdella: vastaaja on voinut ottaa "muutoin" yhteyttä tuomioistuimeen, asiakirjoissa on silmiinpistäviä ristiriitoja, kantajana oleva perimistöimisto on huonossa maineessa ja niin edelleen. Havainto vahvistaa edellä huomattua. Muotoiltiin virallistutkinta lakitekstissä millaiseksi tahansa, se ei anna summaarisessa asiassa vastaajalle sellaista oikeussuojaa, joka ansaitsisi kiitosta. Kantattaa vielä korostaa, että virallistutkinnan tehottomuus ei johdu tuomioistuimen asenteista kuten välinpitämättömyydestä tai halusta suosia kantajaa. Tehottomuus on rakenteellista. Jos vastaaja pysyttelee passiivisena, tuomioistuimella ei ole sellaista aineistoa, jolla se voisi jonkinlaisella menestyksellä arvioida kantajan vaatimuksen perusteita. Virallistutkinnan seulaan tarttuvat vain perintäkulut ja oikeudenkäynnin kustannukset, joita laki säätelee ja joiden ylimitoitettua määrää näkyvät kaikkein pinnallisimmastakin suppeasta haastehakemuksesta. Vaikka tällaiset kohtuuttomat perintä- ja oikeudenkäyntikulut kuohuttavat ja saavat ajoittain jopa mediajulkisuutta, ne ovat tavallisesti vain osa (ja pieni osa) kantajan kokonaisvaatimuksessa.

Vuoden 1993 valmisteluaineistoa lukeva jää jossain vaiheessa miettimään, uskoivatko lain valmistelijat vilpittömästi virallistutkinnan toimivuuteen vastaajan oikeussuojassa. Tällaisen tutkinnan rakenteelliset heikkoudet ovat niin selvät, että luottaminen on merkki aikamoisesta optimismista. Toki luottamus ja kehitysusko leimasivat kaiken kaikkiaan vuoden 1993 uudistusta tavalla, jota on vaikea enää ymmärtää. Aikalaiset toki panivat merkille innostuksen, ehkä jopa hybriksen. On kuitenkin myönnettävä, että samankaltainen virallistutkinta oli otettu lakiin hieman eri sanoin jo vuoden 1972 uudistuksessa. Tätä uudistusta pidettiin kaikin puolin onnistuneena modernisointina, vaikka virallistutkinnan tosiasiallisesti tehokkuudesta ei voitu tietää mitään. Tällä hetkellähän siitä on runsaasti empiiristä aineistoa, joka on samansuuntaista. Vastaajan saama virallissuoja on yhtäältä aukollista, toisaalta sattumanva-

raista.⁴⁶⁹ On siis luultavaa, että uuden oikeudenkäyntiformaatin vaikutus aliarvioitiin. Ehkä ei myöskään huomattu pienehköjen uudistusten kokonaisvaikutusta: yhdessä ne muuttivat ratkaisevasti summaarisen asian dynamiikkaa vastaajan vahingoksi.

Näyttää siltä, että ainoa keino tehostaa tutkintaa summaarisessa asiassa on vaikuttaa vastaajaan, eli saada vastaajat aktivoitumaan, käytännössä siis riitauttamaan summaarisia asioita. Tämä vaatii sitä, että vastustaminen ei saa johtaa kohtuuttomaan kuluriskiin. Kuluriskiltä taas vältytään joko luopumalla kuluvastuusta kuluttaja-asioissa (tosin ne eivät ole ainoa summaaristen asioiden ryhmä) tai siirtymällä menettelyyn, jossa maallikko voi ajaa itse asiaansa ja jossa ei ole kuluvastuuta. Yhtenäisprosessin sudenkuoppa on, että summaarisen asian vastustaminen eskaloi perinnän, perintä muuttuu oikeudenkäynniksi. Siihen taas vastaaja tarvitsee lakimiesapua, ja oikeudenkäynnin hävinnyt maksaa -periaate on vakava pelote osallistua oikeudenkäyntiin. Voidaan sanoa, että korkea oikeudenkäyntikynnys saa aikaan passivoitumisen. Rationaalinen maallikko ottaa huomioon, että hänen vastustuksensa johtaa ensin oikeudenkäyntiin ja siinä ehkä tappiolle jäämiseen.

Yleiset arviot, etenkin kielteiset, kärsivät tavallisesti uskottavuuden puutteesta. Väite summaarisen lainkäytön heikosta toimivuudesta vaatii näin sen osoittamista, missä se pettää yrittäessään mahdottomia eli koettaessaan yhdistää velkavastuun kustannustehokkaan toteutuksen ja vastaajan kunnollisen oikeussuojan, vaikka tämä on asiassa passiivinen. Samalla on muistettava, että korjaukset yksityiskohtiin ovat haittoja poistavia eli palliatiivisia; niillä rakenteelliset ongelmat eivät katoa. Korjaukset kannattaisi aloittaa laatimalla lomakesarja summaarisiin asioihin. Tärkein olisi vastaajalle tarkoitettu lomake vastaamiseen, johon liitettäisiin maallikkolähtöiset täyttöohjeet. Lomake tulisi haasteen mukana (se olisi toki verkossakin), jolloin vastaajan ei tarvitsisi ryhtyä sitä muualta etsimään. Jonninjoutava vaikuttavuuden vaatimus tulisi poistaa kaikkialta. Sillä ei ole menettelyn ohjauksessa merkitystä, toisin sanoen suppilomallin idea ei siinä toimi. Se pelkästään aiheuttaa käsittelyyn turhan välivaiheen, vaikuttavuuden arvioinnin. Vaatimus on tulkinallisesti vaikea, se vaatii arviointiin lakimiehen eikä tutkimus ole toistaiseksi pystynyt kehittämään toimivia kriteerejä. Näin vaikuttamattomia vastauksia ei pystytty erottamaan vaikuttavista. Tämä loisi käsittelyyn pullonkaulan, jos vastauksia ylipäättään olisi paljon. Vastaajan kohtelua täytäntöönpanossa olisi radikaalisti kohentaa. Nykysääntely suosii sii-

469. Vaikka virallistutinnan institutionaaliset puitteet ovat heikot, käräjänotaarin (ja jo käräjäsihteerin) viitseliäisyys toki heijastuu oikeussuojan tehoon. Mitä suurpiirteisempää käsittely on, sitä harvemmaksi seula jää. Tässä kannattaa muistaa, että puuttuminen yksittäiseen asiaan tuo mukanaan melkoisen työmäärän. On niin helppoa olla huomaamatta. Tämäkään ei ole moite vaan toteamus inhimillisestä heikkoudesta, josta kukaan ei liene täysin vapaa.

nä määrin kantajaa ja ulosoton hakijaa, että lainsäätäjän motiiveja voisi melkein pä epäillä. Täytäntöönpanossa tulisi varautua siihen, että yksipuolinen tuomio kumoutuu takaisinsaannin tai ylimääräisen muutoksenhaun seurauksena. Jo pelkkä tilitysvakuuden vaatiminen hakijalta riittäisi purkamaan sen ongelmavyöhyden, mikä syntyy täytäntöönpanon peruuttamisessa ja suoritusten palauttamisessa.

Lukija huomaa, että ainoastaan aktiivinen vastaaja saa apua tällaisista ehdotuksista. Parannukset eivät auta vastaajaa, joka syytä tai toisesta jää asiassaan passiiviseksi. Häntä voidaan enintään rohkaista vastaamiseen tai muuhun aktiivisuuteen. Siinä ehkä auttaisi, että haasteeseen liitettäisiin enemmän yleiskielistä informaatiota. Ilmoitus siitä, että vastaaja voi antaa määräjassa kirjallisen vastauksen tai että asiassa annetaan muutoin yksipuolinen tuomio, ovat juridista jargongia. Vastaaja ei tällaisesta epäinformaatiosta hyödy, jos hän edes vaivautuu sen lukemaan. Yhdistelmä tutkimisvelvollisuus viran puolesta ja yhtenäisprosessi-ideaali on selvästi summaarisen lainkäytön koetinkivi. Täyttääkö se yhtäältä luottoyhteiskunnan reunaehdot, toisaalta taas oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin standardit. Tässä on syytä muistaa, että aina passiivisuuden ei ole katsottu ansaitsevan oikeussuojaa. Tämä asenne on vanha, ja sitä kuvaa latinalainen oikeusohje ”vigilantibus et non dormientibus succurrunt jura”: laki auttaa valpasta ei nukkuvaa.⁴⁷⁰ Passiivisen vastaajan suojaaminen viran puolesta on suhteellisen uusi ilmiö. Se myös selittää, ettei suojalle ole vielä löydetty toimivaa konseptia. Se ei onnistunut sen enempää vuoden 1734 kuin vuoden 1993 lainsäätäjälle.

Jokaisen on pakko myöntää, että summaarisissa asioissa tapahtuu oikeudenloukkauksia. Perustetta vailla olevat vaatimukset johtavat yksipuoliseen tuomioon. Näin käy etenkin, kun vastaaja jättäytyy syrjään. Kukaan ei kiellä sitäkään, että oikeudenloukkaukset herättävät kiukkuja vastaajissa ja summaarista lainkäyttöä tutkivissa, jopa viranomaisissa. Vuoden 2025 raportissa summaaristen asioiden epäkohdista silmiin pistää valvovan viranomaisen moraalinen suuttumus, joka tekee ymmärrettäväksi jyrkän kielenkäytön. Vastajienkaan vääryyskokemuksia ei saa mitätöidä viittaamalla siihen, että vääryydet voisivat olla suurempiakin tai että subjektiivinen vääryyskokemus ei sinänsä luo oikeuksia, joita olisi loukattu. Näyttää kuitenkin vahvasti siltä, että esiin tuodut epäkohdat ja väitetyt perusteettomien vaatimusten menestyminen

470. Suomessa on joskus puhuttu vigilanssiperiaatteesta, josta on merkkejä eri oikeudenaloilla, etenkin täytäntöönpanossa. Vaikka oikeusjärjestys ei sellaista ehkä virallisesti tunnusta, tämäkin lienee yleisinhimillinen piirre. Mielenkiinto vigilanssiperiaatteeseen on elpymässä. Kansalaisilta edellytetään enemmän omatoimisuutta omien etujen valvomisessa. Ks. Noblén-Ramberg 2021 s. 273. Tämä voi merkitä valtiorippuvuuden tai tässä oikeammin tuomiois-tuinriippuvuuden hiipumista. Ainakin se leikkaisi suhteettomia oikeusturvaodotuksia ilman omaa vaivannäköä.

eivät niinkään johdu summaarisen lainkäytön rakenteellisista vioista (niitä on riittämiin): syy on vastaajien passiivisuudessa. Passiivisuusteen on useita syitä, mutta tässä tutkimuksessa keskeiseksi tekijäksi on arveltu lakimiesavun surkeaa saatavuutta.⁴⁷¹ Oli se merkittävin syy tai ei, se on joka tapauksessa ainoa, joka on oikeuspolitiikan vaikutuspiirissä. Lakimiesavun tarve nähdään liian kapeana; lakimiestä tarvitaan enintään asian ajamiseen, kun summaarinen asia etenee jatkettuun valmisteluun, asian ratkaisemiseen valmistelussa tai pääkäsittelyyn. Tässä viimeistään kuvitellaan liikoja maallikkovastaajan kyvystä omatoimiseen asianajamiseen, mutta se on eri juttu. Vastaaja tarvitsee lakimiestä jo siinä vaiheessa, kun häneltä pyydetään vastausta. Tässä vaiheessa vastaaja kaipaa ennen kaikkia professionaalista neuvoa. Onko vaatimus sellainen, että sitä on aihetta vastustaa, kannattaako hakea sovinnollista ratkaisua (sovinnot ovat yllättävän tavallisia summaarisissakin asioissa⁴⁷²) ja mitä vaatimuksen vastustamisesta eli oikeudenkäynnin eskaloitumisesta seuraa.

Ellei maksutonta lakimiesapua – sitä tarvitaan vielä nopeasti – ole saatavissa, tavallisen kuluttajapalkansaajan peli on tavallaan jo menetetty. Nykyisessä oikeudenkäyntiformaatissa reagoiminen vaatii taitoa, viitseliäisyyttä perehtyä sisällöllisesti asiaan, joutuisaa toimintaa ja on tuloksiltaan epävarmaa. Uskomattoman alhainen vastaamisprosentti (nähtävästi todellisuudessa alle yksi) ei ole siis ihme, rakenteelliset ja henkiset esteet ovat niin korkeat, että prosentti voisi olla vielä alhaisempi. Aikanaan katsottiin, että poissaolevaa vastaajaa voitiin auttaa esittämällä kantajalle kysymyksiä kanteen vaatimuksista. Se oli yksinkertaista ja helppoa suullisessa käsitelyssä, ehkä myös tehokasta. Voi olla, että aktiivisella kyselyoikeuden käytöllä virallistutkinta olisi toimiva ratkaisu, jos asiamäärät olisivat entiset. Nykyisin asiamäärät ovat kasvaneet niin, että tuomioistuimella (käytännössä siis käräjäsihteerillä tai käräjänotaarilla) ei ole aikaa sellaiseen vaatimusten selvittämiseen, mitä tutkimuksessa vielä 1980-luvulla suositeltiin ja pidettiin jopa tuomarin velvollisuutena. Sillä, miten kysymyksiä esitetään, ei ole ratkaisevaa merkitystä: työmäärä on suurin piirtein sama, pyydettiin asianosaisilta kirjallisia lausumia tai otettiin heihin yhteyttä puhelimella tai sähköpostilla. Kyselyt, asiallisesti täydennyskehotukset, eivät nekään anna lopullista ratkaisua oikeussuojaan. Tässä vastaajan osallistuminenkaan ei auta, ehkä joskus vastaaja voisi sanoa, mitä kantajalta kannattaa kysellä.

Voi olla, että vastaajan asemaa pystytään summaarisessa lainkäytössä parantamaan modernisoidulla takaisinsaannilla. Vastaajan oikeussuoja rakennetaan toisin

471. Tässä ei auta todistelu siitä, mitä kaikkia kaikki järjestelmiä on olemassa tarjoamassa halpaa tai ilmaista oikeusapua. Tosiasiallisesti apua ei ole saatavissa ainakaan siinä kahdessa viikossa, mikä vastaajalla on minimissään käytettävissä.

472. Summaarisen menettelyn epäkohdat 2025 s. 24.

sanoen jälkikäteisesti painottuvaksi. Tällöin oikeussuoja ohjautuu sinne, missä sitä eniten tarvitaan. Takaisinsaanti-instituutio alkaa olla anakronistinen; sehän on, vähäisin muutoksin, peräisin kolmensadan vuoden takaa. Prosessilakien uudistaminen on myös kustannustehokasta. Samalla voidaan laskea hieman markkinavoimien varaan: markkinoille on tullut takaisinsaantipalveluja tarjoavia yrityksiä, jotka tekevät takaisinsaannista vastaajalle riskittömän oikeussuojakeinon. Summaarinen asiahan on kaikkea muuta: kantajan vaatimusten vastustaminen tuo mukanaan suhteettoman taloudellisen riskin ja henkisen kuorman. Totta on, että nykyisessä takaisinsaannissa on valuvikoja. Ne ovat kuitenkin korjattavissa osaksi prosessilailla, osaksi tuomioistuinten työtavoilla. Takaisinsaannin määräaika on saatava nopeammin ja yhtenäisemmin alkavaksi, jolloin vältytään hyvin vanhojen yksipuolisten tuomioiden takaisinsaannilta. Siihen päästään, kun tiedoksi antaminen siirretään tuomioistuintuomille. Tuomioistuinhän antaa jo nykyisinkin tiedoksi joidenkin asioiden yksipuoliset tuomiot. Takaisinsaannin edellytykset ovat suhteettoman tiukat, kun muistetaan, että yksipuolinen tuomio perustuu vain vastaajan laiminlyöntiin. Oikeuskäytäntö tuntuu kuitenkin soveltavan lain edellytyksiä lieventävästi. Sääntöä, jonka mukaan takaisinsaannin edellytys ei saa ”täysin avoin”, täytyy pitää hakijaa pitkälle ymmärtävänä.

Takaisinsaannista tulisi antaa selkeät virallisohteet, joihin turvautuen maallikko voisi joltisella menetyksellä ajaa takaisinsaantiasiansa. Tämä auttaisi osittain lakimiespulaan. Tutkimuksessakin tulisi vihdoin päättää, onko takaisinsaanti muutoksenhakua vai uudelleen käsittelyä. Takaisinsaantiin, oli se juridisteknisesti millainen tahansa, jää sama ongelma kuin itse summaariseen asiaan. Takaisinsaannin hakeamiseen tarvitaan lakimiesapua. Ei ole realistista odottaa, että jokainen maallikko kykenisi hoitamaan itse takaisinsaantiasiansa. Se on jopa pääsääntönä illuusio: takaisinsaanti on kunnan oikeudenkäynti, käytännössä riita-asia, vaikka sen prosessioikeudellinen luokitus on toinen.⁴⁷³ Jos mitään ei tehdä, lakimiesavun saatavuus tuskin paranee: jos vastaaja ei saa apua summaariseen asiaan, hän ei luultavasti saa sitä takaisinsaantiasiaankaan. Kannattaa muistaa, että vastaajalla on kova kiire. Aikaa on vain 30 päivää tuomion tiedoksi antamisesta, eikä määräaikaan saa, toisin mitä oli laita kanteeseen vastaamisessa, pidennystä. Mitään syytä tähän kiireeseen ei ole: kantajalla ei ainakaan ole hoppua. Yksittäisen asian käsittelyvauhti on jok-

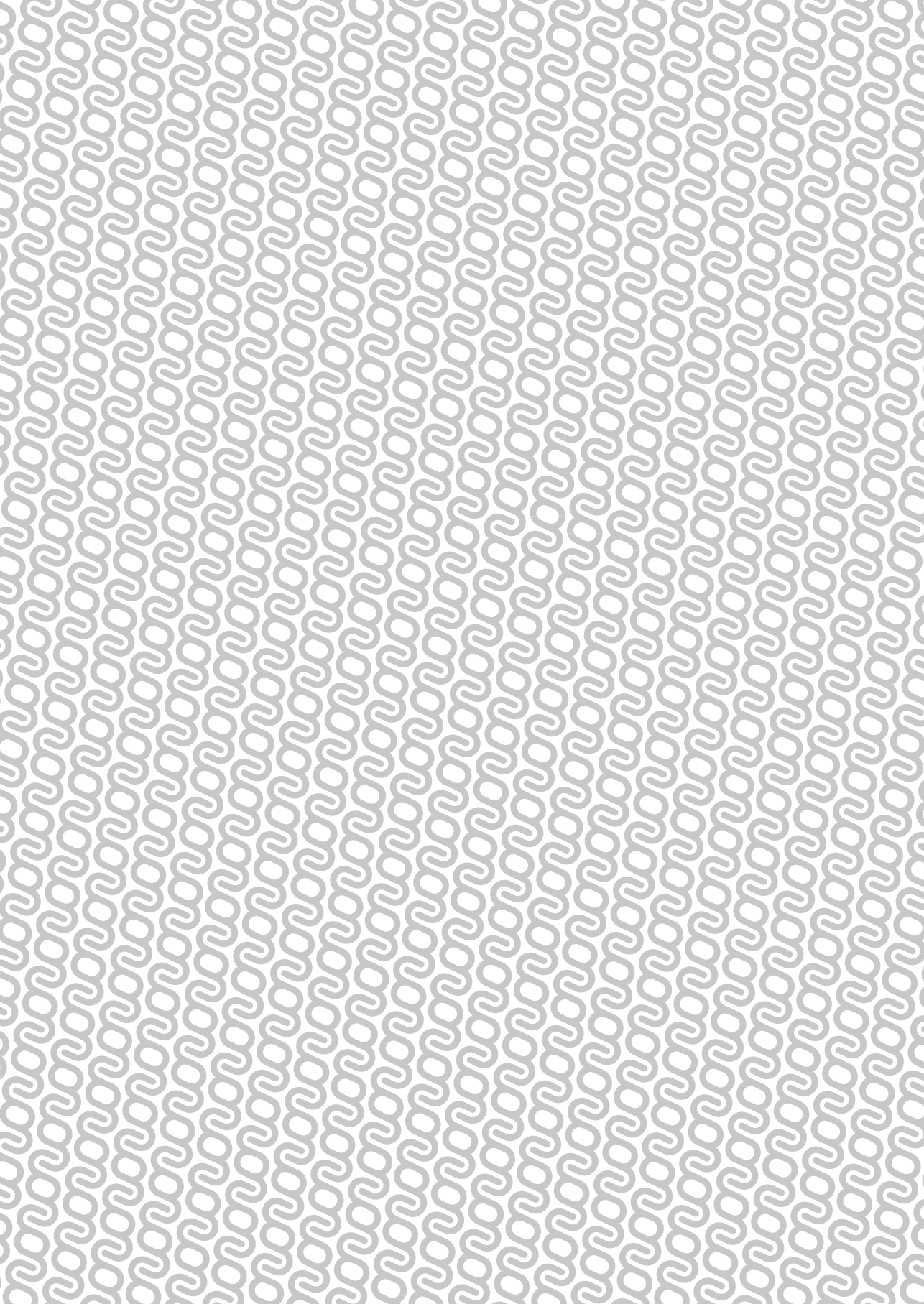
473. Takaisinsaannin nimeäminen hakemusasiaksi on tavallaan vaaraksi: se vääristää mielikuvia. Hakemusasiassa voidaan ajatella, että maallikko hoitaa sitä itse, kun taas riita-asiaa kukaan lainkäyttöön perehtynyt ei erehdy sellaista sanomaan. Oletus kaatuu jo siihen, että riitautuneessa hakemusasiassa maallikko tarvitsee auktorisoidun lakimiehen itseään auttamaan, jos hän käyttää lakimiestä. Ja takaisinsaantiasia, josta ei tule riitaista, lienee jo melkoinen harvinaisuus. Ks. edellä jakso 6.1.

seenkin yhdentekevä ammattimaisessa perinnässä. Vanha määräaika eli 60 päivää ottikin paremmin huomioon maallikkovastaajan aseman. Varsinaisen muutoksenhaun määräaika on eri asia. Se saa olla lyhytkin. Kannattaa muistaa, että vastaajalla on siinä valmiiksi apunaan asiaan perehtynyt lakimies, joko asianajaja tai oikeudenkäyntiasiamies. Tällöin aika riittää valituksen laatimiseen, vaikka lakimiehellä on aina muitakin toimeksiantoja hoidettavanaan. Tämähän määräaikoja asettavilta helposti unohtuu: määräajassa oletetaan, että lakimies pystyy keskittymään vain tähän asiaan.

Mutta ennen kaikkea: takaisinsaannin hakeminen tulisi tehdä kannattavaksi. Kustannusten sääntely on niin epämääräistä, että vastaaja ei voi luottaa siihen, että hän saa voittaessaan edes kustannuksensa korvatuksi. Sen sijaan hänellä on täysin syy pelätä, että hävitessään hän joutuu maksamaan vastapuolen kustannukset ainakin osaksi. Tällä hetkellä kaupallinen palveluntarjoaja hämärtää takaisinsaannin huonoa kannattavuutta. Palvelu voi kuitenkin milloin tahansa loppua; se on myös äärimmäisen valikoivaa. Se ei näin voi olla kestävä tai oikeusvaltiolle kunniallinen ratkaisu oikeussuojan näkyvään vajeeseen. Yksi takaisinsaannin heikkoja kohtia on jo tehtyjen suoritusten palautuminen. Kun suoritus on saatu tai oikeammin peritty ulosotolla, palautus on tehokkaasti järjestetty. Se kannustaa vastaajaa takaisinsaantiin. Palautuksista huolehtii ulosottomies, ja ne kulkevat hänen kauttaan. Tällöin palautukset voidaan kylläkin ulosmitata uudelleen, mikä vastaajan näkökulmasta mitätöi koko takaisinsaannin hyödyn. Jos suoritukset on maksettu suoraan kantajalle, palautusten vaatiminen ja saaminen on vastaajan vastuulla. Hän joutuu esittämään siitä asianmukaiset vaatimukset takaisinsaannin oikeudenkäynnissä tai ajamaan erillistä palautuskannetta. Palautuksen monimutkaisuus ja osittainen epämääräisyys vie sekin motivaatiota takaisinsaantiin, jos vastaaja ottaa sen huomioon.

Moderni summaarinen lainkäyttö tuo mieleen juridiikan maailmaan eksyneen frankensteinmaisen kyhäelmän: se on tässäkin erilaisista aineksista hätäisesti kokoon ommeltu. Kontumasiaaliperinne yhtyy siinä modernille oikeudenkäynnille ominaiseen heikomman suojaan, sitä toteuttavaan vahvaan virallistutkintaan ('oikeussuojaa pyytämättä') sekä luottoyhteiskunnan elinehtoon nopeasta ja kustannustehokkaasta perinnästä. Keitosta sekoittavat vielä jäsenvaltioiden lainkäyttölinen autonomia sekä Euroopan unionin täsmäsääntely joissakin summaaristen asioiden ryhmissä, selvimminkin kuluttajaluottoihin liittyvissä asioissa. Viimeisen silauksen jännitteeseen rakenteeseen tuovat käsittelyn automatisointi sekä tekoälyä hyödyntävä digitalisaatio. Kun muistetaan ainesten heikko yhteensopivuus, ihme on, että summaarinen lainkäyttö

toimii niinkin hyvin kuin se tilastojen valossa toimii. Ehdoton valtaosa summaarisista asioista ratkaistaan kaikesta päättäen asiallisesti hyväksyttävästi, kohtuullisen halvalla sekä kansainvälisesti vertaillen nopeastikin. Lainkäytön rajalliset voimavarat on muistettava. Lähes puoleen miljoonaan summaariseen asiaan ei voida osoittaa sellaisia voimavaroja, jotka mahdollistaisivat aineellisen täystutkinnan. Vaikka näin tehtäisiinkin, tutkinta jäisi informaatioasymmetrian takia nimelliseksi. Yksipuolinen tutkinta on tuomittu enimmäkseen epäonnistumaan, koska se tapahtuu kantajan antaman informaation varassa. Niin kauan kuin järjestelmä perustuu vastaajan passiivisuuteen, kantajan informaatiovaltaan ja eskaloituvan oikeudenkäynnin uhkaan, virallistutkinta jää oikeussuojan korvikkeeksi eikä sen toteutumiseksi.

Kiitokset

Tämä kirja on ollut, toisin kuin kirjani yleensä, yksinäinen suoritus. Se ei ole sinänsä epätavallista, sillä yksin kirjoittaminen on normaali oikeustieteen tutkimuksessa. Kaikenlaiset yhteisjulkaisut ovat harvinaisuuksia. OTT-tyttäreni Sanna on kylläkin lukenut kirjan alkuosan; hänen syventävät ja tekstiä avaavat huomautuksensa ovat olleet erinomaisen tervetulleita. OTM Kim Hakala on antanut minulle aineistoa, ker-tonut summaarisen lainkäytön käytännöistä, lukenut käsikirjoituksen sekä tehnyt asiantuntevia huomautuksia. Veljeni Markku, lääkekehityksen professori emeritus, on auttanut minua hyödyntämään täysimääräisesti tekoälyn uskomatonta analysointikykyä. Yliopistonlehtori Jaakko Markus (Lapin yliopisto) on kiinnittänyt huomiota lähteisiin ja näkökohtiin, joiden yli olin hypännyt.

Lisäksi olen kysellyt monilta nuorilta tutkijoilta, etenkin oppilailtani, heidän kokemuksiinsa auskultointiajoilta. Ne ovat auttaneet rakentamaan tutkimuksen taustaa, summaarisen lainkäytön arkipäivää. Utta kokemustietoa olen täydentänyt omilla muistoilla kaukaiselta auskultointivuodeltani, jolloin maailma oli täysin erilainen. Vuosi ei mennyt hukkaan, sillä se on näköjään antanut historiallisen perspektiivin summaariseen lainkäyttöön. Mehän elämme jo sen kolmatta aikakautta. Kokonaiskuvaa tarvitaan, ja tässä tutkimuksessa erityisesti tarvittiin. Summaarisen lainkäytön tutkimus ja siihen liittyvä oikeuspoliittinen keskustelu tuntuvat molemmat pahasti hajonneen.

Kirjan taitosta on entiseen tapaan vastannut Kalle Järvenpää Design. Sähköisen kirjan julkaisuun liittyvistä tehtävistä on samoin vastannut Johanna Kerola. He ovat vapauttaneet minut niihin liittyvistä huolista.

Heitä kaikkia kiitän yhden kirjamatkan taas päättyessä.

Risto Koulu

Lähteet

KIRJALLISUUS

- BEBCHUK-KLEMENT 2012. Bechuk, Lucian A. – Klement, Allan: Negative-expected -value suits. Teoksessa: Procedural Law and Economics. ELGAR 2012. Ss. 341–349.
- ELLILÄ 1970. Ellilä, Tauno: Ulosotto-oikeuden yleiset opit. Toinen, uusittu painos. Helsinki 1970.
- GALANTER 1974. Galanter, M.: Why the haves come out ahead. Speculations on the limits of legal changes. *Law & Society Review* 9, no. 1 (Fall 1974): ss. 95–160.
- HAAVISTO 2000. Haavisto, Vaula: Asianosaisten osallistuminen riita-asian käsittelyyn – nykykäytäntöä ja kehityssuuntia. LM 2000 ss. 1138–1154.
- HALILA 1972. Halila, Jouko: Oikeudenkäyntinettelyn 14.1.1972 annetulla lailla toteutetut uudistukset. LM 1972 ss. 484–504.
- HAVANSI 2004. Havansi, Erkki: Määrääjat ja oikeudenkäynti. Helsinki 2004.
- HELENIUS 2017. Helenius, Tiia: Summaaristen asioiden käsittely oikeudessa. CASE: Kanta-Hämeen kärjäoikeus. Sähköinen julkaisu. Laurea 2017.
- HORMIA 1988. Hormia, Lauri: Asianosaisen poissaolosta siviiliprosessissa. Tutkimus yksipuolisesta eli kontumasiaalimenettelystä erityisesti ns. dispositiivisia riita-asioita silmällä pitäen. Vammala 1988.
- HOWELLS-TWIG-FLESNER-WILHELMSSON 2018. Howells, Geraint -Twig-Flesner, Christian – Wilhelmsson, Thomas: Rethinking EU Consumer Law. Routledge 2018.
- JAAKKOLA 2023. Jaakkola, Henri: Kiistämättömästi velkaa. Velkomusasian aineellinen oikeellisuus ja yksipuolinen tuomio ulosottooperusteena. Sähköinen julkaisu. Turku 2023.
- KAISTO 2006. Kaisto, Janne: Oikeustoimen peräyttämisestä konkurssitakaisinsaannissa. Helsinki 2006.
- KIVELÄ 2020. Kivelä, Eerika: Riitautetut summaariset riita-asiat Pirkanmaan kärjäoikeudessa. Keskittämisen jälkeinen tilanne. Liiketalouden tutkinto-ohjelma 2020.
- KOPONEN 2017. Koponen, Pekka: Ylimääräinen muutoksenhaku. Helsinki 2017.
- KOSONEN 1980. Kosonen, Arto: Erikoistuomioistuimet Suomessa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisu 37. Helsinki 1980.
- KOULU 2000. Koulun, Risto: Kuka hoitaa summaariset asiat? LM 2000 ss. 1181–1196.
- KOULU 2003. Koulun, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2003:54. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2003. Helsinki 2003. Ss. 393–395.
- KOULU 2004. Koulun, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2005:112. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2003. Helsinki 2004. Ss. 425–427.
- KOULU 2012. Koulun, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2011:74. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2011. Helsinki 2012. Ss. 191–194.
- KOULU 2017A. Koulun, Risto: Yhdessä vai erikseen? – kollektiivisen lainkäytön lupaus. Helsinki 2017.
- KOULU 2017B. Koulun, Risto: Kollektiivinen lainkäyttö – lupauksesta sovelluksiin. Helsinki 2017.
- KOULU 2018. Koulun, Risto: Pääsy oikeuksiin – aina horisontissa? Teoksessa: Matti Ilmari Niemi – Esineoikeuden järjestelmän rakentaja. Helsinki 2018. Ss. 24–34.
- KOULU 2020. Koulun, Risto: Oikeuksiin pääsyn rajoittaminen. Helsinki 2020.
- KOULU 2022. Koulun, Risto: Julkiset asiamiehet oikeuksiin pääsyn tukena. Helsinki 2022.
- KOULU 2023A. Koulun, Risto: Oikeudenhakijana hallintoasian oikeudenkäynnissä. Helsinki 2023. Sähköinen julkaisu.
- KOULU 2023B. Koulun, Risto: ”Se on vain prosessia” – prosessioikeuden tutkimuksen pitkä aalto: lainopista konfliktinhallintaan. Helsinki 2023.
- KOULU 2024A. Koulun, Risto: Integroitu asiantuntemus lainkäytössä – oikeudenkäynti erityistuomioistuimessa. Helsinki 2024. Sähköinen julkaisu.
- KOULU 2024B. Koulun, Risto: Asiavaltuus oikeudenkäynnissä – este oikeuksiin pääsulle vai suoja oikeutta hakevalle? Helsinki 2024. Sähköinen julkaisu.
- KOULU 2024C. Koulun, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2024:6. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2024. Helsinki 2024. Ss. 54–56.
- KOULU 2025A. Koulun, Risto: ”Prosessuaalisista kysymyksistä” aineelliseen prosessioikeuteen: prosessioikeuden integroitumistako?

- Teoksessa: Yksitysoikeudellisen analyysin ytimessä. Helsinki 2025. Ss. 277–292.
- KOULU 2025B. Koulun, Risto: Kommentti ratkaisuun KKO 2024:45. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentteine II/2024. Helsinki 2025. Ss. 17–20.
- KOULU-KOULU-KOULU 2019. Koulun, Riikka – Koulun, Risto – Koulun, Sanna: Tuomarin roolit tuomioistuimissa. Helsinki 2019.
- KOULU-LINDFORS 2007. Koulun, Risto – Lindfors, Heidi. Ulosotto-oikeus. Helsinki 2007.
- KULMALA 2021. Kulmala, Samuli: Takaisinsaanti yksipuoliseen tuomioon. EDILEX 2021.
- KUULIALA-LINNA-SARANPÄÄ 2022. Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi I. Helsinki 2022.
- KÄRKKÄINEN 2004. Kärkkäinen, Mikko: Kanne ja panttivastuu. Tutkimus maksun vaatimisesta kiinnityspanttivakuudesta. Helsinki 2004.
- LAGER 1988. Lager, Irma: Suppeatutkintaisista lainkäyttölajeista erityisesti saamisen velallisperinnässä. Helsinki 1988.
- LAGER 1994. Lager, Irma: Lainkäytön pääasiat. Helsinki 1994.
- LAMPÉN 2017. Lampén, Antti: Tuomioistuimen tutkimisvalta ja -velvollisuus summaarisissa velkomusasioissa. EDILEX 2017.
- LAPPALAINEN 1987. Lappalainen, Juha: Yksipuoliseen tuomioon liittyviä muutoksenhakukysymyksiä. LM 1987 ss. 70–79.
- LAPPALAINEN 1994. Lappalainen, Juha: Alioikeus uudistus 1987.1993. Alioikeuksien yhtenäistäminen ja uusi oikeudenkäyntimenettely riita-asioissa. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki 1994.
- LAPPALAINEN 2001. Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Jyväskylä 2001.
- LEPPÄNEN 1998. Leppänen, Tatu: Riita-asian valmistelu todistusaineistoin osalta. Prosessioikeudellinen tutkimus. Helsinki 1998.
- LINDBLOM 2008. Lindblom, Per Henrik: Grupptalan i Sverige. Bakgrund och kommentarer till lagen om grupptalan. Norstedts Juridik 2008.
- LINDFORS 2007. Lindfors, Heidi: Varojen tilitys velkojille – yhä ulosoton muutoksenhaun Akilleen kantapää? Teoksessa: Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuinta. Helsinki 2007. Ss. 287–303.
- LINDFORS 2009. Lindfors, Heidi: Uudet ulosotoperusteet – uudet tuomioistuinmenettelyt EU:ssa. Teoksessa: Kovia aikoja – riitoja ja maksukyvyttömyyttä. Helsinki 2009. Ss. 355–376.
- LINDFORS 2012A. Lindfors, Heidi: Eurooppalaiset ulosotoperusteet. Eurooppalaisen prosessioikeuden perusinstrumentit. Helsinki 2012.
- LINDFORS 2012B. Lindfors, Heidi: Eurooppalainen maksamismääräysmenettely ja eurooppalain vähäisten vaatimusten menettely – jäsenvaltioittain eroavat yhtenäistetyt menettelyt? DL 2012 ss. 498–508.
- LINDFORS 2016. Lindfors, Heidi: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:76. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentteine II/2015. Helsinki 2016. Ss. 202–205.
- LINDFORS 2017. Lindfors, Heidi: Kommentti ratkaisuun KKO 2017:34. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentteine I/2017. Helsinki 2017. Ss. 306–308.
- LINDSKOG 1993. Lindskog, Stefan: Kvitning av avräkning av privaträttsliga fordringar. Norstedts Juridik 1993.
- LINNA 2022A. Linna, Tuula: Voiko vahingonkorvausvaade tulla käsitellyksi summaarisena asiana? EDILEX 2022 (22.2.2022).
- LINNA 2022B. Linna, Tuula: Hakemuslainkäyttö – hakemusasioiden käsittely kärjäoikeuksissa. Helsinki 2022.
- LINNA-LEPPÄNEN 2014. Linna, Tuula – Leppänen, Tatu: Ulosotto-oikeus I. Ulosottomenettely. 2., uudistettu painos. Helsinki 2014.
- LIUKKUNEN 2012. Liukkunen, Iiro: I svarandets frånvaro. Förenklade brottsmålsrättegångar i tingsrätten. Helsingfors 2012.
- MARKUS 2023. Markus, Jaakko: De lege ferenda -tutkimus prosessi ja insolvenssioikeudessa. LM 2023 ss. 895–917.
- MARTTILA 2021. Marttila, Anu: Summaarisen menettelyn oma-aloitteinen tutkimisvalta- ja velvollisuus. Pirkanmaan kärjäoikeus. Liikelähdön tutkinto-ohjelma 2021.
- MUTTILAINEN 2022. Muttilainen, Vesa: Luottoyhteiskunta. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2002.
- MYÖHÄNEN 2025. Myöhänen, Sami: Menettelyllisestä oikeusturvasta hallintoprosessissa aineellisen prosessinjohtoon, vastavuoroisuuden ja preklusion näkökulmasta. Helsinki 2025.
- NOBLÉN-RAMBERG 2021. Noblén, Andreas – Ramberg, Christina: Vigiliansprincipen i förmögenhetsrätten. SvJT 2021 ss. 273–302.
- NURRO 2021. Nurro, Arttu: Lainkäytön automaatio. Algoritminen päätöksenteko ja yksipuoliset tuomiot riidattomissa velkomusasioissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2021.
- OBSTBAUM YM 2023. Obstbaum, Yaira – Teerikangas, Minni – Saartenoja, Kaisla – Litmanen, Heini: Arjen ongelmat, riidat ja ratkaisut. Katsauksia 54/2023. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsinki 2023.
- RAUTIO-FRÄNDE 2020. Rautio, Jaakko – Frände, Dan: Todistelu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. 2., uudistettu painos. Helsinki 2020.

- RUDANKO 2016. Rudanko, Matti: Kohti kuluttajaprosessioikeutta – kuluttajaluottojen korot ja tuomioistuimen tutkimisvalta. LM 2016 ss. 879–906.
- SAARENSOLA 2017. Saarensola, Satu: Oikeudenkäyntikulut ja kohtuullisuus. Tutkimus kulujen jakautumisesta taloudellisesti tai muutoin eriarvoisten asianosaisten kesken. Helsinki 2027.
- SELKÄMAA YM 2025. Selkämaa, Sofia – Järvikangas, Inka – Toivonen, Virve (toim.): Oikeusolot 2025. Katsauksia 66/2025. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsinki 2025.
- SILTALA 2017. Siltala, Juha: Keskiluokan nousu, lasku ja pelot. Helsinki 2017.
- SIRO 2009. Siro, Jukka: Tuomiovalta kansalle. Valankumousoikeudet sisällissodassa vuonna 1918. Helsinki 2009.
- SJÖSTRÖM 1916. Sjöström, Bertil: Om tredskodom enligt finsk och svensk civilprocessrätt. Helsingfors 1916.
- STORSKRUBB 2010. Storskrubb, Eva: Civil Procedure and EU Law. A Policy Area Uncovered. Oxford University Press 2010 (preprint).
- PÖLÖNEN-TAPANILA 2015. Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsinki 2015.
- TIMONEN 2011. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2010:84. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2010, Helsinki 2011. Ss. 297–298.
- TIMONEN 2016. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2015:60. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2015. Helsinki 2016. Ss. 70–74.
- TIMONEN 2019. Timonen, Pekka: Kommentti ratkaisuun KKO 2019:8. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2019. Helsinki 2019. Ss. 64–67.
- TIRKKONEN 1961. Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Helsinki 1961.
- TURUNEN 2019. Turunen, Santtu: Kommentti ratkaisuun KKO 2018:62. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein. Helsinki 2019. Ss. 140–142.
- WAHLBECK 2022. Wahlbeck, Annina: Ulosottoprosessin edellytykset. Helsinki 2022.
- VAITOJA 2018. Vaitoja, Jari: Kommentti ratkaisuun KKO 2017:77. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II/2017. Helsinki 2018. Ss. 258–261.
- VAITOJA 2021. Vaitoja, Jari: Kommentti ratkaisuun KKO 2021:2. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein I/2021. Helsinki 2021. Ss. 22–24.
- WHITE 1913. White, Edw. J.: Legal Antiquities. A Collection of Essays upon ancient Laws and Customs. The F.H. Thomas Law Books 1913.
- VIROLAINEN 1994. Virolainen, Jyrki: Alioikeus uudistus I. Käräjäoikeus ja siviiliprosessin muutokset. Rovaniemi 1994.
- VIROLAINEN-LAUNIALA 2024. Virolainen, Jyrki – Launiala, Mika: Tuomarin prosessinjohto riita-asiassa. Helsinki 2024.
- VUORENPÄÄ YM 2021. Vuorenpää, Mikko ym: Prosessioikeus. Kuudes, uudistettu painos. Helsinki 2021.
- VUORENPÄÄ 2023. Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Helsinki 2023.
- VÄLIMAA 1994. Välimaa, Asko: Lainvoimaa vailla olevan tuomion täytäntöönpanosta. Helsinki 1994.
- YLÖNEN 2014. Ylönen, Markku: Asianajo-oikeus. Laki. säännöt ja tapaohjeet. Helsinki 2014.

VIRALLISLÄHTEET

- KM 2003:3. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö.
- OIKEUDENKÄYTÖN KEHITYSTYÖRYHMÄN ARVIOMUISTIO 2022. Oikeudenkäytön arviomuistio. 18.8.2022.
- OIKEUSLAITOSTYÖRYHMÄN ALUSTAVAT TOIMENPIDE-EHDOTUKSET 2024. Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset. 30.9.2024.
- SUMMAARISEN MENETTELYN EPÄKOHDAT 2025. Summaarisen menettelyn epäkohdat ja mahdollinen väärinkäyttö kuluttajien velkomusasioissa. Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Helsinki 2025.

- access to justice 3, 41, 96, 113, 147, 165, 198, 248
 empiirinen aineisto 62
 etnografinen tieto 63
 kaupalliset oikeussuojapalvelut 13, 198
 tutkimusmenetelmänä 45
 tutkimussuuntauksena 12, 41
 asunto-oikeusprosessi, ks. myös valinnaisuus
 32, 108
 delegointi (delegoituminen) 11, 170
 kansliahenkilökunta 84
 tuomioistuinharjoittelu 82
 työnjärjestelyinä 63
 kieltotuomio (soveltamisalassa) 143
 kontumasiaalioppi 3, 15, 48, 68, 74, 127, 142, 179,
 258
 aatteena 14
 alkulähde 15
 justifikaatio 15, 164
 laiminlyöntiperuste 231
 myöhäinen vaikutus 16, 161, 164
 niskoitteluna 15, 48, 120, 127, 142
 varhainen vaikutus 48
 kuluttajasaatava, ks. myös viranomaislähtöinen
 oikeussuoja 2, 11, 99, 170, 222
 kuluttaja 3, 20
 kuluttaja-asia 12, 94
 kuluttaja-asiamies 11, 19, 94
 kuluttajalainsäädäntö 3, 94
 kuluttajansuoja 11, 94, 170, 222
 Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2, 275
 lainhaku, ks. myös maksamismääräys 6, 26, 166,
 185, 201, 268, 272
 lakimiesapu 30, 108, 150, 155
 kevennyksessä menettelyssä 31, 108
 korvaaminen 150, 181
 kustannuksena 108, 150, 181
 merkitys (lakimieshyöty) 30, 147, 150, 156,
 177, 180
 pätevyysvaatimukset 31, 280
 saatavuus 31, 87, 91, 107, 156, 177, 222, 250
 takaisinsaantiasia 43, 226, 264, 280
 lomakkeet (lainkäytössä) 168, 277
 eurooppalaisissa menettelyissä 61, 167, 186
 tulevaisuudessa 277
 maksamismääräys 6, 26, 142, 155, 166
 edut 6, 185, 268, 272
 eurooppalainen 7, 29, 46, 166, 185
 kumoaminen 27, 53
 soveltamisala 39
 takaisinsaanti 13, 197, 201, 211
 ylimääräisessä muutoksenhaussa 231
 oikeudellinen utopia 5
 oikeusapu 24, 211
 tulevaisuus 272
 vähäisen merkityksen asia 273
 perintäala 9, 11, 80, 88
 kantajana 4, 80, 87
 valvonta 20, 40
 prosessinjohto 80, 109, 130, 134, 272
 kirjallisessa käsittelyssä 81, 141, 155, 272
 tehokkuus 109
 'muissa yhteydenotoissa' 125, 155
 summaarisuus 193
 asian ominaisuutena 3
 käsitteenä 3, 66
 legitimitieetti 177, 188
 oikeuskielessä 3, 65, 70
 suppeatutkintaisuutena 68, 110, 161, 220
 vaikuttavuuden vaatimus 6, 17, 135
 kynnyksenä 107, 127, 155
 käytännön sovelluksissa 36, 55, 105
 merkitys 55, 128
 sovellettavuus 17, 81, 98, 107
 säädettävässä laissa 128, 278
 tulkinta 36, 81, 98, 127, 157, 165
 suppilomalli 8, 26, 40, 47, 123, 149, 161, 270
 takaisinsaanti 5, 7, 15, 91, 151, 177, 188
 asiavaltuus 226
 esteellisyys 227
 frekvenssi 12, 177, 188, 196, 234
 jälkikäteisenä oikeussuojana 7, 12, 177
 kaupallisen oikeussuojan sovelluksessa 13, 25,
 196, 227
 kielenkäyttö 74
 kustannukset 205, 236
 käsittely 223
 käsittelyformaatti 36, 75, 95, 226, 234, 236, 280
 liitännäisasiat 229, 239
 lykkääntymissyndrooma 199, 210, 212, 234
 negatiivisen arvon asiana (NEV-asiana) 205,
 236, 281
 oikeutena uudelleenkäsitteilyyn 193, 200
 säädettävässä laissa 280
 tiedoksianto 199, 210, 237
 tuomareiden suhtautuminen 96, 198
 vastapuolen asema 91, 198
 tekoäly (AI) 65, 106, 110, 173, 281
 täytäntöönpano 37, 67, 76, 241
 aineellinen palautusvelvollisuus 251
 kontumasiaaliopissa 244
 kuittaus 251
 liukunut täytäntöön pantavuus 37, 242

- osoitus täytäntöönpanoriitaan 255
- palautusten ongelma 14, 37, 76, 245
- säädettävässä laissa 4, 243
- ulosottomies 4, 14, 230
- ulosottomiehen palautusvaltuudet 14, 230
- vahva ulosottoeruste 13, 241, 258
- vastaajan (velallisen) asema 13, 37, 242, 244, 258
- vahingonkorvaussaatava 39
- vahvistustuomio 143
- valinnaisuus, ks. myös suppilomalli 4, 13, 26, 29, 267
 - kevyt oikeudenkäynti 26, 268
 - ohjautumisen ongelma 15, 29
 - pienet riita-asiat 29
 - vanhat velkomisprosessit 4, 26, 46, 268
 - yhtenäismenettelyn ideaali 4, 6, 14, 26, 268
- virallistutkinta 7, 16, 64, 93, 95, 123, 161, 171
 - jännite 16, 184
 - käsite 16, 73
 - tavoitteet 64, 94
 - toteutus 40, 64, 93, 102, 115
- viranomaislähtöinen oikeussuoja 18, 25, 63
 - aineiston tuottamisessa 57
 - kokeiluna 24, 40
 - kuluttaja-asioissa 101, 153
 - kuluvastuu 209
 - käsite 18
 - käytännössä 62, 161
 - sovellukset 19, 40
 - tehokkuus 20, 25, 40, 161
 - tulevaisuus 40, 97, 273
 - vastapuolen asema 20, 25, 153
 - vastentahtoisen oikeussuojan ongelma 21, 97, 153
- väliintulo 22
 - takaisinsaatiasissa 23, 226

Luettelo kaavioista

291

- KAAVIO 1: Oikeussuojan mallinnus 26
- KAAVIO 2: Oikeudellisen perinnän valinnaisuus 33
- KAAVIO 3: Summaarinen asia tuomioistuimessa (yksinkertaistus) 146
- KAAVIO 4: Prosessinkulku vastauksen määräajan jälkeen 148
- KAAVIO 5: Suoritusten palauttaminen 257

